TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

TÜRK CEZA SİYASETİ VE KRİMİNOLOJİSİ

Doç. Dr. Mustafa T. YÜCEL
Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi

4. BASI

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

TÜRK CEZA SİYASETİ
ve
KRİMİNOLOJİSİ

Doç. Dr. Mustafa T. Yücel

TÜRK CEZA SİYASETİ
ve
KRİMİNOLOJİSİ

Doç. Dr. Mustafa T. Yücel
Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 126

Türk Ceza Siyaseti ve Kriminolojisi
Turkish Criminal Policy and Criminology

Yayına Hazırlayan
Doç. Dr. Mustafa Tören Yücel
LLM, JSD,

Editör
Av. Yonca Yücel

ISBN: 978-9944-234-03-0
© Türkiye Barolar Birliği
Geliştirilmiş Dördüncü Bası: Ankara 2007

Türkiye Barolar Birliği
Karanfil Sokağı 5/62
06650 Kızılay - ANKARA
Tel: (312) 425 30 11 Faks: 418 78 57
web: www.barobirlik.org.tr
e-posta: admin@barobirlik.org.tr
yayin@barobilik.org.tr

Sayfa Tasarımı ve Ofset Hazırlık
Düş Atelyesi (0312.215 70 37)

Baskı
Şen Matbaa
Özveren Sokağı 25/B Demirtepe-Ankara
(0312. 229 64 54 - 230 54 50)

Sevgili Oğlum
Yiğit Aliriza'nın Anısına

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ (1) XIII
ÖNSÖZ (2) XV
1. GİRİŞ 1
2. SUÇ BİLİMİ 4
2.1. Tarihsel Boyutu 5
2.2. Kriminolojinin Yararı 11
2.3. Teorik Yaklaşım 13

3. TOPLUMSAL DÜZEN 15
3.1. Karakteristikleri 15
3.2. Köy-Kent İkilemi 17
3.3. Cezaevi Toplumu 20
3.3.1. Kontrol ve Güvenlik 20
3.3.2. Cezaevlerinde Kontrol Sorunu 23
3.3.3. Ayaklanma/İsyan 25
3.3.4. Cezaevi Paradoksu 27
3.3.5. İnsan Hakları ve Cezaevleri 28
3.3.6. Ceza ve Tutukevi Mimarisi 31
3.4. Ceza Yasalarının Rasyonelliği 35

4. SUÇ BİLİMİNDE MAĞDUR 38
4.1. Mağdurluk Öncesi 39
4.2. Mağdurluk Evresi 40
4.3. Mağdurluk Sonrası 41
4.4. Suçların Önlenmesinde Mağdurun Önemi 43

5. ŞİDDET EYLEMLERİ 48
5.1. Şiddet Olgusu 48
5.2. Etiolojisi 50
5.3. Ateşli Silah ve Şiddet 51
5.4. Bireysel/Toplumsal Boyutu 60
5.5. Şiddet ve Akıl Hastalığı 62
5.6. Akıl Hastası Suçluların Tretmanı 65
5.7. Önleme 65

6. CİNSEL SUÇLAR 68
6.1. Cinsel Suç, Sapıklık ve Tehlike Hali 68
6.2. Risk Faktörleri 70
6.3. Geri Zekalı Cinsel Suçlular 74
6.4. Sapıklık Türü Cinsel Suçlar 75
6.4.1. Fetişizm 75
6.4.2. Bestialite-Hayvana Cinsel Sevi 76
6.4.3. Pedophilia-Çocuğa Cinsel Sevi 76
6.4.4. Irza Geçme 77
6.5. İnkar/Küçümseme Psikolojisi 80
6.5.1. Çocuk Sevicilerinde Algısal Çarpıklıklar 81
6.6. Cinsel Suçlular ve Toplumun Korunması 82
6.6.1. Önleme Stratejisi 82

7. ORGANİZE SUÇLAR 86
7.1. Ulusal/Küresel Boyutu 86
7.2. Tanımı 87
7.3. Karakteristikleri 90
7.4. Nedenleri 91
7.4.1. Toplumsal Nedenler 92
7.4.2. Grupsal Nedenler 93
7.4.3. Suçlu/Mağdur 93
7.5. Ceza Siyaseti 94
7.5.1. ABD 94
7.5.2. Almanya 95
7.5.3. Türkiye 97
7.6. Ceza Siyasetinde Sınırlılık 102
7.7. Önleme 102

7.7.1. Ulusal 102
7.7.2. Küresel 105
7.7.3. Yolsuzluk 106
7.7.4. Kara Para Aklanması 110

8. ÇEVRE SUÇLARI 117
8.1. Boyutu 117
8.2. Çevreci Davranış Dinamikleri 120
8.2.1. Ahlaki 120
8.2.2. Ekonomik 120

9. İSTATİSTİK ÖLÇÜM (SUÇ/SUÇLU) 123
9.1. Genel Görünüm 126
9.2. Çocuk Suçluluğu 131
9.2.1. Çocuk Suçluluğunu Önleme Modeli 135
9.3. Yetişkin Suçluluğu 140
9.3.1. Evlilik ve Suçluluk 141

10. CEZA ADALETİ SİSTEMİ 145
10.1. Cumhuriyet Savcılığı 146
10.1.1. DGM Cumhuriyet Savcılıkları 152
10.1.2. Cumhuriyet Savcılıkları 153
10.2. Ceza Mahkemeleri 154
10.3. Hukuk Davalarının Ceza Adaletine Etkisi 156
10.4. Kabarık İş Yükü Nedenleri 157
10.4.1. Gıyabı Tutukluluk 157
10.4.2. Talikler 158
10.5. Yargılama Süresi-Makul Süre 161
10.5.1. Kapasite Üstü İş Yükü 164
10.5.2. Hâkim/Savcı Açığı 165
10.6. Yargıtay 166
10.6.1. Cumhuriyet Başsavcılığı 166
10.6.2. Ceza Genel Kurulu 169
10.6.3. Ceza Daireleri 170
10.7. Zamanaşımı Nedeniyle Düşme 172
10.8. Ceza Mahkemeleri Reel İş Yükü 175
10.9. Suçun Bedeli 175

10.10. Etkinlik ve Verimlilik 178
10.10.1. Stratejik Yaklaşım 178
10.10.2. Sistematik Yaklaşım 179
10.10.3. Girdi Kontrolü 180
10.10.4. Yapay Davalar 181
10.10.5. Davaların Aşınması 182
10.10.6. Yaptırımların Aşınması 186
10.10.7. Sanıklara Özgü Merkezi Adli Sicil 186
10.11. Yeni Ceza Usulü Kanunu ve Eleştirisi 188
10.11.1. Yeni Bir Ceza Usulü Gereği 188
10.11.2. İlkesel Yaklaşım ve Görüntü 190
10.11.3. Rasyonel Yaklaşım 204
10.11.3.1. Sistemler Modeli 205
10.11.3.2. Etki-Tepki Modeli 209
10.11.4. Karanlık Sayı ve İş Yükü 211
10.11.5. Sosyolojik Postulat 216
10.11.6. Mağdurun Korunması ve Hakları 220
10.11.7. Hatalı Yaklaşım 225

11. SUÇLULUĞUN ÖNLENMESİ 230
11.1. Hedef Gruplar 230
11.2. Sorumluluk 232
11.3. Önleme İmajı 233
11.4. Modeller 234

12. CEZA BİLİMİ 242
12.1. Tabiat ve Sınırı 242
12.2. İlkeler 246
12.3. *De Facto* Ceza Yaptırımları 257
12.3.1. Ceza Yaptırımlarında *de facto* Farklılık 265
12.4. Mahpusluk 268
12.5. Tutuklu ve Hükümlüleri Elektronik İzleme 272
12.6. Cezaların İnfazı 274
12.6.1. Cezaevlerinin Olumsuz Yanları 276
12.6.2. Tehlikeli Suçlu/Hükümlü 277
12.6.3. Cezaevinde Gözlem ve Sınıflandırma 285
12.6.4. Cezaevinde Hükümlülerin Eğitimi 287

12.6.5. Yetişkin Hükümlülerin Çalıştırılması 290
12.6.5.1. Cezaevi Endüstrisi 292
12.6.5.2. Çalışmanın Toplumsal Önemi 294
12.7. Tutukluluk 295
12.8. Ceza Adaletinde Rasyonellik 301
12.9. Yeni Türk Ceza Kanunu ve Eleştirisi 303
12.9.1. Suç Kavramı 305
12.9.2. Ceza Siyaseti Eleştirisi 309
12.9.3. Akıl Hastası Suçlular ve *İnsanity* Savunusu 318
12.9.3.1. Nedensellik İlişkisi 319
12.9.3.2. Psikopatolojik ve Normatif Ölçüt 321
12.9.3.3. Psikopatolojik Ölçüt 322
12.9.3.4. Normatif Ölçüt 324
12.9.3.5. Azaltılmış Ceza Sorumluluğu 324
12.9.3.6. Akıl Hastası Suçlular İçin Yaptırım 325
12.9.3.7. Akıl Hastalığı Kapsamı 327
12.9.4. Yaptırımlar Sistemi 331
12.9.4.1. Ceza Yaptırımlarında Farklılık 333
12.9.4.2. Yaptırımlara Özgü Alt ve Üst Sınırlar 338
12.9.4.3. Gün Para Cezası 343
12.9.5. Denetimli Serbestlik Rejiminde Öncelikler 345
12.9.5.1. Değişim 348
12.9.5.2. Tutukluluk 352
12.9.5.3. Bilimsel Yaklaşım 356
12.10 Ceza Yaptırımlarının Etkinliği 358
12.11. Kısa Süreli Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar 359
12.12. Müebbet Hapis 369
12.13. Tehlike Hali-Suç İşleme İhtimali 370
12.14. Salıverilecek Hükümlülerin Risk Değerlendirilmesi 374

13. ARAŞTIRMA VE ÖLÇME 386
13.1. Soru Yanıtları 387
13.2. Araştırma Sonuçları 388
13.3. Model Referansı 388
13.4. Modelin Gerekleri 389
13.5. Kohort Araştırması 390

14. ÖZET 392

15. AVRUPA KONSEYİ TAVSİYE KARARLARI 403
Ceza Adaletinin Sadeleştirilmesi 403
Ceza Adaletinin Yönetimi 412
Tutukluluk 416
Yaptırımlarda Tutarlılık 421
Avrupa Konseyi Cezaevi Kuralları 429

16. BM BELGELERİ TABLOSU 454
Kavramlar Dizini 457
Kaynakça 461

ÖNSÖZ (1)*

İnceleme olanağını bana sağlayan değerli kriminoloji uzmanı Mustafa Tören Yücel'in *"Türk Ceza Siyaseti ve Kriminoloji"* başlıklı yapıtı, oldukça düşündüren bir bilim yapıtıdır. Önsözde özellikle işaret olunan *"ümanist"* düşünceye yer verilmiş olması yazarın gerçek niteliğini ortaya koymakta, çalışmaları, yaptığı, sebep olduğu uygulamaları dikkat çekicidir.

*"Suç Bilimi"*ne ilişkin bölümün sonunda *"Bu ortamlar ve araştırmalar doğrultusunda siyaset uğraşları verildiğinde kriminoloji Türk toplumuna katkıda bulunabilecektir"*, kanısı elbette doğrudur. *"Toplumsal Düzen"* üzerinde ısrarla duran yazar Köy-Kent ikilemi üzerinde durmakta, isabetli görüşler ortaya atmaktadır.

Suç biliminde mağdur şimdiye kadar görülmemiş bir açıklıkla ele alınmıştır. Bu açıdan yüzeysel çalışmalar yürüten Genel Ceza Hukukunun kusurları ortaya çıkmaktadır.

Çok kez üzerinde durulmakla beraber *"organize suçlar"*ın kriminoloji açısından derinliğine incelenmesi yazara büyük bir takdir sağlayacaktır.

*"Çevre Kanunu"*nun gerçeği tam anlamı ile açıklanmaktadır.

Ceza Adaleti çeşitli yönlerden incelenir, fakat adaletin kriminoloji açısından tenkidi çok düşündürücüdür. Kabul edilen

---

* Bu yapıtın birinci basısı için yazılan "Önsöz" dür.

kavramlarla uyarıcı sonuçlara varmak mümkündür. Kaldı ki bu bölüm "*Ceza Bilimi*" bölümü ile tamamlanmaktadır.

Yazarın bütün yapıtlarındaki bilimsel dürüstlükten, gerçekten emek ürünü olma niteliğinden ötürü kendisini kutlarım.

Prof. Dr. Faruk EREM

ÖNSÖZ (2)

İnsan doğasına özgü normal/sosyal bir davranış olarak beliren suç/ceza olgusuna yönelik siyasetin rasyonel olduğu kadar ekonomik bir gösterim sergilemesi için bilimsel döngü gerekleri-teori/hipotez/gözlem ve ampirik genelleme-yerine getirilmelidir. Bu amaçla, toplumdaki suç ve cezanın tarihi gelişimi ile mevcut durumun ne olduğu, artı ve eksileri, etkinlik analizleri yapılarak sergilenmelidir. Bu noktadan sonra saptanan amaç değerlere ulaşım için normatif ve enstrümental düzenlemelerin neler olması gerektiği uluslararası sözleşmeler ve yargı içtihatlarına uyarlık içinde saptanmalıdır. Bu süreçte normatif sistemimizde 2004 yılı ve sonrasında ülkede tanık olunan *total* bir değişime gitmek yerine bütçe olanaklarının elverdiği ölçüde kısmi değişimlere gidilmesi en pragmatik bir yöntem olmaktadır. Normatif değişimin *de facto* gerçekleşmesinin kültürel bir benimseme süreci ve süresi olduğu; genelde organizasyon kültüründe değişimin gerekliliği göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi takdirde, kolektif bir yanılsama kaçınılmaz olmaktadır.

Suç ve ceza siyasetinde temel uygulamanın ceza adaleti sistemiyle somutlaştığı ve öğretide sisteme odaklanıldığı görülmekte ise de, sistem öncesi (suçluluğun önlenmesi) kadar sistem ötesinin (koşullu salıverilen hükümlülerin korunmasının) de çok önemli olduğu yeterince algılanmamıştır. Her şeyden önce, ceza adaleti sistemi için yapılan harcamalar getirisinin minimal ölçüde olduğu görülmektedir. Önlemenin

ne derece ekonomik yarar boyutu olduğu toplam nüfustaki çocuk ve genç nüfus oranı (%33) ile eski hükümlülerin işlenen suçlardaki payının küçümsenmeyecek oranda olması göz önüne alındığında belirmekte; bireysel/ toplumsal boyuttaki önleme tedbiri için harcanan TL'nin, suçlu yakınları ve suç mağdurları için beliren kayıplar ile tretman bedeli toplamının çok altında olacağı bilinmektedir.

Suçların önlenmesi tek boyutlu bir uğraş olmak yerine farklı sektörleri içeren kolektif bir yaklaşım gerektirmektedir. Örneğin aile içi şiddet bir taraftan kolluk ve adalet hizmetlerini, öte yandan sağlık ve sosyal hizmet kurumlarının müdahalesini gerektirmektedir.

Aynı derecede önemli olan diğer bir parametre de, potansiyel suçluların yakalanma riskinin yüksek olması bilincidir. Ne var ki, suç işleme biçimlerine bakıldığında bu algılamanın yeterince/hiç olmadığı görülmektedir. *Delik kova teorisinin* belgelediği üzere, yakalanması/ yakalandığında cezalandırılması/cezasını çekmesi kesinlik içermeyen ceza adaleti sisteminin bu mesajı vermesi beklenemez. Genel önleme üzerine yapılan araştırmalardan önemli bir çıkarımı, polis baskınları ve benzeri girişimlerin genelde sınırlı bir süre için etkili olduğu ve bu etkinin zamanla buharlaştığıdır.

Sistemin zayıf yanlarından biri de genelde ceza davalarının makul süre içinde kotarılamamasıdır. Sistem dava yükünün üstesinden ancak zaman zaman çıkarılan genel af yasaları ile gelebilmektedir. İşte yargılamadaki iş yükü çıkmazına kalıcı bir çözüm getirmek siyasetin temel odaklarından biri olmalı; sisteme en son çare olarak başvurulması ilkesi bağlamında çareler üretilmelidir.

Ceza siyaseti oluşturulmasında, toplumsal savunu açısından tehlikeli/seri suçlular, psikopatların sistemde nasıl trete edileceği bir sorun olarak belirmektedir. Bu konuda sistemin çeşitli evrelerinde ortak bir bilincin oluşturulması da aynı derecede önemlidir.

Diğer suçlular bakımından, *karanlık sayıyı* oluşturan suçluların tretmandan kaçınmaları ve özgürce yaşama devam etmeleri ve çoğunun sosyal/siyasal konumları veya bankalardaki yüklü hesapları nedeniyle kavuşturmadan masun tutulmaları[1] karşısında suçlu kişilik profili ile hükümlülerin yeniden sosyalleştirilmesi için tretmana tabi tutulmaların da yerindeliği gözden geçirilmelidir.

Öte yandan, modern ceza siyasetinde ikili bir görevle karşı karşıya kaldığımız, suçlulukla mücadele ederken, suçluların *stigmatize* edilmesi ve gayrı insanı tretmanla da aynı zamanda mücadele edilmesi gerektiği bilinmelidir.

Sorunlardan bazılarına işaret ettiğimiz suç ve ceza siyaseti, kuşkusuz, dinamik bir görüntü sergilemeli, kriminoloji kürsülerinde çözüme yönelik alternatif teoriler/vizyonlar geliştirilerek popülist yaklaşımlardan kaçınma için olanaklar seferber edilmelidir. Bu alanda trafik işaretleri gibi "belirginlik" oluşmadığından arayışlar devam edecek; ve zaman zaman yabancı ülkelerdeki "*good practices*"de benimseme gereği göz ardı edilmeyecektir. Bu bağlamda kesinlik gösteren kriminolojik gerçek ise, benimsenecek siyasetin halkın işbirliği olmaksızın *de facto* varlık kazanamayacağıdır.

Sorun, içinde yaşadığımız ve bedeli çok yüksek olan sosyo-legal gerçeği değiştirmektir. Bu değişimi gerçekleştirecek araca siyaset denildiğinden Türk ceza hukukçusu ve kriminologu her şeyden önce siyasetçi olmak zorundadır.

---

[1] J. H. Langbein, "Money Talks, Clients Walk" *Newsweek*, 17 April 1995, pp. 21-22.

1. GİRİŞ

Sosyal yaşamın çoğu sorunları arasında "*suç*" her zaman ilgi odağı olmuştur. Suçun nedenleri ve suçlu davranışın saiksel güçlerini, bu nedenle, anlamak yeni bir olgu değildir; yalnız, iki asır öncesine kadar bu hususlar neredeyse münhasıran filozofların tekelinde idi. İnsan davranış bilimleri o tarihlerde gelişmeye başladı ve sapma türü suçlu davranış, açıklayıcı hipotezlerin test edilmesi için doğal bir çalışma alanı oluşturdu. Bu bilimler fazlaca özelleşince gelişmeleri için bir ön koşul olan-teoriler çoğaldı; ve psikiyatrlar, psikologlar ve sosyal bilimciler suçluluk ve suçluları farklı biçimlerde incelediler. Bu çalışmalar suç sorununa odaklandığında, *kriminoloji* etiketi takılarak kriminoloji disiplinine ait olduğu belirtildi.

Suç ve ceza herkesin fikir yürütebildiği, duygusal yanı ağır basan ve fikirlerin yoğunlaşma derecesine/yaygınlığına göre kamuoyunun oluştuğu öncesiz ve sonrasız bir sorun; zaman ve mekana göre artı/eksileri değişen; bazı türleri ile toplumsal değişime ivme kazandıran; bazı türdeki yoğunlaşmalar ile toplumsal dokuyu zedeleyen ve bugün için her ulusun gündeminde yer alan bir olgular serisidir. Ne var ki, bu konudaki incelemeler uzun süre ceza hukuku ile sınırlı kalmış; gözler suçun toplumsal varlığı yerine hukuktaki varlığına odaklanmıştır. Kuşkusuz, taammüden adam öldürme ile kasten adam öldürmeyi; hırsızlık ile zimmeti; iştirak ile teşebbüsün derecelerini ayırt etmek ne derece önemli ise, toplumdaki suç olgusu, türleri, trendi, psikiyatrik/psikolojik yanları, yaptırımlar siste-

minin etkinliği, ceza infaz kurumlarındaki tretman modaliteleri ile ceza adaleti sisteminin işlevsel etkinliği hakkında görüş ve bilgi edinmekte o derece önemli görülmelidir.

Ceza hukukuna, suç tanımları ve kurallarının mantıksal bir yapıtı olarak, ne kadar önem verilirse verilsin, kimse bu hukuk dalının suçlara karşı kolektif ve bireysel koruma amacıyla devlet güçleri eline verilmiş sosyal bir vasıta olduğunu yadsıyamaz. Ne var ki, ceza hukukunda ayrıntı koduna inercesine yapılacak analitik tahlil ve çözümlemeler yoğunlaştıkça ceza hukukunun *yararcı işlevi* göz önünden uzak tutularak entelektüel satranç oyununa dönüşmesi riski doğacaktır. İşte bu temel nedenle, suç olgusu ceza hukuku ötesinde psikiyatri, psikoloji ve sosyal bilim ile irtibatlı olarak multi-disipliner çerçevede incelenmeli; kriminoloji ile hukuk arasında karşılıklı etkileşimler güçlendirilmelidir. Bu gereksinmenin bilinciyle eserde suç ile suç olgusuna ilişkin insanı anlamaya yönelik bilimsel çalışmalara yer verilmekte; suçların önlenmesi açısından mağdurun rol ve önemine (*victimogenic*) değinilmekte; mağdur açısından toplumsal etkisi fazlaca olan suç türleri işlenmekte; ceza adaleti sisteminin etkinlik ve verimliliği irdelenmekte; ve ceza yaptırımları işlevine açıklık getirilmekte; yeni *Türk Ceza Kanunu* ile *Ceza Muhakemesi Kanunu* kritiği yapılmaktadır.

Suç sorununa sosyal sorunların tabiatına özgü yorumsal üçgen bağlamında yaklaşıldığında, birinci köşede gerçek olgu, şiddeti/ciddiyeti ve suç mağduru olma riski; ikincisinde, halkın suç sorununun ciddiyeti hakkındaki algılaması (günümüzde suçun, işsizlik, sağlık bakımı ve erozyon kadar önemli bir sorun olarak derecelendirildiği) ve üçüncü köşede ise suç sorunu ile halkın duyduğu endişenin medya ve siyasilerce istismar edilmesi yer almaktadır. Kuşkusuz, üçgenin köşeleri arasındaki ilişkisel uyum/uyumsuzluğun ne merkezde olduğu ve halkın tepkilerinin gerçekte suç hakkında mı; yoksa, genelde var olan tatminsizlik ve düzensizliğe özgü genel bir duyguyu yansıtan bir metafor mu olduğu üzerinde durulmalıdır.

Kriminolojik kural olarak, işlenen suçlardan karanlıkta kalan suçların fazlalığı karşısında suçlular ile suçlu olmayanlar arasında kesin bir ayrım yapılamayacağı; suçu meslek edinmiş

olanların yaşama bu türden bir uyum sağladıkları görülmektedir. Suçlar,bir bakıma, toplumdaki düşünce, değer ve sosyal algılamaların davranışlarda somutlaşması sonucu kişilerde görülen uyum sistemleridir. Bu doğrultuda, suç türleri ve yoğunluğundaki değişim bir toplum için en tutarlı gösterge, en duyarlı sosyal barometre olmaktadır.

Suçlular için öngörülen yaptırımlar 1965 yılında çıkarılan *Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanunla* hümanist bir düzenlemeye kavuşmuş ve zaman içerisinde *de facto* çekilen ceza süresi makul seviyelere indirilmiş ise de, toplumsal tepkiler zamanla şiddete yönelme sinyalleri vermiş; 17 Aralık 2004 tarihine endeksli olarak çıkarılan TCK ve CGTİK ile *"çekilen ceza süreleri"*nde 1953 yılına avdet edilmiştir. İşte bu nedenle, bilimsel bulguların Türk kamu oyuna sunulmasına her zamankinden daha büyük bir gereksinim vardır. Bu amaçla, genişletilmiş dördüncü basısı yapılan bu eserle, ceza siyaseti ile mekanizmasının yapısal analizi güncelleştirilmiş adalet istatistikleri ışığında yapılarak, sistemin en kapsamlı şekilde değerlendirilmesi, tarihsel ve uluslararası boyutta sunulmuştur. Bu doğrultuda sorunlara analizci bir yaklaşımla eğilerek; maddi ceza hukuku ile ceza usul hukukunun bir *etki ortaklığı* içinde görülmesi, ve her dogmatik sorunun, aynı zamanda usul hukuku açısından da uygulanabilirliğinin irdelenmesine; ceza adaleti sisteminin bir evresinde yapılacak değişikliğin diğerleri üzerindeki etkisine değinilmiş; olası darboğazlar sergilenmiş (örneğin 5402 sayılı *Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu)*; tüm değerlendirmelerde kişilerin temel hak ve hürriyetlerine saygınlık temel alınmış; bilimsel yaklaşımın en geniş çaplı reformu özünde sakladığı gerçeği rehber edinilmiştir.

Ülkemiz ceza siyaseti ve uygulamasında zik-zaklar çizilmesini önlemek; vizyondan ve sosyal/psikolojik/kriminolojik gerçeklerden yoksun yeni tasarımların illüzyon yaratmak ötesi bir işlevi olmayacağı bilincini yerleştirmek üzere bu eserin hukuk, siyasal bilgiler, polis akademisi ve sosyoloji öğrencileri ile adalet akademisi hâkim ve savcı adayları için bir referans kaynağı olmasını dilemekteyim.

2. SUÇ BİLİMİ

Bir bilim dalı olarak kriminoloji suç, suçlu, ceza adaletinin etkinliği ve ceza yaptırımlarını (*penoloji*) kapsamaktadır. Kriminolojinin sizler için pratikte ne yararı vardır sorusu kuşkusuz yalın pragmatik insan; siyasetçi, idareci veya ceza adaleti sistemi işletmenleri açısından da devamlı olarak gündeme gelecek bir sorudur. Diğer bir anlatımla, sizler için kriminolojiye başvuru gereği var mı? Başvurulduğunda yararlı bilgi alınabiliyor mu? Bu soruların yanıtı olumlu ise Türkiye'de ulusal kriminolojiye doğru *bilgi bankası* oluşturuldu mu? Mevcut kriminolojik teoriler Türkiye için test edildi mi? diye devam edildiğinde bu soruların yanıtı ne yazık ki olumlu değildir.[1] Her şeyden önce kriminoloji nedir, ne değildir açıklığa kavuşturulmuş olmadığı gibi yabancı kaynaklardan tercüme veya hazmedilmemiş papağan türü anlatımlarla aktarılan kriminoloji teorileri olduğu gibi nakledildiğinden, bu hususta öğretide fazlaca bir şey yoktur. Hukuk fakültelerinde öğretimi bakımından kriminoloji seçimlik ders/tek sömestrlik olmaktan da kurtulamamıştır.

Öte yandan, *multi-disipliner* yaklaşımda, kriminoloji ve kriminologların konumu belirgin değildir.

---

[1] İlk test projesi suçlu çocuklar üzerine Dr. N. Saran tarafından gerçekleştirilmiştir. Bkz. , N. Saran, *İstanbul Şehrinde Polisle ilgisi olan On sekiz Yaşından Küçük Çocukların Sosyo-Kültürel Özellikleri Hakkında bir Araştırma,* İstanbul 1985.

İlk etapta suç bilimi olarak kriminoloji, teorik bazda bilimsel bulguları içeren *"öyküler"* in bir bütünüydü. Bu öyküler tarihsel süreç içerisinde değiştiği, ekarte edildiği gibi öyküler arası çatışma-çürütmeye de tanık olunmuştur.[2]

2. 1. Tarihsel Boyutu

Kriminoloji, aydınlanma ve akılcılığın çocuğu olarak, Cesare Beccaria' nın *"Suçlar ve Cezalar"*[3] (1764) adlı eseri ile ortaya çıkmıştır. O, penolojiyi, yasalardaki yaptırımlara keyfi olarak hükmedilmesinden rasyonel bir enstrümana dönüştürmüştür. O'na göre, kürek cezası, ölüm cezasından daha beter, *"yaşayan ölüyü"* sergileyen bir yaptırımdır. Cezanın ağırlığı değil; kesinliği yaptırımlar için uygun bir işletim ilkesidir.[4] Devletin cezalandırma hakkı da sosyal sözleşme varsayımına dayalıdır. Anahtar nitelikteki başlıca kavramlar ise, kişisel sorumluluk ilkesi, ceza yargılamasının anayasal nitelikte ilkelere kavuşturulması, suç işlemenin aklî mülahazalar ve özgür irade sonucu ortaya çıkması şeklinde gözlenmiştir. İşte XVIII. yüzyıl Klasik Okul'un bu *"suç"* ağırlıklı yaklaşımı karşısında XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında ise, Pozitivist Teorinin *"suçlu"* ağırlıklı yaklaşımına tanık olunmuştur. Bu yaklaşımın en etkili taraftarlarından biri, XIX. yüzyıl tabii ve sosyal bilimler araştırma yöntemlerini ve bulgularını *"Suçlu İnsan"* (1876) adlı eserinde kriminolojiye uygulamaya yeltenen Cesare Lombroso'dur. *Pozitivist Okul*, suçlu davranışın şahsın fiziki, aklı ve sosyal karakteristikleriyle belirlendiğini ve önemli görevin suçlunun *tehlikelilik* derecesini saptayarak uygun tretmanın belirlenmesi olduğunu ortaya koymuştur.

Pozitivist teorilerin gelişimi ile klasik okulun XX. yüzyılda popülaritesi ve etkisi azaldı. Yalnız 1970'li ve 1980'li yıllarda

---

[2] F. Sokullu, "Kriminolojide Suç Nedenlerine İlişkin Teoriler" *Ceza Hukuku El Kitabı*, İstanbul 1989 ss. 35-57.

[3] C. Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, (Terc. S. Selcuk) İmge, 2004.

[4] Sokrates, *"Kötülükleri basamaklara koysak, doğru olmayan bir işi yapmak ikinci basamaktır; ama doğru olmayan bir işi yapıp ta cezalandırılmamak en büyük kötülüklerin başında gelir değil mi?"* Eflatun, *Diyaloglar 1 Gorgias* Remzi Kitapevi, 1989, s. 85.

klasik kriminolojiye ilgi yeniden oluştu; neo-klasik veya konservatif kriminologlar çağdaş teorilerde (örneğin Bayer 1981, Van Den Haag 1982) güçlü birer ses olarak belirdiler. Suçun nedenlerini keşfetmede ve suç kontrolünde etkili stratejiler geliştirmede pozitif teorilerdeki genel başarısızlık sonucu klasik teorilere ilişkin temel fikirlerden bazıları yeniden gündeme geldi: uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezalara başvuru, suç işleyenlerin *"hak ettiği cezayı görmesi"* fazlaca dile getirildi ve bu fikirler yeni TCK'da da yansımasını buldu.

Klasik teorinin yararları ve sakıncalarına bakıldığında görünen tablo şöyledir:

Yararları:

1. Uygulanmasının kolay olması; hâkimlerin yalnızca hukuku uygulayan bir enstrüman olarak belirmesi; ve

2. Klasik teori ve usulü öncesi mümkün olan keyfi ceza uygulamalarına son verilmesidir.

Sakıncaları:

1. Kişilerin bireysel doğaları veya suçların işlendiği koşulların farklılığına bakılmaksızın tek boyutlu işlem görmesinin adil olmadığı;

2. İlk defa, itiyadî ve tesadüfi suçlu olup olmasına bakılmaksızın herkesin aynı cezaya çarptırılmasının en büyük adaletsizlik oluşturduğu;

3. Profesyonel suçluların suç öncesi alacakları riski belirlemesi ve bu riskin kayda değer olup olmadığını irdelemesine olanak verdiğinden teorinin onların *manga charta*'sı olduğu;

4. Suçlunun aklî durumu ve doğası yerine yalnızca suçlu tarafından ika edilen zararın göz önüne alınması;

5. Soyutlamalar ve idealler üzerine yürütülen teoriye karşın ceza hukuku uygulamasında somut gerçeklerle karşı karşıya kalınmasıdır.

Öte yandan, suç hakkında çatışmayı içeren görüşlere dayalı bir seri düşünceyle Marksist konumu vurgulayan kuramcılar

kriminolojide yeni bir model çerçeve sergilediler. I. Taylor ve diğerlerince (1973) vaat edilen yeni kriminoloji *radikal kriminoloji* olarak fazlaca popüler oldu. Ne var ki, radikal kriminolojinin birleşik bir teoriyi temsil ettiğini söylemek doğru olmayacaktır. Gerçekte görülen, 1973'den itibaren ilişkili ve tutarlı bir seri söylemlerin bilgi ve düşünce yapısı oluşturmasıdır.

Radikal kriminolojinin kökleri Marx ve Engels'in eserlerine gitmekte ise de, Willen Bonger gibi teorisyenler suç hakkında Marksist bir eleştiri formüle etmişlerdir. Klasik teorilere karşıt olarak hiçbir eylemin kendiliğinden, doğal olarak, gayri ahlaki veya suç olamayacağı; ve suç tanımlarının mevcut sosyal değerleri yansıttığı, sosyal olarak belirlendiği ileri sürüldü. Sosyal belirlemeye yapılan bu vurgu genetik ve diğer biyolojik etmenlere dayalı suç açıklamaları içeren pozitivist teorilere de karşı çıkmaktadır. Radikal yaklaşımda, ceza hukuku toplumda servet ve gücü ellerinde bulunduran egemen yönetici kadronun amaçlarına uyarlı bir biçimde tasarlanmaktadır. Kapitalist bir sistemde, servetin eşit olmayan dağılımı, mali gücü olmayanların diğerlerince yaşanan lüks ve avantajlardan yararlanmak için suça başvurmak zorunda oldukları demektir. Bu nedenle, suç bazı hallerde fakirliğin bir işlevi olmaktadır. Zenginler de servet ve güçlerini artırmak amacıyla suç işlemektedirler. Ne var ki, zengin sınıf suçları düzenleme ve kontrol vasıtalarına hükmettiklerinden hukuk sisteminde farklı muamele görmekte; fakir, proleter sınıftan olanlar, zenginler, burjuvazi sınıfındakiler kadar suç işlemesine karşın daha çok, sıklıkla tutuklanan ve cezalandırılanlar da onlar olmaktadır.

Radikal kriminolojide suç için tasarlanan çözümde, ekonomik, siyasi ve sosyal nitelikli değişimler olması; özellikle servetin yeniden dağılımını sağlayabilecek mevcut kapitalist sistemden monopol kapitalizme geçiş önerilmektedir. Yeni düzende suçun artık gerekli olmayacağı ve işlenecek suçlarında bireysel psikopatoloji sonucu olacağı belirtilmektedir. T. Platt'ın (1985) radikal kriminolojik yaklaşıma göre, mevcut *"hukuk ve düzen"* sistemine alternatif bir proje geliştirdiği görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan *modern kriminoloji okulu*'nda ise, suçtaki nedensellik ile suç kontrolü; suçlu, mağdur ve toplumu içeren sosyal ve etkileşim süreçleri olarak görülmüştür. Bu paralelde suçtaki nedensellik sürecini sosyal ve bireysel süreç olarak iki aşamada irdelemek mümkündür.

Sosyal süreç, içerik olarak çerçeveyi belirlerken; *bireysel süreç* daha ziyade suçlu ile en yakın çevresindeki kişiler, özellikle kendisi ve mağdur arasında gelişmektedir. Suça karşı tepki veya kontrol süreci ise, kısmen sosyal bir süreç (ceza yasaları) ve kısmen de bireysel (suç işleyenlere ceza yasalarının uygulanması) bir süreç olarak gözükmektedir. Bu bağlamda kuramsal bir gerçekte, modern kriminolojinin statik değil, dinamik bir disiplin olduğudur.

Kuramsal boyuttan işin reel boyutuna geçildiğinde ise; bir ülkedeki kalkınma süreci, kriminojen bir faktör olmasa da; *dengesiz* veya *yetersiz* kalkınmanın suç oranında artışı etkileyeceği göz ardı edilmemelidir. Nitekim, "*Suçluluğun Önlenmesi ve Suçluların Tretmanı*" konulu Yedinci Birleşmiş Milletler Kongresi'nde (Milano, 1985) benimsenen *Milano Eylem Planı*'nda bu husus açıkça belirtilmiştir. Ancak şu da bir gerçektir, suç yalnızca sosyal bakımdan yoksunluk içinde olan sınıf ve yörelerin sorunu olmayıp, özellikle mala karşı suçlar, ekonomik ve çevre suçları tüm kesimlerce işlenen bir olgudur. Suçun nedenselliği bağlamında araştırılması gereken ekoller arasında, "*bedelini ödeyerek, seçimin yapılması*" türünden, genetik determinizm, kişilik teorileri; sosyal çevre etkileri, ayırıcı birleşim (*differential association*), etiketleme (*stigmatization*), durumsal veya çevresel determinizm, ticarette bireysel ekonomik kayıplara ilişkin ekoller yer almaktadır. Tüm bu görüşlerin taraftarlarına dün olduğu gibi bugün de tanık olunmaktadır. Ayrıca tüm bu ekolleri içeren *çoğulcu suçluluk teorisi*'de yer almaktadır. Kuşkusuz, suçların işlenmesindeki etiolojik etki, tipik olarak çoğulcu ve girift nitelikte olup, her biri nedensellik bağının bir kısmı olan sayısız vasıf ve faktörlerden oluşmaktadır. Nedensellik, sonuç için zorunlu etkilerin *total*'ini gerektirmekte ise de, her teori bağlamında nedenselliğin total etkisinde her hangi bir vasfın ağırlık derecesini tam olarak

saptamak mümkün değildir (*koşulların eşitliği teorisi*). Öte yandan, "*neden ve sonuç*" ilişkisinde yüzde yüzlük bir ilişki yerine *olasılık derecesi* yüksek bir ilişkiye işaret edildiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Ceza normlarına aykırı davrananlara karşı bir tepki gerekli ise de, sorun tepki türü ve dozunun ne derece etkili olduğu ve halk katında ne derece kabul gördüğünün saptanmasıdır. Öte yandan, erişilmek istenilen toplum düzeninin derecesi de bir sorun olarak çözümlenmelidir. Bu bağlamda, isterik bir yaklaşımla, toplum (hukuk) düzeninin artan ölçekte gerçekleştirilmesi yerine suçun nedenleri olarak belirtilen çocukların ihmal edilmesi, işsizlik ve enflasyon türünden sosyal kötülüklere eğilmek daha akılcı olacaktır. Gerçekte, bu faktörlerle salt suça ilişkisi olmak yerine bizatihi kendilerinin sosyal kötülük olması nedeniyle savaşılmalıdır (L. Willkins).

Her suçlu, davranışı ile kendisi hakkında olduğu kadar toplum hakkında da bir yorum getirmektedir. Topluma yönelik yorum bazen yanlış, bazen de gerçekçi olabilmektedir. Diğer bir anlatımla, suçlular topluma karşı uyumsuzluk sergiledikleri gibi toplumda suçlulara karşı uyumsuzluk sergileyebilmektedir. Kuşkusuz, sosyal sorunlar yalnızca illegal yapılmak suretiyle çözümlenemez. Toplum olarak ihtiyacımız, daha fazla kişiyi suçlu yaparak "*sabıkalı*" damgasını vurmak yerine daha fazla sorunların üzerine eğilmektir.

Suçlulukla savaşımda göz önünde bulundurulacak bir parametrede, suçun elverdiğince ileri yaşta işlenmesinin sağlanması, kişi tarafından ilk defa işlenecek suçun ertelettirilmesidir. Bu stratejik yaklaşımla, çocuklar ülkemizde nüfusun büyük bir yüzdesini oluşturduğundan toplam suç miktarı azaltılmış ve suçluluk kariyeri de o ölçüde kısaltılmış veya önlenmiş olacaktır. İlk suçun işlenmesinin geciktirilmesi (önlenmesi değil), suçun işlenmesini zorlaştırma sonucu olabilmekte ve bu siyaset soruna teknolojik bir yaklaşım ön görmektedir.[5]

---

[5] L. T. Wilkins, "Social Inventions for Social Defence: The Technology of Crime Prevention", *Criminal Justice in Asia* (UNAFEI) Fuchu, Tokyo 1982, p. 68.

Suçluların ıslahı konusunda ise; kriminologlardan, cezaevini salık verenler olduğu kadar bu görüşe karşı çıkanlar; uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezalara taraftar olanlar kadar buna karşı çıkanlar da vardır. *"Tretman Modelini"* yaratan kriminoloji'de bu modeli çürüten görüşlere de tanık olunmaktadır. Pratikte sınırlı nitelikteki sorular üzerinde bile, CMK'un etkileri veya ABD'deki *"hızlı yargılama"* ile CMK'ta tutukluluk süresi açısından yargılamaya ait süre limitleri gibi konularda, araştırıcılar ile kriminologların aynı görüşü paylaştıklarını söylemek pek mümkün değildir. CMK'ya göre tutuklulukta geçecek süre şöyledir:

Madde 102. - (1) Ağır ceza mahkemesinin görevine girmeyen işlerde tutukluluk süresi en çok altı aydır. Ancak, bu süre, zorunlu hallerde gerekçesi gösterilerek dört ay daha uzatılabilir.

(2) Ağır ceza mahkemesinin görevine giren işlerde, tutukluluk süresi en çok iki yıldır. Bu süre, zorunlu hallerde, gerekçesi gösterilerek uzatılabilir; uzatma süresi toplam üç yılı geçemez.

Kuşkusuz, uygulamaya yönelik pratik reçeteler verilemediğinde; kriminolojiye yüklenenlere bir dereceye kadar hak verilebilir. Ve gerçekte daha ileriye gidilerek fazlaca kriminolojik ürünün var olduğu ülkelerde ceza adaleti siyasetinin daha karmaşık ve etkisiz olduğunu ileri sürmek de olasıdır. Bu bağlamda ABD en çarpıcı örnektir. Herkesin ABD kriminolojisine hayranlık ve saygı duymasına karşılık batı dünyasında en fazla suç olgusuna tanık olunan, yargıda iş yükü fazla olan, etkisiz çalışan, 100.000 nüfusta en fazla cezaevi nüfusuna ve üstelik en kötü cezaevlerine sahip ülke yine ABD'dir. Bu doğrultuda korelasyon kat sayısının, kriminolojik yayın miktarı ile suç oranı arasındaki ilişkinin uluslararası açıdan geçerlik kazanması da dikkat çekicidir.[6]

[6] C. Pfeiffer, "Crisis in American criminal policy? Questions and Comments", *European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 4-2, pp. 119-127.

2. 2. Kriminolojinin Yararı

Kamu güvenliği alanındaki sorunlara çözüm bekleyen insan için, kriminolojinin ne gibi bir yararı olduğu sorusu da ayrı bir tartışma konusudur. Zaman zaman akademisyenlerde aynı soruyu gündeme getirmektedirler. Ne var ki, bunlar kriminolojinin değerini kabul etmekle birlikte, siyasetin umulan yararına kuşkuyla bakarak *"siyaset rasyonel olabilir mi?"* demektedirler.

İşte bu bağlamda ülkelere özgü geliştirilen ceza siyaseti de eleştiriden yoksun kalmamıştır. Örneğin, İngiltere'de ekseri bilginlerce siyasetin insicamsız ve irrasyonel olduğu belirtilmiştir: King ve Morgan (1980) hükümetin cezaevlerine bakış açısının bütünlükten ve eşgüdümden yoksun olduğu eleştirisini getirirken, Rutherford (1984) cezaevi krizinin ana nedeni olarak; hürriyeti bağlayıcı cezaya başvuru konusunda, ana ilkelerin olmayışına değinmiş, Ashworth (1983) ceza siyasetinin gelişi güzel ve eşgüdümden yoksun olduğu eleştirisini getirmiştir. Tarihsel analizlerde bulunan David Garland ve Victor Bailey (1987) ise ceza siyasetinin insicamsız olduğunu belirtmişlerdir. Aynı türde eleştiriler Türk ceza sistemi için de getirilmiştir. 1965 yılına kadar süregelen bu sistemde cezaların ağırlığı ve zaman içerisinde (özellikle 1953 değişikliği ile) daha da ağırlaştırılması egemen olmuş (Gölçüklü); yasa koyucu, suçları *"korkutma"* yoluyla önlemek istemiştir (Lopez Rey). 1965 yılında infaz kanunu ile sağlanan yumuşama eğilimi 2004 tarihli yasal düzenlemelerle sonlandırılmıştır.

Yukarıda ortaya konulan sorular, kriminolojinin bir yararı var mı? Ceza siyaseti rasyonel mi? şeklindedir. Şu bilinmelidir ki, önceden çizilen tek bir savaş planı olmadığı gibi böyle de olamayacaktır. Diğer bir anlatımla, *siyaset*, çözüm bekleyen bir soruna tek bir teorinin basitçe uyarlanması olmayıp, girift ve aşamalı bir çözümleme süreci eseridir. Bu bağlamda eylem stratejileri onları geliştiren çeşitli hesap parametrelerinden daima uzakta bulunmakta; tek bir bilginin egemenliği yerine çoğulcu ve fakat miyobik bilgileri içermektedir. Diğer bir anlatımla, siyasetler herhangi bir kriminolojik teoriden kaynaklanarak

oluşmamaktadır. Bunlar, çeşitli görüş ve teoriler arasında etkileşim ve çatışma sonucu billurlaşmaktadır. Özellikle demokrasilerde siyaset, çeşitli anlatımlar arasındaki çatışma ve etkileşim sonucu biçimlenmektedir. İşte bilgin kişilerin deneyim ve ideolojilerine dayalı olarak akli yetilerine göre dünya üzerindeki bilgiyi yorumlayarak ürettikleri öyküler bu şekilde kriminolojik öykülere vücut verirken ilk etkileşimin temelini de atmaktadırlar.

Ancak şimdiye dek ortaya konulan öyküler, en iyi çözümün belirlenmesi için verilen uğraşların yersiz olduğunu göstermediği gibi tek bir teorisyen, akademisyen veya uygulayıcının çabaları da en kapsamlı bir teorinin ortaya çıkmasına imkân vermemiştir. Görülen odur ki, öykü ve siyaset, daha ziyade farklı görüşler arasındaki etkileşim, devamlı tartışma ve törpülenme sonucu oluşmakta ve gelişmektedir.

Anılan görüş açısı doğrultusunda ise; siyasetin rasyonelliği veya kriminolojinin yararlılığına ilişkin tartışma, anlamını yitirmektedir(*döner kapı mantığı*). Çünkü doğru, insicamlı ve iç yapısı tutarlı yönde gelişmiş kriminolojik teorinin var olduğu toplum, kuşkusuz, durağan, tek boyutlu bir dünya görüşüne dayalı bir toplum olacaktır.[7] Demokratik yaşamda ise *"öykülerin de"* birbiri ile çatışma özgürlüğü vardır. Siyaset de böyle gelişir, değişir ve diğer *"öyküler"* üzerine bina edilir; onları test eder, dener, yeni kombinasyonlara yer verir; her zaman daha kapsamlı öykü arayışlarına yol açar. İşte böyle yenilenen kombinasyonlarla açıklık ve saydamlık korunabilir; ve günümüz sorunlarına salt teorik yaklaşımlara dayanmayan kalıcı çözümler getirilebilir.

Ancak uzmanların zaman zaman diktacı bir tutum takındıkları da göz ardı edilmemelidir. Onların görüşleri gerekli; *"olmazsa olmaz türünden ise de"*, ortaya konulan hususların resmin yalnızca bir kısmı olduğu; toplumda kontrol ve dengelere de ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. Nitekim, 1995 yılının ikinci yarısında artan terör dalgası nedeniyle terörle mücadele

[7] Procrustes yatağı için bkz. , M. T. Yücel, *Hukuk Felsefesi*, Ankara 2005, s. 251.

kanununu sertleştirme kararı alan Fransa'da *"terörist saldırılara son vermeyecek olsa da, yasal açıdan silahlanmamız gerekliydi"* diyen Adalet Bakanı J. Toubon'un işaret ettiği denge bu dengedir. Toplumumuzda ise mükemmel olmasa da kontrol ve dengeler parlamento, bakanlar kurulu, yargı ve kamuoyunca sağlanmaktadır. Neyse ki, bilginlerin tüm akılcı savlarına, ortaya koydukları kanıtlara, tüm inandırıcı güçlerine karşın günün sonunda ne olacağına bilim adamı-uzman karar vermemekte; bu işi Parlamento ve siyaset yapımcıları üstlenmektedir. Bu doğrultuda sosyal sorunları hedefleyen *"sosyal işletmelerin"* toplumda yaygınlaşmasına ihtiyaç fazlacadır.

2.3. Teorik Yaklaşım

Bilim adamları ve araştırmacılar teorisiz çalışmazlar ve çalışmamalıdır. Bu bağlamda teorilere, araştırmacıların yalnızca çalışmalarını ve bulgularını etrafında organize ettikleri öyküler veya kavramsal elekler olarak bakmak gereklidir. İşte ekseri kriminologların, kontrol ve hürriyetten yoksunluğu suça yönelik asli bir tepki, diğer çözümleri ise yalnızca alternatifler olarak irdeleyen Bentham ve ötesine dayandırılabilecek meta-teorisi bu hususa güzel bir örnektir.[8]

Kuşkusuz, araştırmacılar teori etrafında çalışmalı; mevcut teorilerini açmalı ve üstünlük iddiasında bulunmaktan özenle kaçınmalıdırlar. Herkesin yanılabileceği; öykü veya öykülerin yalnızlığa duçar olabileceği unutulmamalıdır. Teorilerin tutarlılığı için araştırmacılarca çokça test edilmesi gereklidir.

Bu açıklık ise örgütsel gerekleri de beraberinde getirecektir. Kriminologlar, kuşkusuz, kendilerini özel bir teorinin tutsağı olmaktan soyutlamalı; yaşam gerçeğini yakalamak için de, idari

[8] Council of Europe, *Crime and Economy*, Strasbourg 1995, pp. 149-160; *Meta-analizi*, aynı sorunu inceleyen çalışmalardan elde edilen sonuçların birleştirilmesidir. Bu yöntem, istenilen konuda daha güvenilir ve geçerli tahminler yapılmasını belli hata paylarını da içerecek şekilde sağlayan istatistiksel bir analizdir. Bkz., Council of Europe, *Psychosocial Interventions in The Criminal Justice System*, Strasbourg 1995, pp. 100-102; Devlet İstatistik Enstitüsü, *Araştırma Sempozyumu 97 Bildirileri*, (24-26 Kasım 1997) ss. 47-51.

bilimler fakültesi, hukuk fakültesi, sosyoloji, sosyal psikoloji bölümleri ve mahalli ceza adaleti sistemi uygulayıcıları (ister baro, mahkeme, kolluk ve cezaevi olsun) ile sürekli temas halinde olmalıdırlar. Ne var ki, Türkiye gerçeğinde araştırıcıların bu birim ve kuruluşlardan biri ile teması oldukça ender veya yok denecek kadar azdır. Ancak bu türden işbirlikçi çalışmaların üniversitelerin bulunduğu kentlerde başlatılması, mevcut teorilerin Türkiye'de testi ve milli kriminoloji oluşturulması açısından gereklidir. Bu doğrultudaki ilk kıpırdanmalara uzun yılların ardından İstanbul, Marmara ve Bilgi Hukuk Fakülteleri ile 9 Eylül Hukuk Fakültesi bünyesinde tanık olunmuştur.

Anılan çerçevede ise kriminolojiden beklenen, toplumsal katkı ve yarar açısından, akademik kriminologların uygulamacılarla yakın temas halinde olmasıdır. Bu sebeple de açık toplum olma ilkesi uyarınca gündemi, tartışma ortamında ortaya atılan tüm görüş ve seslenişler belirlemeli; ortaya konan sorunlar ve üretilen yeni yaklaşımlarla bir alt yapı oluşturmalıdır.

Öte yandan, sosyal sorunların tabiatına özgü yorumsal üçgenin köşelerden birincisinde, gerçek olgu, şiddeti ve suç mağduru olma riski; ikincisinde, kamu oyunun suç sorunun ciddiyeti hakkındaki algılaması (günümüzde suçun, işsizlik, sağlık bakımı ve erozyon kadar önemli bir sosyal sorun olarak derecelendirildiği) ve üçüncü köşede ise, suç sorunu ve kamu oyunca dile getirilen endişenin medya ve siyasilerce istismar edilmesi yer almaktadır. Üçgenin köşeleri arasındaki ilişkisel uyum/ uyumsuzluğun ne merkezde olduğu ve halkın tepkilerinin gerçekte suç *'hakkında'* mı yoksa genelde var olan tatminsizlik ve düzensizliğe özgü genel bir duyguyu yansıtan bir metafor mu olduğu üzerinde durulmalıdır

İşte ancak bu ortam ve araştırmalar doğrultusunda kriminoloji, verilen siyasi uğraşlar içinde Türk toplumuna bir katkıda bulunabilecektir.

3. TOPLUMSAL DÜZEN

3. 1. Karakteristikleri

Kriminologun rol ve işlevinin; bilimselliğin klasikleşen temel taşlarını oluşturan *açıklama getirme, tahmin ve kontrol* işlevlerinde odaklaştığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda kriminologun görevi, suç sorunlarını anlamak; teori ve uygulama ile toplumun bu sorunlarla baş edebilmesine yardımcı olmaktır. Hiç kuşkusuz, her konuda olduğu gibi bu konuda da bir *eylem planı* hazırlanmalıdır. Bu planın ülke genelinde benimsenerek vatandaşlarca uygulanması ile suç oranının azaltılması, toplumun korunması ve kamusal güvenliğin artırılması sağlanabilecektir. İşte zaman ve mekan dinamiklerine uyarlı hale getirilmesi gereken bu eylem planı toplumsal güvenlik açısından *sine qua non*'dur. Bu bağlamda suç işleme oranının az olduğu ülkelere özgü üç temel karakteristik şöyledir:

1. Bu ülkelerde sosyal gruplar (aile, komşuluk, okul, mesleki ve boş zamanları değerlendirme grupları) ile sağlanan *enformal kontrol* önemli bir rol oynamaktadır. Suçu önleme ve kontrol hizmetlerinin yalnızca ceza adaleti sistemine (resmi kontrol) bırakılmadığı; tam karşıtı, halkın da bu konuda sorumluluk taşıyarak demokratik girişimler oluşturduğuna tanık olunmaktadır. Eski Türkler bu konuda en güzel örneği oluşturmuşlardır.

TOPLUMSAL DÜZEN

2. Bu paralelde *toplumsal dayanışma* oldukça önem kazanmıştır. Toplumlar bütünlüklerini korumakta veya (Japon ticaret toplumları/endüstriyel işletmeleri örneğinde olduğu gibi) kendilerini yeniden oluşturmaktadırlar. Büyük kentlerde sosyal çözülmenin görüldüğü gettolara/gecekondu yerleşim yerlerine hemen hemen rastlanılmamaktadır. Buna karşılık yüksek oranda suçun işlenmekte olduğu *disorganize* bölgeler ise; insan ilişkilerinde kopma, sakinlerinin suçlulara ve özellikle suçlu çocuklara karşı toleransı ile çocuklar ve erginlerin suçluluğu, gözetimsiz oyun alanları ile gençlik gruplarında öğrendiği gerçeğiyle karakterize edilen toplumsal kötüleşmeyle somutlaşmaktadır. Özellikle, *"yabancılar dünyası"* olarak tanımlanabilecek metropol kentlerde oluşan anonim çevrede suç işlemeyi tahrik edici fırsatlar önem kazanmakta; genel *"tahrik seviyesi"* o yörede yaşayanların karşılaştıkları suç için elverişli fırsatlar sayısıyla belirlenmektedir.[9] Suç oranının az olduğu ülkelerde ise, gençlerin özel davranış stilleri, özel ilahları ve değerlerini içeren bir alt kültürün oluşmadığı görülmektedir. Kezâ, gençlerin ve yetişkinlerin toplumdan soyutlanmadığı; tam karşıtı, gençlerin yetişkinler toplumuna iyice entegre olduğu görülmektedir.

3. Ceza adaleti ise bir başka temel karakteristik olarak; etkin bir uygulamaya kavuşturulmuştur. Kolluk güçleri, halkla yakın temas arayışı içerisindedir.[10] Vatandaşlar gönüllü görevli sıfatıyla kolluk, mahkemeler ve ceza infaz kurumlarına destek vermektedirler. Cezaevlerinde kendine özgü suçlu değerler sisteminin egemen olduğu bir alt kültür de oluşmamıştır.[11] Bunun başlıca nedeni, hürriyeti bağlayıcı cezaya çok ender olarak başvurulması (*ultima ratio ilkesi*); genelde suçluların bulundukları toplumda iyileştirilmesi yönteminin (*probation, community service*) tercih edilmesidir. Toplum için arz ettiği tehlike nedeniyle cezaevlerine gönderilen hükümlüler de küçük veya orta büyüklükteki kurumlarda yeter sayıda ehil personelin gözetim

[9] Türkiye için bkz., R. Keleş ve A. Ünsal, *Kent ve Siyasal Şiddet*, Ankara 1982.

[10] Home Office, *Lay visiting to police stations*, (Research study no. 188), London 1998.

[11] H. H. Erdem, *Bir Alt-Kültür Örneği Olarak Cezaevi*, Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Eylül 1991.

ve rehberliğinde çalıştırılmaktadır. Bu nedenle, büyük çapta suçluluğun, özellikle cebir ve şiddet suçlarının kaynağı olan profesyonel suçluluk gelişmemiştir.

Öte yandan, suçlulukla mücadelede hürriyeti bağlayıcı cezaya fazlaca odaklanıldığında, uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya hükümlü olan suçlular, yeterli sayıda gözetim personelinin olmadığı; güvenliğin sağlanamadığı cezaevi kurumlarında koğuş/hükümlü arkadaşlarından yeni suç işleme teknikleri, düşünce kalıpları, yeni değerler ve psikolojik savunma mekanizmasını (tavırları) öğrenecek; ve kariyer suçlu olarak topluma döneceklerdir. XX. yüzyılda ülke gündeminden düşmeyen cezaevlerinde kontrol ve güvenliğin korunması sorunu aşağıda ayrıntılı olarak irdelenmektedir.

3. 2. Köy-Kent İkilemi

İyi bir toplum, toplumsallık duygusu yaratmakta; yalnızlığı dengelemekte; insanlara bir yere ait olma duygusu gibi yaşamsal açıdan önemli bir duygu vermektedir. İşte her insan bireysel bir varlık olduğu kadar sosyal bir varlıktır. Kuşkusuz, kişisel girişimler ve sosyal ilişkiler ise anlamlı karşılıklı ilişkiler düzleminde gerçekleşmektedir. Kentleşme, çağdaş yaşamın ne kadar doğal bir yanı ve hatta gelişmenin göstergelerinden biri ise, göç de o denli olumsuz bir yanıdır. Kente göç edenler, yeterince kentlileşememekte, kentin sunduğu bilgi, sermaye, teknoloji ve rekabet yoğun kültürün uzağında kalarak kent yaşamına uyum sağlayamamaktadır. Özellikle büyük kentlerde aşırı nüfus artışının bu kentlerin ekonomik taşıma kapasitesi ile dengelenememesi sonucunda işsiz gençler sayısı ile davranış bozuklukları ve suça eğilimler artmaktadır. Bu bağlamda, köy-kent ayırımı için Alman sosyologu Ferdinand Tönnies'in cemaat (*Gemeinschaft*) ve toplum (*Gesellschaft*) ikilemi rehber kavramlar olarak anılabilmektedir.[12] Bu ayrımda köy cemaati, deruni duygusal insan bağları ile karakterize edilirken, kent toplumunda; üyeleri arasında gevşek, rasyonel ve yararcı

[12] Ferdinand Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, (1887) Dramstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1979.

ilişkiler egemen olmaktadır. Nitekim köy toplumunda çok az suç işlenirken, cemiyette insanlar arası artan çatışma nedeniyle fazlaca suça tanık olunmakta; bu çatışmalar ve suçlar toplumun gelişmesi için gerekli olduğu kadar sosyal kontrolden çıktıklarında yıkımlarına da neden olabilmektedir.

Özetle, birey toplumda kaybolmayıp; aksine bir bütün olarak kişisel gelişmesini yalnızca sosyal ilişkiler bağlamında sağlayabilmektedir. Toplum ve kişisel sorumluluk ise, hiçbir şekilde birbirlerini dışlamamakta; aksine, biri diğerini ön görmektedir. Sosyal ilişkilerin yok olması, kişinin şekilsiz bir yığında tecrit edilmesi halinde ise, kişi, suç işleme ve mağdur olmaya yatkın bir konuma girmektedir. Bu hususa açıklık getirmek üzere birbirinin karşıtı olan iki kavramı, *anomi*[13] ve

[13] Merton'un anomi teorisi, fakir çocuklarla suçlu çocuklar arasındaki korelasyonu açıklayabilecek fikri bir çerçeve sağlamaktadır. İşte maddeci toplumlara egemen olan tüketim hastalığına (tüketirsen var olmaya) kapılan; ve özellikle medya ve TV'lere yansıyan zenginlerin abartılı yaşam biçimlerini, bulundukları sosyal konumları nedeniyle gerçekleştirmesi güç olan gençlerin model olarak benimsemesi toplum için sorun olmaktadır. Yoksulluk içinde bulunan bu gruptaki gençler, kabul gören tüketim biçimlerini yaşatabilecek meşru vasıtalardan uzak bulunmaktadır. Bu kişiler, maddi kaynak eksikliği yanında genellikle kaliteli eğitim/sanat eğitimi göremediklerinden marjinal konumdaki yoksunluklarını giderme şansları az olmaktadır. Anomi teorisini göre, bu kişiler toplumsal kültürce belirlenen amaçları elde etme ve genel kabul gören sosyal koşullara uyum sağlamak üzere suça, olası bir sonuç olarak, başvurmaktadırlar. Anomik baskılar, zenginler ile fakirler arasındaki uçurum kesinleştikçe artmaktadır. İşte bu olguya "sosyal iltica" diye isimlendirilecek göçler nedeniyle metropol kentlerin çevresinde oluşan gecekondularda tanık olunmaktadır. Öte yandan, ikiye bölünen her toplumda şiddet eylemleri olağan hale gelmektedir (Dubet ve Lapeyronnie 1994). İşte bu ortamda beliren çocuk suçluluğu ergenlik dönemindeki krizlerin geçici bir belirtisi olmak yerine uzun süre devam eden bu iltica konumundan kaynaklanmaktadır. Toplum sanki kendi içinde ayrı kültürlere sahip, biri merkezde ve diğeri çevrede olmak üzere ikiye ayrılmış bir görüntü vermektedir. Çevrede yer alan kişiler işledikleri suçları, suç olmak yerine oldukça normal görmekte; suçlu davranışı bir yaşam biçimi, bir oyun gibi görmekte; yeniden gelir paylaşımı olarak düşünmektedirler. Önemli olan mağdurun kimliğinden ziyade onların kendilerinden zengin olmalarıdır. İşte Türkiye'de 1990'lı yıllarda pompalanmaya başlayan "televole kültürü" ile beslenen insanların "öfke", "kin" duymalarıyla karakterize edilen çevredeki kişilerle anılan nitelikleri sergileyen toplumsal *anomi* kendini göstermeğe başladı.

sinomi'yi[14] büyüteç altına alabiliriz. *Anomi*, değerlerin çöküşü ve normların rafa kaldırılışı sonucu suçluluk artışına sebep olurken; *Sinomi*'de, sosyal dayanışma, değerlerdeki konsensüs ve normların benimsenmesi sonucu suç işlenmesi önlenebilmektedir. Burada, kentleşmenin bir suçluluk etmeni olarak görülmesi, suçların köylerden kaynaklanmadığı biçiminde değil, kentleşmeye bağlı olarak, nüfus büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliğin sosyal kontrolün etkinliği ve biçimleri üzerine olan belirgin etkisinin, suç işleme fırsatlarında anlamlı bir artış yarattığı şeklinde anlaşılmalıdır. Diğer bir anlatımla, suçluluk, yapısal değişimlerle, gerçek anlamda kent koşulları içinde oluşma ve yaygınlaşma eğilimindedir. Bu bağlamda kentleşme derecesi ile suçluluk arasındaki ilişkiyi sergileyen aşağıdaki model anlamlı görülmüştür:

Şekil 1.

İşte *"pazar yeri"*, *"yabancılar dünyası"* olarak da tanımlanan kentler anonim bir çevre oluşturmaktadır. Bu çevrede, suç işlemeyi tahrik edici fırsatlar önemli olup; genel *"tahrik seviyesi"* o yörede yaşayan kişilerin karşılaştıkları elverişli fırsatlar sayısı ile belirlenmektedir.

[14] "Hangi toplum olursa olsun yaşamını sürdürebilmek için kendi üyelerinin kişiliklerini öylesine yoğurmalıdır ki yapmaları gerekeni içten gelerek isteyerek yapsınlar. Toplumsal görevleri onların içlerine yerleştirmeli, yapmaya zorunlu oldukları bir şey olmaktan daha çok kendiliklerinden yapmaya gerek duydukları bir şey durumuna getirilmelidir. Kuşkusuz, toplumlar bu toplumsal karakteri bireylere zorla kabul ettirmek ve bu toplumsal karaktere bağlılığı sürdürebilmek konusundaki tutumlarındaki katılık bakımından birbirlerinden farklılık gösterirler." E. Fromm, *Psikanaliz ve Zen Budizm*, (Çev. İ. Güngören) Yol Yayınları İstanbul Ekim 1990, ss. 53-54; F. Adler, *Nations not Obsessed with Crime*, Littleton/Colorado, Fred B. Rothman, 1983, p. 157.

Hiç kuşkusuz, suçun işlenmesi için; motive edilmiş suçlu, uygun bir hedef/mağdur ve etkili koruyucuların, resmi veya özel gözetim şeklindeki "*korumanın*" olmayışı gibi asgari müşterek bir kaç etmenin bir arada olması gerekir. Son iki öğenin birlikte olmasının elverişli bir fırsat sağladığını ise kimse yadsıyamaz.

Öte yandan "*kanun uygulanmazlığı*" (çocuk düşürme suçlarında olduğu gibi) ile "*kanun umursamazlığı*" (rüşvet suçlarında olduğu gibi) olguları toplumda ikinci bir düzen yaratmakta; ve toplum için böyle bir düzen olağanüstü tehlikeli olmaktadır. Halkın hukuka ve adalete katkısının bu çeşit tehlikeleri önlemekteki katkısı göz ardı edilmemelidir. (F. Erem).

3.3. Cezaevi Toplumu

3.3.1. Kontrol ve Güvenlik

Cezaevleri, günlük yaşamın her yönü ile aynı mekanlarda geçirildiği, kişilerin kendi iradelerine karşın tutulduğu, kendi seçmediği kişilerle birlikte yaşanılan "*total kurum*"lardır. Tehlike (suç mağduru olma) riski dışardan daha fazla değildir. E. Goffman, *Asylums* (1961) adlı eserinde, orda kalanların kaçınılmaz bir şekilde görevliler lehine düzene sokulduklarına ve manipüle edildiklerine vurgu yapar. Ve konuklar zamanla kurum yaşamına alışırlar. Bu kurumlardaki temel yoksunluklar arasında yer alan beş ızdırap kaynağı; hürriyetten, eşya ve hizmetlerden, heteroseksüel ilişkilerden, otonomiden ve kişisel güvenlikten yoksunluklar olarak sıralanmaktadır. Bunlar, cezaevi toplumunun ekser özel karakteristiklerini de açıklar niteliktedir. Hükümlü ve tutuklularca sergilenen eylemlerin çoğu onların uyum sağlama veya ödün vermeme girişimlerinden kaynaklanmaktadır. *Bunlar arasında çocuk beyinli yetişkinler fazlaca tehlikeli olmaktadırlar.* Hükümlü ve tutukluların gösterebilecekleri uyumlar, "*bireysellik*" ile hükümlüler (tutuklular) arasında dayanışma yaratan "*kolektiflik*" kutupları arasında yer alan görüntülerdir. Hiç kuşkusuz, birlikte olmak ve arkadaşlık hürriyetten yoksunluğun acısını hafifletebilmektedir.

TOPLUMSAL DÜZEN

Cezaevi kurumlarında disiplin ve güvenliğin korunması *"güç"*le sağlanabilmektedir. Ne var ki, personel ve *total* güç gösterisi gardiyan sayısı ile hükümlü (tutuklu) nüfusu arasındaki (cezaevi nüfusu, personel sayısını çokça katladığından) oranın düşüklüğü nedeniyle azaltılmış olduğunda, personelin kurumdaki rutin görevleri yerine getirmeleri için dahi hükümlü/tutukluların işbirliğini sağlamak gerekmektedir. Bu bağlamda, hükümlü/tutuklular üzerinde kontrol kuran veya en azından diğer hükümlü/tutukluların faaliyetlerini ve davranışlarını etkileyen liderlerin oluşturduğu gayri resmi otorite gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır. İşte bu kilit hükümlü/tutukluların iyi niyet gösterileri ve işbirliği teşvik edilerek, personelce, bu gayri resmi yapı, bazen kontrol sağlamaya yardımcı olarak kullanılmaktadır. Gerçekte, bu yöntem birçok ABD, bazı İngiliz ve Türk cezaevlerinde uzun süreli kontrol sağlamada önemli bir yer tutmaktadır. Böyle bir denge sağlanamadığında, cezaevinde hükümlü/ tutuklunun egemen olduğu yapı belirmekte,[15] cezaevi yaşamı için geçerli yaşamsal ortam, müzakereler sonucu ödünlerle oluşturulmaktadır. Bu ortamın belirgin özellikleri; hassas bir nitelik taşıdığı; verilen ödünlerin kaypak bir zemin oluşturduğu ve (gardiyan) gözetim personelinin zaman zaman en asgari düzeyde kontrolü gerçekleştirmek için sıkıntı çektikleri ve verilen ödünlerin belli bir süre sonra yenilerine gebe olduğudur.

Cezaevleri gerçeğinde, uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya hükümlü olanların ne şekilde trete edilmesi gerektiği; bu ceza türünün zararlı etkilerinin nasıl giderilebileceği soruları güncelliğini koruya gelmektedir.[16] Temel kural, hürriyetten yoksunluğun insana saygıyı sağlayıcı maddi ve manevi koşullarda gerçekleştirilmesi gereğidir. Sosyal birer kurum olan cezaevlerindeki yaşam genelde toplumda var olan sosyo-kültürel

[15] 1980 ve 1990'lı yıllarda cezaevlerinde güvenlik konsepti yitirildiğinde tünel kazılarak firar olgusu olağanlaşmış idi: 1988'de Kırşehir cezaevinden 18, 1992'de Kayseri'den 11, 1993'de Nevşehir'den 18, M. Kemalpaşa'dan 3 ve 1997'de İskenderun Özel Tip cezaevinden 28 hükümlü/tutuklu firar etmiştir.

[16] Council of Europe, *Treatment of Long-Term Prisoners*, Strasbourg 1977.

değerleri yansıtmakta ise de, insan hakları dernekleri, cezaevi izleme kurulları, işkence sözleşmeleri uyarınca oluşturulan *"işkence komite"*lerinin baskı ve direktifleri doğrultusunda önemli değişikliklere tanık olunmakta; cezaevi ile dış dünya arasındaki mesafe ve farklılığın gittikçe azaltılması eğilimine tanık olunmaktadır. Bu doğrultuda, hiç kimse, aşağıda yer alan belli temel ihtiyaçların karşılanması gerektiğini yadsıyamaz:

• **Konfor:** İnsanın yiyecek, barınma, sağlık hizmetleri ile fiziki zarardan korunma, duygusal ve algısal *stimulasyon* olanağı, kendini tanıtma (statü) ihtiyacı için bazı vasıtalara başvuru, bağımsızlık (insanın kendi kararlarını kendisinin verebilmesi), korunma ve diğer kişilerce kabullenme gibi temel konfora sahip olması;

• **Kontrol:** İnsanların kendi kaderleri ve çevresi üzerinde kontrol sağlayabilme inancı, insanların temel ihtiyacı olarak görüldüğünden, hükümlü (ve tutuklulara) kurumda yer alan faaliyetlere katılma bağlamında seçenekler sunulması ve onların cezaevi yaşamının organizasyonuna katılımları için teşvik edilmesi;

• **Anlam:** Her insan varlığının dini, felsefi veya sanatsal ilgileri içeren belli bir anlamı olmalıdır. Bu doğrultuda, klasik/sanat eğitiminin (örneğin Kütahya kapalı cezaevindeki çinicilik işkolu) uzun sürede hükümlü (ve tutukluya) kendi onur ve değerini korumasına yardımcı olabilecek; monotonluğu giderebilecek amaç ve motivasyonlar sağlamasıdır.

Bu temel ihtiyaçlar kurumun meşru yapısıyla sağlanamadığında, başka yerlerden teminine çalışılmakta ve sonuçta kurumda kayıt dışı bir yaşam oluşturulmakta; güvenlik ve kontrol sorunu ciddi boyutlarda olmaktadır. Nitekim, bir meta-analiz çalışması, kurumda yer alan program seçenekleri arttığı ölçüde disiplini bozucu eylemlerde azalma olduğunu göstermektedir. Diğer bir anlatımla, *programlarla* kurumlar güvenli mekanlar olmaktadır.[17]

[17] S. French ve P. Gendreau, *Safe and Humane Correction Through Effective Treatment* (R-139) Ottawa: Correctional Service of Canada 2003. *Dinamik bir güvenlik anlayışı egemen olmalıdır.*

3. 3. 2. Cezaevlerinde Kontrol Sorunu

Cezaevlerinin kendine özgü sosyolojik görünümü karşısında kontrol sorunları da çok yönlü olarak belirmektedir. Kurumda anlık krizler veya kişiler arası şiddet gösterisinde[18] olduğu gibi doğal kontrol sorunlarından (her zaman ciddiyet arz etmeyen bireysel dışa vuruşlar) gruplar arası ihtilaflara, her zaman ciddiyet göstermese de, çatışmalara, borçlanmalara ve uyuşturucu ticaretini içeren kayıt dışı ekonomiye ve farklı türde protestolar, karşı koymalar (sayıma çıkmama, rehin alma, açlık grevi ve ayaklanma) ve istismara (hükümlü ve tutukluların kendilerini vurgulama ve kurumdaki güç ilişkilerini müzakere masasına koymak üzere bir vasıta olarak kullanılması) varan kontrol geniş bir sorunlar yelpazesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda cezaevi büyüklüğünün etkisi gündeme gelmekte ise de, ABD ve İngiltere'de ki yaygın inanışa karşın büyük cezaevlerinin küçüklere göre, hükümlü/tutukluları daha fazla huzursuzluğa yönelttiği konusunda çok az kanıt vardır. Aynı durum yaş heterojenliği için de geçerlidir. Yaşlı kişilerin fazlaca bulunduğu bölümlerde şiddet gösterisinin düşüklüğüne (kesin bir ilişki yoksa da) tanık olunmakta ise de, nüfustaki yaşlıların artışı oranında şiddetin azaldığı saptanmamıştır.[19]

Cezaevinin emniyet ve güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturan grup örgüt suçlularıdır. Bunlar kurumda da illegal faaliyetlerine devam eder ve dışarıyla ilişkilerini sürdürürler. Bunlar, şiddet ve korku yaratma yöntemine başvurarak,

[18] Cezaevlerinde1991-1997 yıllarındaki öldürme ve yaralama olayları sayısı şöyledir:

Yıl	Öldürme	Yaralama
1991	11	97
1992	4	50
1993	13	21
1994	12	27
1995	12	34
1996	20	35
1997	14	46

[19] Home Office, *Control in prisons: A Review of the Literature* (Research study no. 118) London 1990 pp. 73-75; M. Feyzioğlu, "Açlık Grevi" *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 43, Sayı 1-4, 1993, ss. 157-168.

amaçlarına erişmek üzere kaldıraç işlevi görecek her fırsatı yakalamak isterler. Lider konumundaki kişiler emir ve talimatları aracılarla ilettikleri için kurumda düşük bir profil sergiler. Menfaat sağlamak üzere hükümlülerden bazıları taraftar görüntüsü vermek isterlerse de, bunlar gerçek üyelerden ayırt edilmelidir. Bu gruptaki hükümlülerin yaratabileceği riskini azaltmak/gidermek üzere kurumda istihbarat çalışması önem kazanmaktadır.

Cezaevleri, kuşkusuz, niteliği gereği hiçte doğal olmayan ortamda hükümlü/tutukluların duygusal stresini artırmaktadır. Kişisel hürriyetin sınırlı olması, disiplin rejimi, monotonluk, can sıkıntısı, adaletsizlik duygusu, umutsuzluk, düş kırıklığı ve benzeri bir çok duygusal stres kaynağı kurumlarda varlık gösterebilmektedir. İşte kurumlarda kaçınılmaz olan bu düş kırıklığı ve stres; kapasite fazlası nüfus, zayıf kurum yönetimi, kötü beslenme,[20] işkence ve kötü muamele gibi bir faktörün eklenmesi ile kolaylıkla patlama derecesine ulaşabilmektedir.

Kurumlardaki toplu hareketlerin (ayaklanma/isyan) altında yatan nedenlerin çoğu kurum yönetiminin kontrolü dışındaki durumlarda saklı ise de, toplu harekete sevk eden önemli sayıdaki koşul ve uygulamanın, kötü ve beceriksiz yönetimden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Kriz yönetimindeki anahtar kavram *"yönetişim"* dir. Bu yönetim, emir-komuta dizininde belirginliğin olmaması, tüzük ve yönetmelikteki kurallara uyumsuzluğun olağan *(anomi teorisi)*, iletişimin zayıf olması ile haklı istemler karşısında kararsızlık göstermesi hallerinde krize/toplu hareketlere davetiye çıkarabilmektedir.

Kurumda gerilim arttığında *duygusal sirayet* olgusuna da tanık olunmakta; söylenti/yalan haberler artış gösterdiğinde kalabalığın gözü dönmüş bir kitleye dönüştüğü görülmektedir *(Barut Fıçısı Teorisi)*. Hükümlü/tutuklular bu şekilde tahrik

[20] M. Aksoy ve B. Buçak, "Suç İşlemede Beslenmenin Etkisi ile Mahkumların Beslenme Durumları" *Adalet Dergisi*, Yıl. 79 (Kasım-Aralık 1988) ss. 144-154.

edildiğinde bilgi ve eylemde aklın payı azalmakta; telkinin gücü artmaktadır. İşte toplu hareket ortamı bu şekilde gelişmektedir.

3.3.3. Ayaklanma/İsyan

Analitik anlatımla, cezaevlerindeki ayaklanma/isyan genelde beş aşamalı bir oluşum sergilemektedir:

1. Olayın patlak vermesi,
2. Organize olunması,
3. Yönetimle karşı karşıya gelinmesi,
4. Sonlandırma,
5. Tepki ve açıklamadır.

Toplu hareket için tetik çekildiğinde hükümlü/tutukluların başlangıçta kısa bir süre organize olamadıkları görülmektedir. İşte bu kısa sürede cezaevi yönetiminin soruna müdahale ederek olayı sonlandırmadaki bu altın fırsatı yakalaması gerekmektedir. Ne var ki, cezaevi yönetimi hazırlıksız yakalandığında organize olması için geçen sürede hükümlü/tutukluların da organize oldukları ve yönetimin bu şansı yitirdiği görülmekte ve dizindeki aşamalar gerçekleşmektedir.

Cezaevlerinde güvenliğin korunması için personel ile hükümlü/tutuklu arasındaki iletişim kanalları açık tutulmalı; bu iletişim iki yönlü olmalı; makul süre içinde yanıtı garanti edilen, belirgin ve etkili şikayet yolları bulunmalıdır. Bu tür iletişim cezaevinde stresi azaltacak/havanın gerginleşmesini önleyecek niteliktedir. Diğer bir anlatımla, cezaevlerinde düzen bozucu toplu hareketler, normal iletişim kanallarının tıkanması/ sonuç vermemesi halinde başvurulan dramatik bir iletişim biçimi olmaktadır. Kuşkusuz, personelin hükümlü/tutuklularla işbirlikçi-dostluk ilişkisine girmeleri için kurumun her bölümündeki görevli personel dışında üst-düzey yöneticileri de görüşmeye açık olmalıdır. Bu doğrultudaki iletişim, *per se*, cezaevi kurumunda belirecek çatışmayı yıkıcı olmaktan çıkarıp yapıcı hale sokabilecektir. Bu durumun tekilliği, insan ilişkilerinde çatışmayı çözümleme tutumunun kayıp-kazanç

TOPLUMSAL DÜZEN

açısından görünümünü içeren aşağıdaki şekilde oldukça belirginleşmektedir.[21]

Şekil 2.

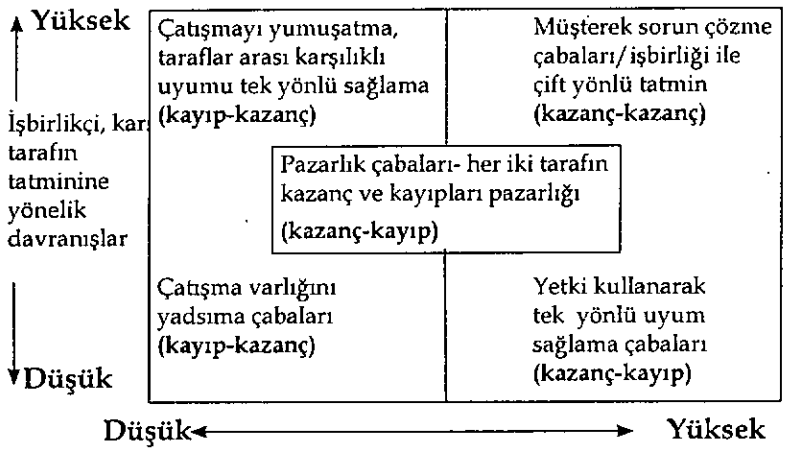

Öte yandan, her ayaklanma/isyan girişimi/olgusu sürecinde koparılan tâvizlerin yeni tâvizlere gebe olacağı göz ardı edilmemelidir. Mahpuslara kurum yönetimince eylem yapabilme ve kendini ifade edebilme için sağlanan her yeni fırsat olumlu bir atmosfer ve rahatlama sağlamakta ise de, bunun geçici bir durum olduğu unutulmamalıdır. Yabancı bir ülkenin sultası altındaki toplumun yönetiminde olduğu gibi kabul edilen her istemin, istemleri ikiye katlayacağı bilinmelidir. İşte bu *"artan kadir kıymet bilmezlik"* kuramını *"okşadıkça kabarır"* deyişi en çarpıcı şekilde ifade etmektedir.

Kurumdaki *formal* düzen ve otoritenin korunması açısından, mevcut personelin oluşturduğu tesanüt duvarında beliren az sayıdaki çatlakların (somut fiziki kısıtlayıcılar benzerinde olduğu gibi) mahpusların kendi avantajlarına kullanmak üzere istismar edebilecekleri göz ardı edilmemelidir. Bu doğrultu-

[21] Bkz., C. Can, "İş hayatında çatışma yönetimi ve verimlilik" *Anahtar Dergisi* (Eylül 1992) s. 11; Home Office, *Control in prisons: A Review of the Literature* (Research study n. 118) London 1990 pp. 73-75; www. acsp. uic. edu/oicj/pubs/

da özellikle mahpusların sızlanmadığı/şikayet etmedikleri konumda, kurum personelince endişe duyulması gerektiği bilinmeli; *dinamik bir güvenlik* anlayışı benimsenmelidir. *Kurumda bir şeylerin ne zaman olacağı bilinmediğinden, olay geliştiğinde, hazır olunmalıdır.*

3.3.4. Cezaevi Paradoksu

Cezaevi modern, uygar toplumlar için bir paradoks veya geçmişin sadist bir anısı olarak görülmekte; gayri insani ve etkiden yoksunluğu ile günümüz dünyasına ters düşmektedir. Ne var ki, bir kurum olarak kullanılmaktadır.[22] Bu durumda kurumdaki zaman elverdiğince değerlendirilmelidir. Yalnızca *"zaman doldurmanın"* kurum yaşamındaki negatif değerleri vurgulayıcı ve hükümlülerin girdikleri andan daha kötüleşmiş olarak çıkacakları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda, *Avrupa Cezaevi Kuralları*[23] ile İşkence Sözleşmesi'ndeki ilkelere uyarlık içerisinde çekilen mahrumiyet ve acılara limitler getirilmelidir. Bu amaçla normlaştırılacak infaz rejiminde; (1) Hükümlüler biçimsellik ötesi "gözlem ve sınıflandırmaya tabi tutulmalı ve bu işlev belli aralıklarla güncelleştirilmeli; (2) Kurumsal güvenlik önlemleri çağdaş ve modern teknoloji ile desteklenmeli; (3) Günlük programda yer alan yeme-içme,

---

[22] "Biz, geçmişin ceza kurumlarının ya ortadan kalktığı ya da ancak alışkanlık zoru ile yaşamakta olduğu ve fakat vicdanın yeni isteklerine daha iyi yanıt verecek başka kurumların da daha doğmamış olduğu bir zamana erişmiş bulunuyoruz" E. Durkheim, *Ceza Evriminin İki Kanunu*, (Çev. H. Topçuoğlu) Ankara 1966 s. 34; *Ank. Üniv. Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı*, Sayı 210, 1966, s. 148; *kurumların kökenlerinin doğru sorgulanması, ardında hangi amaçların, çıkarların ve güçlerin bulunduğu, hangi tehlikeleri ve kötülükleri önlemeye yardımcı olduğu, önceki meşruluk nedenlerinin günün değişen koşullarında geçerli olup olmadığı, tarihsel deneyimin bu kurumun anlamı, korunması, istikrarı veya tehlikeye sokulması bakımlarından neleri öğrettiği, bunların yorumu ve olası reform gereksinmeleri bakımından buradan çıkan sonucun saptanması gerekmektedir* (M. Kriele). Bkz., H. Ökçesiz, "Hukuk Kültürünün Yapısı, Nomos-Physis Çevresinde Yedi Üçüzlü Bir Kurguyla Açıklama Şemasında Egemenliğin İrdelenmesi" *Anayasa Yargısı*, Ankara 2003, s. 126.

[23] Ayrıca 1957 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyince kabul edilmiş *"...Standart Minimum Kurallar"* ile mahpus çocuklara özgü *"Beijing Kuralları"* vardır.

çalışma, eğitim ve yaşam koşulları standartların çok üstünde gerçekleştirilmeli; ve (4) İyileştirme programları etkili/doyurucu olmalıdır. Bu doğrultuda infaz ve tretman rejimi gerçekleştirilmediğinde ise, ayaklanma/isyan, rehin alma, yangın çıkartma ve firar olgularının ekonomik ve toplumsal bedeli umulmadık derecede yüksek olmaktadır. Tek seçenek insancıl ve demokratik yaklaşım olup; hükümlülere güvenilmeli ve geleceğe umutla bakmaları sağlanmalıdır.[24]

3. 3. 5. İnsan Hakları ve Cezaevleri

Suç işleyerek başkalarının hakkını ihlal eden hükümlülerin *"hakları"*, toplumdaki hukuka uyarlı kişilerin genelde sağlamak için uğraş verdikleri iaşe, ikamet, eğitim veya çalışma koşullarının iyisine sahip olmaları, eleştirisi konusu yapılmaktadır.

Kuşkusuz, kimlerin cezaevi hükümlüsü olacağının şans işi olması savı ile ekseri suçlu davranışın iradi olmadığı, uyuşturucu madde, alkol, akıl hastalığı veya ekonomik baskılar gibi faktörlerin ürünü olduğu şeklindeki savlar bir kenara bırakıldığında, bu tutuma verilecek yanıtlar şöyle sıralanabilir:

♦ Medeni haklar ile insan hakları birbirinden ayrıt edilmelidir. Medeni haklar sosyal sözleşme fikrine dayalı olarak oluşan ve ihlali halinde yitirilmesine karşın tüm insan hakları *"insan"* olmak nedeniyle sahip olduğumuz haklardır. Bu haklar sınırlandırılabilirse de, sonlandırılamazlar.

♦ *"Kişiler ceza aldıkları için cezaevine gönderilmekte; yoksa, cezalandırılmak için değil"* deyişi göz önünde bulundurulmalıdır. Hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkumiyet kişinin yaşamını tehdit eden cezaevi koşullarında kalmasını veya cezaevi personelince kendisine kötü muamele yapılmasına izin vermemektedir (*primum non nocere*). Ne var ki, mahkeme hükmündeki yaptırım, belli bir evre veya yöredeki orantısız şekildeki ağır cezaevi

---

[24] *"İnsan hapiste hep umut eder"* (N. Hikmet); Council of Europe, *Psychosocial Interventions in the Criminal Justice System*, Strasbourg, 1995, pp. 81-91; Avrupa Konseyi, *Avrupa Cezaevi Kuralları*, Strasbourg (Ter. M. T. Yücel) Ankara 1987; Ç. Emeç, "İnsanca" *Hürriyet* (23.1.1991) s. 5.

koşulları, mahpusluğu "*keyfiliğe*" büründürecek dereceye götürebilmektedir.

♦ Salıverilen hükümlüler sonuçta topluma dönmektedirler. Hükümlünün tabi olacağı zalimane rejimin onları hukuka veya diğer kişilerin haklarına karşı daha duyarlı yapacağı düşünülmemeli; bu tür rejimin hükümlülerce "*keyfi*" olarak algılanacağı göz ardı edilmemelidir.

♦ Toplumca suçlulardan çok suç mağdurları üzerine eğinilmesi ileri sürülmekte ise de, bu konu bir seçim işlemi olmak dışında her iki grubunda korunması gerektiği şeklinde algılanmalıdır. Mağdurların ceza adaleti sisteminde daha iyi muamele görme ihtiyacı olduğu (soruşturmanın her evresinden bilgilendirilmesi, duruşmada yeterince dinlenmesi, hak ettiği tazminatı alabilmesi gibi) kadar cezaevi koşullarının da minimum insan haklarına saygınlık içinde oluşturulması gerekmektedir.[25]

♦ Hükümlülerin tabi olacağı iyileştirme rejimi ülkenin uygarlık seviyesini gösterirken (Churchill), bu rejimin hepimizi etkileyeceği de unutulmamalıdır. Toplumda sorumsuzca davranışa yer veren odaklar her zaman için bir tehlike oluşturmaktadır. Böyle bir odağın varlığı, başarı olarak algılanma ve diğer gruplarca da benimsenme riski taşımaktadır. Unutulmamalıdır ki, bugün için tehlikeli suçlular/teröristler için geçerli olabilecek bu tür tretman yarın sokak çocukları ve diğer marjinal gruplar için de geçerlik kazanabilir.

Cezaevlerindeki koşulların uluslararası standartlara uyumlu bir oluşum sergilemesi doğrultusundaki strateji, bir çok aktörün katılımını öngörmektedir. İlk önce, yasama erki ve mahkemeler, cezaevlerine gönderilecek hükümlü sayısını azaltma doğrultusunda önemli bir rol üstlenebilirler. Kapasite üstü hükümlü ve tutuklu barındırılması konumunda koşulların iyileştirilmesi imkansızlaşmaktadır. Ne var ki, hâkimler, genel-

[25] Bkz., Adalet Bakanlığı, *21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu*, (21-22 Ocak 2000) Ankara 2001, ss. 150-180; Sağlık hizmetine ulaşım hakkı için bkz., *İnfaz Hukukunun Sorunları, (Sempozyum 24-25.11.2000 Ankara)* Goethe-Institut Ankara 2001.

de, cezaevi nüfusunun büyük bir yüzdesini (% 44) oluşturan tutuklulara özgü alternatif tedbirleri araştırmak için donatılmış değildir. Bu bağlamda, yeni CMK sistemi ile ilkeselleştirilen tutukluk süresini sınırlama ile adli kontrol tedbiri önemli gelişmelerdir.

İkinci grup aktörlerde, cezaevleri genel müdürü ile cezaevleri müdürleridir. Bunların, mahpusluk konusundaki profesyonel yaklaşımları, hükümlü ve tutuklu haklarına saygınlık gereğini içermesi ve bu anlayışı personele aktarması gerekmektedir. En azından bu tutum, cezaevi rejiminin keyfi öldürme, işkence veya gayrı insani veya aşağılayıcı cezayı önlemesi, cezaevleri ile dış dünya arasında (özellikle ailesi ve avukatları ile) devamlı teması kolaylaştırması,[26] kurumdaki işlemlerin, otoritenin keyfi ürünü olmak yerine konuklarına açıklanabilir nitelikte kararlara dayalı olmasını ön görmelidir. Bu ilkeler, kuşkusuz, zengin veya fakir ülke ayrımı olmaksızın her ülke cezaevi sisteminde erişilebilecek türdendir.

Cezaevi rejimindeki kaliteyi belirleyen en önemli faktör, ekseriyetle cezaevi yönetim kalitesi ise de, konukların kendi haklarını bilmesi de önemlidir. Hakları hakkındaki bilgi noksanlığının daima kötüye kullanılma riski vardır. Bu konuda ulusal mahkemeler yanında ulusal insan hakları kurumları önemli rol üstlenebilirler.[27] Kuşkusuz, hükümlü ve tutuklula-

---

[26] Ş. Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, (TBMM Yayın no. 89) Ankara 2001, ss. 224-228. Cezaların İnfazına dair Tüzükteki düzenlemeyle "hükümlü ve tutuklular idarenin kontrolündeki telefonlarla yakınlarıyla görüşebilirler; telefonla görüşme ayrıntılı olarak Yönetmelikle düzenlenmiştir.

[27] S. Sturn, "Resolving the Remedial Dilemma: Strategies of Judicial Intervention in Prisons", 138 *University of Pennsylvania Law Review*, 1990, p. 805; Council of Europe, *Human Rights in Prisons*, Strasbourg 1986; *Hapishanelerde İnsan Hakları*, (Çev. İ. Kuntbay) Ankara K. Tomasevki, *Prison Health*, (HEUNI) Helsinki 1992; M. Türker, "Türk Cezaevlerinde İnsan Haklarının Korunması için Adalet Bakanlığı'na Pratik bir Öneri: Standartlaştırma Yolu ile İyileştirme", *Manisa Barosu Dergisi* Yıl: 17, s. 66 ss. 25-44 ve " ... :Podular/Indirect Supervision Mimari Tasarım", a. g. d., Yıl: 18, s. 69 ss. 32-48; TBB, *Ceza ve Tutukevleri ile ilgili Araştırma Raporu* Yayın No. 3; İngiltere ve Gallerdeki ziyaretçi kurulları için bkz., www.homeoffice.gov.uk/bov/; Türkiye'deki düzenleme için bkz., *Ceza İnfaz*

rın haklardan yararlanması bazı kayıtlara tabi tutulabilirse de; bunlar, kanuna dayalı olmak kadar demokratik bir toplumda kamu düzeni ve güvenliği düşüncesiyle gerekli ve meşru olarak takip edilen amaçla orantılı olmalıdır. Özetle, oranlılık ilkesi cezaevi yaşamına ilişkin tüm karar ve işlemlerde göz önünde bulundurulmalı; haklı görülür bir ayrıma bağlı olarak veya disiplinin korunması ayrık olmak üzere hürriyetten yoksunluk koşulları ve cezaevi rejimleri, bu durumun içerdiği ızdırabı yoğunlaştırmamalıdır (*Avrupa Cezaevi Kuralları*, Kural 64).

3.3.6. Ceza ve Tutukevi Mimarisi

Bir ülkedeki infaz tarihi, çoğu bakımlardan, cezaevleri mimarisinin konumu ve gelişmesi ile dile getirilebilir.[28] Suçluları iskan etmek üzere inşa edilen cezaevi binaları toplumun bakış açısını, infaz felsefesi ve siyasetini, kısaca toplumun adalet/disiplin anlayışını yansıtmaktadır.

Ceza infaz kurumları, tutukevi ve hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği kurumlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Tutukevinde duruşma için bekleyen çeşitli kişilikteki sanıklar bulunduğundan güvenlik düşüncesi oldukça ağırlık kazan-

---

Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanunu Kanun no. 4681, Kabul T. 14.06.2001. Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Yönetmeliği.

[28] "Osmanlı Devleti'nde cezaevi olarak genellikle kale burçları kullanılmış, karanlık, havasız ve nemli oldukları için bu yerlere Farsça'da "karanlık, sıkıntılı ve dehşete düşürücü hapishane" anlamına gelen zindan adı verilmiştir. İstanbul'daki Yedikule, Eminönü'ndeki Baba Cafer ve Kasımpaşa'daki Tersane zindanları başlıca örneklerdir. İstanbul zindanları 1831'de kaldırılmış ve Sultanahmet'te Mehterhane olarak anılan İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümüne Hapishane-i Umumi kurulmuştur. Bu cezaevindeki mahpuslar 250 ve 500 kişilik iki koğuşta muhafaza edilmişlerdir. Tavandan aydınlatılan 3.5 m^2 dolayında 14 kişilik tek hücreleri ile birlikte sübyan koğuşu da yer almaktaydı. Bu cezaevi 1930 yılına kadar kullanılmış olup, bu tarihten sonra yeni Adliye binası yapımı için hapishanenin bir kısmının da dahil olduğu sarayın arka kısmı ile birlikte yıkılmıştır. Beyoğlu ve Üsküdar Tevkifhaneleri 1880-1887 yılları arasında tesis edilmiştir. Daha sonra 1920 yıllarında İshakpaşa Tevkifhanesi yapılmıştır. " M. Yıldıztaş, *Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Yüksek Lisans Tezi, 1979- Tez no: 12050.

maktadır. Tutukevi konukları, hükümlüler gibi cinsiyet, yaş (çocuk/yetişkin), sağlık ile suçluluk özgeçmişine (ilk defa/mükerrir) göre sınıflandırılmalı; bu amaçla tutuk hakkında bu tür bilgilerin elde edilmesini sağlayıcı bir gözlem birimi bulunmalıdır. Bu bilgiler, kuşkusuz, hükümlü sıfatı kazanıldığında değerlendirilmelidir.

Ceza infaz kurumunun inşasında göz önüne alınması gerekli iki parametre, kurumun büyüklüğü ile çevre güvenliğidir. Hükümlü ve tutuklu sayısının kabarık olması karşısında aynı yapı içerisinde belli büyüklüğe sahip ayrı blokların inşa edilmesi; mümkün olduğu takdirde ademi merkeziyet tesisi ön görülmelidir. Kurumlar için gerekli alan konusunda aşağıdaki verilere yer verilmiştir.[29]

Kurum Büyüklüğü	Yatak Kapasitesi	Genel Alan (m^2)	Kişi Başına (m^2)	İnşa Edilen Yüzey Alanı (m^2)	Kişi İçin (m^2)	Toplam (m^3)	Kişi İçin (m^3)
Küçük	50	18000	360	3500	70	14000	280
Orta	250	35000	140	12500	50	50000	200
Büyük	1000	70000	70	35000	35	140000	140

Nitekim, *Avrupa Cezaevi Kuralları*'nca *"hükümlü ve tutuklulara sağlanan ikamet ve özellikle tüm yatma yerleri, iklim koşulları ve özellikle bir metreküp hava içeriği, makul ölçüde alan, ışıklandırma, ısıtma ve havalandırmaya gereken önem verilerek sağlık ve hijyen gereklerine uygun olmalıdır"* hükmü getirilmiştir (Kural 15). Bu bağlamda cezaevi kompleksinde yer alacak binalar ile hükümlü ve tutuklu barınma mekanları yerleşim türlerine aşağıda yer verilmiştir:

[29] Ayrıca bkz., Avrupa Konseyi, *Avrupa Cezaevi Kuralları*, Md. 14-19.

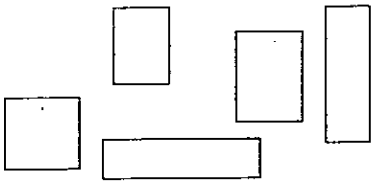

1. Binaların Fiziki Yerleşimi
Kampüs

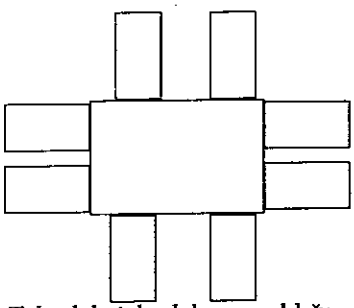

Tekerlek, tekerlek parmaklığı
Radyal

Merdiven, Telefon Direği[30]

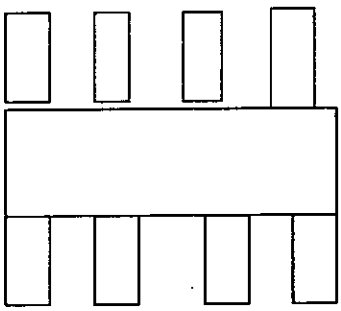

Küme

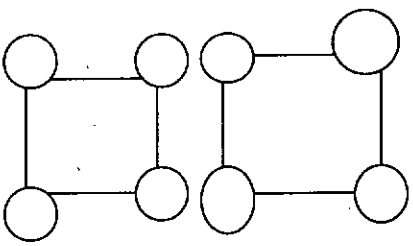

[30] E ve Özel Tip Cezaevleri, 1970'li yılların başlarında projelendirilip hayata geçirilen küçük koğuş esasına göre inşa edilen E tipi cezaevlerinde yaşama bölümü iki katlı olarak yapılmış alt kat yemekhane ve dinlenme salonu, üst kat ise yatakhane olarak düzenlenmiştir. E tipi cezaevinde 18 koğuş, özel tip olarak adlandırılan cezaevinde ise 12 koğuş bulunmaktadır. Bu cezaevlerindeki koğuş esası, isyan çıkarma, öldürme, koğuş ağalığı, kumar oynatma, sayım vermeme, aramalara engel olma, aile, akraba ve avukat görüşlerini örgüt iznine tabi kılma, açlık grevi ve ölüm orucuna, tecride veya ölüm dahil bir takım bedensel cezalara mahkûm etme, koğuş kapılarını kapattırmama, duruşma ve hastaneye gitmeme, kurum görevlilerini rehin alma gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir.

Koğuş esasına göre inşa edilmiş E tipi ve özel tip cezaevleri 3, 4, 5 ve 6'şar kişilik oda sistemine dönüştürülmüştür. Öte yandan, tehlikeli suçluları kontrol etmek amacıyla tek ve üç kişilik oda sistemine dayalı 500 kişi kapasiteli (120 adet tek, 120 adet 3 kişilik odalardan oluşan) cezaevleri hizmete sokulmuştur. Zamanla bu tipte yapısal özelliği nedeniyle yeterli görülmeyerek F Tipi yüksek güvenlikli cezaevleri projelendirilerek inşa edilmiştir. Bu proje temel alınarak orta güvenlikli L ve L1 tipleri de hizmete sokulmuştur. Ünite sistemli bu cezaevleri, L Tipi 479 , L1 tipi 230 kişiliktir. Her ikisinin de tasarım özellikleri aynıdır.

TOPLUMSAL DÜZEN

Bahçe

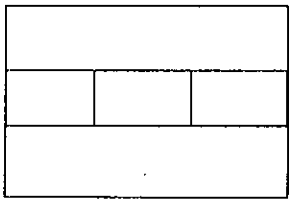

2. Hükümlü ve Tutuklu Barınma Mekanları

- Doğrusal: Hücreler Dış Duvarlarda

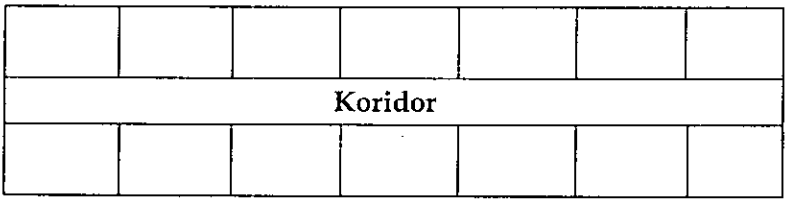

Doğrusal: Hücreler İçerde

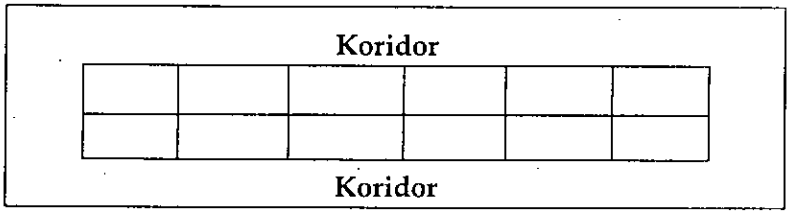

Modüler Tip: Hücreler Dış Duvarlarda

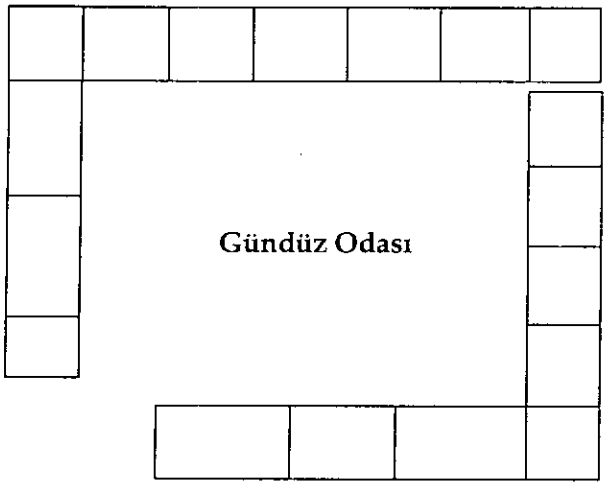

TOPLUMSAL DÜZEN

Genelde cezaevlerinde otorite ve disiplin kurulması amacıyla başlangıçta populer olan *'panoptic'* yapı mimarisine (dairsel olarak yerleştirilen hücrelerin merkezdeki bir kuleden izlenmesi ve izlenme düşüncesi ile mahpuslarda disiplin bilinci oluşturulması) egemen olan saydamlık düşüncesi modern cezaevlerine yerleştirilen kameralarla güncelliğini korumaktadır.[31]

3. 4. Ceza Yasalarının Rasyonelliği

Ceza yasaları, ulusal gerçeklerin değerlendirilmesine dayalı olmalı; geçmişin kriminolojik ve istatistik analizleri ile ceza adaleti sisteminin etkinlik/verimlilik değerlendirilmesini kapsamalıdır. Bu doğrultuda aşağı da yer alan ilke-öğelerin temel çerçeve oluşturduğu göz önünde bulundurulmalıdır:

• Suç kavramının göreceli olduğu, toplumdan topluma, aynı toplumda farklı zamanlarda ve ayrı sosyal gruplar arasında değişmeler gösterdiği;

• Suç türlerine göre değişik oranda olan karanlıkta kalan suçların *(dark figures)* küçümsenmeyecek ölçüde olduğu;[32] bu suçlardaki failler arasında *"hukuka saygılı davranış görüntüsü veren"* kişiler oranının hiç de az olmadığı;

• Kalıplaşmış suçlu tipleri veya kimlerin suç işleyebileceği konusundaki ön yargıların etkisi ile toplumdaki bazı grupların suç istatistiklerinde fazlaca görüldüğü;

• Yeni suç yaratma/suç olmaktan çıkarma *(criminalisation/decriminalisation)* sürecinde konusu edilen *"eylemin"*, toplum üzerindeki olası etkisinin değerlendirilmesi; suç olmaktan çıkarılma halinde var olan soruna sosyal nitelikte önlemlerle değinilmesi; toplumsal tepkinin tümden terk edilmemesi gerektiğinde, tepkinin başka vasıtalarla belirlenmesidir.

---

[31] M. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (Çev. M. A. Kılıçbay) İmge Kitapevi, 1992.

[32] Almanya'da dörtte üçü kayıt dışı kalırken, Fransa'da yalnızca % 20'si kayıtlara geçmektedir.

TOPLUMSAL DÜZEN

Aynı paralelde ulusal ceza yasalarına bakıldığında ise; küreselleşme doğrultusunda yabancı kaynaklardan aktarmalar yanında mevcudun kısmen korunduğu gözlenecektir. Ancak bu süreçte yalnızca önemli ve devamlılık gösterebilecek nitelikte olanlar korunacaktır. Anılan zorunluluk, kuşkusuz, hukukun devamlılığı gereksinmesinden kaynaklanmakta; ve hukukta devamlılık ise, hiç de savsaklanamayacak bir nitelik taşımaktadır. Bugünün yasa koyucusunca kabul edilen bazı değişikliklerin gelecek yasama döneminde de kabul görebileceği inancıysa, en azından bazı hallerde göreceli bir devamlılığın teminatı olmaktadır.

İthal nitelikli olmayan iki değerli yasa, 1965 tarihli İsveç Ceza Yasası ile 1975 tarihli Almanya Ceza Yasası'ndaki değişikliklerdir. Her iki yasa da, kısa, özlü ve genelde esnek olup, *kasuistik* yöntem giderilmiştir. İsveç Ceza Yasası temelinde yatan düşünceler açısından ilginç bir görüntü sergilemektedir: Yasanın dayanağı olan felsefeye ait bir anlatıma Ceza Yasası metninde yer verilmemiş ise de, hazırlanması sürecinde dile getirilen düşünceler ve yasada yer alan düzenlemeler, *"öç alma"* yerine *"önleme"*nin amaçlandığını göstermektedir. Yasayı hazırlayanlara egemen olan düşünceler ise, Avrupa ceza felsefesinde yer alan çeşitli ekollerin fikirleri yerine *"sağ duyu, pratik deneyimler ve hümanizmdir"*.

Varılan nokta odur ki, ceza yasaları adil olmaları yanında demokratik niteliklere de bürünmelidir. Demokratiklik doğrultusunda, kamuoyunun esiri olunmaması üzerinde de özenle durulmalı; toplumsal dirlik ve düzenin korunması çerçevesinde yalnızca köklü beklenti ve umutlar göz önüne alınmalıdır. Diğer bir anlatımla, kamuoyu tepkisine, toplumun idealleriyle uyumlu olmak koşuluyla yer verilmelidir. Oysa, azınlıkta bulunan kişilerin, yerleşik değer ve düşüncelere ters tutum ve davranışlarının normalleştirilmesi uygarlığın yozlaşmasına fırsat verecektir. Bu bağlamda, Anayasa, İnsan Hakları Bildirgesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi belgeler sınırlayıcı bir çerçeve olarak algılanmalıdır.

Ceza yasaları reform çalışmalarında; toplumdaki değerlerin bir ayna gibi yansıtılması veya rehber ilkeler konulması mı

gerektiği konusunda her zaman için geçerli bir kural yoktur. Bilinen bir gerçek, *"ceza kanunlarının yarısı, yarardan çok zarar vermektedir"* (1895, O. W. Holmes).[33] Bu nedenle, konunun her açıdan irdelenmesi gereği, değişimler bazen ayna, bazen de rehber, ilerici norm koyma niteliğine bürünebilir. Nitekim, 3713 sayılı *Terörle Mücadele Kanunu'nun* 23/c maddesi ile TCK'nın 140, 141, 142 ve 163. maddelerindeki eylemlerin suç olmaktan çıkarılması (*TC Resmi Gazete*, 12.4.1991,sayı 29843 Mükerrer) birinci; *Cezaların İnfazı Hakkındaki* 647 sayılı kanun ise, ikinci işleve örnek olarak gösterilebilir.

Ceza siyaset biliminde en geçerli kural, ceza yasasının hazırlanması ve yeni projelerin tasarlanması sürecinde ulusal kalkınma planlarında olduğu gibi toplumsal gerçekler, gereksinme ve olanakların ortaya çıkarılmasıdır. Bu bağlamda, ceza adaleti sisteminin üstesinden gelebileceği iş yükünün (kolluğun tüm suçluları yakalayabilmesi, ceza mahkemelerinin tümünü makul sürede yargılayabilmesi ve cezaevlerinin tümünü muhafaza/ iyileştirebilmesinin) sınırları olduğu göz önünde bulundurulmalı; oluşturulacak suç kodeks'inde toplumsal korunma açısından önemini yitirmiş suçlar için suç olmaktan çıkarma *(decriminalisation)*/idari suç yaratma süreci çalıştırılmalı; suç kodeksinde yer alan/alacak yeni suç türleri için (çevre ve bilişim suçları ile kara para aklanması, *insider crime)* toplumsal kültür yaratma seferberliğine girişilmelidir.

Kriminolojinin A, B, C, sinde yer alan suçlu, toplum ve mağdur üçlüsündeki *mağdurun* rol ve işlevi ise, bu bağlamda irdelenmesi gereken bir konu olarak görülmüştür

[33] Araştırmacılar, hukukun varlığının bezen ihtilafları doğurduğunu gözlemlemişlerdir. E. M. Schur, *Law and Society: A Sociological View*, New York: Random House, 1968, p. 84.

4. SUÇ BİLİMİNDE MAĞDUR

Mağdur sosyal normlardan sapma veya suç türü eylemler sonucu etkilenen kişidir. Kuramsal olarak, mağduru olmayan bir suç hemen yok gibidir. Alkol/uyuşturucu bağımlıları ile fahişelerin suçlu ve mağdur olduklarına ilişkin kuşkular var ise de, bunların kendi kendilerini mağdur ettikleri göz ardı edilmemelidir. Mağdurun yakınları da bazen mağdur olabilmektedir *(Birlikte Mağdurluk)*. Mağdur türleri olarak, bireysel ya da, örgüt, devlet, hukuki topluluk ve uluslararası düzen gibi kolektif mağdurluk göze çarpmaktadır. Mağdurun oluşumu ise, yalnızca kişiler arasında olmayıp; kişiler ile örgüt arasında; örgütler arasında (bilgisayar suçu örneği); veya kişiler ya da örgütler ile devlet, hukuki topluluk veya uluslararası düzen arasında olmaktadır.

Mağdurlar üzerine yapılan araştırmalarda suçlunun güdüleri yerine suçlu ile mağdur arasındaki *etkileşim* soruşturulmakta; bu yaklaşım Hans von Henting (1948) tarafından; "*Mağdur bir bakıma failleri biçimlendirmektedir. Fail ile mağdur arasındaki çatışma kriminolojinin temel verisi olup, bu iki taraf arasındaki karşılıklı etkileşim nedensel unsurların karşılıklı değişimine sebebiyet vermektedir*" şeklinde açıklanmıştır.

Bir diğer yönden, Jerusalem (1973), Boston (1976), Münster (1979), Kyoto/Tokyo (1982), Zagreb (1985) ve Jerusalem (1985)'de düzenlenen uluslararası sempozyumlar mağdur bilimini oldukça geliştirmiştir. Bu paralelde 1979 yılında

Münster'de Dünya Mağdur Bilimi Derneği kurulmuş; 1981-1987yılları arasında Strasbourg'daki Avrupa Konseyi Seçilmiş Uzmanlar Komitesi'nce mağdur bilimindeki teori ve araştırma bulguları içeren aşağıdaki üç belge hazırlanmış ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilen bildirge yayınlanmıştır:

- Şiddet Suçları Mağdurlarına Tazminat Verilmesi Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi,

- Bakanlar Komitesi'nin Ceza Kanunu ve Usulü Bağlamında Mağdurun Konumu hakkındaki Tavsiye Kararı,[34]

- Bakanlar Komitesi'nin Mağdurluğun Önlenmesi ve Mağdurlara Yardım hakkındaki Tavsiye Kararı,

- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 29 Kasım 1985 tarih ve 40/34 sayılı *"Suç Mağdurları ve Güç Suiistimali üzerine Temel Adalet İlkeleri Bildirgesi"*.[35]

Mağdurluk, mağdurluk öncesi, mağdurluk konumu ve mağdurluk sonrası olmak üzere üç evrede irdelenecektir.

4. 1. Mağdurluk Öncesi

Mağduriyete götürücü risk faktörleri üç ana grupta toplanmaktadır:

1. Birinci grupta yer alan mekan ve sosyal faktörler konunun *"fırsat"* yönünü vurgulamaktadır. Bu bağlamda, çevre-mekan ve mimarı yapı ile insan tecrübesi (mağdur olma, suç korkusu) arasındaki etkileşim incelenmiştir. Kuşkusuz, insan davranışı ile çevre şekillenmekte; arazi ve yapılar etkilenmekte; bunların oluşturduğu ortamdan da insan davranışı etkilenmekte; değişmekte/motive olmaktadır.

---

[34] Conseil de l' Europe, *La position de la victime dans le cadre du droit penal et de la procedure penale*, Strasbourg 1985; Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun Tasarısı, İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu Yayınları No. 2 Ankara Kasım 1998 s. 40

[35] Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 29 Kasım 1985 tarih ve 40/34 sayılı *"Suç Mağdurları ve Güç Suiistimali üzerine Temel Adalet İlkeleri Bildirgesi" Handbook on Justice for Victims* United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention, New York 1999, pp. 116-118. Web adresi: http://www.ifs.univie.ac.at/~uncjin/uncjin.html

2. Kişisel faktörler göz önüne alınarak mağdur olma eğilimi ve mağdur olmaya yatkınlık araştırılmaktadır. Kimse *"mağdur"* olarak doğmazsa da; kazanılan fiziki, psikolojik ve sosyal karakteristikler (örneğin zafiyet, özür) mağdur-suçlu arasındaki etkileşimi fazlaca etkilemektedir. Bu gruptaki mağdurlar bir bakıma mağduriyet öncesi sosyal ve psikolojik yoksunluk içinde mağduriyete teslim olmuş ve kendini savunma istenci de azalmış kişilerdir. Öte yandan; potansiyel suçlu, potansiyel mağdurun aşırı fiziksel, psikolojik veya parasal cazibesi nedeniyle de tahrik olabilmektedir.

3. Mağdur olma riskini artıran davranış faktörleri (yaşam stili, gösteriş merakı) arasında potansiyel mağdurun bilinçli veya bilinçsiz güvenlik tedbirlerini ihmal etmesi/yadsıması; ve kendisini devamlı olarak bilinçli veya bilinçsiz mağduriyete neden olacak riskli durumlara sokması yer almaktadır.

4. 2. Mağdurluk Evresi

Suçlar, suçlu ve mağdur arasında cereyan eden etkileşim sürecinde gelişmektedir. Bu süreçte, potansiyel mağdur ve suçlu, eylem ve karşı eylemde bulunmakla kalmayıp; davranışları, yaklaşımları ve rolleri tanımlamak ve yorumlamaktadırlar. Kişi kendisi ile karşındaki kişinin davranışının manasını araştırmakta; kendisi ve diğer kişi hakkında bir imaj geliştirmektedir. Suç mağdurunun bu süreçteki katkısal nedenselliğini belirleyici iki kavrama aşağıda yer verilmiştir:

♦ Mağdurun aktif katılımı: Burada, potansiyel mağdurun suçu tahrik ederek veya kolaylaştırarak katılım payı üzerinde durulmaktadır. Bu kavram, Marvin E. Wolfgang (1958) tarafından 558 adam öldürme suçunu kapsayan ampirik çalışmaya dayalı olarak geliştirilmiştir. Wolfgang'ca bu suçlardan % 20'sinin analizinde; iki potansiyel suçlunun birlikte kendilerini katil konumunda buldukları ve kimin suçlu kimin mağdur olacağının yalnızca şansa kaldığı saptanmıştır.

♦ **Nötrleştirme** teknikleri ve gerekçelendirme: Mağdurun *"işbirliği"* yalnızca suçlunun kafasında yer etmiştir; yalnızca

onun güdülenmesi sürecinde vardır. Suçlu mağduru algılamadığı görüntüsü vermekte; kendisine göre de gerçek suçlu, mağdur kişidir; mağdur mağduriyetini hak etmektedir.

Ceza hukuku bağlamında mağdurun katılımı ve işlevsel sorumluluk kavramları değerlendirilerek sonuçların ceza hukuku dogmatiğine sokulması girişimlerine tanık olunmaktadır. Ceza hukukundaki işlevsel sorumluluk kavramı potansiyel mağdurun,kendi mağduriyetine meydan vermemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle ufak türden suçları (örneğin mağazalardan yapılan hırsızlıklar) önlemek ve kontrol altına almak üzere aşağıdaki olasılıklar düşünülebilir:

♦ Mağdur kendi mağduriyetine sebebiyet verdiğinde ceza hukukunun sağladığı korumadan yoksun bırakılabilir. "*Satın alıyorum öyleyse varım*" felsefesinin egemen olduğu; herkesin tüketme hastalığı ve cazibesine kapılmasına karşın reklamla ilgi odağı olan mağazada gerekli güvenlik tedbirleri ve onun bedeli olan harcamayı yapmayan işletmeden hırsızlık yapanlara karşı ceza adaletinin müdahalesi düşünülmemelidir.

♦ Ceza yaptırım türü ve şiddeti seçilirken mağdurun sorumluluğu göz önüne alınabilir.

4. 3. Mağduriyet Sonrası

Mağdur tepkisini oluştururken konumuyla psikolojik ve sosyolojik olarak baş edebilmelidir. Aynı derecede önemli olan ikinci bir hususta; mağdurun makul sayılabilecek ölçüde sosyal kontrol sürecinde (ceza adaleti mekanizması) yerini alabilmesi ve bu suretle ikinci kez mağduriyetinin önlenmesidir. Bu bağlamda, yargılama sürecinin de makul sürede sonuçlandırılması gerekmektedir. Anayasal nitelikteki bu buyruğa karşın ceza mahkemelerince 1993 yılında E. TCK 415. (Irz ve Namusa Tasaddi) ve 416 (Zorla Irza Geçme ve Tasaddi) maddelerinden karar verilen davaların açıldıkları yıllara göre dağılımı oldukça düşündürücüdür.

Tablo 1. Açılış yıllarına göre dağılımı

Madde	1989 ve öncesi	%	1990	%	1991	%	1992	%	1993	%	Toplam
415	17	3.24	22	4.2	58	11.1	182	34.7	245	46.8	354
416	93	1.98	102	2.2	262	5.6	1359	29.0	2877	61.3	4693
Toplam	110	2.1	124	2.4	320	6.1	1541	29.5	3122	59.8	5217

Yukarıdaki verilere ek olarak, bu iki cinsel suça ilişkin olarak 1993 yılında ilk derece ceza mahkemelerince karara bağlanan davalardan (5217) yalnızca %52 sinde (2702) mahkûmiyete tanık olunmuş; davalardan %60'ı (3122) yılı içinde karara bağlanırken, diğerlerinde ise bu sürenin en az iki yıl ve hatta bunlardan 110'unda beş yıl ve daha fazla olduğu gözlenmiştir. Bu konumdaki tanık-mağdurlar ile en yakın aile bireylerinin psiko-dinamik yapısındaki fırtınaları algılamak için insanın hayal gücünün fazlaca zorlanmasına gerek bulunmamaktadır (*Secondary victimization*).

İşte, suç mağdurları, ikinci kez mağdur edilmemek üzere, ceza adaleti sürecinde onurlu bir işleme tabi tutulmalı; yargılama süreci hızla sonuçlandırılmalı ve zararları en kısa sürede giderilmelidir.[36]

[36] Normatif açıdan ilk önce 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu 22. maddesinde, terörden zarar gören kamu görevlisi dışındaki vatandaşlara Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu'ndan öncelikle yardım yapılmasının öngörülmüş; *Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması* Hakkındaki 5233 sayılı kanunla da (17.07.2004) terör mağdurlarının maddi zararlarının sulhen karşılanması düzenlenmiştir (*RG* 27.07.2004-25535); *Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Yönetmelik* (*RG* 20.10.2004- 25619). Mağdurların korunması hakkında uluslararası belgeler için bkz., International Association of Penal Law. *International Protection of Victims* (Ed. M. C. Bassiouni) Sıracusa, İtaly, 1988; World Society of Victimology http://www. victimology. nl/

4. 4. Suçların Önlenmesinde Mağdurun Önemi

Bir toplumdaki suç piyasasında, olası mağdurlar *"arz"* tarafını oluştururken, (potansiyel) suçlular da *"talebi"* oluşturmaktadır. Suçlulukla mücadelede geleneksel olarak talebe yönelik yatırımlar istenilen sonucu vermediğinden potansiyel mağdurların olası mağduriyetlerini önlemeğe yönelik yatırımların daha iyi sonuç verebileceği öğretide dile getirilmektedir.[37] Bu amaçla, suç işleme için var olan fırsatlar yapısında köklü değişimler yapılmalıdır. Aksi takdirde, ülkelerin suç oranlarında geleneksel siyasete karşı beliren direncin kırılması mümkün değildir. Hükümetler, etkisi konusunda kuşkuların gittikçe artmakta olduğu ceza siyasetlerini genişletmek yerine temel güvenlik tedbirlerinin alınması, geliştirilmesi ve yasal olarak etraflıca düzenlenmesi konularını ciddi olarak ele almalıdırlar. Hükümetler toplumda kendiliğinden beliren/belirecek *"insanların kendilerini koruma"* eğilimlerini yasal olarak mali ve diğer destekleme siyasetleriyle yönlendirilmeli/teşvik etmelidirler. Diğer bir anlatımla, mağdurlara uzatılan ve onların kendi kendilerine yardım etmesini sağlayacak yardım eli sonuçta toplum güvenliği yararına olacaktır. Mağduriyetin önlenmesi doğrultusundaki örneklere arabaların (direksiyondan kilitlenmesi ötesinde) *immobilize* edilmesi,evlere, şirketlere, kamu binalarına alarm sistemleri ve ticari işletmelere kapalı devre TV monte edilmesi zorunlu yapılabilir. Bu düzenleme sigorta sistemi ile ilişkilendirilebilir.

Bu yaklaşıma getirilen eleştiri şöyledir: mağdur olma riski bakımından zenginlerden fakirlere doğru veya kullanılan teknik açısından bir değişim (*displacement phenomeon*) olabileceğidir. Bu değişim kaçınılmaz gözükmekte ise de, kapsamı

[37] İngiliz suç anketine katılan mağdurlardan % 50'si mükerrir mağdurlar olup; bunların rapor dilen suçlardaki oranı % 81'i; bunlardan beş veya daha fazla mağdur olanların oranı % 5'i, toplam suç miktarındaki oranı da % 43'ü oluşturmaktadır. Kanada'da gasp, müessir fiil ve ırza tasaddi suç mağdurlarının hiç suç mağduru olmayanlara göre bu suçlardan 9-20 kez fazla mağdur olma riski vardır. Hollanda 'da şiddet suçları mağdurları bir yıl içinde iki veya daha fazla mağdur olmakta ve bu mükerrir mağdurlar, tüm şiddet mağdurlarının % 77'sini bulmaktadır.

konusunda kuşkular dile getirilerek bunun kısmi olabileceği belirtilmektedir. Artık kriminologlar ve siyasetçiler evine geceleyin hırsız giren Nasrettin Hoca'yı penceresini açık tuttuğu için suçlayan komşuların tepkisine, üniversal nitelikteki *"hırsızı fırsat yaratır"/"açık kapı kutsal insanı da hırsız yapar"* deyişine kulak vermelidirler.

Kuşkusuz, suç işleme fırsatlarının sınırlandırılması, mahrumiyet içindeki gençlere suç işleme kapılarını kapatarak hırsız damgasını yemelerini önleyecektir. Bu yaklaşımın gerektirdiği tedbirleri almak her demokrat vatandaş için rasyonel bir seçim olduğu kadar ahlaki bir yükümlülük olarak da algılanmalıdır. Gerekli tedbirleri almadığı için eşyası çalınan kişinin, ceza adaletinin gereksiz işlemesine (gidere), suçlunun cezaevine girmesi ve belki de ilerde profesyonel suçlu olmasına sebebiyet vereceği için sorumlu tutulması kavramını da ele almak zamanı geldiği vurgulanabilir. Nitekim, geleneksel olarak suçluluğun Savcılıkça ispatı temel ilke iken, Türkiye dışındaki bazı ülkelerde organize suçlar ve kara para aklama suçlarında, sanıkların mameleklerindeki artışın meşru kaynaklardan oluştuğunu kanıtlaması gereğine doğru bir değişim olmuştur.

Öte yandan, suç mağdurları açısından üzerinde durulması gereken suç türleri arasında şiddet suçları ile akıl hastalarının neden olduğu suçlar (suç salgını), cinsel suçlar, organize suçlar ve çevre suçları önemli görüldüğünden ayrıntılı olarak irdelenmektedir.

Özetle, suç mağdurları üzerine inceleme yapılması ve gerçekte suç olgusunun daha iyi anlaşılması gereğine işaret eden başlıca nedenler şunlardır:

1. Suçlu davranışa yönelik saikler boşlukta gelişmezler. Bunlar, dürtüler, yanıtlar, tepkiler, etkileşimler, tutumlar ve karşı tutumlar sonucu varlık kazanmaktadırlar. Ekseri hallerde, saiklendirme sürecinde olduğu kadar suçlunun işlediği suçun haklı gösterilmesi sürecinde mağdur bilinçli veya bilinçsiz olarak yer almaktadır. Bazı durumlarda suça özgü saikler belli bir mağdur etrafında gelişmektedir. Mağdurun ikamet yerini veya bu süreçlerde mağdurun rolünü anlamak, suçun

neden işlendiği ve özel bir hedefin neden seçildiğini anlamak için gereklidir.

2. Çeşitli faktörlerin yer aldığı bir sürecin ürünü olan suç,ekseri hallerde bir eylem olmak yerine harici ve çevresel uyarıcıya karşı bir tepki (veya fazlaca bir tepki) olarak belirmektedir. Mağdur, çevrenin ve kriminojen durumun en önemli bir öğesidir.

3. Suç eylemi münferit bir hareket olmak yerine mağdurla yaşanan uzun veya kısa süreli bir etkileşimin sonucudur. Bu durumda, suçun işlenmesine götüren etkileşim zincirinin halkaları analiz edilmeksizin eylemin anlaşılması mümkün değildir. Suçu hazırlayan, etkileyen, koşullandıran veya belirleyen dinamik güçlerden soyutlayarak ve suç işlenmesine götüren saiksel veya durumsal süreçlerden ayırarak, suç eylemini incelemek ve analiz etmek bilimsel sağlıktan yoksun kalacaktır.

4. Suçlu ve sapkın davranış konusundaki geçerli teoriler, nedenselliği ve ilişkiyi açıklamaya girişen teoriler yalnızca durağan açıklamalardır. Suçlu davranış, diğer insan davranış türleri gibi dinamik olduğundan sadece dinamik yaklaşımla, suçlu, eylem ve mağdur üçlüsünün, toplam durumun ayrılmaz öğeleri olarak, kişiyi mağdur yapan davranış diyalektiğini koşullandırmasıyla açıklanabilir.

5. Suçlu davranışın kökeninde suçlunun karakteristikleri ve vasıflarını arayan niteliksel yaklaşım biçimi olayı oldukça basite indirgemedir. Nitekim, suçluların vasıfları, kişilikleri veya sosyal özgeçmişi benzer olmasına, aynı vasıflara veya kişilik türüne sahip olmasına veya aynı veya benzer koşullarda yetişmesine karşın neden çoğu kişilerin suç işlemediklerini veya itiyadı suçlu olmadıklarını açıklayamamaktadır. Mağdurlar üzerine yapılan incelemeler, etiolojik kriminolojiyi, statik konumdan, suçlunun nitelikleri üzerine yapılan tek taraflı araştırmadan, suçlu davranışı dinamik etkileşim süreçlerinin sonucu olarak gören dinamik yaklaşıma dönüştürmektedir.

6. Mağdurlar üzerine yapılan incelemelerin genel bir bilgilendirme değeri de vardır: Mağdur olmanın biçimi, sıklık derecesi ve böylece risk olasılıklarının ölçümü ve risk kate-

gorilerinin (az, orta, yüksek) belirlenmesi olanağını sağlar. Ayni zamanda, mağdur olma eğilimi, mağdur olma korkusu, mağduriyete karşı tavır, mağdurluğun tesiri ve sonuçları hakkında da önemli bilgiler sağlar. Bu bilgiler, rasyonel bir ceza siyasetinin oluşturulması, suç önleme stratejilerinin irdelenmesi ve suç işlemeye elverişli hedeflerin korunması, güvenliğin artırılması ve yaşam kalitesinin geliştirilmesine yönelik sosyal eylemler için gereklidir.

7. Kolluk/savcılık/mahkemelerin alacağı kararlarda mağdurun rolü küçümsenemeyecek ölçüdedir. Çoğu hallerde ceza adaleti sisteminin harekete geçirilmesi mağdurun şikayet edip etmemesine bağlıdır. Mağdurun karakteristikleri, tutum ve davranışları ve suçluyla olan ilişki derecesi kolluğun *formal* veya *enformal* şekilde tepki göstermesi üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Mağdurun katkı ve katılımın ceza adaletinin etkinliği üzerindeki etkisi nedeniyle bu katkı ve rolün ne derece olduğu araştırma ile iyice saptanmalı ve gerekli taktikler geliştirilmelidir.

8. Modern kriminolojide fırsat kavramına fazlaca önem verilmektedir. Çoğu suçların işlenmesi halinin, geniş çapta, bu suçların işlenmesi fırsatlarının bir işlevi olduğuna inanılmaktadır. Fırsatlarında büyük ölçüde potansiyel mağdurların davranışlarıyla şekillendiği görülmektedir. Potansiyel suç mağdurlarının kolektif davranışı suç oranları üzerinde oldukça etkili olabileceği gibi bu oranlardaki değişiklikler de en azından kısmen mağdur davranışındaki farklılık veya değişimle açıklanabilir. Bu nedenle, mağdurların tutum ve davranışları üzerine edinilecek güçlü bilgiler suçların önlenmesi doğrultusunda dayanak olabilecek niteliktedir. Mağdura dayalı önleme stratejilerinin suçluya dayalı türe göre avantajları vardır. Birinci yaklaşım, hedefi zorlaştırmayı amaçlar; suçun işlenmesini fazlaca güçleştirirken, suç işlemeyi az kazançlı hale getirir. İşte bu çevresel/durumsal yaklaşımda potansiyel mağdurun oynayacağı rol oldukça önemlidir.

9. Bir Ortaçağ paradigması olarak *"cezada ödeşme"* (*lex talionis*) kavramının nihai evresinde olduğu görülmekte ve

bu kavram yerine *"giderici adalet"*in *(restorative justice)* ikame edilmesi girişimlerine (örneğin Kanada'da) yoğun ölçüde tanık olunmakta; ülkemizde de yeni ceza sistemi ile kapı aralanmış bulunmaktadır. Giderici adalet, uzlaşma, iade ve tazmin ilkelerine dayalı bulunmaktadır. Temel amacı onarmak, yoksa cezalandırmak değildir. Türk ceza sistemine de giren bu tedbirlerle mağdur adalet sisteminde ikinci derece rolü olan bir oyuncu olmaktan çıkıp aktif bir rol üstlenmekte; süreçte tam bir taraf olmaktadır. Böylece, mağdurun kayıp ve zararları belirgin olmayan bir duruma ahlaki belirginlik öğesi sağlayacak ve daha genel olarak, mağdurun desteklenmesi ve korunması kurallarının vurgulanmasına yeni bir pencere açılmaktadır. Hiç kimse mağdur olmak istemediğinden, mağdura odaklanma ve destek verme, *"kendine yapılmasını istemediğini başkalarına da yapma"* biçimindeki etik'teki olumsuz altın kurala geçerlik kazandıracaktır. İşte mağduriyetin mağdur üzerindeki etkisi ile mağdurun tutum ve ihtiyaçlarının incelenmesi *"giderici adalet"* için gerekli olmaktadır.

5. ŞİDDET EYLEMLERİ

5. 1. Şiddet Olgusu

Şiddet eylemleri şiddetin yoğun olarak yaşanıldığı ortamlarda fışkırmakta; alkolizm, uyuşturucu madde alışkanlığı, mala karşı suçlarda yaygınlık, akıl hastalıkları, silah taşıyanlar sayısındaki kabarıklık, kolluktaki işkence ve suç örgütlerinin varlığı gibi parametreler şiddet boyutuna katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, toplumdaki silahlı saldırılar, bombalamalar, yangın çıkartma eylemleri ve sokak gösterileri cezaevlerinde yankılanmakta; ayaklanma/isyan epidemisi ile cezaevleri tahrip edilmekte; üniversite kampuslerindeki taşkınlıklar ise hem genel huzursuzluğu yansıtmakta ve hem de ona katkıda bulunmaktadır. Bu gibi durumlarda sorunların kolaylıkla *politize* edilmesine tanık olunmaktadır.

İşte yoğunlaşma eğilimi gösteren şiddet-terör olgusu ile suçluluk Dünyada yeni bir görünüm kazanmaktadır. Şiddet eylemlerinin sonuçlarını şu üç grupta toplamak mümkündür:

- Eylemin kimden kaynaklanacağı belli olmadığı için anonim bir görünüm aldığı ve bu tür eylemlerin hemen herkesi tehdit ettiği;
- Faillerin çok tehlikeli bir kişilik tablosu sergiledikleri;
- Eylemlerin hayret verici bir biçimde yenilendiği.

Şiddet eylemlerine özellikle nüfus yoğunluklu metropol kentlerde tanık olunmakta; kentin büyüklüğü oranında bu

eylemlerde artış görülmekte; ve şiddet içeren suçlara, normal yaşamdaki şiddetin, banal şiddetin eklenmesi sonucu toplumsal dayanışma zayıflamaktadır.

Şiddet olgusu çeşitli olduğu kadar değişken ve göreceli bir nitelik de göstermektedir. Bireysel şiddet, failin başka bir kişinin fiziki veya moral bütünlüğüne zarar verme amacına yönelik duygusal dışa vurma eylemidir. Bu eylem bazen gruplardan da kaynaklanmaktadır. Organize suç örgütleri/teröristlerin ekonomik suçlar yanında yıldırma amacıyla müessir fiil ve adam öldürme suçlarını işledikleri görülmektedir.[38] İşte, şiddet bazen belirli bir amaca yönelik bir vasıta iken bazen de rasgele oluşan ve faillerine bireysel doyum sağlama ötesinde bir özellik taşımayan eylem veya eylemler serisi olmaktadır. Şiddet her zaman kendisini belirli bir eylem olarak ta göstermez; şiddeti içeren durum ve anlar da vardır. Şiddet eylemleri aniden oluştuğu gibi uzunca bir hazırlık ve planlama sonucu da ortaya çıkabilmektedir.

Bir diğer açıdan, şiddet gösterisi genelde kınanmakta ise de, göz yumulan /kabul gören şiddet eylemlerine de tanık olunmaktadır. Bu doğrultudaki başlıca örnekler, aile bireylerine fena muamele ve şiddet, sportif faaliyetler (boks, futbol, güreş) ile haklı savunudur. İşte şiddet bu görünümü ile, karmaşık bir olguyu ifade etmektedir. Bu deyim zaman zaman güç ve saldırganlıkla karıştırılmakta ise de, şiddet yalnızca ne güç ve ne de saldırganlığın dışa vuruluşudur. Aslında, kişiyi topluma ve kişileri birbirilerine bağlayan veya zıtlaştıran ilişkilerin özüne yerleşik, bir antitez ve zıtlık olarak algılanmalıdır. Kuşkusuz, toplumda süregelen şiddet eylemleri *genel güvensizlik duygusunu* da etkilemektedir. Toplumda güvensizlik duygusunu oluşturan başlıca öğeler; korku, endişe, hayal kırıklığı ve kolektif korku/endişe olup, bu duygu toplumda periyodik olarak belirdiği gibi yeniden de ortaya çıkabilmektedir.

[38] Adam öldürme suçlarının anatomisi için bkz., A. K. Erdem, *Yerdeki Kanları Sildim*, Neden Kitap, İstanbul 2005.

5. 2. Etiolojisi

Bu konumda, şiddete yönelten etmenler; namusu/şerefi koruma, ateşli silah taşıyanlardaki artış, para harcama hastalığına tutulan kişilerdeki doyumsuz kalan istekler; televizyonda şiddet gösterileri (şiddet kanalları), şiddete yönelenlerin karşı bir şiddetle karşılaşma korkusu taşımamaları; futbol fanatizmi, çeteler/organize suçluluk, uyuşturucu madde tutkunluğu ile haksızlıklara/eşitsizliklere karşı toleransın azalması olarak görülmektedir-*şiddet kültürü*. Aynı paralelde şiddetle eşitsizlik arasındaki ilişki de yavaş yavaş gün ışığına çıkmağa başlamakta ve bu ilişki bireysel boyutta olabileceği gibi yaygın bir nitelikte gösterebilmektedir. Bu bağlamda, şiddet belli bir aşamadan sonra aşağılanmayı yenecek/nötrleştirecek bir duygu olarak kendisini gösterebilmekte; haklı veya haksız nitelikteki şiddet eylemleri eşitsizliği giderici bir olgu olarak algılanmaktadır. Bu oluşumların altında yatan temel etmen, kötü bir kentleşme olgusudur. Bu kentlerdeki belirgin özellikler ise (Mart 2002 tarihinde İstanbul Esenler olgusunda görüldüğü üzere) sırasıyla şunlardır:

- Üst üste yığılmış gecekonduların egemen olduğu kalabalık bir topluluk,
- Toplum dışı bırakılmışlık,
- Birbirine yabancılaşan topluluklar.

Bu bağlamda aşırı kalabalık nüfus ve şiddet arasındaki ilişki de göz ardı edilmemelidir. Barınma yoğunluğunun belirli bir düzeyi aştığı durumlarda saldırgan davranışların ve suç işleme eğilimlerinin arttığı görülmektedir. Aynı bulgu, *"adam öldürme sanatını teşvik etmek istiyorsanız, iki kişiyi bir ay süreyle dar bir odada kapalı bırakmak yeterde artar bile"* (O'Henry) görüşünün mal edildiği cezaevi ortamı için de geçerliliğini korumaktadır.

Araştırmalar, saldırgan davranışın kökeninde yatar gözüken bir şiddet alt kültürü ile suçlu çocuklara özgü çeşitli alt kültürlerin belirlenmesi (Wolfgang, Ferracuti) imkânını verdi. Ülkemizin çeşitli yörelerinde bu alt kültürü belirleyen

şu tümceler şiddetin ne derece normatif bir davranış olduğunu vurgulamaktadır:

- Kan davası;[39]
- Kanı yerde kalmaz;
- Bunu kan temizler;
- Kaleminden kan damlıyor;
- Kanının son damlasına kadar.

Öte yandan, *bireylerin kişiliğini kanıtlama açlığı* genelde sorunların kökeninde yatmaktadır. Bir de önce anneden, sonra babadan, öğretmenden, sonra askerde başçavuşundan, yahut kocasından bol dayak yemişsen, *"ben de varım"* diyebilmek için, ya sen de birilerini dövüp öldürmeye koşullanacaksın;[40] ya da arabayı herkesten hızlı sürmeye kalkacaksın.

5.3. Ateşli Silah ve Şiddet

Şiddet, yukarda değinildiği üzere yaşamın doğal bir öğesi olma eğilimi gösterirken; karşılıklı konuşma ve diyalogun yerini alma yolunda; kendisini *"bağırma"* biçiminde de (yönetim ile diyalog kuramayan/toplu işten çıkarılan/hak kaybına uğrayan ve suskunların bağırması olarak) göstermektedir. Bu süreçte kişilerin ateşli silah ve bıçağa artan ölçüde sarıldığına da tanık olunmaktadır: 1996 yılı Adalet İstatistiklerine göre, 100.000 nüfustaki adam öldürme ve müessir fiil oranı sırasıyla 11 ve 88 gibi yüksek bir seviyede bulunmakta ve intiharların % 21'inde ateşli silah kullanıldığı görülmektedir. 1992-1996 yıllarını kapsayan 5 yıllık sürede 6136 sayılı Ateşli Silahlar

[39] Kolektif bir olguyu ifade eden kan davası koruyucu bir şemsiye altındaki bireylerin dayanışmasıdır. Üyelerden birisinin davranışından tüm bir grubun ortaklaşa sorumlu hissetmesi ve olmasını; ve kayba uğrayan bir grubun tüm üyelerinin bu kaybın öcünü karşı gruptan alma görevini ortaklaşa üstlenmelerini ifade etmektedir. Önemli olan öcün nasıl alınacağı değil; yalnızca alınması ve herkesin katkısı ile alınmasıdır. Katkıda bulunmayanlar ise dışlanmaktadırlar.

[40] Bunun en tipik örneği ABD'de beş kiyi öldürmekten hükümlü psikopat/seri katil Richard Kuklinski, "ice man"dir. İşlediği her suç kendini üstün görme girişimi idi. Mart 2006'da cezaevinde ölen Kuklinski'nin 200 kişiyi öldürdüğü tahmin edilmektedir. *"İntikam almaya gidiyorsan iki tabut hazırla git."*

ŞİDDET EYLEMLERİ

Kanunu'na aykırılıktan açılan kamu davasında % 83'lük bir artış görülürken; yüz bin nüfusa oranla bu artış ikiye katlanmış; sanık sayısındaki artış ise % 74 olmuştur. Suçların işlenmesinde ateşli silah kullanım oranı da yükselmektedir.

Verileri güncelleştirmek üzere aşağıda 1998-2003 yılları değerlerine yer verilmiştir.

Ceza Mahkemelerine 6136 sayılı kanun İle İlgili Açılan Dava ve Sanık Sayıları (1998-2003)

Yıllar	Dava Sayısı	Sanık Sayısı							
		12-15 yaş		16-18 yaş		19+ yaş		Toplam	
		E	K	E	K	E	K	E	K
1998	27423	249	6	1341	34	32063	565	33653	565
1999	24633	124	8	1090	39	29586	504	30800	504
2000	21515	224	7	876	86	26295	445	27395	445
2001	23547	86	4	849	18	28803	597	29738	597
2002	20644	121	5	849	12	25002	702	25972	702
2003	19622	143	3	870	19	24283	584	25296	584

Öte yandan avda ve sporda kullanılan silahlara özgü 2521 sayılı özel kanun ihlali olarak açılan kamu davası 2003 yılında 9915 ve sanık sayısı (10953'i erkek ve 217'si kadın olmak üzere 11.170 bulmaktadır.

Suçların işlenmesinde ateşli silah kullanım oranı da gittikçe yükselmekte ve son üç yılda polis bölgesindeki *"ruhsatsız silah"* oranı ortalaması % 87'i bulmaktadır. 2002 yılında İstanbul Adli Tıp Kurumu'nda incelemeye alınan ateşli silahlarla işlenmiş suçların % 66'sında silahın *"ruhsatsız"* olduğu saptanmıştır (T. Özdeş, 2003). Dağılım tablosu şöyledir:

Tablo 1.

Ruhsat durumu	%
Yok	66.0
Bulundurma	6.0
Taşıma	6.0
Av Tezkere ve Sahip. Bel.	22.0
Toplam	100

Aşağıda tabloda Türkiye ve ABD'de (ruhsatlı+ruhsatsız) silahın belli suçlarda suç aleti olarak kullanılması oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 2.

	Müessir Fiil	Gasp	Adam Öldürme
	%	%	%
Silahla	14	9	33
Silahsız	86	91	67
Toplam	100 (18.979)	100 (1069)	100 (2074)

Kaynak: *Emniyet Genel Müdürlüğü, 2003*

Bu tablo polis bölgesindeki adam öldürme suçlarının % 33'ünde silah kullanıldığını; bıçakla adam öldürme oranında aynı seviyede olduğu; müessir fiil suçunda ise bıçak kullanımının silaha nazaran 5.3 katı olduğu görülmektedir.

1992 yılında ABD'deki müessir fiil, gasp ve adam öldürme suçlarında silah kullanım oranını Türkiye'ye oranla daha ciddi bir tablo sergilemektedir:

	Mevsuf Müessir Fiil	**Gasp**	**Adam Öldürme**
	%	**%**	**%**
Silahla	**25**	**40**	**68**
Silahsız	75	60	32
Toplam	100	100	100
	(1.126.974)	(672.478)	(23.760)

Kaynak: *FBI Uniform Crime Reports*,1992

Bu tablo, polise rapor edilen tüm ciddi müessir fiillerin dörtte biri, gaspların %40'ı ve tüm adam öldürme suçlarının üçte ikisinden fazlasında silah kullanıldığını göstermektedir. Şiddeti içeren suçlar örneğin müessir fiil ve gasp suçlarında silah kullanılması mağdurun öldürülmesi riskini artırmaktadır. Diğer suçlar açısından benzer oranlara sahip ABD, adam öldürme suçlarında Avustralya, Hollanda ve İngiltere gibi batılı ülkelerden yüksek bir oran sergilemektedir. Kesici aletten beş katı ölüme sebebiyet veren silah, ABD'deki adam öldürme suçlarında önemli bir yer tutmaktadır. Dünya Sağlık Teşkilatı verilerine göre, adam öldürme suçlarında, ABD,

ŞİDDET EYLEMLERİ

Kuzey İrlanda'nın iki katı; öteki batılı ülkelerdekinden de en azından üç katı bir orana sahip bulunmaktadır.[41] Bu profili etkileyen önemli parametre, 150-200 milyon tahmin edilen ateşli silahların varlığıdır. Nüfusa oranla ülkemizdeki görüntü de iç açıcı değildir: Satılan silah ve tüfek sayısı, son sekiz yılda (1990-1997) % 358 oranında bir artış göstererek, bu süredeki toplam silah satış miktarı 260.770 olurken;[42] on yıl (1987-1996) içerisinde Polis Bölgesinde ele geçirilen tabanca sayısı 95.114; 1987 yılına göre ele geçirilen tabanca sayısındaki artış oranı ise 1996 yılında % 612'dir.[43]

Silah suiistimali ile yasal düzenlemeler arasındaki ilişkiyi saptamak üzere iki metoda başvurulduğu görülmektedir:

• Bir ülkede saptanan silah suiistimali oranlarındaki dalgalanmaların gittikçe sınırlayıcı nitelik kazanan ateşli silah kontrol hukukuna bağlanması; veya

• Farklı silah kontrol rejimine sahip iki veya daha fazla ülkedeki silah suiistimal oranlarının karşılaştırılmasıdır.

Genelde silah suiistimal oranları ile fazlaca sınırlayıcı silah rejiminin uygulanması arasında korelasyon saptandığında, bu

---

[41] 1992 yılı Adam Öldürme oranları (100.000 nüfus)

Ülke	Oran
ABD	18.5
Kuzey İrlanda	9.7
Finlandiya	6.9
Türkiye	11.0 (*)

1992 World Health Statistics Annual, 1993

(*) Taksirle ölüme sebebiyet suçlarında bu oran 29'a yükselmektedir. Bkz., *Adalet İstatistikleri*, 1996.

[42] "Vatandaş yılda 11 trilyona silahlandı" *Hürriyet* (19.5.1998) s. 9.

[43] İçişleri Bakanlığı, *Asayiş Olayları Değerlendirmesi*, Ankara, 1997 s. 66; suçun işlenmesinde (örneğin adam öldürme veya gasp suçlarında) ateşli silah kullanılmış ise, istatistikler, silahın ateşlenmesi ile yalnızca tehdit amacıyla kullanılması ve yine ateşli silahın ruhsatlı veya ruhsatsız olmasının belirlenmesini sağlamalıdır. 1985-1986 yıllarında Ankara yarı açık cezaevinde 234 adam öldürme hükümlüsüne uygulanan anket sonucuna göre ateşli silah kullanım oranı % 59'dur: T. İçli, "Adam Öldürme Olayında Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faktörlerin Önemi" *HÜ Edebiyat Fak. Dergisi* Cilt 4 Sayı 2 (Ekim 1987) s. 40; bkz., Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R(84) 23 sayılı *Ateşli Silahlara İlişkin Ulusal Yasaların Uyumlaştırılması* hakkındaki Tavsiye Kararı (Madde 1).

durum ekseriya, silah hukukunun etkili oluşunun ispatı (veya en azından güçlü bir kanıtı); bu korelasyon saptanmadığında ise, bu hukukun işlev görmediği veya daha kötüsü, silah kontrol rejiminin genelde etkili olmadığının ispatı olarak görülmektedir. Kuşkusuz, bu sonuçlar beraberinde şu saptamayı davet etmektedir: Korelasyonlar otomatik olarak nedenselliğe ilişkin bir sonuç çıkarmamıza izin vermemektedir. Örneğin, 1977 yılında Kanada'da yürürlüğe giren rijid nitelikteki silah kontrol yasası sonrası adam öldürme suçlarında silah kullanım oranının düşmesiyle neden-sonuç ilişkisi çıkarılamaz. Böyle bir saptama öncesi, kontrol rejimine ilişkisi olmayan ve fakat böyle bir değişime katkı olasılığı olan diğer etmenlere de bakılması gerekmektedir. Bunu yapabilmek için silah suiistimal oranları ve kontrolüne ilişkin diğer etmenler hakkında da ayrıntılı bilgi sahibi olunmalı; ve bu süreçte, mevcut yasal düzenleme ile silah suiistimal oranları arasında bir ilişki olup olmadığına bakılmalıdır. Ne var ki, silah kontrol rejimlerinin etkinliği üzerine yapılan araştırmaların ekserisi geçerlik standartlarını karşılamaktan uzak bulunmaktadırlar. Bunun nedeni ise, araştırmaların ekserisinde, silah kontrol yasalarının istenilen sonucu nasıl sağlayabileceği konusunda açık veya belirgin bir teorik referansın olmamasıdır. Kuşkusuz, istenilen etkinin nasıl oluştuğuna ilişkin bir teori olmadığında, halkı (silah kontrolüne karşı olanlar ile kuşku duyanları da) bu sonucun varlığına inandırmak oldukça zor olacaktır. Bu bağlamda silah kontrol rejimlerinin silah suiistimal oranlarını nasıl etkilediğine ilişkin teorik yaklaşımlara aşağıda yer verilmiştir.

Birincisi, *"sağlanabilirlik"* (veya fırsat) teorisi olup, bunun iki görünümü vardır:

1. Genel sağlanabilirlik teorisi: Bu teoriye göre, silah suiistimal oranları silahların genel olarak varlığına ilişkilendirilmiş; suiistimal için fazla silah olduğunda, suiistimal oranının yüksek olacağı; varlığı az olduğunda ise, suiistimal oranlarının düşük olacağı öngörülmüştür.[44] Bu teorinin işlev görmesi, *"silahın*

[44] Killias'a göre, silahın fazlaca varlığı genelde fazlaca insanın intihar ve adam öldürme mağduru olması anlamına gelmektedir. M. Killias, "Gun

sağlanabilirliğinin" ne olduğu ve nasıl ölçülmesi gerektiği konusunda bir anlaşma olmasına dayalı bulunmaktadır.[45] Bu teori, sıkı kontrol rejimi ile silah suiistimal oranları arasında hemen hemen doğrudan bir ilişki varlığına değinmektedir.

2. Özel sağlanabilirlik teorisi: Buna göre, silah suiistimal oranları, silahların genel sağlanabilirliğine (halkın silahları genelde elde edebilirliğine) bağlı olmayıp, yüksek risk grubundakilere, suiistimale meyilli olanlara sağlanabilmesine bağlı bulunmaktadır. Bu görünümü ile silah kontrol rejimleri ancak suiistimale müsait gruptaki kişileri başarılı bir şekilde belirleyerek onların silah sahibi olmaları azaltıldığında etkisini gösterebilecektir. Bu teoriyi yansıtacak düzenlemeye, şiddet suçlarından sabıkalı/akıl hastası kişilere silah taşıma/bulundurma izni verilmeyeceğini öngören yasa örnek olabileceği gibi *Ateşler Silahlar Yönetmeliği* 16. maddesinde yapılan son değişiklik ile getirilen düzenlemede bu türün en ekstrem örneğidir (*TC Resmi Gazete Yargı Bülteni* 8.7.1997 sayı 23).[46] Bu düzenleme sonucu 1997 yılında verilen ruhsat sayısı 47102 iken 1998 yılında 7668'e inmiştir. Ne var ki, bu teorilerin dayanağı olan varsayımları teste elveren araştırmalar yeterlik düzeyine ulaşamamıştır.

İkinci teori, önleme teorisidir. Bu teoriye göre, silahların kontrol altına alınması, silahın toplumda ne derece sağlana-

---

Ownerships, Suicide and Homicide: An International Perspective" *Understanding Crime: Experiences of Crime and Crime Control,* UNICRI Publication no. 49, Rome 1993, p. 301

[45] "Ateşli silah sağlanabilirliği"ne ilişkin araştırmalarda şu dört tür veriden biri kullanılarak ölçümleme yapılmıştır:
- Özel mülkiyetteki (tahmini) sayısı
- Silaha sahip olanların (tahmini) sayısı
- Bulundurma/ taşıma ruhsatlı sayısı
- En azından bir silahın bulunduğu konut sayısı

[46] Ateşli Silahlar ve Bıçaklar...Değişiklik Yapılmasına İlişkin 4534 sayılı kanun (Kabul T. 23.27.2000) 7. maddenin son fıkrası şu şekilde değiştirilmiştir: "Ateşli silahla işlenen cürümlerden hükümlü bulunanlar ile taksirli suçlar hariç olmak üzere bir yıldan fazla hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum olanlara (bu maddenin 1 numaralı bendinde sayılanlar hariç); affa uğramış olsalar bile hiçbir suretle ateşli silah taşıma ve bulundurma izni verilemez."

bilirliğinden ziyade ateşli silah suçunun işlenmesi halinde faillerin yakalanması ve cezalandırılması olasılığının ne derece yüksek olduğuna dayalı bulunmaktadır: Potansiyel failler yakalanmaktan/ceza görmekten kurtulabilecekleri düşüncesinde iseler, ateşli silah suçları oranı yüksek olacak; yok eğer, yakalanıp ağır şekilde ceza göreceklerini algıladıklarında ise bu oran az olacaktır. Ateşli silah lobicilerinin sahiplendiği bu teorik yaklaşımla *"sorumlu şekilde silahı bulunduranları"* hedeflemek yerine ateşli silah suçlularını ağır cezalara çarptırmakla yasaların etkinli olabileceği; ve sağlanabilirlik teorisine tercih edilmesi nedeni olarak ta *"silahlar öldürmez, insanlar öldürür"* sloganı dile getirilmektedir.

Üçüncü teori, (Sutherland'ın *"ayrıcı birleşim teorisi"* ile de ilişkilendirilen) sosyal öğrenim teorisidir. Bu teoriye göre, silahın uygun ve uygun olmayan kullanımları hakkında etkili sosyal öğrenim olmaksızın silah sahibi olanların suiistimal edebilme olasılıkları fazla olacaktır. Bu durumda, köyde avlanmak veya hasta/yaralı bir hayvanın acısına son vermek üzere silahın diğer tarım aletleri gibi uygun kullanımına tanık olarak yetişen bir gencin silahı suiistimal etme olasılığı, uygun olmayan kullanımlara tanık olan (şehirde yaşayan çete üyesi) bir gence göre az olacaktır. Bu yaklaşıma göre, ateşli silah sahibi olacaklara uygun şekilde sosyalleşmeyi teşvik eden veya zorunlu yapan ateşli silah kontrol yasaları, yalnızca *"sağlanabilirliği kontrole"* veya ateşli silah suçlarını *"önlemeye"* odaklanmış yasalardan daha fazla etkili olacaktır. Bu teoride, ateşli silahlar için güvenlik eğitimi, sorumlu silah sahipliği eğitimi ile silah bulunduran gençlerin yetişkinlerce zorunlu gözetimi gibi ateşli silah stratejileri önem kazanmaktadırlar. Yalnız, bu teoriyi test için yapılan araştırma sayısı çok azdır.

Dördüncü teori, Sosyal öğrenim teorisi ile önleme teorisini ilişkilendiren diğer teorik yaklaşım ise rasyonel seçim teorisidir (Cornish ve Clarke,1986). Bu teoriye göre, kişiler kendi rasyonellik sınırları içinde amaçlarını elde etmek için silah suiistimalini (en azından kendilerine göre) en etkili ve tasvip edilir gördüklerinde bu suçu işleyeceklerdir. Silahı elde

edebilirliğine karşın çok az kadının silahla intiharı seçmesi bu teoriye belirli ölçüde kanıt sağlar niteliktedir. İşte bu teoriye göre, silah kontrol hukukunun amacı *"rasyonel hesaplama"*ya giren unsurların değerlerini değiştirmeye odaklanmalıdır. Bu durumda, ateşli silahı seçmek konumundaki kişiler, silahı artık rasyonel bir seçenek olarak görmeyeceklerdir. Ne var ki, diğerlerinde olduğu gibi bu teoriyi test için çok az araştırma yapılmıştır.

Bu bağlamda teorik yaklaşımlardaki tanımsal sorunlara da değinmekte yarar vardır. Her şeyden öce, *"ateşli silah suistimali"* (suçları) ile onun doğal içeriği olan *"ateşli silaha sahip olma sorumluluğu"* ve *"ateşli silahın sağlanabilirliği"* kavramlarına açıklık getirilmesi; ateşli silah yasalarının etkinliği açısından ilk önce, ne türden suistimalleri kontrol için niyetlenildiğinin saptanması önem arz etmektedir. Yasada amaçlanan özel amaç belirgin olmadığında da, *'karanlıkta ateş etmek'* gibi araştırıcı farz edilen amacı oluşturmaya çalışacaktır. Bu amaçlar arasında da intiharı azaltmak amacına kontrol yasalarında ender olarak yer verilmesi de yasa koyucuların bu konuda tutarlı amaç/amaçlar fikrine ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, ateşli silah stratejilerindeki etkilerin farklılığı da göz önüne alınmalıdır. Stratejilerden bazıları ateşli silahla işlenen suçlardan bazılarına örneğin adam öldürmeye etkili olabilirken silahlı soygun veya silahla intihar olaylarında pek etkili olmayabilir. Bu açıdan ateşli silah suiistimalinin özel biçimlerine özgü nitelikleri hakkında fazlaca bilgi edinilmeli; ve özel stratejilerin amaçlarına nasıl erişilebileceği konusunda da daha etraflıca düşünmeye ihtiyacımız olduğu bilinmelidir. Şimdi bu açıklamayı bazı ülkelerde silah satın alınmak için ön görülen bekleme süresi stratejisi bağlamında irdeleyelim. Bu stratejinin etkisi konusunda iki teorik yaklaşıma tanık olunmaktadır: Birincisi, bu bekleme süresinin kişinin ateşli silah suiistimalini işlemek fikrinden vazgeçmesi için bir fırsat sağlamasıdır. İkincisi, başvuru sahibinin öz geçmişi hakkında yapılan inceleme sonucu suiistimale yatkınlığının belirmesi sonucu istemin reddine karar verilmesiyle suçun işlenmesi

olasılığının azaltılmasıdır. Ne var ki, her iki teoride, potansiyel ateşli silah suçlularının legal yoldan silah sağlayacakları varsayımına dayalı bulunmakta; ve ruhsatsız silah bulunduranlar açısından hiçbir etkisi söz konusu olmamaktadır. Öte yandan, legal ateşli silah sahipleri bakımından birinci teori, çoğu suçların önceden planlı olmak yerine tehevvürle (*impulse*) işlendiği varsayımını ön görmektedir. Yalnız, bu yaklaşımın gerçeklik payı, çocuk intiharları ve aile içinde işlenen adam öldürmelerde soygun ve suikast olaylarındakinden daha fazla olabileceği göz ardı edilmemelidir. İkinci teorik yaklaşımda ise, öz geçmişleri hakkında yapılacak psiko-biyolojik-sosyal incelemenin potansiyel ateşli silah suçlularının saptanmasına elverişleri profilleri olduğu varsayımına dayalı olmasıdır. Bu yaklaşımın kesin tahminlere elverişli olmadığı ve fakat bazı kişiler için diğerlerinden daha doğru olması olasılığı içerdiği bilinmelidir.

Özetle, farklı ateşli silah suçları ile failleri hakkında profil belirlemeleri için saptanan ateşli silah kontrol stratejilerinin olası etkileri nicelik ve nitelik olarak ayrıntılı bir şekilde araştırılmalı; İç İşleri Bakanlığı'nda, Interpol'e sunulan bilgilerden (*Interpol Weapons Incident Form*) daha fazla ayrıntıyı içeren bilgi bankası kolluk ve jandarmayı kapsar şekilde oluşturulmalıdır. Bu konuda bilgi ayrıntısına değinmek üzere silahla işlenen intihar olaylarında yanıt bekleyen sorulara aşağıda yer verilmiştir:

- Silahla işlenen intiharlarda ne kadarı planlı, ne kadarı dürtüyle işlenmiştir?
- Dürtüyle intihar edenler planlı olanlara göre daha mı gençtirler?
- İntihar edenler kullandıkları silahı ne zaman ve ne nereden sağlamıştır? İntihardan az önce sağlayanların oranı nedir?
- İntihar edenlerden potansiyel suiistimale elverişli olduğuna işaret edici nitelikleri sergileyenlerin oranı nedir?

ŞİDDET EYLEMLERİ

5. 4. Şiddetin Bireysel/Toplumsal Boyutu

Bireysel ve toplumsal boyuttaki şiddet eylemleri aşağıda şematize edilmiştir:

Şekil 3.

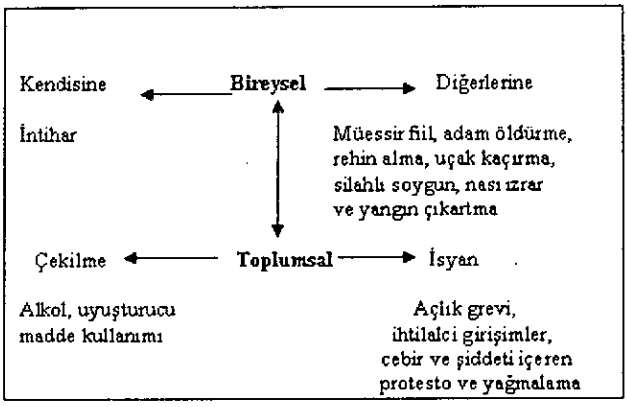

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda; kişilerin ve grubun saldırgan eylemlere yönelişinin aşamaları şu şekilde sıralanabilir

- Çözümlenmemiş ve uzun süre devem eden çatışma durumu;
- Farklı iki grubun belirlenmesi;[47]
- Kutuplaşma;
- İnsanlık dışı tutum ve davranışlar;
- Kriz yaratan bir olgu;
- Saldırgan ve yıkıcı eylemlerin belirmesi.[48]

Bugün için Türkiye'de, dengenin şiddet doğrultusunda ağır bastığına; *düzensizlik ve nizam* ile *hiddet ve mantık* ikilemlerinde birincilerin yoğunlaşma eğilimi gösterdiğine tanık olunmaktadır. Bu eğilimi sergilemek üzere Adalet İstatistiklerinden derlenen şiddet ağırlıklı suçlarla/ şiddete yönelten suçlara ait veriler tablo 3'de yer verilmiştir.

---

[47] B. Çoşkun, *Hürriyet*, (20.01.2000) s. 3: "*Birinci belaları* yok etmek için oluşturulan *ikinci belalar*, birinci belalar ortadan kalktıktan sonra tabii ki yine *bela* olarak kaldılar..."

[48] Basın mensupları, terör haberlerini yansıtırken, haberle propagandanın birbirinden ayrılmasına özen göstermelidirler (K. Alemdar, 1999)

Tablo 3. Ceza Mahkemelerine Açılan Kamu Davalarında Cebir/Şiddet Suçlarından Yoğunluk Gösterenler (1987/1997/2000)

E. TCK Madde Grupları		1987	D	1997	D	2000	D
193-194	Konut dokunulmazlığı	8474	100	5886	69	6103	72
254-265	Hükümete karşı şiddet	3623	100	3836	106	5019	139
266-273	Resmi sıfatlı kişilere	6067	100	4640	76	4943	81
369-383	Yangın/su baskını...	5217	100	5113	98	7406	142
403-409	Uyuşturucu suçları	1782	100	5555	312	5741	322
414-428	Cinsel suçlar	14758	100	15250	103	17074	116
429-434	Kız/kadın/ erkek kaçır.	8415	100	9051	108	7776	92
448-452	Adam öldürme	4810	100	6980	145	6802	141
453-455	Taksirli adam öldürme	13843	100	19942	144	19601	142
456-460	Müessir fiil	73839	100	97370	132	111666	151
491-494	Hırsızlık	47660	100	90292	189	91795	193
495-502	Gasp	2443	100	3594	147	4412	181
513-515	Hakkı olmayan yere tecavüz	11121	100	7606	68	7132	64
516-521	Nası ızrar	7601	100	7455	98	8260	109
Toplam		209.653	100	282.570	135	303230	145

D=Değişim

Yukarıdaki tabloda şiddet suçları (% 41-81) ile şiddet doğuran uyuşturucu madde suçlarında (% 222) belirgin bir artışa tanık olunmaktadır.[49] Öte yandan, evrensel bir olgu

[49] Uyuşturucu madde/ilaç bağımlılarının tümü "maddeyi bir deneyim" diye başlarlar ve kullandığı maddeyle aşk yaşarlar. Bağımlılık yaşamın odağına bir psikoaktif bir maddeyi koyup, yaşamı o maddenin etrafında döndürmektir. Bağımlı kişinin sağlık durumu, iş ve aile yaşamını etkiler; uyum sorunları ortaya çıkar. Bağımlılık tanısı konan kişi yaşam boyu bu etiketi taşır; tedavi görenlerin yeniden bağımlı konumuna gelme riski de çok fazladır. Genç nüfusta madde kullanımı artış göstermektedir.

Bazı kişiler kullandıkları maddelerden yaşamları boyunca keyif alacaklarını sanıyorlar. Oysa zaman içinde tüm maddelere tolerans gelişmekte ve kullanılan madde miktarı yetmemektedir. İşte tolerans geliş-

olarak şiddet suçlarında gençliğin artan payı ülkemiz için de geçerliliğini korumakta; metropol kentlerde şiddet içerikli *"kapkaççılık"* olağanlaşmaktadır. Fakir çocuklar ile suçlu çocuklar arasındaki ilişki ötesinde toplumda *"kazananlar-kaybedenler"* kültürü geliştikçe, gençlerin şiddet eylemlerinde artış olacağı ileri sürülmektedir.[50] Nitekim, Farrington (1989), 411 İngiliz çocuğunu kapsayan *kohort* araştırmasında, sekiz ve otuz iki yaşları arasında, bu kişilerden çok fakir ailelerden gelenlerin, iyi aile çocuklarına göre oldukça fazla sıklıkta şiddet suçları işlediklerini ortaya koymuştur.

5. 5. Şiddet ve Akıl Hastalığı

Şiddet eylemleri, yukarda değinildiği üzere, şiddetin egemen olduğu bir ortamda fışkırmakta; şiddet şiddeti davet ederken; silahlı saldırı, bombalama ve yangın çıkartma ile sokak gösterileri olağanlaşmakta; ve bunlar cezaevlerinde ayaklanma/isyan biçiminde yankılanarak; cezaevleri tahrip edilmektedir. İşte bu oluşuma akıl hastalıklarının katkısının ne ölçüde olduğu irdelenmeye değer görülmüştür.

Hırsızlık, gasp ve adam öldürme gibi her suçun sebebi normal olabileceği gibi anormal/akıl dışı da olabilir. Kuşkusuz, normal veya anormal oluşu belirleyen *suç* değil, *suçlunun* kendisidir. Suç epidemisini anlamak için bu türden suç işleyen

---

meye başladığında risk artmaktadır. Eroinin toleransı esrar ve kokaine göre daha kısa sürede gelişmektedir. Bir, iki kere eroin kullanan üçüncü kullanımdan önce yoksunluk hissi duyabilmektedir. Eroin baskın bir maddedir.

Esrar gibi hafif uyuşturucu madde kullanımdaki riskte, zamanla bu madde ile yetinmeyip eroin gibi ağır uyuşturucu maddelere(*hard drugs*) sıçrama yapılmasıdır.

[50] O. James, *Juvenile Violence in a Winner-Loser Culture: Socio-Economic and Familial Origins of the Rise in Violence against the Person*, London 1995, p. 101; R. Merton, "Social Structure and Anomie", *In Social Theory and Social Structure*, (Ed. By R. Merton) New York 1968 p. 185. Fakirle zengin arasındaki fark daha keskinleştikçe, anomik baskılarda artmaktadır. Bu olguya son on yıldır Almanya'da tanık olunmaktadır: C. Pfeiffer, "Juvenile Crime and Violence in Europe", *Crime and Justice (A Review of Research)* Vol. 23, Chicago 1998, p. 302; M. Ş. Alpaslan, "Çağdaş Toplumda Şiddetin Kriminolojik Yönü", *İst. Üniv. Hukuk Fakültesi Mec.* Sayı 1-4, 1985, ss. 457-472.

kişilerin psikolojisindeki anormalliklere değinmek gereklidir. Akıl almaz türde şiddet eylemlerinin ne derecede ciddi bir akıl hastalığı ürünü olduğu; ve bu konuda daha temele giderek nedensellik varsayımının ne derece geçerli olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Araştırmaların ortaya koyduğu bulgu, ikisi arasında olabilecek ilişkinin düşünüldüğü kadar kuvvetli olmadığı merkezindedir. Nitekim, ciddi bir akıl hastalığı bulunan kişilerden yaklaşık % 90'ı şiddet eğilimi göstermeyebilmektedir. Ayrıca, endişe, aşağılık duygusu, depresyon ve akıl rahatsızlığı gibi kişisel sıkıntı değişkenleri suçlu davranış için zayıf göstergelerdir. Bu değişkenlerin klinik tretmanı da mükerrerliği azaltmamaktadır.

Bazı araştırmacılara göre ise; şizofreni tanısı ile şiddeti içeren mükerrerlik olgusu arasında ufak olmakla beraber önemli derece bir negatif korelasyon saptanmıştır. Bu nedenle, akıl rahatsızlığı olan suçlulardan çok azı şiddet eğilimlidir. Gerçekte, akıl hastalığı ile şiddet eylemleri arasındaki bağda oldukça girifttir.

Şizofreni örneğindeki *pozitif semptomlar* (halüsinasyon, hezeyan) şiddet veya suçlu eylemlerde bulunma eğilimini artırma ile ilişkilendirilebilirse de, *negatif semptomlar* (sosyal çekilme veya kişisel enerji/girişim eksikliği) bu eğilimlerin azalması ile ilişkilendirilebilir. Yalnız, bu doğrultudaki netlik, hezeyanlı (pozitif semptom) paranoyak hastanın, başkalarının kendisi hakkında konuştuklarını düşünmesi nedeniyle çevreden çekilmesi vakasında geçerliliğini yitirmektedir. Ayrıca, akıl hastalıkları için yapılan sınıflandırma, suçlu/şiddet eylemlerini değerlendirme/tahmin etmek içinde tasarlanmış değildir.

Özetle, akıl hastalıkları ile şiddet/suçluluk arasındaki ilişki ekseri kişilerin düşündüğü kadar kuvvetli değildir. Tipik bir akıl hastasının da yalnızca akıl hastalığı sonucu tehlikeli olacağı düşünülmemelidir. Hiç kuşkusuz, antisosyal düşünceler, davranış ve kişilik gibi kriminojenik değişkenler, akıl hastası suçlular içinde risk belirleyecek en iyi göstergedir. Yalnız, akıl hastalıkları bakımından isterik kişilerin özel bir konumu olduğu göz ardı edilmemelidir. Freud ve Jozef Breuer, isterya'da

bilinç dışı, bütünlüğünü kaybeden aklın, telkinin etkisinde kalması ve buna elverişli olmasına değinmişlerdir. İsterik kişi usta bir taklitçidir. İşte, etkilenmek *suç epidemisinin* temel öğesi olduğundan, isteri konusundaki bulgular suç epidemisi için önemli olmaktadır. Bu nedenle, çıkartılan yangınlar / patlayan bombalar, *kopyacı suçlular* için kötü örnek oluşturmakta; bu tür eylemlerdeki patlama ile isterik epidemiye tanık olunmaktadır. Çevrenin fazlaca nevrotik olması halinde beliren kolektif nevroz ve fanatizm de suç dalgasını kısmen açıklayabilmekte; sosyo-kültürel nedenlerle oluşan kural çiğneme isterisi de bu konuda etkili olabilmektedir.

Görsel medya, sanal gerçeklik teknolojisi ile yaratılan multi-medyatik ortamlar, roman ve hikayelerdeki şiddet gösterisi ile bireylerin etkilenme ve eyleme yönelmeleri arasındaki nedensellik ilişkinin kesinlikten yoksun olmasına karşın, fantezi alemi oldukça yüklü, şiddet ve saldırgan eğilimli olanların kopyacı suçlular örneğinde olduğu gibi tahrik edilmesi olasılığının da oldukça yüksek olduğu unutulmamalıdır.[51] Bu doğrultuda Güney Afrika ve Türkiye'den verilen şu örneklerin hiçte uç olgular olmadığı bilinmelidir.

"En sevdiği karakterlerden Batman, Süperman ve Robocop'u taklit etmeğe çalışan dört yaşındaki S. Gavryjoiek, kendisine alınan Süperman kıyafetini giydikten sonra, babasına 'tutuklandın' diye bağırdı ve onu öldürdü (1992)."

"Rambo filmlerinin meraklısı olan orta son sınıf öğrencisi M. Y dolabın üzerine duran silahı alarak 'Hey işte Rambo geldi' diyerek annesine doğrulttu ve onu vurdu (1995)."

[51] Bkz., M. E. Artuk ve A. C. Yenidünya, "Suçun Önlenmesi ve Medya", *İstanbul Barosu Dergisi*, (Mart 2001) Sayı. 1 ss. 3-16; L. Berkowitz ve J. Macaulay, "The Contagion of Criminal Violence", *Sociometry*, Vol. 34, 1971, p. 238; Lombroso, *Suç İşlemenin Sebebleri ve Önlemleri* (Çev. S. Anadolu) İstanbul 1935, s. 39.

Bu cinayetler, öte yandan, silahlarda kilit sistemini gündeme getirmektedir. Eğer bu silahlarda yalnızca sahibi tarafından açılabilen bir emniyet sistemi (kilitleme sistemi) olsaydı, çocuklar bu silahları buldukları zaman ateşleyemezlerdi. Nitekim, ABD' de kilit sistemi ile ilgili yasayı kabul eden eyaletlerde çocukların karıştığı silahlı kaza olaylarının oranı % 26'ya inmiştir.

5. 6. Akıl Hastası Suçluların Tretmanı

Toplum korunması açısından; hem akıl hastası ve hem de suçlu grubunda bulunan kişiler için iki ayrı tretman söz konusu olmalıdır. *İnfaz tretmanı;* mükerrir suçlu olma olasılığını azaltmaya yönelik bu tretmanda antisosyal düşünceler ve suçlu eylem, çete/örgüt üyeliği gibi kriminojen gereksinimler hedeflenmektedir.[52] *Akıl sağlığı tretmanında* ise, yalnızca semptomlardan kurtulmakla yetinmeyip, kişinin günlük işlerini görebilmesi, diğerleriyle ilişkiye girebilmesi, bir iş bulup onu koruyabilmesi, boş zamanlarını değerlendirmesi, cinsel ve sosyal ilişkilerden hoşlanması ve genelde kendini iyi hissetmesi söz konusu olmaktadır. Anılan paralelde psikiyatrik rehabilitasyon kişinin suçlu davranışına yöneltici etmenlerle daha iyi baş edebilmesine yardımcı olabilmekte; ve bu şekilde de eski hükümlülerin boş zamanlarını daha verimli bir şekilde kullanma, iletişim ve kendini vurgulama konusunda gösterdikleri gelişmeler onların suçlu gruplardan uzak kalabilmesini sağlayabilmektedir.

5. 7. Önleme

Şiddete dayalı suçlar eskiden kınama duygusu yaratan istisnalar iken günümüzde olağan hale gelmiştir. Ünlü çağdaş filozof Karl-Poper'in günümüz gerçeğini yansıtan şu uyarısı bizleri oldukça düşündürmelidir:

"Düzenli bir şekilde aşırılıklarla karşı karşıya kalan çocuklar buna kolayca uyum sağlarlar. Bu uyumun sonucu ise, onların da birer tabanca alacakları bir gelecektir."

---

[52] Council of Europe, *Treatment of Long-Term Prisoners,* Strasbourg 1977.

ŞİDDET EYLEMLERİ

Şiddet gibi önemli ve çaplı bir sorun, ne kadar karmaşık ve altından kalkılamaz görünürse görünsün, aslında çözülebilir ve çok düşük seviyelere indirgenebilir. Yapılacak şey var olan durumu kabul ederek en etkili mücadele yollarını bulmak ve uygulamaktır. Genelde yer alabilecek tedbirler arasında yalanla savaş ön planda yer almalı; kişiler arası ve kişilerle yöneticiler arasında diyalog kurulması/ güçlendirilmesi üzerinde durulmalı; tüm kurumlar, aile, okul, iş hayatı, kamu hizmetleri ile hukuk kurallarında var olan *"önleyicilik"* niteliği göz önünde bulundurulmalı; özetle, toplum düzeninin şiddet karşısındaki tutumu şiddeti gereksiz kılmak ve onu ödülsüz bırakmak olmalıdır.

Silahın *şiddet kültüründeki* rol ve işlevi karşısında önleme açısından dikkatler şu dört temel ilkeye odaklanmalıdır:

1. Bir ülke veya topluluktaki silahlı şiddetin, ruhsatlı ve/ya ruhsatsız silahların varlığı ile doğrudan ilişkili olduğu;[53]

2. Silaha sahip olmanın bir *"imtiyaz"*lık ötesinde *"hak"* olarak ele alınamayacağı;

3. Silahı sınırlandırmak üzere hükümetlerce gerekli tedbirler alınmadığı sürece, silah kültürünün yaygınlaşarak kamu güvenliğinin tehdit altında kalacağı;

4. Normatif düzenlemeler[54] kadar geliştirilmiş eğitim ve ihtilafları çözümleyici stratejilere ihtiyaç olduğu;

---

[53] Ateşli silahlar hakkındaki verilerin yorumlanmasında, Killias, silaha sahip olmakla silahla işlenen adam öldürme ve intihar olayları arasındaki bağıntıyı zayıflatacak derecede ara değişkenler olabileceğine dikkatleri çekmekte;bazı ülkelerde ihtilafların çözümlenmesi için şiddete başvurulmasının fazlaca kabul görmesini bir olasılık olarak belirtmektedir (Killias, *ibid,* 4, p. 300). Nitekim, ABD'de Ulusal Adalet Enstitüsünce, tutuklularla yapılan bire bir görüşmelerde, ihtilafları çözümlemek için ateşli silah kullanımı kabul gören ve hatta revaçta olan bir davranış biçimi olarak ortaya çıkmıştır.

[54] Kitabi hukukun eylemsel hukuka dönüştürülmesi diğer bir anlatımla *de jure* hukuk ile *de facto* hukuk arasındaki boşluğun azaltılması; ülke genelinde hukukun etkinliği üzerinde ciddiyetle durulması kamu düzeni açısından çok önemlidir. Hukuk sosyolojisinin bir verisi olarak, etkili bir uygulamaya kavuşturulmayan hukukun hiçbir anlamı olmayacağı artık bilinmelidir.

5. Ülkelerin birlikte çalıştığı ortamda silah kontrolünün daha etkili olacağıdır. ŞİDDET EYLEMLERİ

Bu son ilke doğrultusunda ülke içinde önleyici nitelikteki kurumlar/önlemler arasında eşgüdüm sağlanması, ceza yaptırımlarının suçluluğun yeni görüntülerine oranlı olması, *cezalarda kesinlik* ve ceza adaleti sisteminin *etkinliği* önemli kriminolojik parametreler arasında görülmelidir.

Öte yandan, canlıların temel davranış biçimlerinden biri olarak soyun devam ettirilmesi için gerekli olan korkunun insanların şiddet mağduru olmasını önlemedeki işlevi de küçümsenemez. İnsanların kendilerini korumak için *"follow your fear"* dictumu oldukça önemlidir. İşte *"korkanın anası ağlamaz"* özdeyişi bu bağlamda tam yerine oturmaktadır.

6. CİNSEL SUÇLAR

6. 1. Cinsel Suç, Sapıklık ve Tehlike Hali

Cinsel suçlular homojen bir grup değildir. Nitekim, tüm cinsel suç türlerinde nedensel ajan olabilecek nitelikte tek bir etmen saptanamamıştır. Gerçekte, cinsel suçluların tek bir alt türünde dahi çeşitli psikolojik faktörlere tanık olunmaktadır. Yapılan araştırmalara göre, cinsel suçluların ekserisi zararsızdır ve bunların tümü de cinsel sapık değildir. Şiddet kullanarak kız kaçıran veya iffetli kızlara saldıran bir kişi, ağır bir cinsel suçlu olduğu halde cinsel sapık olmayabilir. Diğer taraftan, ileri derecede bir mazoşist kendisine elem çektirmek suretiyle şehvet hissi duyduğu halde ömründe herhangi bir cinsel suç işlemez. Cinsel suçlarda işlenen suç bakımından hafifinden ağırına doğru bir ilerleme görülmez. Örneğin, bir ekzibisyonistin (kendini teşhir edenin) ırza geçme suçunu işleyebileceği düşünülemez. Ekzibizyonist, ruhundaki endişeyi kendini teşhir ile çözümlemekte; ruhundaki bunalım ve endişeyi bu yöntemle hafifletmektedir. Paradoksal bir ifade ile, ekzibisyonizm kendisi için doyurucu olmuştur. Kişi bu yöntem yerine bir diğerini ikameye muktedir değildir. Özet olarak, cinsel sapıklar kendileri için memnuniyet verici olan fiillerinde ısrar ederler.

Görülen odur ki, cinsel suçlular aşırı bir cinsel arzuya da sahip değildir. Bu kişiler kısmen veya tümden bir iktidarsızlık içerisinde olup, bazıları, eşleri ile de cinsel ilişki kurmaya

muktedir değildir. Bu nedenle, cinsel suçluların *castration* veya *sterilisation*'u kuşkuludur.[55]

Suçlular kategorize edildiğinde ise varılan nokta şudur: Gerçek tehlikeli suçlular, saldırgan ve tahripkar bir yaşam sürdüren kişilerdir ve bunların işlediği suçun türü ne olursa olsun, kolluk ve mahkemelerin bu kişiler hakkında dikkatli olması gerekir. Kolluk ve mahkemelerin üzerine eğileceği kişiler arasında yer alan diğer bir grup ise, geri zekalılardır. Bu kişiler toplumun cinsel konudaki yasaklarını yanlış anladığı yada benimseyemediği için, röntgenci, ekzibisyonist ile çocuklara karşı suç işleyenler arasındaki oranları yüksektir. Geri zekalı bir ekzibisyonist, kendini teşhir ederek kadının arzusunu uyandırıp, onunla cinsel ilişkide bulunabileceğine inanmaktadır. Bu suçlular yüksek risk taşıdıklarından ayrı bir grup olarak aşağıda irdelenmektedir.

Cinsel suçlulara özgü sınıflandırma modelleri geliştirmek için epidemiolojik yöntemler kullanılarak cinsel suçlar üzerine yapılan çoğu çalışmalarda saptanan; teşhisin kesinlik gösterememesi, farklı kişilerin yargılarındaki güvenirlilik eksikliği ve alt gruplardaki kesişmeler, geleneksel zorluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnız ırza geçme suçunun çeşitli türlerinde şu dört ana temayı belirleme açısından yeterli derecede benzerlik görülmektedir: Güç gösterim arzusu ile hiddetlenme, sadizim ve antisosyal davranış dozundaki fazlalık.

---

[55] H. Hansen, "Treatment of Dangerous Sexual Offenders", *Seminar on Prison Health Services: Goals, Standards and Ethics (24-27 Sept. 1991)*, Helsinki 1991, pp. 33-38; Küçük kızlara tecavüzü alışkanlık haline getiren Amerikalı S. A. B., son olayı ardından ömür boyu hapis cezası tehdidi karşısında hadım edilme *(castration)* isteği yargıç tarafından kabul edildi. Bkz., *Sabah* (10.3.1994), s. 5. Ne var ki, istekli olma ve olası sonuçları hakkında yeterli bilgi sahibi olmayı esas alan bazı yasa tasarılarındaki güvencelere karşın ABD'nin ekseri devletlerinde istekli veya isteksiz her tür kastrasyona (kısırlaştırmaya) karşı ahlaki ve hukuki itirazlar yöneltilmektedir. *Catration*'a tabi tutulanların bazıları cinsel dürtü kaybı yaşarlarken, diğerlerinden hiçbir değişim olmamaktadır. Yalnız, hormon takviyesi yapılmayan tüm süjelerde birkaç yıl sonra cinsel dürtü azalmasına tanık olunmaktadır. D. Coon. *Introduction to Psychology-Gateways to Mind and Behavior*, Villard, USA, 2001, p. 456.

CİNSEL SUÇLAR

Yetişkin cinsel suçluların ekserisi norm dışı davranışlara ergenlik döneminde başlamakta ve cinsel yönden saldırgan olan genç bir erkeğin tretman görmediğinde yaşamı boyunca ortalama 300 kadar cinsel suç işleyebileceği beklenilmektedir.

6. 2. Risk Faktörleri

Ergenlik çağındaki çocuklarca işlenmekte olan cinsel suçlara özgü geliştirilmiş teoriler az olduğu gibi kontrol grubuyla yapılan araştırmalarda o denli az bulunmaktadır. Bu konuda Becker ve Kaplan tarafından geliştirilmiş risk faktörleri en gerçekçi bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu yazarlarca aşağıdaki risk faktörlerinin ergin bir çocuğu saldırganca cinsel davranışta bulunmaya yönelttiği ileri sürülmektedir:

- Fiziki ve cinsel istismar görmüş olmak;[56]
- Depresyon;
- Zayıf bir eğitim görmek;
- Cinsel tür dışındaki antisosyal davranış geçmişi;
- Sosyal tecrit (kendi yaşıtlarıyla ilişki kurma ve idame ettirme yeteneksizliği);
- Sosyalleşme ve *kendini vurgulama* yeteneklerinin eksikliği;
- Dürtü ve öfkeyi kontrol yetersizliği;
- Yetersiz cinsel eğitim; ve
- Aile içerisinde şiddete tanık olmak.

Yukarıdaki faktörlerden, cinsel suçluların büyük bir olasılıkla kendilerinin de cinsel istismar gördüklerini söylemeleri, gerçekte sapıklık türü cinsel davranışın, çocukların gelişme evresinde algıladıkları model, düşünce ve bilgiden edinildiği şeklindeki görüşle de uyum göstermektedir. Özellikle, cinsel davranış bozukluğunun kişinin aile içinde/çevresinde kendisinin de mağdur olması veya sağlıksız veya garip düşüncelerle yoğrulması sonucu öğrenildiği ileri sürülmektedir (*mağdurluk spiral'i*).

---

[56] Bkz., G. Ryan, S. Lane, J. Davisand, C. Isaac, "Juvenile Sex Offenders: Development and Correction", *Child Abuse and Neglect*, 11 (1987) pp. 385-395.

Cezaevlerinden şartla salıverilen cinsel suçlularda mükerrirlik sorunu güncelliğini her zaman koruya gelmiştir. Nitekim, 3713 sayılı yasanın geçici 4. madde kapsamının, yerindeliği tartışma konusu yapılan Anayasa Mahkemesi kararları (E. 1992/3, K. 1992/23 *TC Resmi Gazete* 24.7.1993, s. 27) bağlamında, genişletilerek sapık cinsel suçluların erken şartla salıverilmesi sonucu linçe varır derecesinde halkın tepkisine neden olan ırza geçme suçlarında bir patlamaya tanık olunmuştur. Irza geçme ve sarkıntılık suçlarından 1993/1997 yılında cezaevlerine giren toplam 1429/1481 hükümlünün yaş gruplarına göre dağılımı 22-29 yaş grubunda yoğunlaşma olduğunu belgelemektedir.

Tablo 4.

-15	16-18	19-21	22-29	30-39	40-49	50-59	60-64	65+
34/22	138/119	191/202	521/548	305-349	138/156	67/55	17/15	18/15

Tehlikeli cinsel suçlulara karşı halkın korunması amacıyla ABD'de (17 Mayıs 1996 tarihli Federal bir yasa ile) devletlere, cezaevlerinden tahliye edilen ve mahallelerinde ikamet eden tehlikeli suçlulardan halkın bilgilendirilmesi mecburiyeti getirilmiştir. Bu bildirime, denetimli serbestiye *(probation)* mahkumiyetin bir şartı olarak yer verildiği gibi Scarlet damgası olarak da yer verilmektedir. Nathaniel Hawthorne'nın *The Scarlet Letter* adlı klasik eserinde gayri meşru ilişkiden hamile kalan genç bir kadının elbisesinin göğüs kısmı üstüne zinayı ifade eden (Adultery) büyük bir **A** harfini görünür şekilde taşımaya icbar edilmesi hikaye edilmektedir. Nitekim, çocuğa cinsel tecavüz suçundan iki kez hüküm giyen bir cinsel suçlunun davasında, beş yıllık denetimli serbesti yaptırımının bir şartı olarak arabasının her iki taraftaki kapısı ile ikametgahının önüne üç inç (7. 62 cm) büyüklüğünde *"TEHLİKELİ CİNSEL SUÇLU: ÇOCUKLAR GİREMEZ"* ibaresinin konulmasına hükmedilmiştir (State v. Bateman, No. A 44951 Or. Ct. App. ,1987).

Cinsel suçluların davranışları tehlike olmaya başladığı, kronikleştiğinde bunların kontrol edilmesi gereğine hiç kuşku duyulmamalıdır. Nitekim, ABD'de *Megan Yasası* uyarınca cin-

CİNSEL SUÇLAR

sel suçluların ikamet ettiği yerlerin bilinmesi/belirgin olması üzerinde titizlikle durulmaktadır. Bunun altında yatan felsefe ve düşünce, kuduz/tehlikeli bir köpeğe karşı korunma sağlamak türü veya *"dikkat burada köpek var"* uyarısında olduğu gibi uyarı işlevi görmesidir.[57]

Cinsel suçluların işledikleri cinsel suç türüne göre risk derecelendirilmesi yapıldığında şu tablo ortaya çıkmaktadır:

- Cinsel saldırıda bulunanlar,
- Pedofilikler,
- Ensest suçunu işleyenler.

Bu bağlamda, yetişkin kadın mağdurlara karşı güç gösterisinde bulunan ve müessir fiil suçunu da işleyen cinsel suçluların, mağdur karakteristiğine bağlı olarak, tekerrür olasılığının yüksek olduğu unutulmamalıdır.

Alkol veya uyuşturucu ilaç kullanan cinsel suçlular arasında; geçmişte veya son suçlarında alkol veya uyuşturucu ilaç kullanmış olanlarda da tekerrür olasılığı oldukça yüksektir. Bu veriler doğrultusunda, ceza adaleti sisteminde yer alan görevlilerin (Kolluk görevlileri, Savcı ve hâkim ile cezaevi tretman personelinin) aşağıdaki unsurların değerlendirilmesine ihtiyacı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır:

- Suçlunun gereksinimi;
- Yeniden suç işleme riski;
- Topluma olumlu şekilde entegre olmasını etkileyebilecek diğer etmen/etmenlerin neler olduğu.

Cinsel suçlular hakkında yapılan değerlendirmeler göstermektedir ki, *statik etmenler* (cinsel suç özgeçmişi gibi) kadar *dinamik etmenler* de (iş sahibi veya çalışır olması, uyuşturucu ilaç suiistimali gibi) cezaevinden tahliye edilen cinsel suçlula-

[57] ABD'de genelde cinsel suçlular ve özelde mükerrir cinsel suçlulara karşı gösterilen tepkinin profili üç nokta ertafında toplanmaktadır: 1) Cezanın ağırlaştırılması, 2) Salıverilme üzerine kollukça kayıt altına alınması ve kamunun bilgisine sunulması ve 3) Cinsel suçluların medeni hapsi ile tretmanına özgü program oluşturulmasıdır. Bkz., S. R. McAllister, "American Responses to the Problem of Repeat Sex Offenders", *Ceza Hukuku Reformu* İstanbul, 2001, ss. 739-748.

rın suç işleyip işlememesi üzerinde önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, genel suçlu kitlesine özgü risk/gereksinim etmenlerinin cinsel suçlu nüfusu içinde geçerliliğini koruduğu unutulmamalıdır.

Bu durumda, cinsel bir suçlunun gereksinimi ve onun cinsel tercihleri (yaş ve cinsiyet) ile önceki cinsel suçları hakkındaki bilgilerin değerlendirilmesi/yeniden değerlendirilmesini kapsayan sistematik yaklaşım, topluma cinsel suçlar hakkında rasyonel bir bakış açısı sağlayacaktır. Bu doğrultuda, Türk infaz sistemindeki şartla salıverme kurumunun cezaevinde kalınan medyan sürenin azaltılması ötesinde bir işlev görmesi için, bihakkın tahliye tarihine kadar geçen sürede toplumun korunması açısından gözetime muhtaç hükümlüler, özellikle cinsel suçlular, için gözetim ve rehberlik hizmetinin organize edilmesine gereklilik vardır.

Aynı paralelde, tahliye olan cinsel suçlular için *kritik zaman* önem arz etmekte olup;[58] cezaevinden çıkan bu tür suçlunun uzun zaman sonra da suç işleyebildiği görülmüştür. ABD'de yapılan tahliye sonrası takip çalışmasında, cinsel suçlular için kritik yılın salıverme sonrası üçüncü yıl olduğu saptanmış; Kanada'da çocuklara cinsel tacizde bulunanlar için en fazla riskli sürenin tahliye sonrası beş ila on yıl arası olduğu görülmüştür. Cinsel tacizde bulunan suçlulara özgü risk faktörleri arasında; cinsel suçtan sabıkalılık, hiç evlenmemiş olmak ve potansiyel mağdur niteliğini taşımak da yer almaktadır.

Yukarda yer alan tablo doğrultusunda cezalandırma ile risk değerlendirilmesi arasında bir ilişkilendirme olması gerektiğinden, ceza mahkemeleri ile cezaevlerinin cinsel suçluların ortaya koyabileceği riski saptamaya ne derece muktedir olduğu irdelenmelidir. Bu bağlamda, suçluların risk derecesi bakımından düşük, orta ve yüksek olarak sınıflandırmak yerinde olacaktır. Anılan derecelendirmede ise Adli sicil'de yoğun suçluluk kaydı

[58] Cinsel ve şiddet suçlusu hükümlülerin bir cinsel veya şiddet suçu işleyerek mükerrir olma oranı ortalama olarak % 20'dir. Bkz., British Home Office Research, Development and Statistics Directorate, *Research Findings* No. 104, London 1999.

olan; genelde topluma veya özelde mağdura ciddi zarar verici nitelikte ağır suç işleyenler veya cinsel suç özgeçmişi olan suçlular yüksek risk grubunda bulunmaktadırlar.

6. 3. Geri Zekalı Cinsel Suçlular

Geri zekalı cinsel suçlular normal cinsel suçlulara göre düşük zeka işlevleri ile karakterize edilmektedir. Bunların çoğunda beyin özrü olması nedeniyle organik beyin sendromu bulunmaktadır. Bu suçlulardaki beyin özrü cinsel istekte frenlerin kopmasına, aşırı cinselliğe, cinsel tercihlerde değişime, soyut muhakeme zayıflığına, olayların akışını görebilme yeteneksizliğine, bellek zayıflığı, saldırganlık, patlama ve endişe bozukluklarına da neden olabilmektedir. Bu suçlardaki mükerrerlik riski normal cinsel suçlara göre de fazlacadır.

Bu suçluların günlük davranışları ile işledikleri suçlar bakımından fazlaca fırsatçı ve dürtüsel olma eğiliminde oldukları; mağdurları ile yakın ilişkiye girmediklerinden (akraba yerine tanıdığını seçmesi) potansiyel mağdur sayısının az olduğu; mağdurlarının yaş, cinsiyet ve görünümü açısından bir ayırım yapmadıkları saptanmıştır.

Bu cinsel suçluların mağdurlarını ikna yetenekleri olmadığından sözlü şiddet yerine enstrümantal şiddet (mağdurun uyumunu sağlayıcı yeterlilikte tehdit/şiddet) kullanma eğiliminde oldukları ve genelde mağdurlarından küçük olanlarını, sözle karşı koyamayanlar (fazlaca pasif olanları) veya kendilerini koruyamayanlardan seçtikleri görülmüştür.

Yine aynı paralelde, geri zekalı cinsel suçluların samimi ilişkiler kuramama sonucunu doğuran sosyal yeteneklerindeki zayıflığın, kendilerini yalnızlığa ittiğine; diğer cinsel suçluların aksine, zamanlarının büyük bir kısmını, fantezi kurarak ve mastürbasyon yaparak geçirdiklerine ilişkin kanıtlar bulunmaktadır.

Bu tür cinsel suçlular, genelde kendilerini mağdur olarak gördükleri gibi başkalarının ihtiyaçlarını anlama iktidarına da sahip değillerdir. Kendilerinin tek hatasının da yakalanmak

olduğunu düşünürler. Kuşkusuz olan bir yanda, çocukluk ve ergenlikte ebeveyni ve yaşıtlarınca hor görülen bu suçluların kendi öz saygılarını yitirme noktasında oldukları; bunlardan önemli bir kısmının cinsel suç mağduru bulunduğudur.

Özetle, bu grupta bulunan cinsel suçlulara özgü sorunlar ile tretman gereksinmeleri diğer cinsel suçlulara oranla kapsamlı olduğundan bu suçlular yüksek risk/tedavi açısından yüksek gereksinme kategorisinde yer almaktadır.[59]

6. 4 Sapıklık Türü Cinsel Suçlar

6. 4. 1 Fetişizm

Orijinali sembolize edilen veya onun yerine ikame edilen karşı cinse ait bir objeye karşı duyulan cinsel istektir. Bu tür kişilere fetişist, cinsel arzu uyandıran veya kamçılayan obje ya da uzva ise fetiş denilmektedir. Bu anlamda en karakteristik fetişler, ayakkabı, eldiven, saç ve iç çamaşırlarıdır. Fetişizmin kriminolojik gösterisi hırsızlık suçunda belirgindir: Fetiş objeyi sağlama arzusu hırsızlıkta hiçte ender olmayan bir saiktır. Kadın kilotu hırsızlığından tahliyesinin ertesi günü yine kilot çalarken yakalanan T. E. *"Başıma ne geliyorsa kadın kilotu yüzünden geliyor. Kadın kilotu çalmadan edemiyorum"* demiştir. Yine 1947 yılında üç kişiyi öldüren ve 500 den fazla ev soyan 17 yaşındaki ABD Chicago Üniversitesi talebesi Heirens bir fetişist idi. 9 yaşında kadın iç çamaşırlarını çalmaya başlayan Heirens, iç çamaşırları giyerek cinsel tatmin sağlar iken, sonraları fetiş objelerin yerini ev soygunları almıştı. Tutukluluğu sonrası evinde yapılan aramada ise bavullar dolusu kadın iç çamaşırı bulunmuş; ve yakalanmamak için adam öldürdüğünü itiraf etmiştir.

---

[59] "Bir sapık daha linçten zor kurtuldu", Şanlıurfa *Türkiye* (2.7.1993); "Bir sapık da Adana'da linç ediliyordu", *Tercüman* (24.6.1993); T. Ilgaz, "Linç" *Cumhuriyet* (27.06.1993); "Caninin itirafları", *Takvim* (4.9.1995) s. 3; "Sapığın sonu", *Sabah* (8.9.1995) s. 1; "Katil sapık, hücrede hayatına son verdi", *Hürriyet* (5.10.1994) s. 3; M. Gutmacher and W. Weihofen, *Psychiatry and the Law*, New York 1952 p. 130.

6. 4. 2. Bestialite-Hayvana Cinsel Sevi

Bestialite genellikle bilinenin aksine oldukça yaygın olan bir cinsel terslik olup; olası şu üç şekilden biri (veya birleşimi) ile olabilmektedir: (1) Hayvanların cinsel ilişkilerine bakarak tahrik olma (Röntgencilik); (2) Kürk gibi hayvana ait objenin cinsel anlam kazanması ve (3) Hayvanlarla cinsel ilişki. Bu terslik, genellikle, kırsal alan veya izole edilmiş çiftliklerde yaşayan ve ergenlik devresinin doğurduğu yüksek derecedeki cinsel arzuyu tecrübe eden çocuklarda görülmektedir. Şehirlerde ender olarak görülen bu tür terslik, tamamen geri zekalılara inhisar etmektedir.

6. 4. 3. Pedophilia-Çocuğa Cinsel Sevi

Cinsel suçların en ciddilerinden biri olan bu tür ilişkide bulunan ekser gençler, pasif, olgunlaşmamış ve güven duygusundan yoksun bulunan kişilerdir. Bunlar ya aynı yaş grubundaki karşı cinsle temas kurmak cesaretinden yoksundurlar ya da cinsel yönden deneyimli bir kadınla doyumlu bir ilişki kuramamanın korkusunu taşırlar. Pedofilikler arasında yer alan önemli bir grupta *senile* olanlarıdır. Bunların ekserisi iktidar güçlüğüyle kıvranmakta olup; yetişkin bir kadın tarafından küçültülmek korkusu taşımaktadır. Bazıları ise, ikinci bir çocukluk evresine girdiğinden çocuklarla gerçek bir uyum içerisinde olduklarını hissederler. Geri kalanlar ise, uzun süre beraber yaşadıkları eşlerini kaybettikleri gibi yeni ilişkiler kurabilmek olanağına da sahip değildirler. Gerçekte, erkek pedofiliklerin büyük bir yüzdesi ya kısmen ya da tümden iktidarsız olup; pedofili eylemi genelde cinsel ilişki yerine mastürbasyon, kendini teşhir ve okşama şeklinde tezahür eder. Pedofilikler arasında çocuklarla cebri cinsel temas yapan sapık ve sadist kişilerde bulunmaktadır.

Kısaca varılan nokta şudur ki, cinsel suçlular ve hatta belirli bir cinsel suçu işleyenler hakkında genelleme yapmak oldukça tehlikelidir. Bu bağlamda, pedofilikler, mahkemece en uygun yaptırımın saptanabilmesi yönünden diğer cinsel suç faillerine göre daha ayrıntılı psikiyatrik bir değerlendirmeye gereksinme göstermektedirler.

6. 4. 4. Irza Geçme

18 yaşın altındakiler veya yakın akraba ile cinsel ilişki (*ensest*) bazı hallerde kesin akıl hastalığının kanıtı olabilirse de, bu suçlar genellikle, sosyal orijinlidir. Bu terslikler, düşük kültür standartlarına sahip gruplar ile fazla kalabalık çevrelerde görülmektedir. Bu tür tersliklere hedef olan çocuklar, korkudan başlarına gelenleri anlatamadıkları için olay genellikle saklı kalmaktadır. Duyulsa bile *"kol kırılır, yen içinde kalır"* anlayışıyla durum gizlenmeye çalışılmaktadır. Bu suçlar olaydan çok sonra baba-kız veya karı-koca arasındaki bir tartışma-kavga veya kız arkadaşın yaptığı telkin sonucu ihbar edilmekte; veya yıllar sonra yaşanan ruhsal hastalıkla ortaya çıkmakta ve bu arada kızın kanuni yaş sınırını aşmasına karşın işleyen adli süreç dramatik aile gerilimine sebebiyet vermektedir. Bu gibi durumlar için zamanaşımı süresinin kısa tutulmasında, örneğin iki yıl olarak alınmasında yarar vardır.

Irza geçme suçlarına ilişkin olarak E. TCK 414, 415 ve 416. maddeleriyle açılan kamu davası ve sanık sayısı dağılımı aşağıda verilmiştir:

Tablo 5.

Yıl	Kamu Davası Sayısı	D	Sanık Sayısı	D
1986	9514	100	12700	100
1987	9707	102	13318	105
1988	11283	119	16631	131
1989	11538	121	16561	130
1990	10400	109	14863	117
1991	10282	108	14964	118
1992	9928	104	14826	117
1993	8747	92	12750	100
1994	9237	97	13722	108
1995	9802	103	14974	118
1996	9626	101	14550	115
1997	9517	100	15236	120

CİNSEL SUÇLAR

Bu suçlardan 1993 yılındaki sanık sayısının tüm cürüm sanıklarına oranı % 3.16 iken 1997 yılında bu oranın % 7.44'e yükseldiği görülmektedir. Kuşkusuz, cebren ırza geçme cinsel suçlar arasında ciddiyet ve yoğunluk gösteren bir tür olup; motivasyon yönünden bu suçun birkaç biçimi vardır: Bu suç, birikim halindeki cinsel dürtünün patlaması sonucu olabileceği gibi gizli kalmış kuvvetli homoseksüel öğenin var olduğu kişilerde de belirebilir. Irza geçme, homoseksüel dürtünün varlığını ret yolunda gösterilen irrasyonel bir çaba olduğunda ise, bu suçu işleyen kişiler gerçek cinsel suçlulardır. Bu suçun diğer bir türü ise, cinsel orijini pek belirgin olmayan sadistik ırza geçmedir. Hayvanlar dünyasında erkeğin cinsel faaliyetinin saldırgan olması gibi, insanlar dünyasında da erkeğin cinsel ilişkisinde sosyal yönden örtülenmiş sadistik belirtiler normal olarak görülebilir. Ancak bu türde saldırgan öğe, hasta kişiliğe sahip insanlarda aşırı derecede yoğunlaşarak kendisini kadınlara karşı duyduğu nefreti yansıtan sadistçe cinsel tecavüzler şeklinde göstermektedir. Paradoksal bir ifadeyle, esas itibariyle cinsel suçlu olarak adlandırılmayan üçüncü bir tip ırza geçmede ise, saldırgan ve anti sosyal suçlu olan bu kişi, muzaffer bir ordunun askeri gibi yağmacı bir görüntü sergilemektedir. Bu tür genç suçlulardan bazılarının sayısız ev soygunu veya yağma yaptığı bir gecede ırza geçme suçunu da işlediği görülmektedir. Öte yandan, *"Kaçırdığım kıza sahip olmasaydım, köyde bana erkek demezlerdi"* diyen A. M.'nin olayında olduğu gibi toplumsal ayıplamanın da kişileri bu tür suça ittiği görülmektedir.[60] Özetle, tecavüzün bulunmadığı hiçbir modern kültür yok; ırza geçme suçunu işleyenler genellikle genç ve canlı kişiler olmaktadır.[61] Bu kişileri tanıdıkları ve tanımadıkları kadınlara saldıranlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Tanımadıkları kadınlara saldıranların büyük çoğunluğu sokakta, kuytu köşeleri ve genelde akşam saatlerini seçmekte; silah göstererek sözle tehdit etmek, fiziksel şiddet kullanmak, bıçak dayamak, gizlice eve girip tehdit etmek başvurdukları taktikleri arasında

[60] "Erkekliğini ispat etti 13 yıl hapis yedi.", *Hürriyet*, (16.2.1994) s. 3.
[61] "Cinsel açlık değil-Şiddet", *Nokta* (12. 11.1989) ss. 69 - 74.

yer almaktadır. Tanıdıkları kadınlara saldıranlar ise, koşulları önceden planlayarak hazırlık yapmaktadırlar.

Çoğu araştırmalar suçlulara odaklanmakta ise de, suçların mağdurları olduğu da unutulmamalı ve ırza geçme gibi ciddi suçların mağdurlarına özgü post-travmatik bozukluklar önemsenmelidir. Nitekim, ırza geçme suçu mağdurlarında yalnız başına sokağa çıkmama gibi davranış değişimi, uyuma zorlukları gibi fiziki semptomlar rapor edilmekte; ve ağlama krizleri ile beliren duygusal bozukluklar yaşanmaktadır (Gilmartin-Zena, 1985). Mağdurlar üzerine yapılan iki aylık takipte, başlangıçta görülen rahatsızlıkta az da olsa bir azalma olmasına karşılık partner ve arkadaş ilişkilerinde zorluklar çektikleri saptanmıştır.

Irza geçme suçu her halde aşağıdaki etmenlerden biriyle işlendiğinde nitelikli/ağırlaştırılmış türden olmaktadır:[62]

1. *Beden veya ruh bakımından kendini savunamayacak kişiye karşı işlenmesi* (Mağdurun çok yaşlı veya on beş yaşından küçük olması);

2. *Irza geçme suçunu işlemek için mağdurun direncinin kırılmasını sağlayacak ölçünün ötesinde cebir kullanılması;*

3. Mağduru korkutmak veya yaralamak için *silah kullanılması;*

4. *Birden fazla kişi* tarafından birlikte işlenmesi;

5. Irza geçmenin tekrarlanması;

6. Ciddi olarak planlanması;

7. Sanığın ırza geçme veya diğer şiddet veya cinsel suç türü ciddi suçlardan sabıkalı olması;

8. Mağdurun fiziki veya ruhsal sağlığının bozulması.

---

[62] 1, 2, 3 , 4 ve 8 sayılı etmenlere Y. TCK m. 102'sinde yer verilmiştir. Öte yandan, mağdur düşüncesiz hareketi nedeniyle örneğin oto-stop yaparak bir yabancının arabasına binerek kendisini tehlikeye atmış veya mağdurun önceden cinsel deneyimi olması hafifletici bir etmen olarak görülemez. Bu saptama yeni TCK 102-2 maddesindeki, ırza geçmenin eşe karşı işlenebileceğini hükmüyle de tutarlı bulunmaktadır.

6. 5. İnkar/ Küçümseme Psikolojisi

Çocuklara sarkıntılık ve ırza geçme olaylarında, *inkar* ve *küçümseme,* faillerce çokça başvurulan bir savunma mekanizması olarak belirmekte ve bu tür suç işleyenlerin genelde pek nedamet duymadıkları görülmektedir. *İnkarın* çeşitli biçimlerde oluştuğuna tanık olunmaktadır: Fail suçun işlendiğini tümden inkar etmekte ya da düzmece olduğunu ileri sürmekte veya cinsel ilişkide bulunmasına karşılık mağdurun rıza göstermesi, mağdurun direnmemesi, mağdurun bu cinsel deneyimden nispeten duygusal yarar sağlaması; veya mağdurun yaşı konusunda aldatılması nedeniyle suçlu olmadığını ifade etmektedir. Failler, nihayet, isnat edilen eylemi kabul ederken, ilişkinin cinsel niteliğini inkar ederek meşru bir nedenle mağdura dokundukları (cilde tıbbi bakım uyguladığı) veya saldırının cinsel olmadığını da ileri sürmektedirler.

Küçümseme ise üç şekilde olabilir: (1) Failler mağdura verilen zararı, (2) Önceki saldırganca davranışın ciddiyetini veya (3) Suçlar için sorumluluğu indirgemeye yeltenebileceklerdir. *Zararı* küçümserken mağdura uzun süreli bir zarar olmayacağı, kısa sürede kendine geleceği; mağdurun önceki sayısız ilişkileri (yollu olduğu) göz önüne alınarak fazlaca abartılmaması gerektiği; veya mağdurun deneyimden sağladığı yararın zararı giderdiği belirtilmektedir. Failler önceki saldırgan davranışlarının *ciddiyetini* indirgerken, önceki suçların sayısını, kullandıkları şiddetin derecesi ve saldırganca eylemlerinin ciddiyetini küçültürler.

Failler böylelikle ceza *sorumluluklarını,* suçu mağdura atarak, harici veya dahili mazeretler bularak küçültmek yolunu seçmekte; davranışlarını sarhoş olma, stresli konum, sosyal baskılar veya tahrik örneklerinde olduğu gibi harici veya durumsal faktörlere mal ederek sorumluluktan sıyrılmak istemektedirler. Failler eylemlerini kadere bağlamak üzere de, suça yöneltici nitelikte kişisel sorunlar; geçmişindeki mağduriyetler, yoksulluk içinde geçen bir çocukluk dönemi, hormonlar veya cinsel dürtüler dile getirilmektedir. Öte yandan, cinsel suçlu-

lar, tipik olarak, kendilerinin suç döngülerine ilişkin niçinler ve zamanlamaları hakkında çok az bir iç görüye sahiptirler. Kendileri, ekseriya, eylemlerini itirafa ve kabule yanaşmazlar. Buna karşın bir banka soyguncusu, suçu niçin işlediğini bilir ve suçunu inkar etmeye de çalışmaz.

Abel ve arkadaşları (1984) çocuk seviciler tarafından genelde ifade edilen yedi çarpık düşünce ve inanca işaret ettiler. Böylesi çarpık algılamalar bir kaç işleve hizmet edebilir: Suçluluk duygusu ve nedametle baş edebilme stratejisi; gelecekteki eylemleri haklı çıkarma vasıtası veya anormalliğin reddi vasıtası olabilir.

6. 5. 1. Çocuk Sevicilerinde Algısal Çarpıklıklar

1. Genital organını okşama gerçek seks olmadığından zararsızdır.

2. Çocuklar seksten hoşlandıkları için söylemezler.

3. Seks çocukla ilişkiyi kuvvetlendirmektedir.

4. Toplum sonuçta çocukla seksin kabul edilebilir olduğunu görecektir.

5. Seks konusunu araştıran bir çocuk cinsel tecrübe arayışı içindedir.

6. Fiziki seks, çocuklara cinselliği öğretmenin iyi bir vasıtasıdır.

7. Fiziki bir direncin olmayışı çocuğun seks istemesi anlamındadır.

Konuya sosyal açıldığından bakıldığında arkadaşı az olan kız çocukların fazlaca cinsel istismar gördükleri rapor edilmekte ise de, bunun istismar öncesi veya sonrası olup olmadığı belirgin değildir. Öte yandan ailevi bazı etmenlerde cinsel istismarla ilişkili bulunmaktadır: Bunlar arasında, öz babasız bir yaşam, annenin sakat veya hasta olması ile üvey baba ile birlikte aynı çatı altında kalmaktır.

6. 6. Cinsel Suçlular ve Toplumun Korunması

Zorla ırza geçme suçu ile çocuk sevicilerin arz ettiği tehlike nedeniyle toplum bunlara karşı korunmalıdır. Ne var ki, genelde koruma siyaseti kural yerine istisnalar üzerine inşa edilmektedir. Nitekim, bu tür suçlara karşı koruma bazı ülkelerde örneğin ABD'de (14 eyaletinde) en ekstrem bir boyut kazanmış; uzun süreli bir mahkumiyet infazı sonrası (*evil/kötü olarak görülen*) suçlu kişi (*şimdi sick/hasta olarak*) tretman amacıyla (*civil committment*) akıl hastanesine kapatılmaktadır. Mahkumiyet sonrası yeniden bir mahkumiyet şeklinde bu yaklaşımdaki çelişkiyi anlamak mümkün değildir. Suçlu kişiler trete edilmek isteniyorsa buna cezanın infazı sırasında başlanılmalıdır.

Genelde cinsel suçluların risk derecesi bakımından yüksek veya düşük riskli olanları belirlemek mümkün ise de, sorun iki uç arasında yer alan gruptakileri belirlemede yatmaktadır. Bazı ülkeler ceza siyasetinde hürriyeti bağlayıcı cezaya seçenek olarak hadım edilme/ilaçla testosteronu düşürme söz konusu olmakta ise de, önemli bir koruma tedbiri olarak bu tür sabıkalıların rehabilitasyonu için yoğunlaştırılmış gözetim ve rehberlik hizmetinin organize edilmesine ihtiyaç vardır.

6. 6. 1. Önleme Stratejisi

Cinsel suçlardaki risk faktörleri göz önüne alınarak bu suçları önlemek amacıyla aşağıda dört grupta topladığımız potansiyel içerikli hedefler büyüteç altına alınmalıdır:

1. Güdülendiriciler

- Cinsel istek,
- Duygusal ihtiyaç ve çatışmalar (örneğin hakimiyet, nefret, saldırganlık ve çevre),
- Sapık cinsel istek.

2. Kabul görür nitelikteki cinsel doyuma engeller

- Zeka derecesi düşüklüğü,

- Cazibe yoksunluğu,
- Kendini kabul ettirmekteki başarısızlık,
- Cinsellik konusundaki kısıtlayıcı görüşler,
- Cinsel işlev bozukluğu,
- Cinsellik konusunda cahillik veya bilgi azlığı,
- Evlilik ilişkisindeki zorluklar,
- Sosyal becerilerin yeterince gelişmemiş olması.

3. Kişilerdeki kontrol ve kısıtlamayı kaldıranlar

- Alkol kullanımı ve uyuşturucu madde suiistimali,
- Algılama çarpıklığı,
- Beynin zedelenmesi ve patoloji,
- Modeller (çocukken mağdur olması),
- Sapık cinsel eğilimler,[63]
- Pornografiye tutkunluk,
- Antisosyal yaşam biçimi,[64]
- Saykotiklik (psikotiklik),
- Psikopatlık,
- Saldırıyı destekler nitelikteki eğilimler.

4. Kısıtlayıcılar

- Ahlaki değerler,
- Saldırıdan nefret,
- Yaptırımlar ve özellikle hürriyeti bağlayıcı ceza,

---

[63] Toplumda isimlendirme sonrası (homoseksüalitenin XIX. yüzyıl Avrupa'sında psikiyatrlarca icadı gibi) cinsel tercihlerin varlığına işaret etmek dil arabasının duygusal arabanın önüne konulması hatasına gebedir. Kişi isimlendirmeksizin de, bir duygu, dürtü, arzu ve ikraha sahip olabilir. Çocukların konuşma öncesi de duyguları olduğu gibi hayvanlar da duygu sahibidirler. Kişi lahmacun icat edilmeden ona arzu duyamazsa da açlık hissedebilir. İşte bu nedenle, cinsel eğilim lahmacun gibi icat edilmiş bir ürüne duyulan bir istem olmaktan çok açlık hissi gibidir.

[64] Gelecekteki antisosyal davranışların en iyi belirleyicisi önceki antisosyal davranışlardır. En azından bazı çocuklar açısından antisosyal davranışlar çok erken bir yaşta başlayıp devam etmektedir. Bkz., "Early Indicators: How Early and What Indicators?`", *"Forum On Corrections Research,* Vol. 3, No. 3 1991, Ottawa, Canada pp. 6 - 7.

- Potansiyel mağdurun olmayışı,
- Mağdura duyulan empati,
- Eylemin sonuçlarından korku,
- Mağdurların direnişi.

İşte bu çerçevede, tecavüz olgusu ve atmosferi mağdur için genelde korkunç bir tablo sergilemekte;[65] hatta kimi zaman bu olgu mağdura sanki cinayetle eşdeğer bir olay gibi gelmektedir. Nitekim, fahişeler bile sokakta saldırıya uğradıklarında bunu kolay kabul edememektedir. Anılan sebeple, tecavüz olayının mağdurlar üzerinde bıraktığı ciddi ve uzun süreli ruhsal tahribat göz önüne alınarak, ceza adaletinin her evresinde travmayı yeniden yaşamak zorunda kalmamaları için kendilerine gereken psikolojik anlayış ve titizlikle yaklaşılmalı ve örneğin tecavüze uğrayan kadın mağdurla görüşmenin, kadın polislerce yapılması sağlanmalıdır.[66]

Nitekim, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin "*Çocuklar ve Genç Yetişkinlerin Cinsel İstismarı, Pornografi, Fuhuş ve Trafiğine* ilişkin R(91) 11 sayılı Tavsiye Kararının "*(d) Ceza Hukuku ve Ceza Usulü*" bölümünde;

"*12. Süreç boyunca sanıkların hakları göz önüne alınırken çocukların ve genç yetişkinlerin menfaatleri ve hakları güvence altına alınmalı;*

13. Adli ve idari süreçlerdeki kayıtların gizliliği ve cinsel istis-

---

[65] "Tecavüze uğrayan kadın affedilmiyor", *Sabah* (8.05.2004): Batman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep, Mardin, Kilis, Van ve Adana olmak üzere sekiz ilde 13-65 yaş arası 320 erkek ve 240 kadınla yüz yüze görüşülerek yapılan anket sonucunda "*Namusuna halel gelen kadına ne yapılmalıdır?*" sorusuna verilen yanıtlar şöyledir: *%26-affedilmeli, %25-öldürülmeli, %13,75- dışlanmalı, %13,40- aile meclisi karar vermeli, %13-cezalandırılmalı, %4,64-evliyse boşanmalı, %3-yasal yol kullanılmalı, %1-yanıtsız.*

[66] Ayrıca bkz., Home Office, *Concerns About Rape* (Research Study no. 106) London 1989; 1991-1992 yıllarında Adli Tıp Kurumu'na gelen 578 (% 65) fiili livata, 309 (% 35) vajinal yoldan ırza geçme olgusu hakkında inceleme için bkz., M. F. Yavuz ve H. Öz, "Çocuklara Yönelik Cinsel Suçlar", *7. Ulusal Adli Tıp Günleri Poster Sunuları*, İstanbul 1994, ss. 48-61. (357-364); ırza geçilme veya fiili livataya maruz kalmanın kötülüğünü algılama için bkz., *7 Ulusal Adli Tıp Günleri, Paneller*, İstanbul 1994, ss. 48-61. M. T. Yücel, *Adalet Psikolojisi*, Ankara 2007, ss. 115-126.

mar mağduru çocuk ve genç yetişkinlerin kişilik haklarının, özellikle kimliklerinin bilinmesine yöneltici bilgilerin açıklanmasından kaçınılarak korunması;

14. Cinsel istismar mağdurları veya tanık çocukların duruşmalarında, travmatik etkileri azaltmak ve onurlarına saygınlık içerisinde ifadelerinin inanırlığını artırmak üzere özel koşullarda dinlenilmesi "sağlık verilmektedir."

Özet olarak, genel suçlu nüfusu için geçerli olan risk/ihtiyaç faktörleri cinsel suçlular için de geçerlidir. Cinsel suçlulara özgü önleme stratejisi bağlamında ise, cinsel tercihleri belirleyen ihtiyaçlar ve cinsel suç özgeçmişi hakkında yapılacak değerlendirmeler önemli olup, böylelikle suçluların toplumsal gözetiminin sağlanması mümkün olabilecektir. Bu bağlamda, cinsel terslik sorunu, dolaylı veya dolaysız ifade edilen ve cinsel içeriği olan bir semptomun ne zaman ve ne kadarının, tüm yaşam düzenine ilintisi nedeniyle, kişinin ve/ya sosyal çevresinin refahı için azaltılması veya giderilmesi gerektiğinin saptanmasına indirgenebilir. Bu saptama sonrası amaç "*libido*"yu ehlileştirmek olmalıdır.[67]

[67] United Nations, *Sexual Deviance - A Sociological Analysis* UNSDRI, Rome Feb. 1973, s. p. n.

7. ORGANİZE SUÇLAR

7. 1. Ulusal / Küresel Boyutu

Devlet yönetimindeki boşluğu dolduran, illegal mal ve hizmet üreten ulusal ve uluslar üstü nitelik taşıyan organize suçluluk, *"Mafya AŞ"*ler, her ülkeye/kente özgü faaliyet alanlarına sahip bulunmaktadır. Genelde *"kıtlık rantı"* getiren her alan mafyanın ilgi alanına girmektedir. Kesin rakamlarla konuşmak mümkün olmasa da, yasaklılar listesindeki mal ve hizmetlerden elde edilen gelirin Türkiye için milli gelirin % 25-30' u olduğu; bunun üçte ikisinin uyuşturucu başta olmak üzere illegal ekonomik faaliyetlerden sağlandığı tahmin edilmektedir. Yine, 1996 yılında 23 bin olduğu tahmin edilen çete üye sayısının 1998 yılı başında 50 bine ulaştığı tahmin edilmektedir. Diğer bir anlatımla, organize suçluluk, büyük bir işletmeler dizini olarak kayıt dışı ekonominin[68] önemli bir kesimini oluşturmaktadır.

Bir başka açıdan, organize suçluluk çok yönlü olduğu kadar çokta isimlidir. İtalya'da Sicilya Mafyası, Kamorra, 'Ndrangheta ve Sacra Corona Unita; ABD'de La Cosa Nostra (LCN olarak bilinir); Kolumbia'da Medellin Kartel, Çin'de Üçlüler ve Japonya'da Boryokudan (Yakuza) olarak da bilinmektedir.

[68] Kayıt dışı ekonomi için bkz., H. Üzeltürk, "Gölgelerin Efendisi: Gölge Ekonomi-Bazı Ülkelerden Örnekler", *Galatasaray Üniv. Hukuk Fakültesi* 2/2003, ss. 15-37.

Şiddet grubu anlamına gelen Boryokudanlar Japonya'da polisçe, kolektif ve itiyadı olarak şiddet suçları işleyen, örgütsel veya kolektif gücün avantajını kullanan bir organizasyon olarak görülmektedir. Boryokudanların özel karakteristikleri; yüksek oranda suç işlemeleri, kendi egemenlik alanlarını tesis etmeleri ile yasal olmayan kazanç yollarını takip etmesidir. Baba ve çocuklarıyla piramidal bir yapıya sahip olan Boryokudon grupları sayısı 3300; üye sayısıda yaklaşık 91.000'dir. Yine Boryokudon'ların % 90'ı sabıkalı ve cezaevlerindeki hükümlülerin % 30'u da bu üyelerden iken, adı geçenlerin 1302 milyar yen olan yıllık kazançlarının % 80.3'ü yasa dışı kazançlardan oluşmaktadır.

Varılan sonuç odur ki, mafya özellikle uyuşturucu ticaretinden elde ettiği kara parayı aklamak ve *"legal"* sektörlere kanalize etmekte zorundadır. Aksi takdirde, kelimenin tam anlamıyla kirli para içinde boğulacaktır. Keza mafya, girdiği sektörde damping sayılabilecek fiyat indirimleriyle, tüm rakiplerini devre dışı bırakarak diğer kuruluşlara yaşam hakkı tanımamaktadır. İşte organize suçluluk olarak beliren mafya, dünyanın en büyük ekonomik gücü haline gelmiştir. Kar sıralamasında dünyanın uluslararası dev şirketlerini geride bırakan mafya, ciro sıralamasında ise petrol, otomotiv, elektrik/elektroteknikten sonra dünyanın dördüncü sektörü haline gelmiş; ve hatta mafyanın *"endüstrileşmesi"*nden söz edilmeye başlanmıştır.

7. 2. Tanımı

İşte uluslarüstü boyut kazanan organize suçluluk (mafya) ile baş etmek üzere ulusal yasalara ek olarak uluslararası sözleşmelerde akdedilmiştir. Bu bağlamda, en zor olan husus *"organize suçun"* ne olduğunu belirlemedir. Öğretide organize suçluluğun tanımı görülmekte ise de, ülke yasalarında tanıma yer verilmemiştir. Buna örnek olarak 22 Eylül 1992 yılında yürürlüğe giren Alman *Gesetz zur Bekampfung der Organsieriten Kriminalitat (OrgKB)* gösterilebilir (Almanya'da ayrıca *Kazanç İzleme Yasası* var). Bunun başlıca nedeni de şimdiye dek çerçeve-

si açıkça belirlenmiş ve yasal düzenlemeye elverecek kısalıkta bir tanım yapılamadığıdır. Nitekim Almanya'da kolluk ve yargı temsilcilerinden kurulu çalışma grubunun (1990) yaptığı şu betimleme de bunu doğrulamaktadır :

"Bireysel ve tümden vahamet arz eden suçların gelir veya güç elde etmek saikiyle planlı olarak ve ikiden fazla kişinin iş bölümü içerisinde uzun bir süre veya süresiz olarak

a. Ticari veya işletme türü yapılar kullanarak;

b. Korkutmayı sağlamaya elverişli güç ve sair vasıta kullanılması; veya

c. Politika, medya, kamu idaresi, yargı sistemi veya ekonomiyi etkileyerek işlemesi organize suç oluşturmaktadır.

Bu tanım terör suçlarını kapsamamaktadır."

Organize suçluluk oluşumunda yer alabilecek üç ana unsur ise şöyle sıralanabilir:

• *Suçlu grupların* çekirdeğinde yer alan kişilerin ırk, dil, etnik veya diğer bağlarla kenetlenmiş olması;

• *Koruyucuların*, grubun menfaatlerini koruyan kişilerin, bulunması; ve

• Toplumun sağladığı *destek* ile grubun kazancını maksimize etmek üzere uzmanlarca her özel iş için gönüllü hizmet verilmesi.

Suçlu grup, devamlılık gösteren organize olmuş kişiler topluluğu olup; güç ve gelir sağlamak üzere yıldırma ve yolsuzluğa başvurmaktadır.

Koruyucular ise suçlu gruba koltuk çıkanlardır. Yozlaşmış kamu görevlileri ve tacirler olarak gözüken bu kişiler bireysel ya da topluca yasaların ve imtiyazların istismarı, hukukun ihlali ile suçlu grubu korumaktadırlar. Koruyucular kendilerini *"grubun"* suçlu amaçlarına adamış olduklarından; aynı zamanda suçlu grubun da bir kısmıdırlar.

Bu çerçevede toplum ve organize suç mağdurları ile kamunun bireysel üyeleri suçlu grubun faaliyetlerine yardım ederse

de, suçlu örgüte dahil değildirler. İşte lider konumundaki kişiler/babaların sosyal toplantı ve kabullerde boy göstermesi, yargı, kolluk ve devlet üst kademelerindeki kişilerle ilişkileri; ticaret dünyasındaki patronların bu tür kişilerin başında olduğu suç örgütleri ile iş yapmaları; bunların toplumsal yanını vurgulamaktadır.

Organize suç kavramında yer alan "*suç*"un belirlenmesine ilişkin sorun az ise de, "*organize*" açısından yapısallığın derecesini belirlemek kolay değildir. Organize suç bir devamlılık halinin ifadesi olup, az organize, yarı organize ve oldukça organize gruplar oluşmaktadır. Organize suç eğitsel bir süreç olup, bu sürece yalnız suçlu gruplar katılmakla kalmayıp; ahtapot türü kollarını, toplum dokusuna ve özellikle ceza adaleti sistemine uzatmaktadır.

Bu bağlamda, uluslararası kuruluşlarca da benimsenen, aşağıda organize suçu belirleyici ölçütleri referans almakta yarar vardır. Bu ölçütler zorunlu ve ihtiyari olmak üzere iki grupta toplanmaktadır:

1. Zorunlu ölçütler

- Üç veya daha fazla kişinin işbirliği;
- Uzunca veya gayri muayyen bir süre;
- Ciddi suçları işlemekten hükümlü veya zanlı olması;
- Kazanç ve/veya güç elde etmek amacıyla yapılmasıdır.

2. *İhtiyari ölçütler*

- Her katılanın belli bir görev veya rolü olması;
- Dahili disiplin ve kontrol varlığı;
- Tehditkar şiddet veya diğer vasıtalara başvurulması;
- Siyaset, medya, kamu yönetimi, kolluk, adalet veya ekonomi üzerinde yolsuzluk veya diğer surette etki icrası;
- Ticari veya işletme benzeri örgütler kullanılması;
- Kara para aklanmasıyla iştigal edilmesi; ve
- Uluslararası düzeyde çalışılması.

Organize suç faaliyetleri olarak ulusal ve uluslararası alanda yer alan suç türleri arasında silah, uyuşturucu madde, kıymetli maden ve tarihi eser, sanat eseri kaçakçılığı, fuhuş,

ORGANİZE SUÇLAR

illegal atık imhası, sistematik yangınlarla organize sigorta dolandırıcılığı, illegal kumar, tefecilik, koruma karşılığı ödeme, kalpazanlık, ricacılık, yasal olmayan iş takibi, çek-senet tahsilatı, rüşvet; kadın, çocuk ve organ ticareti de yer almaktadır.

7. 3. Karakteristikleri

1. Halkın yasalarca yasaklanmış mal ve/veya hizmetlere ilişkin taleplerini karşıladığı;

2. Suçluluk faaliyetlerinin, tutuklanma ve ceza alma riski ile başlangıç çaba ve finansal girdisinin en az, buna karşılık en kısa sürede sağlanacak gelirin en yüksek olduğu alanlarda icra edilmesi; ve riskin en aza indirgenmesi için mağdurların özenle seçilmediği;

3. Organize suç örgütünce, emir dinlemez/çok güçlü/çok zayıf olan veya polisçe bilinen kişilerin pasifize edildikleri;

4. İllegal hizmetler görmek ve/veya illegal mal dağıtımını sağlamak üzere profesyonel suçlulardan oluşan bu grubun, yaşamını suç işleyerek sürdüren ve yetenekleri nedeniyle işledikleri suçların kollukça tespit saptanması olasılığı düşük olduğundan, kontrol dışı kaldıkları;

5. Her suçlu grupta taktik ve stratejik planlama ile eylemsel görev paylaşımı olduğu; *her üyenin* iş bölümü gereği özel bir rolü üstlendiği; diğer bir anlatımla, planlama veya icra görevinde uzmanlaştığı;

6. Suçlu grupların alt-kültürde beliren normları, bir tür yazılı olmayan hukuku takip ettikleri; ve her üyenin gruba karşı kayıtsız şartsız sadakat borcu olduğu;

7. Şiddete başvurulması veya başvurulacağına dair açık veya ekseriyetle örtülü şekilde yöneltilen *"tehditler"* suçlu grubun temel özelliği olup; bu yöntemin tanıklara ve örgüt üyelerine karşı direkt veya endirekt kontrol mekanizması olarak kullanıldığı;

8. Organize suçlulukta erişilmek istenilen, illegal ve legal faaliyetlerin yoğun bir şekilde yer alacağı bir ağ ortamı sağla-

mak olup; yasal zeminde yürütülen faaliyetlerin, illegal işleri kamufle etmek ve *ekonominin gri alanına* özgü avantajları sağlamak üzere olduğu; meşru iş idaresi ilkelerinin illegal alana da uygulandığı; yasa dışı elde edilen kazançları meşru finans kuruluşlarında aklamak üzere her türlü çabanın gösterildiği ve bu amaçla karlı işletmelerde kontrolü ele geçirmenin hedeflendiği;

9. Kolluk, adalet, siyaset ve ekonomideki yardımcı, koruyucu ve destekçi kişilerin suçlu grup etrafında bir tampon oluşturdukları; ve bu kişilerin yardımı olmaksızın organize suçun varlık gösteremeyeceği;[69]

10. Organize suçluluğun uluslararası açılımı olan; bölgeler üstü aktifliğinde yüksek bir mobilite görülen; modern ulaşım ve iletişim vasıtalarını kullanan; ülkeler arası sınır ve yasa kavramını tanımayan kayıt dışı ekonomiyi yarattığı; ve

11. Genelde organize suç gruplarının mükerrir suçlular için cazibe merkezi oluşturduklarıdır.

7. 4. Nedenleri

Organize suç örgütlerinin varlığı karşısında önemli olan bu örgütlerin işledikleri suçlar ve bu suçları nasıl işledikleri ile onları organize olmaya götüren *temel nedenlerin* neler olduğunu saptamaktadır. Sorun, özetle, düşmanın çok iyi tanınmasıdır. Kuşkusuz, ulusal ve/ya uluslararasına ilişkin olarak yapılacak bu saptamaların güncelleştirilmesi de gerekmektedir. Nedenler bağlamında, mal ve hizmetlerin yasaklandığı/ karşılanamadığı zaman ve yörelerde,bu gereksinmelerin karşılanması için organize suçlara ancak kuvvetli bir talep olduğunda başvurulduğu görülmektedir (Arz ve talep kanunu). Bu bağlamdaki nedenler, arz ve talep yönündeki faktörler olarak ikiye ayrılabilir: *Talep* yönü a) Legal kaynaklı ve b) İllegal kaynaklı mal ve hizmetlere olan talepleri kapsamaktadır. Legal mal/hizmetler arasında yabancı ülkelerden gelen çalıntı lüks arabalar ve yüksek fiyatlı

[69] TBMM, *Susurluk... Meclis Araştırması Komisyon Raporu*, Dönem: 20, Yasama yıl (S. Sayısı: 301) (3.4.1997) ss. 310-316.

eşyalar ile senet-çek tahsilatı; illegal mal ve hizmetlerde ise uyuşturucu madde, silah, kumar ve insan ticareti/fuhuş[70] yer almakta; *"haksız olma hakkı"* nın işleme konulmasında belirmektedir. *Arz* yönündeki faktörler ise, ülke sınırlarında kontrol, etkili yargı, tanıkları koruma ile kapital akışı veya finansal kuruluşlarda düzenleme sağlayamama örneklerinde olduğu gibi organize suçu tahrik eder nitelikteki *"yokluklar"* dan ibarettir.

Öte yandan, konuya organize suçun oluşmasına katılan toplum, grup, suçlu ve mağdur açısından yaklaşılarak bu unsurlara aşağıdaki nedensellik modeli bağlamında ayrıntılı olarak değinilmektedir.

7. 4. 1. Toplumsal Nedenler

Organize suçluluk, sosyal çözülme (kişiler arası geleneksel ilişkilerin yok olması) ve merkezi/mahalli kamu yönetiminin zayıflaması (ceza adaleti sisteminin etkisizliği, özel güçlerin sistematik olarak kullanılması) ile karakterize edilen toplumsal etkileşim sürecinde gelişmektedir. Bu tür suçluluğun gelişmesi, maddi değerlere duyulan iştahın orantısız ölçüde arttığı; buna karşılık bunları yasal yollardan elde etmenin önemini yitirdiği; ve gayrı meşru servet edinmek için fırsatların çoğaldığı toplumlarda daha süratli olmaktadır. Kuşkusuz, medyanın organize suçluluğun efsaneleştirilmesi ve büyütülmesindeki payı da küçümsenmeyecek ölçüdedir. Örgüt liderleri sanki birer kahraman gibi kamuoyuna tanıtılmaktadır.

---

[70] Devlet Güvenlik Mahkemelerine İnsan Ticareti ile açılan dava (TCK 313/1) ve sanık sayısı/çıkan davalardaki karar türleri (1999-2001).

Yıllar	Gelen dava	Sanık sayısı		Çıkan dava	Karar Türü			
		Erkek	Kadın		Mahkumiyet	Beraat	Düşme	Diğer
1999	17	67	17	17	1	12	0	4
2000	56	290	56	56	4	11	0	2
2001(*)	75	315	75	75	19	2	0	15
Toplam	148	316	148	148	24	25	0	21

(*) ilk altı aylık

İnsan ticaretinin kriminolojik özellikleri için bkz., Ü. Kocasakal, "İnsan Ticareti Suçu (TCK 201/b)", *Galatasaray Üniv. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2/2003, ss. 41-45.

7. 4. 2. Grupsal Nedenler

Bu nedenler, toplumun alt kültürlerinde görülen yapısal eksiklikler bağlamında oluşan suçlu değer ve fikirlerle, davranış modelleridir. İşte bu şekilde grup/çete ortaya çıkmakta ve zaman içinde sosyal statü ve prestij kazanan bu gruplarla alternatif suç yapıtları ile alt kültür sistemleri gelişmektedir. Bu alt kültür sistemlerinin örgütlenmesinde ise şu üç farklı modele tanık olunmaktadır:

- Otoriter lider kadrosunun egemen olduğu hiyerarşik yapıdaki işletme modeli;
- Kendi kendilerine yeterli birkaç gruptan oluşan varlık;
- Gayri meşru işletmelerin meşru işletmelerle kamufle edilmesini sağlayan işletme modeli.

7. 4. 3. Suçlu/Mağdur

Geleceğin organize suçlusu, ergenlik çağından başlayarak suçlu gruplar alt kültür sisteminde, suç örgütlerinin suç işleme girişimleri, düşünceleri ve değerlerini öğrenmektedir (Sutherland *ayırıcı birleşim teorisi*). Kişi, arkasındaki grup desteği ile kendisine verilen ufak işleri başarı ile yerine getirmekte; toplumun eğitsel kurumları (örneğin aile ve okul) ile sosyal bağları zayıflamakta; kişi yavaş yavaş kendisine bağlı bir müşteri kitlesi oluşturmakta ve suçlular namına güç kullanmaya başlamaktadır. Suçlu, bu süreçte, meşru gücün kurum temsilcileri ile kurduğu temas ağını geliştirmektedir. Bu tür kişinin suçluluk faaliyeti sırasında yakalanmasına karşın delil yetersizliği nedeniyle beraat etmesi halinde, suçlu kendisini organize suçlu (gerçek mafya adamı) görmeğe başladığı gibi başkaları da kendisini böyle görmektedirler.

Bu tabloda mağdur da organize suçluluk modelinde yerini almaktadır. Toplumsal çözülmenin ürünü olarak illegal mal/hizmetlere talep olduğunda organize suçlu bu durumdan yararlanmakta ve böylece mağdur kendi menfaati olduğu veya tehdit edildiği için bilinçli/bilinçsiz suçta işbirliğine gitmektedir.

7. 5. Ceza Siyaseti

Organize suçlulukla mücadelede egemen olan kriminolojik yaklaşım, bireysel suçlu veya babalara dayalı soruşturma ve kontrol stratejileri terk edilerek *suçlu grup/örgütler* üzerine eğilmek ve onun ekonomik yapısallığını saptamaktır. Bu konuda dikkatler iki amaç üzerinde yoğunlaştırılmaktadır:

1. Suç örgütünü ve onun legal işletmecilikle bağlantı ve bütünleşmesini bertaraf etmek;

2. Organize suçluluktaki anahtar kişileri ekonomik yapıdan adli olarak soyutlamaktır.

7. 5. 1. ABD

1982 yılından itibaren ABD'de başarılı bir şekilde uygulana gelmekte olan RICO *(Racketeer Influenced and Corrupt Organisations Statute) "işletme"* yasası[71] belirli yasa dışı faaliyetlerle bir suçlu grubuna katılımı açıkça yasaklamaktadır. İşletme, hukuki bir varlık gösterebileceği gibi ilişki içinde olan bir grup kişide olabilir. Bu bağlamda Savcılıkça ulusal ve uluslararası düzeyde işlenmiş suçlara el konulabilmekte; tek bir duruşmada suçlu örgütün doğrudan ve dolaylı tüm suçlu faaliyetleri ile destek gördükleri danışmanları ve destek verenleri yargılanıp mahkum edilebilmektedir. *RICO* yasası ile örneğin altı veya daha fazla zanlının on yıl içinde işlemiş oldukları ekonomik suçlar tek bir iddianame konusu olabilmektedir.

RICO yasasına göre mahkumiyet için gerekli ön şartlar şunlardır:

1. Suç işletmesinin varlığı;
2. Sanığın işletmece çalıştırıldığı veya ilişkide olduğu;
3. Sanığın bu suç örgütü ile ilişkili olarak en az iki suç işlemiş olması;
4. Bu suçları işlerken sanığın işletmenin işlerine katılması veya onları yönetmesi.

---

[71] R. C. Howard, "Beyaz Yaka Suçları ve Rico Yasası", *Ceza hukuku Reformu*, (Umut Vakfı) İstanbul 2001, ss. 323-334.

Bu suçlara örnek olarak adam kaldırma (kaçırma), yangın çıkartma, gasp, rüşvet, şantaj, pornografi veya uyuşturucu madde ticareti ile kalpazanlık yer almaktadır. Yasada öngörülen iki koşul gerçekleştiğinde, suç örgütünün saptanmış tüm üyeleri, yardımcıları ve koruyucuları mahkum edilebilmektedir.

Bu konudaki ceza yaptırımları ise;

• Suç örgütünün mağdurlara verdiği zararın üç katı olarak tazmini (*restitution*);

• Suç örgütü ve üyelerinin elde ettiği geri kalan tüm nemaların müsaderesi;

• Organize suçlular için 25 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza.

7. 5. 2. Almanya

Alman Organize Suç Yasası'nda *(OrgKG)* yukarda değinildiği gibi bir tanıma yer verilmemiş; bu yasa hükümleri organize suçluluğun tercihen yöneldiği özel suç grupları ile suçlarla ilişkilendirilmiştir. Alman *OrgKG* yasası ile Ceza Kanunu'nda *(StGB)* yapılan değişikliklerle getirilen düzenleme bağlamında ise;

- Bazı suçlar açısından ceza sınırının yükseltilmesi ile yeni mevsuf suçların yaratılması;

- Kara paranın aklanmasına ilişkin yeni bir suç oluşturulması;

- Mameleke ilişkin para cezası ve genişletilmiş müsadere ile yaptırımlar sistemindeki değişiklikler yer almaktadır:

a. Mevsuf çete hırsızlığı *(StGB* Sec. 244a);

b. Çalınmış eşya işinin çetece yapılması (Sec. 260 I no. 2) ile çalınmış eşya işinin çetece bir işletme bazında yürütülmesi (Sec. 260);

c. Kara paranın aklanması (Sec. 261)-30.000 DM'ı geçen finansal işlemler ile nakit olarak 50.000 DM'ı geçen işlemlerde müşteri kayıtlarının bankalar ve işletmeci kişilerce tutulması;

d. İşletme bazında veya çetece şans oyunları organizasyonu (Sec. 284 III);

e. Çetece uyuşturucu madde trafiği (Sec. 30 a *BtMG*-Uyuşturucu madde yasası *Betaubungsmittelgesetz*);

f. Yabancı suç derneği (Sec. 30 b *BtMG*) illegal madde dağıtımına yönelik yabancı suç derneklerini örtmek üzere kurulu suç derneği;

g. Yeni bir ceza yaptırımı olarak mameleke ilişkin para cezası (Sec. 43 a) Alman ceza hukukunda para cezası ve hürriyeti bağlayıcı ceza dışında getirilen bu yeni akçalı yaptırımda üst sınır hükümlünün tüm menfaatlerinin toplam değeri ile belirlenmekte ve bu cezanın yalnızca iki yılı aşan bir hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkumiyet halinde söz konusu olduğu (Sec. 43 a I 1); ve hangi suçlar için bu yaptırımın öngörüldüğünün yasada açıkça belirtildiği; müsaderenin parasal yaptırımdan önce geldiği;

h. Genişletilmiş müsadere (Sec. 73 d): Bu müsadere türünde objenin iddianameye konu olan suçun işlenmesi için edinilmesi veya suç ürünü olması gerekli olmayıp; yasa dışı eylemlerden edinilmesi yeterlidir. Durumlar, objenin yasa dışı eylemler için veya ondan edinildiğini haklı çıkardığında yeterli görülmektedir. Diğer bir anlatımla, belirli müşahhas olasılık yeterli olup; yargıcı ikna etmek için kanıtlamak gerekli değildir.

Alman Ceza Usulünde *(StPO)* yapılan değişiklik ve eklemelerin en önemlileri ise şöyledir:

- Risk içinde olan tanıkların korunmasındaki gelişmeler:[72] Bunlar risk içindeki tanıkların korunmasına yönelik belirgin bir gelişmenin ifadesidir. Getirilen hükümler tanığın karşı karşıya olduğu risk derecesine uyarlı olarak derecelendirilmiştir. Bu hükümler ilke olarak kovuşturma sürecindeki sorgulamalar için de uygulanmaktadır (Sec. 168a I 2). Ayrıca, tehlikeli durumda halkın duruşmadan dışarı çıkarılması da mümkün olabilmektedir (Mahkemeler Teşkilatı Yasası *Gerichtsverfassungsgesetz*: GVG Sec. 172 no. la). *Olaya tanık olan resmi görevliler* (örneğin

[72] Almanya'da uzun süreli tanık korunma programına alınma gereği duyulan toplam kişi sayısı 120'dır. Yıllar itibariyle tanık korunma tedbiri uygulananların dağılımı şöyledir: 1992: 96; 1993: 160; 1994: 187; 1995: 128.

polis) zorunlu olmamakla beraber ikamet adresi yerine iş yeri adresini verebilmektedir (Sec. 68 I 2).

- Düşük riskteki tanıklar (Sec. 68 II): Soruşturmayı yürüten kişice her tanığın, korunması gerekli hukuki menfaatleri açısından kendisinin veya diğer bir kişinin tehlikede olacağı korkusu taşıması halinde tebligat adresi olarak ikamet yerine iş yeri veya başkaca bir adres göstermesine izin verilmekte; ayrıca, tanık aynı koşullarla, kendisine erişilebilecek yer hakkında ayrıntılı bilgi vermekten de kaçınabilmektedir.

- Yüksek riskteki tanıklar (Sec. 68 III): Tanığın kimliği, açıklandığında, kendisi veya başkasının yaşamı veya vücut bütünlüğü veya hürriyetini tehlikeye sokma olasılığı yaratıyorsa gizli tutulabilmektedir.

- Elektronik veri eşlemesinin düzenlenmesi (Sec. 98a, 98b): Savcılık dışında başka amaçla tutulan veri tabanlarındaki kişisel bilgilerin otomatik olarak karşılaştırılmasını içeren bu taramaya da yasada belirtilen ciddi suçlar için izin verilmekte; başlangıçta duyulan kuşku izin verilmesi için yeterli görülmektedir.

- Telefon dinlemedeki yasallığın genişletilmesi (Sec. 100a): Ciddi suçları açığa çıkarmak üzere 1968'de yasallaşan bir soruşturma tedbiridir (StPO Sec. 100a).

- Organize suçlar yasası ile (çete hırsızlığı, işletme bazında çalınmış eşya ticareti) suçları kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

- Gözetleme amaçlı teknik vasıtaların düzenlenmesi (Sec. 100c, 100d, 101): Fotoğraf ve görüntü kaydı; izleme amacıyla diğer teknik vasıtaların kullanılması; ikamet yeri dışında konuşulanların teknik olarak izlenmesi ve kaydı hüküm altına alınmıştır.

- Gizli görevli (*undercover investigators*) kullanımının düzenlenmesi (110 a-110 e) yer almaktadır.

7. 5. 3. Türkiye

Türkiye'de "*kravatsız ekonomi*" diye adlandırılan ve boyutları gittikçe büyümekte olan yasa dışı sektördeki suç olgusu ve

ORGANİZE SUÇLAR

çeşitlerini; yaratılması gereken yeni suç türlerini ve yaptırımsal olarak ağırlaştırılması gereken suçları belirlemek için ciddi bir araştırma şimdiye kadar yapılmamıştır. Bu konuda uygulayıcı hâkimlerin tanık olduğumuz bireysel gözlemleri ise yasal düzenlemelerin yeterli olmadığı şeklindedir. Bu alanda 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu; Gıda Maddeleri Tüzüğü; Ödünç Para Verme İşleri Kanunu (tefecilik suçu için yeterli yaptırımı içermediği) 5411 sayılı Bankalar Kanunu; 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun; 4926 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu; 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu gibi mevzuatta doğrudan veya dolaylı olarak organize suç ve yolsuzluğa ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bu kanunların rol ve etkinliği için ceza adaleti sistemi görevlileri arasında tespit ve değerlendirme anketi/olgusal araştırma yapılmamıştır.[73] Bu tespitler sırasında açık uçlu bir soru ile *"olması lazım gelen normatif düzenleme"* de belirlenebilir. Bu bağlamda, hiç kuşkusuz, en önemli gelişme kanunların cürüm saydığı fiillerden elde edilen ekonomik menfaat ve değerlerin aklanmasının suç oluşturması olacaktır. Nitekim, bu doğrultuda 4208 sayılı *Kara para Aklanmasının Önlenmesine... dair kanunun* 2/b maddesiyle kara para aklama suçu ihdas edilerek; 7. maddesinde hürriyeti bağlayıcı ceza (iki yıldan beş yıla kadar), para cezası (kara paranın bir katı) ile müsadere yaptırımı getirilmiştir (Ayrıca bkz., TCK m. 282).

Ekonomik suçlar hakkında özet bir tablo sergilemek üzere seçilmiş Türk Ceza Kanunu Maddeleri ve Özel Ceza Kanunları itibariyle açılan kamu dava ve sanık sayısı ile her davadaki sanık oranı dağılımı (1993) aşağıda verilmiştir:

---

[73] Ayrıca bkz., Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin R (87) 18 sayılı *Tavsiye Kararı*; Council of Europe, *Delays in the criminal justice system*, Strasbourg 1992; C. İlhan, *Adliye Koridorlarında "anılar, izlenimler"*, İzmir s. 104; M. T. Yücel, "Türkiye'de Hukukun Etkinliği", *Yargıtay Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 4 (Ekim 1995) ss. 381-394; Adalet Bakanlığı, *Demokratikleşme ve Yargı Reformu*, Cilt 2, Ankara 1994 s. 462; Council of Europe, *Europe in a time of change: crime policy and crimal law*, Strasbourg 1996; bkz., Council of Europe. *Programme of Action Against Corruption*, Strasbourg 1996.

Tablo 6.

TCK madde	Dava	Sanık	Sanık/Dava Oranı (*)
313 - 314	26	67	2.58
339 - 349	10413	19634	1.69
403 - 409	2783	4492	1.61
491 - 494	63881	97385	1.52
495 - 502	3204	6489	2.03
567 - 570	4933	8024	1.63
Özel Ceza Yasaları			
Ödünç para verme	79	102	1.29
Vergi usul	31912	37486	1.17
Kaçakçılık	9379	16586	1.77
Devlet ihale	7	24	3.43
Bankalar	45	92	2.04

(*) Dava başına düşen sanık sayısının Türkiye ortalaması TCK maddeleri için 1.47; özel ceza yasaları için 1.16 olup; tablodaki değerler ortalamanın üstünde olanlarıdır.

Organize suç olgusu hakkında ülke profilini belirlemek üzere de endeks işlevi görecek nitelikte Devlet Güvenlik Mahkemesi[74] görevine giren suçlar (Suç işlemek için teşekkül oluşturmak/Toplu/Teşekkül halinde uyuşturucu madde kaçakçılığı/Teşekkül halinde silah kaçakçılığı) için Türkiye toplamına ait 1995-1997 dönemi verileri şöyledir:

Tablo 7.

Yıl	Açılan Kamu Davası	Sanık	Mahkumiyet
1995	1079	3339	620
1996	1427	4234	734
1997	1740	4878	915

Bu tabloda yer alan veriler ile *"karanlıkta kalan suçlar"* göz önüne alındığında organize suçluluk ve çetelerin ülke için bir sorun olduğu görülmektedir. Öte yandan, organize suç işle-

[74] 5190 sayılı (16.06.2004) kanunla Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile bu mahkemeler nezdindeki Savcılıkların yetki ve görevlerine son verilmiştir (*TC Resmi Gazete* s. 25508 T. 30.06.2004).

yenlere hükmedilen cezaların şiddet derecesini belirlemek için TCK m. 313(Y. TCK m. 220) ve 403/5 (Y. TCK m. 191) maddeleri uyarınca 1995-1997 yıllarında kesinleşen ceza mahkumiyetleri taramasında saptanan aşağıdaki veriler *de jure* ve *de facto* cezalar arasında önemli farklılıklar olduğu; gerçekte çekilen cezaya bakıldığında bu farkın daha da büyük olacağı görülecektir.

Tablo 8. E. TCK 313. maddesi uyarınca hükmedilen cezalar

Madde	Ceza Süresi		Hükümlü Sayısı		
	Yıl	Ay	1995	1996	1997
313/1	-	10	-	-	11
313/1	1	-	-	8	2
313/3	1	3	-	1	-
313/1,4	1	6	-	1	-
313/1,2,3	1	8	-	-	4
313/2	2	-	-	-	1
313/1,2,3	2	2	-	-	1
313/2,3	7	-	1	-	-
Toplam			1	10	19

Tablo 9. E. TCK 403/5 maddesi uyarınca hükmedilen cezalar

Ceza Süresi		Hükümlü Sayısı		
Yıl	Ay	1995	1996	1997
1	1	1	1	-
1	8	-	1	5
1	10	2	-	-
2	6	2	1	6
3	-	-	-	1
3	1	2	-	-
3	4	6	9	12
3	9	-	-	2
3	10	1	-	1
4	-	1	-	-
4	2	1	-	-
4	5	-	-	1
4	8	3	1	5
6	8	2	2	5
7	10	-	-	1
10	-	1	2	2
12	-	-	-	1
24	-	-	-	1

5320 sayılı *Ceza Muhakemesi Kanunu'nun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun*'un, *"yürürlükten kaldırılan kanunlar"*

kenar başlıklı 18. maddesinin (d) bendi uyarınca 30.07.1999 tarihli ve 4422 sayılı *Çıkar Amaçlı Suç Örgütleriyle Mücadele Kanunu* tüm ek ve değişikleri ile yürürlükten kaldırılarak yerine 1.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı *Türk Ceza Kanunu*'nun 220,314 ve 315. maddelerinde suç örgütleri hakkındaki düzenlemelere yer verilmiştir. Şöyle ki,

Suç işlemek amacıyla örgüt kurma

Madde 220. - (1) Kanunun suç saydığı fülleri işlemek amacıyla örgüt kuranlar veya yönetenler, örgütün yapısı, sahip bulunduğu üye sayısı ile araç ve gereç bakımından amaç suçları işlemeye elverişli olması hâlinde, iki yıldan altı yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Ancak, örgütün varlığı için üye sayısının en az üç kişi olması gerekir.

(2) Suç işlemek amacıyla kurulmuş olan örgüte üye olanlar, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Örgütün silâhlı olması hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza dörtte birinden yarısına kadar artırılır.

(4) Örgütün faaliyeti çerçevesinde suç işlenmesi hâlinde, ayrıca bu suçlardan dolayı da cezaya hükmolunur.

(5) Örgüt yöneticileri, örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen bütün suçlardan dolayı ayrıca fail olarak cezalandırılır.

(6) Örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işleyen kişi, ayrıca örgüte üye olmak suçundan dolayı cezalandırılır.

(7) Örgüt içindeki hiyerarşik yapıya dahil olmamakla birlikte, örgüte bilerek ve isteyerek yardım eden kişi, örgüt üyesi olarak cezalandırılır.

(8) Örgütün veya amacının propagandasını yapan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

TCK 282. maddesinde suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama suçu düzenlenmiş, *"alt sınırı bir yıl veya daha fazla hapis cezası gerektiren suçlar"* şeklinde yapılan değişiklik ile öncül suçların kapsamı genişletilmiş ve 55. maddesinde *kazanç müsaderesi* hükme bağlanmıştır.

ORGANİZE SUÇLAR

Bu suçlarla etkili mücadele için de 5271 sayılı *Ceza Muhakemesi Kanunu* 128. maddesinde, taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma; 133. maddesinde, şirket yönetimi için kayyım tayini; 135. maddesinde, iletişimin tespiti, dinlenmesi ve kayda alınması; 139. maddesinde, gizli soruşturmacı görevlendirilmesi; 140. maddesinde de, teknik araçlarla izleme yöntemlerine başvurulabileceği düzenlenmiş bulunmaktadır.[75]

7. 6. Ceza Siyasetinde Sınırlılık

Ceza kovuşturmasının temel amacı işlenmiş olan eylemle ilgili maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ise de; bu amacın her ne pahasına olursa olsun gerçekleştirilemeyeceği ilkesi organize suçluluk içinde geçerlidir. Yapılan soruşturma ve kovuşturma, mutlak ve sınırsız değildir. Bu doğrultuda insan hak ve hürriyetleri, genel kişilik hakları ile vatandaşların diğer temel hakları göz önünde bulundurulmalı ve alınan yasal tedbirler organize suçla etkili bir mücadele için olmazsa olmaz (*ölçülülük ilkesi)* koşuluna inhisar ettirilmelidir. Bu ilkenin aşağıda yer alan üç görüntüsü ile ceza siyaseti sınırlanmaktadır:

• Devlet, yalnızca, elde edilmek istenilen sonuca erişmeyi geliştirici nitelikte *uygun* olan tedbire başvurabilir (*Uygunluk ilkesi).*

• Devlet uygun görülen tedbirlerden yalnızca ilgilisine ve halka en az yük getireni seçebilir (*Gereklilik ilkesi*).

• Devlet, söz konusu sonuçları itibariyle istenilen sonuçla belirgin bir biçimde *orantısız* olacak tedbirlere başvurmamalıdır (*Ölçülülük ilkesi*).

7. 7. Önleme

7. 7. 1. Ulusal

Hiç kuşkusuz, ekonomik suç ve organize suçlulukla mücadelede konuya yalnızca yasal düzenleme ve polisiye tedbirlerle

[75] Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün *"Örgütlü suçlar ve suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerinin aklanmasının önlenmesi"* hakkında 1.01.2006 gün ve 6 sayılı genelgesi.

yaklaşmak yeterli değildir.[76] Halkın ortak vicdanında köklü bir değişime ihtiyaç duyulmaktadır. Halihazırda toplumumuz, halkın parasını yiyenlere karşı şu iki nedenle bağışlayıcı bir tutum içerisindedir. Birincisi, *"çaldı, ama iş yaptı"*. İkincisi ise, *"herkes çalıyor. Bir tek o mu hırsız?"*. Öte yandan, yasa dışı kazanç biçimleri, *"kurnazlık, açıkgözlülük ve işini bilmek"* olarak değer-

---

[76] *"Bir süredir devam eden hayali ihracat operasyonlarında, devletin akıl almaz yöntemlerle nasıl dolandırıldığı tek tek ortaya çıkarılıyor. Son olarak da, hayali ihracatçıların, bir hamalı iş vaadiyle kandırıp, hayali ihracat şirketlerine patron yapıldığı ortaya çıktı.*

1 trilyon hatta 100 milyar lira kazanmak, halen çok kişi için hayal. Gece-gündüz çalışan yüz binlerce kişi zar zor geçinirken, bazı uyanıklar (!) trilyonlarca lirayı bir dakikada nasıl kazanıyorlar, hiç merak ettiniz mi?

*Bunun çok sayıda yolu var. Öteden beri sürdürülen "**hayali ihracat**" ve "**naylon fatura düzenleme**" bunlardan sadece ikisi... Bu işi profesyonelce yapıp, hiçbir risk almak istemeyenler şu yola başvuruyorlar;*

** Odacı, kapıcı, şoför, hamal, amele, alkolik ya da akıl hastası kişiler adına şirket kurduruyorlar. Meteliğe kurşun atan bu kişiler, trilyonlarca şirket kursalar dahi, kimse "Arkadaş bu para nerede, sen necisin, kimsin?" diye sormuyor. Çünkü, mevzuat böyle.*

** Şirket kurulunca, şirket adına fatura bastırmak gerekiyor. Bunun için, önce vergi dairesinden izin yazısı alınıyor, ardından da anlaşmalı matbaaya gidilip faturalar bastırılıyor.*

** Faturalar, çeşitli firmalara yüzde 8-10, hatta sürümden kazanmak için yüzde 3-5 komisyonla kesiliyor. 100 trilyonluk fatura kesildiğinde 8-10 ya da 3-5 trilyon komisyon geliri elde ediliyor. Kesilen faturanın masrafı ise hemen hemen hiç!..*

** Faturayı alan firma da, bir taşla üç kuş vuruyor. Önce masraf yazıp kazancını aşağı çekiyor. Ortalama yüzde 40 vergi ödemekten kurtuluyor. Ardından naylon faturada yazılı KDV'yi, müşteriden tahsil ettiği yüzde 17 KDV'den düşüyor. Böylece yüzde 17 KDV'yi de cebe atıyor. Üçüncü avantaj ise naylon faturada yazılı tutarı yani parayı şirketten çekip, istediği gibi değerlendirmek oluyor.*

***Hayali ihracat** yapanlara gelince, onlar da, yine malum kişiler adına kurdukları şirketi, mal ihraç etmiş gibi gösteriyorlar. Bunun için, o malı gerçekten almış gibi, komisyonla naylon fatura buluyorlar. Ardından, sandıklara ya da kolilere çul-çaput doldurup gümrüğe gidiyorlar. Gümrükte ayarladıkları görevlilere, ellerindeki belgeleri imzalattırıp mühürletiyorlar.*

İhracat tutarı kadar dövizin de Türkiye'ye getirildiğini gösteriyor ve diğer formaliteleri de tamamlayıp, naylon faturadaki yüzde 17 KDV'yi vergi iadesi olarak alıyorlar. Özetle, hem havadan trilyonlar geliyor hem de zaman zaman kara para aklanıyor.

Burada sineklerle uğraşmaktansa, bataklığı kurutmak gerekiyor. 10-15 milyarı hayatlarında görmemiş olan kişilerin, kolayca trilyonluk şirket kurmalarının önü tıkanmadığı sürece, naylon fatura da, hayali ihracat da devam eder gider. "Ş. Kızılot, "Hamal, şoför ve amele kanalıyla devleti soymak!.", *Sabah*, 19.09.2000 s. 10.

lendirilmektedir. Diğer bir anlatımla, şu sıralarda ülkemiz, *"kazan da nasıl kazanırsan kazan"* modasının esintileri içindedir. Bu esintilerin ters yüz edilmesi için *"Devlet malı deniz, yemeyen temiz, yiyen domuz"* şeklindeki önermenin toplum vicdanında yer etmesi; ve bu doğrultuda halkın işbirliği gerekli koşul olarak belirmektedir. Ön koşul ise, organize suçlulukla topyekün mücadele için siyasal iradenin açıkça ifade edilmesi ve kararlılık gösterilmesidir. Nitekim, 1997-1998 yılları Türkiye'sinde *"yeraltı dünyasındaki gerileme"* siyasal kararlılığın somut bir göstergesidir.

Önleme doğrultusunda, organize suç fırsatlarının azaltılması için alınacak tedbirler ve yasal düzenlemelere ilişkin rehber ilkeler şöyledir:

• Hakiki ve hükmi şahısların suçtan elde ettiklerini diğer mülklere dönüştürerek gizlemelerini önlemek üzere nakit ödemeleri ile nakit para değişimlerinin düzenlenmesi;

• Finans merkezleri ve off-shore tesislerinin ticari amacı gerçek olmayan, vergi veya diğer mali yükümlülüklerden kaçınmayı amaçlayan veya muhatabın veya tarafların kimliğini içermeyen türden finansal işlemleri yürütmekten alıkonulmasının sağlanması;

• Avukatlık, noterlik ve muhasebecilik gibi kritik meslek mensuplarının müşterilerini tanıması ve kuşkulu işlemlerini rapor etmekle yükümlü tutulması;

• Özellikle, ihracat/ithalat, lisans, mali ve gümrük işlemleri gibi alanlarda suiistimale elverişli girift idari düzenleyici hükümlerden, elverdiğince, kaçınmak üzere basitleştirilmesi üzerinde önemle durulması; bu hükümlerin dolandırıcılık türü uygulamalara direnci bağımsız denetçilerce devamlı olarak test edilmesi;

• Organize suçluluk faaliyetinden oluştuğu kuşkulanan ve meşru bir açıklama getirilemeyen zenginleşmenin suç yapılması ve gerektiğinde usul hükümleri değiştirilerek ispat külfetinin kişinin mal varlığının orijinine ilişkin olarak sanığa yükletilmesi istisnasının getirilmesi;[77]

[77] İngiltere'de ispat yükümlülüğünün davalıya ait olması ve davalıyı bu

• Organize suça bağıntılı vergi ve mali suçlarında organize suç türü olarak normlaştırılması;

• Hükmi şahısların organize suça ilişkin olarak işledikleri suçlardan cezai sorumluluk taşımasıdır.

7. 7. 2. Küresel

Konunun ekonomik suçlar boyutu batı ülkelerinde uzun zamandır işlene gelmiş; yasal düzenleme ve uygulama evresi belli ölçüde ivme kazanmıştır. Konu uluslararası kuruluşlarda ve Avrupa Konseyi'nde özel projeler kapsamında değerlendirilmiş ve sonuçta *Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime* hazırlanarak ülkelerin imza ve onayına sunulmuştur. Kolumbia Kartel'in La Caso Nostra ile eroin ve kokain takası yapması örneğinde olduğu gibi, ülkeler üstü gelişme bağlamında çeşitli uluslara mensup mafya örgütlerinin birbirleriyle sıkı bir ilişki içinde olduğu gözlenmiştir. Bu çerçevede, Avrupa'da örgütler arası uyuşturucu-silah değişimi göz önüne alınarak ülkeler arası işbirliği güçlendirilmelidir. Mafya örgütünün her ülkedeki görünümü biraz farklı ise de, esas ve işlevi, otomobil kullanılması örneğinde olduğu gibi fazlaca farklı değildir. İşte bu açıdan bir ülkede başarılı olduğu saptanan (kolluk ve savcılık) soruşturma ve kovuşturma tekniklerinin diğer ülkeler içinde referans olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu doğrultuda ülkeler arasında oluşturulan ceza adaleti komşuluğunun, ceza adaleti kardeşliğine dönüştürülmesi gerekmektedir. 1998 yılı içinde Doğu Avrupa Organize suç grubuna ilişkin olarak Enterpol merkezine gelen bir mesaj çerçevesindeki soruşturma, İtalya ve ABD'den telefon bilgisi, İngiltere'de banka kayıtları, Fransa ve Polonya'da bulunan kişi ve işletmelerin adresleri, Rusya ve İsrail'den pasaport bilgisi ve Güney Afrika ve İsviçre'den seyahat bilgisine ihtiyaç göstermiştir. Bu mesaj, suçlu gruplara ilişkin olarak ülkeler arası yakın işbirliğinin temel bir gereksi-

suçlamanın gerçek olmadığını ispat zorunda bırakan işlem 1988 yılında gerçekleşen bir olayda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından yasal bulunmuştur.

nim olduğu kadar bu suçlu gruplar hakkındaki soruşturmanın ne derece girift olduğunu göstermektedir.

7. 7. 3. Yolsuzluk

Devletin her kurumu ile hükümetin her kademesinde eşya ve hizmet alımına tanık olunmakta; kamu harcamalarının önemli miktarını oluşturan ve kamu çalışanlarının bireysel kontrolünde olan kamu alımları yolsuzlukla mücadelede ana hedef olmaktadır. Yolsuzluk kapsamındaki başlıca suçlar, rüşvet, irtikap, nüfuz ticareti, zimmet, haksız zenginleşme ve suç gelirlerinin aklanması oluşturmaktadır. Kuşkusuz, kamudaki yolsuzluklar proje bedellerinin yükselmesine, standart dışı performanslara, bedel-etkinlik ilişkisinden yoksun gereksiz projelerin seçimi ve inşasına neden olmaktadır. Daha da önemlisi, yoğunlaşan yolsuzluklar ahlaki değerler ve standartların dışlanmasına, kamu hizmeti ile demokratik kurumlara karşı vatandaş güveninin yitirilmesini sonuçlandırmaktadır. İşte kamu düzeni ve ahlaki açıdan o derece önemli olan ve sonuçta toplumsal kirlenme ve demokrasi erozyonunu doğuracak *"yolsuzlukla"* mücadelede aşağıdaki pedagojik, önleyici ve cezalandırıcı önlemleri içeren yasal düzenleme gereği ekseri ülkelerin öncelikli sorunu olarak görülmektedir:

- Kamu alımlarındaki yolsuzluklara karşı icraata yönelik eğitim içerikli uzun süreli etkili bir stratejinin ana unsurları *"önleme"* ve *"halkın bilinçlendirilmesi"* olarak yer almaktadır. Tecrübeler, yeterli ücret alan personelin yolsuzluklara karşı yeterince masun kalabileceğini göstermektedir.

- Kararın paylaşılması, önemli kararların birden fazla kişi tarafından alınması, kritik görevlerdeki personelin rotasyona tabi tutulması, yüksek görevlerdeki personelin periyodik olarak mal bildiriminde bulunması ve bu bilgilerin sonradan soruşturulması türü önleyici tedbirlerin etkili olduğu kanıtlanmıştır.

- Kamuda mal/hizmet alım usulleri adil, tarafsız, *"saydam"* ve etkili olmalıdır. Bu usuller yolsuzluğu olabildiğince zorlaştırmalı, tespit edilmesi kolaylaştırılmalı ve dikkatler hassas özel konulara ve özellikle şunlara çevrilmelidir:

a. Şartnameler belirgin, net, elde edilebilir ve fakat ayrımcı nitelikte olmamalı;

b. Karara egemen olan ölçütlerin olabildiğince nesnel olması ve takdir marjının en aza indirilmesi;

c. İhalelerin kamuya açık olmasının genel kural olarak kabul edilmesi; en azından kamu yetkilileri ile ihaleye girenler ve tercihende ilgili kişi ve kuruluş temsilcilerinin (tüketici veya mesleki kuruluşlar, medya vs.) katılması;

d. İhalenin bağlanmasına, olabildiğince, bir kişi yerine değerlendirmelerin kolektif ve bağımsız çalışan, yönetim veya özel sektörün gereksiz müdahalesinden uzak komisyonlarca karar verilmesi;

e. Sözleşmelerin tabiatı (güvenlik veya savunma harcamaları olmadığında, yolsuzluğu gidermek üzere alternatif kontrol yöntemleri geliştirilmesi;

f. Kamu alımlarından sorumlu kişilerin aldıkları kararın hesabını vermesi;

g. Kamu alımlarında takip edilen usulün doğruluğunu gözden geçirmek üzere bağımsız komisyonlar kurulması; ihaleye katılan ve diğer ilgili kişilerin bu komisyona itiraz edebilmesi;

h. Kamu idaresince yeterli *harici* ve dahili denetim ve muhasebe usulleri oluşturularak; denetim ve usullerden sorumlu hizmet birimleri arasında bilgi paylaşımı ve koordinasyon sağlanmasıdır.

• Yolsuzlukla elde edilen kamu ihalesinin sonucuna ilişkin hukuki düzenlemelerde ise,

a. Sözleşmenin hükümsüzlüğüne,

b. Teminatın yanmasına,

c. Zarardan sorumlu olunmasına,

d. Yolsuzluğa karışmış şirket ve yöneticilerinin kara listeye alınmasına yer verilmelidir.

• Ciddi yolsuzluk suçlarına ilişkin kamu davalarını takip ve suçluların cezalandırılmasında *etkinlik* en önemli caydırıcı

unsurdur. Bu sonuç için yalnızca görevlerini ifa eden hâkim ve savcıların bağımsız ve tarafsız olmaları yeterli olmayıp; bu tür davranışlarla mücadele için eğitilmesi ve bu amaca erişmek üzere yeterli vasıta ve kaynağa sahip olunması gerekmektedir.

• Yolsuzlukta illegal olarak yer alan kişilerin sessiz kalması onların müşterek menfaati olduğundan kanıt toplanmasını kolaylaştırıcı, halktan bilgi akışını sağlayıcı nitelikte hükümler ile özel soruşturma vasıtalarına (telefon dinleme, video görüntüsü alma, ses alıcı cihaz yerleştirme örneklerinde olduğu gibi) imkan verecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

• Parlamento üyeleri, hükümet ve diğer üst düzey kamu görevlilerinin dokunulmazlıkları görevlerinin gerektirdiği seviyeye indirgenmeli ve bu statünün bir imtiyaz olarak görülmesine izin verilmemelidir.

• Tanıklar ve adli makamlarla işbirliğinde bulunan diğer kişilerin korunması için uygun tedbirleri içeren yasal düzenleme, parasal kaynakla desteklenmelidir.

• Yolsuzlukla itham edilen kişilerden soruşturma, suçun açığa çıkarılması veya önlenmesine katkısı olanlara dokunulmazlık veya hükmedilecek ceza yaptırımlarında yeterince indirim sağlanmalıdır.

• Rüşvet gibi geleneksel suç türleri, çağdaş yolsuzluk türlerinden olan bazı eylemlerin kavuşturulmasına imkan vermediğinden, yeni suç türleri (yabancılara rüşvet verilmesi, mahrem bilgilerin kullanılması, resmi makam veya gücün kişisel zenginleşme için kullanılması, kamu görevlilerinin hediye arayışı ve alması vs.) oluşturulmalıdır.

• Ciddi yolsuzluk suçlarında hürriyeti bağlayıcı cezayı da içeren ağır cezalar ön görülmeli; yolsuzlukla elde edilen mal ve değerler müsadere edilmeli; bazı davalar için ispat külfeti tersine çevrilmeli; bankalar ve finans kuruluşlarına aşağıda kara para aklama örneğinde olduğu gibi sorumluluklar getirilmeli; kamu alımlarında yolsuzlukla etkin mücadele için şirketler ve diğer tüzel kişilerin cezai sorumluluğuna gidilmelidir.

• Bazı ülkelerde kamu alımlarında görülen yolsuzluklarda organize suç örgütlerinin rüşvet, tehdit ve diğer suçlarla rol almasındaki artış karşısında özel eylem stratejisi oluşturulmalıdır.

• Tecrübeler, kamu alımlarındaki yolsuzlukların ekseriya siyasi partiler ve seçim kampanyalarının illegal finansmanıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum kamu kaynaklarının ciddi şekilde israf edilmesine neden olmakta ve demokratik kurumların uygun şekilde işleyişini bozmaktadır.

• Mali yasalar yolsuzlukla yapılan harcamalar için vergi indirimine izin vermemelidir. Vergi cenneti ülkelerdeki vitrin şirketler veya kişilere yapılan ödemeler, kayıtlardaki kimlik belirgin olmadıkça kuşkulu görülmelidir.

Özetle, yolsuzlukla mücadelede, fırsatların olabildiğince azaltılması, yolsuzluk eylemlerinin daha kolay tespiti ile yatkın olanlar ile yüzsüzleri suç işlemekten alıkoyacak ve işledikleri̇nde ceza almalarını sağlayacak bir mabedin inşa edilmesi gerekmektedir.[78] Bu mabet "*siyasi kararlılık*" temeline dayalı şu dört sütunla, "*yolsuzlukla etkili şekilde mücadele kurumu*", "*etkili yasalar*", "*etkili yargılama*" ve "*etkili yönetim ve diğer örnek uygulamalar*"la, tasarlanmalı ve etrafında "*iyi yönetişim*" diye bilinen bir hale oluşturulmalıdır. Bu sütunlar arasında yargılamanın etkinliği asal bir rol oynamaktadır: Hukuk sisteminin güçlülüğüyle yolsuzluk arasında doğrudan bir ilişki olduğu; hukuksal altyapısı güçlü, sanayileşmiş ve sanayileşme yolundaki ülkelerde yolsuzluk oranı düşük kalırken, hukuk sistemindeki sorunları çözememiş olan ülkelerde (Singapur hariç) yolsuzlukların engellenemediği görülmektedir. Hiç kuşkusuz, "*kamusal işlemlerin ve kamu malvarlığının düzgün yönetimi, adil olma, sorumluluk ve yasa önünde eşitlik ilkelerini ve dürüstlüğü koruma ve yolsuzluğu reddetme kültürünün geliştirilmesi ve korunması*

[78] Bkz., G. Dannecker, "Almanya'da Yolsuzlukla Mücadelede Ceza ve Vergi Hukuku Tedbirlerinin Sertleştirilmesi", *Suç Politikası*, Seçkin, Ankara 2006, ss. 133-57; bkz., Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün "*Yolsuzluk olaylarına ilişkin soruşturmalar ve kovuşturmalar*" hakkındaki 1.01.2006 tarih ve 7 sayılı genelgesi.

üzerinde titizlikle durulmalı; yolsuzlukla mücadelede kamu sektörü dışındaki bireylerin ve grupların aktif katılımlarını geliştirmek üzere uygun önlemler güncelleştirilmelidir.

7. 7. 4. Kara Para Aklanması

Organize suçluluk sınır ve hukuk tanımayan öldürücü bir düşmandır. Bu düşmandan tamamen kurtulmak olanaklı gözükmese de, temel soruşturma tekniklerinin uluslararası bir nitelik kazanması ile yayılmasının nispeten önlenebileceği göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda da ilk hedef her ülkeyi tehdit etmekte olan kara paranın aklanması ile müçadeledir. Çünkü bu aklama işlemi organize suçluluğun hayat damarıdır.

Teorik olarak, kara paranın yatırımını yasaklamak müsadere bağlamında oldukça basittir. Uyuşturucu tacirleri-meşru işletmelere yatırım yapmadan önce paraların temiz olduğu görüntüsü yaratmak zorundadır. Bu şekilde kara para aklanmasıyla temizlik illüzyonu yaratılmaktadır. Anılan durumun normal çamaşır yıkama işlemine benzerliği ise hiçte abartı olmayacak; ve çamaşır ne kadar yıkanırsa yıkansın tüm kirlilikten arındırılamayacaktır. Yalnızca, gömleğin temiz görünmesi için yakada kalan kir beyazlatılmaktadır. Bu süreçte temizlik illüzyonu aşağıdaki evrelerden geçerek yaratılmaktadır:

1. Yerleştirme- uyuşturucu trafiğinden elde edilen kara paranın yıkama makinesine konulması;örnek olarak yabancı ülkeye geçirilen paranın dövize çevrilmesi veya mali bir kuruma yatırılması;

2. Soyutlama/katmanlama- kara paranın dolambaçlı yollardan meşru kanallarla kaynağından soyutlanması (yıkama makinesinin çalıştırılması); bu doğrultuda, mümkün olduğunca çok sayıda işlem yapılması;

3. Entegrasyon- paranın temiz görünüm kazanması ve meşru işletmelere yatırılması (çamaşırın gerçekten temiz çamaşırlarla birlikte kullanılmasıdır).

Gerçekte, insanın aklına kara paranın aklanmasında yeni olan şeyin ne olduğu sorusu gelmek ise de, suçun öncesiz ve

sonrasız varlığı nedeniyle kara paranın meşru işlere yatırılmasının suç kadar eski bir sorun olduğu görülmektedir. Ne var ki, bu sorunun niteliği günümüzde ciddiyet göstermektedir. Bu durum bir banka soyguncusunun ev satın alması ile uyuşturucu tacirin ev satın alması arasındaki farkta kendini gösterecektir. Her ikisi de kara paranın aklanması ise de, uyuşturucu örneğinde elde edilen illegal kazancın miktarı nicelik/nitelik olarak ürkütücü boyuta ulaşmakta ve parasını geri isteyen bir mağdur da bulunmamaktadır.

Ekseri ülke ceza yasalarında kara paranın aklanmasına özgü yeni bir suç yaratılmış; ayrıca parasal işlemlerin rapor edilmesi görevi de yasallaştırılmıştır. Bu görevin söz konusu olduğu miktar ABD'de on bin dolar; Fransa'da 150.000 Frank'tır. Bu bağlamda önemli olan diğer bir gereklilikte bankaların müşterilerini bilme görevidir.

Türkiye'de kara paranın aklanması suçu *Kara paranın Aklanmasının Önlenmesine... dair Kanun* ile getirilmiştir.[79] Kanun "madde 1/b-Türk Ceza Kanunu'nun 296. maddesinde belirtilen haller haricinde, bu maddenin (a) bendinde sayılan yasalara aykırılık nedeniyle elde edilen kara paranın elde edenlerce meşruiyet kazandırılması amacıyla değerlendirilmesi, bu yolla elde edildiği bilinen kara paranın başkalarınca iktisap edilmesi, bulundurulması, elde edenlerce ve başkaları tarafından kullanılması, kaynak veya niteliğinin zilyet ya da malikinin değiştirilmesi, gizlenmesi veya sınır ötesi harekete tabi tutulması veya bu hareketinin gizlenmesi, yukarıda belirtilen suçların hukuki sonuçlarından failin kaçmasına yardım etmek amacıyla kaynağının veya yerinin değiştirilmesi veya transfer yoluyla aklanması veya kara paranın tespitini engellemeye yönelik fiiller kara para aklama suçu oluşturmaktadır. Yalnız, yasada kasuistik bir yöntem kullanılarak belirli suçlar dışındakilerin kapsam dışı bırakılması ve kara paranın

[79] Ayrıca bkz., *Suçtan Kaynaklanan Gelirlerin Aklanması, Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve El Konulmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi*nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair 5191 sayılı kanun, *TC Resmi Gazete*, (22.06.2004) Sayı. 25500.

ORGANİZE SUÇLAR

Türkiye'de elde edilmesiyle sınırlı tutulması temel yanılgılar olarak görülmelidir (S. Donay).

Kara para yasasındaki ağırlaştırıcı durumlar (terör, kaçakçılık, teşekkül oluşturanlar, kamu görevlileri, şiddet/tehdit/silah kullanarak) ile tüzel kişilerin cezai sorumluluğu 7. maddesinde düzenlenmiştir.

Bu yasadaki düzenleme sınırlı ölçüde de olsa "*Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*"nin onaylanması ile gerçekleştirilmiştir.[80]

Her geçen gün organize suç örgütlerince kara paranın aklanması için yeni yöntemler geliştirilmekte ve buna ilişkin haber anında diğer örgütlere duyurulmaktadır. Aklama için artık İsviçre ve Bahamalar'ın kullanılmasına da gerek duyulmamaktadır. Para, kıymetli evrak ve elektronik kayıtların dünyayı dolaşabilmesi için günler değil, dakikalar yeterli gelmektedir. Suçlandırıcı nitelikteki kayıtlarda kolaylıkla silinebilmektedir. Kara para aklanması artık tek yönlü bir trafik olmayıp; fasit bir çember niteliğindedir. Bir biçimde yurt dışına çıkarılan paralar bir süre sonra başka bir biçimle yurt içine dönmekte; ve bugünün organize suç örgütleri de banka soymak yerine banka sahibi olmayı yeğlemektedirler -*küresel çağın küresel suçu*.

Organize suçlulukla mücadele bakımından olmazsa olmaz türü öğelere aşağıda özet olarak yer verilmiştir:

♦ **Soruşturma** açısından en etkili yöntemler; önem sırasına göre *elektronik izleme ve gözleme* (telefon/konuşmaları dinleme) ile *gizli görevli operasyonları*'dır. Bu doğrultuda, nitelikli muhbirlere de ihtiyaç duyulmaktadır.

♦ **Yasal düzenleme:** Organize suçluluk davasında amaç suçlu grup/aile/örgütteki en büyükleri mahkum ettirmek ve ekonomik yapısını çökertmek olmalıdır. Bu doğrultuda Cumhuriyet Savcılarına uygun vasıtaların verilmesine ihtiyaç

[80] Bkz., *TC Resmi Gazete*, (11.2.1996) Sayı. 22551 ss. 1-23. Ayrıca bkz., *Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi; Karapara aklanması ve terörün finansmanı amacıyla mali sistemin kullanılmasının önlenmesi hakkında Avrupa Birliği'nin 2005/60/EC sayılı direktifi.*

vardır. Bu amaçla tasarlanmış *"grup/örgüt/işletme"*yi hedefleyen organize suçluluk yasasında tanıklara özel güvence sağlanmalıdır.

İngiltere'de sanıklara mahkeme öncesi gönderilen kanıtlara ilişkin beyanlarda tanıkların yalnızca isimlerine yer verilerek adres gösterilmesi terk edilmiştir. Önemli davalarda risk alabileceği düşünülen tanıklar bakımından ise, hâkimin izni ile mahkemenin belirli kısımlarından görülmesini engelleyen bir perde arkasından ifadesine başvurulmaktadır. ABD'de ise tanık koruma yasası çerçevesinde asıl fail aleyhinde tanıklık yapacak iştirakçilere koruma sağlanmakta; bu korumadan aile üyeleri ile yakınları da yararlandırılmaktadır: Fiziki koruma dışında (1) Yeni bir kimlik; (2) Geçici bir mesken; (3) Ev ve şahsi eşyasının yeni bir yere taşınması; (4) Geçimi için ödeme yapılması; (5) Tanığa iş bulması için yardımcı olunması; ve (6)Tanığa kendi kendine yeterli olması için gerekli diğer hizmetleri sunmak da yer almaktadır.

İşte, tanıklara sağlanan bu tür güvencelerin ceza adaleti sisteminin baş aktörleri olan hâkim ve savcılar için de getirilmesi gerekmektedir.[81] Bu bağlamda İtalya'da teröristler veya mafyaca yapılan tehditleri göğüslemek üzere alınan köklü tedbirlere aşağıda yer verilmiştir:

- Her kentte soruşturma hâkimlerinden oluşturulan her grubun başında *"soruşturma müşaviri"* diye adlandırılan bir baş hâkim bulunmakta; terörist ve mafya tehdidi beklenilen dosya bu hâkime tevdii edilmekte ve bu hâkim tarafından belirlenen özel görevler soruşturma hâkimleri arasında paylaştırılmakta; ve her hâkime 20 kadar sanığı sorgulaması talimatı verilebilmektedir. Bu yöntemde en ayırıcı özellik, hâkimlerin birlikte çalışması sonucu bir hâkimin edindiği bilginin diğerleri tarafından da öğrenilmesidir. Cumhuriyet Savcıları arasında da benzer bir havuz oluşturularak soruşturma sorumluluğu genişletilmiştir. Böylelikle aynı kentte oluşturulan iki havuza katılanların bir araya getirilmesi sonucu bilgi ve iş paylaşımı

[81] Tanıklar ve avukatların korunması hakkında bkz., Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin (97) *Tavsiye Kararı*.

sağlanmaktadır. Bu tür düzenlemenin doğal sonucu olarak da, teröristlerce görevli hâkim veya savcının bilinmesi oldukça zorlaşmaktadır. Nitekim, teröristler bugün A'yı görürken ertesi günü B'yi; diğer bir gün C'yi ve D'yi görmektedirler. İşte, bu hâkimlerin sayıları fazla olduğundan hedef kişinin belirlenmesi de güçleşmektedir

İlk soruşturmadaki bu sürecin bir benzeri yargılama evresinde yaşanmaktadır. Ağır Ceza Mahkemesi normal olarak iki hâkim ve altı jüri üyesinden oluşmaktayken; bunlara ilaveten iki hâkim ile altı jüri üyesi yedek heyet olarak duruşmalarda hazır bulunmak zorundadır. Bu suretle, mahkeme heyetinden biri yaralandığı veya duruşmayı terk etmek zorunda kaldığında yedek heyetten biri ile duruşmaya devam edilmektedir (yedek hâkim için bkz., CMUK m. 381/Yeni CMK'da yer verilmemiştir).

- Özel olarak seçilmiş kolluk görevlileri (polis ve jandarma) adli polis sıfatıyla soruşturmanın yürütülmesinde hâkimlerle birlikte çalışmakta; hâkimler ile savcıların koruma görevini de üstlenmektedirler. Bu kaynaşma sonucu soruşturma evresinde, polisle, savcılar ve hâkimler arasında olumlu bir işbirliği sergilenmektedir.

- Savcılar ve hâkimler meslektaşlarından birine vaki saldırı üzerine ciddiyetle eğilerek; failinin bulunması için kollukla birlikte yoğun çaba göstermektedirler.

- Konunun önemi göz önüne alınarak meslektaşlar arasında bilgi alış verişi yapmak ve karşılıklı desteği geliştirmek üzere bölgesel ve ulusal düzeyde hâkimler ve savcılar toplantıları düzenlenmektedir.

***Organize Suç birimleri:** Kuşkusuz, iyi bir vasıta sonuç alma sürecinin yarısı (her eline testere alanın marangoz olmadığı gibi) ise; uzmanlaşmış kolluk ve savcılık görevlilerinin varlığı da suçlulukla mücadelede diğer yarısını oluşturmaktadır. Bu tür uzmanlığın uzun zaman sonra oluştuğu ve bu konudaki soruşturma ve/veya duruşma evresinde geçen zaman diliminin oldukça uzun olacağı göz ardı edilmemelidir.

* **Ceza yaptırımları:** Organize suç faillerinin muhakkak ceza görmeleri sağlanmalı ve ceza süreleri de farklı bir boyutta öngörülerek önleyici nitelikte olmalı; cezaların olası ürkütücülüğü karşısında üyeleri işbirliğine motive etmek üzere işbirliğinde bulunanlar için de ceza indirimi öngörülmelidir.

Sonuç

Suçta kaydedilen gelişme karşısında uluslar arası sözleşmeler de gelişme göstermekte/revize edilmekte ise de, uluslararası toplumdaki sözleşme süreci ve ülkeler bazındaki çekinceler karşısında günümüz toplumuna uyarlı vasıtalarla XXI. yüzyıl suçluluğuyla baş edebilmek kolay değildir. Dünyanın bazı bölgelerinde sözleşmelerin tasdikindeki vaki gecikmeler, siyasi irade eksikliği ve çoğu ülkelerdeki kaynakların maalesef ender oluşu da olumsuzluğu vurgulamaktadır. Buna karşılık, suçlular gittikçe gelişen teknikler, modern iletişim vasıtaları, e-posta ve Internet kullanırken, suç eylemlerinden edinilen geniş kaynaklara sahiptirler.

Kriminolojik gerçek, kolluk güçlerinin her zaman suçluların gerisinde kalacağıdır. Yalnız, kolluk güçlerinin elinde de etkili özel soruşturma teknikleri olduğu bilinmeli ve bu tekniklerin dikkatlice kullanılmasına özen gösterilmelidir: Kişisel haklara saygı ile kolektif yararların korunması ihtiyacı arasında bir denge sağlanmalı; soruşturma vasıtaları hukuki bir temele oturtulmalı ve sonuçları da kişisel haklar ve özgürlüklere daha az müdahale sağlayıcı diğer vasıtalarla imkansız olması ilke edinilmelidir.

Sonuçta, konuya ulusal/uluslararası düzeyde stratejik boyut kazandırılarak, ülkeler arasında oluşturulan ceza adaleti komşuluğu, ceza adaleti kardeşliğine dönüştürülmeli; ülke bazında top yekun mücadele için siyasal kararlılık gösterilmeli;[82] "*saydam*" yönetim, güçlendirilmiş adalet sistemi ve iş

[82] Bkz., Umut Vakfı, *Hukuk Devletinde Terör ve Örgütlü Suçla Mücadele*, (Sempozyum, 16-18.6.1995, İst) İstanbul 1996, ss. 343-520; M. T. Yücel, "Organize Suç", *TBD* Sayı: 1998/3 Yıl: 33 ss. 1066-1076; P-H Bolle, "*La* Cooperation Policiere dans la Lutte Contre la Criminalite Transnational-

ORGANİZE SUÇLAR

dünyasında özdenetimin panzehir olacağı göz ardı edilmemeli; ve ülkeler açısından organize suçlulukla mücadelede saptanan tanıkların korunması gibi *"iyi uygulamalar"(best practices)* benimsenmelidir.[83]

---

le", *Galatasaray Univ. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1/2003, ss. 21-35.

[83] Konu Avrupa İnsan Hakları Komisyonu gündemine de gelmiş ve Komisyonca, avukatı bulunmak koşulu ile istisnai durumlarda sanığın duruşmadan çıkarılmasının yerindeliği kabul edilmiştir (XV. Danimarka, Başvuru No. 8395/78); Yolsuzluk ve organize suç için Avrupa Konseyi web sayfası adresi http://www.coe. fr/corrupt

Ayrıca bkz., Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin *"Tanıkların Yıldırılması ve Savunma Hakları"* üzerine Rec(97) 13 sayılı tavsiye kararı ile *"Tanıkların ve Adaletle işbirliği Yapanların Korunması"* üzerine Rec (2005) 9 sayılı tavsiye kararı. Bu kararlar ile açıklayıcı raporlar: http://www. coe. int/T/CM/documentIndex_fr. asp

İngiltere'de *Youth Justice and Criminal Evidence Act* (1999) kırılgan ve korkan tanıklar kavramı ile özel tedbirler konuldu. Kırılganlık bakımından durumsal etmenler arasında suç türü (örneğin ırza geçme), sanığın tehlikeli olması, sanığın tanıkla olan yakınlığı, tanık ve sanığın aynı semtte oturmaları yer alırken; özel tedbirler olarak, perde kullanılması, kapalı devre TV ile tanıklık yapılması, halkın duruşma salonundan çıkarılması, video kaydına esaslı kanıt olarak izin verilmesi, önceden kayda geçirilmiş çapraz sorgulama kaydı ile peruk ve cüppelerin çıkarılmasıdır.

8. ÇEVRE SUÇLARI

Günümüz dünyasında kontrolsüz endüstriyel gelişmeler ve teknoloji kullanımı ile doğal kaynakların aşırı derecede istismar edilmesinin ciddi derecede çevresel tehlikeler yarattığından insan yaşamı ve sağlığı açısından çevresel medya, fauna ve flora'nın tüm olası vasıtalarla korunması ulusal/uluslararası önem kazanmış bulunmaktadır. *"Tüm canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunması"*[84] sağlanmalıdır. Kuşkusuz, ceza hukukunun bu doğrultudaki işlevi küçümsenmeyecek ölçüde olacaktır.[85]

8.1. Boyutu

Yalnızca bir milyon insanın yaşadığı bir kentte insanlar günde ortalama 2.000 ton yiyecek, 625.000 ton su, 9.500 ton yakıt tüketmekte; ve 950 ton havayı kirleten zehirli madde ile 500.000 ton atık madde üretmektedirler. Bu değerleri onla çarptığınızda İstanbul metropolündeki çevre sorunsalını algılamak hiçte zor olmayacaktır. Bu bulgular karşısında *çevre hukukunun etkinliği* gündeme gelmektedir. 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun

[84] 2872 sayılı Çevre Kanunu değişik 1. maddesi (Kanun no. 5491-26.04. 2006).

[85] Council of Europe, *Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law*, European Treaty Series, /172 Nov. 1998; N. Turgut, *Çevre Hukuku-Karşılaştırmalı İnceleme*, Savaş Yayınları, Ankara 1998.

ÇEVRE SUÇLARI

12. maddesine muhalefetten (kullandıkları yakıt ve çıkardıkları atık ve artıkları düzenli olarak belgelemek yükümlülüğü) beş yılda açılan kamu davası toplamı 36'yı bulmakta ise de; idari para cezasını gerektiren suçların niceliğine ilişkin ulusal bir saptamaya tanık olunamamıştır. Özel olarak bazı illere ait sağlanan 1994 yılına ait aşağıdaki veriler ise; yalnızca saptanan çevre suçlarına ait bilgi ötesinde bir anlam taşımamaktadır. Çevre suçu kriminolojisini belirlemek üzere *kayıt dışı kalan* suçlara özgü bir saptamanın yapılmasına ihtiyaç vardır.[86]

Tablo 9.

İLLER	MİKTAR (TL)
Balıkesir	68.000.000
Bursa	**12.316.500.000**
Çanakkale	240.330.000
Edirne	598.800.000
Erzurum	50.000.000
İçel	**3.640.000.000**
İzmir	901.500.000
Kocaeli	2.008.200.000
Tekirdağ	**3.168.900.000**
Trabzon	1.450.800.000

İşte gerçeği yansıtmayan bu istatistik tablo karşısında çevre hukukunun (çevre korunması, ekolojik denge ve çevre kirliliği) etkinliği nasıl sağlanabilir sorusu, yaşamsal nitelikte bir soruna işaret etmektedir.

Sosyo-psikolojik bir gerçek şudur ki, sosyal sistemler, gruplar ve devletler normatif sistemleriyle karakterize edilmektedir. Kuşkusuz, birey/bireyler grup normlarını benimsediği ölçüde norm bir değer kazanmakta; ve normun kabullenilmesi süreci toplumsal dayanışma tesis etmektedir. Birey grubu ile özdeşleşmek istediğinde ise, normun gerçek amacı kendisi için muğlak bile olsa normu kabullendiği görülecektir. Şu kadarı

[86] M. T. Yücel, *Kriminoloji*, Ankara 1986, ss. 373-376. Türkiye'de endüstriyel işletmelerin % 9'unda, organize sanayi bölgelerinde faaliyette bulunan işletmelerin ise % 14'ünde, toplam 3215 belediyeden arıtma tesisi bulunan 141 belediyenin yalnızca 43'ünde arıtma tesisi bulunması dramatik bir tablo sergilemektedir. http://www. cevreorman. gov. tr/

bilinmelidir ki, zorluk yaratmadığı veya bedeli yüksek olmadığı takdirde norma uyum keyfiyeti insanın kendini uygar bir yaratık olarak hissetmesinin ön şartıdır.

Çevre bilinci ile gerçek davranış arasındaki korelasyonun yalnızca 0.35 olması ise bu ilişkinin hemen hemen yok olduğunu göstermektedir. Bu yalın önerme bizleri şu katı gerçeğe götürmektedir: İnsanlar, normalde, bir şeyin iyi veya kötü oluşunu kendi tecrübesiyle (direkt geri besiyle) öğrenmektedir. İşte bu bağlamda, çevre suçu işleyen kişi/kuruluşların etkin bir biçimde cezalandırılmaması, davranış ve çevre ilişkilendirilmesi hakkında bir şeyler öğrenmemize en büyük engel oluşturmaktadır.

Çevre hukukunu metropol kentlerde negatif olarak etkileyen parametreler arasında çözümlenemeyen gecekondulaşma birinci sorun olarak yer almaktadır. Ellili ve altmışlı yılların masum ve insani ihtiyaçlarından doğan gecekondulaşma, 70'li ve özellikle 80'li yıllardan sonra *"gecekondu mafyası"* adı verilen belirli çıkar gruplarının kolay kazanç kapısı olmuştur. Özetle, gecekondu alanları bazı insanlar için en karlı yatırımların başında gelmektedir. Son 45 yılda 11 kez çıkan imar afları bunun en iyi göstergesi olup anılan aflarla başkalarına ait rantlar hukuk dışı hareket eden kişilere aktarılmıştır.[87] Hiç kuşkusuz, sosyal bir devletin bu türden bir görevi bulunmamaktadır. Keza bu çerçevede imar affı çıktığı zaman yapılması gereken gecekondu sahiplerine mülkiyet hakkı vermek yerine irtifak hakkı tesisi ile yetinilmesi ve kentin gelişme sürecinde bu gecekonduların sosyal konutlarla değiştirilmesi yoluna gidilmesidir.

Özet olarak, biz insanlar günlük yaşamımızda şu gerçeği pek algılayamayız: Gelişmeler genelde oldukça yavaş bir süreci takip ederken aniden ivme kazanmakta ve insanları dönüşü olmayacak felaketlere sürüklemektedir. Bizlerin sezgileri Tema Vakfı'nın sergilediği çölleşme sinyalleri gibi kentlerdeki hukuk dışılığı da göz ardı ettiğimizi söylemektedir. Nitekim, aşağıda işletmelerdeki arıtma tesisi sayı ve oranını gösteren tablo bu önermenin en çarpıcı göstergesidir.

---

[87] "Yasaya Uyan Cezalanıyor", *Yeni Yüzyıl*, (11.4.1995) s. 2.

Tablo 10. 25 kişi ve daha fazla işçi çalıştıran imalat sanayi işyerlerindeki arıtma tesisleri sayısı

	İşyeri Sayısı	Arıtma Tesisi	Arıtma Tesisi %
Devlete ait	422	85	20.1
Özel	2126	417	19.6
Toplam	2548	502	19.7

8. 2. Çevreci Davranış Dinamikleri

8. 2. 1. Ahlaki

İlk akla gelen insanlarda ahlak bilinci ve sorumluluk duygusunun yaratılmasıdır. Ne var ki, bu yaklaşım bireylerin davranışlarını değiştirmekte pek başarılı olamamıştır. Ampirik çalışmalar, ahlaki duyguların davranış üzerindeki etkisinin genelde, yalnızca *geçici* olduğunu göstermiştir. Bu yaklaşımın devamlı etki sağlaması için ise bireylerin söz konusu normun amaç ve gerekliliğini anlaması gerekmektedir.

8. 2. 2. Ekonomik

Bu yaklaşım bağlamındaki tedbirlerin başında istenilmeyen çevresel davranışın bedelini yükseltmektir. Benzinin fiyatı yükseltilirken otobüs ücreti sıfırlanır. İkinci ve üçüncü araba sahibi olma vergisi kademeli olarak yükseltilir. Fazla elektrik ve su kullananlar için farklı ödeme yapması istenir. Bu tür ekonomik yaklaşım, çevresel doğru davranışta bulunanları ve hatta bu davranışın çevreye olumlu katkısını bilmeden ödüllendirmektedir. Yalnız, bu tür düzenlemelerin ahlaki desteğe sahip olmadıklarında ciddi sakıncalar doğuracağı da unutulmamalıdır. Bu durumda kişinin yaşamsal önemi olan unsurlardan eline bir şey geçmeksizin mahrum edildiği hissine kapılması hiç de zor olmayacaktır. Daha ötesi, bu türden baskı uygulayan bir sistemden kişinin kendisini soyutlaması da söz konusu olabilecektir.

Bu açıklamalar doğrultusunda, çevre hukukunun etkinliği için ahlaki duyguların mobilize edilmesi yanında ekonomik tedbirlerin gündeme getirilmesi; her hali karda, iki yaklaşımın-

da "*anlama*" ile destek görmesi gerekli ön koşul niteliğindedir. Bunu gerçekleştirmek ise; pek çok pratik faydalar doğurur. Şöyle ki, kişinin anlaması ve öğrenmesindeki en etkili yöntem kendi kendine davranışının sonuçlarını görmesi ve ona göre şartlanmasıdır. Çocuk için ateşin yakılacağını algılaması ve eli yanmasıyla aldığı ikazla bağlantı kurması örneğinde olduğu gibi. Çevresel konulara ilişkin bilgilendirme ise genelde soyut nitelikte, pasif ve sözlü vasıta ile yapılmaktadır. Bunu aktif hale getirmek; eğitimde aktif katılım yöntemine yer vermek üzere *çok ortamlı bilgisayar sisteminden* yararlanmak en rasyonel bir seçim olacaktır. Bu ortamda, ekonomik faaliyet ile ekoloji arasındaki ilişkiyi vurgulamak üzere somut göstergelerle oldukça girift ve uzun dönemli süreçleri temsili olarak bilgisayarda göstermek ve eylem olarak yeniden belirmesini gözlemek mümkün olacaktır. Bunun ülkemizdeki en çarpıcı örneğine Anadolu Üniversitesi Havacılık okulunda tanık olunmaktadır. Kokpitlerdeki simülasyon programları ile gerçek bir uçuş ortamı yaratılmakta; artı ve eksi davranışlar sonuçlarıyla anında değerlendirilmektedir.

Sağduyu, zeka ve anlayış üzerine dayalı olan bu eğitsel yöntem çevre bilinci ve idraki için tercih edilmelidir. Özet olarak, sözlü ekonomik davranış tekniği kısa dönemde etkili gözükürse de, kişiden hiçbir sorumluluk beklenmemesi handikap olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konumdaki kişi sanki laboratuardaki labirentte bir parça peynir kokusu ile yönlendirilen kobay fare gibi çevresel doğru davranışa motive edilmektedir. Öte yandan, ahlaki duygularla desteklenmek suretiyle devamlı bir etki yaratmak üzere; normların kuvvetli bir yaptırım sistemi ile desteklenmesi de etkili gibi gözükürse de istenileni verebilecek *yeterliliği* kuşkulu görülmektedir. Bu konuda en etkili yöntem ise, sorunu kaynağında çözümlemek üzere, sağduyu temeline dayalı davranış normlarını vurgulamak üzere eğitsel nitelikli bilgisayar ortamında gerçekleştirilen simülasyon programları ile kişilerin sonuçları şahsen tecrübe etmelerinin sağlanmasıdır. Tüm bu yaklaşımların temel koşulu Çevre Kanunu ve diğer çevre hukukunun (TCK m. 181-182) etkinliği için denetimlerin yapılması ve yaptırımların uygu-

lanmasıdır.[88] İşte bu doğrultuda mülkü amirlikler ve yerel yönetimlere verilen yetkilerin kullanılması ve sorumlulukların yerine getirilmesi için gerekli donanım ve altyapı gereksinmeleri karşılanmalı ve nitelikli personel temin edilmelidir. Bu çerçevede, ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesini öngören çevre korunmasına yönelik *ISO 14000* serisi standartlar da (*Yeşil Pasaport*-Avrupa ile iş yapmak için bir şart olarak aranacaktır) çevre duyarlığını sağlayıcı önemli güç olacaklardır.

Gündelik yaşantımızdaki davranış biçiminin milyonla, milyarla çarpıldığında çevre sorunlarında nasıl etkili ve durumun kötüye gidişinden nasıl sorumlu olduğu görülecektir. Siyasi yönetimlerin yeterli kararlılık gösterememeleri ve küresel kararların gerçek anlamda uygulanmamasını[89] bahane etmekten vazgeçip, davranış ve tüketim alışkanlıklarımızın değişmesi gerektiği de bu şekilde anlaşılacaktır.

Özetle, sürdürülebilirlik fikrinin geleneksel dayanakları bütünleştirici önlemler çerçevesinde somutlaştırılmalıdır. İyi bir geleceğimiz olmasını istiyorsak, ilkelerimiz şunlar olmalıdır: Kuşaklar arasında adalet, yüksek yaşam kalitesi, toplumsal birlik ve dayanışma, çevre için yapılan harcamaların kirleten veya bozulmaya neden olan taraflarca ödenmesi ile uluslararası sorumluluk[90] duyulmasıdır.

---

[88] Tehlikeli kimyasallar ve atıklar için zorunlu mali sorumluluk sigortası getirilmiştir (2872 sayılı *Çevre Kanunu* değişik 13. maddesi). Çevre zararlarından doğan hukuki sorumluluk, çevre sorumluluk sigortası ve çevre sorumluluk riskinin güvence altına alınması için bkz., A. Yongalık, *Çevre Sorumluluk Sigortası*, Ankara 1998. Çevre suçları bkz., 2872 sayılı Çevre Kanunu değişik 20 ve 26. maddeleri ile TCK 181-184. maddeleri. Ayrıca bkz., T. Katoğlu, "*Çevre ve Ceza Hukuku...*" *Çevre Hukuku Sempozyumu*, Adalet Akademisi Yayını, Ankara 2006, ss. 77-104.

[89] Kyoto Protokolü'nün getirdiği yeni enstrümanlardan Emisyon Borsası, "joint Implementation"(Ortak Uygulama) ve "Clean Development Mechanism" (Temiz Kalkınma Mekanizması) özellikle önemlidirler.

[90] [71] Uzun vadede hedeflenen "Dünya Temel Sözleşmesi"de sürdürülebilir ekonomileri savunuyor. Bu tür bir ekonominin nasıl işlediği Almanya'da XIV. yüzyılda bile biliniyordu. O zamanlar orman işletmeciliğinin temel kuralı, *yerine yenisi yetişebilecek miktarlarda odun kesmekti*. Ormanlar, şimdiki kuşağın sağladığı yararların, aynı biçimde gelecek kuşaklara da sağlanabileceği biçimde kullanılmalıdır.

9. İSTATİSTİK ÖLÇÜM

(Suç/Suçlu)

Suç istatistiklerinin asıl amacı suç ve suçlulara ilişkin nicelik ifade eden sınıflandırılmış bilgi sağlamak; olguların sınıflandırılmasında takip edilecek bir yöntemle eldeki bilginin çeşitli sosyal girişimler için kullanılabilme olanağını maksimuma çıkarmaktır.[91] Bu amaçla istatistik verilerin merkezi bir havuzda (Devlet İstatistik Enstitüsünde) toplanarak kriminolojik yönden uzmanlaşmış, sosyal araştırma ve istatistik analiz gücü olan kişilere verilmesi gereklidir. Adalet istatistikleri için geçerli olan bu uygulamaya kolluk açısından suçlu çocuklara özgü olarak 1997 yılında örnekleme yöntemi ile seçilen 27 ilin tüm ilçelerinin (merkez ilçe dahil) güvenlik birimlerinde,[92] 1Ocak 1998 tarihinden itibaren de Türkiye genelinde başlanmıştır. Bu süreçte suç sıfatları yönünden bazı yanılmalar olabilirse de, bu yanlışlar birbirini götüreceğinden sonuç, şimdiki uygulamadan daha sağlıklı ve daha yararlı olacaktır.

---

[91] *Fear of crime: findings from the 1992 British Crime Survey,* Home Office Research Study No. 9, London 1994; *Anxiety about crime: findings from the 1994 British Crime Survey,* Home Office Research Study No. 25, London 1995 İngiliz Suç Anketi kişilere ve meskenlerine karşı işlenen ve polise ihbar edilmeyen suçları da içeren 1982 yılından itibaren iki yılda bir tekrarlanan 60.000 haneyi kapsayan geniş kapsamlı bir ankettir. Suça ilişkin konularda fazlaca bilgi toplanmasına imkan veren bu ankette halkın suç hakkındaki endişe ve korkularını belirleyecek sorular da yer almaktadır. www. statistics. gov. uk/ssd/surveys/british_crime_survey. asp

[92] Devlet İstatistik Enstitüsü. *Güvenlik Birimlerine Gelen/Getirilen Çocuk İstatistikleri (1977),* Ankara 1998.

İSTATİSTİK ÖLÇÜM

Yalnız suç istatistikleri insan davranışlarını değerlendirmekten uzak olup; insanın suçlu davranışını ölçmek yerine insanın suçu ihbar etme yolundaki tutumunu ölçebilir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre, hırsızlıkların yarısı; ırza geçmelerin yarısından çok azı; müessir fillerin ise ancak dörtte biri ihbar edilmektedir. Özetle, suç istatistikleri kuyuda ne kadar su olduğunu değil, insanların kuyudan ne kadar su çıkarmaya niyetli olduklarını saptamaya elvermektedir. Her ikisi arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilirse de, bu ilişkinin çok yakın bir ilişki olduğu ileri sürülemez.

Suç gerçeği ile adli makamlarca takip edilen suç olguları arasında büyük bir uçurum vardır. Suç istatistikleri yalnızca ilgili makamlarca saptanan suçlar hakkında bilgi vermektedir. İşlenen her suç ortaya çıkarılmadığından ve ortaya çıkarılan her suç da ihbar edilmediğinden, suçun izlerini, resmi tespit ağının dışında da takip etmek suretiyle hangi suçların ihbar edildiğini ve hangilerinin karanlıkta kaldığını belirlemek öncellikle önem taşımaktadır. Kriminolojik bir gerçek, suç türlerine göre değişmekle beraber faili meçhul suç oranları yüksek bulunduğudur. Bu nedenle, sade bir vatandaş tarafından, hangi ve ne sayıda suçun algılandığı ve kolluğa ihbar edildiği sorusu ortaya atılmalıdır. Diğer bir anlatımla, bir kişinin gerçekten ve kaç kere bir suç ortamına girdiği veya mağdur durumuna geçtiği veya ihbar yoluyla suç takibine katkıda bulunduğunu öğrenmek önemlidir.

Kuşkusuz, suçların ihbar edilmesinde en önemli etken, kolluk ve adalet sisteminin toplumda etkili bir işlev sergilemesidir. Hizmetler etkili olduğunda, suç ihbarlarında gözle görülür derecede bir artış görülecektir. Bu önerme defalarca kanıtlanmış olup; kolluğa, onların etkinliğine, onurlu davranışlarına ve mahkemelerin çalışmasına duyulan güven vatandaşın suçu ihbar etme kararını koşullandirmaktadır.[93]

[93] Council of Europe, *Means of Improving Information on Crime*, Strasbourg 1976. Suç oranı, suç sayısının hedef kitlenin nüfusuna oranının devamlı bir sayı ile çarpılmasıdır. Konuya ülke ölçeğinde yaklaşıldığında formül şöyledir:

$$\frac{\text{Suç sayısı}}{\text{Genel nüfus}} \times 100.000$$

İSTATİSTİK ÖLÇÜM

Öte yandan, kamuoyunda oluşan suç korkusu/güvensizlik da her zaman gerçeği yansıtmamaktadır. Suç duygusal bir konu olup; aklımıza ilk önce mağdur olduğumuz suçlar gelmekte; sonra korktuğumuz, dehşete kapıldığımız suçları düşünmekteyiz. Sonuçta ise, ekseri suçlar göz ardı edilmektedir. Suçları yalnızca adam öldürme veya ırza geçme veya soygun olarak görmek kızamık hastalığını deride beliren kızartılara indirgemek olacaktır. Gerçek tehlike yüzeyin altında, ateş ve vücut dokularına verilen zararda saklı bulunmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik suçlar/organize suçlarla elde edilen menfaat tüm suçların faturasından oldukça fazladır. Bu tür suçlar toplumun moral dokusunu sorgulamaktadır. İşte bu düşüncelerle suçun ekonomik/sosyal faturasının çıkarılmasına da gereksinme vardır. Suç türlerine göre bu faturanın tutarı değişmektedir. Nitekim, bir adam öldürme suçunun sosyal etkisi bir yankesicilikten daha büyüktür.[94] Bu tür ölçümlemelerle aşağıdaki

[94] Tanımlama, ölçme öncesi yapılan bir işlemdir. Suçlar arasında nitelik açısından farklılıklar vardır. Bu bağlamda nitelik ve nicelik arasındaki ayrım şöyle yapılabilir: Nicelik a+b>a anlamında iken nitelik a+b=a anlamındadır: Ağırlığı bir kilo gelen bir birime bir kiloluk diğer bir birim ilave edildiğinde toplam iki kilo olacak; eşyanın ağırlığı ilave ile artış gösterecektir. Öte yandan, suyun ıslaklığını bir nitelik olarak ele alıp, fazlaca su ilave ettiğinizde sonuç eskisi gibi(ıslaklık) kalacaktır. Bu durumda ilk saptama olarak, nicelikler ölçülebilirken niteliklerin ölçülemediği belirtilebilir. Nitelik açısından yapılacak mukayese de, aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, müşterek bir payda bulmak yöntemine başvurulabilir: a) üç balık veya bir paltodan hangisi daha fazla sıcaklık verecektir? b) Üç havuç ile iki patates ne kadar eder? Birinci sorudaki balık ve paltoyu irtibatlandıran müşterek olgu "net kalori" olabilir. Bu bağlamda balık yeyip paltoyu giymediğimizde mi, yoksa balığı yemeyip paltoyu giydiğimizde mi kendimizi daha sıcak hissederiz? Palto belki de daha sıcak tutacaktır. İkinci soruda, havuç ve patatesin ait olduğu "sebze" sınıfı alınarak toplamın beş sebze ettiği söylenebilir. Suç istatistiklerinde de, suçlar bakımından ciddiyet/önem derecesi açısından var olan farklılıklar göz önüne alınarak örneğin meskenden yapılan hırsızlıkla ırza geçmeye farklı ağırlık vermek suretiyle kombine edilmesine gidilebilir. Şimdi önemli soru bu ağırlıkların saptanması olup, ne kadar yankesiciliğin/cinsel tacizin meskenden hırsızlığa/ırza geçmeye eşit olduğu veya bir adam öldürmenin ne kadar hırsızlığa, 10/100 yoksa 1000 hırsızlığa mı eşit olduğunun saptanmasıdır. Bu teorik yaklaşım ceza mahkemelerindeki iş yükü ölçümü içinde geçerlidir. Ayrıca bkz. M. T. Yücel, *Türkiye'de Yargının Etkinliği*, 1999 Ankara s. 61.

soruların irdelenmesine olanak sağlanacaktır:

♦ Mevcut kaynakların en etkili bir şekilde nasıl kullanılabileceği?

♦ Suçun topluma olan toplam faturasının nasıl azaltılabileceği?

♦ Suçun azaltılması işine ayrılacak kaynakların miktarının nasıl saptanabileceği?

♦ Suçların yalnızca önlenmesine mi yoğunlaşılmalı veya suç sonuçlarının azaltılmasına mı fazlasıyla eğinilmeli?

9. 1. Genel Görünüm

Yukarıda değinilen sınırlamalara karşın ölçemediğimizi yönetemezsiniz ilkesinden hareketle toplumdaki suç niceliği ve niteliği hakkında saptamalar bağlamında karanlıkta kalan suçlar *(karanlık sayı)* ile aslı olmayan suç bildirimlerine *(artık sayı)* ilişkin belirlemelere her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.[95] Kriminolojik açıdan suç işleyen kişiler yakalanıp yakalanmadıklarına veya yakalanmalarına karşın hükümlü olmamalarına bakılmaksızın suçlu kabul edilmektedir. Günahkar, günahkar olduğu gibi, hasta kişi de hastadır. Günahın veya hastalığın bilinmemesi veya fark edilmemiş olması sonucu değiştirmeyecektir. İşte istatistik belirleme açısından suça ilişkin aşağıdaki anatomik görünüm temel alınmalıdır:

[95] M. T. Yücel, *Kriminoloji – Suç ve Ceza,* Ankara 1986, ss. 373-376; S. Brand and R. Price, *The Economic and Social Costs of Crime,* (Home Office Research Study 217) London 2000 pp. 11-16.

Şekil 4.

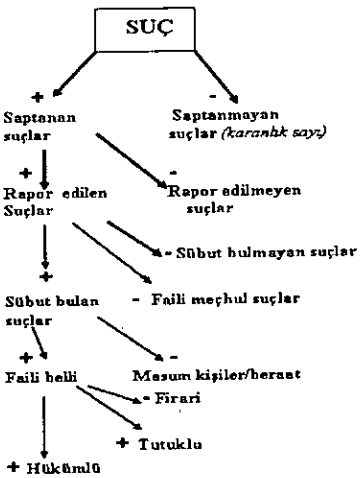

Yıllık suç oranları, olgu (belli sayıdaki nüfusa karşılık suç sayısı) veya mağdur (belli sayıdaki nüfusa karşılık mağdur sayısı) bazında ifade edilebilir. Bazı kişilerin yılda bir kaç kez suç mağduru olması nedeniyle mağdura göre belirlenen oranlar olguya göre olanından düşük olacaktır. Nitekim, İngiltere'de 1991 yılı belirlemelerine göre mağdurlardan % 55'i bir kez, % 45'i ise iki veya daha fazla kez mağdur olmuştur. Ülkemizdeki suç niceliğini belirlemek üzere Polis ve Jandarma Bölgelerinde işlenen ve suç indeksini oluşturacak nitelikteki altı suç türüne göre olay sayısı toplamı ile 100.000 nüfustaki *oranı* 1990-1994 dönemine ait şöyledir:

Tablo 12.

Suçluluk Türü	1990	1991	1992	1993	1994
Adam Öldürme	1927 3	2206 4	2711 5	3233 5	3175 5
Tedbirsizlikle Ölüme Seb.	22744 40	20756 35	22761 38	24105 39	25145 40
Müessir Fiil	35533 63	32364 55	32868 55	33149 54	35836 58
Gasp	1065 2	1386 2	1779 3	1998 3	1804 3
Hırsızlık	41601 74	45422 77	51462 85	72249 118	78675 126
Uyuşturucu	1142 2	1213 2	1293 2	1677 3	2773 4

İSTATİSTİK ÖLÇÜM

Kuşkusuz, saptanan suçlar bir ülkede işlenen tüm suçları yansıtmamaktadır. Bu nedenle, karanlıkta kalan suçlar, *total* suçluluğu belirlemek için gerekli parametre olup, bu amaçla mağdur anketleri *(victim surveys)* yapılmalıdır. Öte yandan saptanan her suçun faili de bulunamamaktadır. Bu faili meçhul oranı, yetişkin suçlularda çocuklarınkine göre daha fazla olmaktadır. Bu durumu belgelemek üzere polis bölgesinde faili meçhul suç oranı yıllar itibariyle aşağıda sergilenmiştir.[96]

Yıllar itibariyle Polis bölgesinde
açığa çıkarılan/faili meçhul suç oranları (%)

Açığa çıkarılan	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
	83	81	75	73	73.	73	66
Meçhul	17	19	25	27	27	27	34

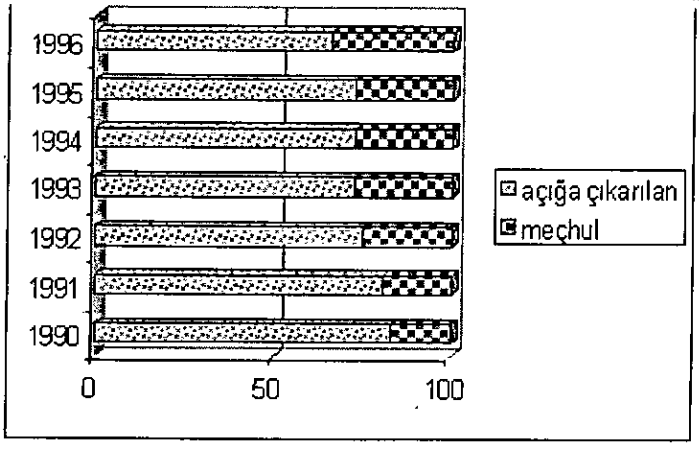

Polis bölgesinde seçilmiş bazı suçlardaki faili meçhul oranı (%) incelendiğinde şahsa karşı işlenen suçlarda düşük olan bu oranın mala karşı suçlarda özellikle oto hırsızlığında yüksek bir orana eriştiği görülmektedir. Bu niteliği belgelemek üzere 1996 yılı polis verilerine göre faili meçhul suç oranı dağılımına aşağıda yer verilmiştir.

[96] Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Dairesi Başkanlığı, *Mala Karşı İşlenen Suçlarla Mücadele Semineri*, (24 Mayıs 2000) İstanbul Yayın no. 8, ss. 30-35.

Tablo. 13 Faili Meçhul Suç Oranı (1996)

Suç türü	%
Adam öldürme	12.01
Müessir fiil	9.18
Soygun	41.37
Dolandırıcılık	24.00
Oto hırsızlığı	86.18
Hırsızlık	66.00

Suç profili/iş akışını belirleme açısından Adalet Bakanlığı'nca derlenmekte olan adalet istatistiklerinin ayrıntılı olarak irdelenmesinde yarar görüldüğünden adalet istatistiklerine dayalı veri serilerine aşağıda yer verilmiştir. Bu serilerden ilki, 1997 yılı verilerine göre ceza adaleti sisteminde iş akışını göstermektedir:

Tablo 14.

Cumhuriyet Savcılıkları	**Sayı**	**%**
Gelen Dosya	**1.637.731**	**100**
Çıkan Dosya	**1.554.010**	**94.9**
Açılan Kamu Davası	669.901	43.1
Takipsizlik	682.718	44.0
Diğer	201.391	12.9
Ceza Mahkemeleri		
Gelen Dava	**1.235.543**	100
Cürümler	399.219	32.3
Kabahatler	56.678	4.6
Özel Kanunlar	779.646	63.1

Karara Bağlanan Davalar	**1.183.859**	**75.8**		
	Mahkumiyet	**Beraat**	**Düşme**	**Toplam**
Cürümler	62.1	30.8	7.1	100
Kabahatler	79.9	15.4	4.7	100
Özel Kanunlar	51.3	14.3	34.4	100
Toplam	**56.2**	**19.9**	**23.9**	**100**

İSTATİSTİK ÖLÇÜM

Cezaevine Giren Hükümlü Sayısı		**62.946**	**%**
Suç türü dağılımı	{ Cürüm	62.499	50.8
	{ Kabahat	447	0.7
	{Özel Kanunlar	30.527	48.5

1993 yılında ceza mahkemelerine gelen davaların bölgelere göre (100.000 nüfustaki sayıları) dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 15.

Bölgeler	Cürümler	Kabahatler	Özel Kanunlar	Toplam
Marmara	596	187	1765	2548
Ege	671	123	1804	2599
Akdeniz	566	93	926	1585
İç Anadolu	584	116	1312	2012
Karadeniz	472	45	716	1234
Doğu Anadolu	282	50	313	645
Güneydoğu Anadolu	368	32	481	882

Bu tabloda yer alan davalarda özel kanunların payı % 65 iken, TCK'nun cürümler ve kabahatlere ilişkin payları sırasıyla % 29.06 ve % 5.92 dir.

Altı yıllık Adalet İstatistikleri (1988-1993) seyri incelendiğinde ceza mahkemelerine açılan davalarda 1988 yılına göre, kabahatler dışında (artış % 17), genelde cürüm ve özel kanunlarda *azalma* görülürken, aşağıdaki tabloda yer alan TCK madde grupları ile özel kanunlar açısın- dan ise büyük *artışlara* tanık olunmaktadır:

Tablo 16.

TCK	1988		1993	
	Dava Sayısı	Değişim	Dava Sayısı	Değişim
125-140	221	100	476	215
316-331	1014	100	3733	368
339-349	8750	100	10413	119
403-409	1782	100	2783	156
495-502	2398	100	3204	134
Özel Kanun (sayılı)				
213	2664	100	31912	1198
1918	7006	100	9374	134
2004	152586	100	317666	208
3167	70656	100	149957	212
6136	7624	100	17017	223

9. 2. Çocuk Suçluluğu

Çocuğun kendine özgü bir çevrede geliştiği ve davranışlarının, yetişkinlere özgü genellikle kabul edilen değerler sisteminde karşılığı olmayan saik ve nedenlere dayandığı ve çocuklarda görülen anormal/antisosyal ve/ya suçlu eylemlerin kökeninin, genelde bu meçhul varlıkla, onun iyice uyum gösteremediği ve sıklıkla kendisini yaralayan yetişkinlerin dünyası ile olan ilişkilerde saklı olduğu görülmekte; ve bu bağlamda, kişilik, fiziki sağlık, aile, sosyal/yaşıtların etkisi ile mahalle, toplum, okul ve çevreyle bireysel etkileşim risk faktörleri olarak belirmektedir. Bu konumu ile *"çocuk suçluluğunu"*, *"suça itilen çocuklar"* olarak algılamak yerinde olacaktır.[97] Risk faktörlerinin işlevsel etkisi de *"artı"* olmayıp, *"çarpma"* niteliğindedir. İki veya daha fazla risk faktörüne maruz kalan çocukların dört katı sosyal ve eğitsel sorunlarla karşılaşması beklenilmelidir. Bu sorun metropol kentlerde *"tinerci çocukların"* işledikleri şiddet suçlarına medyanın odaklanması sonucu siyasiler, yetkililer ve halkın ilgisini çeker olmuştur. Gerçekte, aşağıda değinileceği üzere, çocuk suçluluğunda 1994-1997 döneminde belirgin bir artışa tanık olunmaktadır.

Suçlu çocukların sosyo-kriminolojik profilini belirlemek üzere 1997 yılı güvenlik birimlerine getirilen zanlı çocuklara ait veri analizleri şöyle bir tablo sergilemektedir: Yaş grupları açısından 11-14'de oran % 19.4 iken, 15-17'de % 54.4 olduğu; öğrenim durumu açısından öğrenci (% 18.4), terk (%10.5), mezun (% 59.4), okur yazar (% 4.1) ve okuma yazma bilmeyen (% 6.2'lik) bir tablo sergilediği; ailesi ile birlikte olan çocuk oranı % 77.8, anne ve kardeşleriyle kalan % 7.3, baba ve kardeşleriyle kalan % 2.9, ve % 15'lik "diğer" içerisinde kardeşleriyle, arkadaşla, tek başına, sokakta, yetiştirme yurdunda vs. yaşadığı; suç türleri içinde hırsızlık (% 39.4) ve müessir fiil (% 26.8) suçlarının yoğunluk kazandığı; % 10'nunun bağımlılık yapan madde kullandığı; % 21.8'inin mükerrer suçlu konumunda bulunduğu; tek başına işlenen suç oranı % 34.5 iken, grup

[97] Council of Europe, *Children's rights and child policies in Europe: new approaches*, Strasbourg 1996.

İSTATİSTİK ÖLÇÜM

suçluluğunun % 65.4'ı bulduğu; ve % 20.6'sında suça teşvik edildiği görülmektedir.[98]

1997 yılı verilerine göre, Güvenlik Birimlerine getirilen çocuklardan % 3.4'ünün adli mercilere sevk edilmediği; Cumhuriyet Savcılıkları'nca verilen takipsizlik karar oranının % 44.2; çocuk mahkemelerindeki beraatın % 21.8 ve ertelemenin % 29.8 olduğu göz önüne alınarak *"adli tevbih"* uygulamasının şimdilik çocuklara özgü olmak üzere kolluk/ Savcılık evresinde geçerli hale getirilmesi için yasal düzenleme yapılmalıdır. Nitekim, İngiltere ve Galler'de; kanıtın ithamı destekler nitelikte kuvvetli olması, zanlının suç işlediğini kabul etmesi ve ihtara (17 yaşın altında ise ebeveynin) rıza göstermesi halinde polisçe *"ihtar"* yapılmaktadır. 1993 yılı ihtar uygulanan zanlı sayısı 200. 000'i bulmuştur. Çocukların yaşlanma ile suçtan arındıkları da göz önüne alındığında (Glueck), suçlu çocuklar elverdiğince *formal* ceza yaptırımlarından uzak tutularak damgalanması ve bundan kaynaklanan suçlu davranışın kökleşmesi önlenmeye çalışılmalıdır.

Adalet İstatistikleri 1997 yılı bilgilerine göre açılan kamu davalarındaki sanıkların yaş grupları itibariyle yüzdesel dağılımı şöyledir:

Tablo 17.

11-14			15-17			18 +		
Erkek	Kadın	%	Erkek	Kadın	%	Erkek	Kadın	%
16116	1752	1.1	61157	5197	4.2	1423791	78607	94.7

Bu verilerin yıllar itibariyle seyrine bakıldığında; ceza mahkemelerine (çocuk mahkemelerini de içermek üzere) 1994-1997 yılları döneminde açılan kamu davalarındaki çocuk sanıkların (11-17 yaş grubu) 100. 000 çocuk nüfusundaki oranına 159'luk gibi ciddi bir artışa tanık olunmaktadır:

[98] Devlet İstatistik Enstitüsü, *Güvenlik Birimlerine Gelen/Getirilen Çocuk İstatistikleri (1977)*, Ankara 1998; S. Uluğtekin, *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*, Ankara 1994, Yeni istatistik formu için bkz., Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü/Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği Ek-3 (2001).

İSTATİSTİK ÖLÇÜM

Yıl	Oran
1994	675
1995	650
1996	702
1997	834

Suç türleri arasında hırsızlık ve müessir fiil suçları her üç yaş grubu içinde yoğunluk gösterirken, bu suçlardan hırsızlığın 11-17 yaş grubundaki oranı (%42.6), 18 + yaş grubundakinin 3.7 katıdır. Müessir fiilde ise bu oran düşük olup; 11-17 yaş grubunda % 15.5 olan bu oran 18 + yaş grubunda % 19.7 dir.

11-17 yaş grubundaki sanıklar hakkında 1997 yılında açılan kamu davalarının ceza mahkemesi türüne göre dağılımı ise şöyle bir tablo sergilemektedir:

Mahkeme Türü	%
Asliye Ceza	47.3
Sulh Ceza	41.4
Çocuk Mahkemesi	6.5
Ağır Ceza	3.8
DGM	0.3
Trafik	0.7

Çocuk mahkemelerindeki (11-14 yaş grubu) iş yükü kuruluş yılından (1986) bu yana üç kat artış göstermiştir. Nitekim, çocuk mahkemelerine 1997 yılında gelen davaların ancak % 38.1'i karara bağlanmıştır. Bu kararların % 78.2'si mahkumiyet, % 21.8'i beraat ile sonuçlanmıştır. Çocuk mahkemelerince verilen mahkumiyet kararları oranı bir önceki yıla göre % 1.5 oranında artarken, beraat oranı % 1.5 oranında azalmıştır. Mahkumiyetteki yaptırım türü dağılımına bakıldığında hürriyeti bağlayıcı cezaya çok az ölçüde başvurulduğu (erteleme % 29.8, para cezası % 31.5, hürriyeti bağlayıcı ceza % 4.1, hürriyeti bağlayıcı ceza ve para cezası % 1.1, tedbirler % 33.3) ve mahkemelerde suçlu çocuklara özgü bir hassasiyet oluştuğu görülmektedir. Yıllar itibariyle cezaevi/ıslahevine giren çocuklara ait aşağıda yer alan sayısal verilerin belgelediği üzere haklarında kamu davası açılan sanık çocuklardan hükümlü olarak cezaevine girenler oranı yetişkinlere oranla oldukça

düşüktür. Nitekim,1997 yılı için bu oran yetişkinlerde % 5 iken, çocuklarda ancak % 0.7 dır.

Tablo 18.

11- 17 Yaş							
Yıl	Kamu davalarındaki sanık çocuklar (S)			Cezaevine giren hükümlü çocuklar(H)			H/S (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
1994	61785	5455	67240	558	9	567	0.8
1995	60654	5137	65791	694	13	707	1.1
1996	64539	5871	70410	591	13	604	0.9
1997	76949	6885	83834	573	17	590	0.7

Eylül 2005 tarihi itibariyle Avrupa'nın seçilmiş ülkeleri infaz kurumlarında bulunan çocuk ve genç suçlu sayısının toplam hükümlüdeki payı ile cezai sorumluluk yaşı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 19. **Ceza sorumluluk yaşı**

	Yaş Sınırı	%	Azaltılmış cezai sorumluluk (çocuk hukuku)	Ceza sorumluluğu (yetişkin hukuku)
Avusturya	19	3.2	14	19
Belçika	21	8.8	16**/18	16/18
Finlandiya	21	5.0	15	15/18
Fransa	21	10.8	13	18
Hollanda	21	9.8	12	18/21
İngiltere ve Galler	21	17.8	10/15*	18/21
İspanya	21	4.6	16	16
İsveç	21	4.7	15	15/18
İsviçre	21	3.1	7/15*	15/18
İtalya	21	5.7	14	18/21
Norveç	21	6.0	15	18
Portekiz	21	7.4	16	16/21
Türkiye	18	3.2	12/15	18

* Çocuk cezai rüşt yaşı
** Yalnızca trafik suçları için

Sonuç olarak, toplumun alt kesimlerinde bulunan aile çocuklarının davranışı karşısında tolerans düşüklüğü karşısında gösterilen tepki ve kolluk görevlilerinin müdahalesi sonucu *"suç işleme tuzağına"* düşen çocuklarla karşılaşılmaktadır. Bu durumda, ceza adaleti sisteminin gerekmedikçe devreye girmemesi (*non-intervention*) en iyi tepki olarak değerlendirilmelidir.

9. 2. 1. Çocuk Suçluluğunu Önleme Modeli

Çoğu çocukların suçlu bir yaşam sürmenin eşiğinde olan kalkınmakta olan ülkeler için çocuk suçluluğu öncelikli bir sorundur. Birleşmiş Milletler, *Çocuk Hakları Sözleşmesi*, *Çocuk Mahkemeleri için Standart Minimum Kurallar* (*Peking Kuralları*), *Birleşmiş Milletler Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi üzerine Birleşmiş Milletler Rehber İlkeleri* (*Riyad Kuralları*) ile *Suç ve Güç İstismarı Mağdurları üzerine Temel Adalet İlkleri Bildirisi*nde yer alan hükümler ve ilkelerle (Çocuklara özgü *Magna Carte* nitelikli düzenlemeler) çocuk suçluluğunun önlenmesine verdiği destekle de öncü bir konumdadır.

Suçluluğun etkin bir biçimde önlenmesi, suç işlemeye elverişli risk faktörlerini belirlemesi (*risk faktörü önleme*) ve bunlara karşı tasarlanmış *"önleyici"* metotlarının uygulanmasına dayalıdır. Ek olarak, *"koruyucu faktörler"* belirlenip güçlendirilmelidir. Bu faktörleri hedeflemek üzere seçilen ve uygulanan programlar gelişimci bir hedef doğrultusunda düzenlenmelidir. Risk faktör önlenmesi paradigması üzerine geliştirilen kapsamlı çocuk suçluluğu önlenmesi konusunda yer alan modeller arasında Washington Üniversitesi(ABD Seattle) araştırma ekibince geliştirilen *"Bakıp-Gözeten Toplumlar"* (*BGT*) modeli işlevsel bir varlık göstermektedir. Aşağıdaki bu model, çeşitli durumlara uygulanabilen ve her özel toplumun ihtiyaçları ve kaynaklarına göre seçilecek programlara yer verebilen oldukça esnektir.

- Bir Model Tasarımı

BGT modeli, toplumun çeşitli seviyelerinde risk/önleyici faktörlere odaklanmış önleyici çabaları birey, aile, okul

ve toplum seviyesinde ilişkilendirmektedir. Bu yaklaşım, suçluluğun önlenmesine odaklanmış birden çok kurumun işbirliğini ön görmektedir. Bu modeldeki önlemenin başlıca ilkeleri şunlardır:

1. Önleyici müdahaleler riskin azaltılması ve korumanın güçlendirilmesine odaklanmalı;

2. Önleyici müdahaleler yüksek riske ve düşük seviyede korucu faktörlere maruz kalan bireyleri hedeflemeli;

3. Uygun gelişim evrelerindeki risk ve korucu faktörlere yönelmeli ve mümkün olduğunda müdahaleye erken bir zamanda başvurulmalı;

4. Belirli bir toplumdaki risk ve koruyucu faktörlerdeki öncelikleri belirleme için verilere başvurulmalı.

Özetle, bu modelin sağladığı çerçevede, etkinliği bilinen programlar/siyasetler, sistematik olarak risk/koruyucu faktörlere odaklanmalıdır.

• *Suçluluğun Önlenmesi Süreci*

1. Adım: Kilit konumundaki liderlerin mobilize edilmesi;

2. Adım: Toplumdaki risk ve koruma faktörleri ile sorunlu davranış yaygınlığının değerlendirilmesi;

3. Adım: Önleyici eylem için risk faktörleri ile koruyucu faktörlere özgü önceliklerin belirlenmesi;

4. Adım: Test edilmiş müdahalelerin etkin uygulanışı;

5. Adım: Hedeflenen risk ve koruyucu faktörler ile problem davranışlardaki değişimin izlenmesi;

6. Adım: Performans izleme verilerine dayalı olarak müdahalelerin değiştirilmesi veya intibakı.

• *Suçluluğun Önlenmesindeki Aktörler*

BGT modeli ulusal seviyede bir yardım olmaksızın mahalli olarak başlatılabilir. Her idari seviyedeki kapsamlı önlemenin

önemini vurgulayan *Riyad Rehber ilkeleri* göz önüne alınarak üç evreli yapılaşma model olarak önerilmektedir:

1. Milli Kurul (1. Adım)

Başbakanlığa bağlı bu kurul, ülkede suçluluğun önlenmesi girişimlerini mobilize ve koordine etmekle sorumlu olacaktır. Kurul ideal olarak suçluluğun önlenmesi alanlarında sorumluluğu bulunan ceza adaleti, sosyal refah, sağlık hizmetleri, eğitim ve toplum hizmetleri gibi kurumların koalisyonudur. Bu kurulda gönüllü kuruluş temsilcileri de yer alabilir.

2. Mahalli Kurul (2-4 ile 6. Adımlar)

Mahalli Kuruldaki kilit aktör, milli kurulun rehberlik ve desteğinde suçluluğun önlenmesi çerçevesini uygulamaya koymaktan sorumlu olan kişidir. Mahalli Kurul şunlardan oluşabilir: Cumhuriyet Savcısı, Milli Eğitim Müdürü/okul müdürü, İl sağlık müdürü, aktif ebeveynler, Lion/Rotary Kulüp üyeleri, emniyet müdürü/jandarma komutanı ve sosyal hizmetler müdürü.

3. Program Uygulayıcıları (5. Adım)

Mahalli Kurulun direktifleri doğrultusunda doğrudan hizmet sağlayıcılar, programları infaz etmekle görevlendirilenlerdir. Hizmet sağlayıcılar arasında ceza adaleti personeli, sosyal hizmet uzmanları, öğretmenler, uyuşturucu ilaç terapistleri, sportif organizasyonlar, gönüllü vatandaşlar vs. yer almaktadır.

• ***İşletim Sorunları***

A. Milli Kurul Üyeleri/ Kilit Liderler

Kurul üyeleri çocuk suçluluğunu önlemenin ülke için ne derece önemli olduğu hakkında bilgilendirilmelidir. Kilit liderler, riske odaklanmış önleme çerçevesi hakkında bilgilendirilmeli; risk ve koruyucu faktörler uygulama programını destekleme ve mali destek verme ihtiyacını algılamalıdırlar.

B. Mahalli Kurul Üyeleri/ Önleyici Ekip

Mahalli kurul üyeleri, milli kurul üyeleri gibi *"önleyici içerik"* eğitiminden geçirilmelidir. Riske odaklanmış önleyici çerçeveye özgü genel idealler hakkında bilgilendirildikten sonra, kurul üyelerine, grup kurallarını benimsetmek ile rol ve sorumluluk üstlenmelerini sağlamak üzere nasıl bir ekip üyesi olunacağı öğretilmelidir. Arkasından, kurul üyeleri, risk ve koruyucu faktör değerlendirmesi ile kaynak değerlendirmesi altında yatan genel gerekçeden bilgilendirilmelidir.

C. Program Uygulayıcılar

Doğrudan hizmet sağlayacak program uygulayıcılar, doğum öncesi, okul öncesi, aile ve toplum programları gibi özel program alanlarında eğitilmelidirler.

D. Maliyetin Düşürülmesi ve Yeni Kaynaklar Bulunması

Bütçe olanakları oldukça sınırlı olduğu için suçluluğu önleme maliyetinin nasıl düşürülebileceğini tartışmak hiçte gerçekçi olmayacaktır. Bu nedenle, çabalar yeni kaynakların nasıl bulunacağına odaklanmalıdır. Ülkede gönüllü girişimlerin medyanın katkısıyla sağladığı fonlar bu alanda da umut verici gözükmektedir.

E. Fon Sağlama

Resmi kuruluşlar yanında gayri resmi kuruluşlar da bu koalisyonda yer alacaktır. Yalnız, 5 veya 10 yıl süreli kaynak gereksinimi sadece genel bütçeden sağlanacaktır. Mahalli ticaret odaları/işletmeler bazen toplumsal imajlarını güçlendirmek yanında toplumdaki suçları azaltmak (büyük mağazalardan yapılan hırsızlıklar) için suç önleme projelerini destekleyebilirler. Yine Lions, Rotary, Tüsiad gibi çeşitli dernek ve kulüpler gelecekte katkıda bulunabilecek kurumlar olarak yer almaktadır. Önemli olan katkı sağlama potansiyeli olan kurum ve kuruluşları bilgilendirmek suretiyle ilgilerini çekebilmektir. *Hâkim Eşleri Dayanışma Derneğinin* bu alandaki girişimleri, düzenledikleri balo, kermes gibi sosyal faaliyetlerle sağladıkları fonlar önemli bir toplama ulaşmıştır.

Mahalli radyo, TV istasyonlarını içeren medya da önemli bir enstrüman olabilir: Kaybolan çocukların bulunması, yardıma muhtaç çocuklara koruyucu aile bulunması, zor durumda olan ailelere maddi destek sağlanması kolayca gerçekleştirilmektedir. Her gün bu türden örneklere önemli ölçüde tanık olunmaktadır.

• *Sorumluluk ve Değerlendirme*

Değerlendirme iki amaca hizmet etmektedir: Birincisi, uygulamaları rafine etmek ve geliştirmek için gerekli bilgiyi sağlar. İkinci, hesap vermeyi sağlama dışında amaçların yerine getirilip getirilmediğini ortaya koyar. Her halde, değerlendirme usulleri bu modelin ilk evresinde peşinen planlanmalı ve bunun yapılması için gerekli ödenek ayrılmalıdır. Bu iki amaçlı değerlendirmeyi karşılayacak iki değerlendirme türü vardır: "*Sonuç değerlendirmesi*" ile "*süreç değerlendirmesi*". Mahalli kurul seviyesinde yürütülen sonuç değerlendirmesi, suçlu ve problemli davranışların yeniden değerlendirilmesini de içeren risk/koruyucu faktör irdelemesinin periyodik olarak yenilenmesidir. Program infazcıları seviyesinde yürütülen süreç değerlendirmesi ise, uygulanmakta olan programların dikkatlice izlenmesi şeklindedir.

Mahalli kurul raporlarla harcamaları n hesabını vermelidir. Bu raporlarda özenle hazırlanmış bilgilere yer verilerek, dar boğazlar, gereksinmeler dile getirmeli; katkıda bulunacakların ilgisine sunulmalıdır. Nitekim, *Riyad Kuralları*'nın 61'incisi, bilgi değişimin ulusal, bölgesel ve uluslararası seviyedeki önemini vurgulamaktadır.

Suçluluğun önlenmesi iyi iletişim stratejileri olmaksızın da gerçekleştirilemez. Kaba taslak olarak, dört tür iletişim stratejisi vardır: kitle iletişim (TV radyo, basın), suç önleme kuruluşlarınca hazırlananlar (örneğin haber bültenleri, posterler, broşürler, ilanlar, videolar vb.), toplantılar (örneğin seminerler ve eğlenceyi de içeren toplantılar) ve Internet.

İletişimin amacına dayalı olarak iletişim stratejisi de dikkatlice seçilmelidir. Esas itibariyle iletişimin dört tür amacı

bulunmaktadır: Kaynak sağlanması, hedef kitlenin katılımı, suçluluğun önlenmesinde rol alan insanları bilgilendirme ve toplumsal düşünce değişimidir.

9. 3. Yetişkin Suçluluğu

1993 yılında cezaevine giren hükümlülerin demografik özelliklerini sergilemek üzere meslek grupları ile öğrenim durumlarını belirleyen iki tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 20.

Meslek Grupları	Erkek Sayısı	%	Erkek Sayısı	%
İlmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri	900	1.7	22	0. 04
Müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri	976	1.8	4	0
İdari personel ve benzeri çalışanları	518	0.9	13	0. 02
Ticaret ve satış personeli	388	17.3	78	0. 1
Hizmet işlerinde çalışanlar	2832	5.2	21	0. 04
Tarım/hayvancılıkla uğraşanlar	13304	24.5	13	0. 02
Tarım dışı faaliyetlerde çalışanlar ve ulaştırma makineleri kullananlar	16671	30.6	30	0. 05
Ev kadınları, emekliler, irat sahipleri, öğrenciler, çalışamaz halde olanlar ve bir mesleği olmayanlar	8582	15.8	1048	1. 9
Toplam	**53171**	**97.7**	**1229**	**2.3**

Tablo 21.

Öğrenim Durumları	Erkek Sayısı	%	Kadın Sayısı	%
Okuma yazma bilmeyen	1587	2.9	260	0.5
Okur yazar olup da bir okul bitirmeyen	3191	5.9	125	0.2
İlkokul	40693	74.8	665	1.2
Ortaokul ve dengi meslek okulu	3793	6.9	76	0.1
Lise ve dengi meslek okulu	3068	5.6	72	0.
Fakülte ve yüksekokul	839	1.5	31	0.05
Toplam	**53171**	**97.7**	**1229**	**2.3**

Her iki tablonun sergilediği üzere cezaevine giren hükümlülerin çok büyük bir yüzdesinin sosyo-ekonomik bakımdan toplumun alt katmanlarından geldiği görülmektedir. Diğer bir anlatımla, suç işlenmesi kadar suç işlemeye, özellikle mala karşı suçları işlemeye devam edilmesi de (mükerrerlik yüzdesi en fazla olan suç türü) düşük yaşam koşullarına ilişkin bulunmaktadır. Hükümlülerin yaş grubu dağılımına bakıldığında bu oran 19-21 yaş grubunda % 6.66, 22-29 yaş grubunda % 28.50 iken, en yüksek değerini % 33.24 ile 30-39 yaş grubunda bulmakta ve 40-49 yaş grubunda (%19.21) düşme gösterirken; 65+ yaş grubunda %1'e inmektedir. Bu hükümlülerin % 2.13'ü ise kadındır.[99] Bu veriler bugün içinde güncelliğini korumaktadır.

9. 3. 1. Evlilik ve Suçluluk

Araştırmalar ortaya koymuştur ki, aile içindeki saygınlığın yitirilmesi riski cezaevine girme riskinden daha fazla önleyici etkiye sahiptir. Bu nedenle, suçların önlenmesinde aile içi ilişkiler ceza yaptırımlarına nazaran daha fazla rol oynamaktadır. Bu bulgular doğrultusunda, risk grubundaki aileleri korumak

[99] Ayrıca bkz., T. G. İçli ve A. Öğün, *Türkiye'de Cezaevlerindeki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz*, Adalet Bakanlığı, Ankara 1999 s. 104.

ve desteklemek, özelde cezaevi mükerrerliğini (cezaevinden salıverilen hükümlünün yeniden cezaevine girmesi) ve genelde suçluluğu önleyici rol ve etkinliği açısından suçlulukla mücadele stratejisinde önemli bir siyaset tedbiri olarak değerlendirilmelidir. Hiç kuşkusuz, fonksiyonunu yitirmiş ailelere yapılacak yardım bu tür aileleri suçtan uzak tutmanın ötesinde normatif bir gerekliliktir. Gerçekte de, uzun zaman dilimini kapsayan araştırmalarda, evlilik ile suçluluk arasında nedensel bir bağ ortaya konamamıştır. Yıllar itibariyle cezaevine giren hükümlü erkeklerin medeni haline göre oransal dağılımında; evli erkeklerin Türkiye genelindeki orandan yüksek olması da anılan bağın olmadığını vurgulamaktadır. Ancak şu da bir gerçektir ki, ailenin olumlu yanı hiç bir şekilde göz ardı edilemez. Nitekim cezaevine giren boşanmış erkek oranının Türkiye genelinin 4-5 katı olması da bu gerçeği açıkça gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, erkek hükümlülerin medeni haline göre dağılımına ayrıntılı olarak aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 22.

Cezaevine Giren Hükümlülerin Medeni Hali (1988-1993)

Yıllar	Evli	%	Bekar	%	Eşi Ölmüş	%	Boşanmış	%	Toplam
1988	29989	67.1	13747	30.8	216	0.5	713	1.6	44665
1989	26841	67.0	12230	30.5	240	0.6	722	1.8	40033
1990	29803	68.1	13038	29.8	159	0.4	792	1.8	43792
1991	38796	73.6	12788	24.3	262	0.5	841	1.6	52687
1992	38242	71.9	13542	25.4	276	0.5	1111	2.0	53171
1993	37359	71.1	13725	26.1	235	0.4	1155	2.2	52474
(*)		60.9		37.4		1.3		0.4	

(*) Türkiye nüfusunun medeni durumuna göre dağılımı TC Başbakanlık, DİE, 1989, *Türkiye Nüfus Araştırması*, s. 26.

İşte evlilik ve ebeveynliğin suçluluk üzerine etkisinin ele alındığı araştırma sonuçlarına göre de, bu ilişkinin varlığı açıklığa kavuşamamıştır. Hiç kuşkusuz, evlilik sosyal bir kurum olarak normalliğin ifadesi olup; kişilerdeki sosyal dengeyi artırabilmekte; ve erkekler için de genel olarak yaşamlarını belli bir çizgiye getirdikten sonra başvurulan bir birliktelik

şekli olmaktadır. İşte bu nedenle, 1989 yılında yapılan ve aile içi ilişkilerin niteliğine eğilen uzun süreye yayılan bir araştırma dikkat çekicidir. Bu araştırma sonucunda; bir kadınla yaşamakta olan suçlu ve suçlu olmayan erkeklerin oranı arasında fazlaca bir fark olmadığı; yalnız, 32 yaşında boşanmış veya (en azından bir kere) ayrılmış erkek suçlu sayısının suçlu olmayanların iki katı olduğu saptanmıştır. Keza anılan araştırmaya göre, eşleri (meşru veya gayrı meşru) ile geçinememe olasılığı suçlularda, suçlu olmayanlara göre daha fazla olup; eşlerine fena muamele yapanlar oranı da oldukça yüksektir. Bu bulgularında işaret ettiği üzere, evlilik kurumu kendiliğinden suçlu yaşam biçimini değiştirici nitelikte değildir. Yalnız, evliliği sürdürebilme yeteneğinin suçtan uzak kalmayı da sonuçlandırabileceği göz ardı edilmemelidir.

Bu doğrultuda, evliliğin kişinin suçluluk eğilimini nasıl etkilediği konusuna açıklık getirmek üzere yapılan araştırma bulgularına göre, bir eşe bağlılığın yetişkinlerin antisosyal davranışlarında önemli sayılabilecek bir azalmaya sebebiyet verdiği ve bu şekilde de yetişkinlerin aile kurumunu da içermek üzere; sosyal kurumları benimsemesinin suçlu davranış üzerinde önleyici etkiye sahip olduğu saptanmıştır.

Hiç kuşkusuz, diğer birkaç araştırmanın belgelediği üzere, suçlu kişi için güçlü aile bağları/ilişkileri kendilerinin mükerrer suçlu konumuna düşmelerini önlemek açısından oldukça yararlıdır. Bu bulgu Batı ülkeleri infaz uygulamasında hükümlüler için *aile ziyareti, aile danışmanlığı* ve hükümlülerin gözetim altında erken salıverilmesi gibi programların tanıtılmasında etkili olmuştur. Bu doğrultuda Türk infaz sistemine 1965 yılında Cezaların İnfazı Hakkındaki 647 sayılı kanunla getirilen izin (mazeret ve özel izin) pratikte hükümlü kadar hükümlü ailesi için de çok anlamlı olmuştur (bkz., 5275 sayılı CGTİK Md. 92-96).

Evlilik ve suçluluk konusunda yapılan tüm araştırmalardan elde edilen sonuçları şu altı noktada özetlemek mümkündür:

• Evlilik ve ebeveynliğin suçluluk olasılığını azalttığının açıkça belirlenemediği;

• Suçlu ve suçlu olmayan gruplar arasında evlilik statüsü açısından ciddi bir farklılık olmadığı,

• Suçluların eşleriyle geçinemediği; ayrılık veya boşanma olasılıklarının yüksek olduğu;

• Cebir ve şiddetin eşleriyle ilişkilerine egemen olabildiği;

• Aile içi ilişkilerin karşılıklılık esasına dayalı olduğu; iyi evlilik ilişkisinin eski hükümlünün suçtan uzak kalmasına yardımcı olabildiği; ve

• Yetişkin kişinin alkol kullanması, kumar oynaması veya tekrar suçlu yaşama dönüşünün ailede bunalıma ve sonuçta da aile bireylerince kendisine gösterilen desteğin azalmasına, zaman zaman da cinayet işlemesine sebebiyet verebildiğidir.

Özetle, yetişkin kişilerin kurdukları aile yaşamının kişileri, suçluluktan ne derece alıkoyduğu/kişinin suçluluk kariyerini değiştirip değiştirmediği ve kriminojenik etkilere karşı *tampon* işlevi görüp görmediği konusunda, araştırmalarla belirlenecek bilgi açığına karşın; aile yaşamı ile suçluluk arasında varlığına işaret edilen ilişki, risk grubundaki aileleri korumak ve desteklemek için geliştirilecek hizmetleri haklı ve gerekli çıkaracak niteliktedir. Kuşkusuz, bu hizmet gereği özellikle cezaevlerinden çıkan bazı hükümlüler için *"olmazsa olmaz"* niteliğine bürünmüş bulunmaktadır.[100]

[100] Kanada'da Suçlu Ailesinin Gereksinmelerine Yönelik Stratejik Yaklaşım ve Siyaset Belgesi için bkz., (CFCN Web sitesi www3.sympatico.ca/cfcn).

10. CEZA ADALETİ SİSTEMİ

(İş Akışı/Performans Ölçümü)

Kolluk (polis ve jandarma), Cumhuriyet Savcılığı, ceza mahkemeleri, Yargıtay ve ceza infaz kurumlarından oluşan ceza adaleti sisteminin sadeleştirilmesi ve etkinleştirilmesine yönelik *yapısal analiz* gereği güncelliğini koruya gelmiştir. Bu tür analize niçin ihtiyaç duyulduğunun yanıtı ise çok boyutlu olup; iş yükü artışı, yargılamanın uzaması (adli kilitlenme) savları, kararlardan tatminsizlik gibi nedenlerle adalet mekanizmasının devamlı olarak eleştirilmesi, adli reform istem ve taleplerinin kişi, kuruluş ve siyasi kurumlarca dile getirilmesi, hak arayışı ve hukuk arasında yabancılaşma sürecinin sebebiyet verdiği kriz ile adliyeye olan güvenin sarsılması görünümü yapısal analiz gereğini ortaya koymaktadır.

Her sistem, her obje/kurum/örgüt gibi yapıt denilen bir iç düzene sahiptir. Yapıt, objeyi oluşturan unsurlar ile onların birlikte bulunuşunu kapsamaktadır. Yapıt, ne var ki, gerçeğin tümden şablon üretilmesi anlamında olmayıp, objeye denge ve devamlılık sağlayıcı seçilmiş unsurlar bütünüdür. Yapısal analiz, böylece, objenin oluşum şeklini, diğer bir anlatımla, unsurlar ile onlar arasındaki bağlantıların belirlenmesi anlamına gelmektedir.[101]

[101] M. T. Yücel, *Kriminoloji (Suç ve Ceza)*, Ankara 1986 ss. 317-320; Savcılıklar ile kolluk arasında bilgi akışı/paylaşımı hakkındaki eksikliklerin giderilmesi hakkındaki Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün

CEZA ADALETİ SİSTEMİ

Öte yandan, sistemin tüm suçluların yakalanıp yargılanması ilkesi üzerine kurulduğu da gerçeği yansıtmamaktadır.[102] Tüm suçluların saptanıp sistemin çalıştırılması halinde kolluk ve adliyenin iş yükü altında çökeceği veya kolluk ve yargılama hizmetleri için gerekli harcamaların elde edilecek yarardan çok fazla olacağı unutulmamalıdır.

İşte kamu güvenliği ve insan hakları açısından önemi gittikçe artmakta olan ceza adaleti sistemindeki yapıyı ortaya koymak üzere mevcut sistemin öğelerine ait istatistik ağırlıklı analize aşağıda yer verilmektedir.

10. 1. Cumhuriyet Savcılığı[103]

Ceza mahkemelerindeki optimum çalışma hızı, kamu davasındaki isabet yüzdesi ile ilişkili olduğundan, hazırlık soruşturması sonunda, kamu davasının açılması için yeterli delil bulunmaması veya keyfiyetin takibe değer görülmemesi halinde takipsizlik kararı verilmesi (CMUK m. 164 /CMK m. 172) normuna işlerlik kazandırılması oldukça önemlidir.[104] Bu

---

1.01.2006 tarih ve 5/010.06.02/1 sayılı Genelgesi.

[102] Ceza Adaletinde Kriz. Mevcut suç ve ceza siyasetlerinin suçu bastırmada veya suç oranını azaltmadaki belirgin başarısızlığına ek olarak ceza adaleti sisteminin tutarsızlıklarına ve yetersizliklerine işaret eden şu gerçeklerde göz önüne alınmalıdır:

• Ceza adaletinin el atması gereken suçlardan çoğunun rapor edilmemesi nedeniyle sistem dışı kaldığı;

• Açığa çıkarılan suç oranının düşük olması ile sistemde davaların erimesi sonucu suç işleyenlerden çok azının yargılandığı; ve çok daha azının da mahkum olduğu bu konudaki tahminlerin % 5 ile % 10 arasında değiştiği; ve

• Anglo-sakson ülkelerinde yaygın bir uygulama olan savcılıkta anlaşma (*plea bargaining*) sonucu çoğu sanığın işlediği suç yerine başka bir suçtan cezalandırıldığı ve suçlarını ikrar etmelerine karşılık hafif bir ceza önerildiği; ABD örneğinde ceza davalarının % 95'inin savcılık evresinde anlaşma ile sonuçlandırıldığıdır.

[103] M. E. Artuk, "Batı ve Türk Hukuklarında Savcılığın Dünü ve Bugünü Üzerine Bir İncleme" *İstanbul, Barosu Dergisi,* (Mart Sayı 1, 2002) ss. 3-21.

[104] TÜSİAD, *Yargılama Düzeninde Kalite,* İstanbul 1998 s. 80: "...Savcılar otomatik dava açma makinesi olmaktan çıkarılmalıdır. "; A. O. Kaynak,

doğrultudaki en güzel örneği % 99.9'luk mahkumiyet oranı ile Japonya vermektedir. Japonya'da egemen olan makul kuşku ötesi (*beyond a reasonable doubt*) yaklaşımı en ufak kuşku halinde kamu davası açılmaması doğrultusundadır. Bu yaklaşım oldukça rasyonel, ekonomik ve insancıldır. Bilinmelidir ki, beraat kararına karşın sanık kişiye vurulan itham damgası kolaylıkla silinemez. Kamuoyu nezdinde kişinin alnındaki kara leke beraat etmesiyle nadiren silinmektedir. Kişinin beraat etmesine karşın genelde halk, özelde tanıdıkları/komşuları ithamı hatırlayarak onun suçluluğundan kuşku duyabilmektedirler. Asıl önemli olanı da, masum bir sanığın gereksiz itham edilmesi sonucu başlayan yargılama süreci boyunca maruz kalabileceği psikolojik travmadır. Bu sakıncayı gidermek ötesinde sistemdeki iş yükünü azaltmak üzere bu evrede "*ithamın ertelenmesi*"ne bazı ülkeler, örneğin Türkiye (CMK m. 171-2) Japonya'da (CMK m. 248) yer verilmiştir. Japon düzenlemesine göre, suçlunun karakter, yaş ve durumu, suçun ağırlığı, suçun işleniş şekli ve suç sonrası koşullar göz önüne alındığında, Savcılıkça itham gereksiz görüldüğünde davanın açılmaması emredilmektedir. İthamın ertelemesindeki en önemli etmenler ise, tazmin ve mağdurun duygularının tatmin edilmesidir. Bu koşul Türk düzenlemesi için de geçerliliğini korumakta ise de, erteleme şikayete bağlı ve üst sınırı bir yıl ve daha az süreli ceza gerektiren suçlara inhisar etmektedir. Japonya'da bu kurumun uygulama kapsamı hakkında fikir vermek üzere bazı suç türleri itibariyle oranlarına (1995) aşağıda verilmiştir:

"Hazırlık Soruşturmasında Cumhuriyet Savcısının Takdir Yetkisi" *Ankara Barosu Dergisi*, 1998/2, ss. 56-62.

Tablo 23.

Suç türü	İtham (%)	İthamın ertelenmesi (%)
Toplam	61.7	37.0
Adam Öld.	43.8	4.3
Gasp	80.6	6.5
Müessir fiil	72.8	24.1
İrtikap	59.5	33.8
Hırsızlık	54.9	41.3
Dolandırıcılık	62.2	29.6
Zimmet	13.9	85.0
Irza geçme	67.3	13.7
Irza Tasaddi	47.5	14.3
Rüşvet	67.0	22.9
Cebir ve şiddet	71.3	24.9
Ateşli silah	62.5	32.3
Stimulan ilaçlar	87.5	6.6
Trafik suçları	93.7	5.9

$$\text{İthamın ertelenmesi oranı} = \frac{\text{İthamı ertelenen sanık sayısı}}{\text{İtham edilen + ithamı ertelenen sanık sayısı}} \times 100$$

Bu tabloda görüldüğü üzere, adam öldürme, gasp ve ırza geçme gibi ciddi suçlar dışındaki suçlarda ihamın ertelenmesi oranı oldukça yüksek bulunmaktadır.

Ceza yargılama hukukumuzda 1 Haziran 2005 öncesi, *"iddianamenin reddi veya kabulü"* diye bir kurum olmadığından; özellikle asliye ceza/ ağır cezalı işlerde açılacak kamu davasının, ciddi soruşturma ve kovuşturmalar sonucu elde edilen *"yeterli delille"* desteklenmesine özen gösterilmesi yargılamanın saygınlığı açısından önemli; kamu davası açılması evresinde, Cumhuriyet Savcılarınca sorgu yargıcı kapasitesinde verilecek kararların, dava ekonomisi, kişi hakları ve kamu güvenliği açısından etkisi ise küçümsenemeyecek ölçüde olmasına karşın 1986-1994 yıllarına ait *itham* ve *beraat yüzdelerine* ait aşağıdaki veriler bu yaklaşımı yansıtmamaktadır.

Tablo 24.

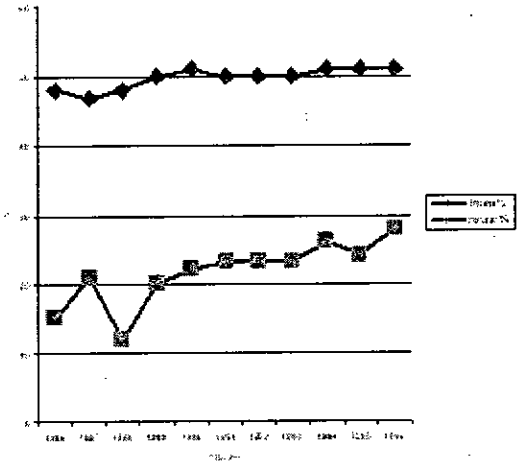

$$\text{İtham yüzdesi} = \frac{\text{İddianame}}{\text{İddianame+Takipsizlik + Ön ödeme}} \times 100$$

Beraat oranının yüksek olması ve ön ödemenin kapsam itibariyle genişletilmesine (...cezanın yukarı haddinin üç aya çıkarılmasına, 3506 sayılı kanun, *TC Resmi Gazete* 14.12.1988) karşın 1989 yılında itham yüzdesinde yaklaşık % 2'lik bir artış görülmesi karşısında kamu davası açma pratiğinde köklü bir değişim gereği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, sanık ve toplum açısından kamu davası açılmasından daha yararlı ise *ithamın ertelenmesi* ile iddianamede, kamu davasının açılmasını haklı gösterecek yeterli delil gösterilmemiş olması halinde ise, mahkemece *iddianamenin reddine* karar verilmesinin Ceza Usulüne kazandırılması ve en son evrede de Hollanda, Fransa, Belçika, Almanya, ve İngiltere'de olduğu gibi kamu davası açılmasında "takdirilik ilkesi'nin yasallaştırılması gereklidir. Nitekim YCMK ile bu ilke doğrultusunda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Hiç kuşkusuz, Cumhuriyet Savcıları için dava ekonomisine yönelik seminer çalışmaları da kurumsallaştırılmalıdır. İşte bu düşünceler doğrultusunda *CMUK Ön Tasarısında* (1999) ithamın ertelenmesi ile iddianamenin iadesi ve reddine yer verilmiş, yalnız iddianamenin iadesi *CMK* ile yasallaştırılmış; ithamın ertelenmesi 5395 sayılı *Çocuk Koruma*

Kanunu (madde 19) ile çocuklara inhisar ettirilmiş iken 5560 sayılı kanunla da erteleme yetişkinler için de ön görülmüştür. Çocuklara özgü yeni bir kurum da *"hükmün açıklanmasının ertelenmesi"* dir (madde 23): (1) *Çocuğa yüklenen suçtan dolayı yapılan yargılama sonunda belirlenen ceza, en çok üç yıla kadar(üç yıl dahil) hapis veya adli para cezası ise, mahkemece hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına geri verilebilir.* ... düzenlemesi de kapsamı daraltılarak yetişkinler için de geçerlik kazanmıştır (5560 sayılı kanun md. 40/*RG* 19 Aralık 2006). Hükmün açıklanmasının ertelenmesi halinde her sanığın denetimli serbesti rejimine tabi tutulması ise oldukça isabetsiz olmuştur. Uzlaşma, erteleme, denetimli serbesti ve hükmün açıklanmasının ertelenmesi için (tikaç) koşulların ayniliği karşısında bunlara özgü uygulama pratiğinin yerleşmesi uzun zaman alacaktır.

Hazırlık soruşturmalarında insan hakları ihlallerine yol açılmaması bakımından özellikle, Cumhuriyet savcıları tarafından;

1. Güvenlik güçleri hakkında kötü muamele ihbarlarına ilişkin olaylarda, suç mağdurlarının ifadelerinin alınması, kötü muamele iddia ve emarelerine gerekli dikkat ve özenin gösterilmesi, kolluk ile ilgili şikayet veya soruşturmaların yeterince aydınlatılmadan sonuçlandırılmaması,

2. Hazırlık soruşturulmalarında gerekli araştırmanın tez elden yapılması,olayla ilgili müşteki, mağdur ve tanık ifadelerinin saptanmasında gecikmelere yer verilmemesi, bilgi sahibi olmayan kişilerin imzaladığı tutanakların yasal işlemlere dayanak yapılmaması,

3. Gözaltı kayıtlarının incelenmesi, gözaltındaki şahısların yetersiz olan muayene ve doktor raporları ile yetinilmemesi, güvenlik güçlerince kendilerine sunulan belgelerdeki çelişkiler, tutarsızlık ve boşluklar konusunda yeterli araştırma yapılması, olayla ilgili kollukça düzenlenen tutanaklardaki eksiklerin giderilmesi ve olay yeri fotoğraflarının çektirilmesi,

4. Otopsi tutanaklarının gerekli ayrıntıyı içermesi, otopsi fotoğraflarının çektirilmesinde fazla duyarlı davranılması,

5. Gerekli deliller toplanmadan takipsizlik ve yetkisizlik kararları verilmemesi, dilekçe sahiplerine ve suçtan zarar görenlere soruşturma sonuçlarının bildirilmesi gerekmektedir.

Hazırlık soruşturmalarının kanunun öngördüğü şekilde yapılması, sanık, tanık, müşteki ve mağdur ifadelerinin alınması, soruşturma konusu olayla ilgili tüm delillerin toplanması ve gerektiğinde olay yerinde keşif yapılması, olay yeri fotoğraflarının çektirilmesi, hâkim kararını gerektiren soruşturma işlemlerinin geciktirilmeksizin yerine getirilmesi, mağdurların geçici ve kat'i raporlarının aldırılması, *Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği*'nin eksiksiz uygulanması, ölü muayenesi ve otopsi işlemlerinde CMK'un 86, 87, 88 ve 89 üncü maddeleri hükümlerine uyulması, yürütülen soruşturmaların sağlıklı ve hızlı bir şekilde sonuçlandırılması öngörülmelidir.[105] Öte yandan, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin (2000) 19 sayılı *"Ceza Adalet Sisteminde Savcılığın Rolü"* üzerine Tavsiye Kararı uyarınca aşağıdaki ilkelerin göz önünde bulundurulması önerilmektedir:

- Ceza siyasetinin önceliklerinin etkin bir şekilde uygulanması fikrini de göz önünde bulundurarak kolluğa uygun talimatlar verilmesi,

- Farklı kolluk birimlerinin var olduğu durumlarda, davaları tek tek, bu davaları en iyi şekilde ele alacaklarını düşündüğü birimlere dağıtılması,

- Eğer savcı tüm davalarla aynı anda ilgilenecek durumda olmadığında, kendisinin *önemli ve hassas işler üzerinde yoğunlaşmasına* olanak tanınması söz konusu olmalıdır.

- Hangi işlerin en önemli olduğuna karar vermede kullanılacak *ölçütler* belirlenmelidir. Bu bağlamda yer alacak ölçütlerden bazıları şöyledir:

Suçun *ciddiyeti,*
Davanın *hassasiyeti,*

[105] Bkz., Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün 1.01.2006 gün ve 5/010.06/2 sayılı *"Yakalama, göz altına alma ve ifade alma mevzuatının uygulanması ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi"* Genelgesi.

Soruşturmanın *karmaşıklığı,*
Soruşturmanın *bedeli,*
Cevaplandırılması girift hukuki sorular,
İnsan haklarına ciddi müdahaleler.

10. 1. 1. DGM Cumhuriyet Savcılıkları

DGM Savcılıklarında, 1994 yılı itibariyle mevcut 24370 işten % 48.4'ünün sonuçlandırıldığı; iş yükünün son beş yıl içinde 5.2 kat artış gösterdiği ve ortalama tahkikat süresinin 135 gün aratarak 276 günü bulduğu saptanmıştır. Bu savcılıklardan çıkan işlerin değişimini sergilemek üzere 1988-1997 dönemini kapsayan istatistik bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 25. DGM Cumhuriyet Savcılıklarında Çıkan İşlerin Yıllara Dağılımı

Yıllar	Takipsizlik	Kamu davası	Yetkisizlik	Görevsizlik	Birleştirme	Çıkanın Gelene %
1988	24.5	47.8	3.2	18.3	6.2	67.8
1989	27.2	49.6	3.5	14.8	4.9	65.1
1990	28.2	54.6	1.7	11.1	4.4	60.7
1991	32.4	45.7	7.7	9.6	4.6	60.5
1992	22.8	54.9	1.0	15.7	5.6	53.9
1993	19.7	55.7	10.7	6.9	7.0	48.7
1994	17.7	59.4	11.6	5.1	6.2	48.4
1995	20.8	60.6	3.5	8.3	6.9	39.4
1996	20.1	57.5	4.3	10.8	7.3	33.8
1997	14.0	41.7	29.8	9.4	5.1	37.6

DGM Savcılıklarınca açılan kamu davalarını, çıkan işlere oranladığımızda; % 57.5 olarak bulunan Türkiye ortalamasının Diyarbakır'da 67.9, Erzincan'da ise % 37.6 olmak üzere değişik bir trend izlediğine tanık olunmuş; 1994 yılında % 77'ye vuran olan itham yüzdesinde azalma eğilimi görülmüş; beraat oranları hususunda ise Türkiye ortalamasından oldukça yüksek bir yüzde sergilendiğine tanık olunmuştur. Bu durumu vurgulamak üzere her iki veri serisine ait tablo görünümü (1988-1997) şöyledir.

Tablo 26.

Yıl	İtham %	Beraat %
1988	58.5	55.7
1989	64.6	61.8
1990	65.9	56.9
1991	58.5	65.2
1992	70.7	59.0
1993	73.9	60.1
1994	77.0	56.4
1995	74.5	50.6
1996	74.0	42.6
1997	74.8	31.8

10. 1. 2. Cumhuriyet Savcılıkları

Cumhuriyet savcılıklarında 1997 yılında mevcut 2.293.547 işten % 67.3'ü sonuçlandırılırken; % 0.8 (Yalova) ile % 62.4 (Kartal) arasında değişen oranda faili meçhul dosyaya tanık olunmuştur. Bu oranın Türkiye ortalaması %27.6'dır.[106] Bu oranın Fransa'daki görüntüsü % 42'yi bulmaktadır (1990).

"Açılan kamu davaları" nın savcılıklarda çıkan işlerdeki payı açısından Savcılıklar arasında DGM örneğinde olduğu gibi önemli değişimlere tanık olunmaktadır. 1997 yılında % 24.8 ile % 61.3 arasındaki bu oranın Türkiye ortalaması % 43.1 iken, itham yüzdesi 49.5'i bulmakta; ve 1986 yılına göre %2'lik bir artış kaydettiğine tanık olunmaktadır. Bu bağlamda usul ekonomisi açısından önemli bir kurum olan ön ödemenin sistem girdisinde iş yükünü azaltmadaki işlevi küçümsenmeyecek bir ölçüye ulaşmaktadır. Nitekim, yalnızca ön ödeme nedeniyle kamu davası açılmayanların pastadaki payı 1997 yılında % 26.5'i bulmuştur. Bu durumu mahkeme evresini de içermek üzere belgelemek için yapılan istatistik inceleme; E. TCK 119. maddesi uyarınca *ön ödeme* sonucu *"kamu davası açılmayan"* ve *"kamu davası ortadan kaldırılan"* işlere ait 1986-1996 yılları verileri ve değişim trendi şöyle bir tablo çizmektedir:[107]

[106] M. T. Yücel, *Kriminoloji (Suç ve Ceza)*, Ankara 1986 ss. 317-320.

[107] Almanya'daki oranlar için bkz., F.-C Schroeder, "1999'da yapılan Türk

Tablo 27.

Yıllar	Kamu davası açılmayan	Kamu davası ortadan kaldırılan	Toplam	Değişim
1986	161387	61890	223277	100
1987	190238	58317	248555	111
1988	235291	63135	298426	134
1989	192009	83982	275991	124
1990	212530	85135	297665	133
1991	219275	91526	310801	142
1992	230758	123662	354420	159
1993	235127	142878	378005	169
1994	260078	154349	414427	186
1995	225025	196787	421812	189
1996	228669	193290	421959	189
1997	242234	133116	375350	168

D: 1986=100

10. 2. Ceza Mahkemeleri

Ceza mahkemelerine yılı içinde *"yeni gelen toplam iş"* yükünün mahkeme türlerine göre yüzde dağılımı yıllar itibariyle şöyledir:

Tablo 28.

Mahkeme	1986	1996	2000
DGM	0.09	0.70	0.52
Ağır Ceza	3.23	4.55	4.99
Asliye Ceza	23.43	46.2	51.26
Sulh Ceza(*)	73.25	48.6	43.23

(*) *"Ön ödeme"* limitinin artırılması sonucu görünüşte % 30'luk bir azalma saptanmış ise de, reel azalma oldukça fazladır.

Bu tabloda görüldüğü üzere, mahkemeler sisteminde korunması gereken piramit yapı yıllar itibariyle bozulmuştur.

Ceza Mahkemeleri Usulü Taslağı...", *Ceza Hukuku Reformu*, (Umut Vakfı) İstanbul 2001, ss. 116-117.

Toplam iş yüküne ilişkin aşağıdaki tabloda bu çarpıklık daha belirgin olmaktadır.

Tablo 29.

Mahkeme türü	Geçen yıldan kalan	Yeni gelen	Bozularak gelen	Toplam
DGM*	6175	6040	696	12911
Ağır Ceza	30116	34172	3324	60096
Asliye Ceza	352741	400822	13416	766979
Sulh Ceza	131449	421947	9484	560857

Bu mahkemelerin çıkardığı iş-verimlilik oranı (çıkan işin toplam işe oranı) araştırıldığında ise, karşımıza farklı bir yapı çıkacaktır. Şöyle ki, bu oran DGM'de % 50.6; Ağır Cezada % 50.1; Asliye Cezada % 50.1 ve Sulh Cezada ise 74.9'dur. DGM dışındaki mahkeme türlerinin geçmiş yıllara ilişkin verimlilik analizi (% olarak) yapıldığında ise sulh ceza mahkemeleri dışındaki mahkemelerde, bir düşüşe tanık olunmaktadır:

Tablo 30.

Mahkeme türü	1962	1963	1966	1967	1994	1995	1996
Ağır Ceza	58.5	61.5	63.8	55.8	56.4	54.8	50.1
Asliye Ceza	65.5	80.6	80.2	58.7	53.5	52.4	50.1
Sulh Ceza	55.6	60	64.9	55.4	75.8	75.0	74.9

Verimlilik oranı açısından üç metropol kentteki Türkiye ortalamasından sapmalar (S) ise ilginç görülmüştür:

Tablo 31.

Mahkeme Türü	Ankara %	S	İstanbul %	S	İzmir %	S	Türkiye %
Ağır Ceza	60.6	+4.5	49.6	-6.5	39.2	-16.9	56.1
Asliye Ceza	61.0	+7.6	44.4	-9	52.5	-0.9	53.4
Sulh Ceza	84.2	+8.4	79.8	+4	87.5	+11.7	75.8

* DGM davaları 30.06.2004 tarihinde 5190 sayılı kanunla yetkili Ağır Ceza Mahkemelerine devredilmiştir.

Bu verilere göre, ağır ceza ve asliye ceza mahkemelerindeki verimlilik oranı, Ankara için Türkiye ortalaması üstünde iken, İstanbul ve İzmir'de ortalamadan eksi sapma görülmektedir.

10. 3. Hukuk Davalarının Ceza Adaletine Etkisi

Hukuk davalarından özellikle gayrimenkulun aynına ilişkin davalar ile tedbir kararları, kanuni faiz/temerrüt faizinin gerçekçi olmayışı, makul süresinde bitirilemeyen, psiko-sosyal gerilimi fazla olan davaların ceza adaleti için yeni işler yarattığı bilinmektedir. Nitekim, ABD'nin çoğu eyaletleri ile ekser devletler ceza adaleti sisteminde görülen krizi etkileyen unsurlar arasında hukuk mahkemelerinin işlevsel açıdan etkisizliği de yer almaktadır. Bu saptama en son olarak Amerikan Barolar Birliği Başkanı R. William İde III tarafından ABD'deki Hukuk Yargılaması Zirve Toplantısında (17-18 Aralık 1993) "*Hukuk yargılama sisteminin etkinliği arttıkça ceza adaletine ihtiyaç azalacaktır.*" deyişi ile dile getirilmiştir. Türkiye'de bölgeler itibariyle 100.000 nüfusa düşen 1997 yılı dava sayılarına bakıldığında hukuk ve ceza davaları arasında saptanan olumlu korelasyon katsayısı (0.95) bu tezi doğrulamaktadır. İşte, hukuk mahkemelerindeki etkinliğin toplumsal düzen sağlamadaki işlevi oldukça önem kazanmaktadır.

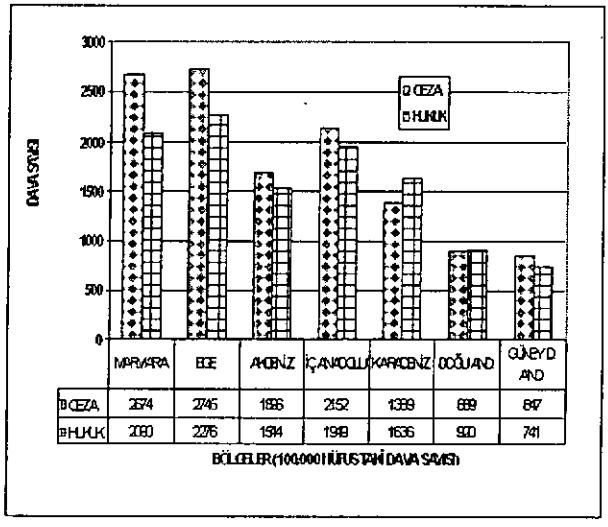

10. 4. Kabarık İş Yükü Nedenleri

10. 4. 1. Gıyabı tutukluluk

Paradoksal bir anlatımla, devlet güvenliği sağlamak/vatandaşını korunmak için ceza kovuşturmasını ancak diğer vatandaşlarına kötü bir şey yaparak (*zorunlu kötülükle*) gerçekleştirebilmektedir. Devlet *"iyi olanı"* ancak *"kötü olanı"* da yaparak; hak kısıtlamalarına başvurarak sunmaktadır. Önlenemez tahribatı göz önüne alınarak bu zorunlu kötülüğün mümkün olduğunca en alt seviyede tutulması siyaseti *de facto* benimsenmelidir. Burada söz konusu olan benimsediğimiz etik anlayış bilincini vurgulamaktır: Devlet kendi davranış biçimleri açısından suçluların davrandığı gibi davranamaz; kendini onlarla aynı konumda göremez. Bu yaklaşım, doğal olarak, devletin suçlulara göre biraz daha dezavantajlı bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu çıkarımın benimsenen uygarlık düzeyi ve insana saygı için ödenecek bir bedel olduğu bilinmelidir. Türkiye'de tutukluluk süresinde kesin sınır çizen bir yol seçilmiştir. Ağır ceza mahkemesi görevine girmeyen işlerde tutukluluk süresi en çok altı aydır. Bu süre, ancak, zorunlu hallerde gerekçesi gösterilerek dört ay daha uzatılabilir. Ağır ceza mahkemesinin görevine giren işlerde tutukluluk süresiyse, en çok iki yıldır. Bu süre de zorunlu hallerde gerekçesi gösterilerek uzatılabilirse de, uzatma süresi üç yılı geçemez.[108] Bu düzenleme biçimi, dava yönetiminde *tutuklu işlere* özgü sürat sağlamak üzere yeni metotların geliştirilmesine ihtiyaç göstermektedir. İşte tutuklu işlerin yarattığı iş yükü stresi yanında gıyabı tutuklu dosyaları da mahkemeler için iş yükü artışı anlamına gelmektedir.

Gıyabı tutuklu dosya oranının yüksek olması, görünürdeki iş artışına (ve yargılama süresinin uzamasına) neden olmakta-

[108] Almanya'da tutukluluk için belirtilen kesin bir üst sınır yoktur. Tutukluluk hali her altı ayda bir resen denetlenmektedir. Kanun koyucu, devamlı denetimlerle tutukluluk süresinin kısalacağını ön görmekte iken uygulamada tersi bir duruma dört, beş ve hatta altı yıl süren tutukluluk haline tanık olundu. Aynı sonuç, eski CMUK'ta ağır cezalı işlerde tutukluluk halinin her ay denetlenmesi düzenlenmesi için de geçerliliğini korudu.

dır. İstanbul Ağır Ceza, Asliye Ceza ve Sulh Ceza mahkemelerindeki gıyabı tutuklu dosya oranları sırasıyla %20.4, %16.3 ve %17.9'dur. Benzer şekilde Ankara Ağır Ceza, Asliye Ceza ve Sulh Ceza Mahkemeleri'ndeki gıyabı tutuklu dosya oranı sırasıyla %20.3, %16.0, %12.9'dur. Bu tür davaların sisteme girmesiyle mahkemelerdeki kronik bir iş yükü sürekli olarak bir sonraki yıla devretmekte; ve mahkemelerdeki yargılama süresi ise uzamaktadır. Bu görüntü, DGM dışındaki Cumhuriyet Savcılıklarında 1993 yılı Türkiye ortalaması olarak saptanan %17.4'ün, önceki yıllar itibariyle ceza mahkemelerine yansıması sonucudur.

10. 4. 2. Talikler

Her talik davanın işlem süresini uzattığı ve iş yükü birikimine neden olduğu için *talike* işlevsel olması dışında başvurulmaması temel usul ilkesidir. Bu amaçla, tensipte yer alan iş ve süreçlerin daha gerçekçi bir takvimi yapılarak, taraflara hazırlık için gerekli süre sağlanmalı; ve bu konuda ödünsüz bir uygulama kurularak yalnızca esaslı bir nedenin bulunması halinde talik yapılabileceği bilinci yerleştirilmelidir.

Talikler (*split trial process)* bağlamında yapay celselerin etkisini saptamak üzere Ankara Adliyesi Asliye Ceza Mahkemeleri'nde örnekleme tekniği kullanılarak seçilen 1000 dosyaya ilişkin aşağıdaki bulgular oldukça ilginçtir:

♦ Karar türüne göre dava, sanık ve celse sayısı dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 33.

Karar Türü	Dava sayısı	%	Sanık sayısı	%	Celse sayısı	%
Mahkumiyet	464	46.5	560	45.8	1102	49.8
Beraat	297	29.8	395	32.3	576	26.0
Diğer	237	23.7	267	21.8	537	24.2
Toplam	998	100	1. 222	100.0	2. 215	100.0

Dava başına sanık sayısı	: 1.2
Ortalama celse sayısı (Genel)	: 2.2
Mahkumiyet	: 2.4
Beraat	: 1.9
Diğer	: 2.3

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, incelenen dosyaların 464'ünde mahkumiyet (%46.5), 297'sinde beraat (% 29.8) ve 237'sinde diğer kararlar (%23.7) verilmiştir.

Araştırma kapsamındaki 998 davaya ilişkin sanık sayısı 1222 olup, bunların 560'ı mahkumiyet (%45.8), 395'ı beraat (%32.3) ve 267'si diğer kararlar (%21.8) iken; ve toplam 998 dava 2215 celsede sonuçlandırılırken, bu çerçevede bir dava için ortalama celse sayısı 2.2'dir. Ancak, ortalama celse sayısı mahkumiyetle sonuçlanan davalarda 2.4, beraatle sonuçlanan davalarda 1.9 ve diğer davalarda ise 2.3 dür. İki celse arasındaki ortalama süre 39 gündür.

Tablo 34. İlk celse ile son celse arasında geçen süre dağılımı

Karar Türü	0-1 Ay	%	1-3 Ay	%	3-6 Ay	%	6-12 Ay	%	12 Üstü	%	Ort. Süre G
Mahkumiyet	200	43.0	114	54.3	82	41.4	54	54.0	14	56.0	90
Beraat	163	35.1	50	23.8	56	28.3	23	23.0	5	20.0	72
Diğer	102	21.9	46	21.9	60	30.3	23	23.0	6	24.4	90
Toplam	465	100	210	100	198	100	100	100	25	100	
Birikimli süre											
Mahkumiyet	200	43.1	314	67.7	396	85.3	450	97.0	464	100	
Beraat	163	54.9	213	71.7	269	90.6	292	98.3	297	100	
Diğer	102	43.0	148	62.4	208	87.8	231	97.5	237	100	
Genel	465	46.6	675	67.6	873	87.5	973	97.5	998	100	

Yukarıdaki tabloda ilk celse ile son celse arasında geçen ortalama süre 85 gün olup, bu süre mahkumiyet ve diğer kararlarda 90 güne yükselirken, beraat kararlarında 72 güne inmektedir. Suç türüne göre ise, en uzun olanı 108 gün ile dolandırıcılık, 102 gün ile müessir fiil ve 97 gün ile Kaçakçılık Kanunu'na ait suçlardır. Araştırma kapsamındaki 998 davanın 465'i (% 46.6) bir ay ve daha kısa sürede karara bağlanırken;

873'ü (% 87.5) altı aydan daha kısa sürede sonuçlandırılmıştır. Bir aydan daha kısa sürede karara bağlanan davaların mahkumiyet, beraat ve diğer karar türlerindeki oranı sırasıyla % 43.1, % 54.9 ve % 43.0 iken bir yıldan daha fazla süren davalardaki (25) oran ise, mahkumiyet kararlarında % 3, beraat kararlarında % 1.7 ve diğer kararlarda % 2.5'tir. Celse sayısı ile yargılamanın uzunluğu arasındaki ilişki karşısında aşağıdaki tablo yargılama süresi açısından oldukça iyimser bir görünüm sergilemektedir.

Tablo 35.

Celse Sayısı	Dava Sayısı	%	Birikimli
1	400	40.1	40.1
2	276	27.7	67.7
3	160	16.0	83.8
4	81	8.1	91.9
5	48	4.8	96.7
6	19	1.9	98.6
7	14	1.4	100.0

Ortalama celse sayısı : 2.2

Bu tabloya göre, araştırma kapsamında incelenen davalardan yalnızca 14'ünün yedi celsede (%1.4) karara bağlanırken, 400'ünün bir celsede (% 40.1) sonuçlandırıldığı, üç celse ve daha az sürede sonuçlanan dava sayısı ise 836 (% 83.8) dır.

İstanbul ve Ankara'daki ağır ceza mahkemelerinde kesinleşmiş 1105 dosya üzerinde yapılan incelemede de celse sayısı bakımından yaklaşık değerler saptanmış; 918 davadan 365'inin (% 39.7) bir celsede sonuçlandırıldığı; üç celse ve daha az sürede sonuçlandırılan dava sayısının 699 (% 76.1) olduğu görülmüştür. Talik nedenlerine göre dosya sayılarının oransal dağılımı ise şöyledir:

Tablo 36.

Talik Nedeni	Sayısı	%
Tarafların Gelmemesi	720	36.1
Diğer Mahkemelerden Talimat Cevabının Gelmemesi	70	3.5
Nüfus Kaydının Gelmemesi	128	6.4
Sabıka Kaydının Gelmemesi	75	3.8
Bilirkişi Raporunun Gelmemesi	133	6.7
Yazı Cevaplarının Gelmemesi	504	25.3
Keşif Yapılmaması	45	2.3
Tebligat Yapılamaması	14	0.7
Diğer Davaların Sonucunun Beklenmesi	8	0.4
Dosyanın Tetkike Alınması	53	2.7
Taraf Değişikliği	1	0.1
Sanığın Bulunamaması	180	9.0
Diğer Nedenler	64	3.2
Toplam	**1995**	**100.0**

10. 5. Yargılama Süresi-Makul Süre

Davaların hızla sonuçlandırılması, tutuklu kişilerin makul süre içinde yargılamayı isteme hakları, anayasal norm olarak hukuk sisteminde yer almış; hızlı yargılama kavramı, adaletin bir gereksinmesi olarak *Anayasa* 141 ve *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*'nin 5 ve 6. maddelerinde ifade edilmiştir. Cezalandırma hızlı olduğu, suçu yakından takip ettiği oranda adil ve yararlı olacaktır (Beccaria). Kuşkusuz, yargılama süresinin makul süre ötesinde gereğinden fazla uzaması halinde Sözleşme ve Anayasa hükümlerine aykırı hareket edilmiş olacaktır. Bu çerçevede, makul sürenin saptanması açısından "*tarafların davranışları*" ve "*davanın karmaşıklığı*" önemli öğelerdir.

Ceza mahkemelerinde gün olarak ortalama yargılama süresi (M) 1986- 1996 yılları verilerine göre şu tabloyu sergilemektedir.

Tablo 37.

Mahkeme Türü	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
DGM	127	144	137	165	184	168	203	250	269	305	341
Ağır Ceza	332	313	244	256	267	243	233	239	246	263	306
Asliye Ceza	276	266	244	260	271	258	282	301	288	320	331
Sulh Ceza	158	174	122	180	175	160	140	123	114	118	115

Ortalama yargılama süresi = (2X+Y-Z)/(Y+Z)*360
X= Geçen yıldan kalan dava sayısı
Y= Yıl içinde açılan dava sayısı
Z= Karara bağlanan dava sayısı

Bu tabloya göre süre, DGM ve Asliye Ceza mahkemelerindeki iş artışına paralel olarak önemli derecede artmıştır. Konuya *ortalama* yargılama süresi ötesinde sayısal açıklık getirmek üzere aşağıda tabloda 1993 yılında çıkan davaların açılış yıllarına göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 38.

Mahkeme Türü	Açılış Yılları									Çıkan	
	1989 ve öncesi	%	1990	%	1991	%	1992	%	1993	%	Toplam
DGM	16	0.4	21	0.5	148	3.9	1412	36.8	2239	58.4	3836
Ağır Cez.	942	3.0	754	2.4	2032	6.6	8800	28.3	18583	59.7	31111
Asliye Cez.	8895	2.6	10688	3.1	29073	8.5	107640	31.7	183892	54.1	340188
Sulh Cez	6137	1.6	5729	1.5	12866	3.4	54381	14.4	299915	79.1	379028

Görülen odur ki, çıkan davalar arasında beş yıl ve öncesi açılmış dava oranları ağır cezalık (% 3) ve asliyelik işler (% 2.6) bakımından küçümsenmeyecek ölçüye ulaşmıştır. Bu gruptaki davalarda yargılama süresinin uzunluğu ve bazı davaların zamanaşımından düşmesi adalete güveni zedeleyici bir niteliğe bürünmüştür. Bu durumu gidermek üzere; dava yönetimi bağlamında mahkemeye gelen işlerin kamu güvenliği

ve korunması açısından önem derecesine göre sınıflandırılarak, önem derecesi yüksek olanlara öncelik verilmesi yönteminin benimsenmesi rasyonel bir çözüm olacaktır. Kuşkusuz, kurulduklarında DGM'lerinin varlık nedeni de bu yöntemde saklı bulunmaktadır. Ne var ki, konu tarihsel boyutunda irdelendiğinde, ceza adaleti sisteminin etkinliği doğrultusunda önemli bir gelişmeye tanık olunmaktadır. Bu durumu sergilemek amacıyla 1959 ve 1994 yıllarında *çıkan davaların* TCK ve özel kanunlara göre *açılış yılları dağılımına* aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 39.

1994

Yasa	1990 ve öncesi	%	1991	%	1992	%	1993	%	1994	%
TCK	10342	2.5	10273	2.5	27326	6.6	113242	27.3	253704	61.2
Özel	9011	1.1	8459	1.0	19393	2.4	173694	21.5	595967	73.9
Toplam	19353	1.6	18732	1.5	46719	3.8	286936	23.5	849671	69.6

1959

Yasa	1955 ve öncesi	%	1956	%	1957	%	1958	%	1959	%
TCK	10831	10.2	9292	8.8	18909	17.8	41976	39.6	25014	23.6
Özel	3807	5.1	2781	3.7	7259	9.7	37090	49.7	23750	31.8
Toplam	14638	8.1	12073	6.7	26168	14.5	79066	43.8	48764	27.0

Bu verilere göre, yılı içinde karar verilen davalar açısından 1959 yılına oranla 1994 yılında %42.6'lık; iki yıl içinde çıkanlarda ise %22.3'lük bir artış görülürken, beş yıl ve ötesinde açılan davalarda % 6.5'luk; TCK ihlallerinde ise %7.7'lik bir azalma saptanmaktadır. Bu yıllara ait ilginç bir çıkarımda beraat oranlarında yapılmıştır. 1959 yılındaki %23.88 olan beraat oranının 1994 yılında %17.66'ya düştüğü görülmüştür. Ne var ki, mahkumiyet oranının İsveç'te %94.7 (1988) Fransa'da %98.9 (1982), Almanya'da % 96.5 (1985) ve Japonya'da %99.9 (1992) olduğu göz önüne alındığında; Türkiye'de beraat oranının çok aşağıya çekilmesi gerekmektedir.

İşte yargıda kalite açısından, *hızlı yargılama,*[109] bilgisayar ortamında makul süre içinde yürütülen *"adil bir süreç"* olarak algılanmalıdır. Ceza adaletinde etkinliğin somut bir belirtisi olan hızlı yargılamanın gerçekleşmesi halinde;

- Ciddi bir tensip işleminin varlığına,
- Davaların sistemde hızlı bir şekilde akışına,
- Hakimlerin davalara hakimiyetinin kolaylaşacağına,
- Fazlaca davanın görülmesi ve sonuçlandırılmasına,
- Az sayıda duruşma ile biten davalarda harcamaların azalacağına,
- Yargılamanın başlaması için beklenen/tutuklu kalınan sürenin minimuma inmesi nedeniyle taraflardaki gerilimin azalacağına,
- Sonuçta, vatandaşların adaleti kendi ellerine almak yerine yargıya başvurmayı yeğlemelerine,

tanık olunacaktır.

Hızlı yargılamanın sanık ve toplum açısından yararını kimse yadsıyamaz. Bir taraftan sanık/ları tutuklu/tutuksuz devam eden yargılamanın hızla sonuçlandırılması sanık/yakınları için endişeli günleri azaltırken; öte yandan, tanıklar üzerindeki olası etkiyi minimuma indirerek, tanıklardaki hafıza zayıflaması/kaybı veya kendilerinin bulunamaması riski giderilerek adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır.

10. 5. 1. Kapasite Üstü İş Yükü

Mahkemelerdeki yargılama süresinin özellikle metropol adliyelerinde *"makul süre"* ötesinde uzamasının önemli nedenlerinden biri de mahkemeye *kapasite üstü* iş gelmesidir. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nca benimsenen iş yükü standardının 300-1200 arasında olmasına karşın aşağıdaki tabloda İstanbul ceza mahkemelerindeki iş yükü (1993) Kurul standardından büyük oranda olumsuz sapma göstermektedir.

[109] ABD'de eyalet ve Federal düzeyde yer alan yasalarda sanıkların "hızlı yargılanma hakkı" güvence altına alınmıştır. Bkz., A. Partridge, *Legislative History of Title I of the Speedy Trial Act of 1974*, Federal Judicial Center, Washington DC 1980.

Tablo 40.

Mahkeme Türü	Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu'nca Belirlenen İş Yükü	İstanbul Ceza Mahkemelerinde Mevcut İş Yükü	Fark
Ağır Ceza	300-350	496	+171
Asliye Ceza	700-800	3619	+2869
Sulh Ceza	1000-1200	3925	+2825

10. 5. 2. Hâkim/Savcı Açığı

Bu yoğun iş hacmi karşısında yeni mahkemeler kurulması güncelliğini korumakta ise de, hâkim açığı karşısında bu yaklaşım da çözüm getirememektedir. Gerçekte hâkim açığı göründüğü kadar değildir. Bu amaçla yapılan araştırmada; Ağır Ceza Merkezi ile bağlılarına ait 1990 yılı (yeni gelen, geçen yıldan kalan ve bozularak gelen toplam) iş yükünün *Kurul* ölçütlerine uyarlaması yapıldığında tüm sistem birimlerindeki reel açık sayısının 416 olduğu saptanmıştır:

Tablo 41.

Birimler	Açık/Fazla
Savcılık	+ 196
Ceza Mahkemeleri	- 673
Hukuk Mahkemeleri	+ 61

Hiç kuşkusuz, hâkim açığı her ilçede adli teşkilat kurulması gereği enflasyonist biçimde devam edecektir. Bu konuda köklü çözüm için *"Ceza mahkemeleri her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumları ve iş hacmi göz önünde tutularak belirlenecek ilçelerde Adalet Bakanının önerisi üzerine Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararı ile kurulur"* normu yasallaştırılmalıdır. Bu bağlamda siyasi açıdan en cesur karar 2004 yılında 136 ilçe adliyesinin kaldırılması olmuştur.

10. 6. Yargıtay[110]

Mahkeme evresinde işin sonuçlandırılmış olmasının, adaleti somutlaştırmak anlamına gelmediği, Yargıtay'daki iş akışı ve karar türleri incelendiğinde görülecektir.

10. 6. 1. Cumhuriyet Başsavcılığı

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Cumhuriyet Başsavcısı, Cumhuriyet Başsavcı Vekili ile Cumhuriyet Savcılarından oluşmaktadır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılıklarına yeni gelen dosya sayısı 10 yıllık süre içinde % 31 artış göstererek, 1993 yılında 105.487'ye ulaşmıştır. Yine aynı sürede çıkan iş sayısı % 56'lık artış ile 107.076'ya ulaşmıştır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı iş yükünde, aşağıda ayrıntılı olarak görüleceği üzere, 1988 yılında 3335 sayılı kanunun kabul edilmesiyle önemli bir azalma eğilimi meydana gelirken 3506 sayılı kanunun 6. maddesi hükmü ile bu azalma eğilimi durarak, yükselme başlamış ve bu değişiklik etkisini ortalama bekleme süresinde de göstermiştir: 1983'de 136 gün olan ortalama bekleme süresi, 1988 yılında 31 güne kadar inmiş; ancak bu süre, 1997 yılında 169 güne çıkmıştır. Bu iniş-çıkışlara karşın Başsavcılıkta kaliteli bir işleve tanık olunmaktadır. Nitekim, 1992-1998 dönemine ait aşağıdaki veriler incelendiğinde, Yargıtay Başsavcılığının talepnamelerindeki isabet derecesinin % 93 gibi oldukça yüksek bir oran tutturduğu görülmektedir:

Tablo 42: Ceza Dairelerince verilen kararlar (1992-1998)

Yıl	İncelenen Dosya	Görüşe uygun ilam	%	Uygun Değil	%
1992	99.540	92.762	93.20	6.778	6.80
1993	102.121	95.287	93.31	6.834	6.69
1994	107.964	99.429	92.10	8.535	7.90
1995	106.355	98.206	92.34	8.149	7.66
1996	105.550	97.347	92.23	8.203	7.77
1997	119.987	111.602	93.02	8.385	6.98
1998	114.442	106.831	93.35	7.611	6.65

[110] A. R. Çınar, *Ceza Yargılamasında Temyiz Yolu*, Turhan Kitapevi, Mayıs 2006.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca 1992 yılında; Ceza Genel Kuruluna yapılan *"itiraz"* sayısı 53 olup, bunlardan 32'sinde (%60. 4) kabul ve 21'inde (%39.6) ret kararı verilirken, 171 dosya için *"karar düzeltme"*[111] (CMUK 322/5) isteminin 152'sinde (%88.9) kabul ve 19'unda (%11.1) ret kararı verilmiştir. Ayrıca, Adalet Bakanlığı'na gelen 2.606 yazılı emrin 1.394'ünde istem yerinde görülmeyerek mahalline iade edilmiş, 1.133 dosya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na intikal ettirilerek bunlardan 1.026'sında (%90.6) kabul ve 107'sinde (% 9.4) ret kararı verilmiştir. Bu bilgilerin yedi yıllık dökümü ilginç bir tablo sergilemektedir. Bunlardan, Ceza Genel Kuruluna itiraz edilen Daire kararlarından Başsavcılık görüşüne uygun olarak *"kabul edilen"* karar sayısı küçümsenmeyecek ölçüdedir:

Tablo 43: İtiraz Üzerine Ceza Genel Kurulunca Verilen Kararlar

Yıl	Karar-itiraz	Kabul	%	Ret	%
1992	53	32	60.37	21	39.63
1993	49	23	46.94	26	50.06
1994	39	24	61.53	15	38.47
1995	50	25	50.0	25	50.0
1996	30	6	20.0	24	80.0
1997	46	19	41.0	27	59.0
1998	53	17	32.07	36	67.92

Ceza dairelerinin kararlarına karşı yapılan karar düzeltme istemlerindeki görünümde, bu yöntemin yargılama diyalektiği açısından önemini vurgulamaktadır:

[111] 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda "karar düzeltme"ye yer verilmemiştir.

Tablo 44: Karar Düzeltme İstemi Üzerine Verilen Kararlar (1992-1998)

Yıl	Karar düzeltme	Kabul	%	Ret	%
1992	178	162	91.01	16	8.99
1993	140	134	95.71	6	4.29
1994	140	125	89.28	15	10.72
1995	123	110	89.43	13	10.57
1996	96	84	87.50	12	12.50
1997	84	72	85.0	12	15.0
1998	105	90	85.71	15	14.28

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na gelen ve çıkan işler ile değişimlerin yıllara göre dağılımı ve ortalama bekleme süresi (M: gün olarak) aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 45: Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı iş akışı (1983-1997)

Yıllar	Gelen	Değişim	Çıkan	Değişim	M
1983	80.101	100	71.800	100	136
1984	88.167	110	90.423	126	128
1985	90.687	113	88.150	123	128
1986	105.772	132	103.127	144	119
1987	95.888	120	119.880	167	79
1988	78.769	98	88.037	123	31
1989	102.016	127	86.696	121	35
1990	100.737	126	86.554	121	86
1991	101.274	126	89.457	125	134
1992	104.969	131	112.438	156	124
1993	105.487	131	107.776	150	110
1994	116.531	146	116.308	162	98
1995	127.408	159	112.707	157	117
1996	127.731	160	114.522	160	158
1997	131.629	164	128.890	180	169

Bu tabloya göre; 1988 yılındaki azalma eğilimi 647 sayılı *Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanun*'un 4. maddesinin 4. fıkrasının değiştirilmesi hakkındaki kanun (uygulamada asıl mahkumiyet, bu madde hükümlerine göre çevrilen para cezası veya tedbirdir) hükmünün sonucu olup (Kanun no: 3335 Kabul Tarihi: 15.4.1987); 1988 yılındaki değişim oranı 120'den 98'e kadar inmiş iken 3506 sayılı kanunun 6. maddesi ile getirilen (bu hükmün uygulanması kanun yollarına başvurmada engel teşkil etmez) hüküm (Kanun no: 3506 Kabul T: 7.12.1988) bu trendi durdurmuş ve ilk derece ceza mahkemesi kararlarından temyiz edilen karar oranı %16-17'yi bulmuştur. Fransa'da bu oran %5 iken, Federal Almanya'da %15'dir. Kuşkusuz, kanun yollarına başvuru davanın normal sürecinden olmakla beraber davayı uzatan etkenlerden biridir.

10. 6. 2. Ceza Genel Kurulu

Ceza Genel Kurulu'nda 1993 yılında, toplam 387 dosyanın %91.4'u karara bağlanırken, bir dosyanın ortalama bekleme süresi 71 gün olmuştur. Çıkan davaların %17'sinde onama kararı verilirken, % 49.2' sinde bozma kararı verilmiştir. Yalnızca onama ve bozma kararları karşılaştırıldığında ise, bozma oranının %74.3'e yükseldiği görülmüştür.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nca verilen karar sayısı on yıllık bir sürede % 15'lik bir azalma göstermiş ise de, bu fark 1995 yılında % 2'ye inmiştir. Bir davanın ortalama bekleme süresi 1983'de 130 günden 1990 yılında 28 güne kadar inmiş, fakat 1995-1996 yıllarında 75 güne yükselmiştir. Bu sonuç Ceza Genel Kurul Başkanının sağlık/çalışma temposu ve yöntemine uyarlı bir gelişme olarak belirmektedir.

Ceza Genel Kurulu'nca verilen kararların oransal dağılımı, çıkan iş yükü ve değişimi ile ortalama bekleme süresinin yıllara göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 46.

Yıllar	Karar Türleri			Çıkan İş Sayısı	Değişim	M
	Onama	Bozma	Diğer			
1983	32.0	51.1	16.9	415	100	130
1984	30.2	51.0	18.8	476	115	168
1985	26.0	56.5	17.5	687	166	153
1986	23.0	52.5	24.5	670	161	113
1987	23.0	45.1	31.9	707	170	69
1988	13.5	50.4	36.1	577	139	45
1989	16.4	56.6	27.0	422	102	39
1990	16.8	57.3	25.9	368	89	28
1991	15.4	52.3	32.3	371	89	30
1992	15.4	49.0	35.6	363	87	74
1993	16.9	49.2	33.9	354	85	71
1994	14.6	48.7	36.7	376	91	68
1995	14.3	45.7	40.0	407	98	75
1996	16.4	43.1	40.5	304	73	75
1997	17. 8	48.3	33.9	343	83	43

10. 6. 3. Ceza Daireleri

Yargıtay Ceza Dairelerinde 1992 yılında toplam 116.120 davanın % 88'i yıl içinde karara bağlanırken bir davanın ortalama bekleme süresi 40 gündür. 3.343 dosya ile 1. Ceza Dairesi en az iş yüküne sahipken, 3. Ceza Dairesi 18.699 dosya ile en fazla iş yüküne sahiptir. Ortalama bekleme süresi 9. Ceza Dairesinde ortalamadan olumlu yönde bir sapma (21 gün) gösterirken, 3. Ceza Dairesi olumsuz bir sapma (87 gün) göstermektedir. 1995 yılı verilerine göre ise, gelen dosyaların % 92.4'ü karara bağlanmış ve ortalama bekleme süresi 30 güne inmiştir. Bu bağlamda 6. Ceza (1 gün), 7. Ceza (15 gün) ve 3. Ceza (17 gün) olumlu sapma gösterirken, 5. Ceza (47 gün) ve 9. Ceza (151 gün) olumsuz sapma göstermektedir.

Ceza dairelerindeki onama kararlarının yıllar itibariyle dağılımı 1989 yılı dışında % 50'lerde toplanmış iken, 1995 yılı, on yılı aşan sürede en üst oranı (% 59.5) gösteren yıl olmuştur. Ceza Genel Kurulunca verilen kararlardan *"bozma"*lar yıllar itibariyle belli bir yüzdeyi (ortalaması % 51) korurken onama kararlarında % 32'lik bir paydan % 17.7'lik bir azalma ile 1995 yılında % 14.3'e inmiştir. Bu iniş Yargıtay Ceza Daireleri kararlarındaki isabet açısından oldukça olumlu bir gelişmedir.

Aşağıda Tablo 43'de verilen *"Diğer"* deki yüzde oranının 1983 yılında 9.4 iken, 1992 yılında 14.9'a yükselmesi ilk derece mahkemelerindeki temyiz incelemesinin yeterince yapılmadığını göstermektedir. Öte yandan *"Diğer"* grubunda yer alan *"ret"* kararına ait verilerin 1987-1988 döneminde % 10-12.9 bulması uygulayıcıların yürürlüğe giren kanunları iyice bilmediklerinden ileri gelmektedir.

Nitekim, anılan yıllarda altıyı bulan Türk Ceza Kanunu'nu değiştiren kanun sayısı etkisini bozma kararlarında göstererek, bozma karar oranı % 41.5'e yükselmiştir. Bu oranın takip eden yıllarda normale döndüğü ve 1993 yılında % 27.4'ü bulduğu saptanmış ise de; aynı doğrultudaki negatif etki 1992 yılı sonundaki CMUK değişikliği sonucu 1994 yılındaki bozma oranının yeniden yükselerek % 32.8'e çıkmasıyla kendisini göstermiştir. Bu veriler ışığında, ilk derece ceza mahkemelerince verilen her beş karardan ikisi; direnme kararları bakımından ise Yargıtay Ceza Dairelerince verilen her beş karardan biri *"isabetli"* değildir.

1983 yılında genel olarak bir dosyanın ortalama bekleme süresi 28 gün iken, bu süre 1988 yılına kadar artış göstermiş (98 gün) ancak bu yıldan sonra azalma eğilimi göstererek 1992 yılında 40, 1995 yılında 30 güne inmiştir. On yılı aşkın sürede verilen karar sayısında ise, % 77'lik bir artış görülmüştür. Yargıtay Ceza Dairelerince verilen kararların oransal dağılımı, çıkan iş yükü ve değişimi ile ortalama bekleme süresinin yıllara göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 47.

Yıllar	Karar Türleri			Çıkan iş Sayısı	Değişim	M
	Onama	Bozma	Diğer			
1983	57.2	33.4	9.4	61.573	100	28
1984	55.5	32.2	12.3	78.753	128	30
1985	54.8	36.3	8.9	80.851	131	38
1986	57.1	33.0	9.9	87.809	143	48
1987	57.1	28.5	14.4	99.050	161	74
1988	52.5	27.9	19.6	92.772	151	98
1989	45.6	41.5	12.9	86.321	140	77
1990	56.5	29.8	13.7	86.525	141	64
1991	57.9	28.6	13.5	92.479	150	47
1992	56.3	28.8	14.9	102.171	166	40
1993	58.3	27.4	14.3	102.703	167	49
1994	56.6	32.8	10.7	117.663	192	36
1995	59.5	27.8	12.7	108.916	177	30
1996	59.5	27.8	12.7	112.075	201	28
1997	57.1	30.2	12.7	123.984	201	28

10. 7. Zamanaşımı Nedeniyle Düşme

Ele alınması gereken bir husus da; temyiz yargılaması sırasında zamanaşımı gibi bir düşme nedeni görüldüğünde düşme kararı verilmesidir. Ne var ki, bu kararın ceza adaleti sistemindeki sayısal görünümüne ait aşağıdaki tablolarda yer alan veriler, hukukun etkinliği açısından düşündürücü görülmektedir. Bu bağlamda Yargıtay evresinde çıkan işler arasında, *Diğer* başlığı altında yer alan *zamanaşımı nedeniyle davanın düşmesi* on beş yılda otuz üç kat artış göstermiş ve on beş yıllık toplamı da 47.629 olmuştur. İcra tetkik mercileri dışında, ilk derece ceza mahkemelerinde on beş yıldaki sayısal görüntü ürkütücü boyuta ulaşmış; hazırlık soruşturmasında zamanaşımına uğrayan dosya sayısı da 1996, 1997 yıllarında sırasıyla 71.878 ve 96.957'yı bulmuştur.

Tablo 48.

Yargıtay Ceza Dairelerince Zamanaşımı Nedeniyle Verilen Düşme Kararları			
Yıllar	Düşme	%	Değişim
1986	316	0.4	100
1987	1216	1.2	385
1988	1871	2.0	592
1989	960	1.1	304
1990	1606	1.9	508
1991	1415	1.5	448
1992	2895	2.8	916
1993	440	0.4	139
1994	2917	2.5	923
1995	4439	4.1	1405
1996	4316	3.8	1366
1997	4010	3.2	1269
1998	3806	3.1	1204
1999	6694	5.3	2118
2000	10728	8.5	3395
Toplam	**47.629**		

Tablo 49: İlk Derece Mahkemelerindeki Düşme Kararlar 1 (vazgeçme-zamanaşımı-sanığın vefatı)

1986-1995					
Yıllar	Karar Sayısı	D	Düşme	%	D
1986	1097794	100	114.838	10.5	100
1987	1173763	107	141.123	12.0	123
1988	1297992	118	146.987	11.3	128
1989	851736	78	225.537	25.9	192
1990	876057	80	148.554	17.0	129
1991	999148	91	172.237	17.2	150
1992	1042969	95	201.051	19.3	175
1993	1081026	98	204.907	19.0	178
1994	1221411	111	241.177	19.7	210
1995	1226092	112	245.224	20.0	214
1996	1198608	109	223.524	18.6	195
1997	1183859	108	234.337	20.0	204
1998	1337820	102	256441	19.2	223
1999	1533159	140	303349	19.8	264
2000	1683056	153	365174	21.7	318

D= Değişim; %= Düşme karar yüzdesi

Yukarıdaki tablonun birinci kolonunda yer alan verilere, yıllar itibariyle ceza mahkemelerince verilen karar sayısı ve değişim oranları ile bu kararlardaki düşme karar yüzdesine bakıldığında; 1989 yılında mahkemelerce verilen karar sayısında inişe karşın *"düşme"*deki keskin yükseliş dışında *"düşme"*de yükselme trendine tanık olunmaktadır. İlk derece mahkemelerdeki düşmelerde *"vazgeçmeden"* (CMUK 361/TCK 96, 99, 102, 460, 489) kaynaklanan oran küçümsenmeyecek ölçüdedir. Nitekim, 1999 yılı için icra ceza mahkemelerindeki düşmelerde 233. 762 (%57.4), müştekinin gelmemesi, gelip takipten vazgeçmesi; takibe konu olan meblağın ödenmesi, asgari ücreti aşmayan takiplerde mal beyanında bulunmayanlar için (Yargıtay içtihadı) düşme söz konusu olmakta; ve anılan oranda, zamanaşımı nedeniyle düşmeler de yer almaktadır. Öte yandan, yine 1999 yılı asliye ceza mahkemeleri için var olan 52.279 (% 17.2) düşme kararında *"çek ve ferilerinin ödenmesi"* halindeki otomatik düşmenin ne derece önemli bir oran teşkil ettiği, anılan mahkemelerde 3167 sayılı kanuna muhalefetten açılan 209.460 (% 39.8) kamu davası oranından anlaşılacaktır.

Tablo 50. Hazırlık soruşturmasında faili meçhul dosyalar

Yıl	Toplam (A)	Çıkanlar				Faili Meçhul Dosya (%)	Failin Bulunması B/A (%)
		Faili Bulunan (B)	Zaman aşımı	Toplam (C)	Kalan A-C		
1993	318236	5841	55940	61781	256455	17.7	1.8
1994	370633	4350	54614	58964	311669	18.6	1.2
1995	456766	8485	71843	80328	376438	23.6	1.8
1996	523702	7456	71878	79334	444368	25.0	1.4
1997	653558	11194	96957	108151	545407	28.1	1.7
1998	702022	6765	101005	107770	594252	27.2	0.9
1999	741029	6660	96853	103513	637516	27.4	0.8
2000	790673	7422	117941	125363	665310	29.4	0.9

İşte yukarıdaki tablolarda yer alan verilerin ortaya koyduğu çıkarım, zamanaşımının gizli bir af gibi çalıştığıdır. Bu sonucu etkileyen öğeler arasında 1774 sayılı *Kimlik Bildirme Kanununun* işlevsel etkinlikten yoksunluğu yer almaktadır. Yeni

TCK (5237 s.) artırılmış zamanaşımı sürelerine ait mukayeseli tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 51.

765(I) ve 5237(II) sayılı TCK'na göre yıl olarak süre dağılımı

Ceza süresi	I	II
Ağırlaştırılmış Müebbet H.	20	30
Müebbet H.	20	25
20 yıl +	15	20
5+ 20 yıl	10	15
-5 yıl	5	8

10. 8. Ceza Mahkemelerindeki Reel İş Yükü

Her mahkeme türüne gelen iş yükü için gerekli işlem sayı ve süresindeki farklılık, aynı mahkemeye gelen işler içinde geçerlidir. Ne var ki, ceza mahkemelerindeki yıllık veya derdest iş yüküne değinildiğinde, tüm işler sanki aynı işlem süresini gerektirircesine sayısal bir nitelendirme ile yetinilmekte; iş yükünün ağırlıklı ölçümü göz ardı edilmektedir. Bu durumu düzeltmek için farklı iş türlerini müşterek bir temele indirgemek doğrultusunda örneğin meskenden yapılan bir hırsızlığın belli sayıdaki trafik işine eşdeğerde olduğu benimsenebilir. Bu süreçte belirlenen belli bir sayı, ağırlık puanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, cinsel suç içerikli bir davanın yargılama işlem süresi hırsızlığın dört katı ise, ağırlık puanı dört olacak ve her iki davaya bakan mahkemenin iş yükü 4+1=5 olacaktır. Kuşkusuz, ağırlık puanının belirlenmesi için mahkeme içi ve dışında görülen işlemler için gerekli süre ölçümleri yapılmalıdır. İşte bu türden yapılan ölçümler sonucunda 1993 yılında ceza mahkemelerine yeni gelen iş yükünün 1.121.521 olmasına karşın; reel iş yükünün 5.766.925 olduğu saptanmıştır.

10. 9. Suçun Bedeli

Ölçümlenmesi yapılacak diğer bir parametre ise; Türkiye'de işlenen *suçun faturasıdır*. Bu fatura tutarı oldukça yüksektir. Ceza adaleti sistemi (kolluk, savcılık, ceza mahkemeleri ile

ceza infaz kurumları / denetimli serbestlik) harcamaları (insan kaynağının yoğun olduğu bu endüstride bütçenin önemli oranı personel harcaması); alarm ve güvenlik sistemleri ile özel koruma; çalınan malların değeri; suç mağdurlarının tedavisi; sönen hayatların ekonomik faturası; suç oranı yüksek semtlerin boşaltılması, iş yerlerinin kapanması ve işçi çıkartılmasının tahmini faturası toplamının, savunma harcamalarından büyük olacağına kimsenin kuşkusu olmamalıdır. Bu bağlamda, suç olgusu bir numaralı ekonomik sorun olma istidadındır.[112]

Ceza adaleti sistemine 1997 yılında ayrılan mali kaynakların ($) gayri safi milli hasılaya oranı bakımından on ülkeye ilişkin verilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 52.

Ülke ismi	Kaynaklar (Milyar-$)	GSMH (Milyar-$)	Kaynaklar/GSMH %
Danimarka	0,632	68,8	0.9
Finlandiya	0,554	62,3	0.9
Fransa	1,976	724,2	0.27
Hollanda	1,824	175,3	1.04
Norveç	0,430	69,7	0.6
Portekiz	0,046	27,4	0.1
İsveç	0,941	114,4	0.8
İsviçre	0,103	135,0	0.07
ABD	52,499	4,185,4	1.23
Türkiye	2,450	192,3	1.27

Ceza adalet sistemi harcamaları, tüm suçların neden olduğu zararların %40 veya % 50'sini oluşturmaktadır. Son otuz yıllık sürede ceza adaleti sistemleri ortalama % 95 oranında büyümüştür. Bu oran gelişmekte olan ülkeler ile ekonomileri gelişmekte olan ülkelerde % 75, gelişmiş ülkelerde ise %50 ol-

[112] Yıllar itibariyle trafik kazalarındaki maddi hasar miktarı için bkz., (10/139, 14, 126, 132 ve 133) esas numaralı *Trafik Kazaları... Meclis Araştırması Komisyon Raporu*, Dönem 21, Yasama yılı 3, S..Sayısı 547, ss. 52-53. Konunun İngiltere'ye özgü araştırma bulguları için bkz., S. Brand and R. Price, *The Economic and Social Costs of Crime*, (Home Office Research Study 217) London 2000.

muştur. Bu otuz yıllık sürede ceza adaleti sistem harcamaları suç oranları ile birlikte artmıştır.

Her ülkeye özgü muhasebe ve sayım sonucu beliren farklılık nedeniyle küresel düzeyde karşılaştırma yapılması zor ise de, genel bir gözlemle ceza adaleti sistemine ayrılan GSMH oranının % 1-2.5'u geçmediği belirtilmektedir.[113] Bu oranın azaltılması için *"suçluluğun önlenmesi"* bölümünde yer alan tedbirler bağlamında özetle belirtilebilecek iki temel tedbir,(1) kolluk güçlerine ayrılan kaynağın üçte bir oranında artırılması[114] ile (2) gençlerin iş sahibi olması programlarına ağırlık verilmesidir. İkinci tedbirin değer ve etkinliği sorgulanamazsa da, birinci tedbir gibi hukuk düzenini sağlama siyaseti alanında toplumca arzulanan belli amaçlara (örneğin suç oranını azaltmak) erişmek üzere uygulanacak tüm kaynak tüketecek proje ve tedbirlerin bedel-yarar analizleri yapılmalıdır. Bu da, bir proje uygulaması veya bedel-yarar analizi öncesi arzulanan amaçlara erişebilme olanaklarının irdelenmesini içermektedir. Bu süreçte, etkileme kanalları belirlendiği ve gerekli enstrümanlar karışımı seçildiğinde arzulanan amaca ilişkin önerilen tedbirlerin nedensel etki veya etkinliğini belirleme sorusu ile onların bedel (örneğin kolluk gücü sayısındaki artışın bedeli) ve yarar (örneğin önlenen kapkaç olaylarının değeri) belli bir para birimi üzerinden ölçümü gelmektedir. Bu konudaki referans veriler 25-30 yıllık devreye ait suç indeksi oluşturan belli suç kategorilerine ait kolluk ve savcılık evrelerindeki istatistiklerdir. Bu bağlamda zanlıların mahkumiyet olasılığının artırılmasının/kollukça suçların açığa çıkarılmasındaki başarının suçları önlemedeki etkisi; yaptırım türleri, hapis, para cezası, kısa süreli hapis cezasına seçenek ceza ve tedbirler ile

[113] Ayrıca bkz., S. Brand and R. Price, *The Economic and Social Costs of Crime*, (Home Office Research Study 217) 2000 London.

[114] Araştırma kanıtları, belli minimum seviyenin üstündeki ekstra kolluk gücü veya fazlaca ağır cezaların (potansiyel) suçluları önleme veya inkapasite etmedeki olası (ilave) etkisinin sınırlı ölçüde olacağını göstermektedir. Bkz., G. C. Thomas and D. Edelman, "Evaluation of Conservative Crime Control Theology" *Notre Dame Law Review*, Vol. 63, no. 2 (1988) pp. 123-160.

denetimli[115] /denetimsiz ertelemenin, yaptırımların ikamesi teorisi açısından konumu /bedel-yarar analizi açısından analizi ülkemiz için yapılmalıdır.

10. 10. Etkinlik ve Verimlilik[116]

10.10.1. Stratejik Yaklaşım

Ceza adaletinin *etkin ve verimli* bir işleve kavuşturulması aşağıdaki kavramları içeren stratejik bir yaklaşım ile sağlanabilir:

1. Geniş anlamda usul değişimi: Yeni ceza siyaseti tedbirleri ile (ön ödeme kapsamının genişletilmesi, kamu davası açma tekelinde *"yeterli delil"* ölçütüne işlerlik kazandırılması, kamu davasının ertelenmesi, iddianamenin reddi, idari para cezalarına dönüştürme örneğinde olduğu gibi bazı fiillerin suç olmaktan çıkarılması, kolluk/savcılık evresinde *"adlî tevbih"*[117] ve sistemin ilk evresinde bazı işlerin diğer kurumlara gönderilmesini sağlayıcı *diversion* yöntemi; uzlaşma, bazı işlerin özel hukuk kapsamında değerlendirilmesi, sigorta şirketleri ve süpermarketler gibi bazı ekonomik işletmelere katkı ve sorumluluk yüklenmesi) ceza adaleti iş yükünün azaltılması;

2. Sınırlı anlamda usul değişimi: Ceza yargılama usulünün sadeleştirilmesi;

3. Çağdaş işletmecilik: Kaynakların mobilize edilerek verimlilik sağlanması doğrultusunda özel teknik ve stratejilerin oluşturulması; ve teknoloji desteğinin artırılması;

---

[115] 5402 sayılı *Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu*(2005) uygulaması için bedel-yarar analizi projelendirilmelidir. Bazı ülkeler ceza sistemlerinde 100 yıllık bir uygulamaya sahip olan ve kaynak sorunu nedeniyle yetersizliğine değinilen bu kurumun (*probation* ve *parole*) ülkemizde etkin bir uygulamaya kavuşmasının (Yönetmelikteki standartlara uyarlı pratikler geliştirilmesinin) uzun süre imkansız olacağı ve sonuçta yarardan yoksun bedel söz konusu olacağından, tarihe tanıklık etmek ve bir ilk olmak bakımından bu analizin önemi büyük olacaktır.

[116] Bkz., S. Dönmezer ve F. Yenisey, *Türk Ceza Adalet Sisteminde Etkinlik 1998*, İstanbul 2000.

[117] "Hâkim ihtarı" anlamına gelen adlî tevbih'e TCK'da yer verilmemiştir.

4. Bütçe yaklaşımı: Etkin bir hizmet için eldeki kaynakların ekonomik kullanımına yönelik yöntem arayışları sürekli olmalıdır.

Hiç kuşkusuz, bu dört stratejik öğe birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Etkinlik ve verimlilik, ceza adaletinden beklenen işlev için çerçeve ölçütler ise de, bunlar tek belirleyici olmayıp, yargılama sürecinin *adil olması kuralı*, her yönetimsel yaklaşım ve değerlendirmede göz önünde bulundurulmalıdır.

10. 10. 2. Sistematik Yaklaşım

Suçlulara karşı gösterilecek tepkinin ceza adaleti sisteminin çeşitli kesimleri arasında yakın işbirliği sonucu olması gereği, yönetimin temel amacını oluşturmakta; sistemin bir sistem gibi işlemesi doğrultusunda *işbirliği* ve *akort*, anahtar terimler olmaktadır. Sistemdeki çeşitli kesimlerin, kendi hizmet öncelikleri ve hedefleri doğrultusunda, tüm sisteme egemen olması gereken amaçlar silsilesiyle bağlantıdan yoksun işlemleri yürütmesi ve her evredeki birimin verdiği kararla, dosyayı bir sonraki birime göndermesi, iş akışını sağlıklı olmaktan çıkarmaktadır. Bu tutumun olumsuz sonuçları gereksiz yere açılan kamu davaları, yapılan haksız tutuklamalar[118] ile beraatlarda kendini göstermektedir.

[118] 466 sayılı kanuna(*) aykırılıktan açılan dava ve mağdur sayıları

Yıl	Dava sayısı	Erkek	Kadın
1990	248	313	20
1991	210	235	12
1992	334	395	11
1993	274	329	19
1994	218	229	10
1995	228	234	5
1996	432	454	12
1997	428	441	3
1998	493	552	4
1999	745	796	6
2000	516	703	3
2001	502	524	7
2002	764	780	14
2003	902	927	31

(*) Bu özel kanunun yerini CMK 141-144. maddeleri almıştır.

İşletim açısından, yeni *kalite* standardı, başlangıç olarak girdi kontrolünü öngörmektedir. İşte ceza adaleti sisteminin ilk evresini oluşturan kolluk ve savcılıktaki kontrol ve ayıklama, *kalite* ve *verimlilik* sağlama açısından da oldukça önemlidir.

10. 10. 3. Girdi Kontrolü

Gerçekte, işlerin ceza adaletinin tüm evrelerinde, gerekli sürede işlem göreceğinden emin olunmadıkça sisteme girmesine izin verilmemelidir. Herhangi bir işe yalnızca kollukça bakılabilecekse, o evrede sonuçlandırılmayarak savcılığın devreye girmesi yalnızca gereksiz süre ve harcamayı artıran bir müdahale olacaktır. Diğer bir anlatımla, bir işin gereksiz olarak sistemin diğer evresine intikal ettirilmesi kalite kaybı demektir. Bu önermeyle, *girdi kontrolünün* ceza adaleti sistemi için ana amaç olduğu vurgulanmaktadır.

İşleri mümkün olduğunca sistemin ilk evresinde çözümlemekle (takipsizlik, ön ödeme ve diğer yöntemlerle) yeni bir kalite standardı süreçte sonlandırma ile yargılamadaki gecikmeyi azaltmak elde edilebilir. Ne var ki, mahkeme evresinde iş yükünün fazlalığı nedeniyle işlerin kuyrukta beklemesi sonucu savcılıkça sürecin gereğinden fazla hızlandırılmasına ihtiyaç olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Kuşkusuz, iş yükü akışı veya birikimi, otomasyona geçirilmiş ceza adaleti sisteminde çarpıcı bir biçimde kendini vurgulayacaktır. Otomasyon ortamında, her iş için harcanan gerçek sürenin (çalışma süresi) ne olduğu ortaya konulduğunda; aşağıdaki formülde yer alan dava işlem süresindeki aslan payının, nakil ve bekleme sürelerinden oluştuğu görülecektir.

Şekil 5.

Dava işlem süresi = Çalışma süresi + Nakil süresi + Bekleme süresi

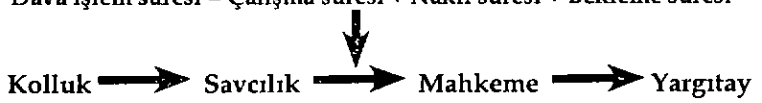

Bu çerçevede, bekleme süresini etkileyen en önemli parametre *"kapasite limitleri"* dir. Karayolu örneğinde olduğu gibi

kapasite üstü taşıt, trafiği tıkadığı gibi mahkemedeki kapasiteyi fazlaca aşan iş yükü de sistemi tıkanma noktasına getirebilecektir. Şimdilik gizli kapasite fazlası ile üretime devam edilmekte ise de, ceza adaletine olan talebin arzla dengelenmesi ve bu dengenin korunması için sistem girdisinin ciddi bir biçimde ayıklanması gerekmektedir. Kuşkusuz, bekleme süresinin azaltılması için talik veya ertelemelerinde en aza indirilmesi konusunda çaba gösterilmelidir. Aksi takdirde, gerçek iş yükü yapay bir şekilde artış gösterecektir. Nitekim, "*talikler*" kısmında görüldüğü üzere, Ankara ceza mahkemelerinde talikler ve nedenleri konusunda yapılan bir araştırmada, dava başına düşen ortalama talik sayısının 2.2 olduğu saptanmıştır. 1994 yılı verilerine göre, söz konusu mahkemelerce karara bağlanan 57.980 dava sayısının, ortalama talik sayısı göz önüne alındığında; 127.556'ya yükseldiği görülecektir. Kuşkusuz, dava işlem süresini kısaltmak için ceza adaleti sisteminde olası değişiklikler üzerinde durulduğunda, "*mahalli adli kültür*"ün[119] (gayrî resmî uygulamalar, uygulamacının isteklendirilmesi, uygulamacının beklentileri ile deneyimle belirlenen ve nesilden nesile geçen gayri resmi normların) çok önemli olduğu göz ardı edilmemelidir.

10. 10. 4. Yapay Davalar

Her hukuk sistemi için olağan olan yetkisizlik, görevsizlik, birleştirme, düşme ve ortadan kaldırma kararlarının ülkemiz mahkemelerinde oldukça yüksek orandaki varlığı insan hakları, ekonomik yargılama ve kapasite üstü iş yükü yaratma açılarından verimsizlik yaratırken hukuk sisteminin etkinliğini de azaltmaktadır. *Yapay dava* niteliğindeki bu tür davalar yüksek oranda iş yükü ile bunalan sisteme gereksiz dosyaların girmesini sağlayarak, ortalama yargılama süresi ve verimlilik oranını olumsuz yönde etkilemektedir.

Mevcut verimlilik oranları ve ortalama yargılama süreleri hesaplanırken bu yapay davaların varlığından dolayı hiç de hoş

[119] Bkz., S. Dönmezer ve F. Yenisey, *Türk Ceza Adalet Sisteminde Etkinlik 1998*, İstanbul 2000, ss. 16-17, 19-20.

olmayan sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda, yapay davaların sisteme girişi engellendiğinde, ortalama yargılama süresi ve verimlilik oranlarının ne kadar etkileneceği sorusunu irdelemek üzere yapılan bir araştırmada aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 53.

Mahkeme Türü	M	M*	Fark	V	V*	Fark
DGM	203	115	88	0.55	0.79	0.24
Ağır Ceza	233	185	48	0.61	0.71	0.10
Asliye Ceza	282	190	92	0.56	0.75	0.19
Sulh Ceza	140	37	103	0.73	1.00	0.27

M:Ortalama yargılama süresi (gün) V:Verimlilik oranı= $\frac{\text{Çıkan dava}}{\text{Gelen dava}}$

M*:Yapay davalardan arındırılmış O. Y. (gün),

V*:Yapay davalardan arındırılmış verimlilik oranı.

Tabloda da görüleceği üzere; sisteme giren yapay davaların önlenmesi sonucu genel olarak ortalama yargılama süresinde 48-103 gün; verimlilik oranında ise % 10-27 arasında bir iyileşmenin sağlanabileceği hesaplanmıştır. Ancak, yapay davaların tamamen ortadan kaldırılması teknik olarak mümkün değilse de, en aza indirgenmesi sağlanabilir. Bu amaçla davaların mahkeme öncesi ayıklama sürecine tabi tutulması gerekmektedir.

10. 10. 5. Davaların Aşınması

Ceza adaleti sistemine giren sanık sayısı ile sistemin son evresindeki (örneğin cezaevine giren) hükümlü sayısı arasında belirgin bir farka tanık olunmakta ve bu fark davaların sistemin evrelerinde firesi/aşınması sonucu belirmektedir. Bu farkın az olduğu ülkelerin,[120] sistemin en son evresine (cezaevine)

[120] Bu bağlamda ABD' de yaygın bir uygulaması olan "*plea bargaining*"e değinmekte yarar vardır. Suçu kabullenme üzerine savcının *de facto* hâkim görevini üstlenerek mahkumiyete karar verip, ceza tayin etmesidir. Zamandan ve yargılama giderinden tasarruf ile ceza adaletine sisteminin sağladığı kazanımın ne derece olduğu cürümlere ait mahkumiyetlerin % 95'inin "*plea bargaining*" sonucu olması ile daha iyi anlaşılacaktır. Bu

az sayıda davanın ulaştığı ülkelerden daha iyi görev yaptıklarını ileri sürmek pek anlamlı olmayacaktır. Nitekim, ceza adaletin- de kaydedilen en son gelişmelerdeki belirgin özellik, kolluk ve Savcılıkta beliren alternatif işlem seçeneklerine artan ölçüde başvurularak mahkemelere daha az iş gönderilmesi merkezindedir. Davaların aşınma oranındaki yükseklik ise, tamamen farklı iki noktayı ifade etmektedir: Kolluk, savcılık ve mahkemelerin,tutuklama (kamu davası, mahkûmiyet) için seçtikleri davalarda isabet kaydetmediklerini veya sistemin ceza mahkemeleri dışında çok gelişmiş alternatif süreçleri olduğunu göstermektedir. Ülkemiz açısından sistemdeki aşınma oranları ve grafiğine (2000) aşağıda yer verilmiştir

2000 yılı Ceza adaleti sistemindeki dava/sanık/hükümlü sayılarına göre aşınma eğrileri

1) Dava sayısına göre aşınma eğrisi

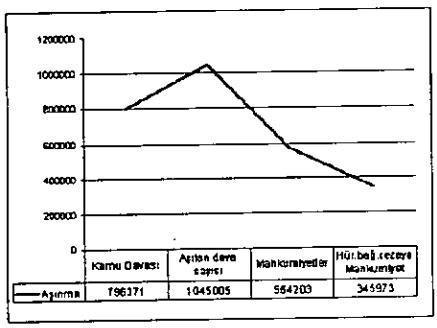

oranın yüksekliği artan profesyonelleşmenin bir belirtisi olarak değerlendirilmekte; ve bu mahkumiyet kararlarının da genellikle temyizde onandıkları görülmektedir. Bu sistemde mahkemeye intikal eden dava oranı % 5, beraat oranı % 2 'den az bulunmaktadır. Aşağıda 100 cürüm davasının sistemdeki aşınma oranına yer verilmiştir.

Kollukça her yüz cürüm gözetim altına alınmasının 18'inde Savcılıkça yapılan ön inceleme sonucu soruşturmaya gerek olmadığı, 5'inin başka yere havale (örneğin çocuk mahkemesine) edildiği ve 20'si hakkında soruşturma sonucu takipsizlik kararı verildiği görülmüştür. Geri kalan 57 davadan 54'ünde (% 94.7) sanıklarca yapılan "*guilty pleas*" üzerine mahkumiyete, mahkemeye sevk edilen üç davadan ikisinde mahkumiyete, birinde beraata karar verilmiştir. Bkz., S. J. Grana and J. C. Ollenburger, *The Social Context of Law,* (Prentice Hall, New Jersey) 1999, pp. 107-108; Data from US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics. *The Prosecution of Felony Arrest,* Washington DC, US Government Printing Office, 1990.

2) Sanık/hükümlü sayısına göre aşınma eğrisi

Mahkum olan sanık/toplam sanık:	0.5
Hapis cezasına hükümlü/hükümlü:	0.4
Cezaevine giren hükümlü/toplam sanık:	0.07
Cezaevine giren hükümlü/hükümlü:	0.1

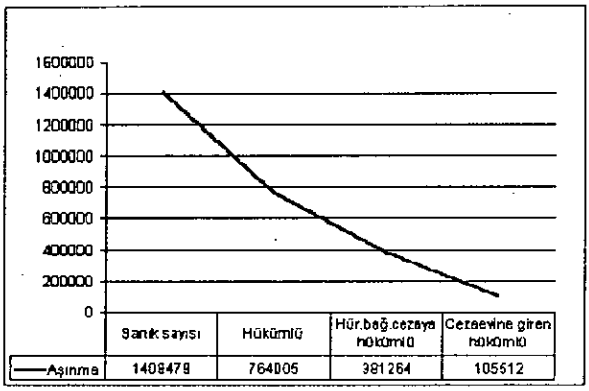

Özetle, ceza adaleti sisteminde yer alan mahkemelerdeki yetkisizlik, görevsizlik ve beraat kararlarındaki oranlar ile Yargıtay ceza dairelerindeki bozma oranları göz önüne alındığında, adalet üreten bir işletme olarak mahkemelerin verimlilik ve ekonomik açıdan amaçlanan bir tablo sergilemedikleri görülmektedir.[121] Bu doğrultuda yorumsuz bir karşılaştırma yapmak üzere 1994 yılına ait Türk ve Fransız ceza adaleti sistemlerine ait verilere aşağıda yer verilmiştir.

---

[121] 1994 yılı verilerine göre DGM Cumhuriyet Başsavcılıklarında çıkan işlerin % 16.7 si, DGM'lerinde de % 5.7'si yetkisizlik ve görevsizlik kararlarına aittir. Almanya ve Fransa' daki yargılama süreleri için bkz., M. T. Yücel, "Ceza Adaleti", *Yargıtay Dergisi*, C. 18 (Ocak-Nisan 1992) s. 1-2, ss. 83-84. Kanada Environics Araştırma Ltd. Şt. 'nce Kanada Ceza Adaleti sistem ve işleyişi hakkında yapılan kamuoyu araştırması sonuçlarına göre;

- Kanada halkının ceza adaleti hakkında olumsuz görüş beslediği;
- Suçlulara mağdurlardan fazlaca adil davranıldığı;
- Zenginlerin kayrıldığı; kadınlar ile gelir düzeyi düşük Kanadalılara karşı ise aleyhte bir tutum takınıldığı;
- Suçlu sayısı ile baş edebilecek oranda mahkeme ve hâkim bulunmadığı; ve
- İnfaz kurumlarının birer ceza infaz kurumu olmak yerine mesire yerleri olarak görüldüğü saptanmıştır.

Tablo 54.

	Türkiye	Fransa	Oran (%)
Nüfus	61 201 729	58 073 600	-5.1
Mahkeme sayısı	5 238	2 308	-55.9
Hâkim ve Savcı sayısı	7 139	6 198	-13.1
Savcılıklar			
Gelen İş			
Hazırlık	1 970 834	4 603 700	133.5
Çıkan İş			
Takipsizlik	647 934	4 264 117	588.1
Kamu davası	667 256	703 831	5.4
- Çek'e ilişkin	108 622	(Suç olmaktan çıkarılmıştır.)	
Ceza Mahkemelerince Verilen Kararlar			
Devlet Güvenlik M.	5 009	-	-
Ağır Ceza M.	33 865	2 127	-93.7
Asliye Ceza M.	368 310	418 924	13.7
Sulh Ceza M.	380 424(*)	1 235 893 (872. 983'ü Ceza Kararnamesi)	224. 8
Çocuk M.	54 216(**)	44 256	-18.3
İcra Ceza M.	367 657	-	
Trafik M.	14 295	-	
Toplam	**1 223 776**	**1 701 140**	**39.**
Temyiz Evresinde Verilen Kararlar			
Yargıtay	109 073	7 338	
İstinaf	-	40 761	
Toplam	109 073	48 099	-55.9

(*) Fransa'da Ceza Kararnamesi uygulamasında görülen yoğunluk Türkiye'de Cumhuriyet Savcılıklarınca tatbik edilen ön ödeme için geçerlidir (TCK 119. m. Toplamı: 414 427).

(**) Çocuk ve diğer Ceza Mahkemelerince 11-14 ve 15-18 yaş gruplarının tümü hakkın- daki kararları içermektedir.

Oran=[Fransa/Türkiye - 1] * 100

10. 10. 6. Yaptırımların Aşınması

Hükmedilen/verilen ceza yaptırımlarının tam olarak yerine getirilmediği; sık çıkarılan aflar sonucu cezaların kesinliği ilkesinin erozyona uğradığı kriminolojik bir olgu olarak belirmektedir. Bu durumu para cezalarına özgü belgelemek üzere on yılı (1993-2002) kapsayan sürede kesinleşen para cezaları ile tahsil edilen ceza miktarları TL ve $ olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 55. Kesinleşen para cezası Tahsil edilen para cezası

Yıl	Milyar TL	Bin $ (A)	D	Milyar TL.	Bin $(B)	B/Ax100
1993	8.998	819.042	100	3.428	312.033	38
1994	22.332	751.810	92	10.172	342.442	46
1995	39.111	856.317	105	18.755	410.632	48
1996	61. 730	761. 313	93	28. 040	345.816	45
1997	134.971	891.315	109	71.570	472.631	53
1998	283.828	1.091.478	133	158.175	608.272	56
1999	502.536	1.203.446	147	274.611	657.623	55
2000	827.774	1.327.231	162	447.114	716.891	54
2001	1.757.307	1.436.975	175	927.945	758.794	53
2002	2.795.862	1.858.951	226	1.391.076	924.918	50

On yıllık sürede kesinleşen para ceza miktarında $ olarak % 126 oranında bir artışa tanık olunurken infaz edilen para cezası oranının 2000 yılına kadar artış trendi gösterdiği; o yılda azalmaya başladığı ve 2002 yılında % 50 olduğu görülmektedir. 2002 yılı verilerine göre, idari ve adli para cezalarının % 51'i, trafik cezalarının % 54'ü, vergi cezalarının da % 47'si infaz edilmiştir.

10. 10. 7. Sanıklara Özgü Merkezi Adli Sicil

Cumhuriyet Savcılıklarınca farkında olmadan yürütülen paralel soruşturmalar/mahkemelerce verilen gıyabi tutuklamaların varlığı karşısında adli sicil örneğinde olduğu gibi ceza yargılamasına özgü merkezi bir bilgi bankasının oluşturulması yerinde bir tedbir olacaktır. Bu bilgi bankasına ilk etapta ağır

cezalık işlere ait olmak üzere şu bilgiler konulmalıdır:[122]

1. Sanık hakkındaki kimlik bilgileri; gerektiğinde kimlik belirlemesine yardımcı diğer özellikler;

2. Hazırlık ve yargılama evresine ait dosya numaraları;

3. Suçlar hakkında ayrıntılı bilgiler ve tarihleri;

4. Savcılık ve yargılama evresindeki işlemler (takipsizlik, kamu davası, gıyabi tutukluluk kararı) ile ilgili yasa maddeleri.

İşte Emniyet Genel Müdürlüğü bilgi bankası ile entegre edilecek bu bilgi bankası suçların önlenmesi ve suçluların yakalanmasında etkinliği artırabilecek önemli bir vasıta olabilecektir.

Sonuç

Kuşkusuz, adalet sektöründe güçlü yönetim enstrümanları ile hükümetler iyi siyasetlerin kötü siyasetlerce alt edilmesini önleyebileceği gibi halkın suça karşı keyfi ve koordinesiz eylem taleplerinin üstesinden gelebilir.[123]

---

[122] Kamu düzeninin korunması ile ilgili suçlar ve organize suçlara özgü bilgi bankası oluşturulması için bkz., Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğünün 01.01.2006 gün ve 04/10.06.02/4 sayı ile 01.01.2006 gün ve 05/010.06.02/5 sayılı Genelgeleriyle, haklarında bilgi fişi düzenlenecek kişiler için "sanık takip formu", "yakalama müzekkeresi" ile "Gıyabi Tutuklama Müzekkeresi formatları hakkındaki Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün 01.01.2006 gün ve 05/010.06.02/9 sayılı Genelgesi (bu Genelge kapsamındaki Sanık Karar Takip Formunun III. Bölümünde adli sicil bilgi bankasında tutulan "ceza fişine" özgü bilgilerin ayrıca kolluk bilgi bankasında tutulmasının yasallığı ve insan hakları açısından sakıncası irdelenmelidir.); kimlik değiştirmek isteyen şahıslar hakkında Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü'nün 16.4.1996 gün ve 8.36 sayılı Genelgesi; Emniyet Genel Müdürlüğü'nün *"tahdit ve aranan şahıslar programı"* hakkındaki 12.5.1999 tarihli Genelgesi.

[123] Bu sorunların tartışılması için bkz., *Measuring Progress Toward Safety and Justice: A Global Guide to the Design of Performance Indicators Across the Justice Sector*, Vera Institute of Justice, 2004. www. vera. org/indicators

10. 11. Yeni Ceza Usulü Kanunu ve Eleştirisi

10.11.1 Yeni Bir Ceza Usulü Gereği (!?)

Ceza usulünde istenilen/hedeflenen sonuç, yalnızca itham edildiği suçu işlediği makul kuşku ötesinde kanıtlandığında sanığın mahkumiyetine karar verilmesidir. Yargılama usulü bu konudaki gerçeği saptamak üzere biçimlendirilmektedir. Ne var ki, kuralların her zaman doğru sonuç vermeğe elverecek şekilde tasarlanması mümkün olmadığına ve yargılama teorileriyle, hangi usuller, kanıt kuralları ve benzerlerinin hukukun diğer amaçları ile tutarlılık için de bu amaçı geliştirmek üzere vaz edildiği araştırıldığına göre, Alman orijinli ceza muhakemesi kanunu[124] yerine yeni bir *"ceza muhakemesi kanunu"* vaz etmenin(!) ne derece gerekli olduğu konusu acaba ayrıntılı olarak değerlendirildi mi? Büyük ölçüde önceki ceza muhakemesi kanunundaki düzenlemeler aynen korunduğuna göre yeni bir sistemden söz edilebilir mi? Yürürlükte bulunan sistemin *de-facto* işleyişine yönelik ne tür analiz çalışmaları bir değişim ihtiyacına işaret etti? Değişimin *total* olması görüntüsü yerine istinaf ve YTCK (Yeni Türk Ceza Kanunu) nedeniyle Fransa/Almanya örneğinde olduğu gibi kısmi değişiklikler yapılması mümkün olamaz mıydı? Bu değişimde hedeflenen temel amaçlar nelerdi? Yeni Kanunun *genel gerekçesine* bakıldığında, soyut irdeleme ve karşılaştırmalı usul hukuka yapılan atıflar dışında ülkemize özgü (salt %30'luk beraat oranı dışında) ne türden analizler bu yeni kanuna dayanak olmuştur?[125] Bu kanunla *"itham oranında"* son kırk yıldır sağlanamayan bir azalma sağlanabilecek midir?[126] Yine her yıl geniş kapsamlı af gibi beliren zamanaşımı nedeniyle düşme sayısında belirli bir oran mı hedeflendi? AİH Mahkemesinde ülkemiz mahkumiyetine

---

[124] *Almanya Federal Cumhuriyeti Ceza Muhakemesi Kanunu*, (N. Kunter'in Önsözü) (Çev. F. Yenisey) Yarı açık Cezaevi Matbaası, Ankara 1979. Ayrıca bkz., *Council of Europe, Historical Research on Crime and Criminal Justice*, Strasbourg 1985.

[125] J. Pradel, *Çağdaş Sistemlerde Karşılaştırmalı Ceza Usulü*, (Terc. S. Dönmezer) Beta, Kasım 2000; TBMM, *Ceza Muhakameleri Usulü Kanunu Tasarısı. . . ve Adalet Komisyonu Raporu* (1/535, 1/292) .

[126] M. T. Yücel, *Hukuk Sosyolojisi*, Ankara 2004, s. 309.

neden olan makul süre taşmaları acaba makule indirilebilecek mi? İlk derece mahkemeler ile Temyiz arasında yer alacak *"istinaf"*la yargılama sürecindeki *"sürat"* mi gerçekleşecek?[127] Sistemde artan iş yükünü azaltmada *diversion*/itham pazarlığı tedbiri olarak *"uzlaştırma"*/ *"etkin pişmanlık"* ne derece etkili olacaktır? Bu kurumların öğreti ve adliye kültüründe alt yapısı oluşturulmadan spontan etkinliği beklemek ne derece gerçekçidir? Ceza Kanunu'nda yer alan *"kabahatlerin" de-kriminalize* edilmesi sonucu sistemdeki iş yükü, özellikle metropol kent adliyelerinde ne derece olacaktır? 2010 yılı metropol adliyeleri için yapılan iş yükü tahminleri[128] karşısında bu beklenen etki kayda değer olabilecek mi? İş yükünde ciddi nicelikte bir azalma isteniyorsa, kolluk evresinde *diversion* sağlayıcı tedbirlere, İngiltere örneğinde olduğu gibi *"kolluk ihtarına"*, neden yer verilmedi? Daha da önemlisi, savcılıkta *"kanunilik ilkesi"* yerine *"maslahata uygunluk/takdirilik ilkesine"* geçiş sağlanmayıp, karma bir sistem doğrultusunda, *"etkinlik pişmanlık"*a özgü cezaya hükmedilmeyecek haller için *"kovuşturulmaya yer almadığına"* karar verilmesi yöntemi neden yeğlendi? Öte yandan, şüpheli/sanık ile mağdur arasında bozulan dengeyi[129] yeniden oluşturmak üzere mağdur lehine getirilen yeni hükümlerin sosyal gerçekleşmesi koşulları hazırlandı mı? YTCK (Yeni Türk Ceza Kanunu m. 61-62) ile ağırlıklı olarak gündeme gelen suçlu hakkında psiko-sosyal anket hazırlanması (SAR) ve hükümlülerin denetimli serbestiye *(probation)* tabi tutulması için, iş yüküne oranlı personel sayısının *de facto* gerçekleşmesi doğrultusunda kaç yıla gereksinme olduğunun planlaması yapıldı mı?[130]

---

[127] Tüm hukuk sistemlerine özgü iki temel ilke vardır: 1) Maddi gerçeği saptamak için olabildiğince çabanın gösterilmesi; 2) Denetim mahkemesinin maddi ve hukuki yönleri ne derece kontrol edebileceğidir-kontrol ilkesi. Tüm kararların denetleneceğine ait bir kural da yoktur. Kanun vazı eldeki olanakların elverip vermemesi üzerinde önemle durmalıdır.

[128] M. T. Yücel, *Türkiye'de Yargının Etkinliği*, Ankara 2001, s. 95.

[129] M. T. Yücel, "Hukukun Sosyal Teorisi", *TBB Dergisi*, Sayı 52 Mayıs/Haziran 2004 ss. 118-133.

[130] Denetimli serbestlik (*probation*) ceza sistemimize YTCK (m. 51-5/2004) ile girmiş olmayıp, 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un (1979) (Çocuk Koruma Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır-2005) 29-30. maddeleriyle ön

Personel ile iş yükü arasında etkin bir işlev görmeye elverişli bir oran kurulamadığında bazı kurumların *de-jure* varlığının biçimsel olmaktan öteye gidemeyeceği düşünülmedi mi? veya bu türden bir gerçek 647 sayılı *Cezaların İnfazı Hakkındaki* Kanun'da (1965) yer alan erteleme hükmünün son 39 yıllık uygulamasında görüldüğü üzere *"negatif bir hal"* saptanmadığından ertelemeye hükmedilmesi gibi biçimsel otomatiğin devreye girmesinde görülmedi mi? Gerçeğin daha somut bir göstergesi olarak, 11-14 yaş grubu hükümlü çocuklar için 26 yıldır uygulama olanağı bulunamayan *probation* kurumunun 15-18 yaş grubu ile birlikte yetişkinleri de kapsar şekilde uygulanabileceğini düşünmek illüzyon değil midir? En son olarak ta tüm bu değişiklerin getireceği mali yükün ne olacağı saptandı mı? İşte bu soru cümlelerini şimdilik noktalayarak *CMK*'la yapılan düzenlemelerden özgün olanların sistem analizi ile olası etkilerini irdeleyelim.

10. 11. 2. İlkesel Yaklaşım ve Görüntü

Ceza usulünün temel amacı, işlenmiş eyleme ilişkin maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasıdır. Kuşkusuz, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması konusunda olanaklar sınırsız olmadığı gibi yapılacak araştırma ve soruşturma da sınırsız değildir. AİHS 5, 6 ve 13. maddeleri ile ceza yargılaması formatlanmıştır (Anayasa 38 ve 90 maddeleri).

---

görülmüş olmasına karşın 26 yıllık uygulama evresinde bu kurumun Anglo-Sakson/Kıta Avrupası düzeyinde tek bir uygulamasına tanık olunamamıştır. *Probation* kurumunun ayrıntılı analizi için bkz., M. T. Yücel, "ABD'de Yetişkin Suçlulara Tatbik Edilen Deneme Müessesesi (Probation) Tetkik ve Tahlili ve Bu Müessesenin Türk Ceza Hukukuna İntikali İmkanı", *Adalet Dergisi*, s. 11-12, 1965, ss. 1313-1327. Kuşkusuz, yeterli bilinç oluşuncaya kadar anket raporu uzun yıllar biçimsellik ötesi bir işlev göremeyecektir. Bu sürenin kısaltılması amacıyla toplumsal korunma açısından anket raporu hazırlanmasının ciddi suç faillerine inhisar ettirilerek ayrıntılı, işlevsel raporlama sistemi gerçekleştirilmelidir. Bu evreden sonra kural olarak haklarında rapor düzenlenmesi hiç fark yaratmayacak suçlular için anket raporu düzenlenmemelidir. Bkz., 5402 sayılı *Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kuralları Kanunu* (K. T. 3.7.2005- *RG* 20.7.2005-25881)

Ceza usulüne özgü karşılaştırmalı bir incelemede, usul sistemlerinde amaç-ilkeler açısından birlik olmasına karşılık araçlar açısından bu birliğe tanık olunmamaktadır: Örneğin, Avrupa kıtasında *suçsuzluk karinesi* ilkesinde bir uzlaşma sağlanabilmesine karşın bu konudaki teknikler ve özellikle hâkim ve tarafların rolü bakımından sistemlerin birbirinden ayrıldığı görülmektedir.

Genelde, CMUK'ta 28 kez yapılan değişikliklerle, hukuk düzeninin, *suçsuzluk karinesi*, savunma hakkı gibi temel ilkelerine zarar vermeksizin /ihlal etmeksizin ceza adaleti süreci ritminin olabildiğince hızlandırılması hedeflenmiştir. Sürat herkesin (mağdur, suçlu ve halk) yararına olan ilkesel bir değerdir: Mağdurun psikolojik tatmini yanında maddi/manevi zararlarının zamanlıca giderilmesi; masum bir zanlının kısa zamanda aklanabilmesi; itham edilmekten kurtulmasını sağlayıcı kanıtlara ulaşılabilmesi; potansiyel suçlular için caydırıcı olabilmesi; ve halk katında cezaların genel önleme işlevine etkinlik kazandırılmasıdır.

Hazırlık evresinin açılmasına hemen/otomatik olarak girişilmemesi sistemde etkinlik bakımından gereklidir. Sistemin ilk cümle kapısında ayıklama işlemi (*case screening*) yapılarak, "*makul şüphe*" olmadığında soruşturma açılmamalıdır. İşte takip, soruşturma ve ayıklama işlevini içeren bu evreye geçiş insan hakları ve dava ekonomisi bakımından önemli olduğu kadar *de facto* vatandaşlara bahşedilen hürriyetlerin bir ölçeri/turnusolu olmaktadır.

Bu evrede, soruşturma konularının neleri kapsaması gerektiği; maddi konu ve kusurluluk/sorumlulukla yetinmeli midir? Yoksa soruşturma, şüphelinin/sanığın kişilik unsurlarını da kapsamalı mıdır?sorusu gündeme gelmektedir. Anglo-Sakson sisteminde kriminolojik gözlem raporu/ psiko-sosyal anket (*gerichtshilfe*)/(*pre-sentencing report*) hazırlanmasına hüküm (*guilty*) sonrası imkân varken Alman orijinli usul sistemimizde, savcılık, araştırmalarını ceza kanununa göre yaptırımın belirlenmesi için zorunlu öğelerin bulunması hususunda (TCK 61-62) geniş kapsamlı bir kişilik araştırmasına hemen

başlanılmasını gerektirmektedir. Sosyal anketin uygulamada dikkat çekecek şekilde genişletildiğine tanık olduğumuz Almanya (*StPO* 160-3) örnek alınarak Cumhuriyet Savcısı (CMK 161/CMUK 153 *"her türlü araştırmayı yapabilir"*) şimdilik ağır cezalık işlerinde ruhsal patoloji örneği sergileyen şüpheliler/sanıklar (mükerrir, itiyadı, suçu meslek edinen kişi veya örgüt mensubu suçlu) hakkında psiko-sosyal anket hazırlanmasına soruşturma işlemleri sırasında koyulmalı;[131] ve hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkumiyet halinde de anket raporu infaz kurumuna gönderilmelidir. Ne var ki, en azından *probation* gibi bir kurum için *sine qua non* olan psiko-sosyal anketin ne derece önemli olduğu bilinmediğinden CMK'un *"genel"* ve *"madde gerekçeleri"* ile Adalet Komisyonu Raporunda hiç değinilmediği görülmektedir. Bu konu 5402 sayılı *Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kuralları Kanunu* bağlamında düzenlenerek *"sosyal araştırma raporu"* (SAR) içeriğine 13. madde b) bendinde yer verilmiştir.[132]

Soruşturmayı yürüten birimlerin eyleyicilerine egemen olan üç temel ilke ise şöyledir: *Etkinlik, sürat* ve *dürüstlük/hakkaniyettir*. Bu kavramların içerikleri özet olarak, *etkinlik*–yasal amaçları gerçekleştirmek kadar kamu güvenliğini artırmak üzere eldeki kaynakların ekonomik şekilde kullanılması; bu doğrultuda savcının tüm araştırma işlemlerine, fiillere başvurabilmesi;ekip çalışması, görev analizlerinin yapılması, iş türlerine göre uzmanlaşma; adliyelerde can güvenliği sağlanması ve gereksiz yere kamu davası açılmaması; *sürat-just in*

---

[131] (6) ... mükerrir hakkında cezanın infazından sonra *denetimli serbestlik tedbiri* uygulanır.

(9) Mükerrirlere özgü... cezanın infazından sonra denetimli serbestlik tedbirinin, itiyadı suçlu, suçu meslek edinen kişi veya örgüt mensubu suçlu hakkında da uygulanmasına hükmedilir. (TCK 58).

(3) Cezası ertelenen hükümlü hakkında, bir yıldan az, üç yıldan fazla olmamak üzere, bir *denetim süresi* belirlenir...

(5) Mahkeme, denetim süresi içinde *hükümlüye rehberlik edecek bir uzman kişiyi* görevlendirebilir.... (TCK 51).

[132] *Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Yönetmeliği TC Resmi Gazete* (20.12.2005-26029); ayrıca bkz., Anuk, Ersoy, Bulmuş ve Ziyalar, "Denetimli Serbestlik ve Sosyal İnceleme Raporu", *Güncel Hukuk*, Mayıs 2007, ss. 25-6.

time'in işlerliği, işlerin hızlandırılmasını sağlayıcı hükümler ve teknoloji katkısıyla süratin sağlanması; tutuklama süresinin ve sayısının olabildiğince azaltılması;*dürüstlük* ise-şüpheli/sanığın leh ve aleyhinde soruşturma ve araştırma yapılması gereğine işaret etmekte; AİHS'nin 6. maddesinde "her kişinin davasının dürüst olarak görülmesini istemek hakkına vurgu yapılmakta; ahlâkın hukuku öncellemesi ile soruşturma organlarının kanıtları ahlâka saygınlık içinde toplanması gereği belirmektedir.[133] Özetle, bilimsel, normatif, teknolojik ve ahlaki kültür kullanılarak yargılama sürecinde *gerçeği* yakalama gücünü artırmayı hedefleyen yargısal hümanizme (insanın özgün bir yaratık olmasına) odaklanılmalıdır.

Kamu davası öncesi ayıklama işleminde zamanla *"yeterli belirti"* ölçütünden *"yeterli kanıt"*a geçilmiş (StPO[134] m. 152) iken, CMK'la da "yeterli şüphe"(!) ölçütü vaz edilmiştir (CMK m. 70-*Kanunilik ilkesi*). Bu değişimlerle, uygulama kültür ve refleksi oluşmasının önemli ölçüde aksayacağı göz ardı edilmiştir. Nitekim, 1929 yılına kadar elli yıl yürürlükte kalan 1879 tarihli Fransız orijinli *"Usulü Muhakematı Cezaiye Kanunu'*ndan çok farklı olan Alman orijinli CMUK uzun süre *eski alışkanlıkların* etkisinde kalarak sistemine ters düşen bir biçimde yorumlanmıştır(!).

Her şeyden önce, kamu davası açmak için *"yeterli belirti"* yerine getirilen *"yeterli delil"* ölçütü istenilen işleve kavuşturulamamıştır. Bunun en belirgin nedeni ise, Savcılara güven duyulmamasıdır. Bu duygu adliye kültürümüzün yerleşik bir öğesidir. Bu durum, Savcıların ciddi bir hazırlık işlemi yapmaksızın kamu davası açması tutumu ile beslenmektedir. Nitekim, adalet müfettişlerince 1986 yılı Ankara Cumhuriyet Savcılığı denetiminde, hazırlık soruşturmalarının tamamına yakın bir kısmının zabıtaya yaptırıldığı;derdest 31074 hazırlık evrakından yalnızca 732'sinin (% 2.3) Savcılarca tahkik işlemine tabi tutulduğu saptanmıştır.

---

[133] M. T. Yücel, *Hukuk Felsefesi*, Ankara 2005, s. 131; D. Özlem, "Ahlak Hukuku Önceler" *Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arkivi: 4* (İst. Barosu) İstanbul 2002, s. 20.

[134] StPO (*Strafprozessordnung*) Alman Ceza Usulü Kanunu

Ülkemizde, yeterli delil ölçütüne göre dava açma tekelini elinde bulunduran Savcıların bu ölçüte ne derece işlerlik kazandırdığı somut veriler (beraat oranları) ışığında kuşkulu görülmektedir. Bu ölçüt, Savcıları kamu davası açılması için gereken *"yeterli delil"* için objektif bir değerlendirme yapma imkânı bulamadıklarından mı yeterli bir işleve kavuşamamıştır? Yoksa önceden kamu davası açılmasına egemen olan *"yeterli belirti"* ölçütünün yarattığı kültür ve davranış tutumu karşısında *"yeterli delil"* işlevden yoksun mu kalmaktadırlar?

Kuşkusuz, Savcılar, her sanık için yapılan suç isnadına ilişkin mahkumiyete yönelik gerçek bir beklentiyi besleyecek yeterli delil olduğu konusunda tatmin olmalıdırlar. Savcılar, savunmanın görüşlerini de göz önüne alarak tezlerini nasıl etkileyeceğini de göz önüne almalıdırlar. Kuşkusuz, *mahkumiyete ilişkin gerçek bir beklenti olup olmaması "objektif bir test" niteliğindedir.* Bu test, mahkemece, hukuka uyarlı ikame edilen leh ve aleyhteki delillerin değerlendirilmesi sonucu büyük bir olasılıkla sanığın mahkumiyetine karar verilmeyeceği anlamına gelmektedir.

Cumhuriyet Savcıları kamu davası açarken yeterli delil olup olmadığına karar verirken, *delillerin kullanılıp kullanılmayacağı* ile *güvenilirliğini* de göz önünde bulundurmalıdırlar. Bazı davalardaki sözde deliller ilgiyi çekmezken; bazı davalardaki delillerde, ilk algılandığı gibi güçlü olmayabilir. İşte bu nedenle kamu davası açılması sürecinde yanıtlanması gereken sorular şunlar olmalıdır: Delil mahkemede kullanılabilir mi? Delilin mahkemede kabul görmemesi olasılığı var mı? Bazı ceza usulü kurallarının ilgili delilin hükme esas alınamayacağını emretmesi (CMUK m. 238, 254-2/CMK m. 217-2) karşısında, delilin elde edilmesi şekli veya dolaylı tanık ifadesi nedeniyle delil mahkemece reddedilecek mi? Bu durumda, gerçekçi bir şekilde mahkumiyete götürücü nitelikte diğer deliller var mı? Delil güvenilir mi? Suç itirafı örneğin sanığın yaşı, zeka derecesi veya anlama gücü olmayışı nedeniyle güvenirlikten yoksun mudur? Tanığın özgeçmişi göz önüne alındığında Savcılığın davasını zayıflatma olasılığı var mı? Tanığın saikının karanlık olması veya sabıkasının bulunması, kendisinin davaya yaklaşımını

etkileyebilir mi? Tanığın kimliği sorgulandığında, elde edilen kanıtlar yeterince güçlü mü? Ne var ki, Savcılar, kullanabilecekleri veya güvenirliği konusunda emin olmadıkları kanıtları da göz ardı etmemelidirler.

İşte, savcılar kamu davası açılması sürecinde yer alan *"yeterli delil"* ölçütüne işlerlik kazandırmak üzere sanık hakkında mahkumiyet beklentisi olup olmadığını test ederken şimdiye dek sözü edilenleri özenle irdelemelidirler. Özetle, kanıtları, kamu davasını açmak hususunda yeterli sayılıp sayılamayacağını savcılar takdir edecektir. Şimdi *"yeterli kanıt"* ölçütü oturmadan terimlerle oynayıp, *"yeterli şüphe"* denilmesinin ne anlamı olabilir ki?

Yazarın son on beş yıldır kamu davası açılmasındaki enflasyonist eğilim karşısında sistem eyleyicilerine yönelik kültürel değişim girişimlerinden istenilen sonucun alınamaması; yine 1937 yılında dosyanın zarfa konulmak yerine tek telli dosyaya geçilmesi sistemine yeni bir biçim vermek için on yıl önce geliştirdiğim yeni dosyanın Rize C. Savcılığı dışında kullanılmaması kültürel değişimin ne derece zor olduğunun en somut göstergeleridir.

CMK'la yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilmemesi/kovuşturma olanağının bulunmaması hallerinde *"kovuşturmaya yer olmadığına"/ "takipsizlik" (nolle prosequi)* karar verilmesi ön görülmüştür (CMK m. 172/*StPO*[135] 170-2). Gerçekte olması gereken, suç eylemi hakkında şüphe olmayışı nedeniyle soruşturmaya son verilmesi; soruşturmanın nihai sonuçlarının dayandığı temelleri göz önüne alındığında *"son duruşma"* da şüphelinin beraat olasılığı mahkumiyet olasılığından daha yüksek olduğunda suç eylemi hakkında şüphe olmadığının var sayılmasıdır. Geleneksel adliye kültüründe Savcılara özgü böyle bir takdir değerlendirmesinin yeri olmadığı vurgulanmakta; Savcılığın genelde ayrıştırıcı olarak katalizör olma dışında bir işlevi olmadığı izlenimi edinilmekte ise de,CMK'ta *"kovuşturmaya yer olmadığı"* kararına itiraz üzerine ağır ceza mahkemesi başkanı değerlendirmeyi yaparken kamu davasının açılması

[135] Alman Ceza Usulü Kanunu.

için *yeterli nedenler* bulunup bulunmadığına bakması (m. 173-3) istenilmektedir.

Karşılaştırmaya olanak sağlamak üzere, karar vermede Alman savcıların elindeki seçenekleri[136] sergilemek üzere aşağıdaki tabloya yer verilmiştir.

Tablo 56.

	Çözüm türü	Önkoşullar
1	Sonlandırma StPO 153. md.	-Az ciddi suçlar, -Takipte kamu yararının az olması, -Suçluluğun minör bir nitelikte düşünülmesi, -1 nolu bent, ikinci cümlesi uyarınca mahkeme onayının gerekli olmaması.
		Suçluluğun hafif nitelikte düşünülmemesi
2	Sonlandırma StPO 153 b md	-Ciddi suçlara da uygulanabilir, -Kamu yarar nın olmaması (yazılı olmayan öğe), -Mahkemenin bir yaptırımla (örneğin tazmin, suçlu-mağdur uzlaşması) giderebileceği koşulların varlığı.
		Suçlu ve/ya suça göre kamu davası açılmasındaki kamu yararının olmaması
3	Şartlı ve talimatlı sonlandırma StPO 153 a md	-Az ciddi suçlar, -Kamu davasındaki yararın yaptırımla giderilebileceği, -Suçluluk derecesinin bir engel olmaması, -Mahkeme ve sanığın rızasının gerekli olduğu.
		Suçun ciddiyetinin bir engel oluşturmaması
4	Ceza kararnamesi usulü StPO 407 md ve dv.	-Az ciddi suçlar, -Bulguların fazlaca açıklığa kavuşturulmasına gerek olmadığı, -Sanık için beklenen hapis cezasının bağlayıcı yaptırımın bir yılı geçmemesi.
		Duruşmanın gerekli görülmesi
5	Hızlı usul StPO 417 md ve dv.	-Mevcut bulgular veya kanıtların belirgin olması karşısında derhal duruşma açılmasının uygunluğu, -Beklenen hapis cezasının bir yılı geçmemesi.
		Davanın derhal görülmesi için uygun olması
6	Normal usuller StPO 170 m. 1f iddianameler	

[136] Schlüchter, *Beschleunigtes Verfahren*, 1999, p. 69.

Savcılık soruşturma evresinde, yukarda değinildiği üzere, tarafsız bir makam olarak suçlandırmaya yöneltici gerçekler ile şüpheli hakkında kovuşturmaya yer olmadığını gerektirecek gerçekleri de soruşturmak (*şüphelinin leh ve aleyhindeki delilleri toplamak*) ve şüphelinin haklarını korumak zorundadır (CMK m. 160-2/ *StPO* 160-2). Bu hükmün gereği olarak şüpheli soruşturmaya konu olan itham hakkında dinlenmek ve Savcılıkça nihai karara varılma öncesi ek kanıtların göz önüne alınmasını istemek hakkına sahip bulunmaktadır.[137]

Ön soruşturma Savcının egemenlik alanı ise,duruşmada hâkimin egemenlik alanıdır. Hâkim veya mahkeme başkanı, duruşmayı hazırlamakta (CMK 175) ve yönetmektedir (CMK 192-1,203). Hâkim gerçekleri arayış sürecinde maddi hakikati kendi girişimi ile bulmak zorunda (CMUK 237/ *StPO* 244-2) olup; bu süreçte Savcılık, sanık veya sanık avukatınca sunulan veya istenilen kanıtlarla sınırlı değildir. Bu saptama, ceza usulünün "*inquisitorial*" (*tahkik sistemi*) olarak nitelendirmenin nedenini oluşturmaktadır.

Hükmedilecek ceza yaptırımı/güvenlik tedbirine ilişkin olarak ta, hâkim Savcılık ve sanığın istemleri ile bağlı değildir (CMUK 197/StPO 206). Savcının isteminden daha ağır bir ceza olabileceği gibi sanık ve avukatın isteminden daha hafif bir cezada olabilir.

Savcılık, sanık ve avukatı ile "*katılan*" duruşmada haklarını kullanarak aktif bir rol alabilirler. Önemli sorun adliye kültürü ve metropol adliyelerinde ağır iş yükü altında bulunan hâkimlerin buna izin verip vermemeleridir. Savcılık ön soruşturma evresinde olduğu gibi duruşmada da sanık lehine olan yanları dile getirmek zor undadır. Savcı, kanıtlar mahkumiyet için yeterli görülmediğinde sanığın beraatını da isteyebilir; sanık lehine kanun yollarına başvurabilir (CMK 260-3). Yine tüm sorun, savcılarda bu türden bir uygulama refleksinin gelişip gelişmediğidir(!?).

---

[137] Hazırlık evresinde gereksiz yere kamu davası açılmasını önlemek üzere özellikle metropol kent adliyeleri Cumhuriyet Savcılıklarında tüm iddianamelerin en kıdemlilerden oluşan bir ekip tarafından kontrol edilmesinin kurumlaştırılması *a cul de sac* bir gereksinme olmuştur.

CEZA ADALETİ SİSTEMİ

Yargılamada kanıtların değerlendirilmesi hâkimin takdirine bırakılmıştır (*"kanıtların serbestçe takdir edilmesi/vicdani kanıt serbestisi" ilkesi*) (CMK 216/ *STPO* 261). Hâkim hiçbir yasal düzenleme ile sınırlı olmaksızın sadece mantık kuralları, deneyim ve özellikle bilimsel deneyimin sağladığı ilkelerle bağlı bulunmaktadır.

Duruşmaya, ara verilmeksizin devam edilerek hüküm verilir ve ilke olarak duruşmanın makul sürede bitirilmesi ön görülmüş (CMK 190); belli bir süreye yer verilmemiştir. Avrupa ülkeleri usul yasalarında ki düzenlemelerde aynı şekildedir.

Davaların hızla sonuçlandırılması, tutuklu kişilerin makul süre içinde yargılamayı isteme hakları, anayasal norm olarak hukuk sisteminde yer almış; hızlı yargılama kavramı, adaletin bir gereksinmesi olarak *Anayasa* 36, 141 ve *Avrupa insan Hakları Sözleşmesi*'nin iki maddesinde ifade edilmiştir:[138] Birincisi,*"her tutuklu sanığın makul bir süre içinde yargılanması veya usul çerçevesinde salıverilmesi"* gereğini belirten 5-3 maddesi; ikincisi de, her kişinin *"davasını makul süre içinde görülmesi"* hakkına sahip bulunduğunu içeren 6-1 maddesidir. Kuşkusuz, süratin, acelecilik ile aynı şey olmadığı bilinmelidir. Önemli olan doğru karar verilmesi; akrep ve yelkovanın doğru şekilde çalışmasıdır.

Kuşkusuz, yargılama süresinin makul süre ötesinde gereğinden fazla uzaması halinde anılan Sözleşme ve Anayasa hükümlerine aykırı hareket edilmiş olacaktır. Sistemde eyleyicilerden kaynaklanan genel bir gecikme yanında tikel davalarda makul sürenin saptanması açısından *"tarafların davranışları"* ve *"davanın karmaşıklığı"* önemli öğelerdir. Özellikle, yargılamanın uzamasında müvekkili açısından yarar gören bir avukat, bilgi, beceri ve retoriği ölçüsünde *"hız kesici"* olabilir.

Davanın normal süresini belirlemede önce genelde işlem/işlemlerin yapılması için belirlenen sürelerin başlangıç ve bitiş tarihlerine bakılmalıdır. Bu süreler göreceli olup; öznesine

[138] M.T.Yücel, "Tutuklama-Uluslararası Bir Yaklaşım", *Adalet Dergisi*, (Mart-Nisan 1988) s. 168; M. T. Yücel, "Ceza Adaleti Sisteminin Sadeleştirilmesi ve Etkinleştirilmesi", *Adalet Dergisi*, (Eylül-Ekim 1987) s. 123.

göre değişmektedir. Mağdur için süre suçun işlendiği andan başlarken, kolluk için ihbar/yakalama anından itibaren başlamaktadır (YTCK 66). Mahkeme açısından ise davasının açıldığı tarihten itibaren geçen süreler hesaplanmaktadır.

Ceza Mahkemelerinde 1998 yılında kesinleşen kararlardaki toplam ortalama yargılama süresinin (gün) mahkeme türü ve evreler itibariyle dağılımına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 57. 1998

Mahkeme türü	Savcılık	İlk derece mahkemesi	Yargıtay Başsavcılığı	Yargıtay Dairesi	Toplam Gün
DGM	735	380	193	253	1561
Ağır Ceza	159	368	193	47	767
Asliye Ceza.	89	337	90	37	553
Sulh Ceza	35	132	85	60	312

İstatistik analizlere dayalı olarak ilk derece ceza mahkemelerdeki ortalama yargılama süresi (M) dağılımına bakıldığında 1986-1997 yıllarına ait veriler aşağıdaki tabloda sergilenmiştir:

Tablo 58.

Mahkeme	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
DGM	127	144	137	165	184	168	203	250	269	305	341	302
Ağır Ceza	332	313	244	256	267	243	233	239	246	263	306	335
Asliye Ceza	276	266	244	260	271	258	282	301	288	320	331	312
Sulh Ceza	158	174	122	180	175	160	140	123	114	118	115	149

Ortalama yargılama süresi = (2X+Y-Z)/(Y+Z)* 360

X= Geçen yıldan kalan dava sayısı

Y= Yıl içinde açılan dava sayısı

Z= Karara bağlanan dava sayısı

Bu tabloya göre süreler, DGM ve Asliye Ceza Mahkemelerinde iş artışına paralel olarak önemli derecede artmıştır. Tüm iyileştirici tedbirlere karşın aşağıdaki tabloda yer alan istatistik verilerinde fazlaca bir artış olmadığında bile, istinaf mahke-

meleri devreye girdiğinde makul süreyi aşan yargılamaların ürkütücülüğü akla gelmektedir. Konuya ortalama yargılama süresi ötesinde sayısal açıklık getirmek üzere aşağıdaki tablo-da *1995/2000* yıllarında çıkan *ceza* davaların açılış yıllarına göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 59.

1995											
Açılış Yılları									Çıkan		
Ceza Mah.	1991 ve öncesi	%	1992	%	1993	%	1994	%	1995	%	Toplam
Ağır Ceza	977	2.7	863	2.4	2407	6.6	10929	29.9	21377	58.5	36553
DGM	22	0.3	99	1.3	625	8.4	2896	39.1	3768	50.9	7410
Asliye	15335	4.0	12300	3.2	30048	7.7	124752	32.1	205789	53.0	388224
Sulh	5858	1.5	4774	1.2	11355	2.9	56454	14.3	15144	80.1	393585

Tablo 60.

2000											
Açılış Yılları									Çıkan		
Ceza Mah.	1996 ve öncesi	%	1997	%	1998	%	1999	%	2000	%	Toplam
Ağır Ceza	2606	5.6	1967	4.2	4366	9.4	13673	29.3	24006	51.5	46618
DGM	167	3.5	135	2.8	359	7.5	1631	34.1	2487	52.0	4779
Asliye	30046	5.7	25974	4.9	61005	11.6	182171	34.6	226915	43.1	526111
Sulh	7100	1.6	6566	1.5	18369	4.2	92976	21.2	314579	71.6	439590

Görülen odur ki, çıkan davalar arasında beş yıl ve öncesi açılmış dava oranları 1995/2000 yıllarında Ağır Cezalık (% 2.7/5.6) ve Asliyelik işler (% 4/5.7) bakımından artarak küçümsenmeyecek bir orana ulaşmıştır. Bu gruptaki davalarda yargılama süresinin İstinaf işlemeye başladığında, sayıları fazlaca olacak bölge adliye mahkemelerince verilecek hükümlerin çoğuna karşı temyiz yolu açık olmadığından, aralarında içtihat birliğinin sağlanması risk altına girmiş olacaktır. Ekonomik suçlara ait davaların uzunluğu ve bazı davaların zaman aşımından

düşmesi[139] adalete güveni zedeleyici bir niteliğe bürünmüştür. Konuya tarihsel boyutta bakıldığında aflar/ düşmeler nedeniyle dalgalanmalara karşın beraat oranında düşme dışında fazlaca değişen bir şey olmadığı görülmektedir. Nitekim 1959 yılında çıkan davaların TCK ve özel kanunlara göre açılış yılları dağılımına aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 61.

	1959									
	1955 ve öncesi	%	1956	%	1957	%	1958	%	1959	%
TCK	10831	10.2	9292	8.8	18909	17.8	41976	39.6	25014	23.6
Özel	3807	5.1	2781	3.7	7259	9.7	37090	49.7	23750	31.8
Toplam	14638	8.1	12073	6.7	26168	14.5	79066	43.8	48764	27.0

1959 yılındaki % 23.88 olan beraat oranı ortalamasının son yıllarda %17.66'ya düştüğü görülmüştür. Ne var ki, mahkumiyet oranının İngiltere'de % 90.3 (1995) İsveç'te % 94.7 (1992) Fransa'da % 98.9 (1992) ve Japonya'da % 99.9 (1994) olduğu göz önüne alındığında; Türkiye'de beraat oranının çok daha aşağıya çekilmesi gerekmektedir.[140]

Dava yönetimi bağlamından özellikle ağır ceza mahkemesine gelen işler bakımından kamu güvenliği ve korunması açısından önem arz den işlerin sınıflandırılarak, önem derecesi yüksek olanlara öncelik verilmesi yöntemine işlerlik kazandırılması rasyonel bir çözüm olacaktır (CMUK 206,2-*Differentiated Case Management*). Kuşkusuz, kaldırılan DGM'lerinin varlık nedeni de bu yöntemde saklı bulunmakta olup; Ağır cezalık

[139] Zaman aşımı ile düşen çeşitli suçlardan (özellikle yolsuzluk) dava örnekleri için bkz., O. Ekşi, "Adaletimiz çalışıyor...", *Hürriyet*, (27.07.2006) s. 1, 23.

[140] M. T. Yücel, *Hukuk Sosyolojisi*, Ankara, 2004, s. 106.
2000 yılı verilerine göre ceza mahkemesi türü itibariyle beraat/ mahkumiyet yüzde oranları dağılımı

	DGM	Ağır Ceza	Asliye Ceza	Sulh Ceza	Çocuk	Toplam
Beraat	34.9	32.9	33.3	12.6	17.8	24.8
Mahkumiyet	65.1	67.1	66.7	87.4	82.2	75.2

işler için bu yöntem geçerliliğini korumaktadır. Ne var ki, yeni ceza usulünde bu normatif ilke korunmamıştır.

Yargılama süresinin kısaltılmasını sonuçlandıracak tedbirlerin olası riski de göz ardı edilmemelidir. Genelde bu tedbirler ilk derece mahkemesi hâkimine çoğu işlerin belli bir sürede karara bağlanmasına elverir ve bu hal de etkinlik ve verimliliğin arttığı izlenimi doğurursa da, sanık açısından usulün hiç de adil olmadığı izlenimini yaratma olasılığı o oranda artabilir. Sanık duruşmada olayın kendi cephesinden sunuşunu yapabilme fırsatını elde ettiğinde, kendi beyanlarının ne derece yanıt bulduğu konusunda geri besiye sahip olduğunda; ve sonuçta hâkim sanık hakkında verilen hükmün adil olduğunu izlenimi verebildiğinde, hâkim adaletin etkinliği için çok şeyler yapmıştır denilebilir.

Kanıtın hukuka uygunluğu ilkesi doğrultusunda, yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir(CMK 217-2). Hukuka uygun olmayan kanıtın en ekstrem örneği ise suç nedeniyle *amnesia*'ya duçar olan (tanıklık yeteneğine sahip olmayan) mağdurun suç eylemi hakkında tanıklığıdır. Kuşkusuz, kanıtın uygun olmaması nedeniyle bu mağdurun tanıklığı mahkemece ret edilecektir.

Suçluluk (*Schuld*) kavramı, ceza hukukunda yaptırımsal düzenlemelerin odağında bulunmaktadır. Bu kavram suçluluğun farklı yoğunlukta belirebileceği düşüncesine dayalı olarak suçluluk derecesinin farklılığına işaret etmektedir. Bu kavramla, eylemin yönleri ile sonuçlarına ilişkin yönleri olmak üzere "*suçlanabilirliğin*" bazı yönlerine yollama yapmaktadır. Suçluluk derecesinin, suçlunun eylemi ve suçun sonuçları olarak iki bileşeni vardır. Sanık başkaca hareket edebilme (suçlunun eylemi) ve böylece haksızlık yapmaktan kaçınma olanağı (suçun sonuçları) varken, buna yönelmemesi nedeniyle suçlanmaya maruz kalması söz konusudur. TCK 61. maddesinde cezanın tayini sırasında göz önüne alınacak konular sınırlayıcı olmamak üzere sıralanmıştır (*StGB*-46/ Alman Ceza Kanunu). Bu sıralamanın,suçlunun eylemi, işleniş biçimi, kusurun ağırlığı, amaç ve saik, meydana gelen zarar ve tehlikenin ağırlığı

yanında failin geçmişi/sabıkası, mağdura karşı tazmin veya iade çabası gibi suç öncesi ve suç sonrası suçlunun davranışını içerdiği görülmektedir (TCK 62).[141] Suçun sebep olduğu her olay ise "*suçun sonuçları*" anlamına gelmektedir. Hâkim hangi bulguları ve konuları göz önüne alabileceği ve bunların ağırlığını saptama konusunda nispeten serbesttir. Yasal düzenlemeler hâkimin bu takdirini çok az derecede sınırlamıştır. En önemli sınırlama TCK 61-3/*StGB*'nin 46-3 maddesinden kaynaklanmaktadır: özel bir suçun hukuki tanımında yer alan gerekli unsurları içeren hallerin "*temel cezanın belirlenmesinde*" ayrıca göz önüne alınamayacağıdır. Müessir fiil suçunda bir başkasına da zarar vermesi ceza saptanmasında nazara alınmazken, mağdurun uzun süre hastane de kalması nedeniyle terfii edememesi ve bu sürede karısının komşusu ile aşk ilişkisine girmesi mahkemece nazara alınabilir. Almanya' da uygulama bakımından *StGB*-46-3 maddesinin cezanın saptanmasından ziyade temyizde irdelenmek üzere karar gerekçesinde yer verildiğine tanık olunduğu belirtilmektedir.

Mahkeme tarafından Savcılıkta olduğu gibi bir *diversion* tedbiri olarak *uzlaştırmaya* başvurulması ön görülmüştür. Kamu davası açılması halinde uzlaşmaya tabi bir suç söz konusu ise, 253. maddedeki usule göre mahkemece uzlaştırma işlemlerine tevessül edilir (CMK 254-1; StPO 153a/2). Almanya'da tüm kamu davalarının % 15'i bu şekilde sonuçlandırılmaktadır.[142]

Hâkim duruşmayı idare etmektedir. Kendisi toplumun yararı ile şüphelinin/sanığın yararını bağdaştırmalı ve dengeyi kurmalıdır. Toplum sanığın suç ve sorumluluğu sabit olduğunda derhal ve adil bir kararın verilmesini isterken, şüpheli/sanık kendisine isnat edilen suçu bilmeli; hakkındaki iddialara yanıt verebilmeli; ilave kanıtlar sunabilmeli, verilecek karar ve kararlara itiraz ederek diyalektik ortam sağlanabilmelidir. İşte bu bağlamda CMK'un en önemli getirisi "*çapraz*

[141] *Suçun itiraf edilmesi* hali (takdiri indirim nedeni olarak) ceza (beşte birine kadarı) indirimi olarak çok belirgin bir uygulamaya kavuşturulmalıdır. N. Centel, "Cezanın Tayini", *Ceza Hukuku Reformu*, (Umut Vakfı) İstanbul 2001, ss. 261-272.

[142] Federal İstatistik Bürosu (fn. 2), n. 2.3

sorgulama"(cross-examination) olmuştur: *"Cumhuriyet savcısı, müdafi veya vekil sıfatıyla duruşmaya katılan avukat; sanığa, katılana, tanıklara, bilirkişilere ve duruşmaya çağrılmış diğer kişilere, duruşma disiplinine uygun olarak doğrudan soru yöneltebilirler. Sanık ve katılan da mahkeme başkanı veya hâkim aracılığı ile soru yöneltebilir. Yöneltilen soruya itiraz edildiğinde sorunun yöneltilmesinin gerekip gerekmediğine, mahkeme başkanı karar verir. Gerektiğinde ilgililer yeniden soru sorabilir"* (CMK 201-1).

Çapraz sorgu iki tarafı keskin bir bıçak; gerçeğin keşfi için var olan en güçlü hukuki bir motor olarak kabul edilmektedir. Çapraz sorgunun amacı şöyledir: 1. İfadeyi nitelendirme veya açıklama; ve 2. Tanık /bilirkişileri, ön yargı ve tarafgirlik nedeniyle çürütmektir.[143]

Çapraz sorguya egemen olan temel ilkeler ise, 1. Esasa girilmesi; 2. Kısa sorular sorulması ve basit kelimeler kullanılması;3. Yalnızca yönlendirici sorular sorulması; 4. Cevabını bilmediğin sorunun sorulmaması; 5. Yanıtın dinlenmesi; 6. Tanıkla kavga edilmemesi; 7. Tanığın açıklamasına izin verilmesi; 8. Direkt sorgulamada ifadenin tekrarına izin verilmemesi; 9. Vurucu darbenin son söze saklanmasıdır. Çapraz sorgu türleri de 1. İşbirlikçi 2. Tahripkar olup, kuşkusuz, ikinciye birinciden sonra girişilmeli; ve sorular genelde, *"Evet"*, *"Hayır"* veya *"Bilmiyorum"* yanıtını alacak şekilde formüle edilmelidir. İşte tanık ve bilirkişilerdeki gerçeği çıkarmaya elveren güçlü bir teknik sistemimize girmiş bulunmaktadır.[144]

10. 11. 3. Rasyonel Yaklaşım

Yukarda bazı hükümlerine değinilen ve reform niteliğindeki böyle bir proje paketinin (TCK, CMK, İstinaf ve CGTİK-*Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı*) yargılama reformuna dönüşmesi için normatif düzenlemeler, alt yapı ve adliye kültürü ile

[143] Bahçeşehir Üniv. Hukuk Fak., *Çapraz Sorgu*, Igul yayınları no. 7, Ocak 2006, s. 46.

[144] Bilirkişinin uzmanlığı hakkında güven/güvensizlik uyandıracak özellikler için Bkz., Adalet Akademisi, *Çevre Hukuku Sempozyumu*, Ankara 2006, ss. 119-120.

birlikte ele alınmalı idi. Ne var ki, çoğu yasal düzenlemelere özgü *"istim arkadan gelir"* postulatı bir kez daha devlet hukukun sosyal teorisinde yer almaya hak kazanmıştır.

Hukuk herkesi etkilediğinden, adli sisteme özgü süreci analiz etmek ve sistem yapıtını besleyen varsayımları anlamakla işe koyulmalıdır. Bu bağlamda örgütlü adli sistemin nasıl işlediğini açıklayıcı nitelikte iki kavramsal model, *"sistemler modeli"* ile *"etki-tepki modeli"* vardır. Benzer nitelikli bu modellerle, işlev gördüğüne tanık olduğumuz adli sistem bünyesinde hukukun *sosyal bir ürün* olduğu kadar *sosyal bir güç* olarak algılanması vurgulanmaktadır. Yalnız bu modellerin, sürecin çalışması ve sistemdeki aktörlerin işlerini görmeleri açısından farklılık sergiledikleri görülmektedir. Şimdi bu modellerle CMK düzenlemelerini irdeleyelim.

10. 11. 3. 1. Sistemler Modeli

Adli sistem, bir sistemler modeli olarak, sisteme giren işler hakkında ne yapıldığı ile tanımlanmaktadır. Özünde adli sistemin görevi hukukun adalete dönüşümünü yetkin bir şekilde gerçekleştirmektir. Bunu yaparken de çağın giysileri (bilimsel/teknik) giyilmelidir. Bu iş, çeşitli talepler veya sistem girdilerinin adli kararlar veya sistem çıktısına dönüştürülerek yapılmaktadır. Bu bağlamda üç sosyal olguya tanık olunmaktadır: 1) Sistem girdileri, 2) Sistemin dönüşüm yapısı kullanılarak girdilerin ayrıştırılması ve sonunda 3) Karar üretilmesidir. Adli bir sistem, yukarda değinildiği üzere, işlevsel varlığını yalnızca kararların makul süre içinde adil, yetkin ve bağlayıcı olduğunun toplumca algılanması ile sürdürebilir.

Bu modelin ceza adaleti sisteminde çalışması yeni *Ceza Muhakemesi Kanunu*na göre özetle şöyledir: Kolluk evresinde, *"adli kolluk"* / polis-jandarmanın *"şüpheliyi"* yakalayıp yakalamamasına; Savcılık evresinde, kamu davası açılıp açılmamasına/ön ödeme emri gönderilmesine, *"uzlaşma"*ya gidilmesi (m. 253), kamu davası açmada takdir yetkisi kullanılması (m. 171); etkin pişmanlık nedeniyle kovuşturmanın açılmasına yer olmadığına; mahkemece *"iddianamenin iadesi"* (m. 174), uzlaş-

maya (m. 254) davanın düşürülmesi veya devamına; şüphelinin tutuklanması yerine *"adli kontrol altına alınması"* (m. 109); beraatına, hürriyeti bağlayıcı cezaların infazında ise, hükümlü hakkında *"iyi hal"* kararı verilip, şartlı salıverilme isteminin infaz hâkimliğine intikali suretiyle sistemin çalışmasına tanık olunmaktadır. Bu örnekler hukukun işlev ve infazıyla yükümlü adli sistemin evrelerine ilişkin bulunmaktadır.

Bu modelde gelen girdiler iki türdendir: *talepler* ve *destekler*. Talepler sisteme giren ve sistemi harekete geçiren ham maddelerdir. Talep olmaksızın adli sistem bir şey yapamaz. Talepler çeşitli biçimlerde olabilirse de, işlenen bir suç karşısında yapılan şikayet/açılan kamu davasından (cezai talepten) ibarettir.

▪ *Sistemler Modeli*

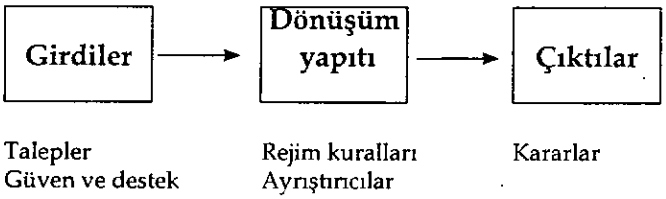

Destek, adli sistemde işlerin etkin bir şekilde görülebilmesi için gerekli olan halk desteğidir. Destek kavramı şu soruyla daha iyi anlaşılmaktadır: Halk adli sistemi neden desteklemektedir? Bu soruya verilecek çeşitli yanıtlar vardır: *Birincisi*, bilinçli/bilinçsizce destek vermediklerinde olabilecek sonuçlarından çekindikleri için adli sistemi desteklemektedirler. Kişiler, adli tehditleri hiçe saydıklarında yakalanma (CMK m. 90) ve gözlem altına alınma (CMK m. 74,91) gibi devletin zorlayıcı gücü ile karşı karşıya kalırlar. *İkincisi*, belki de daha gerçekçi olanı, halk adli sistemi kararlarından memnun kaldıkları için desteklemektedir. *Üçüncüsü*, halk adli sistemi *"adli sosyalleşme"* sonucu desteklemektedir. Adli sosyalleşme, kişilerin adli sisteme karşı aşırı derecede güven duyulan bir ortamda yetişmeleri sonucu kazanılmaktadır. Yalnız, zaman zaman adli sisteme karşı gü-

vensizlik duygusunu dile getirenler bile sistemi desteklemekte ve geneldeki değerlendirmeleri olumlu olmakta; adli sisteme karşı koyanlar bile (mahalli kültüre özgü istisnalar dışında) mücadelelerini adli sistem sınırları içinde yapmaktadırlar. Bu yanıtlardan hangisinin ülkemiz genelinde/özelinde geçerli olduğu sosyolojik araştırmalarla saptanmış değildir. Belirgin olan son yirmi beş yıllık süre de, ivme kazanan ekonomik/organize suçlar nedeniyle oluşan anomik ortamda halkın yargıya olan güven ve desteğinde bir azalma görüldüğüdür.

Bu konuda hâkimlerin niteliği/davranışı da söz konusu olmaktadır. Takılan bifokal gözlükler örneğindeki üst lensler bazen kalbur üstü kişiler için rezerv edilmiş bulunmaktadır. Nitekim, Hitler Almanya'sı ile Mussoli'nın İtalya'sındaki hâkimler önceden biçimlendirilen sonuca uyarlı *"gerçekleri"* oluşturuyorlardı. Hâkim ile savcıların kalitesi kolluğun davranışlarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Kolluk görevlileri, teorik olarak hukuka uyan vatandaşların koruyucusu; sosyal güvenlik ve barışın, en canlı enstrümanıdırlar. Yalnız, gecekondu semtlerinde, kendisine en çok ihtiyaç duyulan yörelerde kendilerine *"güven"* duyulmamaktadır. Yine mağdurun bir serseri/fakir olması durumunda kendisine yapılan kötü muameleyi Savcı veya hâkimin toleransla karşılamasına tanık olunması hiçte olağan dışı bir olgu değildir. İşkence ve kötü muamele bilinci yavaş yavaş ivme kazanmağa başlamıştır. İşte hukukun günlük uygulaması, kişilerin statüsü/ sınıfı /cinsiyeti ve diğerlerine göre değiştiği gibi kentten kente de değişebilmektedir.

Özetle, bir hukuk sisteminin sağlayabileceği toplumsal destek, genelde görevlilerin günlük davranışından daha az derecede nesnel kurallar veya onların teknik mükemmelliğe dayalı bulunmaktadır. Bu nedenle, CMK'la beklenen amacın gerçekleşmesi için hukuk eyleyicileri arasında yaygın kültürel bilinçlenme seferberliği yanında halkın desteğini kazanmaya yönelik halkla ilişkiler stratejisi geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Halkın desteğine yönelik çalışmalar bağlamında mağdurları bilgilendirme ile tanıkların adliyede özel tretmana

tabi tutulması için gerekli alt yapı çalışmalarına hızla girişilmelidir.[145]

Adli sistem dönüşüm yapıtında ise, sistem girdileri ayarlanmakta; başvurular sınırlandırılmaktadır. Herkes adli alana girmek için girişimde (özellikle ceza tehdidiyle özel hukuk taleplerini gerçekleştirmek üzere) bulunabilirse de, çok az kişinin bu alanı kullanmasına izin (*ultima ratio*) verilmelidir. Sistem girdisini sınırlayıcı süzgeç şu iki faktörle çalışmaktadır: *rejim kuralları* ve *ayrıştırıcılar*.

Rejim kuralları, adli sistemi kimlerin ve hangi koşullarda kullanılabileceğini, örneğin ancak haksız fiil mağdurunun şikayette bulunabileceğini belirlerken, sistem girdisindeki bekçiler, sistemin yükünü azaltmak için ayıklama işini üstlenmişlerdir. Savcılık/mahkemede uzlaşma ile ön ödemeye önem veren veya yeterli kanıt/şüphe olmaması karşısında takipsizlik kararı veren savcılar bu işlevi yeterince yerine getirmelidirler.[146] Ceza yargılaması, böylece, *"ya hep ya hiç ilkesi"*ni uygular-beraat/mahkûmiyet ikilemi-olmaktan çıkarılmalıdır.[147] Yeni CMK ile

---

[145] M. T. Yücel, *Adalet Psikolojisi*, Ankara 2004 ss. 116-118.

[146] Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulu Yönetmeliği "madde 20-Takipsizlik evrakı incelenirken delillerin eksiksiz toplanıp toplanmadığı, olaya uygun sonuca varılıp varılmadığı, takipsizlik kararının yeterli delil olmasına rağmen verilip verilmediği veya kanunun açık hükmüne aykırı bulunup bulunmadığı, kanun yolu, mercii ve süresinin belirtilip belirtilmediği, ilgililere kararın tebliğ edilip edilmediği ve ayrıca olayın özeliklerinin gerektirdiği diğer hususlar üzerinde durulup durulmadığı araştırılır."

Müştekisi ve mağduru bulunmayan hazırlık soruşturması sonucunda kanuna açıkça aykırılık teşkil edecek şekilde takipsizlik kararı verildiğinin tespiti halinde bu hususa gerektiğinde tavsiyeler listesinde yer verilmekle birlikte evrakın yeniden ele alınması da Cumhuriyet Başsavcılığına önerilir. "İngiltere'de 1951 yılında Başsavcı Lord Shawcross tarafından söylenen şu söylev tüm Başsavcılarca benimsenmiştir: "Bu ülkede işlenen suç eylemlerinin otomatik olarak kamu davasına konu olması hiçbir zaman kural olmadığı gibi gelecekte de olacağını beklemiyorum." İngiltere'de kamu davasının açılması iki evreli bir karardır: Her davada gerçekçi bir mahkumiyet beklentisi yaratacak yeterli kanıt olduğunda, kamu yararı testi devreye girmektedir (Yazarın notu).

[147] Duruşmanın sona ermesi ve hüküm (YCMK)

Madde 223.-

4) İşlenen fiilin suç olma özelliğini devam ettirmesine rağmen;

a) Etkin pişmanlık,

getirilen ve şimdilik sınırlı uygulamaya elveren *"iddianamenin ertelenmesi"* (m. 171/2) *"hükmün ertelemesi"* (m. 231) ile bu konuda bir açılım sağlanmıştır. Bu evrede, savcılık / mahkeme içi ve mahkeme dışı uyuşmazlık çözümünün kesişme noktasında şu sorular gündeme gelmektedir: Savcılık / mahkeme dışı alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlar ve meslek gruplarının ayıklamadaki etkisi ne ölçüde olabilir? Adliye dışı çözüme kavuşturulması daha rasyonel olacak davalar nelerdir? Bu sorular da toplumda uzlaştırma kültürüne özgü yeni açılımlara yönelmeyi; sosyal tarihimizde yeri olan uygulamaların güncelleştirilmesini gerektirmektedir.

10. 11. 3. 2. Etki-Tepki Modeli

Bu modelde aynı temel sonuçları sağlamak üzere biraz farklı kavramlar kullanılmaktadır. Adli siyasetler, sistemde saptanan önceki etkilere yanıt olarak görülmekte ve aynı zamanda müteakip tepkilerin oluşacağı gelecekteki etkiler olarak algılanmaktadır. Bu modelde de üç şeyin varlığına tanık olunmaktadır: 1) Sistemi etkileyen önceki etkiler, 2) Sistemi etkileyen adli siyasetler ve 3) Davalara neden olan müteakip tepkiler. Önceki uyarıcılar ise, iki değişkence etkilenmektedir. Bunlar *normatif standartlar* ve *ampirik gerçeklerdir.*

Şekil 7.

Etki -Tepki Modeli

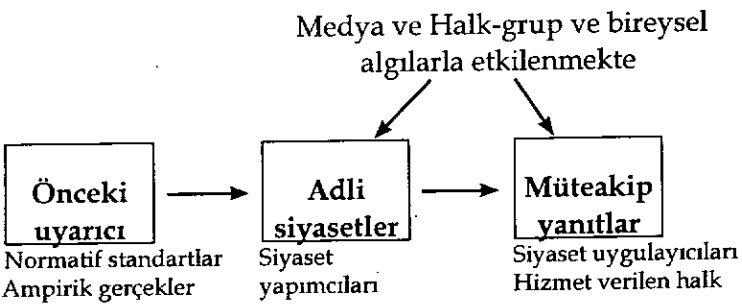

b) Şahsî cezasızlık sebebinin varlığı,
c) Karşılıklı hakaret,
d) İşlenen fiilin haksızlık içeriğinin azlığı,
dolayısıyla, faile ceza verilmemesi hallerinde, ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilir.

Normatif standartlar, sosyal sistemin halktan uyum göstermesini beklediği kurallardır. Bu kurallar, yasalar ve diğer düzenleyici normlar veya kültürel/ *enformal* beklentilerdir (örneğin örf ve adetler ile paylaşılan değerler). Ampirik gerçekler ise, sistemde verilen kararlara dayanak olan kanıtlar/bilgilerdir. Normatif standartlar ve ampirik gerçekler mahkemedeki eyleyicilerle süzgeçlenmekte/irdelenmektedir. Kuşkusuz, savcılar, hâkimler, avukatlar ile infaz personelinin düşünceleri ile karakteristikleri, normatif standartlar ile ampirik gerçeklerin algılanmasını etkilemektedir.

Önceki uyarıcılar, sistemin adli siyasetlerini etkilemektedir. Değişebilir nitelikteki bu siyasetler önceki yasalar ile kültürel standartlardan etkilenmektedirler. Öte yandan, medyanın mahkeme kararlarını haber yapması ve kamu görevlilerinin tepkileri gibi çeşitli sınırlayıcı ve kolaylaştırıcı faktörler de adli siyasetleri etkilemektedir. Bu çeşitli kolaylaştırıcı ve sınırlayıcı nitelikteki faktörler, sistemdeki eyleyiciler (kolluk görevlileri, savcılar, hâkimler ve kalem personeli) ve halk tarafından tekrar ayrıştırılmaktadır. Bunun üzerine sistemde halkın tepkisine tabi yeni siyasetler üretilmektedir.

Halkın tepkisi, "*müteakip yanıt*" olarak adlandırılmaktadır. Adli siyasetlere gösterilen müteakip yanıtlar kendisini davranışlarda ve/ya tutumlarda değişim veya kararlılık olarak göstermektedir. Adli siyasetler, tutumları değil, davranışları (veya tersi) veya davranış ve tutumları değiştirilebilir. İlaveten, davranış ve/ya tutumlardaki değişimler yeni siyaset değişimlerine yol açabilir. Tüm bu süreç, siyaset yapımcılarınca devamlı olarak etkilenmektedir. Hukuk tarihçisinin bu konuda yapacağı iş, değişim sürecinde etkili olan güdüsel güçlerin karakter ve sıralamasını yeniden oluşturmaktır: Değişim için itinin hangi yönden geldiğini; neyin sebep ve neyin sonuç olduğunu saptamaktır?

Yeni bir proje ele alındığında her iki modeli temel alan analiz ve araştırmaların dayanak oluşturması gerekirken, CMK'ta bunun göz ardı edildiğine tanık olunmuştur. Adalet Bakanlığı komisyon çalışmaları sırasında Adli Sicil ve İstatis-

tik Genel Müdürü olmama karşın *"yargı gerçeği"* konusunda bir sunum yapılması istenilmemiştir; veri analizlerine ihtiyaç duyulmamıştır.

10. 11. 4. Karanlık Sayı ve İş Yükü

Suç gerçeği ile adli makamlarca takip edilen suç olguları arasında büyük bir uçurum olup; suç istatistikleri yalnızca ilgili makamlarca saptanan suçlar hakkında bilgi vermektedir. İşlenen her suç ortaya çıkarılmadığından ve ortaya çıkarılan her suç da ihbar edilmediğinden, suçun izlerini, resmi tespit ağının dışında da takip etmek suretiyle hangi suçların ihbar edildiğini ve hangilerinin karanlıkta kaldığını belirlemek öncellikle önem taşımaktadır. Suç türlerine göre değişmekle beraber faili meçhul suç oranlarının yüksek bulunduğu ülkemize özgü kriminolojik bir bulgudur. Bu nedenle, sade bir vatandaş tarafından, hangi ve ne sayıda suçun algılandığı ve kolluğa ihbar edildiği sorusu ortaya atılmalıdır. Diğer bir anlatımla, bir kişinin gerçekten ve kaç kere bir suç ortamına girdiği veya mağdur durumuna geçtiği veya şikayet/ihbar yoluyla suç takibine katkıda bulunduğunu öğrenmek önemlidir. Karanlık alanı etkileyen nedenler arasında (1) Vatandaşın suçu ihbar etme konusundaki isteksizliği-%50'si ihbar etmemektedir; (2) Kolluk gücündeki ihmaller; (3) Faillerinin yakalanamaması-büyük mağaza ve supermarketlerden yapılan çoğu hırsızlıklarda olduğu üzere; (4) Mağdurların suçlulardan korkması veya zanlının kuşkulanan komşu çocuğu veya evdeki hizmetçinin zarar görmesini istememesi; (5) Kolluğa başvurunun bazı ırza geçme suçları için bir yararı olmayacağı düşüncesi; (6) Mağdurun suçu, bildirmeye değer görmemesi yer almaktadır. İşte bu nedenlerinde belgelediği üzere, suç istatistikleri gerçekte insan davranışını ölçmek yerine insanın işlenen suçu haber vermedeki tutumunu ölçebilir. Suçların bildiriminde en etkili olan husus, kolluk ve yargı sisteminin etkili bir işlev sergileyebilmesidir. Vatandaşa güven verici, etkili hizmetler karşısında suç bildirim oranlarının artacağı sayısız kere kanıtlanmıştır.

Kriminolojide karanlık alana *(dark figures)* karşın belirlenen suç aritmetiği de, her insanın suç işleyebileceğini kanıtlamak-

tadır: Ülkemizde son iki yıl içinde 13 milyon elektrik abonesi denetlenmiş ve 645 bin elektrik hırsızı yakalanmıştır. Bunları arasında varlıklı kişilerde yer almaktadır. İngiltere ve Galler'de *self-report* verilerine göre, genç insanların % 50-90 oranındahaklarında kamu davası açılıp açılmadığına bakılmaksızın-suç işledikleri; *Home Office* (İç İşleri Bakanlığı) verilerine göre de, yetişkin erkeklerin %34'ünün 40 yaşlarına geldiklerinde bir sabıkası bulunduğu ve kadınlardaki bu oranının %8 olduğu görülmüştür.

İşte suç istatistiği açısından gerçek ile görüntü arasındaki önemli ölçüde bir fark olduğu görülmektedir. Bu durumun yarattığı iş yükünü (*talebi*) karşılamakta (*arzı* sağlamakta) sıkıntı içinde olan ceza adaleti sistemi için bu farklılık *"yerinde" ve bazen de yararlı görülmelidir*. Nitekim, iş yükünün bugünkü konumu bile sistemin her evresinde (her ülkeye göre değişik evre/evrelerde olmak üzere) *diversion*'a (sistem dışına) yönelmeyi bir gereksinme haline getirmektedir.

Adli dönüşüm sürecinde işlem gören girdiler sonrasında, sistem çıktısına, kararlara tanık olunmaktadır. Sistemler modelinin nihai evresi ise geri besi işlevidir. Verilen kararların doğruluğu/yanlışlığı[148] *adli alanı* etkilemekte ve bazen yeni girdilere sebebiyet vermekte; mağdurlara tazminat hakkı doğmaktadır (YCMK m. 141).

CMK'la (m. 109) tutuklamaya seçenek olarak *"adlî kontrolün"* kabulü cezaevlerinde yüksek orandaki tutuklu sayısını azaltma da önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Yalnız başına tutuklama, hâkimi, şüpheli/sanık hakkında ya bütünüyle hürriyetten yoksunluğa ya da tam serbest bırakmaya mecbur kılan bir tedbir; zorunlu bir kötülüktür. Adı geçenler ya tutukevine kapatılacaklar veya tam serbest kalacaklardır. İşte adli kontrol, bu iki durum arasında *probation* benzeri bir kurumdur. Bu kurumla zanlı/sanık gözleme ve denetlemeyi elveren tedbirlere tabi tutulmaktadır. Kişinin böylece kaçması riski azaltılırken hürriyetten tümü ile yoksun kalmanın bazen

[148] Adli yanılma için bkz., M. T. Yücel, *Hukuk Sosyolojisi*, Ankara 2004, s. 148.

giderilemez türden zararları ortadan kaldırılmış olmaktadır. Bu kurumun etkin bir uygulamaya kavuşturulması olanakları ile tutukluluk uygulamasının istisnai hâle gelmesi hedeflenmiştir.

Adlî kontrolün soruşturma evresi uygulanmasında üç temel koşul vardır:

1. Şüphelinin işlediği iddia olunan fiilin 100. maddeye göre tutuklamayı gerektirebilecek bir suçu oluşturması,

2. Cumhuriyet savcısının istemde bulunması,

3. Sulh ceza hâkiminin kararı.

Adlî kontrole tâbi tutulan şüphelinin veya 113. maddenin son fıkrası gereğince kovuşturma evresinde sanığın maddede dokuz bentte ayrı ayrı gösterilmiş yükümlülüklerden hangilerine yani bunlardan birine veya birden çoğuna tâbi tutulacağı hâkim veya mahkemenin kararında belirtilecektir.

Bu noktada, "*sistem modeline*" göre iş akışı/girdi kontrolü/aşınma parametrelerini belgelemek üzere 2000 yılı Adalet İstatistiklerinde 1000'e indirgenmiş görüntüsüne aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.[149] Savcılık tablosunda görüldüğü üzere işlerin % 30.3'ünde takipsizlik kararı verildiği göz önüne alınarak kolluk evresinde İngiltere örneğinde olduğu gibi *ayıklama* işlemine olanak sağlayacak yasal düzenleme gereği belirmektedir. Ceza Muhakemesi Kanunu'nda bu türden bir *diversion* düzenlemesine yer verilmemiştir. Ceza adaleti sisteminde süregelen iş yükünü azaltmada en belirgin düzenleme kabahatlerin Yeni TCK'da *de-criminalize* edilmiş olmasıdır. Aynı derece anakronistik bir düzenleme de kamu davası açılmasında "*yeterli kanıt*" yerine "*yeterli şüphe*" ölçütünün getirilmesidir (m. 170). Bu bağlamda Yasa koyucunun terimsel açıdan tutarlığı göz ardı ettiğine tanık olunmakta; Ceza Muhakemesi Kanunu 74, 100,2,b 2,3, 128, 133, 135,139, ve 140. maddelerinde "*yeterli*

[149] Bkz., M. T. Yücel, "Cezaevleri ve Sosyal Gerçekler bölümü", *Hukuk Sosyolojisi*, Ankara 2004, ss. 256-285; Heuni, *Crime and Criminal Justice Systems in Europe and North America-1990-1994*, Helsinki 1998, pp. 95-100.

şüphe" ölçütüne yer verilmektedir.[150] Ceza usulünde kamu davası açılmasında mecburilik/legalite ilkesi egemen olmasına karşın sorgu hâkimliğinin kaldırılması üzerine *"yeterli kanıt"* ölçütü ile getirilen *"takdir"*e karşın adliye kültüründe *"yeterli belirti"* ölçütünün yeşerttiği kültürün Adalet Müfettişlerince vurgulanması üzerine yıllarca kamu davasında tanık olduğumuz enflasyonist baskının devam edeceği görülmektedir.[151] Bu konudaki baskıyı azaltmak amacıyla yıllardır dile getirdiğim *"iddianamenin reddi"* kurumu yeni ceza usul kanununa ithal edilmiş ise de, bu kuruma özgü uygulama esprisinin hemen oluşabileceğini beklemek fazlaca iyimserlik örneği olacaktır.

Bu kurumun uygulamasında, *iddianamenin iadesi* ve duruşmayı açması seçenekleri arasında hâkimin kararına dayanak olacak ölçüt, yukarda açıklandığı üzere, mahkumiyet

---

[150] Yargılama sürecinde hükme esas olacak kanıt açısından vazedilen standartlar da, "açık ve ikna edici kanıt" (*clear and convincing evidence*)/ *"vicdani kanaat"* ile "makul kuşku ötesinde" (*beyond a reasonable doubt*), güncelliğini korumaktadır. ABD'de hâkimler bu ölçütlere sayısal değer vermeyi reddettiler. Böylece ABD hukuk sistemi, kanıt açısından ülkemizde olduğu gibi kurallardan çok standartlara sahip bulunmaktadır. Aksi halde, örneğin "makul kuşku ötesi" standardı için örneğin % 97 oranındaki suçluluk kesinliği gerektirdiği şeklindeki sayısal değer ön görülmesi, bu standardın, çok farklı bağlamlarda, farklı suçlar, kolluktaki farklı davranışlar ile farklı sanıklar için tek bir formülün anlamsız olabileceğidir. İşte makul kuşku standardı bireysel durumları kapsayabilme imkanı sağlamakta ve bu sonuçta tek bir sayıya göre onun avantajlı yanını oluşturmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu (5271), madde 217. -(1) Hâkim, kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabilir. Bu deliller hâkimin *vicdanî kanaatiyle* serbestçe takdir edilir. (2) Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir. Vicdani kanaat kanun koyucu tarafından akla dayalı izlenim (krş. *Fransız Ceza Usulü* m. 353, *Belçika Ceza Usulü* m. 342) olarak tanımlanmıştır. *Makul kuşku* için bkz., *Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği* madde 6, *RG* 1.06.2005- 25832

[151] Yeni usul sisteminde takdir yetkisine yer verilmiştir: Savcılar, cezanın ortadan kaldırılmasını gerektiren etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanmasını gerektiren koşulların veya şahsi cezasızlık nedeninin varlığı halinde kama davası açmama (CMK m. 171/1), şikayete bağlı üst sınırı bir yıl veya daha az süreli hapis cezasını gerektiren suçlarda (CMK m. 171/2); kanıtlar toplandıktan sonra bazı koşulların varlığında suç tarihinde 18 yaşından küçük şüpheliler hakkında kamu davası açılmasının ertelenmesine karar verme yetkisine sahip bulunmaktadır (5395 sayılı kanun, m. 19).

olasılığının varsayılan yüksekliği olmalıdır. Hâkimin görüşüne göre,beraat olasılığı mahkumiyet olasılığından yüksek olduğunda, iddianame iade edilmelidir. Eğer, bu türden bir değerlendirme yapılmayarak, biçimsel açıdan CMUK m. 170'de yer alan öğelere özgü yüzeysel bir irdelemeyle yetinilmesi halinde oldukça yanlış bir siyasetin oluşması riskiyle karşı karşıya kalınacaktır. CMK'nın "*Madde Gerekçeleri*" bölümünde bu endişemizi haklı çıkaran şu anlatıma yer verilmiştir: "*İddianamenin iadesini düzenleyen bu maddeye göre, davaya bakacak olan mahkeme kamu davasının açılması için delillerin yeterli şüpheyi ortaya koymasına karşın, iddianamede bazı fazla önemli olmayan noksanlık saptarsa, örneğin şüphelinin açık kimliğinin belirtilmemesi, uygulanması gereken kanun maddesinin gösterilmemesi, bütün delillerin mahkemeye verilmemiş olması ve benzeri gibi, iddianameyi tamamlaması için Cumhuriyet savcılığına geri verilmesine karar verecektir. Geri verilme nedenleri maddede dokuz ayrı bentte gösterilmiştir. Bunun üzerine Cumhuriyet savcısı eksikleri tamamlayarak aynı iddianameyi veya gerekiyorsa yeniden düzenleyeceği iddianameyi mahkemeye sunacaktır. Amaç, davanın bir duruşmada sonuçlanmasını sağlayacak alt yapıyı oluşturmaktır.*"[152]

İşte bu konuda hâkimlerin teorik açıdan bilinçlendirilmesine acilen gereksinmesi vardır. 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe girme sonrası, *de facto* uygulamada, gereksiz açılan kamu davaları nedeniyle mahkeme savcılık arasında "*gel-git olgusuna*", Cumhuriyet savcısının itirazlarına (m. 174, 4) tanık olunması kaçınılmazdır. İşte uygulamayı izlemek ve değerlendirmek üzere, eski CMUK'a göre sistem akışında yer alan işlemlere ilişkin eyleyicilerin reflekslerinde nasıl bir etkileşim olacağının saptanması için olgusal araştırma projelerinin Adalet Akademisi çatısı altında realize edilmesine ihtiyaç vardır. Genelde bu türden analitik çalışmalara, sosyo-juridik araştırmalara her kanun açısından olduğu kadar özellikle usul kanunları açısından öncelik verilmelidir.

[152] Hükümet Tasarısı 178. madde gerekçesi.

10. 11. 5. Sosyolojik Postulat

Ceza siyasetine egemen olan postulatın *"ne derece sosyo-kriminolojik bulguları yansıtan mükemmellikte bir ceza kanunu kabul edilirse edilsin, rasyonel nitelikleri içeren etkin bir usul yönetişimi olmadığında başarısızlık-adalete güvensizlik-kaçınılmazlığı"* karşısında bunun sosyal bedelinin 2000-2001 yıllarında ülkedeki sistematik bankacılık krizinin yol açtığı maliyet GSYİH'nin % 19.3'lük maliyetten daha büyük ve kalıcı olacağı hatırdan çıkarılmamalı;[153] hukuk sosyologları akademik kürsülerden seyirci olmak yerine sahaya inmelidirler.

Ceza adaleti sistem akışındaki iş yükünü paradoksal şekilde etkileyen en önemli kalem, zaman aşımı nedeniyle düşme oranlarındaki yükseklikliktir.[154] Sisteme işlerlik illüzyonu veren bu kalemdeki oranın ne kadar azaltılacağı konusu ve bu durumda alınacak proaktif önlemlerin ne olacağı pek gündeme getirilmediği için zaman zaman dile getirdiğim illüzyon gerçeğine bilinçli bir bilinçsizliğin egemen olduğu görülmektedir.

Ceza adaletinde sorun alanlarından biride, yinelersek, görevsizlik/yetkisizlik gibi yapay işlerin yarattığı emek/süre kaybıdır. Bunu belgelemek üzere savcılık ve mahkemelere ait verilere aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

Tablo:62.

SAVCILIK

Takipsizlik kararı	303
Ön ödeme	120
Açılan Kamu Davası	457
Yetkisizlik	72
Görevsizlik	8
Birleştirme	41
Çıkan iş sayısı	**1000**

[153] M. T. Yücel, *Kriminoloji*, İstanbul 2004.
[154] M. T. Yücel, *Hukuk Sosyolojisi*, Ankara 2004, s. 106

Tablo:63.

CEZA MAHKEMELERİ

Yetkisizlik	8
Görevsizlik	19
Birleştirme	19
Düşme	217
TCK 119 göre ort. kaldırma	83
Beraat	133
Mahkumiyet	521
Çıkan Dava Sayısı	**1000**

Yukarıdaki tablolardan ceza mahkemeleri bölümünde yetkisizlik ve görevsizlik oranının %2,7'i bulması ve bu oranın yıllarca yarattığı yapay iş sistemdeki kırtasiyeciliğin boyutunu sergilemektedir. CMK'un bu konuda getirdiği sihirli bir çözüm söz konusu değildir.

Ceza adaleti sistem girdisinde iş yükünü, yukarıdaki *"savcılık"* tablosunda görüldüğü üzere, azaltan en önemli kurumlardan biri *"ön ödeme"*dir. Kurumun yeni TCK'ya göre görüntüsü şöyledir:

"(1) Uzlaşma kapsamındaki suçlar hariç olmak üzere, yalnız adlî para cezasını gerektiren veya kanun maddesinde öngörülen hapis cezasının yukarı sınırı üç ayı aşmayan suçların faili;

a) Adlî para cezası maktu ise bu miktarı, değilse aşağı sınırını,

b) Hapis cezasının aşağı sınırının karşılığı olarak her gün için yirmi Türk Lirası üzerinden bulunacak miktarı,

c) Hapis cezası ile birlikte adlî para cezası da öngörülmüş ise, hapis cezası için bu fıkranın (b) bendine göre belirlenecek miktar ile adlî para cezasının aşağı sınırını,

Soruşturma giderleri ile birlikte, Cumhuriyet savcılığınca yapılacak tebliğ üzerine on gün içinde ödediği takdirde hakkında kamu davası açılmaz.

(2) Özel kanun hükümleri gereğince işin doğrudan mahkemeye intikal etmesi hâlinde de fail, hâkim tarafından yapılacak bildirim

üzerine birinci fıkra hükümlerine göre saptanacak miktardaki parayı yargılama giderleriyle birlikte ödediğinde kamu davası düşer" (YTCK 75). Öte yandan, *"ön ödemeye tâbi işlerde, ön ödeme usulü uygulanmaksızın kamu davası açılamaz. Aksi takdirde iddianame iade edilir"* (YCMK 174-2).

Bu bağlamda ABD'de yaygın bir uygulaması olan *"plea bargaining"*e (*itiraf pazarlığı* diye adlandırılan Savcı ile sanığın anlaşmasına) değinmekte yarar vardır. Sanığın itirafı üzerine savcının *de facto* hâkim görevini üstlenerek mahkumiyete karar verip, ceza tayin etmesidir. Diğer bir anlatımla, Savcının suçun derecesini azaltması veya arzulanır bir ceza önermesi karşılığında sanığın hâkim huzurunda yargılanma hakkından vazgeçerek itiraf etmesidir. Zamandan ve yargılama giderinden tasarruf ile ceza adaletine sağlanan kazanımın ne derece olduğu cürümlere ait mahkumiyetlerin % 95'inin *"plea bargaining"* sonucu olması ile daha iyi anlaşılacaktır. Bu oranın yüksekliği ABD'de artan profesyonelleşmenin bir belirtisi olarak değerlendirilmekte; ve bu mahkûmiyet kararlarının da genellikle temyizde onandıkları görülmektedir. Bu sistemde mahkemeye intikal eden dava oranı %5, beraat oranı ise %2 'den az bulunmaktadır.[155] CMK'la (Md. 171) cezanın ortadan kaldırılmasını gerektiren *"etkin pişmanlık"*[156] ve *"şahsi cezasızlık"*[157] (TCK 167 ve 273. maddeleri) hallerinde ve uzlaştırmada

[155] S. J. Grana and J. C. Ollenburger, *The Social Context of Law*, (Prentice Hall, New Jersey) 1999, pp. 107-108; Data from US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, *The Prosecution of Felony Arrest*, Washington DC, US Government Printing Office, 1990; ABD, Federal Ceza Usulü Kurallarında itiraf sözleşmesinin uygunluğu açıkça ifade edilmektedir. 11. Kural'da, itham pazarlığı ile yaptırım pazarlığına açıkça yetki verilmektedir.

[156] Etkin pişmanlık içeren TCK 93, 192, 201, 221, 254 ve 274. maddeleri.

[157] **Şahsî cezasızlık ... gerektiren şahsî sebep**

Madde 167.- (1) Yağma ve nitelikli yağma hariç, *mal varlığına karşı işlenen* suçların;

a) Haklarında ayrılık kararı verilmemiş eşlerden birinin,

b) Üstsoy veya altsoyunun veya bu derecede kayın hısımlarından birinin veya evlat edinen veya evlâtlığın,

c) Aynı konutta beraber yaşayan kardeşlerden birinin,

Zararına olarak işlenmesi hâlinde, ilgili akraba hakkında cezaya hükmolunmaz.

"takdirilik ilkesine" doğru bir açılım sağlanmıştır. Öte yandan YTCK'undaki *probation/denetimli serbesti*'ye benzer *"uzlaşma"* kurumu[158] (CMK 253. m.) şikayete bağlı geniş bir suç yelpazesi göz önüne alındığında metropol adliyelerinde bu konuda *"uzlaştırma"* sanatına ehil Savcılardan oluşan bir uzlaştırma biriminin kurulması ve yaygın bir uygulamaya kavuşturulması üzerinde özenle durulması ihtiyacını belgelemektedir.[159] Bu kurumla suçlunun korunmasına odaklanmış ceza siyasetinde *"mağdurun"* da önemi algılanmaya başlamıştır.[160]

Şahsî cezasızlık . . . gerektiren sebepler

Madde 273. - (1) Kişinin;

a) Kendisinin, üstsoy, altsoy, eş veya kardeşinin soruşturma ve kovuşturmaya uğramasına neden olabilecek bir hususla ilgili olarak yalan tanıklıkta bulunması,

b) Tanıklıktan çekinme hakkı olmasına rağmen, bu hakkı kendisine hatırlatılmadan gerçeğe aykırı olarak tanıklık yapması,

Hâlinde, verilecek cezada indirim yapılabileceği gibi, ceza vermekten de vazgeçilebilir.

(2) Birinci fıkra hükmü, özel hukuk uyuşmazlıkları kapsamında yapılan yalan tanıklık hâllerinde uygulanmaz.

[158] **Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı suçlar, uzlaşma**

Madde 73.

(8) Suçtan zarar göreni gerçek kişi veya özel hukuk tüzel kişisi olup, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı bulunan suçlarda, failin suçu kabullenmesi ve doğmuş olan zararın tümünü veya büyük bir kısmını ödemesi veya gidermesi koşuluyla mağdur ile fail özgür iradeleri ile *uzlaştıklarında* ve bu husus Cumhuriyet savcısı veya hâkim tarafından saptandığında kamu davası açılmaz veya davanın düşürülmesine karar verilir.

[159] CMK madde 253-9 *"Cumhuriyet savcısı uzlaştırmayı kendisi gerçekleştirebileceği gibi, uzlaştırmacı olarak avukat görevlendirilmesini barodan isteyebilir veya hukuk öğrenimi görmüş kişiler arasından uzlaştırmacı görevlendirebilir.* "Almanya'da bünyesinde uzman kişileri barındıran 400 kadar uzlaştırma kurumu vardır.

[160] İstem üzerine "adli kontrol"(YCMK m. 109) kapsamında alınan güvenceden mağdurun haklarını veya nafaka borcuna ilişkin kısmın kendilerine ödenmesi ön görülmüştür (YCMK m. 114). Yine hapis cezasının ertelenmesi, *mağdurun* . . . uğradığı zararın aynen iade, suçtan önceki hâle getirme veya tazmin suretiyle tamamen giderilmesi koşuluna bağlı tutulabilir. Bu durumda, koşul gerçekleşinceye kadar cezanın infaz kurumunda çektirilmesine devam edilir (TCK 51-2).

10.11.6 Mağdurun Korunması ve Hakları

Ceza soruşturması ve kovuşturması süreçlerinde mağdurluk üzerine 1980 ve 1990'lı yıllarda yapılan çalışmalar bu süreçlerin mağdurlar için aşırı bir sıkıntı kaynağı olabileceğine işaret etmektedir. Bu süreçlerde özellikle şiddet suçu mağdurlarında uzun dönemde sorunların artmasına da katkısı olan psikolojik zarar ekseriya belirmektedir. Kuşkusuz, suç mağdurlarının soruşturma evresinde kolluk ve savcılıkça ciddiye alınması özel önem taşımaktadır. Bu evrede suç mağdurlarının rutin bir işleme tabi tutulması izlenimi bireyleri acizlik ve zayıflık duygusuna yöneltmektedir. Bu bağlamda üç dereceli bir mağdurluk olgusuna tanık olunmaktadır: 1) Genel mağdurluk, bir suç mağduru olmak sonucu (örneğin fiziki ve/ya psikolojik zarar nedeniyle) oluşmakta; 2) Mağdurun sosyal çevresindeki etkileşimle (örneğin etiketleme, sosyal soyutlama ve aşağılayıcı sorgulamayla) belirmekte; 3) (1) ve (2)'deki mağdurluğun birlikteliği sonucu kişinin mağdur rolünü üstlenmesi /içselleştirilmesidir. Soruşturma ve kovuşturma süreçlerinde bu ikinci ve üçüncü mağdurluk yoğunlaşmaktadır. Araştırmaların sergilediği üzere, nasıl ki, suçluların yeniden sosyalleştirilerek gelecekte yeni mağduriyetlerin önlenmesi amaçlanıyorsa, mağdurların topluma uyumlarını sağlamak üzere de profesyonel destek görmeleri ön görülmelidir.

İşte ceza adaleti sisteminde mağdurların yararlarını korumak amacını güden bu duyarlılığın gittikçe güçlenerek ortaya çıktığı görülmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de bugüne kadar mağdurlara karşı gösterilen ilgi bazı adam öldürme, terör ve örgütlü suçlarda ve cezaların ertelenmesi gibi bazı kurumlar açısından söz konusu olabiliyordu. Oysa bugün ülkemiz de, Batı ülkelerinde olduğu gibi, suç mağdurları veya ailelerine devletin tazminat ödemesi bile öngörülmektedir. XXI. yüzyıl adalet sisteminde, ceza adaleti yerine getirilirken, mağdurun tatmin edilmesi de ön plâna çıkarılmış bulunmaktadır. Bu amaçla ceza davasının tüm evrelerinde mağdura bir kısım haklar ve yetkiler tanınması ön görülmüş; suça karşı sadece ceza yaptırımı yeterli sayılmayarak; oluşan zararın giderilme-

si/onarımı en başta gelen amaç kabul edilmiştir. Bu konudaki en önemli düzenleme ise uzlaşmadır.

Uzlaşmanın hedefi suçun işlenmesinden sonra fail ve mağdur arasında meydana gelen çekişmeyi, Cumhuriyet savcısı veya hâkimin atayacağı bir avukat/avukatların/hukuk öğrenimi görmüş kişilerin girişimleriyle (CMK m. 253/9; StPO 153a) çözerek hem adaleti sağlamak ve hem de mağduru derhal tatmin etmek; fail ile mağdur arasında barış sağlamaktır. Böylece, zararın giderilmesi yanında moral bir unsur da sağlanabilmektedir (*Etik işlevi*). Bu süreçte, failin ceza sorumluluğu saptanıp zararın giderilmesi için gereken de yapılmış bulunacağından hem adalet yerine getirilmiş, fiille ihlâl edilmiş olan hukuk kurallarının varlığı vurgulanmış (*pedagojik işlev*) ve dolayısıyla kamusal barışın yeniden kurulmasına hizmet edilmiş; bu hükümle, uzlaştırma takdiri kararlardan biri olarak, *kanunilik ilkesi* gereği zorunlu kamu davası açılması katı kuralı yumuşatılmış ve devlet, süreç adaleti ve yaptırım infazı için gerekli harcamadan da kurtulmuş olmaktadır (*mali işlevi*).

Kamu davasının tüm evrelerinde mağdur haklarının saptanması ve güvence altında tutulması, görevliler ve adlî merciler için temel bir görev olarak kabul edilmelidir; mağdurun hakları hem saptanmalı; kendileri bilgilendirilmeli ve hem de güvence altında tutulmalıdır.

Mağdurun korunması ile ilgili bulunan ve karşılaştırmalı hukukta artık "*hak*" olarak yer alan bu yaklaşım ve cereyana uyularak, niteliği itibarıyla hukukî ve mağdurun kişisel haklarını güvence altına alan bir hüküm Türk hukukuna girmiş bulunmaktadır: Hâkim veya mahkeme ya da Cumhuriyet savcısı henüz hüküm verilmeden mağdurun haklarını güvence altına almakta veya nafaka borcuna ilişkin olan kısmın, mağdura veya nafaka alacaklısına verilmesini emredebilecektir. Ancak bu emrin verilmesi iki koşulun gerçekleştirilmesine bağlı tutulmuştur; (1) mağdur veya nafaka alacaklısı bunu istemeli, (2) şüpheli veya sanık bu hususta rızalarını ifade etmiş olmalıdırlar. Ancak soruşturma veya kovuşturmanın konusu ile ilgili olaylar nedeniyle, bir yargı mercii mağdur veya nafaka

alacaklısı lehine bir karar vermiş ise yukarıdaki birinci koşulun gerçekleşmesine gerek olmayacaktır.

Mağdur, diğer haklar arasında, soruşturma evresinde aktif olabilecek, kolluk ve Cumhuriyet savcılığından delil toplanmasını, soruşturmanın gizlilik ve amacını bozmamak koşuluyla Cumhuriyet savcısından belge örneği isteyebilecek, avukat vasıtasıyla soruşturma belgelerini ve muhafaza altına alınan eşyayı inceletebilecek, Cumhuriyet savcısının kovuşturmaya yer olmadığı yönündeki kararın denetlenmesini isteyebilecektir. Mağdur ve şikâyetçiye son soruşturmada, duruşmadan haberdar edilme, kamu davasına katılabilme, katıldığı kamu davasında kişisel haklarını isteyebilme, tutanak ve belgelerden örnek isteyebilme, tanıkların davetini isteyebilme, yoksa, baro tarafından bir avukat atanmasını isteyebilme (CMK 234), davaya katılmış ise kanun yollarına başvurabilme hakları (CMK 242) tanınmıştır. Bütün bu haklar, mağdur ve şikâyetçiye anlatılıp açıklanır ve bu husus tutanağa geçirilir.

Eğer katılan on sekiz yaşını henüz doldurmamış ya da sağır veya dilsiz veya kendisini savunmayacak derecede malûl ve avukatı da yoksa, istemi aranmaksızın kendisine bir avukat görevlendirilir. Türk hukukunda insan hakları alanında önemli bir anlayış değişikliğini ortaya koyan bu çağdaş düzenleme, "*mağdurların*" bir kez de yargılama evresinde mağdur olmalarını önleyici bir tedbir oluşturması bakımından oldukça önemlidir.

Suç mağdurlarının ceza davası sürecinde bir kişi olarak ciddiye alınmasını sağlamak üzere duruşmada mağdurun doğru tanıklık ettiğinden kuşkulanıp küçültücü sorularla mağdurun güvensizlik duygusuna kapılmasına veya hiddetlenmesine ve sonuçta mağdurluk rolünü içselleştirmesine sebebiyet verilmemelidir. Bu doğrultuda mahkeme başkanının sorulacak soruları kontrolü mağdurun korunması açısından önemli görülmektedir: Tanık veya yakın akrabaları ve tanığın özel yaşamını lekeleyici sorular sorulmasına maddi gerçeğin açığa çıkarılması dışında izin verilmemelidir. Örneğin ırza geçme suçu sanığının mağdurla bir süredir arkadaş olduk-

ları ve karşılıklı rıza ile birkaç kez cinsel ilişkiye girdiklerini belirtmesi üzerine bu davada mağdurun sorgulanması cinsel ilişkinin karşılıklı rıza ile olup olmadığını belirlemek açısından gereklidir (StPO 240-241/CMK 201).

Risk altında bulunan tanıkların dinlenmesi sırasında görüntü ve sesin teybe alınması (*audio-visiual medium*) ve bu teyplerin kanıt olarak duruşmada izlenmesi olanağı da sağlanmıştır. Bu tür kayıtlar genelde bir suçtan zarar gören çocuk (StPO m. 58a-*Almanya'da 16 yaşın altında*) veya maddi gerçeğin açığa çıkarılması için tanığın duruşmada dinlenmesi mümkün olamayacak kişiler özellikle cinsel suç mağduru çocukların ikinci kez mağdur olmalarını önlemek açısından çok önemlidir. Örnek olarak, bir kadının arkadaşının 16 yaşındaki oğlu ile ebeveynine söyleyeceği tehdidiyle bir kaç girdiği cinsel ilişkiyle suçlanmasında mağdurun sanık ve ebeveyni huzurunda tanıklık yapması beklenilmeyeceğinden en uygunu ifadesinin teybe alınıp bu kayıtların duruşmada izlenmesi gösterilebilir.

Ayrıca maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını sağlamak üzere tehdit edilme veya riski karşısında tanıkların baskısız ifade vermelerine olanak sağlanmıştır. Şöyle ki, bir tanık için ciddi bir risk oluşturacak veya bu risk başka biçimde önlenemeyecekse veya maddi gerçeğin ortaya çıkarılması tehlikeye girecekse, hâkim sanık ve dinleyici olmaksızın tanığı dinleyebilecektir (CMK 58/3; StPO m. 58a,1-*suç ortağı için de geçerlidir*). Tanığın dinlenmesi sırasında duruşma salonuna ses ve görüntü aktarması yapılır(StPO m. 247a). Kayda alınması açısından CMK m. 52/3 *mutatis mutandis* geçerlidir. Kuşkusuz, bu yöntem soruşturma evresi için de geçerlidir. Yalnız bu yöntemin genelleştirmek yerine tikele, örgütlü suçlara inhisar ettirilmesi hakikati elde etme açısından isabetli olmamıştır.

Dinlenme açısından da önceliğin olanaklar elverdiğinde çocukların diğer tanıklardan önce dinlenmesi ve sırası gelinceye kadar da *bekleme odasında* bakım ve gözetimi önerilmektedir. Öte yandan, işlenen suç etkisiyle psikoloji bozulmuş çocuk veya mağdurun bu suça ilişkin olarak soruşturma veya kovuşturma evresinde maddi gerçeğin ortaya çıkarılması gerektirmedikçe

bir kez dinlenebileceği ve bu süreçte psikoloji alanında bilgi ve deneyimi olan bir uzmanın bulundurulması ön görülmüştür (CMK m. 236/2,3).

Bu düzenlemelerle yeni bir ceza siyaseti ile yargılamada teorik olarak yeni bir model benimsendiği görünmektedir. İnsan haklarına odaklı bu yeni modelle eskisine aşağıda karşılaştırmalı olarak yer verilmiştir.

	Klasik Model	**İ. H. Odaklı Model**
Suçun doğası	Suçun, kanunların ihlal edilmesi olarak görülmesi,	Suçun, insan hakları ihlali olarak görülmesi,
Ceza yargılama usullerinin amacı	*Devletin suçluyu cezalandırma hakkının icra edilmesi,*	*Mağdur zararının giderilmesi, potansiyel mağdurlara güvence verilmesi,*
Ceza adaletinin varlık nedeni	Geleceğe yönelme: Hukukun vurgulanarak, ***gelecekte*** karşılaşılacak ihlallerin önlenmesi,	Günümüz ile ilgilenme: Mağdurun tanınması temelinde barışın sağlanması,
Mağdurun rolü	*Mağdurun yalnızca tanık olarak önem taşıması ve kovuşturmayı desteklemek zorunda oluşu,*	*Yargılama usullerinden yarar gören bir kimse olarak mağdurun dava işlemlerine taraf olması,*
İnsan haklarının anlamı	İnsan haklarının ceza adaleti sistemini *kısıtlaması.*	İnsan haklarının ceza adaleti sistemine *ihtiyacı olduğu.*

En önemli düzenlemelerden biri de ilke olarak işlenen suçun etkisiyle psikolojisi bozulmuş *çocuk veya mağdurun*, bu

suça *ilişkin soruşturma veya kovuşturmada tanık olarak bir defa* dinlenebileceğidir (YCMK m. 236). Bu suretle cinsel suç mağdurlarının defalarca dinlenmesi sonucu *"ikinci kez mağdur"* olmaları önlenmiş olacaktır.[161] Tanıkların dinlenmesi sırasındaki görüntü veya seslerin kayda alınabileceği hükme bağlanmış ise de (YCMK m. 52) anılan nitelikte çocuk ve mağdurların dinlenmesi ve yüzleştirilmesi gerektiğinde bunun kapalı devre televizyon sistemiyle yerine getirilmesinin içtihat edilmesi ve bu teknolojik düzenlemeye yer veren bir duruşma salonunun oluşturulmasına gidilmelidir.

Yeniden *"sistemler modeli"*ne döndüğümüzde, bu modelin adli sistemdeki sürecin dinamik niteliğini sergilediği; girdilerin, çıktıları ve çıktılarında karşılık olarak girdileri etkilemekte olduğu görülmektedir. Hiç kuşkusuz, halkın adalete güveni artması, şikayete bağlı suçların artış kaydetmesi ve karanlıkta kalan suç oranının azalması hallerinde sistem girdisinin artması kaçınılmaz olmaktadır.

10. 11. 7. Hatalı Yaklaşım

Öte yandan, hukukta/yargılamada tıkanma olduğunda tek çare olarak *daha fazla* sözcüğüne sarılmaktan da vazgeçilmelidir. Bazı suç türleri artış gösterdiğinde cezaları ağırlaştırıyoruz; davalar arttığında mahkeme/hâkim, Yargıtay'da daire sayısını artırıyoruz; cezaevleri nüfusu arttığında yeni cezaevleri inşa ediyoruz; tıpkı yollarımız kalabalıklaştığında, daha fazla yol/alt geçit inşa edilmesi; kentlerde güvenlik sorun haline geldiğinde, daha fazla sayıda kolluk gücü için çağrı yapılması gibi. Ne var ki, *"daha fazla"*ya başvuru şimdiye dek sorunları çözemedi. Sorunu çözmek için en pratik çare *"genel af"* uygulamaları olmuş; af sonrası sistem rahatlamış[162] ve ortalama yargılama süresi de azalmıştır. Yalnız, siyasi suçluları da kapsamak üzere 1991 yılında 3713 sayılı *Terörle Mücadele Kanunu* çerçevesinde genişletilmiş şartlı salıverme ve suç olmaktan

[161] M. T. Yücel, *Adalet Psikolojisi*, Ankara 2007 s. 115.

[162] *Genel Af (Af ile ilgili Disk Açık Oturumu)* Disk Yayın no. 12, İstanbul 1974 ss. 18-21.

çıkarılan fiiller nedeniyle oluşan dolaylı af ve özellikle 2000 yılında çıkarılan 4616 sayılı *Şartlı Salıverme ve Erteleme Yasası* türü (Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilen hükümleriyle de kanıtlandığı üzere) af kanunları en kötü teknisyenlik örneğini sergilemekle kalmayıp, sözde erteleme/ şartlı salıverme yanı ile *"yargıdaki kırtasiyeciliği"* de yoğunlaştırmıştır.[163]

1960 (113 sayılı), 1966 (780 sayılı) ve 1974 (1803 sayılı) yıllarında çıkarılan af kanunlarıyla, sistemin verimliliği üzerinde belli bir artışa (% 10'luk) tanık olunmuş ve bu durumu belgelemek üzere af yıllarına ait ceza mahkemelerindeki ortalama yargılama süreleri ile verimlilik ölçümlemesindeki değişimlere aşağıda yer verilmiştir:[164]

Tablo 64.

Yıllar	Toplam	D	Çıkan	D	Ortalama Yargılama Süresi	D	V	D
1960	830609	100	602769	100	**183**	100	72.6	100
1961	720516	87	432280	72	200	109	**60.0**	83
1962	76647	92	443136	74	228	125	57.8	80
1963	787667	95	506019	84	225	123	64.2	88
1964	780597	94	428354	71	246	135	54.9	76
1965	869105	105	450307	75	286	156	51.8	71
1966	953749	115	654656	109	**225**	123	68.6	95
1967	805237	97	452206	75	244	133	**56.2**	77
1973	1108313	133	589192	98	289	158	53.2	73
1974	1162662	140	951155	158	**165**	90	81.8	113
1975	880714	106	619921	103	132	72	**70.3**	97
1994	1327717	160	829322	138	204	112	62.5	86

(D) Değişim
(V) Verimlilik % = Çıkan/Toplam

[163] 4616 sayılı kanunun genel gerekçesinde "Toplumda meydana gelen sosyal ve ekonomik değişimlerin, *suçların çeşitliliğinin* ve *miktarının* artmasında etken olduğu görülmektedir. Bu suçları işleyenlerin topluma yeniden kazandırılmaları ve toplumla bütünleşmeleri bakımından cezalarının toplamından 10 yıl indirim yapılmaktadır." önermesi haklı olarak şu soruyu davet etmektedir: Sosyal ve ekonomik koşullarda ne türden bir iyileşme olmuştur ki hakkaniyet ve nesafet adına önceki koşulların ürünü olan suçlar için böyle bir indirim ön görülmüştür?

[164] M. T. Yücel, *Türkiye'de Yargının Etkinliği*, Ankara 1999, s. 144.

Bu sektörde asıl sorun mahkemeler değil, adalettir ve bu adaletin de yalnızca Adalet Bakanlığı'nda olmadığı bilinmelidir. Yine güvenlikte de sorun, kolluk görevli sayısı olmayıp, güvenliktir; tıpkı sorunun otoyollarda değil, yolculuk edebilmekte olduğu gibi.

Sonuç

CMK içerdiği yeni kurum ve koruma tedbirleri nedeniyle çok ciddi bir atılım olarak görülebilirse de, tüm sorunun adliye kültürü ve sosyal açıdan yeterince bir hazırlığın olmaması/mali portresinin düşünülmemesi ve "*istim arkadan gelir*" felsefesine sığınılmasında saklı bulunduğudur.[165] Sonuç olarak, yukarıdaki kavramsal modeller bağlamında adli sistemin işleyişini oluşturan öğelerdeki her parametreye özgü pragmatik şu iki yönlü sorunun yöneltilmesi gerekmektedir: YCMK'un ne türden bir işleve hizmet etmesi ön görülmüştür? Ve bu işlev doyurucu bir şekilde yerine getirilebilecek midir? İşte bu soruların yanıtları hakkında devamlı olarak edinilecek objektif bilgi olmaksızın, iyileştirme/reform düşünülen sistemdeki dar boğazlar giderilmeksizin işe koyulmak gereksiz bütçe harcamalarına neden olacaktır. Mevcut sisteme özgü sonuç görüntüleri değiştirmek için sistem girdilerini ayıklamak/değiştirmek gerekmektedir. Ve sistemin hukukun amaçları için var olduğu bilinmelidir. Yinelersek, YCMK uygulaması ile açık/gizli amaçlara ne derece hizmet edebildiği zaman içinde

[165] 5235 sayılı . . . *Bölge Adliye Mahkemeleri. . . kanunu* 1 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe girecekse de, en geç *iki yıl içinde* bölge adliye mahkemelerinin kurulması tamamlanacak ve tüm yurtta göreve başlayacakları tarih Resmi Gazetede ilan edilecektir (Geçici madde 2 ve Yürürlük- madde 55). H. S. Türk, TBMM, Plan ve Bütçe Komisyonu'nda 2000 Yılı Adalet Bakanlığı Bütçesi Sunuş Konuşması:" standart kadro durumu dikkate alındığında 2180 yeni mahkeme kurulması ve bu mahkemelere toplam 4068 hâkim ve Cumhuriyet savcısı atanması gerektiği ortaya çıkmıştır. " İvedi gereksinme duyulan adliye yazı işleri müdürü ve zabıt katibi sayısı ise 10248'dir. 5276 sayılı kanunla (*RG* 29.12.2004-25685) 4000 hâkim&savcı kadrosuyla 1000 hâkim adayı ve 5500 yardımcı personel kadrosu ihdas edilmiştir. Ayrıca bkz., M. T. Yücel, *Türkiye'de Yargının Etkinliği*, Ankara 1999, s. 10; M. Feyzioğlu, "5271 sayılı CMK hakkında bazı tespit ve değerlendirmeler", *TBBD*, 62, 2006. s. 61.

saptanmalı; yargılama süreci fizyonomisinin, ceza usulü normlarından ziyade onu uygulayanların tutum ve davranışlarıyla şekillenmekte olduğu, hâkimler ve avukatlar arasındaki iyi ilişkilere dayalı bulunduğu; ve sonuçta adliye kültüründe çok ciddi bir değişim olmadıkça amaç değerlere ulaşılamayacağı bilinmelidir. Bu postulat hukuk sosyolojisinin temel bir verisi olarak algılanmalıdır.

İşte sorularla başladığım bu irdelemeyi şu soru cümleleriyle sonlandırmak istiyorum: CMK'la tesis edilen yeni ceza usulü sisteminde suçta *"karanlık sayı"* azalacak; kamu davası oranında hissedilir bir azalma olacak; *"davaların erimesi"* nedeniyle şüpheli/sanık sayısı ile hüküm giyenler arasındaki orantısızlık[166] ile yaptırımların aşınması[167] azaltılacak; suç mağdurları daha az mağdur edilecek; daha dürüst yargılama icra edilecek;yargılama süratle sağlanacak; beraat oranlarında Avrupa çıtası yakalanacak; suçlular hakkında psiko-sosyal anket raporu *(SAR)* hazırlanarak ceza yaptırımlarının bireyselleştirilmesi gerçekleşecek; yaptırımların genel/özel önleyici etkisi daha artacak mıdır(!?). Gönlüm bu sorulara *"evet"*, aklım ise *"hayır"* diyor ve sonuçta gönlüm aklıma mağlup oluyor. İstenilen amaç değerlere ulaşabilmek için uygulanacak yöntemin iki temel öğesinden birincisi, yukarda anılan modellere referansla Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin *"Ceza Adaletinin Yönetimi"* hakkındaki (95) 12 sayılı tavsiye kararındaki ilkelerin[168] göz önünde bulundurulması; ikincisi de, hukuk fakültelerinde bu yeni yaklaşımlara özgü felsefe ve öğreti ve teknikle beslenen hukukçuların[169] sistemde yer almaları ve adliye kültüründe *"değişim"* yaratabilmeleridir.

Özetle, yazılı kanunların (örneğin yeni CMK) tek başına olumlu değişim için yeterli olmadığı unutulmamalıdır. Önemli

---

[166] M. T. Yücel, *Kriminoloji*, İstanbul 2004, ss. 137-138.

[167] M. T. Yücel, a. g. e., s. 139.

[168] Ayrıca bkz., Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin *Ceza Adaletinin Sadeleştirilmesi* hakkındaki (87) 18 sayılı Tavsiye Kararı; bkz., K. Bjornberg ve p. Richmond, *Türkiye'de Yargının İşleyişi*, 2003, TBB Web: www. barobirlik. org. tr

[169] Bkz., S. Dönmezer ve F. Yenisey, *Ceza Adaleti Sisteminin Etkinliği-1998*, İstanbul 2000, s. 284

olan hukuk kurallarının uygulanabilmesidir (*hukuki gerçekçilik*). Ceza adaleti sürecinde avukatların görevi, yargılama ve iddia ile eşit güce sahip bir muhakeme süjesi olarak hukuk kurallarının uygulanmasını sağlamaktır (Hans-Heiner Kühne). Hukuk sosyolojisine özgü saptamalar, bu konuda yapılacak çok işin olduğu merkezindedir.[170] Bu bağlamda, hâkimler/savcılar kadar avukatların bilincinin de, yazılı hukukun gelişmesine paralel ve eylemli olarak güçlü bir biçimde gelişmesine gereksinmesi vardır. Bize tarihten ders almamızı öğütleyen sorgulayıcı, gerçekte şunu kavramamızı istiyordur: Yollar, araçlar sonucu belirlerler; CMK gibi kanunlar nice yetkin olursa olsun, gerçekçi olmayan/sanal yollar, özgünlükle önerilen amaçlardan tümüyle ayrı sonuçlar verecektir.[171]

[170] İngiltere'de 1986 yılında tesis edilen ve 3000 mahkemede birden savcılık kurumunun faaliyete girmesi ile yaratılan perişanlık sonrası kollukla işbirliği anlayışının oluşması için geçen zaman süresi tam on yılı bulmuştur. Ülkemizde de yeni CMK ile kolluğun gücünde algılanan azalma sonucu dile getirilen huzursuzluğu gidermenin yöntemi de kuşkusuz kollukla savcılık arasında daha iyi bir işbirliği anlayışının yerleştirilmesidir.

[171] M. T. Yücel, *Türkiye'de Yargının Etkinliği*, Ankara 2005. Yürürlüğü takip eden birbuçuk yıl gibi kısa sürede CMK üç kez değişikliğe uğramıştır.

11. SUÇLULUĞUN ÖNLENMESİ

11. 1. Hedef Gruplar

Suçlulukla savaş ve önleme artık hükümetlerin tekelinde olmadığı gibi kolluk güçleri ile de sınırlı değildir. Özel sektör ile kolluk, baskı grupları ve vatandaşlar dışında diğer kamu kuruluşları da güvenliği sağlamakta rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda öncelik taşıyan husus suçun olduğunca geç bir yaşta işlenmesinin sağlanması; kişilerce ilk kez işlenecek suçların ertelettirilmesidir. Bu doğrultudaki yaklaşımlarla, genç kuşağın nüfusun büyük bir yüzdesini oluşturması sonucu işlenen suç miktarı azaltılmış; suçluluk kariyeri de o ölçüde kısaltılmış veya önlenmiş olacaktır. Kriminolojik bir gerçek, *ilk suç ne kadar erken yaşta işlenirse, suçluluk kariyerinde o derecede yoğunlaşma gösterecektir.* İlk defa işlenecek suçun geciktirilmesini de kapsayıcı nitelikte suçların önlenmesine ilişkin aşağıdaki üç boyutlu önleme topolojisi pragmatik bir yaklaşım sağlamaktadır:

Hedef Gruplar	Suçluluğu Önleme Evreleri		
	Birincil	İkincil	Üçüncül
Suçlu	1	2	3
Durum	4	5	6
Mağdur	7	8	9

Bu modele göre, suçluluğun önlenmesi makro düzeyde toplumdaki *potansiyel suçlulara* (örneğin sekiz yıllık eğitimde

çocukların normatif bilinçlenmesi),*sorunlu gençliğe* (örneğin suç işleme riski yüksek mahalle, sokak ve caddelerdeki sosyal çalışmalar) ve *suç işleyenlere* (iyileştirme ve uyum programları) yöneltilebilir. *"Suçlu"* temeline dayalı bu önleme yaklaşımları 1, 2 ve 3. kategorileri içermektedir.

"Durum" temeline dayalı önleme, tüm konut ve binalardaki güvenlik tedbirlerine; kentin suç işleme oranı yüksek yörelerindeki tedbirlere ve suç haritasında (suç coğrafyasında) tehlikeli yöre olarak beliren alanlara yöneltilebilir. Bu grupta ise 4, 5 ve 6. kategoriler yer almaktadır.

"Mağdur" içerikli önlemede, halk arasındaki potansiyel mağdurlara (örneğin halka standart güvenlik tedbirleri hakkında öğüt verme), yüksek risk gruplarına (örneğin banka veznedarları ile mutemetler) ve gerçek suç mağdurlarına (örneğin mağdurlara mali destek ve psikolojik danışmanlık hizmeti vermek) yöneltilebilir. Mağduru esas alan bu önleme 7, 8 ve 9. kategorileri kapsamaktadır.

Bu modelde yer alan dokuz kategorideki önleyici nitelikte tedbir ve proje örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

Suç Sorunu Gelişim Evreleri			
Hedef Gruplar	**Birinci**	**İkinci**	**Üçüncü**
Suçlu	* Sorumlu ebeveynlik, * Yurttaşlık görevlerinde bilinçlenme (okulda rehberlik), * Okuldan kaçmayı önleme, * İçki-uyuşturucu madde kullanımı kampanyaları.	* Sokak çalışmaları * Gençlik merkezleri, * Eğitim/çalışma, * Koruyucu aile, * Aile danışmanlık hizmetleri.	* İslah ve uyum sağlama, * Eğitim/ çalışma.
Durum	* Suçun işlenmesini (hedefleri)zorlaştırma, * Işıklandırma.	* Suç yörelerinin yeniden tasarımı, * Özel güvenlik görevlisi kullanımı.	* Tehlikeli yöreleri belirleme, * Fuhuş, uyuşturucu ticaretinin yoğun olduğu semtler.
Mağdur	* Bilgilendirme kampanyaları, * Çocuklara yönelik öğütler.	* VIP koruması * Komşuların ilgilenmesi, * Mahalle bilinci ve dayanışması.	* Devletçe tazminat verilmesi, * Barınak sağlanması, * Mağdura destek, * Cinsel saldırıya uğrayanlara yardım merkezi.

SUÇLULUĞUN ÖNLENMESİ

Önleme tedbir ve projeleri daha fazla mağduriyeti önlediği gibi zararın en aza indirilmesinde de verimliliği sağlayacaktır.

11. 2. Sorumluluk

Suçluluğu önleme, tek bir Bakanlık yerine tüm toplumun amacı ve aktivitesi olarak algılanmalıdır: Ticaret (örneğin dükkanlardan hırsızlık), endüstri (örneğin araba modeli tasarımı), toplumsal (örneğin komşuların birbirini kollaması-yoklaması), bireysel (ebeveynlerin iyi anne-babalık yapması, ahlaki gelişmeye ağırlık vermeleri). Bu anlayış, suçları kontrol görevini (suça tepki göstererek), mahkemeler ve genelde ceza adaleti sistemindeki uzman personelin alanı olarak vurgulayan klasik anlayıştan esaslı ölçüde de sapmayı gerektirmektedir. Kuşkusuz, sorunları ve sorumluluğu başkasına devretmek (yol ve kanalizasyon hizmetlerinin vergi gelirleri ile finanse edilerek üstesinden gelinmesini beklemek gibi) daha kolaydır. Önlemenin değerine getirilmek istenen yeni anlayış, pekte rahatlatıcı değildir. Bu anlayış suçların kontrolünde hepimizin (anne-baba, tüketici, vatandaş, işçi olarak) katkı ve rolünü gündeme getirmekte; doktorun hastasından iyileşmesi için yazılan ilaçları kullanmasını beklemesi kadar ceza adaleti kurumları da fazlaca kamu güvenliği için toplumun sorumluluk almasını beklemektedir. Bir doktor hastasındaki enfeksiyonu onun yardımı olmaksızın tedavi edemeyeceği gibi anılan kurumlarda, mağdur olan toplumun yardımı olmaksızın güvenlik üzerinde etkili olamayacaktır.

Özellikle, kentlerin sorun yoğunluklu yörelerindeki çocukların suça yönelmelerini önlemek bakımından anne-babaların şu hususlar hakkındaki ilgisi önemlidir:

- Çocuklarının birlikte oldukları arkadaşlarının kimler olduğu ile birlikte olduklarında neler yaptıkları bilinmeli; ve bu bağlamdaki izlemenin gerektiğinde çocukların davranışını düzeltebilme olanağı sağlayabileceği unutulmamalı;

- Çocuklara öğrenimleri sırasında ihtiyaç duydukları her türlü destek verilmelidir.

11. 3. Önleme İmajı

Araştırmaların ortaya koyduğu basit mesaj, *fırsatların giderilmesi ölçüsünde suçların azaltılacağı doğrultusundadır.* Kuşkusuz, bu sadeliğin sınırları ve sakıncaları vardır. Bu şekildeki önleme yaklaşımının, kilit, zincir ve demirden biraz daha fazlasını ifade ettiği ve yorumlandığı görülmekte ise de, gerçek hiç de böyle değildir. Bu sınırlı algılamayla yetinmek bazılarını, önleme etkinliğinin kapsamı ve genişliğini takdir ve değerlendirmede başarısızlığa yöneltmiş ve önlemenin, ev tahsisleri siyaseti, ebeveyn gözetimi, gayri resmi sosyal kontrol mekanizmaları ve suça alternatif davranış sağlayıcı olanaklar gibi alanlarda gelişmesini yavaşlatmıştır. Bu faaliyetlerin tümü, illegal davranış için fırsatları gidermeye veya kabul görür alternatifler sağlamaya hizmet eder niteliktedir. Yalnız geniş anlamdaki bu önleme kavramının bizatihi kendisi girift olmazsa da, kamuoyuna takdimi, tartışılması ve benimsenmesi zorlu olabilir. Bunun sonucu olarak ta dar ve sınırlı anlamdaki önleme imajı halen egemenliğini sürdürmektedir.

İkinci bir sorunda *"önleme"* kelimesinin olumsuz (negatif) ve sınırlayıcı etkinliği telkin etmesi; suça yönelik olan ve önlenmesi ihtiyacı duyulan bir *"istidada"* yönelmeyi öngörmesidir. Bu sorundan bir çıkış yolu bulmak zor ise de, halk sağlığı konusuna yapılacak yararlı bir kıyas söz konusu olabilir. Halk sağlığı alanında egemen olan mesaj, hastalıkların önlenmesinden iyi sağlığın geliştirilmesine doğru kaymıştır. Bu paralelde *"sağlıklı ve düzenli bir toplum"* için uğraş verilmeli; sınırlayıcı değil; iyiye, doğruya yöneltici bir tablonun çağdaş unsurlarıyla gerçekleştirilmesine çalışılmalıdır.[172]

---

[172] S. Yener, *ABD'de Federal ve Eyalet Düzeyinde Sosyal Hizmet Programları,* DPT (Mayıs1996) ss. 55-57; *United Nations Guideliness for the Prevention of Juvenile Delinquency* (The Riyadh Guideliness), adopted by the General Assembly on 14 December 1990 (Resolution 45/112) Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi Hakkındaki Birleşmiş Milletler Rehberi, çocukların hukukla ihtilafa girme öncesindeki evreyi kapsamaktadır; Ö. Çatmut & A. Çakmut, "Karayolları Trafik Kanunu'na göre Trafik Suçu Kavramı, Trafik Kazalarının Nedenleri ve Önlenmesi Yolları" *İstanbul, Barosu Dergisi,* C. 75, Sayı 4-5-6, 2001 ss. 509-528; S. Dönmezer, " Birleşmiş Milletler Etkin Suç Önlenmesi-Yeni Gelişmelere Ayak Uydurmak" *Mala Karşı İş-*

SUÇLULUĞUN ÖNLENMESİ

11. 4. Modeller

Kolluğun toplumsal rol, işlev ve davranışının ne türden gösterge ve modele göre değerlendirildiği, bunlara ilişkin toplum katındaki artı ve eksilerin nasıl oluştuğu, üzerinde önemle durulması gereken konulardır. Bu bağlamda, hiç bir model referansı ve amaç işlev söz konusu değilse, ulusal bir model oluşturmak için parametreler arasında merkeziyetçi/yerellik arasında bir seçimin irdelenmesi yanında tepkisel klinik temelli polis modeli[173] yanında sorun temelli-suç analizine dayalı epidemiolojik model seçiminde ve bunları normatif bir temele oturtturmak gereği üzerinde durulması zorunludur.

Çağın gereği *input*, merkezi işlemci, *output*, kontrol ve *feedback* evrelerini içeren kolluk sistemi, diğer sistemlerle birlikte toplum merkezli yörüngelerdeki uydulardan biridir.[174] Kuşkusuz, polis, halk; halk da polistir. Her vatandaşın yükümlü olduğu doğal görevi polisin aylık alarak yapması-vatandaşın bu konuda yardımcı olması; ve halkın işbirliği kamu düzeninin korunmasında *"olmazsa olmaz"* türünden bir ön koşuldur.

Polis, hiç kuşkusuz, bugünkünden daha fazla amaca odaklanmış bir örgütlenme çerçevesinde *"suçların önlenmesi"* için tüm çabalarını kanalize etmelidir. Bu merkezi amaca yönelik diğer amaçlar zaman zaman değerlendirilmeli ve gerektiğinde yeniden tanımlanmalıdır. Zamanın moda takısı olan yeniden'in bu kadar yerinde kullanıldığı bir alan düşünülemez.

Kolluğun, ihbar, şikayet veya alarm üzerine olaylar üstüne gitmesi tepkisel bir yaklaşım; tıbbi anlatımla klinik veya

---

lenen Suçlarla Mücadele Semineri, (24 Mayıs 2000) Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Dairesi Başkanlığı, İstanbul Yayın no. 8, ss. 127-136.

[173] Kolluk konusunda önde gelen bilim adamlarından David Bayley, kolluğun suçu azaltmadığı ve suç oranını düşürdüğü fikrinin ise bir "mit" olduğuna işaret etmiştir. O'na göre, "modern polis tarafından benimsenen stratejilerin suç üzerinde az veya hiç etkisi olmadığı gösterilmiştir." David H. Bayley, *Police for the Future*, New York Oxford Univ. Press, 1994, p. 3.

[174] C. Phillips, D. Brown, *Entry into the criminal justice system: a survey of police arrests and their outcomes*, (Home Office Research Study No. 185) London 1998.

case temelli yaklaşımdır. Bu görünümü ile hep *"bad man"*lerle, kötü insanlarla uğraşmak durumundadır. Metaforik bir benzetme ile tırmıkla yaprakların temizlenmesi sürecinde nasıl ki yaprakların tümden temizlenemediği/tabiat ananın kendini yenilemesinde olduğu gibi klinik tepkisel polis yaklaşımı da farklı sonuç doğurmayacaktır. Modern akılcı yaklaşım, olayların altında yatan nedenler veya sosyal muhtevanın analiz ve anlaşılmasını içermeyen kolluk hizmetlerinin etkisiz ve verimsiz olacağı merkezindedir.[175]

Geleneksel tepkisel yaklaşımda kollukça şunlar yapılmaktadır:

- Vatandaşlarca bildirilen bireysel olaylara karşı tepki gösterilmesi,
- Mağdur, tanık ve sanıklardan bilgi toplanması,
- Soruşturmanın başlatılması,
- Olaylar hakkında toplanan istatistik bilgilerin değerlendirilmesi ve etkinliğinin ölçülmesidir.

Alternatif veya tamamlayıcı nitelikteki çalışma yaklaşımı ise, yukarda değinildiği gibi, sorun temelli veya suç analiz modeli olarak adlandırılabilir. Bu yaklaşım modelinde, polis örgütü aktif olarak sorunların kaynağına inmekte ve sorunların özü, nedeni ve büyüklüğünü tespite çalışmaktadır. Kuşkusuz, sorunlar soyut olarak ele alınmak yerine belli bir mahalle, semt veya yöreye özgü olarak belirlenmekte; ve bu tür yaklaşım kolluk hizmetleri için bir planlama modeli olmaktadır. Bu model ise, bir felsefe veya özel bir taktik olmak yerine yerel sorunları hedeflemek; suç ve suç korkusunu azaltmak üzere görevli polislerin o yörede uzun süre görev yapmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, polisle işbirliğinde bulunan yöre insanlarının sağlanan güven ortamında iki yönlü bilgi akışı geliştirilerek halk, polisin gözü ve kulağı olabilmekte ve böylece halkla işbirliği, bir amaç olmak yerine bir yan ürün olarak doğal bir şekilde gelişmektedir. Bu ilişkiler sonucu halkın, polisin örgütsel öncelikleri ve siyasetlerinin belirlenmesine katkısı olabilecek;

[175] D. Brown, *The Police Complaints Procedure: A Survey of Complaints' Views*, (Home Office Research Study No. 93) London 1987, pp. 37-45.

SUÇLULUĞUN ÖNLENMESİ

böylece polis örgütü yalnızca suçluların değil, seçkin kişilerin de uğrak yeri olacaktır.

Hiç kuşkusuz, kolluğun tahsis edilen kaynaklar ile normalin üstündeki suç olgusuna karşı marjinallik ötesinde bir etkisi düşünülemez. Bu husus daha geniş kapsamlı ele alınarak; suç kontrolüne, özellikle toplumsal yapıların, ilişkilerin ve değerlerin öz ve niteliğindeki *güçlerle* yaklaşılmalıdır.

Anılan çerçevede; toplumsal yaşam-kolluk ilişkilerinde ister istemez beliren saydamlık karşısında bireysel veya toplumsal olaylar karşısında gösterilen fazlaca tepki kadar yetersiz tepkide eleştirilmektedir. Polis sözü edilen konumda çok hassas bir çizgide işlev görmektedir. Bu çizgi genelde kolluk hizmetleri için de geçerliliğini korumakta; polis uygarlık ve anarşi ikilemi ile baş edebilme sorumluluğu gibi oldukça önemli bir rolü üstlenmiş bulunmaktadır.

Kuşkusuz, konuya yöresel/küçük birimler ölçeğinde yaklaşılması sonucu toplumsal dayanışma Osmanlılarda olduğu gibi daha güçlenecek; *"mahalle namusu"* gibi kavramlar yeniden oluşmaya başlayacak; herkes herkesin gönüllü bekçisi olacaktır. Belki de bu anlamda mandallı sokak kapılarının bazı yörelerde varlığını sürdürmesi sevindiricidir.

Varılan sonuç, toplumdaki her mahallenin, insan gibi bir yaşam öyküsüne sahip olduğu; bazılarının hasta ve sorunlu, bazılarının ise sağlıklı ve gürbüz yapılar olduğudur. Bu anlamda suç olgusunun endeks değeri,[176] kuşkusuz, toplum sağlığını belirlemede en önemli göstergelerden biridir. Kuşkusuz, *"iyi yönetilen bir devlette cezalar (suçlular) azdır"* (J. J. Rousseau).

Kolluk hizmetinde sorun analizi için öngörülecek süreçteki evreleri ise aşağıda gösterildiği şekilde sıralamak mümkündür. Bunlar,

- Sorunların belirlenmesi,
- Anketlerle bilgi derlenmesi ve kritiği,
- Vatandaşlar ile multi-disiplinler nitelik oluşturacak

[176] T. Sellin, M. E. Wolfgang, *The Measurement of Delinquency*, New York 1964.

biçimde kuruluşların katılımları ile bir *eylem planı* oluşturulması,

- Eylem planı icraya konulduğunda etkilerinin değerlendirilmesi,
- Bu değerlendirme sonucunda gerekirse sorunun yeniden belirlenmesi,
- Ve eylem planının yeniden formüle edilmesidir.

Kuşkusuz, suçların önlenmesi ceza hukukunun birinci amacıdır. Bu amaçta diğer benzer sosyal amaçlar gibi boşlukta var olamaz. Bu amacın temel hak ve özgürlüklerin korunması ve adaletin yerini bulması gibi temel değerlerle nitelendirilmesi ve sınırlar konulması da benimsenmelidir.

İşte yukarda irdelediğimiz suçluluğun önlenmesinde etkili olabileceği varsayımı ile oluşturulan tedbir ve projeleri içeren stratejileri, hipotezleri ile hipoteze ilişkin çeşitli ülkelerde yapılan araştırma sonuçlarını sergilemekte yarar görülmüştür. Bu stratejiler katalogu, bir uçta *"fazlaca polisin az suç anlamına gelmesinden"* başlayıp *"sorunlara odaklanmış polis"*e doğru geniş bir yelpaze oluşturmaktadır.[177]

Strateji	Hipotez	Hipoteze İlişkin Araştırma Sonuçları
1. Polis sayısının artırılması	Kentteki görevli fazla olduğunda, az suç işlenecektir.	Sayısalın tümden etkisi belirgin değildir[101]
2. *Random* devriye	Kentteki devriyenin daha fazla *random* olması halinde polisin varlığı fazlaca algılanacağından halka açık yerlerde suçu önleyicidir.	Etkili değildir

[177] C. Nuttal, *Reducing offending: an assessment of research evidence on ways of dealing with offending behavior,* (Home Office Research No. 187) London 1998 pp. 65-66; Council of Europe, *The Prevention of Drug Dependence,* Strasbourg 1982; UNSDRI, *Combatting Drug Abuse and Related Crime,* Rome 1984; Council of Europe. *Prevention of juvenile Delinquency: The Role of Institutions of Socialisation in a Changing Society,* Strasbourg 1982.

3. Polisin gözetim altına alma yetkisinin artırılması	Rapor edilen veya meşhut suçlarda polisin fazlaca gözetim altına alması sonucu işlenecek suç azalacaktır.	Aile içi şiddette etkili olurken çocuklar için aksi tesir yapmaktadır.
4. Polisin genelde toplum içinde olması	Polisle vatandaşlar arasında sayısal açıdan fazlaca, nitelikli, daha iyi temaslar sonucu daha az suç görülecektir.	Japonya dışında halk nezdinde polisin meşruluğunu artırmak ötesinde genel bir etkisi yoktur.
5. Çocuklarla gayri resmi temas	Polisle çocuk/gençlik arasında *enformal* temaslar suç işleyecekleri fikirlerinden caydıracaktır.	Genelde etkisizdir.
6. Acil çağrılara hızla yanıt verilmesi	Polis olay mahalline ne kadar kısa sürede gelirse, işlenen suç az olacaktır.	Kanıtlar değişik-Japonya ve ABD'de etkisi olduğu belirtilirken İngiltere'de mesken hırsızlıklarının ortaya çıkarılmasında marjinal etkisi bulunmaktadır.
7. Profili yüksek suç ve suçluların hedeflenmesi	Riski yüksek suç/suçlara özgü polisin gözetim altına alma oranı yükseldikçe, ciddi suçlar kadar şiddet suçları oranı azalacaktır.	Hedef olarak mükerrir suçlulardaki etkisi kayda değer ise de, uyuşturucu madde pazarını hedeflemedeki etkinin az olduğudur.
8. Belirlenmiş devriye hizmeti	Suçluluk faaliyetine özgü "sıcak mekanlar" ile "sıcak saatler" için verilen devriye hizmeti nedeniyle o mekan ve saatlerde az suç işlenecektir.	ABD'deki kanıta göre mahalli sorunlarla baş etmede etkili bir strateji oluşturmaktadır.
9. Mükerrir mağdurların hedeflenmesi	Mağdurların yeniden mağdur olması önlenerek suç azaltılabilir.	Belli suç türleri için etkisi vardır.

10. Kurumlar arası işbirliği	Suçlulukla mücadelede ulusal çabayı sergilemek üzere polis diğer kurumlarla ve özellikle mahalli idarelerle işbirliği içinde veya suçlara ilişkin bilgi temin ederek suçu önleyebilir.	İngiltere'de bunun kolluk için oldukça yararlı bir çalışma yöntemi olduğudur.
11. Sorun merkezli polis	Polis ortaya çıkan suçların özel dokusunu belirleyerek altında yatan toplumsal sorunları analiz edebildiğinde suçluluk sayısını azaltıcı nitelikte çözümlere ulaşabilecektir.	Bu rasyonel yaklaşımın temel vasfının ufak çapta test edildiği, geniş kapsamda suç üzerindeki etkisinin ise henüz değerlendirilmediğidir.

Genelde, suçluluğun önlenmesi yaklaşımları, tabiatı, derecesi, kapsamı, zaman dilimi ve parasal değeri bakımından değişiklik göstermektedir. Etkilerini değerlendirmek kolay olmasa da, eşitsizliklerin azaltılması ve sosyal adaletin artan ölçüde gerçekleştirilmesi, suçluluğu önlemede kritik derecede önemlidir. Suç ve suçluluğun önlenmesinde etkisi olan ve birbiriyle bağlantılı olan sorunlardan fakirlik, işsizlik ve sosyal çözülme, bireysel ve toplumsal güvenlik ile korkudan özgür olmayı içeren insanca yaşamın öğeleridir.

Fakirliği azaltıcı stratejiler, üretken iş sağlayıcı fırsatlar yaratılması ile gelir getirici faaliyetleri içermelidir. Suçluluğun azaltılması üzerinde doğrudan etkisi olan mesleki ve sosyal beceri kazandıran uygun eğitimler ve halkın bilgilendirilmesi de, sosyal dayanışma, hoşgörü ve insan haklarına saygıyı geliştirici niteliktedir. İşte bu artı değerdeki genel önleme yaklaşımlarıyla aşağıdaki suç döngüsüne müdahale edilmelidir.[178]

[178] Ayrıca bkz., F. Gramatıca, *Toplumsal Savunma İlkeleri*, (Tercüme S. Selçuk) Ankara 1988; "İl Emniyet Komisyonu"na Cumhuriyet Savcılarının katılması hakkındaki Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü'nün 1.01.2006 gün ve 5/010.06.02/42 sayılı Genelgesi; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin *Suçluluğun Önlenmesinde Erkence Psiko-Sosyal Müdahalenin Rolü Üzerine*, (2000) 20 sayılı Tavsiye Kararı *Suç Politikası*, Seçkin, Ankara 2006, ss. 487-92.

Şekil 8.

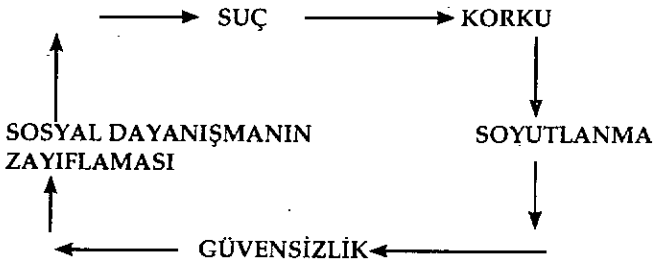

Özet olarak, suç önleme girişimleri plan ve uygulamasında şu soruların irdelenmesi gerekmektedir:

- Tasarlanan suç önleme mekanizmaları nelerdir?
- Bunların suçu azaltacağına nasıl inanılmaktadır?
- Bunlar gerçekte nasıl çalışmaktadırlar?
- Hangi parametreler (engeller veya hatalar) bu mekanizmaların düşünüldüğü gibi çalışmasını önlemektedir?
- Bu engeller veya hataların öngörüsü için yapabilecek bir şeyler yok mudur?

Bu sorular ile birlikte aşağıda yer alan iki strateji ve taktiksel açılımları, suçlulukla mücadelede rasyonel birer referans olacaktır.[179]

[179] Bu stratejilerin güçlü ve zayıf yanları hakkındaki tartışmalar için bkz., David Weisburd and Anthony A. Braga's "Introduction" to their *Police Innovation: Contrasting Perspectives*, Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2006.

Strateji ve Açılımları

	Kolluğun Rolü	Adalet Sisteminin Rolü	Ölçülebilir Taktikler
1. Strateji Tehlikeli suçluların toplumdan soyutlanmasıdır: Gerçek tehlikeli suçlular, *saldırgan ve tahripkar* bir yaşam sürdüren kişilerdir ve bunların işlediği suç türü ne olursa olsun, kolluk ve mahkemelerin bu kişiler hakkında çok dikkatli olması gerekir.	Tehlikeli suçlulardan çoğunun mümkün olabildiğince yakalanması	Tehlikeli suçluların mümkün olabildiğince mahkumiyetine gidilmesi ve uzun süre hürriyetten yoksun bırakılmaları	-Tehlikeli suçluların açığa çıkarılması oranının maksimize edilmesi, -Ciddi davalardaki mahkumiyet oranının yükseltilmesi, -Bu suçlulara özgü hapis cezası süresinin uzun tutulması, -Cezaevinden tahliye edilenlerde mükerrirlik oranının en aza indirilmesi.
2. Strateji Suç ve şiddetin olası nedenlerinin giderilmesi:	Anahtar niteliğindeki ciddi ve ufak suçları önlemek üzere suç analizi ile yakalama/ tutuklama yetkilerinin stratejik olarak kullanılması.	Ceza adaletinin adilliği konusunda kamu oyunda güvenin inşa edilmesi ve anahtar suçlara (örneğin banka hortumlaması) neden olan sorunların çözümüne katkıda bulunulması.	-Halkın ceza adaleti sistemine olan güvenini maksimize edilmesi, -Ciddi suçlar ile ufak suçlarda tutuklamaya başvurulmasının dengelenmesi-adli kontrolün işlevselliği, -Tutuklama yasağı(CMK 10074), süresi (CMK 102) ve itiraz üzerine veya kendiliğinden tutukluluğun incelenmesi üzerinde titizlikle durulması (CMK 108), -Kamuoyunda sensasyon yaratıcı suçların devamlı olarak azaltılması.

Şimdiye dek 1. stratejideki yaklaşımların etkinliği az olduğundan 2. stratejideki taktiklere fazlaca odaklanılması ekonomik olduğu kadar kamu düzeni açısından sonuç alıcı nitelikte olacağı beklenilmektedir.

12. CEZA BİLİMİ

12. 1. Tabiat ve Sınırı

Bir toplumdaki hukuksal düzen yasaların çokluğu ile sağlanmamakta; ve hukukun varlığı ile düzen genelde eş anlamlı görülmemektedir. Düzenin varlığı için hukuka saygının geliştirilmesi gerekmektedir. Yalnız, her çağda her toplum açısından bazı kişilerin suçlu, sapık ve akıl hastası gibi sıfatlarla soyutlanması sosyal bir gereksinme belirtisi; davranışlar için gerek duyulan sınırlandırmanın doğal bir sonucudur. Ancak, bu süreçte, toplum dışı edileceklerin belirli bir oranda tutulmasına çok dikkat edilmelidir. Toplum herkesi cezalandırarak dışlayamayacağından, belirli bir davranışın suç yapılması sonucu gençliğin %25'inin cezalandırılma riski taşıması halinde, toplumsal sağlık/dirlik, bu girişimi engelleyecektir.[180]

Yasal düzenleme bağlamında normlara uymayanlara karşı bir tepki gerekli ise de, sorun bu tepkinin ne derece etkili olacağı ve kamuoyunda ne derece kabul göreceğinin saptanmasıdır. İstenilen hukuk düzeninin derecesi de bir sorun olarak çözüme kavuşturulmalıdır. Kuşkusuz, isterik bir biçimde hukuk düzeninin fazlaca gerçekleştirilmesine eğilmek yerine suçun nedenleri olarak beliren çocukların ihmal ve terk edilmesi (sokak çocukları), işsizlik, enflasyon, nüfus artışı ve benzeri sosyal sorunlara eğinilmesi yerinde olacaktır. Bu etmenlerle,

[180] Uyma olgusu için bkz., E. Hirş, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, Ankara 1996, ss. 281-283.

suça sebebiyet vermeleri ötesinde kendilerinin de *sosyal kötülük* olmasından ötürü savaşılmalıdır (L. Wilkins).

Kaldı ki, değişen şiddette cezaların varlığına karşın insanların neden suç işledikleri sorusu güncelliğini koruya gelmektedir.[181] Bu soruya verilen klasik yanıtlar; insanların yakalanmadan suç işleyebilmesi, yakalandıklarında cezadan kurtulabilmeyi tasarlaması; ceza verilse bile, suç işleyerek elde edilen kazancın büyük/kesin/yakın olmasına karşın verilecek cezanın hafif/belirsiz/uzak olması ve suç işlemekte olan kişilerin o güne kadar yakalanmamış olmasının insanları kışkırtması şeklindedir.

Tıbbın her zaman ölümleri önlediği veya tüm hastalıkları tedavi ettiğini göstermek nasıl gerekli değilse, cezalarında her zaman suçları önlediğini kanıtlamak gerekli değildir. Bu konuda, tüm cezaların kaldırıldığı bir toplumda suçun daha fazla olacağına işaret etmek yeterli olmalıdır.

Cezaların önleyici etkisi konusunda tüm araştırmalarca ortaya konulan belli başlı iki sonuç vardır:

1. Kural olarak, cezaların kesinliğinin,[182] cezaların tabiatı/şiddetinden (ağırlığından) daha etkili gözüktüğü;

2. Evrensel nitelikte bir önleyici olmadığı; herhangi özel bir önlemin başarısının da, yoğun ölçüde, hedeflenen davranış, etkilenmesi istenilen kişilerin bulunduğu sınıf ile davranışta bulundukları ortama bağlı olduğudur.

---

[181] "Enerji Bakanı Hilmi Güler (Aralık 2004), "13 milyon elektrik abonesi denetledik. İki yılda 645 bin elektrik hırsızı yakalandı. Bunların arasında zenginler de var" dedi.

[182] Mükerrir hırsızların çoğunluğu suçlarını işleme öncesi yakalanma olasılığını düşünmedikleridir. ABD'de 1978 yılında *Rand Corporation* araştırma merkezi tarafından üç eyaleti kapsayan 2190 hükümlü üzerinde yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, 1199 hırsızlık ve gasp suçlusu hükümlülerden % 47'sinin yakalanacaklarını asla düşünmediklerini, bazen düşündüklerini veya hiç hesaba katmadıkları saptanmıştır. Genelde suçluların yakalanma olasılığı düşük olduğunda suç işlemedeki gelişme korkutucu boyutta olabilmekte; suçlular için hüsran olmaktadır. Ülkede 1980'den önce çoğu genç yakalanmadığı /hak ettiği cezayı görmekleri için daha ağır cezaların girdabında kayboldular: Kimi idam edilirken, kimileri de cezaevlerinde ömür tükettiler.

Birinci sonuç, uzun süreli cezaların daha etkili olduğuna dair bir bulgu olmadığından, ceza yasalarında yer alan cezaların aşağı ve yukarı hadleri ile ceza ortalamasının, yüksek suç işleme yüzdesi oluşturmaksızın indirilebileceğini kabul etmek güvenli gözüktüğünden oldukça anlamlıdır.

Ağır para cezalarında şiddet, geniş ölçüde suçlunun mali durumuna bağlı olduğundan, bu göreceli cezada etkinlik sağlamak üzere, Osmanlı ceza hukukunda suçlunun mali durumunu göz önüne alan ölçütlere yer verilmelidir. Nitekim, bu doğrultudaki düzenlemelere gün para cezası (*day-fine*) olarak İsveç, Almanya, Avusturya ve Türk ceza yasalarında (TCK Md. 52) tanık olunmaktadır.

Cezaların önleyici etki kuralında yer alan "*kesinlik*" ve "*şiddet*" olguları arasındaki ilişki ise şimdiye dek incelenmiş değildir: Yakalanma olasılığının düşük olmasına karşın; hangi noktada cezanın şiddeti (ağırlığı) anlamlı olmakta veya ters bir konumla, yakalanma olasılığının yüksek olması halinde hangi seviyedeki ceza, önleme için yeterli görülmektedir. Kesinliğin yüksek olması halinde, şiddetin bağımsız bir etkisi görülmekte ise de, bunun hangi aşamada etkili olabileceği hususu, diğer etmenler arasında suç türü ve failin motivasyonuna bağlı olarak değişmektedir. Levitt (1996), ceza şiddetinin azalması ile suçlarda ve özellikle hırsızlık suçlarında artışın ilişkili olduğunu saptamıştır.

Cezaların şiddeti bağlamında pratikte göz önünde tutulması gereken bir sonuçta, oldukça ağır cezaların yasalarda yer alması halinde hâkimlerin bu tür yaptırımlara hükmetme olgusunda bir azalma (*discriminalisation*) görülmesidir. Çoğu değerlendirme çalışmalarının belgelediği diğer bir gerçekte, genç suçlulara hükmedilen ağır cezaların, mükerrirlik oranları üzerinde aksi etki yaptığı merkezindedir.

Diğer bir sonuçta, Batı dünyasında suç oranı ile hükmedilen cezaların şiddeti arasında kesinlikle nedensel bir ilişkisi olmadığı gibi ikisi arasında saptanabilir bir ilişki de olmadığıdır.[183]

[183] Bkz., Council of Europe, *Crime and Economy*. Strasbourg 1995, p. 133; ger-

Genel önleme üzerine yapılan araştırmalardan önemli bir çıkarım, polis baskınları ve benzeri girişimlerin genelde sınırlı bir süre için etkili olduğu ve bu etkinin zamanla buharlaştığıdır. Bu çıkarıma özgü en çarpıcı araştırma Avustralyalı kriminolog Ross Homel tarafından Yeni Güney Galler'de sürücülere yapılan alkol testidir. Araştırma sonuçları önlemede *"delik kova"* teorisi diye adlandırılan aşağıdaki diyagramla sergilenmiş; ve kollukça yapılan alkol testi uygulamasının görünür olduğu kadar devamlılık göstermesinin önleyici etki sağlamak için gerekli olduğu belirtilmiştir. Potansiyel suçlular, kolluk görevlilerince yol kenarında devamlı olarak alkol testi yapıldığını görmediklerinde uygulamanın artık ciddi olmadığına inanacaklardır. Öte yandan bu tür uygulamanın önleme etkisi alkollü araba kullanıp yakalanmayanlar ile umursamazlık/arkadaş etkisiyle zayıflayacaktır. İşte bu parametrelere bakarak kolluk baskınlarının sınırlı bir süre etkili olabileceğini algılamak hiçte zor almayacaktır.[184]

Şekil 9. Homel'ın Önlemede *"Delik Kova"* Teorisi

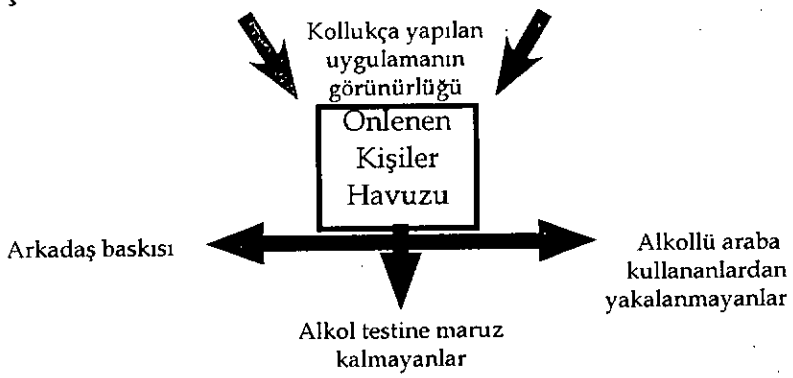

çekte cezalar cetvelinde ağırından aşağıya doğru bir inişe tanık olundu; ilk önce ölüm cezasını ağırlaştıran biçimleri kaldırıldı; sonra ölüm cezasının hükmedildiği suç türleri azaltıldı. Zamanla ölüm cezasına *de facto* uygulanmayarak/*de jure* kaldırılarak son verildi. Uzuv kat'ı cezası da aynı gelişimi takip etti. Ortaya çıkan boşluğu daha insancıl yaptırımlar doldurdu. Şu anda hürriyeti bağlayıcı cezanın çeşitli biçimleri ile alternatif yaptırımlar, özellikle para cezası artan ölçüde yer almaya başladı. Bunlar da, sonuçta devrini bitirip silinen diğer cezaların doğal ve zaruri ikameleri olarak görülmelidir.

[184] R. Homel, *Policing and Punishing and Drinking Driver:a Study of General and Specific Deterrence*, Sprizger/Verlag, 1988.

CEZA BİLİMİ

12. 2. İlkeler

Suçların önlenmesi doğrultusunda cezaların oynadığı/ oynaması gerektiği işlev bakımından göz önünde tutulması gerekli başlıca ilkeler ise şunlardır:

1. Cezanın kesinliği: Cezalar, ancak suç işleyenin yanına kâr kalmadığında; diğer bir anlatımla, suç işleyen çoğu kişilerin yakalanması ve yakalanan çoğu kişilerinde cezalandırılması halinde kesinlik kazanabilecektir.[185] Suçluları, cezanın kaçınılmazlığının korkutacağına inanan Beccaria, en etkili cezanın en çabuk uygulanan ceza olduğunu söylemektedir. Ne var ki, 1994 yılı verilerine göre; Cumhuriyet Başsavcılıkları hazırlık evresindeki faili meçhul dosya oranı (300. 405) %18.2; DGM Başsavcılıklarında ise (11.264) % 47.6'yı bulur ve toplam 54.614 dosya zamanaşımına uğrarken; ve mahkumiyet oranları da Batılı ülkeler ve Japonya'ya oranla daha düşük iken, bu önermenin Türkiye açısından geçerliliği pek olası görülmemektedir. Bu bağlamda; cezalandırmayı da failin yalnızca geçmişte işlediği bir suç nedeniyle cezalandırılmasına indirgemek akıllı bir insanın davranışı değildir. İşte cezanın görünürdeki salt bu işlevi ile görünmeyen türdeki işlevlere de hizmet ettiği göz ardı edilmemelidir.

2. Toplumsal bütünleşme: Suçluların cezalandırılması, halk katında saldırganca dürtülerin zararsız biçimde kanalize edilmesine olanak sağlarken; grup dayanışması ve benzeri diğer sosyal değerler de bu şekilde pekiştirilmektedir. *"Bir toplumu sapıkları kadar hiç bir şey bir araya getiremez"* önermesi suç olgusunun diğer etmenlerden çok daha fazla halkı kaynaştırıcı olduğunu vurgulamaktadır.

3. Özel norm ve değerlerin pekiştirilmesi: Toplumsal örgütlenmeyi ayakta tutmak için sosyal normlara gereksinme

[185] XVIII. yüzyıl Osmanlı'sında "sertlik ve şiddet rejiminde, ne gariptir ki, cezasız kalma ümidi her tarafta hakim! Toprak mülkiyeti emniyeti yok; bu sebeple de toprağı işletme gayreti de son derece yavaş! Hükümet icra edenlerin keyfi muamelelerine karşı koyabilecek ne bir sıfat, ne de bir hak mana taşıyabiliyor. "Montesquieu, *İran Mektupları*, Hüsnütabiat Matbaası İstanbul 1963, s. 91.

vardır. İşte bu şekilde her suç failine karşı gösterilen yargısal tepkiyle halka ceza normlarının varlığı hatırlatılmakta; suçluya verilen ceza ile de, suç konusu eylemle tehdit edilen *kolektif duygular* pekiştirilmektedir.

4. Yeniliğe açılım: Suçlunun ortaya koyduğu değerin halk katında kabul görmesi sonucu toplumsal değerlerde zenginleşebilmektedir. Hukuka Sokrat türü uyarlık gösterme kadar *"düşünce suç"* unun işlenmesiyle beliren kısa vadeli yeniliklerin, toplumun istikrar ve refahına katkı yaptığı inancı da vardır. Kuşkusuz, *"iyi"*, *"kötü"*, *"suç"*, *"doğru"*, *"yanlış"* ve *"iyi"* gibi deyimlerin, içeriği zamanla ve mekanla değişen kabuk sözcükler olduğu unutulmamalıdır.

5. Cezada oranlılık ilkesi : Cezanın verilmesinin nedeni ve ölçüsü işlenen suçtur. İhlal edilen değer ile yasaca öngörülen ceza arasında makul bir oran bulunması *adil* olmak için gereklidir. Yasa koyucu tarafından cezalar ile suçlar arasındaki oranın korunmasına *(en ciddi suçlar için hafif cezalar ön görülmemesine)* özen gösterilmelidir. Nitekim, Alman Anayasa Mahkemesi kararlarında, kusur ilkesi ile oranlılık arasında çok yakın bir ilişki kurmakta; öngörülen cezanın, eylemin ağırlığı ve failin kusurunun derecesi ile adil bir oranda bulunması gerektiği belirtilmektedir (BverfGE 17,108/117). Görülen odur ki, suçlar bir saatin çarkları gibi ayarlı olmadığı gibi cezalar da ince ayarların ürünü değildir. Bu husus aşağıda ceza yaptırımları kısmında ayrıntılı olarak sergilenmektedir.

6. Af: Merhamet duygusuna yer veren ve özü bakımından bir ahlak konusu olan af, kamu davası ve cezayı düşüren sebepler arasında yer almaktadır. Af, genel af*(amnesty)* ve özel af*(pardon)* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genel af, cezayı ve suçu ortadan kaldırırken, özel af yalnızca cezayı ortadan kaldırmaktadır.[186] Ülkemizde, her hükümlü bu düşle girer cezaevine, bu düşle nefes alıp verir, ve bu düşle yaşar. Yalnız affı içerdekiler kadar dışardakiler de beklerler.

---

[186] 22 ülkede genel /özel af yetkisi hakkında anayasal düzenlemeler için Bkz., K. Gözler, «Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi» *Anayasa Yargısı*, (Anayasa Mah. Yayın 48) Ankara 2001, ss. 306-315.

J. Bentham'a göre, cezaların affı, yasaların sert ve şiddetli olması gerekçesine dayanıyorsa, yapılacak şey cezaların hafifletilmesidir. Cezanın toplum korunması açısından gerekli olduğu kabul edildikten sonra, af yoluna gidilmesi ne mantıki ve de yararlıdır. Yasa koyucu ancak ayaklanmalar, ihtilaller ve genel karışıklıklardan sonra af yetkisini kullanabilir. Bu durumlarda af yoluna başvurmak da zaruridir. Bu yolla toplumun geçirdiği buhranın etkilerini azaltmak mümkün olur.[187] Af konusunda adi suçlara özgü aflar, amaçları itibarıyla siyasi suçlara özgü aflardan ayırt edilmelidir. Bu çerçevede adi suçluların topluma entegre olması veya insani amaçla (yaşlı, sakat, hasta, çocuklara özgü) af uygulamalarına tanık olunmaktadır. Bize göre genel nitelikli af kanunları çıkarılmasının altında yatan gizli veya açık neden, bazen insan hakları açısından da sakıncalı olan, kabarık cezaevi nüfusunun azaltılmasıdır. İşte 1974 yılında Türkiye (Cumhuriyetin 50'nci yılı nedeniyle), Fransa ve Portekiz' de hayata geçirilen af uygulamaları bu doğrultuda olmuştur.[188] Nitekim, 1974 yılında çıkarılan 1803 sayılı genel af kanunu ile ceza infaz kurumlarından 20.638'i erkek, 331'i kadın olmak üzere toplam 20.969 hükümlü salıverilmiştir. 1960 yılı Af Kanunu ile 51.477 kişiden 18.188'i hükümlü olmak üzere 20.344'ü (% 39.5); 1962 yılı Af Kanunu ile de 45.899 kişiden 8.740'ı hükümlü olmak üzere 11.781 kişi (% 25.6) serbest bırakılmıştır. İstatistik verilere göre, en kapsamlı af 1950 yılında gerçekleştirilmiş olup, 19.020 kişiden 15.144'ü (% 79.6) hükümlü serbest bırakılmıştır;[189] 1962 yılı Af Kanunu ile 45.899 kişiden 8.740'ı hükümlü olmak üzere 11.781 kişi (% 25.6) serbest bırakılmıştır. Siyasi suçluları da kapsamak üzere 1991 yılında 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu çerçevesinde (dolaylı af) genişletilmiş şartlı salıverme ve suç olmaktan çıkarılan fiiller nedeniyle 19.630 hükümlü/tutuklu

---

[187] J. Bentham, *Theory of Legislation*, (C. K. Ogden. Editor) London 1931, pp. 356-357.

[188] Fransa'da her cumhurbaşkanı seçiminden sonra affa başvurulmuş, 1945-1995 arasında 38 kez af çıkarılmıştır.

[189] Tüm pişmanlık yasalarından yararlanan hükümlü sayısı ile pişmanlık öncesi/sonrası suç işleyenleri saptamak üzere adli sicil veri bankasında yapılan geniş zamanlı taramada (6.03.2000) yararlanan hükümlü sayısı dağılımı şöyledir:

ve 2000/2001 yılında 4616 sayılı Şartlı Salıverme ve Erteleme yasası uyarınca on yıllık indirimden yararlanan hükümlü sayısı ayrık olmak üzere Haziran 2002 tarihi itibariyle toplam 40.000 kişi salıverilmiş ve yaklaşık 400.000 sanık da ertelemeden yararlanmıştır. Yinelersek, Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilen hükümleriyle de kanıtlandığı üzere, bu son af kanunu en kötü teknisyenlik örneği olmakla kalmayıp, sözde erteleme yanı ile *"yargıdaki kırtasiyeciliği"* de yoğunlaştırmıştır. Soruşturması/davası ertelenen 400.000 zanlıdan beş yıl içerisinde yeniden suç işleyenlerden kesinleşen mahkumiyeti olanlar hakkında ertelenen işlerin takip edilebileceğini düşünebiliyor musunuz? Geçen zaman içerisinde kanıtların/tanıkların bozulması/ölümü üzerine inşa edilecek yargılamadan ne verim beklenebilir ki? İşte kırtasiyecilik yaratma ötesinde işlev ve anlamı olmayan böyle garip bir yasanın toplumsal zararı, afla çıkanların işledikleri yeni suçlarla, ürkütücü boyutta olmuştur. Sonuç olarak af ancak kamu düzenini sağladığı, barış ve huzur ortamını yeniden tesis ettiğinde iyi karşılanabileceğinden bu ön görüden yoksun affın meşruiyeti sorgulanırken[190] bu kez yeni TCK çoğu hükümlüler için örtülü bir af işlevi görürken, derdest davaların yeni yasaya göre yeniden irdelenmesi sonucu[191] zamanaşımı

Yasa No	Hükümlü Sayısı	Sanık Sayısı	Suç İşleme	
			Öncesi	Sonrası
3216	91		13	9
3419	380		25	13
3618	66		5	4
3853	173		15	7
4085	111		6	2
4450	33	397	-	-
Toplam	**854**		**64**	**35**

Pişmanlık yasalarından yararlanan sanıklar hakkında "ceza fişi" düzenlenmediği için tüm istifade edenleri saptamak mümkün değildir.

[190] G. Bettiol, *"Suç ve Cezanın Sukutu Meselesi"* (Çev. F. Erem) *Ank. Hukuk Fak. Dergisi*, C. XII, Sayı 1-2, 1955 ss. 14-15.

[191] 5230 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkındaki Kanun madde 8/2: *"...Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderilmiş bulunan dava dosyalarından, lehe kanun hükümlerinin uygulanması yönünde mahkemesince değerlendirilme yapılması gerektiği açıkça anlaşılanlar, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca doğrudan ilgili mahkemesine iade*

nedeniyle (uzun süreli hapis cezasına mahkumiyeti de içeren) kabarık sayıda dava düşmüştür.

Bu kapsamlı afların nedenlerini açıklayıcı nitelikteki başlıca faktörler şunlardır: Aşırı derecede uzun olan hürriyeti bağlayıcı ceza süresi, baba veya çocuğun mahkumiyeti nedeniyle kötüleşen aile ekonomisi, cezaevlerinin fazlaca kalabalık oluşu, TBMM üyelerine yapılan baskılar ile siyasal amaçlardır. Bunların sonucunda geçmişte hasıl olan genel kanı, ceza süresi ne kadar olursa olsun çıkarılan aflarla suçlular serbest bırakılmasa da ceza sürelerinin azaltılacağı merkezinde idi; ve bu suretle aflar psiko-sosyal bir gereklilik ifadesi olarak belirmiştir. Bu gerçek bilinçli veya bilinçsizce kişiler veya topluluklarca göz önünde tutulmaya; ve affı paradoksal bir ifade ile içerdekilerden ziyade dışarıdakiler istemeye başlamıştı. #Aflar genelde cezaevlerindeki tretman faaliyetlerindeki randımanı etkilemektedir. Yalnız salıverilen hükümlülerden bazılarının tretman ihtiyaçları olmadığı gibi ilerde suç işleme olasılığı zayıf bulunmaktadır. Bu bağlamda seri katiller örneğinde olduğu gibi akıl hastalığı ürünü olan şahsa karşı işlenen suçlar dışında kalan adam öldürme suç faillerinin mükerrirlik oranı oldukça düşük bulunmaktadır. Buna karşılık mala karşı suçlar ile sapıklık derecesindeki cinsel suç faillerinin kısa süre içinde cezaevine avdet ettikleri gözlenmekte ve genelde bunlardaki mükerrirlik oranı oldukça yüksek olmaktadır. Bu oran bazı ülkelerde % 50'yi bulmaktadır. Nitekim, 1803 sayılı Af Kanunu'ndan yararlanan hükümlülerden cezaevine dönen 4463 kişiden büyük miktarının mala karşı suç işleyenler olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Araştırma sonuçlarına göre, önceki suçluluk sayısı, yaş, büyük

edilir. " Bu hüküm yeter sayıda "düşmelerle" gereğini yaptıktan Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir.

Tablo 66. CEZAEVİNE YENİ GİREN HÜKÜMLÜLERİN SUÇ TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI (1992-1997)

	1992		1993		1994		1995		1996		1997	
	Hükümlü		Hükümlü		Hükümlü		Hükümlü		Hükümlü		Hükümlü	
Suç türü	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
İcra iflas K. Muh.	27171	49,9	27511	51,3	31386	51,7	30948	49,0	27369	44,8	26890	42,7
Hırsızlık	4927	9,1	4729	8,8	5208	8,6	5577	8,8	5802	9,5	6182	9,8
Müessir fiil	2830	5,2	2838	5,3	3413	5,6	3401	5,4	3376	5,5	3416	5,4
Adam Öld.	2247	4,1	2410	4,5	3052	5,0	3138	5,0	3278	5,4	3385	5,4
Dolandırıcılık	3261	6,0	2251	4,2	2528	4,2	2606	4,1	2815	4,6	3285	5,2
İrza geçme, Sark.	1372	2,5	1429	2,7	1325	2,2	1366	2,2	1463	2,4	1481	2,4
Orman Suç.	1310	2,4	1255	2,3	1084	1,8	1258	2,0	1346	2,2	1444	2,3
Rüşvet	1085	2,0	1212	2,3	1410	2,3	1487	2,4	1589	2,6	1795	2,9
Gasp	771	1,4	863	1,6	878	1,4	1012	1,6	1005	1,6	1001	1,6
Uyuşturucu	456	0,8	574	1,1	779	1,3	1109	1,8	1362	2,2	1641	2,6
Kaçırma	675	1,2	662	1,2	620	1,0	638	1,0	623	1,0	643	1,0
Zina	236	0,4	175	0,3	138	0,2	149	0,2	143	0,2	170	0,3
Zimmet	179	0,3	220	0,4	228	0,4	187	0,3	178	0,3	201	0,3
Hakaret, Söv.	213	0,4	205	0,4	219	0,4	231	0,4	178	0,3	189	0,3
Diğer	7667	14,1	7284	13,6	8474	14,0	9996	15,8	10593	17,3	11223	17,8
Toplam	54400	100	53618	100	60742	100	63103	100	61120	100	62946	100

8. Hatalı kararlar

Verilen bir karar, doğru hipotezi reddettiğimizde yanlış olabileceği gibi, yanlış bir hipotezi kabullendiğimizde de yanlış olabilmekte; hatalı sonuçları itibariyle farklı tablolar sergilemektedirler: Her suçlunun cezalandırılması gerektiği konusunda ısrar edildiğinde, bazı suçlu kişilerin serbest kalmasına izin vermeye hazırlıklı olduğumuzdakinden daha fazla ölçüde bazı suçsuz kişilerin haksız yere cezalandırılması riski belirecektir.

Ceza adaletinde bu sorunu göz ardı etmek üzere oldukça garip bir tartışma geliştirilmiş; kararı verenlerin onurlu kişilerden olması ve adil bir karara varmak için iyi niyetle çalışmaları nedeniyle hatalı kararlar üzerinde durulmamıştır. Ne var ki, uygar yasalar, adli hataların onarılma yollarını öngörmüşlerdir. Bu amaçla hukuk ve ceza usulü kanunlarımızda *"iade-i muhakeme"* ve *"yazılı emirle bozma"* yolları düzenlenmiştir. Ülkemizde adli hata sebebiyle idam edilen/hürriyeti bağlayıcı cezaya

çarptırılanlar üzerine yapılmış bir araştırma yoktur. Bu teorik yaklaşımda, karar için kabul edilen ölçütte, karar alınması sürecindeki nitelik ön plana çıkmakta; olası sonuçlara karşı ilginin varlığına tanık olunmamaktadır. Bu yaklaşım ahlaki olmadığı kadar rasyonel de değildir.[196]

Karar ne türden olursa olsun, karar verenler ne derece deneyimli olursa olsunlar, hatalı karar verilmesi oldukça olağandır. Ne var ki, bazı kişiler için kararlarda hata yapılabilme olasılığını kabullenmek ve bunu karar sürecinin doğal bir öğesini olduğunu görebilmek oldukça zordur. Yine bazı kişiler hata yapabilmenin olağanlığını sözlü olarak kabullenmeye karşın takip ettikleri stratejilerin doğal sonuçlarını genellikle kabule yanaşmamaktadırlar. Bu konuda ekonomi dünyasına daha geçekçi bir görünüm egemen olmaktadır. Kalite kontrolü örneğinde tüketici ve üretici riskleri kabul edilerek, kontrol siyasetinde bunların değerlendirilmesine yer verilmektedir: tüketici riski göz ardı edildiğinde işletme için iflas kaçınılmaz olduğu gibi tüketici riskini sıfırlayıcı nitelikte üretim yapılması da aynı riski taşıyacak; işletme, üretim kontrolü için fazlaca harcamaya gidilmesi ve hatalı olanların piyasaya sürülmemesi sonucu rakip firmalar karşısında ayakta kalamayacaktır.

Suçlu hakkında hükmedilen ceza veya tedbir, ilke olarak, işlenmiş suça (bazı ayrıntıları bilinen geçmişteki bir suç olgusuna) dayalı olduğundan, kararlardaki hataların tabiat ve nitelikleri tüketici-üretici modeline benzerlikten yoksun bulunmaktadır. Yalnız, bazı ülkelerde suçluların gelecekteki

[196] Türkiye adli hataya en açık ülkelerden biridir: Vicdani kanı yargısı, duruşmadaki izlenimlere göre değil, tutanaklara göre oluşturulmakta; olayın fotoğrafını/röntgenini çekebilmek için yapılan duruşma, tutanak fetişizmine kilitlenmektedir. AİHS 7 nolu EK Protokol madde -3 Adli hata halinde tazminat hakkını ön görmektedir. Şöyle ki, *"Bir kişinin, kesin bir kararla cezai bir suçtan mahkum edilmesi ve sonradan yeni veya yakın zamanda keşfedilmiş bir delilin kesinlikle yanlış bir adalet uygulaması olduğunu göstermesi veya kişinin affedilmesi nedeniyle cezai kararın iptal edilmesi halinde, bilinmeyen delilin açıklanmamış olmasının tamamen veya kısmen o kişiye atfedildiğinin ispatlandığı haller dışında, böyle bir mahkumiyet sonucunda cezaya maruz kalan kişi ilgili devletin yasası ve uygulamasına göre tazmin edilecektir."*

davranışlarını tahmin bağlamında yer verilen tıbbi analoji nedeniyle iki tür hataya tanık olmaktayız. Gözlem ile tahmin edilen sonuçlar arasındaki korelasyon ne derece yüksek olursa olsun, mükerrir suçlu olacağı tahmin edilen bazı kişiler, gerçekte, bazı suçlardan ilerde mahkum olmayacakları gibi başarılı olacağı tahmin edilenlerden bazıları da ilerde suçlu olabileceklerdir. Korelasyon kat sayısı olarak 1.0 sağlanamayacağından,bu iki hata türünün göreceli değerini düşünmek gerekmektedir. Olumlu hata olumsuz hata kadar kötü müdür sorusuna verilecek yanıt hayır ise, ahlaki olarak kabul görülebilecek hata oranının ne olması gerektiği sorusu gündeme gelecektir. Ne var ki, hukuki ve kriminolojik eserlerde, karar konusundaki ilginin, hata,kesinlik beklememe ve olasılık gibi ahlaki yönler yerine *"doğru karar verebilme"* üzerine odaklandığı görülmektedir. Kararların alınmasını kolaylaştırmak amacıyla *"tahmin cetvelleri"* kullanıldığında kesinlikten yoksunluk açık olarak belirmektedir.

9. İki yönlü trafik

Ölüm cezasına değinildiğinde, bu yaptırımın suçlular üzerindeki etkisinin kanıtlanmadığı görülmektedir. Bu öğe gerçekten de önemli değildir. Ölüm cezasının karşısında olmak bir kaç suçlunun idam edilmesinden daha çok toplum üzerindeki etkisi nedeniyle önemli görülmektedir. Ceza yaptırımının suçlulara ne yaptığından çok bizleri ne derece etkilediği tartışılmalı ve ceza siyasetine bu referans egemen olmalıdır. Uçak kaçırma suçlarıyla mücadele için alınan önlemler biz yolcuları etkilemekte; kişisel haklarımızdan bazılarını terk etmemize, üzerlerimizin aranmasına; bizleri uçuş saatinden çok önce hava meydanlarına gelmeye mecbur bırakmaktadır. Bu tür düzenlemeler haklı gösterilebilir mi? Tüm önlemlere karşın uçak kaçırma olayları önlenebildi mi? Tabiatıyla değinmek istediğim husus, bu soruları tartışma dışı bırakarak, suçluluğun önlenmesi/suçlular hakkında alınacak tedbirler/yapılan düzenlemelerin bizleri değişik ölçülerde etkiledikleridir. Suçluları ayrı bir grupta toplayarak *"onlar"* diye soyutlayıp kendimizi bunun dışında tutamayız. Bizlerde bu *"web"* in

içindeyiz. Nedenleri ve sonuçları göstermek için tek yönlü bir okun anlamı yoktur. Neyi göstermeğe çalışırsak çalışalım, okun iki yönlü olması gerekmektedir. Diğer bir anlatımla, tüm bilgiler gidiş-dönüş trafiğini taşıyan bulvarlar niteliğindedirler. Neyin aktif ve neyin pasif olduğu da önemli değildir. Parmak izinin alınmasında parmağın ıstampaya basılması ile ıstampanın kaldırılarak parmağa basılması arasında bir fark olduğu söylenebilir mi?

12. 3. *De Facto* Ceza Yaptırımları

Türk ceza sistemindeki yaptırımların Ceza Kanunu'ndaki sayısal görünü- mü itibarıyla 1965-1995 yılları karşılaştırması, idam cezası dışında fazlaca bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 67.

Yaptırım türü	1965	%	1995	%
Hapis	340	70.80	353	70.83
Ağır hapis	160		163	
Müebbet ağır hapis	13		16	
İdam	38	5.19	16	2.13
Para cezası	181	24. 75	203	27.03

Bu tablo hürriyeti bağlayıcı cezanın normlarda yer aldığı sayısal yoğunluk nedeniyle şiddetli bir ceza sistemi görüntüsü vermekte ise de, bu durum yalnızca 1965 yılı öncesi için geçerlidir. Bu yılda yürürlüğe giren *Cezaların İnfazı Hakkındaki* 647 sayılı kanunla yaptırımlar sisteminde reform niteliğinde bir değişim süreci başlatılmış ve % 50-55 civarında olan hürriyeti bağlayıcı ceza uygulaması 1994 yılında % 16'lara (2+4) düşerken, para cezası % 60'lara (1+3) yükselmiş bulunmaktadır.[197] Bu veriler, uygulaması artan erteleme (% 17.6) ve hürriyeti

[197] Para cezası Avrupa'da en popüler bir yaptırım olup; Almanya, Avusturya, Finlandiya ve İngiltere'de tüm yaptırımların % 70 'inden fazlası para cezalarından oluşmaktadır.

bağlayıcı cezaya seçenek tedbirler (% 5.7) ötesinde değişimin en belirgin kanıtını da oluşturmaktadır. Bu verilere ait tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 68.

Mahkeme türü	Ön ödeme		Hapis		Para Cezası		2+3		Erteleme		Tedbirler	
	(1)	%	(2)	%	(3)	%	(4)	%	(5)	%	(6)	%
DGM	1	0.0	2091	47.4	385	8.7	1726	39.1	42	1.0	164	3.7
Ağır Ceza	388	1.1	14078	39.9	4994	14.1	6977	19.8	5575	15.8	3313	9.4
Asliye	19371	7.1	38479	14.1	108225	39.6	24903	9.1	67186	24.6	15365	5.6
Sulh	129632	32.8	7622	1.9	168769	42.7	17472	4.4	51257	13.0	20555	5.2
Çocuk	8	0.2	78	2.4	808	24.4	52	1.6	1198	36.1	1169	25.3
Türkiye	149400	21.0	62348	8.8	283182	39.8	51129	7.2	125258	17.6	40566	5.7

Bir ülkede cezaevi nüfus oranının yüksekliğinin o ülkede işlenen suç/ asayişe müessir suç oranının diğer ülkelere göre oldukça fazla olmasından ileri geldiği düşünülebilirse de, bunun bilimsel bir bulgu olmadığı basit bir karşılaştırma ile belgelenmektedir. Nitekim, 100.000 nüfustaki suç oranı bakımından İngiltere, Hollanda'nın 1.3 katı; açığa çıkarılan suç yüzdesinde 1.3 katı ve 100.000 nüfustaki mahkumiyet sayısında ise 1.3 katı olmasına karşılık İngiltere'de altı aydan yukarı hürriyeti bağlayıcı cezaya hükümlü yüzdesinin Hollanda'nın beş katı fazla olması sonucu İngiltere'de 100.000 nüfustaki mahpus sayısı Hollanda'nın 2.6 katına yükselmiştir. Bu bulgular göstermektedir ki, bir ülke cezaevindeki nüfus kabarıklığı, suç oranındaki büyük farklılık veya hürriyeti bağlayıcı cezaya fazlaca başvurulmasından ziyade uzun süreli hürriyeti bağlayıcı ceza uygulaması yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Anılan bağlamda, Türkiye'de 1978/1986 yıllarında çekilecek cezada sağlanan indirimlerle (çalışan hükümlü için özel indirim ile şartlı salıverilmede ilke olarak çekilen sürenin 2/3'den 1/2'ye indirilmesi-1.06.2005'den itibaren eski hale dönülmüştür) uzun süreli ceza uygulamasından *de facto* olarak sıyrılmıştır. İşte bu önermeleri kanıtlayıcı nitelikte ülkeler cezaevlerine 1990

yılında giren hükümlülerin ceza süreleri itibarıyla dağılımına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 69.

ÜLKELER	0-3 ay	%	3-6 ay	%	6-12 ay	%	12 + ay	%	Toplam
AVUSTURYA	2673	40.4	1360	20.6	1367	20. 7	1207	18. 3	6607
DANİMARKA	12410	80.4	1308	8.5	937	6. 1	766	5. 0	15421
FRANSA	33844	38.6	21568	24. 6	15853	18. 1	16383	18. 7	87648
İTALYA	14911	22.7	18561	28. 3	13554	20. 7	18605	28. 3	65631
NORVEÇ	2171	48.7	550	12. 3	885	19. 8	858	19. 2	4464
PORTEKİZ(*)	1219	20.0			3011	49. 5	1853	30. 5	6083
İNGİLTERE	10143	18.1	12608	22.5	13400	23. 9	19918	35. 5	56069
İSKOÇYA	5148	39.6	45095	35.4	1853	14. 3	1391	10. 7	12987
İSVİÇRE	10010	82.0	710	5.8	400	3. 3	1090	8. 9	12210
TÜRKİYE	21513	47.2	3553	7.8	6633	14. 6	13861	30. 4	45560

(*): 0-6 ayı kapsamaktadır.

Yukarıdaki tabloya göre; bir yıl ve daha fazla süreli hürriyeti bağlayıcı ceza uygulanan kişi sayısı bakımından, bu süreli cezaya en fazla başvuran ülkeler başta İngiltere olmak üzere (% 35.5), Portekiz (% 30.5), Türkiye (% 30.4) ve İtalya (% 28.3) olduğu, bu cezaya en az başvuran ülkelerin sırasıyla Danimarka (% 5), İsviçre (% 8.9) ve İskoçya (% 10.7) olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda, kısa süreli hürriyeti bağlayıcı ceza uygulaması doğrultusunda Türk infaz siyasetinin ne derece rasyonel bir yaklaşımı benimsediği de *1962* yılında hürriyeti bağlayıcı cezaya hükümlü olanların ceza süreleri dağılımı kanıtlamaktadır:

Tablo 70.

Süre	(1962) Sayı	%
6 aya kadar	189.173	91
6 ay-1 yıl	8.567	4
1 yıl-3 yıl	5.987	5
3 yıl-10 yıl	2.371	
10 yıl-15 yıl	776	
15 yıl+	796	
Müebbet hapis	52	
Toplam	207.722	

Not: Ölüm cezasına mahkumiyet sayısı 17'dir.

İşte 1965 yılında *Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanun*'la, ceza sistemine giren kısa süreli/uzun süreli hürriyeti bağlayıcı ceza ayrımı bağlamında altı ay ve daha az süreli hürriyeti bağlayıcı cezalar kısa süreli sayılmışken, 1988 yılında yapılan değişiklikle ise; altı ay tavanı bir yıla yükseltilmiş ve böylelikle alternatif ceza ve tedbirden yararlanacak hükümlü sayısında bir artış kaydedilmiştir. Bunun ötesinde 1978 yılında yapılan bir değişiklikle yetişkinler bakımından 30 güne kadar (otuz gün dahil) hürriyeti bağlayıcı ceza, çocuklar açısından da kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaların, suç tarihinden önce bahsi geçen cezaya mahkum edilmemiş olması koşuluyla, alternatif ceza veya tedbire çevrilmesinde *mecburilik* ilkesi getirilmiştir.

Bu gelişmeler sonucu 1993 yılında hüküm giyen kişilerden yalnızca % 8'inin (53.618) *"hükümlü"* olarak ceza infaz kurumlarına girdiği; %18.1'inin cezasının ertelendiği; geri kalan bakımından ise yüksek oranda para cezası (% 67.9) ve tedbir uygulamasına (% 6) tanık olunduğu gözlenmiştir. İşte bu görünümü ile Türkiye'de, Avrupa genelinde egemen olan hürriyeti bağlayıcı cezaya en son çare olarak başvurulması ilkesi[198] benimsenmiş bulunmaktadır. Bu durum yıl içinde cezaevine girenlerden % 51.3 (27511)'nun icra suçundan (İcra

[198] Bkz., 5395 sayılı *Çocuk Koruma Kanunu* madde 4 (Temel İlkeler) i bendi ile "Çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulması" (2005) ilkesi normlaştırılmıştır.

ve İflas Kanunu m. 337) hükümlü olması karşısında daha da belirginleşmektedir. Ne var ki, (1986-1998) yılları itibarıyla 1 Haziran tarihinde ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü sayısı ve değişimine bakıldığında ilkesel bir uygulamanın oturmadığı da saptanmaktadır.

Tablo 71.

Yıl	Hükümlü	Değişim
1.6.1986	33.543	100
1.6.1987	30.919	92
1.6.1988	31.677	94
1.6.1989	29.452	88
1.6.1990	29.305	87
1.6.1991	11.955	36
1.6.1992	12.117	36
1.6.1993	13.521	40
1.6.1994	17.042	51
1.6.1995	23.503	70
1.6.1996	28.768	86
1.6.1997	33.121	99
1.6.1998	38.766	115

Yoğun ölçüde tartışılması gereken bir konu mahkumiyetlerin gerektirdiği kaynakların mahkemece ne ölçüde göz önüne alınması gerektiğidir. Kaynakların göz ardı edilmesini ileri sürenlere göre, mahkemece *adil cezaya* hükmedildiğinde, yaptırımın infaz edilmesini sağlamak hükümetin sorumluluğundadır. Kaynak yetersizliği nedeniyle cezanın azaltılması, hükümete sorumluluktan kaçmasına izin verilme olarak görülmektedir. Yalnız, bu yaklaşımda, tek bir "*adil ceza*" ile sınırsız kaynakların olduğu var sayılmaktadır. Ne var ki, her iki varsayım da yanlıştır. Her ne kadar, ceza adaletine Genel Bütçeden kaynak aktarılmasını düşünmekte isem de, örneğin sağlık ve eğitim harcamaları ile rekabet içinde olacağını da görmekteyim. Bu nedenle, kaynakların en etkili bir şekilde kullanılması önemlidir. Hürriyeti bağlayıcı cezaya alternatif daha az pahalı bir yaptırım hükümlü için uygun olduğunda, ilke olarak onu

cezaevine göndermek yanlış olacaktır. Yeni TCK'ya göre kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar şöyledir:

> **Madde 50. -** (1) Kısa süreli hapis cezası, suçlunun kişiliğine, sosyal ve ekonomik durumuna, yargılama sürecinde duyduğu pişmanlığa ve suçun işlenmesindeki özelliklere göre;
>
> a. Adlî para cezasına,
>
> b. Mağdurun veya kamunun uğradığı zararın aynen iade, suçtan önceki hâle getirme veya tazmin suretiyle, tamamen giderilmesine,
>
> c. En az iki yıl süreyle, bir meslek veya sanat edinmeyi sağlamak amacıyla, gerektiğinde barınma imkânı da bulunan bir eğitim kurumuna devam etmeye,
>
> d. Mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, belirli yerlere gitmekten veya belirli etkinlikleri yapmaktan yasaklanmaya,
>
> e. Sağladığı hak ve yetkiler kötüye kullanılmak suretiyle veya gerektirdiği dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranılarak suç işlenmiş olması durumunda; mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, ilgili ehliyet ve ruhsat belgelerinin geri alınmasına, belli bir meslek ve sanatı yapmaktan yasaklanmaya,
>
> f. Mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle ve gönüllü olmak koşuluyla kamuya yararlı bir işte çalıştırılmaya,
>
> Çevrilebilir.

Toplum güvenliği üzerinde çok az veya yok denecek derecede etkisi olan ceza adaleti sisteminin bireysel suçluya odaklanarak toplum güvenliğini sağlayacağı beklenilmekte ve bu nedenle adalet sistemi devamlı eleştiri konusu yapılarak, suçlulara karşı daha sert olunması biçiminde bir tepki göstermesi istenilmekte/döngü devam etmektedir. Bu konuda temel soru şöyledir: Mevcut ceza adaleti sistemi, toplumun

güvenliğini gerçekten sağlayabiliyor mu? Yoksa çözüme daha yakın, daha köklü ve girift bir süreç mi gereklidir? Bu sorunun ne derece temel bir soru olduğu aşağıda ziraat sektöründeki bir soruna yaklaşım biçimi ile somutlaşmaktadır.

> *"Patates ve patates sinekleri konusunda uzman bir ziraat mühendisi sinek istilasına uğramış tarladaki sorunu teşhis etmeğe çağrıldığında, ilk önce tarlaya gider; ve işe gördüğü sinekleri toplamak yerine çevreyi inceleyerek bitkilere zararlı otlar ve diğer etmenler olup olmadığına, toprağın tahlilini yaparak bitkileri zayıflatan zehirli maddeler ile uygun besleyiciler ve bitkinin sağlığına uyarlı nem seviyesini belirlemek için gerekli çalışmaları yapar. Kuşkusuz, bu soruna çözüm yaklaşımı, sonuç alınamayacak türden, kendisinin kontrol edebileceğinden fazlaca olan sineklerden çok azının toplanması şeklinde olmayacaktır. Zehirleme de, geçici bir çözüm olarak, devamlı tekrar edilmesi gereken pahalı bir yöntem olduğundan getirebilecek en rasyonel çözüm, bitkilerin daha sağlıklı bir ortama kavuşturularak sinek istilasına karşı dirençli olmasını belirlemek için tüm çevrenin ele alınması şeklinde olacaktır."*

Toplum, doğal olarak suça karşıdır ve olması gereken de budur. Ne var ki, bu tepkide halkın dikkatleri suçtan ziyade suçluya kaydırılmış bulunmakta; sosyal sorunların yalnızca illegal yapılmak suretiyle çözümlenebileceği yanılgısına düşülmektedir. Hürriyeti bağlayıcı cezaya hükümlü suçluların toplumdan soyutlanarak cezaevine konulmasının, pahalı olduğu kadar sınırlı etkiye sahip olması; cezaevine giren her suçlunun yerine yenisinin türemesi karşısında suçlulukla mücadelede yeni modelin ne olmalıdır sorusu gündeme gelmektedir. Kuşkusuz, yeni model, toplumu ve toplumun en alt idare birimi olan *"mahalle"*yi temel alan yaklaşımdır. Bu model Türk toplumuna hiçte yabancı değildir. Ne var ki, kültürümüzde yerleşik olan *"mahalle namusu"*, *"çalınan malların bedelinin mahallece karşılanması"*, *"mahalle bekçisi"* ve *"mahalle karakolu"* ile toplumsal temelli modelin yeni içerikler kazandırılarak güncelleştirilmesi yerine günümüzde terk edilmesi karşısında,bu modelde saklı bulunan sinerjinin yeni bir içerikle aktive edilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımda mahalle sorun çözen bir birim olarak ele

alınmalı; resmi ve gayri resmi hizmetler o düzeyde organize edilerek; karar alma süreçlerine sakinlerinin katkı ve katılımların gerektiği anlayışı yerleştirilmelidir.

İşte bu düşünceler doğrultusunda, bilinçli felsefi bir referans olmaksızın da, toplumların pisliklerini halı altına süpürmesi şeklindeki inancı gerçekçi ve uygun görülmeyerek terk edilmeğe başlamış; sosyal bir sorun olarak suçun, sosyal sistemin ürünü olduğu; sosyal açıdan belirgin bir şekilde risk oluşturduğu için kabul görmeyecek suçlar dışında kalanlar tüm suçların toplumda trete edilmesi ilkesi egemen olmaya başlamıştır. İşte hürriyeti bağlayıcı cezaya alternatif, toplum temeline dayanan bu iyileştirme yaklaşımı negatif ve özelikle kurumsal yöntemlerden daha etkili olmaktadır. İşte Çocuk Mahkemeleri Yasası[199] ile getirilen ve Yeni Türk Ceza Kanunu ile yetişkinleri de kapsayan denetimli serbesti (*probation*) bu toplumsal tretman yaptırımının en tipik örneğini oluşturmaktadır. Ne var ki, yakın bir gelecekte bu yaptırımın mana ve önemi yeterince algılanamayacağından şimdilik *de jure* bir varlık göstermesi normal karşılanmalıdır. İşte bu yeni felsefi yaklaşım ile geleneksel ceza adaleti felsefesi arasındaki farkı aşağıdaki karşıtlar listesi açıkça sergilemektedir:

Tablo 72.

Mevcut infaz sistemi felsefesi şöyledir:	Toplumda gözetim felsefi yaklaşımı şunları öğütlemektedir:
Suç devlete karşı işlenen bir yasa ihlalidir.	Suç topluma karşı işlenmiş bir eylemdir.
Ceza şu nedenlerle etkilidir: a) Ceza tehdidi suçu önlemekte, ve b) Ceza davranışı değiştirmektedir.	Bilinçli olarak yaratılan acının toplumun sağlığına bir katkısı olmamaktadır.
Ceza adaleti sistemi suçlu davranışı kontrol etmektedir.	Suç kontrolü temelde sosyal/ekonomik ve toplumsal örgütlenmede saklı bulunmaktadır.
Sorumlu tutulma ıstırap çekmekle örtüştürülmüştür.	Sorumlu tutulma, sorumluluk alma, zararı önleme ve onarma için davranma olarak tanımlanmaktadır.
Bu süreçte mağdurlar tali konumdadır.	Suçun çözümlenmesi sürecinde mağdur merkezi bir konumdadır.

[199] 5395 sayılı *Çocuk Koruma Kanunu* (2005) ile 2253 sayılı *Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun* yürürlükten kaldırılmıştır.

12. 3. 1. Ceza Yaptırımlarında *de facto* Farklılık

Ceza yaptırımları uygulaması ile hükmedilen hürriyeti bağlayıcı ceza süresi bakımından ülkeler arasında farklılıklar olduğu gibi aynı ülkedeki mahkemeler arasında da farklılıklara tanık olunmaktadır. Bu tür ülke içi karşılaştırmalar Kanada, Avustralya, ABD, İngiltere ile Türkiye için yapılmış olup; İngiltere'de otuz sulh ceza mahkemesini kapsayan çalışmada; bir mahkemenin, önüne gelen suçluların % 46'sını para cezasına mahkum ettiği, diğerinde para cezası uygulamasının % 76'ya ulaştığı; hürriyeti bağlayıcı ceza uygulamasında ise, mahkemeler arasındaki değişimin % 3 ile % 19 arasında olduğu saptanmıştır. Ne var ki, anılan mahkemelerde yıllar itibariyle bir değişime tanık olunmamıştır. Türkiye'de ceza uygulaması bakımından mahkemeler arasında görülen farklılığa ise, özellikle kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya seçenek ceza ve tedbirlerin uygulanmasında tanık olunmuştur. Nitekim, 31.12.1986 tarihinde yaptığım bir saptamaya göre, Türkiye genelinde bu oran % 9 iken, Ağır Ceza Merkezleri arasında bu yüzdenin (0)'dan (38)'e kadar değiştiği görülmüştür. Bu değişimde Ağır Ceza Merkezlerinden % 73'ü Türkiye ortalaması altında kalırken (Bergama, Ceyhan, Dinar, Karaman, Sandıklı, Siverek ve Zile'de (0) iken) % 27'si ise ortalamanın üstünde bir görünüm (en fazla yüzde gösteren merkezlerden, 6 aydan az cezaya hükümlü yüzdesinin 30'dan fazla olduğu Bakırköy, Boğazlayan ve Kartal) sergilemektedir.

Bu farklılık yalnızca seçenek ceza ve tedbirlere özgü olmayıp, tüm yaptırımlar içinde geçerli olmaktadır. Nitekim, 1993 yılına ait seçilmiş metropol adliyeleri ceza mahkemelerince verilen mahkumiyet kararlarındaki yaptırımların oransal dağılımı, bu görünümü destekler niteliktedir. Şöyle ki;

Tablo 73.

ADLİYE	Hapis	Para	Hapis & Para	Erteleme	Diğer
İSTANBUL	52.0	33.1	4.4	7.5	3.0
İZMİR	50.9	33.7	3.1	8.5	3.8
KONYA	45.5	26.6	10.8	14.8	2.3
BURSA	43.4	34.4	4.7	13.9	3.6
ANKARA	39.1	40.1	4.5	14.4	1.9
SAMSUN	31.7	45.8	8.3	12.4	1.8
ADANA	25.5	33.3	24.5	14.9	1.8
TRABZON	20.7	39.3	4.6	25.2	10.2
ERZURUM	20.0	57.7	5.0	13.3	4.0
DİYARBAKIR	17.8	50.8	7.8	14.7	8.8
TÜRKİYE	**32.6**	**38.6**	**6.5**	**16.7**	**5.6**

TCK'nın ihlali bağlamında; yoğunluk gösteren maddelere göre mahkum olanların, (1993 yılı itibariyle) ağır ceza merkezlerindeki ortalama hürriyeti bağlayıcı ceza miktarı (yıl) dağılımı ise aşağıda verildiği gibidir:

Tablo 74.

TCK	Adana	Ankara	Erzurum	İstanbul	İzmir	Konya	Samsun	Sivas	Trabzon
202	2.4	2.6	2.4	1.9	2.8	2.3	2.9	2.1	2. 7
227	3.0	3.1	2.3	2.6	2.8	3.1	3.9	2.5	3. 1
342	2.4	2.5	2.3	2.5	2.5	2.4	2.4	2.6	2. 4
345	0.7	1.3	0.8	1.4	1.3	1.6	1.6	1.0	1. 5
403	8.4	10.1	11.4	10.0	8.6	10.8	10.3	10.5	9. 3
404	3.8	4.6	2.5	3.9	3.8	3.9	3.3	3.8	3. 4
414	6.6	8.9	7.1	8.0	7.0	7.5	7.5	7.6	8. 3
416	2.6	4.1	4.8	4.7	4.1	3.7	5.3	5.2	3. 3
418	4.2	5.8	7.2	7.3	6.1	6.8	6.9	7.1	5. 8
448	16.0	15.6	15.4	14.7	14.6	15.3	15.8	15.7	15. 9
449	18.6	19.3	20.6	17.9	17.8	19.0	19.1	17.5	20. 6
450	24.9	24.9	20.0	23.0	25.5	22.4	24.3	24.7	24. 1
456	2.1	1.9	2.6	1.9	2.8	1.8	1.9	2.1	1. 7
491	0.9	1.0	1.2	0.9	1.1	0.9	1.0	1.0	0. 7
492	1.6	1.6	1.0	1.5	1.8	1.3	1.8	1.5	1. 1
493	1.9	2.1	2.0	2.1	2.3	2.1	1.7	1.9	1. 7
497	13.6	14.5	17.2	15.7	14.0	13.1	14.4	13.9	13. 5

Ceza mahkemelerince karara bağlanan davalarda mahkumiyet kararlarının Türkiye ortalaması % 49.2'dir. TCK'nın ihlali bakımından verilen mahkumiyet karar oranları ise, ağır ceza merkezlerine göre önemli değişimler göstermektedir.[200]

Ekseri araştırmalar, adli karar yapımcılarının aynı uyarıcı materyal karşısında ekseriya farklı kararlar verdiğini göstermiştir. Bu bağlamda aktör kişinin önemi vurgulanmıştır. İşte bu farklılıklardaki psiko-sosyal dinamikleri belirlemek üzere sesli düşünme yöntemiyle bir metropol adliyesindeki on Cumhuriyet savcısına (oldukça ciddi ve fazlaca zaman alıcı veya rutin nitelikte dosyalar dışında) verilen 10 hazırlık dosyasına ait işlemleri sesli düşünerek teybe kaydettirmeleri şeklinde bir araştırma projesi geliştirilebilir. Bu projede savcılarca söylenen her şeyin teybe alınması ve her bir dosyadaki sanık/lar hakkındaki kararın bir savcı tarafından verilmesi kararlaştırılabilir. Bu bağlamda, her savcının diğer dosyalar hakkında da (bir savcının izin, tatil ve hastalığı halinde diğerinin bakması düşünülerek) karar vermesi istenilebilir. Hollanda'da bu türde yapılan bir araştırma sonucuna göre, savcılar arasında bilgi işlenmesi stili bakımından önemli faklılıklar saptanmış; bazıları çok az bilgiye gerek duyarken diğerlerinin, mevcut tüm bilgilerle donatılmasına karşın bazen karar vermede güçlük çektikleri görülmüş; genelde, savcıların karar vermek için ihtiyaç duydukları bilginin oldukça sınırlı olduğu; ekseri davalarda eldeki bilginin çok azı irdelenerek karar verilirken savcılar arasında önemli kişisel farklılıklar bulunduğu; yalnızca bazı davalarda sanığın kişiliği veya sosyal öz geçmişi hakkında ek bilgilere gerçekten ihtiyaç duyulduğu ve bu fazla bilgi ihtiyacının yalnızca daha fazla nesnel bilgi sağlamak istemi yanında emin olmadıkları veya istemedikleri bir kararı ertelemek istemiyle belirlendiği ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada saptanan en önemli bulgu ise, bu karar işleminin zannedildiği kadar girift olmadığıdır.

Kuşkusuz, cezalarda eşitlik (nicelik) ne kadar sağlanırsa sağlansın; bu eşitliğin ancak görünüşte kalacağı unutulma-

[200] Council of Europe, *Disparities in Sentencing: Causes and Solutions*, Strasbourg 1989.

malıdır. Keza, her ceza yaptırımının etkisinin algılanışı; aynı duyarlığı gösterebilen hükümlüler açısından, Bayramiç Cezaevi ile Bayrampaşa Cezaevinde çekilen birer günlük hürriyeti bağlayıcı cezanın (nitelik açısından) eş değerde olmaması gibi herkes için farklıdır.

12. 4. Mahpusluk

Ceza yaptırımları sisteminde yer alan hürriyeti bağlayıcı ceza, en pahalı yaptırım türüdür. Bu yaptırım en son başvurulacak bir tedbir olarak algılanmalı ve yalnızca işlenen suçun ciddiyeti başkaca bir yaptırım tedbirini açıkça yeterli olmaktan çıkarması halinde uygulanmalıdır.[201] Hürriyetten yoksunluk, salıverilen hükümlülerin yeniden suç işlemesini önlemek açısından da diğer yaptırımlardan daha başarılı değildir (*yaptırımların ikamesi teorisi*). Ne var ki, mahpusluk süresince halk, zarar görme riskinden korunmakta ve ciddi suçlar için halkın öç alma ihtiyacı (*retribution*) karşılanmaktadır.

Genelde bu yaptırım türünün toplumda işlenen suçların azalmasına doğrudan yapabileceği katkıyı belirlemek hiçte kolay değildir. Bunu etkileyen faktörler arasında;

- Kişinin dışarıda olsaydı ne kadar suç işleyeceğinin bilinemediği;
- Ceza adaleti sisteminin, fazlaca suç işleyen kişilerin cezaevine gönderilmesini sağlamadaki başarı derecesinin bilinmediği;
- Suçların sayısallığı kısmı bir ölçme olup, sebebiyet verdikleri zarar ve ziyanın göz önüne alınmadığı;
- Farklı ölçümlerin farklı sonuçlar vermesi; ve özellikle kolluktaki suç kayıtlarının mağdurlar üzerine yapılan anketlerden daha düşük olması yer almaktadır.

Tarling (1994) İngiliz cezaevlerindeki hükümlü sayısı ile mevcut suç miktarına bakarak, İngiltere'de suç oranında

[201] Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin *"Hapishaneler nüfusunda aşırı kalabalık /enflasyon üzerine"* R (99) 22 sayılı Tavsiye Kararı (30.09.1999) Temel İlkeler (1).

yüzde 1'lik bir azalma sağlanması için cezaevi nüfusunda yüzde 25'lik bir artış olması tahmininde bulunmuştur. ABD'de yapılan tahminde ise, cezaevi nüfusunda yüzde 1'lik bir artışla suç oranında yüzde 0.12 ve yüzde 0.2 arasında ve en iyi tahminle yüzde 0.16'lık bir düşme olacağı belirtilmiştir. İki ülke arasındaki farkın önemli nedeni ise, ABD cezaevi nüfusunun İngiltere'dekinden çok fazla olması ve yüzde 25'lik bir artışın cezaevleri toplam nüfusuna 400.000 hükümlü ilavesinin işlenecek suçlar üzerindeki etkisi, İngiltere'de yaklaşık 16.000 hükümlü nüfusuna yüzde 25'lik bir ilavenin etkisinden daha fazla olacaktır. Bu açıklamaları matematiksel bir baza oturtmak,mahpusluğun suç önlemedeki maksimum etkisini belirlemek üzere şu formüle başvurulabilir: $S_{max} = Y * S$

S_{max} = Mahpusluk nedeniyle önlenen maksimum sayıdaki suç
Y = Yıl olarak mahpusluk süresi
S = Suçlu tarafından bir yılda işlenen suç sayısı

Avrupa Komisyonu tarafından toplanan ve yayınlanan veriler çoğu Avrupa ülkesinde son on beş yıl içerisinde cezaevi nüfus oranının arttığını göstermektedir. Özellikle Hollanda, Portekiz ve İspanya gibi ülkelerde cezaevi nüfusu 1984 yılına göre iki kat artış göstermiştir. Buna karşılık, İskandinav ülkeleri cezaevi nüfus oranında fazla bir değişiklik görülmezken, Finlandiya cezaevi nüfusu, yasal reformlarla birlikte, her 100 bin nüfusa düşen mahpus sayısı 1950 yılında 190'dan, 1977'de 110'a ve 1999'da 45'e düşecek kadar büyük bir oranda azaltılabilmiştir.

Dünya cezaevi nüfusuna bakıldığında 8 milyondan fazla insanın tutuklu/hükümlü olarak cezaevlerinde kaldığı; ve bu nüfusun yarısından fazlasının ABD (1.7 m), Çin (1.4 m) ve Rusya'da (1m) bulunduğu görülmektedir. 100.000 nüfusa oranla en fazla cezaevi nüfusu barındıran ülkeler sıralamasında 685 ile Rusya, sonra ABD (645), Belarus (505), Kazakistan (495), Bahama (485) Singapur (465) ve Azerbaycan (325) gelmektedir.

Ülkelerin % 65'inde ise oran 150 veya altındadır.[202] Seçilmiş Avrupa ülkeleri bakımından bu oranın dağılımına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 75.

Ülke	Cezaevi nüfusu	Tarih	Oran
Avusturya	6.946	1.9.97	85
Almanya	74.317	1.9.97	90
Fransa	53.259	1.10.98	90
İngiltere	73.545	30.9.98	125
Türkiye	67.948	28.2.99	108

Yıllar itibariyle cezaevleri nüfusunun ¼ ile ½ arasında değişen oranını tutuklular oluşturmakta ve genelde tutuklu kalınan medyan süre uzunluğu kabarık cezaevi nüfusu için önemli bir faktör olmaktadır.[203] Bu sürenin dağılımında tutukluluk süresi iki hafta olan ülkeler yanında ortalama dokuz ay veya fazla olan ülkelere de tanık olunmaktadır.

Kabarık cezaevi nüfusunu etkileyen diğer önemli faktör de çekilen ceza süresidir. Bu konuda da yüksek oranda kısa süreli hükümlü barındıran ülke cezaevleri (İsveç) olduğu

[202] Ceza adaletinin çeşitli evrelerinde, genel nüfusun üyesini cezaevi nüfus üyesi olmaktan ayırt edici nitelikteki süzgeçlerin çeşitliliği/işlevleri göz önüne alındığında, salt 100. 000 nüfustaki cezaevi nüfus oranına bakarak ceza sisteminin şiddeti hakkında hüküm vermek pek anlamlı değildir. Nitekim, ülkelere göre aynı suça özgü ciddiyet değerlendirilmesi değişmekte; yaptırımlar zaman içinde farklılık göstermektedir. Council of Europe, *Crime and Economy*, Strasbourg 1995, p. 76.

[203]

Yıl	Süre(ay)	Değişim
1985	105	100
1987	78	74
1989	73	70
1991	62	59
1993	86	82
1995	105	100
1997	116	110
1998	96	91
1999	93	89
2000	96	91

kadar yüksek oranda uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya hükümlü barındıran ülkeler (Kuzey İrlanda, İtalya ve Türkiye) de yer almaktadır. İşte cezaevi nüfusu bakımından ortaya çıkan farklılıklar, hürriyeti bağlayıcı cezaların uygulanması açısından yaptırım biçimleri ile farklı suç ve ceza siyasetlerinin birer göstergesi olarak değerlendirilebilir.[204]

Kabarık cezaevi nüfusu[205] söz konusu olduğunda her hükümlü için makul derecede gerekli fiziki yaşam alanı (uluslararası standart olmamasına karşın bazı ülkelerce $2m^2$, bazılarınca $5m^2$ veya fazlası ön görülmüş) sağlanamamakta; cezaevinde gerilimin artmasına tanık olunmakta; cinsel suçlular, çocuklar, bazı beyaz yakalı suçlular ile homoseksüel gibi zayıf grupta yer alanların mağdur olma risk yükselmektedir. Bu koşullarda, cezaevlerine veya cezaevinde sınıflandırmada elverdiğince homojen grupların oluşturulmasına özen gösterilmelidir. Öte yandan kabarık nüfuslu cezaevi ortamı hijyen sorunları yaratmakla kalmayıp, yanlış bilgilendirme veya bilgi eksikliği isyana sebebiyet verebilecek tatminsizliklere yol açmaktadır. Bu nedenle, bilgi akışında devamlılık sağlanmalı; makul sürede yanıt verilmesi garanti edilen şikayetler için açık ve etkili başvuru kanalları bulunmalıdır. Bu düşüncelerle CGTİK'nu 74. (1) maddesi ile "*Hükümlülerin yerleştirildikleri kurum veya bölümlerde bireyselleştirmeyi mümkün kılacak sayıda bulundurulmasına özen götserilir.* " ilkesi benimsenmiştir.

---

[204] "Gerçekte çekilen hürriyeti bağlayıcı ceza süresini azaltan tedbirlerin geliştirilmesi bağlamında aşırı kalabalık hapishane yönetimi (genel af, kolektif *pardon)* şeklindeki kolektif tedbirler yerine erken şartlı salıverme *(parole)*gibi bireyselleştirilmiş tedbirlere öncelik verilmelidir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin "Hapishaneler nüfusunda aşırı kalabalık/enflasyon üzerine" R (99) 22 sayılı Tavsiye Kararı (30.09.1999) Yargılama Sonrası Tedbirler, madde 25.

[205] Yıl içinde gelen hükümlülerle çekilecek ortalama ceza süresi göz önüne alınarak gereksinme duyulan kapasite belirlenmektedir. Kaba bir örnekleme ile bir yıllık bir ceza çekecek hükümlü ile birer ay ceza çekecek on iki ayrı hükümlünün bir yıllık kurum kapasitesine yükü aynıdır. Her ikisi de bir yıllık hükümlülüktür. İşte kapasite gereğini belirlemek için şu formül kullanılabilir: **Y= M x C**
Y : Hükümlü yıl sayısı, **M**: Yıl içinde giren hükümlü sayısı, **C** : Çekilecek ortalama ceza.

12. 5 Tutuklu ve Hükümlüleri Elektronik İzleme

Hükümlü/tutukluların toplumda gözetimi için ev robotları ABD ve Kanada'dan sonra Avrupa'da da kullanılmaya başlamıştır. Hükümlü/tutukluların el ya da ayak bileğine takılan elektronik künyenin 15 saniyede bir gönderdiği ve merkezi bilgisayar ekranından izlenen sinyallerle 24 saat gözetim altında tutulabilmesi sağlanmaktadır. Bu şekilde izlenen hükümlü/tutuklunun merkezi bilgisayar belleğindeki faaliyetleri ve zaman çizelgesinden sapmalar olduğunda veya vericiye, alıcıya zarar verdiğinde gözetleyici makamlar için elektronik ikazlar belirmektedir. İşte ikametgahta tutukluluk/ikametgahta infaz uygulamasına olanak sağlayan *"ev robotları"* suçluların sosyal yaşamdan kopmalarını önlediği gibi cezaevlerinde her bir hükümlü/tutukluyu muhafaza etmenin yüksek bedeli karşısında ekonomik bir tedbir olarak gözükmektedir.

Hürriyeti bağlayıcı cezaya alternatif olarak gözetimli elektronik izlemeye en son olarak deneysel nitelikte İsveç'te tanık olunmuştur. Özel bir yasa ile bu denemeye iki yıllık süre için girişilmiş; bu tedbirin, istemleri üzerine, en çok iki ay hürriyeti bağlayıcı cezaya hükümlü olanlara tatbik edilmesi ön görülmüştür. Bu tedbirden yararlanacaklar günlük olarak 50 İsveç Kronu (yaklaşık 7 $) ödemek zorundadırlar. Ne var ki, deneme sırasında hükümlülerin % 40'ında ödemeden sarfınazar edilmiştir. Bu tedbir için başvuranların büyük bir ekseriyeti alkollü araba kullanmak ve adi müessir fiil suçlarından hükümlü olanlardı. Başvuran 202 hükümlüden 180'i denemeye alınmış; 14'ün (%7) istemi ise reddedilmiştir. Bu tedbir uygulamasında nefes analizi yapan aletin vericiye takılması ile hükümlünün alkol kullanıp kullanmadığı test edilmekte; merkezi bilgisayardaki ses kayıtları ile konuşanın hükümlü kişi olup olmadığı saptanabilmektedir.

İşte ev ve iş yerinde yapılan yoğunlaştırılmış elektronik izlemeye ek olarak hükümlü, gözetim personeline telefonla bilgi vermek zorunda olup; hükümlü haberli veya habersiz olarak evinde haftada en az iki kez ziyaret edilmektedir. Hükümlü ayrıca alkol veya uyuşturucu madde kullanmadığını kanıtlamak üzere kan ve idrar örneklerini vermek zorundadır.

Yukarda anılan gözetim sürecinde ciddi davranış sorunu saptanan hükümlü için bu elektronik izleme tedbiri kaldırılmakta ve hükümlü geri kalan cezası için cezaevine gönderilmektedir. 28 Şubat 1995 tarihi itibariyle 116 hükümlü bu gözetimi başarıyla bitirmiş; 6'sının gözetim tedbiri ise kaldırılmıştır. Gözetimi başarı ile tamamlayan 116 hükümlüden % 73'ünün çalışmak için evlerinden ayrılmalarına da (haftada ortalama 33 saat) izin verilmiştir.

Başarılı bir deneme sonucunda; İsveç'te bu tedbirden her yıl 3000 kadar hükümlünün istifade edebileceği gündeme gelmiş; cezaevinden oldukça ekonomik olan bu tedbirin giderlerde önemli ölçüde tasarruf sağlayacağı dile getirilmiş; ve öte yandan bu tedbirin ceza adalet sisteminde görevli personelce de kabul gördüğü belirtilmektedir.

Hiç kuşkusuz, bu tedbir *Toplumsal Yaptırımlar ve Tedbirlere ilişkin Avrupa Kuralları*'nın 55. maddesiyle de uyum içerisinde olup; ikametgahta infaz kavramı Türk infaz hukukuna da yabancı değildir. *Cezaların İnfazı Hakkındaki* 647 sayılı kanunla (1965), bu tedbire yaptırımlar sisteminde yer verilmiştir. Anılan kanunun 8. maddesinin 1. bendine göre; *"Hükümlü 65 yaşını ikmal etmiş veya sıhhi durumu cezaevinde bulunmasına mani olacak derecede bozuk olduğu doktor raporu ile belgelendirilmiş ve hükümlülük süresi 60 günü geçmemiş ise oturduğu yerde çektirilmesine mahkemece karar verilebileceği"* ön görülmüş iken 5275 sayılı CGTİK (2004) 110. (3) maddesi ile hükümlü yaşı 75'e, ceza süresi de üç yıla (dahil) kadar hürriyeti bağlayıcı cezalara yükseltilmiştir.

Teknolojideki gelişme ile oldukça ucuzlayan bu *"elektronik izleme"* veya *"künyeleme"* tedbirinin, cezaevindeki kalabalık nüfus ve yüksek risk grubundaki hükümlülerin izlenmesinde kullanılabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.[206]

[206] M. Walter, "Ev Hapsinde Elektronik Gözetleme Kapasitenin Üstünde Dolu Cezaevlerine Bir Çözüm" (Çev. M. E. Artuk ve A. Nuhoğlu) *İstanbul Barosu Dergisi*, (Mart 2001) Sayı 1 ss. 17-34.

12. 6 Cezaların infazı

Ceza normlarının vurgulanması açısından suçlular hakkında hükmedilen cezaların infazı, suçluların yakalanmasındaki kesinlik kadar önemli görülmektedir. Hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkumiyet kararı verilmesi halinde hapsetme, para cezasında ödetme, tedbirlerde aynen iade veya tazmin, ehliyet/ruhsatnamenin geri alınması şeklinde yerine getirilmektedir. Bunlar infazın legal görünümü ise de, yaptırımlar arasında özellikle hürriyeti bağlayıcı cezanın sayısız sonuçları da vardır. Bunlar işin kaybedilmesi/bozulması, aile ve dostların sırt çevirmesi/kaybı, ikametgahın kaybı ile artan borçlar olabilmektedir. Bu sosyal ve ailevi sonuçlar istenilmeyen yan etkiler ise de, yaptırımdan daha kalıcı ve acı vericidirler. İşte bu durumun cezaların şahsiliği ilkesine uymadığını ve cezanın çekilen süre ötesinde etki gösterdiğini vurgulayan Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi "*hürriyetten yoksunluğun sosyal ve ailevi etkileri*" hakkındaki 1340 (1997) sayılı Tavsiye Kararında şu ilkeleri benimsemiştir:

• Kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezalarda ailevi ilişkilerin bozulmasını önlemek üzere, "*izinler*" için çekilmesi gerekli asgari ceza süresinin azaltılması;

• Hükümlülerin işlerine devam etmesi ve aileleriyle gerçek ilişkilerin korunması amacıyla hürriyeti bağlayıcı cezaya alternatif, özellikle toplumsal hizmet yaptırımlarının fazlaca uygulanmasının teşvik edilmesi;

• Cezaların infazı sırasında olabildiğince fazla sayıda hükümlüye ücretli çalışma imkanı verilmesi;

• Hükümlü ailesine sosyal destek sağlanması ve gelir kaybının neden olduğu ani mali sorunların üstesinden gelmelerine yardımcı olmak üzere acil yardım sağlanması;

• Hükümlü ailesine, özellikle cezaevinde yaşayan veya ebeveyni cezaevinde bulunan çocuklara özgü refah hizmetlerinin genişletilmesi; bu hizmetlerin varlığından oldukça fakir ailelerin bilgilendirilmesi;

• Ailelerce yapılan ziyaretlere özgü koşulların iyileştiril-

mesi; özellikle hükümlünün ailesiyle yalnız kalabileceği bir mekan sağlanması;

• Cezaevlerinde, gerektiğinde tıbbi, psikolojik ve psikiyatrik bakım sağlanması;

• Cezaevindeki koşulların, hamilelik, doğum ve patolojik ciddi rahatsızlıklar gibi sağlık gereklerine uyumlaştırılması;

• Cezaevlerinde sanat eğitimine ağırlık verilerek, toplumdaki pazar fırsatlarına uyumlu, etkili eğitim ve sanat eğitiminin geliştirilmesi;

• Uyuşturucu madde ve alkol bağımlılığını gidermek üzere cezanın infazı sırası ve sonrası rehabilitasyon hizmetlerinin verilmesi;

• Eski hükümlünün iş temin etmesinde engel oluşturan sabıka kaydına özgü olumsuz etkilerin en aza indirilmesi.

1994 yılında ceza mahkemelerindeki mahkumiyetlerin yaptırım türü itibarıyla dağılımına bakıldığında % 63.1'inin hürriyeti bağlayıcı ceza dışındakiler (DGM'lerde bu oranın % 4.7) olduğu görülmektedir. Bu dağılımın görünümü ise şöyledir:

Tablo 76.

Yaptırım türü	Ceza Mah. %	DGM %
Hürriyeti Bağlayıcı Ceza (A)	28.9	43.7
Para Cezası (B)	38.0	2.5
(A) ve (B)	7.9	51.7
Erteleme	20.0	1.2
Tedbir	5.1	1.0

Yıllar itibarıyla (1989-1994) infaz için Cumhuriyet savcılıklarına gelen ilamların ceza mahkemeleri/devlet güvenlik mahkemelerine (ÖACM) göre infaz durumları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

Tablo 77. Ceza Mahkemelerine Göre

Yıl	Geçen Yıldan Kalan	Yıl içinde Gelen	Toplam (A)	Değişim	Çıkan (B)	Kalan	Değişim	B/A %.
1989	410403	685379	1095782	100	787054	308728	100	71.8
1990	308728	611205	919933	84	597213	322720	105	64.9
1991	322720	669638	992358	91	671597	320761	104	67.7
1992	320761	699391	1020152	93	693836	326316	106	68.0
1993	326316	712520	1038836	95	706705	332131	108	68.0
1994	332131	799461	1131592	103	759180	372412	121	67.1

Tablo 78. Devlet Güvenlik Mahkemelerine Göre

Yıl	Geçen Yıldan Kalan	Yıl İçinde Gelen	Toplam (A)	Değişim	Çıkan (B)	Kalan	Değişim	B/A %.
1989	1678	941	2619	100	329	2290	100	12.6
1990	2290	1859	4149	158	1078	3071	134	26.0
1991	3465	2457	5922	226	2792	3130	136	47.1
1992	3130	2590	5720	218	1774	3946	172	31.0
1993	3946	3271	7217	276	2134	5083	221	29.6
1994	5083	4584	9667	369	2472	7195	314	25.6

Özetle, ceza mahkemelerinden gelen ilamlardan yıllar itibarıyla gelecek yıla kalanlardaki değişim oranının çok az olmasına karşılık Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nden intikal edenlerdeki bu artış 1994 yılı için % 214.1 olmuştur. Bizce bu artış trendi cezaevleri nüfusu açısından oldukça düşündürücüdür.

12. 6. 1. Cezaevlerinin Olumsuz Yanları

Cezaevi sistemi *a priori* bir kavram olamaz; toplumsal durumun bir sonucudur. Cezaevi yaşam ve kültüründe artı değerleri vurgulayıcı örnekler sözde kaldığında kimlik arayışında olan ve benimsenmek gereksinmesi kapalı ortamda daha da artan hükümlülere negatif öğeler egemen olacaktır. Bu bağlamdaki başlıca öğeler şöyledir:

• Mahpusların yaşamlarını yönetmede kendilerine söz hakkı verilmeyip, onları normal çevrelerinden soyutlayarak yabancılaştırması;

• İnfaz sistemi ve çalışması hakkında yeterli ve elde edilebilir bilgiden yoksun bırakılarak güçsüzleştirilmesi;

• Mahpusların zamanlarını etkili bir şekilde geçirmelerini sağlayacak faaliyetlerden yoksun bırakılarak sıkıntıya sokulmamaları;

• Yeterli gözetim veya güven verici veya kişisel eşyalarını koruyucu vasıtalar sağlanamadığından suç işlemek için fırsatlar yaratılması;

• Yeterli gözetim veya güven verici veya kişisel eşyalarını koruyucu vasıtalar sağlanamadığı için alt-kültür normlarının gelişmesi;

• Sosyalliğe yatkın liderlik gelişmediği ve cezaevi koğuş ağalarına/babalara terk edildiğinde yoksulluğun devam ettiği;

• Erkek personel ve mahpus kitlesinin sayısal ağırlığı sonucu sistemde kadın personel/mahpus kitlesinin ihtiyaçlarına ilgisiz kalkınması sonucu patriyarkal nitelikte sosyal normların vurgulanması ve

• Uzman personel bakım ve gözetiminden yoksun kalan akıl hastası/geri zekalı mahpusların gayrı insanı trete edilmesidir.

12. 6. 2. Tehlikeli Suçlu/Hükümlü

"*Tehlikeli suçlu*" kavramı, vatandaşa, hâkime ve infaz personeline göre içeriği farklı anlamlar taşıyan bir kavramdır. Kişiler, bir suçlunun tehlikeli olup olmadığını, işlediği suçlara, kişisel karakteristiklerine, yaşam biçimi ve ortamına bakarak değerlendirmektedir. Kuşkusuz, bu değerlendirmeler, geniş ölçüde öznel nitelikte olup; kitle haberleşme vasıtaları ve söylentilerin oluşturduğu havadan da az çok etkilenebilmektedir. Genel olarak, değerlendirmeler bir diğerinin üzerine eklenmekte ve gerçekte gözlenilen "*tehlikelilik hâline*"(CGTİK m. 24-*c*) eklemeler yapılmaktadır.

Böylece hâkimin gözünde tehlikeli suçlu, belirli derecede terslik ifade eder nitelikte suç işleyen veya suç eğiliminde kararlılık gösteren ve değişime muktedir olmakla beraber kamu

güvenliği için de potansiyel bir tehdit unsuru olan kişidir. İnfaz personelince aynı suçlu için yapılacak değerlendirme ise, biraz farklı olup, adli görüş terk edilmemekle beraber, suçlunun tutum ve davranışının, cezaevi kurallarına ve cezaevinin amaçlarına uyarlılık içerisinde olup olmamasına göre yapılacaktır.

Şöyle ki, infaz alanında çalışan herkesin belirleyebileceği suçlu tipleri vardır. Bunlar kamuoyu tarafından etiketlenmiş ve adliye tarafından da tehlikeli olarak sıfatlandırılmış kişiler olmakla beraber, cezaevinde o karakteristiği kısmen yitirmekte ve çeşitli nedenlerle kendilerine yakıştırılan imajı değiştirme çabası içine girmektedirler. Diğer taraftan, hiçte ciddi bir suç işlememiş bir suçlunun, cezaevinde oldukça tehlikeli hale geldiği gözlenmektedir. Bu nedenle, kişinin tehlikeliliği, içerisinde gelişeceği çevre ve muhtevadan ayrı olarak değerlendirilemeyeceği gibi mutlak ve içsel anlamda bir tehlikelilik durumundan da söz edilebilmesi pek mümkün değildir.

Hiç kuşkusuz, *"tehlikelilik"*, hükümlülerin işledikleri suçun ağırlığı veya cezaevindeki tutum ve davranışları, firar veya firara teşebbüs etmeleri veya ortaya koydukları şiddet gösterileri nedeniyle cezaevi toplumu ve/veya kamu güvenliği için esaslı bir risk oluşturmaları halinde maksimum güvenli bir kurumda muhafaza edilmelerine inhisar etmektedir.

Bazı ülkelerde, suçluların *"tehlikeli suçlu"* diye etiketlenerek suçludan *"kahraman"* yaratılmasını önlemek amacıyla *"tehlikeli suçlu"* diye ayrı bir kategoriye yer verilmemiştir. İsveç, Danimarka ve Norveç'teki uygulama bu merkezdedir. Yalnız, Norveç sisteminde tehlikeli suçlu *(dangerous offender)* yerine problemli suçlu *(difficult offender)* deyimi kullanılmaktadır.

Tehlikeli hükümlüyü kurumsal yönden belirlemek için çeşitli ölçütlere yer verilmiştir. Bunların başında cezaevi yaşamına uyum gösteremeyenler gelirken; ikinci olarak, firar riski bulunanlar; üçüncü olarak, personele ve/veya hükümlülere karşı saldırganca davranış riski gösterenler; ve dördüncü olarak da, tam akıl hastası olmasalar bile zafiyeti nedeniyle tehlikeli

olabilecekler ve psikopatlar gelmektedir. Ancak bu son gruptakilerin yerleri geleneksel infaz kurumları yerine özel cezaevi klinikleri olması gerekmektedir.

Varılan nokta odur ki, hükümlüler için söz konusu olan sınıflandırma, kurumlar bakımından da geçerlilik kazanmıştır. Bu çerçevede, korunma ve tretman için ayrı bir rejime tabi olması gerekli hükümlülere özgü özel kurumlar veya geleneksel kurumlarda ayrı bölümlerin bulunması bir gereksinmedir. Yalnız, bazı hallerde, elde mevcut vasıtaların işlev doğurması nedeniyle gereksiz uygulamalara gidilebileceği de unutulmamalıdır. Örneğin, maksimum güvenli kale biçiminde bir cezaevinin varlığı halinde bu kuruma (tehlikelilik ölçütü öznel değerlendirmeler ile) hiç de tehlikeli olmayan hükümlülerin gönderilmesi gibi hatalı bir uygulama belirebilir. Kuşkusuz, tehlikeli suçlulara cezaevlerinde uygulanacak tretman rejimi toplumun bu türden suçlulara karşı gösterdiği tolerans derecesine bağımlı olarak da değişmektedir.

Bu çerçevede, tehlikeli suçluların cezaevi kurumlarında sınıflandırılması bakımından iki yöntem vardır:

1. Tüm tehlikeli suçluların tek bir kuruma konulması (*toplamak*);

2. Tehlikeli suçluların çeşitli kurumlara yerleştirilmesi (*dağıtmak*).

Bu ikinci halde, kurumda özel bölümler veya özel güvenlik bölümleri söz konusu olmakta ve ilke olarak, bu bölümlerin, olanaklar elverdiği ölçüde, müstakil bir idareye kavuşturulması sağlanmaktadır. Avrupa Konseyi üyesi bazı ülkelerde ise, tehlikeli suçlular küçük kapasiteli maksimum güvenli kurumlara yerleştirilmektedir.

Katıldığımız Avrupa Konseyi Üçüncü Cezaevleri Genel Müdürleri Konferansı'nda da (28 Şubat-2 Mart 1977) tehlikeli suçlular için müstakil güvenlik bölümlerini içeren ufak kapasiteli kurumlar veya kurumdan tamamen tecrit edilmiş bir bölüm kabul görmüştür. Bu doğrultuda, Fransa örneğinde olduğu gibi Federal Almanya'nın üç eyaletinde tehlikeli suçlular için ufak

kapasiteli özel bölümler gerçekleştirilmiştir. Bazı ülkelerde de, büyük tipteki kurumlarda özel maksimum güvenli hücrelere yer verilmiştir.

Diğer yandan, tehlikeli suçlu sayısının kabarık olduğu ülkelerde suçluları; belli bir kurum veya kurumlarda toplama yöntemine de başvurulduğu görülmektedir. Bu yöntemin lehindeki başlıca görüşler; maksimum güvenliği her kurumda sağlama yerine tek bir kurumda sağlamanın daha ekonomik olacağı; yeterli sayıda kaliteli uzman personel sağlanabileceği; ve diğer kurumlardaki infaz rejiminin liberalleşmesine imkan vereceğidir. Karşıt görüşler ise, hükümlülerin birey olarak arz ettiği tehlikenin daha da arttığı; hükümlülerin muhafazası ile kurumdaki işletme ve güvenliğe ilişkin sorunların büyüyerek yoğunlaştığı; kurumdaki gerilimin arttığı, saldırganlık seviyesinin yükseldiği, hükümlülerin dayanışma ve etkileşme alanını genişleterek birbirleriyle haberleşme fırsatlarını çoğalttığı merkezindedir.

Kuşkusuz, tehlikeli suçluların tretmanı için sınıflandırılmış cezaevleri içinde hücre/oda esasına göre yapılandırılmış cezaevlerinden bazıları seçilerek 25-30 hükümlüyü barındıracak kapasitede özel güvenlik bölümlerinin müstakil bir yönetimi olmak üzere organize edilmesi gerekmektedir. Bu konuda ilk aşamada seçilecek bir güvenlik bölümünde teşkilatta uzun yıllardır görev alan, cezaevi kokusunu almış, hükümlü profili hakkında bilgi ve deneyim sahibi psikolog, sosyal hizmet uzmanı gibi uzmanlardan seçilerek oluşturulacak sorumlu personel kadrosuyla bir pilot proje uygulamasına gidilmeli; ve zamanla *biçimin işlevi takip etmesi* gereği bölüme özgü gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

Bu özel güvenlik bölümleri kurulması/stratejisi bağlamında göz önünde tutulması gereken amaç ilkeler ise şunlardır:

- Her bölümün kendine özgü amacı ve rejimi saptanarak, sonuçta kurulacak farklı bölümler çeşitli amaçlar ve rejimlerin toplamı olmak yerine, birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olmalı; her bölüm için ön görülecek rejim özeti, özel güvenlik bölümlerinin geliştirilmesi konusunda saptanacak stratejik

planlama uyarınca Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'nce belirlenmelidir.

- Bu bağlamda hiçbir bölüm son çare olarak ele alınmamalıdır. Bölümlerin tamamlayıcı şekilde planlanmasına karşın bunlardan hiç biri "*son durak*" olarak görülmemelidir. Aksi takdirde, bu şekilde sınıflandırılan bölüm kısa sürede, isyankar/şiddet içerikli davranışlarıyla hiçbir şey kaybetmeyecek düşüncesindeki en tehlikeli suçluların deposu olacaktır. İlaveten, bu düşüncenin egemen olacağı bölümde olumlu veya destekleyici bir rejime işlerlik kazandırmak da zor olacaktır.

- Bölümler cezalandırıcı amaç taşımamalıdır.[207] Bu bölümlerde sunulacak alternatif ortamların mahpusların hapis cezası ile baş edebilmesine yönelik yeni imkanlara fırsat yaratması ciddi olarak irdelenmelidir. Mahpuslar zamanlarının çoğunu hücre/oda dışında geçirmelidirler.

- Bu bölümler ile kurumlara özgü disiplin hücrelerinin işlev itibariyle ayrı oldukları; birincileri kurum için devamlı problem olan mahpuslara özgü iken, ikincileri acil/ kısa süreli kontrol sorunları için varlığı göz önünde bulundurulmalıdır.

- Mahpusun isteğine dayalı olarak katılabileceği yapıcı faaliyetleri içeren çeşitli programlara (çalışma, eğitim, jimnastik ve spor örneğin masa tenisi) yer verilmeli; katılmak istemeyenler ise hücre/odalarında bırakılmalıdır.

- Personelin rol ve etkinliği oldukça önemli görüldüğünden, personelin mahpuslarla ilgilenmesinin en yüksek derecede olması üzerinde önemle durulmalıdır. Bu doğrultuda ilgi ve sorumluğunun sonuca yönelik olmasını sağlamak üzere her personelle mahpuslar eşlendirilmelidir. Bu suretle mahpuslar sorumlu görevliler arasında paylaştırılmalıdır.

---

[207] Personelin hükümlülerden kaynaklanan düşmanca tavır ve sözleri göz ardı etmesi, bu yönde koşullandırılması; disiplin cezasının en son çare olarak değerlendirilmesi; personelin içinden çıkılması zor durumların oluşmasını önleyici şekilde beceri ve yeteneklerini kullanması siyaseti benimsenmelidir. Bu siyaset için hükümlülerin izlenmesi kadar hükümlülerle "sorumlu personel" arasındaki ilişkinin niteliği önemlidir. İşte hükümlüyle karşı karşıya gelinmekten kaçınılması, özel güvenlik bölümündeki yıkıcı eylemleri büyük ölçüde azaltabilecektir.

• Mahpusun bu özel güvenlik bölümünde ne kadar kalabileceğini belirlemek imkansızdır. Bazı hükümlüler için birkaç aylık süre normal cezaevi koşullarına dönmesinde yeterli olurken, diğerleri için birkaç yıllık süre gerekebilir.

• Cezaevleri İdaresi bu özel bölümlerin amaç-işlevleri hakkında açık olmalı; ilgi duyanlara ve özellikle hükümlülere bu bölümler hakkında bilgi verilmelidir.

Özetle, genelde tehlikeli suçlulara, özelde *"terör suçluları grubuna"* sınıflandırılmış mahpuslara karşı toplumun korunması gereği gittikçe önem kazanmaktadır. Bu tür suçlular için kapalı ortam (cezaevleri) en gerekli tedbir olarak görülmektedir. Tehlikeli suçluların tretmanı açısından bunları cezaevlerine serpiştirmenin daha yaygın bir uygulama olduğu; (cezaevi içinde cezaevi kavramı bağlamında) uygulanacak infaz rejimi açısından diğerlerine uygulananın aynısı olmakla beraber, gözetim ve kontrolün yoğunluk kazandığı, hükümlülerin tecrit edilmesinin giderilerek personelle ilişkilerinin artırılması, tecrit edilme halinde de aileleri ile ilişkilerinin kesilmemesi; bu suçluların er geç topuma dönecekleri göz önünde bulundurularak topluma dönüşlerinde uyumlarını kolaylaştıracak nitelikte hazırlıkların yapılması; kurumdan salıverilme sonrası da yoğunlaştırılmış nitelikte (gerektiğinde elektronik) gözetim ve rehberliğin (yasal olarak organize edinilmesi) sağlanması gerektiği belirmektedir. Bu konuda verilen uğraşın *"umut"* niteliğini vurgulamak üzere aşağıdaki şiirsel anlatıma yer verilmiştir.

"Hayat bugün ve yarın
bizler için bir bilmece
olsa da,
Ben doğru harfleri
teker teker yerleştirmek,
Sabrı kadehime
damla damla boşaltırken,
Yarınlar için
beklentiye girmek isterim."[208]

[208] Ankara Barosu avukatlarından Yonca F. Yücel.

Hiç kuşkusuz, kurumsal rejim açısından, *cezaevi içinde cezaevi* kuramına yer veren tehlikeli suçluların tretmanı uzun süre güncelliğini koruyacaktır. Bu konuda referans kaynağı olabilecek nitelikte eser Avrupa Konseyi Suç Sorunları çerçevesinde kurulan ve üyesi olduğum Uzmanlar Komitesi'nce hazırlanmış Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin (82) 17 sayılı *Tavsiye Kararı*'na vücut veren ilkeler olmuştur.[209] Bu

---

[209] Council of Europe, *Custody and Treatment of Dangerous Prisoners*, Strasbourg 1983; R. Walmsley, *Special Security Units*, (Home Ofiice Research Study No. 109), London 1989; R. Walmsley (Ed). *Managing Difficult Prisoners: The Parkhurst Special Unit*, (Home Office Research Study No. 122) London 1991; Z. Sevimli. *Cezaevi Firarları ve Önlemler*, (Adalet Bakanlığı) Ankara 1995.

Tehlikeli suçlulara özgü kurum personelin eğitimi ile kurumsal tedbirlere aşağıda yer verilmiştir:

Eğitim

- Yönetim uygulamaları: Maksimum güvenlik sisteminin yönetimi oldukça önemli olduğundan, bu tür kurumlardaki personele, zorla hücre/odalara girme, bu mekanların aranması ve kontrolü konularında eğitim verilmesi; bu sistemin personelden kaynaklanacak hiçbir hatayı kaldıramayacak nitelikte olduğu; personelin en ufak bir hatası sonuçları itibariyle ciddi maddi zarar ötesinde can kaybına sebebiyet verebildiği;
- Korunma: Personele, Aids, Hepatit B gibi bulaşıcı hastalıklardan korunma kadar kriz yönetimi, rehinelerin kurtarılması ile stresle baş edebilme ve boşalma konularında eğitim verilmesi; bu eğitimle personel kadar mahpusların da korunabileceği;
- Tehlikeli Suçluları tanımak: Personelin, anti-sosyal kişilik ve suçluların düşünce biçimlerini anlamak yanında hükümlüleri dinleme, onlarla iletişim kurabilme gibi sorun çözme yeteneklerini geliştirme ve sonuçta ne türden insanlarla uğraşmak zorunda kaldıklarını anlamak üzere eğitilmeleri.

Kurumsal tedbirler

- Ayaklanma/isyan girişimi gibi kriz yaratan olaylarda birlikte çalışacakları acil güvenlik ekipleri ile acil yönetim ekipleri oluşturulması;
- Her personelin istihbarat toplayıcısı olarak algılanması ve toplanan bilgilerin veri bankasında ilişkilendirilmesi/haftalık istihbarat toplantılarında değerlendirilerek gereğinin yapılması;
- Hükümlülerin sınıflandırılarak can güvenlikleri ve diğer hususlar bakımından mağdur edilmelerinin önlenmesi ;
- Hizmete giren özel tip kurumlarda görev alacak personelin fiziki kondisyonlarının çok iyi olması ötesinde mesleğe "yeni girenler"den olmasına özen gösterilmesi;
- Bu kurumlar arasında da özel bir güvenlik derecelendirilmesi ön görülerek; en tehlikeli suçluların en çok güvenli olana sınıflandırılması;

ilkelerin başlıcaları ise şunlardır:

• İnsan onuru ve insan hakları ile bağdaştığı ölçüde gerekli görülen ek güvenlik tedbirlerine başvurulması;

• Geneldeki cezaevi kurallarının olanaklar elverdiği ölçüde tehlikeli suçlulara da uygulanması;

• Maksimum derecedeki güvenlik koşullarının olumsuz etkilerinin mümkün olduğunca giderilmesi;

• Kurumdaki güvenlik tedbirlerinin tehlikelilik kategorisi gereklerine uygun olması;

• Tehlikelilik statüsünün periyodik olarak gözden geçirilmesi;

• Yüksek parasal tutarına karşın hükümlüler için gerekli mekan, personel ve olanakların sağlanması;

• Hükümlülerin rehabilitasyonu bağlamında, olanaklar elverdiğince, eğitim, mesleki eğitim, çalışma ve boş zamanları değerlendirme programlarının uygulamaya konulması;

• Personelin tehlikeli suçluların muhafaza ve tretmanı konusunda yeterli bilgi ile donatılmasıdır.

Özetle, ceza yaptırımları, toplumsal bir amaçla verilmeli; suç olan bir fiilin cezalandırıldığını göstererek aynı suça eğilim azaltılmalı; suçlu kişiyi cezanın öğreticiliğinden geçirip, topluma yeniden kazandırarak, toplumu suçlardan sakındırmak işlevi görmelidir.

Suçlu kişiye uygulanan cezanın da, suç ile ceza arasındaki dengeyi koruması, mümkün olduğu kadar insani, zaruri ve seri olması sağlanmalıdır. Hiç kuşkusuz, toplumsal düzeni tesis ve korumada ceza hukukunun zorlayıcı gücüne belirli ölçüde ihtiyaç duyulmakta ise de, bu güce ancak diğer tedbir ve kurumların etkili olmadığı hallerde başvurulması ve bu hukuk dalının yardımcı niteliğinin gözden kaçırılmaması gereklidir.

---

* Bu kurumlara özgü olmak üzere (1978 yılında Afyon merkezli olmak üzere tarafımdan kurulan ve profesyonelleşen) arama ekibinin yeniden oluşturulması ön görülmelidir.

12. 6. 3 Cezaevinde Gözlem ve Sınıflandırma

Suç saiklerinin farklılığı karşısında; suçluların ıslahı için kullanılan teknik ve hizmetlerde (*multi* model) çeşitlenmeye başlamıştır. Bu durumda, islah uğraşlarına eldeki olanaklarla rasyonel bir görünüm kazandırmak üzere *"gözlem ve sınıflandırma"* süreci önem kazanmıştır (CGTİK m. 23, İnfaz Tüzüğü m. 74). Bu süreç, suçluların ıslahı için takip edilen organize bir usul olup; yeter uzunlukta ceza gören hükümlüler hakkında psiko-sosyo-biyolojik anket çıkarılması, gereksinme kategorilerinin belirlenmesi, cezaevinde hükümlünün tretmanına yönelik işbirliğinin sağlanması ile cezaevi ve sonrasında gerçekleştirilecek bir *islah planı* hazırlanmasını kapsamaktadır. Kuşkusuz, bu *islah planı* periyodik gözlemlerle güncelleştirilmeli; gözlem sonucu sınıflandırılan hükümlüler, kendilerine uygun tretman ve eğitimin sağlanabileceği ayrı kurum veya kesimlere yerleştirilmelidir. Bu doğrultuda her hükümlü için belirlenecek maksi/mini gereksinmelere Tablo 67'de yer verilmiştir:

Tablo 79.

MAKSİMUM

Çalışma	Sanat	Öğrenim	Fiziki Sağlığı	Akli durumu	Suçluluk özgeçmişi	Uyuşturucu İlaç	İkametgah
İşsiz,çalışma Umudu yok	Mesleksiz	Cahil	Sakat	Dengesiz, Saldırgan, İçine kapanık	Hiyedi Mesleki	Müptela	Yok, Serseri
Dengesiz Tesadüfi Çalışma	Kalifiye Olmayan İşçi	Okur Yazar	Kronik Hasta	Geri zekalı	Mükerrir	Alkolik	Sık sık İkametgah Değiştiren
Mevsimlik Umudu çok az	Asgari yetenekli işçi	Sekiz yıllık meslek okulu, lise	Zaman zaman hasta	Şaşkın, endişeli ve/veya aşağılık duygusu	İlk defa	Alkol uyuşturucu kullanır	İkametgahı suç yoğunluklu bir bölgede
Devamlı iş sahibi	Meslek sahibi kalifiye işçi	Yüksek okul	Sağlıklı	Aklı başında	Tesadüfi suçlu	Alkol uyuşturucu kullanmaz	ikametgahlı

MİNİMUM

Bu süreçte Hükümlü Tercih Endeksi (*HTİ*) geliştirilmesi ve ona uyarlı kurumsal rejim tasarımı ve uyarlaması rasyonel bir yaklaşım olacaktır. Bu doğrultuda, cezaevi yaşamında hükümlü için önem kazanan şu boyutlar referans alınabilir: (Davranışa ilişkin kayıt ve sınırlamalardan) *hürriyet*, (fiziki şiddetten) *güvenlik*, (sosyal ve fiziki açıdan fazlaca tahrikten) *mahremiyet*, (çevresel denge ve tahmin edilebilirlik) *yapı*, (kişisel gelişmeye

imkan hazırlayan program ve hizmetler) *destek*, (sevgi, takdir ve yakınlarıyla temas) *duygusal geri besi* ve (zaman doldurucu) *faaliyet*. Bu boyutların ağırlık puanı hükümlüden hükümlüye değişiklik göstermekte; bir kurumdaki hükümlüler *"güvenliğe"* diğer kurumdakine göre az, *"hürriyet"* e fazlaca ilgi gösterirken; bir diğer kurumda *"faaliyet"* ağırlığı düşük puan almaktadır. Kuşkusuz, hükümlü tercihindeki farklılıklarda yaş faktörü önemli rol oynayabilmekte; yaşlı hükümlüler *"hürriyet"* alanına gençlerden daha az ilgi duyarken, *"yapı"*, oturmuş huzurlu bir ortam yaşlılar için önemli olmaktadır. Bu unsurun gençler için ağırlığı ise oldukça düşük bulunmaktadır.

Bu bulgular, hükümlülerin müşahede ve sınıflandırma sürecinde, olabildiğince, kendilerine uygun bir infaz rejimine ayrılmaları gereğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda şu iki ilke göz önünde bulundurulmalıdır:

• **Risk sınıflandırılması**- Fazlaca yoğunlaştırılmış programlar yüksek risk grubunda yer alan suçlulara odaklanmalı; risk derecesi düşük olanlara yapılacak müdahale minimal ölçüde tutulmalıdır.

• **Programların kriminolojik ihtiyaçlara odaklanması**- Suçlu davranışa doğrudan katkısı olan (anti-sosyal düşünceler, uyuşturucu bağımlılığı, eğitim seviyesi/mesleki yeteneklerinin düşük olması, algılama ve kişilerle ilişki kurabilme yeteneklerinin zayıf bulunması gibi) kriminojenik faktörlerle yeniden suç işlemeye etkisi az olan faktörler ayırt edilerek; kriminojen faktörler üzerine eğinilmelidir.

Hükümlülerin tretmanı bağlamında mükerrirliğin azaltılmasını sağlayıcı nitelikle iyileştirme programları repertuarını zenginleştirmek; ve repertuara alınacak her programın İngiltere örneği *CSAP*[210] ta olduğu gibi bağımsız bir panel tarafından onaylanması yöntemi seçilmelidir.

Özetle, müşahede ve sınıflandırma kararı, *multi-disipliner* nitelikli uzmanlar kurulu kararı olarak, bilinçli ve zamana yayılmış, standartları kapsayan bir çalışma sonucu verilmeli;

[210] *Correctional Services Accreditation Panel.*

"iyi hal" kararı kazanılmış bir hak olmaktan çıkarılıp, kazanılabilecek bir hak olması gerektiği anlayışı yerleştirilmelidir.

12. 6. 4. Cezaevinde Hükümlülerin Eğitimi

Kriminolojik ihtiyaçları karşılayacak nitelikte eğitsel programlar, cezaevlerinde girişilecek çalışma ve diğer programlar için bir ön koşul olup; suçluluğun temel nedenlerine nüfuz etme vasıtası olarak algılanmalıdır. Bu türde eğitsel programlar olmaksızın yetişkin hükümlünün cezaevi kurumundaki diğer programların kapsamını ve sonuçta yaşadığı dünyayı kavraması zor olacaktır.

Cezaevinde yetişkin eğitimi, hükümlülerin yasalara saygılı ve kendi işlerini görebilmesi için gerekli olan okuma yazma, dört işlem ile kişisel ve çalışabilme yeteneklerini geliştirmeye yönelik programları sağlayarak; onların topluma yeniden entegre olmasına katkıda bulunmalıdır. Araştırmaların saptadığı üzere, eğitsel programlar hükümlülerin topluma yeniden katılımlarında en etkili olabilecek yöntemler arasındadır. Nitekim, Avrupa Cezaevi Kuralları, her cezaevi kurumunda etraflı eğitim programı düzenlenmesini; ve bu programların hükümlülerin başarılı bir biçimde toplumda yer alma beklentileri ile kendilerine saygınlıklarını geliştirmeyi, hedef olarak benimsenmesini ön görmektedir *(77. Kural)*.

Gerçekte, ekseri yetişkin hükümlülerin eğitim düzeyi dışarıdakilere göre düşük bulunmakla kalmayıp, çoğu işlevsel cehalet kurbanı olarak gözükmektedir.

Hiç kuşkusuzdur ki, kurumlardaki yetişkin temel eğitimin etkinliği, suçlunun onuru, sosyal yeteneği ve kendisine güven duygusu üzerinde çok olumlu etki yapmaktadır.[211] Bu doğ-

---

[211] Suçluların tretmanındaki başarı için kritik faktörleri şunlardır:
- **Risk sınıflandırması**-Fazlaca yoğunlaştırılmış programlar yüksek risk grubundaki suçlulara yöneltilirken, risk derecesi düşük olanlara daha az veya minimal ölçüde değinilmelidir.
- **Kriminolojik ihtiyaçların hedeflenmesi**- Bu doğrultuda suçlu davranışa doğrudan katkısı olan anti-sosyal düşünceler, uyuşturucu madde bağımlılığı ve sınırlı ölçüdeki algılama yeteneği gibi kriminolojik ihti-

rultuda göz önünde bulundurulması gereken başlıca ilkeler şunlardır:

• Yoğunlaştırılmış hizmetler tutum ve davranış değişimine yönelik olmalı;

• Davranışsal programlar yüksek risk grubundaki suçluların kriminojenik ihtiyaçlarına odaklanmalı;

• Öğretmenlerce hem program ve hem de programdaki hükümlülerin niteliklerine uyarlı hizmet verilmeli;

• Öğretmenler suçlulara karşı duyarlı olmalı ve onlara karşı yapıcı bir tutum takınmalı;

• Suçlular, sosyalleşmeye yönelik faaliyetlerin egemen olduğu konumlarda bulundurulmalıdır.

Kurumdaki öğretmenler *"benim görevim yetişkinlere eğitim vermek; onların suçlu olması beni ilgilendirmez"* anlayışını terk etmeli, kendilerini mesleki olarak suçluların duygu, düşünce ve değerlerine odaklamalıdır. Diğer bir anlatımla amaç, kurum-

---

yaçlar ile yeniden suç işleme eğilimine doğrudan ilişkisi olmayan ihtiyaçlar birbirinden ayırt edilmeli; islah programları kriminolojik ihtiyaçlara odaklanmalıdır.

• **Duyarlılık-** Suçluların öğrenim stilleri, islah programlarını üstlenen kişilerin öğretme stilleriyle eşlendirilmelidir. Ekser suçluların öğrenimi için geleneksel öğrenci merkezli danışmanlık yerine aktif ve katılımcı yöntemler öngörülmelidir.

• **Tretman çeşitlemesi-** Duyarlılıkla ilişkilendirilen bu yaklaşımda temel ilke, suçluların iyileştirilmesine yönelik uygun programlara, özellikle problem çözebilme, sosyal ilişki kurabilme ve diğer "üstesinden gelebilme" yeteneklerini geliştirmeye yönelik sosyal öğrenim yöntemlerine başvurulmalıdır.

• **Toplumsallık-** Topluma dayalı programlar genellikle daha olumlu sonuçlar vermektedir. Kuşkusuz, suçlunun arz ettiği risk, kriminolojik ihtiyaç ve duyarlılığı göz önüne alan programlar her tretman ortamı için geçerlidir.

• **Program bütünlüğü-** Programlar eğitilmiş personelce belirlenmiş amaç ve hedeflere uygunluk içerisinde yürütülmelidir. Changing Offenders Attitudes and Behaviour: What Works? (Home Office Research Study No. 171) London, 1997, p. 3; Reducing offending: an assessment of research evidence on ways of dealing with offending behavior (Home Office Research Study No. 187) London, 1998, p. 109; M. Güven, "Nasıl Bir İnfaz Sistemi" Yargıtay Dergisi 19/1-2 (Ocak-Nisan 1993) ss. 59-68.

lardan eğitilmiş profesyonel suçlu mezun etmek değildir. Öte yandan cezaevlerinde, yetişkin temel eğitiminde etkisi kesin olarak saptanmamış girişimlerden de kaçınılmalıdır. Bu türden olanlar arasında Freud'cu psiko dinamik ve Roger'cı müvekkil-merkezli terapiler, tıbbi model yaklaşımları, alt-kültür ve etiketleme yaklaşımları, düşük-risk grubundaki suçluları hedefleyen programlar ve suçlu davranış tahmini açısından zayıf nitelikteki faktörleri hedefleyen programlar yer almaktadır.

Hiç kuşkusuz, personel eğitimi, cezaevindeki yetişkinlerin başarılı eğitimi için anahtar niteliğinde olduğundan; öğretmenler bu anlayış doğrultusunda oryante edilmelidir. Kurumdaki eğitsel uğraşlar, öğretmenlerle sınırlı kalmamalı; kurumdaki diğer personelin bu doğrultuda bilinçli katkısı sağlanarak tüm kurumun bir islah toplumuna dönüşmesi hedeflenmelidir. Aksi takdirde dershaneler dışında kişiliği yıpratıcı etkiler kaçınılmaz olacak ve eğitimden istenilen verim sağlanamayacaktır.

Özetle, bir cezaevi eğitiminin ne verebileceği bir lokanta örneğindeki menünün sınırlı olması haliyle örtüşmektedir: Farklı türden programlarla genişçe bir ihtiyaçlar yelpazesine yanıt veremeyen eğitime gelen öğrenci sayısı çok az olacaktır. Bu bağlamda, cezaevindeki hükümlülerin ihtiyaçları aşağıdaki şekilde kategorize edilebilir:

	: Okur yazarlık
1. Niteliksel	: Sanat,
	: Sekiz yıllık,
	: Diğer sertifikalar.
2. Yaşamsal	: Sağlık eğitimi (örneğin hepatit, aids)
	: İlişkiler,
	: Kendini ifade edebilmek (örneğin sanat yoluyla),
	: Boş zamanları değerlendirme (örneğin spor).
3. Konumsal	: Gerilimin giderilmesi,
	: Beynin aktif kalması,
	: Aile ilişkilerinin korunması,

: Toplumsal temasın korunması (örneğin dışardan gelen konuşmacılar, sanatkarlar).
: İnsanın kendisine saygısını kazanması.

İşte, bu kategoriler, cezaevi kurumlarınca sunulan eğitim mönüsünün ne derece geniş tutulduğunu teste elverici niteliktedir. Öte yandan, hükümlülerin motivasyonu da aynı derece de önem kazanmaktadır. Motivasyon konusunda, *'hükümlünün eğitime neden katılmadığını?'* sormak yerine şu soruları eğitimcilerin kendilerine sorması gerekmektedir:

- Onların ihtiyaçlarını daha fazla karşılamak üzere ne yapabiliriz?
- Müfredat programını nasıl genişletebiliriz?
- Müfredatın özel bölümlerini nasıl genişletip derinleştirebiliriz?
- Kaliteyi nasıl geliştirebiliriz?

Ne var ki, ekseri cezaevleri sınırlı bir eğitim mönüsü sunabilmektedir. Bunda en etkili faktör cezaevinde kapasite üstü hükümlü/tutuklu bulunması ve güvenlik öğesinin kurum yönetimine egemen olmasıdır.

Sonuç olarak, cezaevinin bizatihi kendisi konuklarına zarar verici nitelikte olup; eğitimle giderilmesi imkansız gibi gözüken bu zararın sınırlandırılması ve minimuma çekilmesi hedeflenmelidir.

12. 6. 5. Yetişkin Hükümlülerin Çalıştırılması

Toplumda kişinin işini kaybetmesi veya bir süre işsiz kalması ve yarattığı stresin insan yaşamı için ne derece yıpratıcı olduğu bilinmektedir. Çoğu kişi için bu olgu kişinin kendine olan saygısını yitirmesine, depresyona girmesine neden olmaktadır. Kuşkusuz, gelirsiz veya statüsüz kişiler güçsüz olabilmektedirler. Görünüşte, ilk defa suç işleyenler ile mükerrer suçluların çoğunun ya işsiz, ya da devamlı bir çalışma yaşamı olmayan veya hiç işi olmamış kişilerden oluştuğu görülmektedir. İşte,

cezaevine giren hükümlüler için genelde çalışmak, özelde bir meslek ve sanat edinmek salıverilme sonrası toplumla yeniden bütünleşmenin öncülüdür.

Ceza infaz kurumlarında *"çalışma"* başlangıçta ceza niteliğinde bir uygulama olarak algılanmış; sonraları eğitim gibi kurumsal yaşamın vazgeçilmez bir öğesi olmuş ve hükümlüler için çalışma mecburiyeti yasallaştırılmıştır. Çağdaş yaklaşımda çalışma, suçluların iyileştirilmesine katkısı olan aktif ve ekonomik bir uğraş haline dönüşmüştür. Kuşkusuz, kurumların toplumun mikro bir kopyası olması gereği çalışma, vazgeçilmez bir öğe konumuna gelmiştir. Çalışma hükümlü/tutuklunun zamanının (gün veya belli bir kesitinin) olduğunca yararlı geçirmesini sağlar; en önemlisi de alınan ücret ötesinde insanın kendi öz saygısını yeniden kazanmasına katkıda bulunarak, oldukça önemli psikolojik bir işleve hizmet eder. Nitekim, İnfaz Tüzüğü'nün 197. maddesinde çalışma amacı *"... hükümlü ve tutuklulara tahliyelerinden sonra hayatlarını kazanabilecek derecede bir iş ve sanat öğretmek ve serbest hayatta başarı gösterebilmeleri için gerekli bilgilere sahip olmalarını sağlamaktır"* şeklinde tanımlanmıştır.

Anılan doğrultuda ise, çalışma, bir sanat eğitimi sağlamak amacıyla sağlıklı ve dinamik yapıda bir ekonomik temele dayalı olarak organize edilmelidir. Bu bağlamda, çalışma elverdiğince modern yönetim teknikleri ile iş pazarındaki arz-talep göz önüne alınarak organize edilmeli ve zamana uyma gereğinin devamlı bir süreç olacağı göz ardı edilmemelidir.

Kurumlarda *"çalışma"*ya çağdaş bir perspektiften eğilerek; çalışma temposu, süresi, üretim ve organizasyon açısından gerçekleştirilecek tablonun dışarıdakilerle kıyaslanır düzeyde olmasına dikkat edilmelidir.

Kurumlarda süregelen *"çalışma"* da başvurulan başlıca alanlar şunlardır:

- Kurum iç hizmetleri;
- Kurum iş yurtları;
- Kurum dışı kamu sektörü;
- Kurum dışı özel sektördür.

Bu alanlarda gerçekleştirilen çalışma olanağını karşılaştırdığımızda; yıllar itibarıyla çalışan hükümlü/tutuklu sayısında beklenen çizgiyi tutturamadığı görülmüştür. Anılan konuda etkili olabilecek en rasyonel girişim ise, özel sektör firmaları ile yapılacak sözleşmelerle kurumlardaki endüstriyel süreçlere çağdaş işletmeciliğin sokulmasıdır. Bu yönteme başlangıçta açık ve yarı açık kurumlarda başvurulmalı; kapalı cezaevi kurumlarından E tipi olanlarında, çevre duvarı boyunca inşa edilecek atölye grupları, özel sektör girişimcileri için planlanmalıdır. Bahsi geçen düzenleme Avrupa Cezaevi Kuralları'nca da (73. Kural) benimsenmiştir. Bu norma göre, *"Mahpuslara cezaevi idaresince sağlanacak iş:*

a. Ya kurum alanında, atölyelerde ve çiftliklerde; veya
b. Sözleşme yapan özel müteşebbislerle işbirliği sonucu Kurum içi veya dışında. . . " olmalıdır.

Özel sektör tesislerinde hükümlü/tutuklu çalıştırılmasında üzerinde titizlikle durulması gereken ise, emeğin istismarına meydan verilmemesidir. Türkiye cezaevleri idaresi bu konuda deneyimli olup; kamu, özel sektör veya kişiler nezdinde hükümlü çalıştırılması için sözleşmeye esas olacak protokol geliştirilmiştir (7. 5. 1982 gün ve 30/80 sayılı Ceza ve Tevkifevleri *Genelge* Eki).

ABD ve İngiltere örneklerinde olduğu gibi gittikçe artan sayıda cezaevi kurumunun özel sektör tarafından yönetildiği günümüzde, çalışma açısından özel sektör katkı ve katılım derecesinin boyutlarına da değinmek gereği duyulmuştur.

12. 6. 5. 1. Cezaevi Endüstrisi

Özel sektör, cezaevi endüstrisinde çeşitli biçimlerde varlık göstermektedir. En temel varlık biçimi, kamu işletmelerinin özel sektör modelini uygulama girişimi ve kamu sektörü dışındaki işverenlerden uzman personel transferidir. Bu doğrultuda, cezaevi endüstrisine, *"ekonomik işletmeler benzeri"* işlemler için kredi alma yetkisi, satın almada esneklik ile personel alımı ve ücret belirlemede gerekli takdir sağlanmalıdır.

Cezaevi endüstrisi, yönetimden üretime dek her alanda endüstriyel deneyimi olan kişileri bünyesine almalı ve dış dünyadaki işletim modeline olduğunca ağırlık verilmelidir.

Özel sektör şirketlerinin cezaevi endüstrisindeki diğer bir varlık biçimi ise, ABD'nin bazı cezaevi kurumlarında görüldüğü üzere, cezaevlerindeki endüstriyi tümden üstlenmesidir. Bu türden uygulamaya Avrupa ülkelerinden özellikle Belçika ve Fransa'da tanık olunmuştur. Aynı doğrultuda değişik bir görünüm de, cezaevi endüstrisi ile özel firmalar ortaklığını içermektedir. Bu ortaklık cezaevi endüstrisinin hükümlü iş gücü sunuşu ve özel sektör firmalarının teknik uzmanlığı ile kamu pazarına girmesinin birleşimidir. Bu tür ortaklığın olası yararları riskleri irdelendiğinde ise, aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

• *Cezaevi Endüstrisine Özgü Yararları*

- Satış potansiyelinde artış ve bu nedenle fazlaca hükümlüye iş sağlama imkanı bulunması;
- Hükümlülere gerçek dünyada çalışma ortamı sağlanması;
- Mali riskin az olması;
- Mühendislik ve pazarlama alanlarında olduğu gibi özel yeteneklere başvuruda gelişme sağlanması;
- Özel sektörle birlikte çalışmanın halkla ilişkiler alanında yarar sağlaması;
- Yeni üretim teknikleri geliştirilebilmesi;
- Ürün isminin tanınmasıdır.

• *Özel Sektöre Özgü Yararları*

- İşçi maliyetinin düşük olması;
- Kamu pazarına girilmesi;
- Gece vardiyası için iş gücü sağlanması;
- Kullanıma hazır fabrika sahasının varlığıdır.

• *Riskleri*

- Planlama sürecinde fazlaca zaman, enerji ve kaynak yatırımına ihtiyaç duyulması;
- Cezaevi endüstrisi üzerindeki kontrolün nispeten kaybedilmesi;

- Başarısızlık potansiyeli;
- Kalitesiz bir ortakla çalışma;
- Ortaklık için seçilmeyen firmalardan gelen itirazlardır.

Özetle, cezaevi endüstrisi, çalışan hükümlülerin ve özellikle yüksek oranda disiplin suçu işleyenlerin davranışı üzerinde olumlu etkiler yapmaktadır. Endüstriyel atölyeler bazı hükümlülerdeki can sıkıntısını giderirken, diğerlerindeki stresi hafifletmekte; hükümlü zamanının yapıcı şekilde geçirilmesini sağlamakla kalmayıp; oldukça durağan ve monoton ortamda anlamlı aktiviteler de sağlamaktadır. Bu konumu ile cezaevi endüstrisi, kalabalık cezaevlerinin güvenli ve etkili bir biçimde yönetimi için vazgeçilmez bir öğedir. Aynı ölçüde vazgeçilmeyecek diğer bir öğe de, cezaevleri endüstrisinin genişleme ihtiyacını karşılamak üzere özel sektöre giderek artacak ölçüde eğilme gereğidir.[212] Diğer bir anlatımla, cezaevi endüstrisi dışarıdaki işverenlerle yakın bir çalışma ortamı içinde olmalı ve dış pazar ihtiyaçlarına uyumlu iş kolları oluşturulmalıdır. Yalnız, cezaevi endüstrisinin bir gelir sağlama vasıtası olarak kullanılması ile hükümlülerin diğer eğitsel faaliyetlere katılması ihtiyacı arasında duyarlı bir dengenin kurulması da sağlanmalıdır.

12. 6. 5. 2. Çalışmanın Toplumsal Önemi

Cezaevine girmekle işlerini veya durumlarını yitiren hükümlüleri dışarıda daha büyük bir mücadele beklemekte ve bu mücadelenin kat sayısı diğer kişilere oranla iki olmaktadır. Hükümlü kişi, cezaevine girme öncesi var olan olumsuz etmenlerin salıverilme sonrası da var olduğunu görebilir. Kuşkusuz, geçmişin üstesinden gelebilmenin bir yolu yeniden eğitim olduğundan, iş pazarı için geçerli bir yetenekten yoksun hükümlünün toplumla etkin bir şekilde bütünleşme fırsatı azalmış olacaktır.

Genelde, geçerli bir yeteneği, geçmişte düzenli bir çalışma yaşamı olan ve değişime güdülenmiş (*motivation*) bir eski

[212] Cezaevi hizmetlerinin özelleştirilmesi için bkz., Council of Europe, *Privatisation of Crime Control*, Strasbourg 1990 pp. 79-106.

hükümlünün başarı şansının yüksek olduğunu görmekteyiz. Salıverilme sonrası bazı hükümlülerde tanık olduğumuz başarı görüntüsü alkol/uyuşturucu ile sabote edildiğinden güdülenme mutlak olmalıdır. Güdülenme, öğretilmesi en zor olan bir niteliktir; insanın içinden gelmelidir.

Kriz dönemlerinde zor olan iş bulma (zorunlu çalıştırmadan yararlanamayan) eski hükümlü için daha da zorlaşmaktadır. Eski hükümlülere karşı toplumsal tolerans düşük olduğundan iş bulabilenler de endişe içindedirler. Bu nedenle, toplumda bilinç yaratmak üzere medyada işlenen sabıkalı kişilere özgü başarısız örneklere karşılık toplumla bütünleşmeyi sergileyen başarı örneklerinin de dile getirilmesine gereksinme vardır. Bu olumlu örnekler ise, etiketlenme korkusuyla ortaya çıkmak yerine anonim kalmayı yeğlemektedirler. İşte kemikleşmiş bu ön yargı ve tolerans düşüklüğü nedeniyle toplumla bütünleşme sınavında başarı şansı az olan eski hükümlüler için infaz sonrası koruma bağlamında iyi iş yeteneği geliştirmek amaçlı eğitim desteği organize edilmelidir. Kişinin, ancak varlığın esasını oluşturan çalışma ile öz saygısını kazanabileceği, beyninde, çaba ile başarı, başarı ile ödül ve ödül ile yaşamın diğer amaçları arasındaki bağı kurabilecekleri unutulmamalıdır.

12. 7. Tutukluluk

Tutuklama, yargılama hukuku açısından zorunlu durumlarda, hâkimin verdiği kararla hürriyeti bağlayıcı bir cezaya hükümlü olmayan bir sanığın kişi hürriyetinden yoksun bırakılmasıdır. Tutukluluk siyasetine egemen olması gereken norm-ilkeler ise şunlardır: Kişi suçluluğu kanıtlanıncaya dek masum olduğundan, bir suçla itham edilen hakkında durumlar kesinlikle gerektirmedikçe tutuklama kararı verilmemesi; bu nedenle, tutuklamanın *"zorunlu bir kötülük"* olarak istisnai bir tedbir olarak kabul edilmesi; hiçbir zaman mecburi olmaması ve ceza amacı ile kullanılmaması; tutuklama sorusu söz konusu olduğu veya olabileceği her durumda ilgili kişinin avukatıyla (kendi seçimi/resen) temsil edilmesi; haksız tutuklananlara tazminat verilmesi; tutukluluğun yasa/adli makamca belirle-

necek makul ölçüdeki kısa aralıklarla gözden geçirilmesi (CMK 102, 208 m.); tutukluluk süresinin minimuma indirilmesi için hazırlık/ yargılama sürecinin mümkün olduğunca hızlandırılması; ve hazırlık soruşturmasında tutuklu işlere öncelik verilmesi gereklidir. Kuşkusuz, tutuklu olanların öncelikle yargılanmak hakkı vardır.[213]

Ülkemizdeki tutukluluk harekatına bakıldığında yıllar itibariyle 1 Haziran tarihinde cezaevlerinde bulunan tutuklu sayısı, toplam cezaevi nüfusundaki yüzde oranı ve değişimi şöyledir:

Tablo 80.

Yıl	Tutuklu	%	Değişim
1986	18.770	35.9	100
1987	**18.614**	**37.6**	**99**
1988	18.291	36.6	97
1989	**18.355**	**38.4**	**98**
1990	15.712	34.9	84
1991	**14.552**	**54.9**	**78**
1992	16.752	58.0	89
1993	**16.218**	**54.5**	**86**
1994	22.842	56.3	122
1995	**23.390**	**50.5**	**128**
1996	24.466	46.0	130
1997	25.814	43.8	138
1998	24.900	39.1	133
1999	26.183	37.6	139
2000	27.029	37.2	144
2001	**28.068**	**50.5**	**150**
2002	25.203	43.0	134
2003	**31.776**	**49.8**	**169**
2004	33.020	48.0	176

[213] Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin *Tutukluluk Hakkındaki* R(80) 11 sayılı Tavsiye Kararı. Becceria, *Suçlar ve Cezalar*, (Çev. M. Göklü) İstanbul 1950, s. 262.

Bu çerçevede, 1 Ekim 1992 tarihi itibariyle seçilmiş Avrupa Ülkeleri cezaevleri toplam nüfusundaki tutuklu oranı, İtalya dışında (% 57.1), Türkiye'deki oranın altında seyretmektedir. Şöyle ki, bu oran Fransa'da (% 43.6), Avusturya'da (%40.2), Portekiz'de (%39.6), Yunanistan'da (%36.5), İsviçre'de (%29.4), Danimarka'da (%29.0) ve İsveç'te (%20.5)'dir. 1986-1994 yıllarındaki tutukluluk seyri incelendiğinde; 1991 yılı oranında %20'lik bir artışa, 3713 sayılı *Terörle Mücadele Kanunu'nda* yapılan değişiklikler (12.04.1991) bağlamında, genişletilmiş şartlı salıverme (1/5) ve suç olmaktan çıkarılan fiiller sonucu yaklaşık 18.000 hükümlünün salıverilmesi nedeniyle oluştuğu ve 1995 yılına kadar devam ettiği görülmüştür. Ancak bu tarihten sonra tutuklama siyasetindeki değişim etkisini istatistiklerde göstermeğe başlamıştır .

Cezaevlerindeki tutukluların 1 Mart 1995 tarihi itibariyle tutuklu kaldıkları süre dağılımı da türünde bir ilk olduğu için aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 81.

Tutukluluk Süresi	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%	Birikimli . . . den çok
1 gün-1 ay	5899	25.7	175	17.7	6074	25.4	74.6
1 ay-3 ay	5167	22.6	205	20.7	5372	22.5	52.1
3 ay-6 ay	4049	17.7	197	19.9	4246	17.8	34.3
6 ay-1 yıl	3620	15.8	192	19.4	3812	15.9	18.4
1 yıl-2 yıl	2827	12.3	154	15.6	2981	12.5	5.9
2 yıl-3 yıl	1012	4.4	53	5.4	1065	4.5	1.5
3 yıl-5 yıl	275	1.2	10	1.0	285	1.2	0.3
5+yıl	63	0.3	2	0.2	65	0.3	0.0
Toplam	22912	100	988	100	23900	100	

İki yıldan fazla tutuklu kalanlara ilişkin olarak yukarıdaki tablodan çıkarılan % 5.9'luk oran bizce önemli bir gelişmedir. Bu sonuçta, cezasının alt sınırı yedi yıla kadar hürriyeti bağlayıcı ceza gerektiren suçlarda, tutukluluk süresinin iki yılı geçemeyeceğini hükme bağlayan CMUK'un 110. (CMK 102) maddesi etkili olmuştur. Nitekim, yıllar itibariyle tutuklu

kalınan ortalama tutukluluk süresi dağılımı incelendiğinde, tutuklama enflasyonunda 1993 yılından itibaren azalma olduğu görülmektedir (Bkz., CMUK md. 104/3/CMK md. 100).

Tablo 82.

Yıl	Ort. Tutuk. Süresi (gün)	Değişim
1985	105	100
1986	98	93
1987	78	74
1988	81	77
1989	73	70
1990	73	70
1991	62	59
1992	66	63
1993	86	82
1994	95	90
1995	105	100
1996	109	103
1997	116	110
1998	96	91
1999	93	93
2000	96	96

Tutuklu sanıkların kefaletle salıverilmesi hususu ise; sanıkların ekserisinin fakir ve kefalet temin edebilecek kudretten yoksun olmaları sebebiyle kefalet, sosyal sınıflar arasında bir ayrıcalık yaratılmasına neden olacağından, bu sonuçları mümkün olduğunca azaltmak amacıyla islah edilmesi gerekmektedir.

Nitekim, Ceza Muhakemesi Kanunu'nda, hâkimin gereğinden fazla teminat istemesine engel olan bir hüküm mevcut değilken, 1979 yılı değişikliği ile kefaletin miktar ve türünün tespitinde; suçun niteliği, sanığın kişisel durumu ve yargı organlarınca yapılacak işlemlere uyup uymayacağının göz önünde bulundurulması öngörülmüştür.

İşte tutuklama siyasetindeki önemli gelişmeler ceza usul kanununu değiştiren 3842 (18.11.1992) yasayla gerçekleştiril-

miş; tutuklama kurumuna açıklık getirilmiş, geniş yoruma elverişli bazı haller tutuklama nedenleri arasından çıkarılmış; basit (altı aya kadar hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren) suçlarda tutuklamaya engel olacak hükme yer verilmiş; ve tutuklamanın isnat edilen suç ile orantılı olması ilkesi hükme bağlanmıştır. Kuşkusuz, rasyonel tutuklama siyaseti doğrultusunda atılan ilk adım 1988 yılında; üç yılı aşmayan hürriyeti bağlayıcı ceza gerektiren suçlardan dolayı küçükler hakkında tutuklama yasağı getirilmesi ile atılmıştır (Kanun no. 3412, TC *Resmi Gazete*, 2.3.1988, Sayı 19742). Bu yeni siyasetin uygulamadaki etkisini belirlemek üzere 1986-1994 yılları arasındaki tutuklama yüzdesi ile 100.000 risk grubundaki tutuklama oranı aşağıda sergilenmiştir:

Tablo 83.

Yıl	(A) Tutuklama %	(B) 100.000 risk grubundaki oran
1986	**12**	**12403**
1987	13	13028
1988	**11**	**10911**
1989	11	10674
1990	**9**	**9204**
1991	8	8415
1992	**9**	**8674**
1993	7	6554
1994	**7**	**7308**
1995	7	7182
1996	**7**	**6763**
1997	7	6657
1998	5	5111
1999	5	4660
2000	5	4568

(A)=(T/S)*100
(B)=(T/S)*100. 000
T= yılı içinde giren tutuklu
S= yılı içinde kamu davasındaki sanık

Bu verilerin belgelediği üzere, 1988 yılından itibaren azalma eğilimi gösteren tutuklama oranında (A) 1993 yılında % 2'lik bir azalma olması ve tutuklama enflasyonunda gerileme görülmesi, CMUK bağlamında insan hakları açısından oldukça önemli bir gelişmedir.[214] Tutuklamanın bir tür hükümlülük karinesi gibi algılanması karşısında bu gelişmenin kristalleşmesi doğrultusunda CMUK kültürünün yerleşmesine yönelik yoğun eğitim seferberliğine girişilmesi gerekmektedir. Nitekim, *"Halkın Polis İmajı ve Polis Halk Bütünleşmesinin Dinamikleri"* konulu 5524 kişiyi kapsayan ankette; *"CMUK'ta yapılan son değişiklikler nelerdir?"* sorusuna verilen yanıtlarda, *"Bilgim yok (% 68. 0), Polisin yetkisi arttı (% 9.8), Polisin Yetkisi azaldı (% 22.2)"* gibi verilen yanıtlar, bu gerekliliği açıkça vurgulamaktadır.

Yeni *Ceza Muhakemesi Kanunu* ile *Çocuk Koruma Kanunu* hükümleri yukarıdaki yaklaşımı yenilemektedir: CMK, madde 100'de yalnızca adli para cezası gerektiren veya hapis cezası üst sınırı iki yıldan fazla olmayan suçlarda tutuklama yasağı getirilmiş (Yalnız 5353 sayılı değişiklikle iki yıllık süre bir yıla indirilmiş); *Çocuk Koruma Kanunu* madde 21'de, on beş yaşını doldurmamış çocuklar için tutuklama yasağındaki üç yıllık süre beş yıla çıkarılmıştır. Yeni CMK ile *"adli kontrol"* kurumuna yer verilmiş, hâkimin tutuklama koruma tedbirinden önce adli kontrole ilişkin koruma tedbirlerini göz önüne almak ve uygulamak zorundalığı getirilmiştir:[215]

"Madde 109 – *(1) 100. maddede belirtilen tutuklama sebeplerinin varlığı halinde, üst sınırı üç yıl veya daha az hapis cezasını gerektiren bir suç sebebiyle yürütülen soruşturmada, şüphelinin tutuklanması yerine adlî kontrol altına alınmasına karar verilebilir."*

Kuşkusuz, tutukluluk bakımından herhangi bir ülke sistemini ideal bir sistem olarak benimseyip, bunun diğer ülkelerde uygulanmasına girişmek mümkün değildir. Tutukluluk sistemi, gerçekten de; geniş kapsamlı sosyal ve ceza siyasetleri ile hukukun bir öğesidir ve tüm olarak toplumu yansıtmaktadır.

---

[214] Bkz., F. Erem, "İnsan Hakları ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Değişikliği" *Yargıtay Dergisi*, 19, 1-2, 1993, ss. 35-55.

[215] Z. Yılmaz, "Adli Kontrol" *Ankara Baro Dergisi*, Sayı 2006-1 ss. 33-62.

Kuşkusuz, bu yaklaşım biçimi, müspet yönler ve girişimlere ilişkin olarak yabancı ülkelerdeki örnek ve uygulamaların benimsenmeyeceği anlamına da alınmamalıdır. Önemli olan, bu karşılaştırmalarda, *sistemlerin "iyi"* veya *"kötü"* olarak sınıflandırılmasına yönelik değerlendirmelere yer verilmemesidir.[216]

12. 8. Ceza Adaletinde Rasyonellik[217]

Ceza adalet sistemi, ancak, *etkili, adil* ve *insani* olduğunda rasyonel bir nitelik kazanmaktadır. Hiç kuşkusuz, ceza adaleti sistemi (Kolluk, Cumhuriyet Savcılığı, Ceza Mahkemeleri ve infaz kurumları ve sonrasından oluşan) bir işletmeler bütünü olarak *"yarar"* temeli üzerine varlık ve meşruluk kazanmaktadır. Ne var ki, ceza adaleti sistem yapısı ve işleyişi yalnızca *"yarar"* temeli üzerine inşa edilemeyeceğinden; adalet ve insani ölçütlerde göz önüne alınmalıdır. Özetle, ceza sisteminin yararcı *amacı*, adil ve insani olmak *değerleriyle* de rasyonel olmalıdır.

Bu değerlerin belirgin şekilde ifadesini içeren ilke ve örneklere aşağıda yer verilmiştir:

♦ **Yarar (etkinlik ve yerindelik)**

1. Ceza adaleti sistemine, toplumda kabul görmeyen davranışların önlenmesi; önlenemediğinde faillerinin iyileştirilmesi/nötrleştirilmesi için, yalnızca ceza siyaseti tedbirlerine ilişkin maliyet-kâr analizi sonucu gerekli olduğu ölçüde başvurulmalıdır.

2. Özelde ceza adaletince yapılan müdahalenin yerindeliği bakımından en temel ölçüt, suçların işlenmesini önlemedeki etkisi, diğer bir anlatımla *"genel önleme etkisi"* dir.

---

[216] Avusturya hukukunda tutuklamanın amacına daha hafif tedbirlerle ulaşılabilecekse, tutuklama kararı verilemez veya devam ettirilemez (M. 180/1) bkz., N. Centel, "Karşılaştırmalı Hukukta Tutuklamanın İşlevini Gören Diğer Kurumlar ve Türk Hukuku" *Ankara Barosu Hukuk Kurultayı 2000*'e sunulan bildiri (12-16 Ocak 2000) Ankara.

[217] Bkz., S. Dönmezer ve F. Yenisey, *Türk Ceza Adalet Sisteminde Etkinlik 1998*, İstanbul 2000 ss. 3-4.

3. Ceza adaletinin yapısı ve işleyişi için oluşturulacak sistem, genel önleme etkisini önemli derecede azaltmaksızın, kişiler için mümkün olduğunca az mahrumiyet ve diğer sosyal maliyetlere neden olabilecek nitelikte olmalıdır.

4. Ceza adaletinin etkinliği temelde *"genel önleme"* ile değerlendirilirken hükmedilen bireysel cezalar söz konusu olduğunda suçluların *"muhafaza"*sı ile *"iyileştirilmesi"* gibi yararcı unsurlar da önem kazanmaktadır.

5. Ceza bedelinin potansiyel ve mükerrer suçluların kararlarını etkilediği kabul edilmekte ise de, ağır cezaları içeren ceza siyasetlerinin suçu esaslı ve devamlı ölçüde azaltabileceği kuşkuludur. Araştırma bulgularına göre, belli bir asgari seviyenin üstündeki ek kolluk gücü veya daha ağır cezalar potansiyel suçlular üzerinde sınırlı ölçüde bir etkiye sahiptir.

♦ **Adalet (eşitlik, hakkaniyet)**

1. Ceza sisteminin adilliği, öncelikle eşitlik,[218] hakkaniyet ve tahmin edilebilirlik ilkelerinin geliştirilmesine katkısı oranında değerlendirilmelidir.

2. Suç oluşturan fiiller ile ceza yaptırımları hukuki temele (ceza hukuku kanunilik ilkesi uyarınca *kanunsuz suç ve ceza olmaz* kuralına) dayanmalıdır.

3. Ceza tehditleri ve uygulanan ceza yaptırımları, manevi unsur ile oranlılık ilkelerine göre belirlenmeli; zarar ve suçluluk derecesine göre *makul* olmalıdır.

4. Ceza usulü, makul ölçülerde mağdurun menfaatlerini de dikkate alabilecek şekilde organize edilmelidir.

♦ **İnsani**

1. Ceza adaletinin yapıt ve işleyişi; insanlık onuru, kişisel hürriyet ve diğer insan haklarını vurgulayan ilkelerle uyum içerisinde olacak şekilde belirlenmelidir.

2. Cezaların hükmedilmesi ve infazında eşitlik ve merhamet ilkeleri göz önüne alınmalıdır.

---

[218] "Eşitlik adaletin anasıdır."

12. 9. Yeni Türk Ceza Kanunu ve Eleştirisi

Bu bölümde, 1.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni *Türk Ceza Kanunu* mimari yapısı bakımından Birinci Kitabı'ndaki *"Genel Hükümler"* de yer alan düzenlemelerden bazıları sorgulanmaktadır.

Kanunun *"Temel İlkeler ve Tanımlar"* bölümü 1. maddesinde ceza kanunu amacına[219] yer verilmiştir. Şöyle ki,

> Madde 1- (1) *Ceza Kanunun amacı, kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir. Kanunda, bu amacın gerçekleştirilmesi için, ceza sorumluluğunun temel esasları ile suçlar, ceza ve güvenlik tedbirlerinin türleri düzenlenmiştir.*

Metinde birden çok amaç yer almasına karşın tek bir amaçtan söz edilmesi dil ile uyumsuzluğu ötesinde ceza hukuku öğretisinde yer alan kavram paketlerine örneğin *"hukuk devleti"* ne yer verilmesine karşılık gelecek elli yıla damgasını vuracağı belirtilen yeni Kanun'da[220] özgün nitelikte felsefi bir yaklaşımın yakalanmadığı[221] veya 78 yıllık deneyimin sağladığı sağ duyu reflekslerinin[222] göz ardı edildiği belirtilebilir. Sosyolojik bağlamda, mevcut ceza hukukunun işleyişi üzerine ne türden ampirik-sosyolojik araştırmalar yeni bir Türk Ceza

---

[219] Bu maddenin gereksizliği için bkz., M. E. Artuk ve A. R. Çınar, "Yeni Bir Ceza Kanunu Arayışları ve Adalet Alt Komisyonu Tasarısı Üzerine Düşünceler" *Türk Ceza Kanunu Reformu II, TBB*, Ankara 2004, ss. 69-70.

[220] Adalet Komisyonu Başkanı Köksal Toptan'ın söylemi-21.5.2004 Gazi Üniversitesi Mimar Kemaleddin Salonu-Ankara TBB, *Türk Ceza Kanunu Tasarısı-Birinci Kitap*, Ankara 2004.

[221] Bkz., M. E. Artuk, "Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Temel İlkeleri" *Hukuk ve Adalet (Eleştirel Hukuk Dergisi)*, Yıl 2, Sayı 5 (Nisan 2005) ss. 13-17; H-H. Künhe, "Vatandaş Özgürlüğü ve Suçlu Özgürlüğü-Leviathan ile Bekçi Arasında Devlet (Çev. H. Hakeri) *Suç Politikası*, Seçkin, Ankara 2006, ss. 88-96.

[222] Suç tipolojisine özgü tutarsızlık için bkz., Z. Hafızoğulları, "Beşeri Cinsellik ve Yeni Türk Ceza Kanunu" *Yetmişbirinci Kuruluş Yılı Armağanı* (Türk Hukuk Kurumu), Ankara 2005, ss. 357-68; yoğun kavramsal tutarsızlıklara tipik bir örnek olarak "mahsup" için TCK 16 ve 63. maddelerine bakmak yeterli olacaktır.

Kanunu'na işaret etmektedir (?!) Sorun, 4616 sayılı Af kanunu ile 647 sayılı *Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanun'un* gereği gibi uygulanmamasından kaynaklanan ve ceza yaptırımlarının etkisizliğine/adaletsizliğine yönelik kamu oyu tepkisine odaklanmış ise de, yeni kanunda yer alan yaptırımlar sistemindeki hükümlerin, yazarın da katkıda bulunduğu *Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanun'la* getirilen ilkeler doğrultusunda olduğu açıklıkla belirtilebilir. Yalnız, toplumsal düzen sorununa salt ceza kanunu (suçlar ve ceza yaptırımları) penceresinden bakmak, ceza hukuku ile toplumsal normlar arasındaki ilişkiyi yadsımak olacaktır. Araştırmalarca belirlendiği üzere, kişilerin hukuka uyarlı davranış sergilemelerinde cezai yaptırım tehdidinin rolü az; buna karşın (1) hukuka karşı geldiklerinde bulundukları sosyal grubun tepkisi ile (2) kişilerin kendilerini doğru şey yapmak isteyen ahlaki varlık olarak görmelerinin etkisi daha fazladır. Bu nedenle, soruna kriminolojik olduğu kadar ceza usulü enstrümanlarıyla yaklaşmak yanında ceza kanununu *ultima-ratio* olarak düşünmek gereği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu konuda temel sorun ceza kanununun aşağıda belirtilen amaca etkili bir şekilde nasıl hizmet edebileceğidir? Bu etkinliğe işaret eden göstergelerin neler olduğudur? Bu konuda, yukarda anılan tespit çalışmaları yapıldı mı? Böyle bir tespit yapılmadı ise, yeni bir dogmatik enstrümana gereksinme duyulması nasıl açıklanacaktır? Yoksa yaratılmak istenilen yeni bir illüzyon mudur? Veya daha kesin çizgilerle ceza adaleti ile şimdiye kadar yaratılan illüzyon büyüsünü kaybettiği için yeni bir illüzyonmu yaratılmak istenmiştir? Diğer bir anlatımla, yeni bir sosyal psikoloji oyunu mu sergilenmek istenmektedir? Yeni kanunla bu işlev yerine getirilebilecek midir?

Yukarda TCK'nın amaçları arasında *"suç işlenmesini önlemeye"* yer verilmekte ise de, ceza kanunu olmasa zaten suç olmayacağı göre, bu amaca yer verilmesi nasıl açıklanabilir? İşte daha ilk maddesinde özürlü olan bu Kanunun genel mimarisinde kriminoloji ve hukuk sosyolojisi kolonlarının göz ardı edildiği görülmektedir.

Almanya'da ceza hukukunda cezalandırılabilirliğin esaslı sınırlaması için *hukuki yarar* ve cezanın *ultima-ratio işlevi* kavramları kullanılmaktadır: Denetimli serbesti cezası (*probation*) olmaksızın hürriyeti bağlayıcı ceza suçluyu hizaya getirmek için en son çare olarak benimsenmiş; hürriyeti bağlayıcı ceza için istisnai nedenler olmadığında para cezası yeğlenmiştir. Yıllık para cezası uygulanma oranı Almanya'da % 80'ler civarındadır.

Genelde ülke ceza siyaseti bakımından, ceza yaptırımı kullanılmasının, kamusal tepkilerin *ultima-ratiosu* olarak esasen gerekli olup olmadığı irdelenmeli ve daha yumuşak araçların-medeni vs. tepkilerin-yeterli olması halinde ceza hukukuna başvurulmaktan sakınılmalıdır. TCK'nunda açıkça bu ilkeye değinilmemiş ise de, mevcut hükümler, uygulamanın bu doğrultuda gelişeceğini göstermektedir(!?). Toplum olarak ihtiyacımız daha fazla kişiyi suçlu yaparak "sabıkalı" damgasını vurmak yerine daha fazla sorunların üzerine eğilmektir.

12. 9. 1. Suç Kavramı

"Bir eylemin ceza yaptırımına tabi olması için ne gayri ahlaki olması yeterli ve ne de zarar verici olması yeterli değildir. Her ikisi de ceza hukuku enstrümanı ile eylemin kontrol altına alınması için minimum koşullar ise de, yeterli değildirler."[223] Suç yaratmanın veya suç olmaktan çıkarmanın olası sosyal etkileri üzerine geliştirilen rasyonel argümanlar yanında görgül araştırma sonuçları göz önünde bulundurulmalıdır. Prof. Hart'a göre, ceza hukuku müdahalesinin yerinde olup olmadığını belirlemede en uygun yaklaşımın söz konusu eylemin sosyal sonuçlarının tümden irdelenmesini içermesidir. Etkiler arasında verilen zararın yalnızca başkalarına olmasıyla da sınırlandırılması yeterli görülmemelidir. Nitekim, aktörüne zarar vermesine karşın (uyuşturucu madde kullanımı, emniyet kemeri takılmaması) bu tür eylemlere toleransla yaklaşmanın dolaylı zararları yadsınamaz. Bu kişiler dolaylı olarak diğerlerine zarar vermektedir:

[223] CMV. Clarkson ve HM. Keating, *Criminal Law: Text and Materials*, 1990, p. 25.

başkalarına borçlu olduğu ekonomik sorumluluklarını yerine getirmekte acze düşmekte; bu kişilerin kendilerine verdikleri zararı gidermek külfeti başkalarına yüklenmektedir. Yine taklit teorisi uyarınca, yatkın olan kişilerin tolere edilen bir davranışı taklit etmesi veya model alması sonucu zarar görmesi de mümkündür. İlaveten, zarar verici özel bir davranışın yasaklanması zararlı sonuçlarda doğurabilir. Bazı maddelerin (örneğin uyuşturucu madde, alkol, petrol, hamburger vs.) satışı tüketicilere doğrudan veya dolaylı fiziki zarar verebilir. Ne var ki, bu maddelerin satışına konulacak yasaklama bu alandaki ticari işletmelere zarar verecektir. Böylece toleransın verdiği zararla yasaklamanın doğuracağı zararın karşılaştırılması yapılmalıdır. J. Bentham'a göre,bu süreçte yasaklamanın genel etkilerine özenle ve dikkatlice değinilmelidir. Belli bir davranış gayri ahlaki veya zararlı görülebilirse de, önleyici olarak yaptırım etkisiz veya yasaklamanın vereceği zarar davranışın suç olmaması halinde katlanılacak olandan daha fazla olacak ise, yasaklanmamalıdır.[224] Sonuç olarak, yalnızca bir taraftan toleransın diğer taraftan yasaklamanın sosyal sonuçlarına endeksli rasyonel bir analiz ceza hukuku ile müdahalenin adilliği için yeterli argüman sağlayabilecektir. Bir toplumda belli bir kesimin belli bir davranışı gayri ahlaki görmesi, duyguların mantıklı bir açıklaması olmadığında, yasaklama için ne gerekli ve ne de yeterli bir koşul değildir. Nefret duyguları veya tepkiler, yasaklamanın sosyal etkilerinin özenle araştırılması yerine ikame edilmemelidir.[225]

Amerikan Model Ceza Kanunu'nda şöyle bir çerçeve önerilmektedir:

> *Suçların tanımını düzenleyen hükümlerin genel amaçları :*
>
> *a. Bireysel veya kamusal menfaatlere(yararlara) haksız ve mazeretsiz esaslı zarar verici veya tehdit eden davranışı yasaklamak ve önlemektir* [s. 1. 01(1)].

---

[224] M. T. Yücel, *Hukuk Felsefesi*, Ankara 2005, s. 184.

[225] G. Hughes, "Morals and the criminal law" in R. Summers (Ed) *Essays in Legal Philosophy*, 1968, p. 206.

Alman ceza hukuku teorisi de benzer bir başlangıç noktası sergilemektedir: Bir *bireysel ve kolektif Rechtsgüter seti. Hukuki yarar kavramı birincil kurallar tarafından tanınmış-değerli bir durum veya hukuken korunmaya değer(ve korunan) bir yararı ifade etmektedir: Örnek olarak hayat, vücut bütünlüğü, özgürlük, mülkiyet ve sermaye, kanunların uygulanmasına ilişkin belirli fonksiyonlar, belirli çevre kurumları v. s. gösterilmektedir. Diğer bir anlatımla nesnel olarak önemli yararların ihlaline veya onların tehdidine karşı korunma söz konusu olmaktadır.* Bu mülahazaya ek olarak ceza hukukunun işlevsel olarak cezalandırma yoluyla mağdurun nefret ve öç alma duygusuna da hizmet ettiği göz önünde bulundurulmalıdır.[226]

Alman teorisyenleri, ceza hukukunun yalnızca ciddi zararlı davranışlara karşı en son çare olarak başvurulması görüşündedirler-*ultima ratio*. Bu tür sınırlamanın kendisi enstrümental bağlamda gerekçelendirilebilir: Yalnızca mahkum olan ve cezalandırılanları değil; fakat kolluk soruşturmasına tabi tutulan veya yargılanıp beraat edenleri de kapsamaktadır. Sonuçta zarar ve yarar aritmetiği, oldukça ciddi zararı önleme açısından olası yegane yöntem olmadıkça ceza hukukunun tercih edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

"Ultima-ratio ilkesi" yanında ceza hukukuna egemen olan diğer ilkelerin en temelli olanları da *"kanunilik ilkesi"* (TCK Md. 2) ile *"kusur ilkesi"* dir (TCK Md. 21-22).

Kuşkusuz, ceza hukuku pragmatik bakış açısından, toplumun düzenli işlevi ve düzenin korunmasını geliştirmeye odaklanmalıdır (Walker 1980: 18, Devlin 1965: 5). Bu doğrul-

[226] 133 yaşında olan Alman Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikler arasında 1969 ve 1975 yılında yapılan Ceza Hukuku Reform projesi ile çeşitli hürriyeti bağlayıcı cezalar, 647 sayılı *Cezaların İnfazı hakkındaki Kanun*'la yaptığımız gibi, tek türe indirildi. Suçluyu hizaya getirmek üzere hürriyeti bağlayıcı cezaya en son çare olarak başvurulması ilkesi benimsendi. Cezanın amaçları bakımından tek bir teorinin egemenliği yerine karma bir yaklaşımla; (cezanın kusur derecesine uyarlı olmasıyla) klasik ceza teorisi ve (suçlunun iyileştirilmesine odaklanan kurallar ile) pozitivist görüşe yer verilmiş ve nihayet hükmedilen yaptırımın halk ve potansiyel suçlular üzerinde etkisi vurgulanmıştır.

tuda kolektif veya paylaşılan iyiliklerle insanların varlık ve bireysel gelişmeleri için gerekli önkoşulları sağlamak amaç değer olmaktadır. İşte devlet ve toplumdaki diğer kurumlarca belirlenen bu amaç değerleri desteklemek ve geliştirmek ceza kanunu ile ceza adaleti sisteminin esas görevi olmalıdır. Ne var ki, ceza kanununa egemen olması gereken bu işlevini yansıtan gerekçelere TCK'da tanık olunamamıştır.

TCK'da yaptırımlara özgü benimsenen ilkelere değinilmemiş ise de, ceza bilimi bağlamında şu ilkelere yer verilmektedir:

1. Halkın korunması,

2. Suç faillerinin cezalandırılması: yaptırımın suçlara uyarlı olmasının sağlanması (*oranlılık ilkesi*),

3. Potansiyel faillerin suç işlemekten kaçınmaları,

4. Suçluların bazı hallerde toplumdan uzaklaştırılarak yeni suçlar işlemekten alıkonulmaları (nötrleştirme/*incapacitation*),

5. Suçluların iyileştirilmesi kadar mağdur zararının giderilmesidir.

Ceza normları ile mahkemelere, belli koşullar yerine getirilmediğinde takip edecekleri eylemler vaz edilmektedir (örneğin hükmedilecek ceza yaptırımları) (Bkz., Hart, 1994:35-38, Kelsen üzerine). Bu nedenle, normların düzenlenmesinde, anlaşılır olması/açıklık ilkesi de temel ilkeler arasında yer almalıdır. Fazlaca yorum gerektirici terim ve kavramlardan kaçınılması gerekirken, TCK'nunda bunun göz ardı edildiği görülmektedir.

Özetle, ceza hukukunun amacı sulh ve güven içinde adil bir toplum olmak yolunda katkıda bulunmak üzere, bireye ve topluma ciddi zarar veren veya tehdit içeren davranışlara karşı (yasaklama ve yaptırımları içeren) normlar ve usullerle, dürüst yargılama ilkelerine uyarlık içinde uygun bir şekilde baş edebilmeyi sağlamaktır. Kanunda yeni bir kavram olarak yer alan *"bilinçli taksir"* muhtemelen bu işlevi görecektir(!?).

Ceza sorumluluğunun şahsiliği

Madde 20- *(1) Ceza sorumluluğu şahsidir. Kimse başkasının fiilinden dolayı sorumlu tutulamaz. Kusur ilkesi Türk Ceza Hukukunun önemli bir unsurudur.*

(2) Tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımı uygulanamaz. Ancak, suç dolayısıyla kanunda öngörülen güvenlik tedbiri niteliğindeki yaptırımlar saklıdır.

Ceza sorumluluğu şahsidir demekle *"şahsi"* mi olmaktadır? Suçlu ailesi ve yakınlarının etkilenmesi nedeniyle bu varsayım geçerliliğini koruyabilmekte midir? Önemli olan alınacak sosyo-ekonomik tedbirlerle, bu etkiyi olabildiğinde hükümlü kişiye indirgemek siyaseti benimsenmelidir. Öte yandan, tüzel kişiler hakkında ceza yaptırımı uygulanamaz mantığını da anlamak kolay değildir. Avrupa Birliği hukuku ile Alman hukukunda da bu yol benimsenmiş ve tüzel kişilere karşı *cezai* nitelik taşımayan para yaptırımları ön görülmüştür.

12. 9. 2. Ceza Siyaseti Eleştirisi

Suç Bilimi Bölümünde belirttiğimizi yinelersek, kriminolojinin yararında sergilendiği üzere, ülkelere özgü geliştirilen *ceza siyaseti* eleştiriden yoksun değildir. Örneğin, İngiltere' de ekseri bilginlerce, siyasetin insicamsız ve irrasyonel olduğu belirtilmiştir: King ve Morgan (1980) Hükümetin cezaevlerine bakış açısının bütünlükten ve eşgüdümden yoksun olduğu eleştirisini getirirken, Rutherford (1984) cezaevi krizinin ana nedeni olarak; hürriyeti bağlayıcı cezaya başvuru konusunda, ana ilkelerin olmayışına değinmiş, Ashworth (1983) ceza siyasetinin gelişigüzel ve eşgüdümden yoksun olduğu eleştirisini getirmiştir. Tarihsel analizlerde bulunan David Garland ve Victor Bailey (1987) ise ceza siyasetinin insicamsız olduğunu belirtmişlerdir. Aynı türde eleştiriler Türk ceza sistemi için de geçerlidir. 1965 yılına kadar süregelen sistemde cezaların ağırlığı ve zaman içerisinde (özellikle 1953 değişikliği ile) daha da ağırlaştırılması egemen olmuş (Gölçüklü); yasa koyucu,

suçları *"korkutma"* yoluyla önlemek istemiştir (Lopez Rey).[227] Penolojik gerçekler ise bu beklentinin sonuç vermediğini göstermektedir.

Adalet istatistiklerine göre, ceza adaleti sisteminde *"faili meçhul dava"* sayısı ve yüksek orandaki beraat/*"aşınma"* olgusunun kabarıklığı ile rasyonellikten yoksunluk hiçte pragmatik bir siyaset kollamadığımız görülmektedir. Öte yandan kolluk güçleri ve Savcıların kurallardan bazılarına ağırlık vermeleri geniş şekilde kabul görmekte; her iki ajan grubunun belli suçlara karşı soruşturma başlatmaları ve diğerlerini göz ardı etmeleri sonucu ceza hukukunda yer alan bazı suçları cezalandırmayı ret ettiklerine de tanık olunmaktadır. Bu ajanlardan kolluk güçlerinin *de facto* ayrıştırmaları aksine Cumhuriyet Savcılıkları evresinde *"yeterli kanıt"* ölçütü dışında ayrıştırma ve ayıklama işlemine elveren enstrümanların olmayışı veya kolaycı yaklaşımla açılan kamu davaları özellikle metropol ceza mahkemeleri iş yükünde enflasyona sebebiyet verildiği için ceza adaleti sisteminin hantallaştığına tanık olunmaktadır (*İddianamenin reddi* kurumunun etkisi ve adliye kültürünün bu konudaki direnci izlenmelidir). Sistem bu hantal işlevini sürdürdüğünde en mükemmel ceza kanununun dahi sanallaşabileceğinden kuşku duyulmamalıdır.

Hukukta etkinlik ve işlevsellik açısından dogmanın açıklanmasında tarihin yerinin oldukça az, buna karşılık yasayla istenilen sonuçlar ile onları arzulamanın nedenleri üzerine enerjinin yoğunlaştığı çalışmalara odaklanacağımız zaman oldukça arzulanmaktadır. Ceza kanunu da bu bağlamda irdelenmeli ve sorgulanmalıdır. Bu ideale yönelik bir adım olarak sistem ajanları *ekonomi anlayışına* sahip olmak için uğraş vermelidir. Ekonomi siyasetinin bugünkü konumunda; yasamanın sonuçlarını, onları elde etme vasıtalarını ve bedelini düşünerek

[227] Bkz., N. Kunter, "25 Cumhuriyet yılının ceza tarihçesi" *İstanbul Barosu Dergisi*, 1948, Sayı 10; F. Göçlüklü, *Türk Ceza Siyaseti*, Ankara 1966; M. Lopez Rey, *Türkiye'de Suçluların Islahı*, (Çev. M. T. Yücel) Ankara 1965; N. Centel, "Cezanın Amacı ve Belirlenmesi" *Prof. T. Tufan Yüce'ye Armağan*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını) İzmir 2001 s. 353; M. T. Yücel, *Kriminoloji-Suç ve Ceza*, Ankara 1986, s. 211.

ve tartarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu doğrultuda başkaca şeyler için bazı şeyleri terk etmek gerektiğini öğrendiğimiz gibi kaybettiğimiz avantaja karşılık kazandığımız avantajı koymayı ve seçim yaptığımızda ne yaptığımızı bilmeyi öğrenmeliyiz.

Belli bir kanunun etkili olmamasının nedenleri arasında;

• Sosyal yaşam ve alanları hakkında bölük pörçük bilgi sahibi olunması-bu durum, adli kararlardaki isabetsizliğin olgusal belirsizlikten kaynaklanması gibi.

• Yasa koyucu tarafından kabul edilen olguların gerçek olgulardan farklı olabileceği göz ardı edilmesidir. Yasaları etkisiz yapan bu türden uyumsuzluklar, gözlemlerdeki hatalar veya yasa koyucunun elde ettiği bilginin seçiminden kaynaklanabilmektedir. Kuşkusuz, olgusal saptamadaki hatalar hiçte istenilen türden değildir. Kuşkusuz, uygulamada, bu kusurlar dışlanamaz.

Bu düşünceler ışığında Yeni Türk Ceza Kanunu oluşturulması sürecinde (*1989/1997/2004* tasarıları) yapılan tartışmaların niteliği düşündürücü gelmektedir. Bir örnek olarak hâkimlerce cezaların nasıl saptandığına (belirlendiğine) değinmek istiyorum. Bu konuyu düzenleyen 1997 *Tasarısın*daki hükümlere aşağıda yer verilmiştir:

> "Madde 78- *Kanunda açıkça yazılmış olmadıkça cezalar ne artırılabilir, ne eksiltilebilir, ne de değiştirilebilir.*
>
> *Kanunun belirli bir oran çerçevesinde cezayı artırıp eksiltmeyi emrettiği yerlerde mevcut olan ağırlatıcı veya hafifletici sebepler nazara alınmaksızın, o fiil hakkında ne ceza tayin edilecekse, artırma veya indirme de o ceza üzerinden icra olunur.*
>
> *Birden çok sebep bir araya gelmiş olursa artırma veya eksiltme, ondan evvelki artırma ve eksiltme sonucu olan ceza miktarı üzerinden yürütülür.*
>
> *Bir araya gelen sebeplerden bazısı artırmayı ve diğerleri eksiltmeyi gerektirecek olursa önce artırmakla işe başlanır.*

Bütün hallerde suçlunun yaşı, akli durumu, takdire bağlı hafifletici sebepler ve tekerrür, bu sıra izlenmek suretiyle en sonra nazara alınır.

Ceza artırılır veya eksiltilirken, kanunun özel biçimde belirttiği haller saklı olmak üzere, her ceza nevi için belirli olan sınır aşılamaz.

Muvakkat cezalar, gün, ay ve yıl hesabıyla uygulanır. Bir gün yirmi dört saat; bir ay otuz gündür. Yıl resmi takvime göre hesap edilir. Muvakkat cezalar için bir günün, para cezaları için bin liranın küsuru hesaba katılmaz ve cezalar infaz edilmez.

Temel cezanın tayini

Madde 79- *Hâkim, iki sınır arasında temel cezayı, suçun işleniş biçimi, suçun işlenmesinde kullanılan araç, suç konusunun önem ve değeri, suçun işlendiği zaman ve yer, fiilin diğer özellikleri, zararın veya tehlikenin ağırlığı, kastın veya taksirin yoğunluğu, suç sebepleri ve saikleri, failin amacı, geçmişi, şahsi ve sosyal ilişkileri, fiilden sonraki davranışı gibi hususları göz önünde bulundurmak suretiyle takdirini kullanarak belirler. Takdirin sebepleri kararda mutlaka gösterilir."*

Yeni Türk Ceza Kanunu'ndaki düzenleme ise şöyledir:

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Cezanın Belirlenmesi ve Bireyselleştirilmesi

Cezanın belirlenmesi

Madde 61- (1) Hâkim, somut olayda (StGB Section 46)

a) Suçun işleniş biçimini,

b) Suçun işlenmesinde kullanılan araçları,

c) Suçun işlendiği zaman ve yeri,

d) Suçun konusunun önem ve değerini,

e) Meydana gelen zarar veya tehlikenin ağırlığını,

f) Failin kast veya taksire dayalı kusurunun ağırlığını

g) Failin güttüğü amaç ve saiki,

göz önünde bulundurarak, işlenen suçun kanuni tanımında öngörülen cezanın alt ve üst sınırı arasında temel cezayı belirler.

(2) Suçun olası kastla ya da bilinçli taksirle işlenmesi nedeniyle indirim veya artırım, birinci fıkra hükmüne göre belirlenen ceza üzerinden yapılır.

(3) Birinci fıkrada belirtilen hususların suçun unsurunu oluşturduğu hallerde, bunlar temel cezanın belirlenmesinde ayrıca göz önünde bulundurulmaz (StGB Section 46, 3).

(4) Bir suçun temel şekline nazaran daha ağır veya daha az cezayı gerektiren birden fazla nitelikli hallerin gerçekleşmesi durumunda; temel cezada önce artırma sonra indirme yapılır.

(5) Yukarıdaki fıkralara göre belirlenen ceza üzerinden sırasıyla, teşebbüs, iştirak, zincirleme suç, haksız tahrik, yaş küçüklüğü, akıl hastalığı ve cezada indirim yapılmasını gerektiren şahsi sebeplere ilişkin hükümler ile, takdiri indirim nedenleri uygulanarak sonuç ceza belirlenir.

(6) Hapis cezasının süresi, gün, ay ve yıl hesabıyla belirlenir. Bir gün, yirmi dört saat; bir ay, otuz gündür. Yıl, resmî takvime göre hesap edilir. Hapis cezası için bir günün, adli para cezası için bir Türk Lirası'nın arta kalanı hesaba katılmaz ve bu cezalar infaz edilmez.

(7) Kanunda açıkça yazılmış olmadıkça cezalar ne artırılabilir, ne eksiltilebilir, ne de değiştirilebilir.

765 sayılı TCK'nu 29. maddenin son fıkrası ile 1997 yılı Tasarısındaki 79. madde düzenlemesi oldukça iyi formüle edilmiş iken, yenisini biçimlendirmenin mantığı algılanamamıştır. Temel cezanın saptanmasında yer alan etmenler arasında Fransa Ceza Kanunu'ndaki *"kamu düzenini sarsma derecesi"* ne yer verilmediğinden belli bir suçta örneğin *"kapkaç"* suç olgusundaki artış nedeniyle cezanın alt sınırı üstünde bir ceza verilemeyecektir. Bu sakıncayı gidermek üzere anılan fıkraya sekizinci faktör olarak *"kamu düzenini sarma derecesi" (importance du trauble social)* eklenmeli idi.

Öte yandan, üçüncü fıkradaki hükmün ne derece tutarlı olduğu aşağıdaki açıklama karşısında irdelenmelidir. Şöyle ki, ağırlaştırıcı nedenler/saikler, genelde suç tanımlarında yer almamaktadır. Suç tanımları, genelde söz konusu yanlış davranışı yalnızca tanımaya yönelik gerekli minimumu belirleme şeklindedir. Bir suçun bizatihi varlığı, yasaklanan şeyin yapılmaması nedenini oluşturmaktadır. Bir suçun işlenmesindeki ağırlaştırıcı saik ise, yasaklanan şeyi yapmamak için beliren ve sorumluluğu gerektiren, yasanın suç normunda dayandığı nedenlere eklenecek bir diğer neden olarak belirmektedir. TCK 82. maddesinde sayılan nedenler bu türdendir. Suç tanımına bunların da ithal edilmesi arabaya beş veya daha fazla tekerleğin eklenmesi anlamına gelecektir.

Bu nokta da, suçun ağırlaştırıcı/hafifleştirici nedenlerine değinmekte yarar vardır. Ağırlaştırıcı nedenler büyük ölçüde suç türlerine göre değişmektedir. Cana karşı işlenen suçlarda fazlaca şiddete başvurulması halinde/mala karşı işlenen suçlarda çalınan mal miktarı fazla olduğunda, suçun ciddiyeti artmaktadır (*nitelikli suç*). Dolandırıcılık suçunda (1) Suçun uzun bir süre işlenmesi, (2) Suçun bir ihmal yerine bilinçli bir kandırma ile işlenmesi, (3) Elde edilen paranın zaruri ihtiyaçlar yerine lüks harcamalara gitmesi, (4) Suçun dikkatlice organize edilmesi hallerinde çok ciddi olduğu belirtilebilir. Genelde dikkatlice yapılmış bir organizasyon ağırlaştırıcı bir etmendir. Suçun ciddi olarak vasıflandırılmasındaki merkezi etmen, kuşkusuz, sanığın cezai sorumluluğu olup; dikkatlice hazırlanmış, *planlı suçlar* genelde ani, anlık eylemlerden daha çok ciddi görülmelidir. Tahriksiz işlenen suçlar genelde haksız tahrikle işlenen suçlardan daha ciddidir. İngiltere'de 2000 ağır ceza dosyası üzerine Maxon tarafından yapılan incelemede, şu dört etmenin, uygulamada, hürriyeti bağlayıcı cezaya fazlaca başvurulmasında (%) etkili olduğu saptanmıştır:[228]

- Mağdurun yaşlı- % 97,
- Suçlunun çete lideri- % 77,

[228] Home Office, *Sentencing Practice in the Crown Court*, London 1988, p. 9; M. T. Yücel, *Hukuk Felsefesi*, Ankara 2005, ss. 112-18.

- Suçun planlı/taammüden işlenmiş-% 71, ve
- Suç işlerken silah kullanılmış olması -% 71.

Azaltıcı etmenler de işlenen suç türlerine dayalı bulunmaktadır. Bu anlamda, *"azaltıcı"*, yalnızca *"suçun ciddiyetini azaltıcı"* anlamına gelmekte; zarar veya tehlikenin hafifliği, suç konusu değerin azlığı gibi etmenleri içermektedir.

Genelde cezaların, özelde *"temel cezaların tespiti"* konusu Komisyonlarda görüşülürken *cezanın amaçları* hakkında oldukça farklılık gösteren *felsefi görüşler* karşısında nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği acaba tartışıldı mı? Tartışılsaydı, üyelerden bazılarınca, suçlunun hak ettiği cezayı görmesi (*just desserts/ödetmeci ceza*)-suçlu davranışın şiddeti itibariyle derecelendirilmesine dayalı-yaklaşımın benimsenmesi istenecekti. Şimdiye dek *suçların şiddet itibariyle derecelendirilmesine* elveren rasyonel bir sistem üzerinde görüş birliğinin sağlanmadığı göz önüne alındığında ise, farklı suçların derecelendirilmesi hakkında Komisyon üyelerinin farklı görüş sahibi olması kaçınılmaz olacaktı. Komisyonun diğer üyelerince *önleme modelinin* (*deterrence*) kullanılması dile getirildiğinde ise, bu yaklaşıma özgü esaslı sorunların olduğu; değişik ceza yaptırımları ile suçların önlenmesini ilişkilendiren ampirik kanıtlar olmadığı gibi Komisyon üyelerinin, önlemenin cezalandırmanın amaçlarını sağlayabileceği konusunda görüş birliğine varabilmesi ihtimali de çok zayıf olacaktı. Öte yandan, önlemeye dayalı yaklaşımın *"hak ettiği cezayı alması"* yaklaşımından daha geçerli olacağı da henüz kesinlik kazanmamıştır. İşte bu belirsizlikler ortamında, hükmedilen cezalarda haklı görülemeyecek türde farklılıkları gidermek üzere bir görüş birliği ve rasyonelliğe elverecek bir sistem getirilemeyeceğinden mevcut uygulamayı yasallaştırma yoluna başvurulmuştur, kanısındayım. Mevcudu korumak yerine rasyonel bir sistem oluşturma yolu seçilemez miydi? Yapmak isteseler de, acaba bunu normlaştırabilme ve aynı ölçüde uygulayabilme olanağı olabilecek miydi? Şimdi yukarda da değinilen cezanın amaçlarını bir kere daha yenileyelim: Cezanın amaçlarından *önleme, nötrleştirme, iyileştirme* ve *hak ettiği cezayı verme*den ilk üçü açıkça yararcı nitelikte gelecekteki işlenecek suçları önlemeyi hedeflerken; geçmişte işlenmiş bir

eyleme hak edilen cezanın verilmesi, gelecekteki suçları önleyip önlemeyeceğine bakılmaksızın bizatihi değerli bir son olarak görülmektedir. Geleneksel uygulama bu dört amacın her birini göz önüne alan bir ceza yaptırımı oluşturulmasıdır. Gerçek ise şöyledir, yaptırıma özgü-gelecekteki suçlardan arınmaya yönelik yararcı-alternatif amaçların, suçlunun hak ettiği cezayı görmesi amacı ile uyumlaştırılmayacağıdır.

Cezanın bireyselleştirilmesi sürecindeki adli takdirin sadece ceza mekanizmasında katı genel hukuk kurallarınca mümkün olan dereceden fazla suçlular arasında ayrım oluşturabilme girişimi olarak algılanmalıdır.[229] Ne var ki, kanunda bu

---

[229] [145] Cezanın bireyselleştirilmesi, bir bakıma, hukuk güvenliği idesini terk edip, adli keyfiliğe doğru sel kapaklarının açılması sonucu ve riskini doğurabilir. İşte hukukun genel nitelikli kuralları ile hâkimlerin takdirine yer verilen düzenleme arasında dengenin kurulması; adalet ve nesafet adına gerekli görülmektedir. Hukuki düzenlemelerde sosyal ihtiyaç kadar adalet duygusu "can suyu" gibidirler. Genelde hukuki düzenleme görevi mantıksal olarak toptan ayakkabı veya benzer nesne imalatçılarıyla örtüşmektedir. İnsanın ayak ölçüleri değişik olup; iki insanın ayak ölçülerinin aynı olmadığını söylemek hakikati ifade edecektir. Ne var ki, deneyimle, mükemmel ayakkabı postulatlarına karşı gelmeksizin tüm normal istemleri karşılayıcı nitelikte ayakkabı ölçüleri saptanmıştır. Bu bağlamda şu sorular ortaya çıkmaktadır: Bu ayakkabı ölçüleri nasıl bulunmuştur? Bu ölçülerin sayısı nasıl belirlenmiştir? Yaklaşım ve çözümleme biçimi, ayakkabının ne rahatsızlık verici şekilde küçük; ne de hoşnutsuzluk yaratacak şekilde büyük olmayıp; ikisi arasında denge sağlanmasında saklı olduğudur. Aynı yöntem ceza hukuku kuralları oluşturulması temelinde de yer almaktadır. Bir insanın diğer bir insanın yaşamına son vermesinin şekil ve durumları sayısı sonsuzdur. Hukukça yapılan ise, bu durumları belli sınıflarda kategorize etmektir. Nitekim adam öldürme suçu tipolojisinde taammüden, kasten ve taksirli adam öldürme türleri ayrımına tanık olunmaktadır. Bu düzenlemeleri yaparken olabildiğince muğlak (*endeterminan*) kural formüllerinden kaçınılmalı; hâkimlerce uygulanabilir olmasına özen gösterilmelidir.

Bu formüllere özgü düzenlemede ise, eldeki enstrümanların elverdiğinden daha hassas sonuçlar elde etmeğe yeltenmek, çok narin bir ağaçtan heykel yapım projesinde bir heykeltıraşın keserle yontu işine girmesi gibi aptallık ifadesi olacaktır. Yukarda belirtildiği üzere, cezanın bireyselleştirilmesi sürecindeki adli takdir, yalnızca ceza mekanizmasında katı genel hukuk kurallarınca mümkün olan dereceden fazla suçlular arasında ayrım oluşturabilme girişimi olarak algılanmalıdır.

Aynı argüman yasama meclisine özgü takdir için de geçerlidir. Yasama organınca endüstrideki işçilerin günde kaç saat çalışması gerektiği sorusuna yanıt bulurken neden 10 veya 7 saat değil de, 8 saatte karar

kavramın dejenere edildiğine tanık olunmaktadır. Şöyle ki,

Takdiri indirim nedenleri

Madde 62- (1) *Fail yararına cezayı hafifletecek takdiri nedenlerin varlığı halinde, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yerine, müebbet hapis; müebbet hapis cezası yerine, yirmi beş yıl hapis cezası verilir. Diğer cezaların beşte birine kadarı indirilir.*

(2) Takdiri indirim nedeni olarak, failin geçmişi, sosyal ilişkileri, fiilden sonraki ve yargılama sürecindeki davranışları, cezanın failin geleceği üzerindeki olası etkileri gibi hususlar göz önünde bulundurulabilir (StGB Section 46, 1). Takdiri indirim nedenleri kararda gösterilir.

"Ceza Yaptırımlarının Etkinliği-Feed Back ilişkisi" kısmında irdelendiği üzere indirim nedeni olarak" *cezanın failin geleceği üzerinde olası etkilerini"* saptamaya elverişli tahmin cetvelleri geliştirilmediğinden akılcı olmak yerine hâkimlerin sezgilerine dayalı bir değerlendirme olacak ve teknik açıdan oldukça farklı uygulama örneklerine tanık olunacaktır.

Cezalar gibi güvenlik tedbirleri de *Kanunda* şöyle sıralanmıştır:

- Bir akıl hastanesinde tedavi altına alınma,
- Alkol veya uyuşturucu bağımlılar merkezinde zorunlu tedavi,
- Davranış gözetimi,
- Sürücü ehliyetinin geri alınması,
- Bir mesleğin icrasından men.

Kanunda yer alan kişilere özgü bu iyileştirme ve güvenlik tedbirleri iki gruba ayrılmaktadır:

1. Hürriyeti bağlayıcı ceza ile hükmedilen güvenlik tedbirleri,

2. Hürriyeti bağlayıcı ceza olmaksızın hükmedilen güvenlik tedbirleridir.

---

kılınmıştır? Sınırın nerede çizileceği sorusu her zaman güncelliğini korumaktadır. Bu sorunun yanıtı *a priori* olarak verilemeyecektir; çünkü, farklı endüstri dalları olduğu kadar farklı zamanlardaki çalışma açısından farklı saptamalar yapılabilecektir.

Aşağıda akıl hastası suçlulara özgü düzenlemelerin mukayeseli ceza hukuku açısından irdelenmesine yer verilmiştir.

12. 9. 3. Akıl Hastası Suçlular ve *İnsanity* Savunusu

Sorumluluk; insanın, davranışlarını kontrol ile çeşitli davranış biçimleri arasındaki seçim yapabilme yeteneğine dayalı olarak geliştirilen bir kavramdır. *"Kusursuz ceza olmaz."* Görülen odur ki, seçme yeteneği olmasına karşın insan görevini yerine getirmediğinde ceza adaletinde yer alan yaptırımlarla karşı karşıya kalacaktır.[230] Öte yandan, akıl hastalığından kaynaklanan koşullarda ceza hukukunda cezai sorumsuzluğa (*insanity*) yer verilmiştir. Bu yaklaşıma egemen olan temel siyaset, onları *"tehlikeli"* yapan bir durumdan muzdarip olduğu algılanan, verilen zarardan sorumlu olmayan, kişilerin kontrolüne olanak sağlamaktır.

Akıl hastası suçlular bakımından incelendiğinde ise sorumluluk kavramı beraberinde şu soruları gündeme getirmektedir:

- *Felsefi:* Kişinin seçim yapabilme ve kendi işlerini yürütebilme hürriyeti ne ölçüdedir?

- *Hukuki:* Kişinin sorumsuzluğu veya sorumluluğun azaltılması söz konusu olabilir mi?

- *Psikiyatrik:* Çeşitli türdeki patolojik durumların nasıl tanımlanabileceği ve bunların suçlu davranışa olan etkisinin (nedensellik niteliği) ne olduğu?

- *Kriminolojik:* Suç işlemiş kişinin tehlikelilik derecesinin nasıl belirleneceğidir?

Ayrıca akıl hastası suçlunun *"tehlikelilik hali"* gibi kesinlik göstermeyen durumlara dayalı gereksinme duymadığı bir tedavi türüne tabi tutulması riskine karşı haklarının nasıl güvence altına alınacağı sorusu da yer almaktadır.

---

[230] M. T. Yücel, "Amerikan Ceza Hukukunda Cezai Mesuliyet ve Akıl Maluliyeti", *Adalet Dergisi*, 56/5-4 (Mayıs-Haziran 1965) ss. 678-687.

12. 9. 3. 1. Nedensellik İlişkisi

Ekseri ceza kanunlarında, *"sorumsuzluğun"* veya *"azaltılmış sorumluluğun"* belirlenmesinde, akıl hastalığı ile suç olan fiil arasında kronolojik bir bağlantı bulunması yeterli görülmemiş; bunlardan birinin en azından kısmen de olsa diğerlerinin sebebi olduğunun gösterilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu türden nedensel ilişki, fiilin işlendiği zaman suçlunun akıl hastalığı veya toksik şuur bulanıklığı durumunda realite ile temasının kesilmesi halinde güvenle ortaya konulabilir. Akıl hastası kişiler tarafından işlenen bu tür fiiller genellikle belirgin bir saikten yoksun olmakla beraber; mevcut akli patolojinin ürünü olarak açıklanabilecek garipliktedirler.

Sayıları oldukça kabarık diğer hallerde ise, nedensel ilişkinin varlığı açık değildir:[231] fiilin işlendiği andaki hastanın akli durumunun yeniden inşa edilmesi ile sonraki müşahede, fiille nedensel bir ilişkiye inandırıcı bir biçimde işaret etmemektedir. Bu durum ekseriya kronik depresyon, nevrotik sıkıntı veya kişilik bozukluğu örneklerinde söz konusu olmaktadır.

Çoğu kanunlar,nedenselliği değerlendirme güçlüğünü sınırlamak amacıyla hâkim ve uzmanları, fiilin işlendiği andaki psikolojik işlevi değerlendirmeye yöneltmişlerdir.

Ceza hukuku alanındaki sorumluluk için *anlama* yeteneğine sahip olmak gereklidir. Türk Ceza Kanunu'nda dahil olduğu ekser kanunlarda sorumluluk bakımdan *irade kapasitesinin* de irdelenmesi şarttır.

Bu bağlamda, yukarıda değinildiği gibi, bazı durumlarda suçun işlendiği andaki suçlunun akli kapasitesini değerlen-

---

[231] Türkiye'de suçlulardan kaçında bu *"insanity"* defisinin kabul gördüğü ile bunların akıl hastalığı türlerinin neler olduğu bilinmemektedir. Bu bağlamda "nedensellik" konusu da eleştiriden uzak değildir. Hastanın davranışları ile sanığın davranışları örneğin şizofren adlandırılan bir tür davranışlar ile suç olarak isimlendirilen diğer türden davranışlar vardır. Diğer bir anlatımla iki tür davranışın aynı şahısta birlikte bulunması bir neden sonuç ilişkisi olarak görülmemelidir. Kuşkusuz, nedensel bir ilişki olmaksızın bir müslüman kişi hırsızlık suçunu işleyebilir; yine aynı şekilde bir kişi, şizofren ve gaspçı olabilir. İki davranış türü nedensel bir ilişkiye işaret etmeksizin varlık gösterebilir. Diğer bir anlatımla *davranış davranışa neden olmaz.*

dirmek ve fiille bağlantısını kurmak mümkündür. Psikiyatr, suçlunun durumu ve fiili nasıl görmüş olabileceğini; vuku bulan sonucu ne ölçüde bekleyebileceğini; rahatlıkla hata yapıp yapamayacağını; ve fiilin veya eylemin illegal olduğu bilincine sahip olup olmadığını da anlatabilir. İrade kapasitesini (serbestçe karar verme veya tayin etme yeteneğini) değerlendirmek ise oldukça zordur. Uzman kişi esas itibariyle, fiilin işlendiği anda suçlunun kafasından geçen kişisel dinamikler arasındaki ilişkiyi yeniden oluşturmaya girişecek; arzular ile kişinin kendini kontrol etme arasındaki dinamik etkileşimi ve düşüncenin nasıl olup ta karara yöneldiğini değerlendirecektir. Bir tür *"girift nitelikli psikolojik sonuç"* olarak tanımlanabilecek iradeyi, mahkemeye sunulacak raporda, kesinlik derecesine varan türde normal veya patolojik olarak yorumlamak ekseriya risklidir. Çünkü, *normal, kapasite* ve *sorumluluk* deyimlerinin tatminkar bir tanımını vermek mümkün değildir. Bu nedenle de, ceza hukukundaki *toplumu koruma* kuramı gereği hangi tür yaptırımın hangi suçlu için yeterli olduğunun belirlenmesiyle yetinmelidir. Nitekim, İsveç ve Belçika hukukundaki uygulama bu yöndedir. İlgili ülkelerin kanunları bakımından, kişinin normal veya anormal,sorumlu veya sorumsuz olarak sıfatlandırılması bir sonuç doğurmamaktadır. Bu ülkelerde, *yetişkin kişilerin cezai sorumluluğu sorunu söz konusu değildir.* Sistemde mevcut olan cezalar ile hastane bakımı gibi diğer tedbirlere önleme amacıyla başvurulmaktadır. Bu duruma açıklık getirmek amacıyla İsveç Ceza Kanunu hükmüne aşağıda yer verilmiştir:

> *"Kişi akıl hastalığı, akıl zayıflığı veya akıl hastalığı derecesinde düşünülmesi gereken yoğunlukta akıl anormalliği etkisiyle suç işlediğinde, özel bakıma alınma veya ikinci paragrafta belirtilen hallerde para cezası veya gözetimli erteleme dışında diğer bir yaptırıma hükmedilemez. Sanığın ilerde suç işlemesini önleme amacına hizmet edeceği saptandığında para cezası uygulanabilir. Durumlar göz önüne alınarak özel bakımdan daha uygun olduğuna inanıldığında denetimli serbesti uygulanabilir"* (*İsveç Ceza Kanunu*, Bölüm 33, Kısım 2).

Görülen odur ki, bu yasal düzenleme çerçevesinde, bireysel suçlu için hangi yaptırımın yeterli tretmanı içermekte olduğunun cevaplandırılması gerekir.

Türk ceza hukuku bakımından ise; kişinin sorumluluğu bilinç ve irade serbestisine bağlanmış olup; bu yaklaşım Ceza Kanunu Ön taşarısı ile yeni TCK'da (m. 32) korunmuştur. Ne var ki, bilinç ve hareket serbestisi deyimlerinin *(fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama/fiille ilgili davranışları yönlendirme ötesinde)* tanımına kanunda yer verilmemiştir.

12. 9. 3. 2. Psikopatolojik ve Normatif Ölçüt

Avrupa ülkelerinin çoğunda cezai sorumluluk bakımından benimsenen ölçüt psikopatolojik ve normatif yöntemdir. Bu yaklaşımda, belirli akıl hastalığı veya bozukluğu tespit edilmekte; ve sonra da mahkemece akıl hastalığının, suçlunun fiilin niteliğini bilme kapasitesi ile davranışını kontrol edebilme kapasitesi üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Cezai sorumluluğa değgin bu yönteme Almanya (Alman Ceza Kanunu madde 20), Portekiz (Portekiz Ceza Kanunu madde 20, no 1), Danimarka (Danimarka Ceza Kanunu madde 16, kısım 1), Hollanda (Hollanda Ceza Kanunu madde 37, kısım 1j, Avusturya (Avusturya Ceza Kanunu madde 15), İtalya (İtalyan Ceza Kanunu, madde 85, Kısım 2 madde 88), İsviçre (İsviçre Ceza Kanunu, madde 10), Yunanistan (Yunan Ceza Kanunu madde 34), İngiltere (M'Naughten Kuralı ile Adam Öldürme Kanunu'na göre azaltılmış ceza sorumluluğu) ve Türkiye'de (Türk Ceza Kanunu madde 32) yer verilmiştir. Yalnız, bu kanunlarda suçlu için gerekli psikopatolojik karakteristikler kavramının genişliği bakımından farklılıklara tanık olunmaktadır. Bazı kanunlarda çeşitli akıl hastalıklarına yer verilirken, bazılarında ise yalnızca genel nitelikte bir veya iki deyime yer verilmekte ve bu deyimlerin oldukça geniş bir yoruma tabi tutulduğu görülmektedir. İngiltere'de cezai sorumluluğa hakim olan M'Naughten kuralıdır (fail, fiili işlediği zaman akli maluliyeti ve zeka derecesinin çok düşük olması sebebiyle işlediği fiilin mana ve tabiatını veya yaptığı hareketin yanlış olduğunu bilmediğinin ispatlan-

ması halinde kendisinin cezai sorumluluğu yoktur). Bu kural kapsamına girebilecek akıl hastası suçlu sayısı ise oldukça az olacaktır. Nitekim, bu durum, akıl sağlığı kanunuyla uyarlı olarak, mahkemenin mahkumiyet sonrası yaptırım olarak hastane bakımı veya diğer bir tedbire başvurabilme yetkisi ile telafi edilmiş bulunmaktadır. Hollanda, Portekiz, Belçika, Fransa ve Türkiye'de ise psikopatolojik unsur, failin işlediği fiilin niteliğini bilme veya davranışını kontrol kapasitesini dışlayan her akıl hastalığını kapsamaktadır.

Psikopatolojik öğenin yukarda belirtildiği gibi yorumlanması halinde, birleşik psikopatolojik-normatif ölçütün yalın normatif ölçüte yaklaştığı görülmektedir.

Normatif öğe (suçlunun eylemin niteliğini anlama ve eylemlerini kontrol kapasitesi) konusunda çeşitli ülkelerde var olan yorumlar farklılık göstermektedir. Suçlu, eyleminin niteliğini bilme yeteneğinden yoksun olduğunda, cezai sorumluluğu olmadığı her ülkede kabul görmekte ise de; yaptığını bilmesine karşın eylemini kontrol yeteneğinden yoksun olduğunda da bazı ülkelerde cezai sorumluluğu olmamaktadır (Danimarka, Hollanda, Belçika, Avusturya, Fransa, Yunanistan, İzlanda, Portekiz, Almanya ve Türkiye). İngiltere'de M'Naughten kuralı, yaptığını bilen fakat eylemini kontrol edemeyen suçlulara imkan vermemektedir. Bu nedenle, İngiltere ve Galler'de takdir yetkisi kendilerinde var olan akıl hastası suçlular eylemlerini kontrol edemediklerinde mahkum olmaktadırlar. M'Naughten kuralı İskoçya'da farklı bir şekilde uygulanmakta ve kişinin eylemini kontrol etmekteki kapasitesizliği defi olabilmektedir. Ne var ki, İngiltere ve Galler'de de akıl hastalığı nedeniyle eylemlerini kontrol edemeyen suçluların cezalandırılmadığı ve bunların tretmanı hakkında *Akıl Sağlığı Kanunu* uygulandığına tanık olunmaktadır.

12. 9. 3. 3. Psikopatolojik Ölçüt

Bu görüşe göre suçlunun belirli akıl hastalığına duçar olması halinde cezai sorumluluğu yoktur. Akıl hastalığının,

kişinin takdir veya davranışı kontrol kapasitesi üzerindeki etkisi söz konusu edilmektedir. İspanya ceza kanununda bu ölçüte yer verilmiştir (*İspanya Ceza Kanunu* madde 8, Kısım 1 ve Kısım 3). İsveç Ceza Kanunu yukarıda değinildiği üzere, cezai sorumluluk kavramına yer vermeyip; bireysel suçlu için hangi yaptırımın yeterli olabileceği bağlamında yalnızca yaptırım seçimine ilişkin düzenlemeyle yetinilmiştir. Öngörülen başlıca yaptırımlar, akıl hastanesinde bakım, gözetim altında bulundurma ve para cezasıdır. Akıl hastalığı veya ruhsal bir anormalliği olan kişinin durumu yalnız gözetim altında bulundurulmasını gerektirdiğinde mahkemece *"gözetim altında bulundurma"* kararı verilmektedir. Bu durumda, kişinin barınabileceği bir konutu veya geçinme olanaklarına sahip olup olmadığına bakılmaktadır. Uygun bir gözetimci bulunabildiği ve gözetim sırasında düzenli olarak bir uzman tarafından kontrol sağlandığında, *"gözetim altında bulundurma"* kararı en uygun bir karar olabilmektedir.

İsveç'te akıl hastası kişilerin işledikleri kabahat türü örneğin basit bir trafik suçu yanında hafif olmayan bir suç içinde (hakaret)para cezası uygulanabilmektedir. Akıl hastası kişilerinde para cezası korkusuyla bu tür suçları işlemekten vaz geçmesi mümkündür. Böyle suçlarda para cezası, yalnız daha etkili olmakla kalmayıp, hasta kişiyi kapalı bir akıl hastanesine kapatmaktan daha insancıl bir yaptırım olarak belirmektedir. Akıl hastalığı veya ruhsal anormallik etkisiyle suç işlemiş kişiye enderde olsa herhangi bir yaptırım uygulaması gereksiz olabilir. Buna suçu işlediğinde akıl hastalığının etkisi altında bulunan ancak mahkemenin karar aşamasında iyileşmiş olan kişinin durumu örnek gösterilebilir. Kuşkusuz, bu halde mahkeme suçlu hakkında bir yaptırım uygulamayacaktır.

Özet olarak, İsveç hukukundaki düzenleme (akıl hastalığı, akıl zayıflığı veya akıl hastalığıyla eşdeğerde sayılabilecek ruhsal bir anormallikte olanlar tarafından işlenmiş suçlar) psikopatolojik görüşe dayalı bulunmaktadır.

12. 9. 3. 4. Normatif Ölçüt

Normatif görüşe göre, cezai sorumsuzluk, belli bir akıl hastalığı veya akıl zayıflığının saptanmasına dayalı olmak yerine yalnızca eylemin niteliğini bilme, kişinin davranışını kontrol kapasitesindeki yoksunluğa bağlı bulunmaktadır. Avrupa ülkeleri ceza kanunlarında salt bu görüşe yer verilmemiş ise de, psikopatolojik öğenin kapsam olarak geniş tutulduğu ülkelerde bu görüşe bir yönelim söz konusudur. Nitekim, Hollanda, Belçika ve Fransa'da kişinin suçlu davranışının niteliğini bilme veya davranışını kontrol kapasitesinden mahrum bırakan her akıl hastalığı cezai sorumsuzluk kapsamına dahil edilmektedir.

12. 9. 3. 5. Azaltılmış Ceza Sorumluluğu

Cezai sorumsuzluk için Avrupa ülkelerinden Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika, Avusturya, Fransa, İzlanda, Almanya, İtalya, İsviçre, İspanya, Portekiz ve Türkiye'de akıl hastalığının *şiddetli* olmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, akıl hastalığının belli evrelerini geçiren kişilerin cezai sorumluluklarının azaltılması da kabul görmüştür. Ancak, bazı ülke kanunlarında (Danimarka, Hollanda ve Norveç) azaltılmış sorumluluğa açıkça değinilmemiş ise de, sorunun varlığı kabul edilerek, kanunların içerdiği güvenlik ve tretman tedbirleri ile bir akıl hastanesinde muhafaza ve tedavinin sorumlu suçlulara uygulanması hususunun düzenlenmesi yoluna gidilmiştir. Diğer ülkelerde ise *"azaltılmış sorumluluğun"* açıkça hüküm altına alındığı ve böylece de sorumluluğu azaltılmış suçluların ceza ve/veya tretman yoluyla güvenlik tedbirine tabi tutulduğu görülmüştür.

Görülen odur ki, sorumsuzlukla azaltılmış sorumluluğu ayıran iki ölçütten biri, akıl hastalığının derecesi (*nicelik açısından farklılık*); diğeri ise, akıl hastalığının türüdür (*nitelik açısından farklılık*).

Türk Ceza Kanunu Ön tasarısında azaltılmış sorumluluk hali sorumsuzluk maddesi içinde düzenlenerek bu kişilere de

ceza verilemeyeceği ön görülmüş (TCK Öntasarı, madde 33); yeni TCK ile eski yaklaşıma (ceza indirimine) dönülmüştür.

12. 9. 3. 6. Akıl Hastası Suçlular için Yaptırım Seçimi

Akıl hastası suçlular bakımından, akıl hastalığının zamanı oldukça önemlidir. Suçlu, suçun işlendiği sırada akıl hastası ve bu hastalığı duruşma sırasında da devam ediyorsa, kanunlarca suçun işlendiği an veya mahkumiyet anının kabul edilmesi bakımından bir fark yoktur. Bu durumda, aklen hasta olan suçlular için ön görülen hastanede muhafaza ve tedavi altına alınma tedbirine başvurulacaktır.

Suçlu, suçun işlendiği an akıl hastası fakat duruşmada bu hal devam etmiyorsa, sanığın beraat ettiğine tanık olunmaktadır. Kuşkusuz, ceza verilmeyecek bu kişilere akıl hastanesinde muhafaza tedbiri uygulanması da anlamsız olacaktır. Bu şekilde uygulamaya yer veren ülkeler sırası ile Belçika, Avusturya, Fransa, İsveç, İtalya, İsviçre, Almanya ve Türkiye'dir.

Suçlu, suçun işlendiği an akıl hastası olmayıp, duruşmada akıl hastası olmuş ise, ön görülen tretman ve tedbir türü her ülke için belirlenen zamana dayalı bulunmaktadır. Belçika Sosyal Savunu Kanunu (madde 7), İsveç (Bölüm 31, k. 3 ve 4) ve İtalyan (madde 203) Ceza Kanunları ve İngiliz *Akıl Sağlığı Kanunu* cezanın tayin edilmesi zamanını esas almış bulunmaktadırlar.

Suç işledikten sonra, özellikle hafif derecede akıl hastalığından muzdarip veya duygusal dengesizlik içinde bulunan kişiler bakımından, tutuklanıp cezaevine konulduklarında *"cezaevi saykozu"* oluştuğuna tanık olunmaktadır. İşte bu durumda, ceza verilmekte ise de, cezanın infazı ertelenmektedir (Bkz., CMUK m. 399/CGTİK m. 16). Almanya'da da suçlunun ceza tayini veya cezanın infazı sırasında akıl hastalığından muzdarip olması hali, infazın tehir edilmesi sebebini oluşturmaktadır (Bkz., *Alman Ceza Usulü Kanunu*, 455-1).

Akıl hastası suçlular için seçilecek yaptırımda suçun niteliği önem kazanmaktadır. Bazı ülkelerde *"makullük"* kuramına

yer veren ilkeler konulmuştur. Sanığın ufak türden suçlar işlemiş olması halinde kendisinin akıl hastanesinde muhafaza ve tedavisi uygun olmayacağı gibi haklı da gösterilemeyecektir. Nitekim, Belçika (*Sosyal Savunma Kanunu* madde 7) ve İspanya'da (*İspanya Ceza Kanunu* madde 8, k. 1, alt-k. 2 ve k. 3 alt-k. 2) sanığın kabahat türü suç işlemesi halinde tretman ve güvenlik tedbirlerine izin verilmemektedir. Keza Avusturya'da (*Avusturya Ceza Kanunu* madde 21) akıl hastanesinde muhafazaya ancak en az bir yıla kadar hapis cezası verilebilecek suçlar için izin verilmektedir. İtalya'da (*İtalya Ceza Kanunu*, madde 219), akıl hastalığı sebebiyle cezai sorumluluğu azaltılmış suçlu için bir güvenlik tedbiri olarak akıl hastanesinde muhafaza ve tedaviye ancak bu kişi tarafından işlenen cürüm için (taksirli olmayan) kanunun tespit etmiş olduğu hapis cezasının asgari beş yıldan az olmaması halinde başvurulabilmektedir. İngiltere'de *Akıl Sağlığı Kanunu*'na göre, ancak hapis cezası ile cezalandırılabilecek suçlular için akıl hastanesi bakımına izin verilebilmekte; Almanya'da da genel *makullük ilkesi* tretman ve güvenlik tedbirleri uygulamasında göz önünde bulundurulmaktadır (*Ceza Kanunu*, md. 62.).[232]

Türk Ceza Kanunu'nda yalnızca *fiile* değinmekle yetinilmiş ve hastanede muhafaza süresi bakımından "isnat edilen suçun, ağır hapis cezasını gerektirmesi halinde" sürenin bir yıldan az olamayacağı belirtilmiştir (Eski TCK madde 46, 47).[233] Yeni Ceza Kanununda *fiil* ve *suç* deyimleri dışında sınırlayıcı bir düzenleme getirilmemiş; ayrıca yürürlükteki kanunda sözü edilen bir yıllık süre de kaldırılmıştır.

---

[232] *"StGB Md. 62. Orantılılık ilkesi. Emniyet tedbiri fail tarafından işlenmiş olan, ilerde işlemesi muhtemel olan suçlar ve failden kaynaklanan tehlikenin derecesi ile orantılı değilse, emniyet tedbirine hükmedilemez. "* TCK Tasarı Madde 3-(1) *Suç işleyen kişi hakkında işlenen fiilin ağırlığıyla orantılı ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunur.*

[233] 1996 yılında kesinleşen mahkumiyet kararları taramasında haklarında TCK 46/47 madde uygulanan sanık sayısı 197'dir. M. T. Yücel, *Adalet Psikolojisi*, Ankara 2007; Almanya'daki sayısal görünüm için Bkz., H-L. Schreiber, "Psikiyatrik ve Hukuksal Kriterler Arasında Kusur Yeteneği Değerlendirilmesi", *Tıp ve Ceza Hukuku*, (Seçkin Yayınevi) Ankara 2004, s. 28.

12. 9. 3. 7. Akıl Hastalığı Kapsamı

Akıl hastalığı bilimsel bir kavram olmayıp, psiko analitik bir kavramdır. WHO'nun hastalıkların uluslar arası sınıflandırılmasının 10. Revizyonunda (ICD-10) temel kavram olarak *bozukluk* yer almaktadır. Hastalık deyimi bakımından hukuk sistemlerinde anlayış farkı görülmektedir. Ne var ki, akıl hastalığının organik, işlevsel; devamlı, geçici veya devrik; tedavi edilir veya edilmez; irsi veya edinilmiş, irade dışı olması (automatizm)[234] veya olmamasının fark etmediği konusunda görüş birliği vardır.

Akıl zayıflığı bakımından tüm Avrupa ülkelerinde cezai sorumluluk söz konusu değildir. Bu yaklaşım bazen İsveç örneğinde olduğu gibi açıkça hükme bağlanmıştır (*İsveç Ceza Kanunu* m. 33, 2). Psikopatlık ve cinsel sapıklarında ancak belli bir şiddet derecesine ulaştıklarında cezai sorumlulukları olmayacağı konusunda görüş birliği vardır. Görüleceği üzere, her psikopat akıl hastası olmadığından ancak akıl hastası sayılabilecek durumda olanlar (saykozun başlangıcı gibi) için sorumsuzluk defisi ileri sürülebilir. Zaman zaman E. TCK 47. maddesinin tartışmalı bir uygulamaya dönüşmesi sonucu, bazı mükerrer suçlu psikopatların teşvik edildiği göz ardı edilmemelidir. Nitekim, Amerikan Hukuk Enstitüsü tarafından hazırlanmış bulunan *Model Ceza Kanunu*'nda *"yalnızca itiyadi suçluluk veya antisosyal davranışla ortaya çıkan anormallik halinin akıl hastalığı veya zayıflığı"* kapsamında olmayacağı normlaştırılmıştır (*Model Ceza Kanunu* madde 4).

---

[234] Otomatizm (*automatizm*) tüm suçlara özgü bir savunudur. Zanlının eylemleri kontrol ötesi, irade dışı oluşmaktadır. Tipik örnekleri uyur-gezerlik, *hipnotik trans* halindeki eylemler, refleks eylemleri ve *convulsions*'dır. Böyle bir durumda zanlı eylem sonucundan sorumlu değildir. Eylem, bir bakıma, kendi eylemi değildir. Kişi cezalandırmayı hak etmediği gibi ceza da rasyonel bir amaca hizmet edemeyecektir. Kuşkusuz, akıl hastalığından kaynaklanan koşullarda otomatizm cezai sorumsuzluğu davet edecektir. Otomatizme alkol veya uyuşturucu madde gibi harici etmenler vücut vermiş ise, sonuç koşul akıl hastalığına bağlanamaz ve tüm suçlar için bir savunu değildir (TCK md. 34-2). Yine, ihmali hareketlerde (örneğin diabetik hastanın fazlaca insulin alması veya insulin aldıktan sonra yemek yememesi) kişi otomatizme neden olan durumdan sorumlu bulunmaktadır.

Yeni TCK'da (madde 57'de, toplum açısından tehlikeliliğinin ortadan kalktığının veya önemli ölçüde azaldığının belirtilmesi üzerine mahkeme veya hâkim kararıyla serbest bırakılabilir) akıl hastalarının *"tehlikelilik hali"* oluşturduğu; ve bu halin akıl hastalığının salah bulması sonucu veya başka bir sebeple (örneğin yaşlanmayla) ortadan kalkacağı kabul edilmiştir.

Yeni TCK ile cezai sorumsuzluk için M'Naughten kuralı (*yanlış-doğru tetsi*) ile dayanılmaz dürtü testleri birlikte getirilmiştir. Unutulmamalıdır ki, adam öldürme ve intihar eyleminin obsesif-kompulsif nevrozdan kaynaklandığı görülmemiştir. Kısmı cezai sorumluluk açısından bu kez yalnızca dayanılmaz dürtü testi ile yetinilmiştir: *"Birinci fıkrada yazılı derecede olmamakla birlikte işlediği fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği azalmış olan kişiye... verilecek ceza, altıda birden fazla olmamak üzere indirilebilir"* (Yeni TCK madde 32/2).

Bu düzenleme biçimi ile suçlar için cezaevi yerine (özel güvenlikli) akıl hastanesi bakımı ikame edilmek istenilmiştir. 1997 Öntasarı gerekçesinde bu konuya ilişkin doyurucu bir değerlendirme yer almadığı gibi kategorik olarak ifade edilenlerde, yukarıda değinilen mukayeseli hukuk bulgularına duyarlık gösterememektedir.

Yeni TCK'da fiilin anlam ve sonuçları bakımından *hukuki* betimlemesine neden başvurulduğu anlaşılamamıştır. Kanundaki *cezai sorumsuzluk* ile *güvenlik tedbirleri* düzenlemesi şöyledir:

> Akıl hastalığı
>
> Madde 32- (1) *Akıl hastalığı nedeniyle, işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan(Alman Ceza Kanunu'nda hareket etme kabiliyetine sahip bulunmayan bir kimse) kişiye ceza verilmez. Ancak, bu kişiler hakkında güvenlik tedbirine hükmolunur.*[235]

[235] *Alman Ceza Kanunu* 20. paragrafı (Ruhi bozukluklardan dolayı kusur ehliyetsizliği): Hastalık teşkil eden ruhi bir bozukluktan, esaslı bir bilinç

Akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirleri

Madde 57- *(1). Fiili işlediği sırada akıl hastası olan kişi hakkında, koruma ve tedavi amaçlı olarak güvenlik tedbirine hükmedilir. Hakkında güvenlik tedbirine hükmedilen akıl hastaları, yüksek güvenlikli sağlık kurumlarında koruma ve tedavi altına alınırlar.*

Bu fıkrada görüleceği üzere güvenlik tedbirinin süresi açısından asgari bir süre öngörülmemesi toplum açısından riskli bir düzenleme görünümündedir. Unutulmamalıdır ki, bu kapsamdaki bir şizofrenin sağlık kurulunca düzenlenen raporda *toplum açısından tehlikeliliğinin ortadan kalktığının* veya *önemli ölçüde azaldığının belirtilmesi* üzerine ertesi gün mahkemece salıverilmesi mümkün olmaktadır.[236] İngiltere'de *insanity* kuralına ismi verilen M'Naughten akıl hastanesindeki 20. yılında öldü. Gerçekte akıl hastalarının tretman merkezlerinde hiç kimseye tehlikeli olmayacağı belirleninceye kadar kurumda kalması benimsenerek *"tehlikenin önemli derecede azalması halinde salıverilme olasılığı"* tümcesi kanundan çıkarılmalı idi. Önerdiğimiz yaklaşım benimsendiğinde yüksek güvenlikli akıl hastanesinde kalış süresi bazıları için müebbet olabilecektir. Azaltılmış cezai sorumluluk bakımından getirilen düzenleme ise şöyledir:

(2) *Birinci fıkrada yazılı derecede olmamakla birlikte işlediği fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği azalmış* (Alman Ceza Kanunu'nda *ehemmiyetli derecede azalmışsa)*

---

bozukluğundan veya akıl zayıflığından veya başka bir anormal ağır ruhi durumdan dolayı, fiilin hukuka aykırılığını anlama veya bu anlayışa göre *hareket etme kabiliyetine sahip bulunmayan bir kimse,* kusurlu hareket etmiş olmaz.

236 YTCK'da *fiil* ve *suç* deyimleri dışında sınırlayıcı bir düzenleme getirilmemiş; ayrıca yürürlükten kalkan 765 sayılı TCK'daki minimum bir yıllık gözlem altında tutulma koşulu kaldırılmıştır. Yeni düzenlemenin özgün yanı salıverilen kişinin *toplum açısından tehlikeliliğinin arttığı anlaşıldığında* yeniden güvenlik tedbirine tabi tutulabilmesidir. Yalnız *de jure* düzenlemenin, gazete çetelelerinden alınan örneklerin belgelediği üzere, akıl hastanelerinden salıverilen yüksek riskli hastalara karşı sosyal savunuyu sağlaması kuşkulu görülmektedir. Bkz., "Ölüm makinesi 8 yılda 18 can aldı", *Vatan,* 25.12.2002 s. 5; "Terminatör yine dehşet saçtı" *Akşam,* (804/2004) s. 3; "Bu raporlu delinin dışarıda ne işi var?", *Sabah,* (24.02.2004) s. 6.

olan kişiye, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yerine yirmi beş yıl, müebbet hapis cezası yerine yirmi yıl hapis cezası verilir. Diğer hâllerde verilecek ceza, altıda birden fazla olmamak üzere indirilebilir.[237]

Özetle, ceza kanunlarının toplumu koruma işlevi, cezaların genel önleme etkisinden çok akıl hastalığı veya zayıflığı sebebiyle ceza sorumluluğu tamamen veya kısmen kaldırılacak suç faillerine uygulanacak yaptırımın özel önleme etkisi şeklinde kendini göstermektedir.[238] Bu bağlamda, şimdiye dek açılımı yapılan teorik/normatif yaklaşım sorgulanarak, gerçekte sanığın suçu işleyip işlemediği/suçlu olup olmadığı saptanarak; bu saptama sonrası yaptırım ve tretman türünün (akıl hastanesi mi, cezaevi mi, yoksa her ikisin birlikte olacağının) belirlenmesi yaklaşımı özellikle ülkemize özgü çoğu sorunları giderebilecek nitelikte görülmektedir.

Akıl maddi anlamda mevcut olmayıp, çıkarımsal, teorik bir yapıttır: Aklın normalliği için kesin testler, aklın niteliği ölçümleri yoktur. Bu nedenle, akli sorumluluk kararı, her zaman, öznel argümana ve tartışmaya açık olacaktır. Yalnız, *"çivici katil"* gibi hareket eden bir kişinin normalliğinden söz etmek ve tartışmak da saçma olacaktır. Sonuçta ortaya çıkan, suçlu kişi için ceza mı, yoksa hastane tretmanının mı gerekli olduğu sorusu temelde ahlaki bir sorun olarak varlık göstermektedir. Bu konuda hâkimler veya psikiyatrların karar vermeye en yetkin kişiler olduğu tartışmayı davet eder bir sorudur.

---

[237] Alman Ceza Kanunu 21. paragraf (Azaltılmış kusur ehliyeti): Failin, fiilin hukuka aykırılığını anlama veya bu anlayışa göre hareket etme ehliyeti, §20'de gösterilen nedenlerle fiilin icrası sırasında *ehemmiyetli derecede azalmışsa ceza* §49 fıkra 1'e göre hafifletilir.

[238] Council of Europe, *Studies on Criminal Responsibility and Psychiatric Treatment of Mentally ill Offenders*, Strasbourg 1986; K. Dinçmen, *Adli Psikiyatri*, İstanbul 1984, ss. 21-27; Her ülkede var olan tedbirler dışında sujeler için "suçlular" ve "akıl hastaları" şeklindeki geleneksel ayrım büyük ölçüde anlamını yitirmiş olup; psikolojik rahatsızlıkları olan suçluların cezalandırılması ve tıbbi tretmana tabi tutulması görüşü ağırlık kazanmıştır bkz., Council of Europe, *Psyhosocial interventions in the criminal justice system*, (Criminological Research, Vol. XXXI) 1995, p. 159.

Yeni Kanunda alkol ve uyuşturucu madde bağımlıları için iyileştirme ve güvenlik tedbiri olarak "zorunlu tedavi" ön görülmüştür: 57. madde (7). bendine göre" *Suç işleyen alkol veya uyuşturucu madde bağımlısı kişilerin, güvenlik tedbiri olarak, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılarına özgü sağlık kuruluşunda tedavi altına alınmasına karar verilir. Bu kişilerin tedavisi, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığından kurtulmalarına kadar devamı eder*". Bu tür tretmanın yalnızca kurumla sınırlandırılmayıp; gözetimli ayakta tedavi de (*ambulatory* tretmanı) içermesi; sürenin akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirinde olduğu gibi gayrı muayyen süreli olması karşısında suiistimali önleyici nitelikte güvencelere kavuşturulması gerekmektedir.

12. 9. 4. Yaptırımlar Sistemi

Yeni TCK'daki yaptırımlar sistemini irdelemeden önce ülkede önceki yaptırımların görünümünü sergilemekte yarar görülmüştür. Bu amaçla 1993 yılına ait seçilmiş metropol adliyeleri ceza mahkemelerince verilen mahkumiyet kararlarındaki yaptırımların oransal dağılımına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir

Tablo 84.

ADLİYE	Hapis	Para	Hapis & Para	Erteleme	Diğer
İSTANBUL	52.0	33.1	4.4	7.5	3.0
İZMİR	50.9	33.7	3.1	8.5	3.8
KONYA	45.5	26.6	10.8	14.8	2.3
BURSA	43.4	34.4	4.7	13.9	3.6
ANKARA	39.1	40.1	4.5	14.4	1.9
SAMSUN	31.7	45.8	8.3	12.4	1.8
ADANA	25.5	33.3	24.5	14.9	1.8
TRABZON	20.7	39.3	4.6	25.2	10.2
ERZURUM	20.0	57.7	5.0	13.3	4.0
DİYARBAKIR	17.8	50.8	7.8	14.7	8.8
TÜRKİYE	**32.6**	**38.6**	**6.5**	**16.7**	**5.6**

Aşağıda 2005 yılında yetişkin suçlular hakkında verilen mahkumiyet kararlarındaki yaptırım dağılımına bakıldığında cezaevi nüfusu açısından önemli gelişmeye tanık olunmaktadır.

Hapis	%	Para Cezası	%	Hapis ve Para	%	Erteleme	%	Diğer Tedbirler	%
73.115	10.8	263.030	39.1	44.965	6.6	223.739	33.2	67.284	10.0

TCK'nın ihlali bağlamında; yoğunluk gösteren maddelere göre mahkum olanların, (1993 yılı itibariyle) ağır ceza merkezlerindeki ortalama hürriyeti bağlayıcı ceza tarifesinin (yıl olarak) dağılımı ise aşağıda verildiği gibidir:

TCK	Adana	Ankara	Erzurum	İstanbul	İzmir	Konya	Samsun	Sivas	Trabzon
202	2.4	2.6	2.4	1.9	2.8	2.3	2.9	2.1	2.7
227	3.0	3.1	2.3	2.6	2.8	3.1	3.9	2.5	3.1
342	2.4	2.5	2.3	2.5	2.5	2.4	2.4	2.6	2.4
345	0.7	1.3	0.8	1.4	1.3	1.6	1.6	1.0	1.5
403	8.4	10.1	11.4	10.0	8.6	10.8	10.3	10.5	9.3
404	3.8	4.6	2.5	3.9	3.8	3.9	3.3	3.8	3.4
414	6.6	8.9	7.1	8.0	7.0	7.5	7.5	7.6	8.3
416	2.6	4.1	4.8	4.7	4.1	3.7	5.3	5.2	3.3
418	4.2	5.8	7.2	7.3	6.1	6.8	6.9	7.1	5.8
448	16.0	15.6	15.4	14.7	14.6	15.3	15.8	15.7	15.9
449	18.6	19.3	20.6	17.9	17.8	19.0	19.1	17.5	20.6
450	24.9	24.9	20.0	23.0	25.5	22.4	24.3	24.7	24.1
456	2.1	1.9	2.6	1.9	2.8	1.8	1.9	2.1	1.7
491	0.9	1.0	1.2	0.9	1.1	0.9	1.0	1.0	0.7
492	1.6	1.6	1.0	1.5	1.8	1.3	1.8	1.5	1.1
493	1.9	2.1	2.0	2.1	2.3	2.1	1.7	1.9	1.7
497	13.6	14.5	17.2	15.7	14.0	13.1	14.4	13.9	13.5

Yeni TCK uygulaması açısından tarifenin *de facto* belirlenmesi ve karşılaştırma yapılması için yukarda tabloda yer alan suçlara özgü süre saptaması Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nce yapılmalıdır. Yeni TCK'ya göre aşağıda yer alan suçlulara ait hapis cezalarının alt-üst sınırları kanundaki yaptırımlar tarifesi hakkında genel bir fikir vermeye yeterli görülmüştür:

Tablo 85.

Suç türü	Hapis cezası (yıl)	
	Min.	Max.
Adam öldürme		Müebbet
Gasp	6	10
Irza geçme	7	12
Diğer cinsel suçlar	2	7
Uyuşturucu imal/ithal/ihraç	10+	
Uyuşturucu ticareti	5	15
Taksirle Öldürme	3	6
Müessir fiil	1	3
Nitelikli müessir fiil	2	5
Güveni kötüye kullanma	6ay/1	2/7
Hırsızlık	1	3
Meskenden hırsızlık	3	5

12. 9. 4. 1. Ceza Yaptırımlarında Farklılık

Pedagojik amaçla yinelersek, ceza yaptırımları uygulaması ile hükmedilen hürriyeti bağlayıcı ceza süresi bakımından ülkeler arasında farklılıklar olduğu gibi aynı ülkedeki mahkemeler arasında da farklılıklara tanık olunmaktadır. Bu tür ülke içi karşılaştırmalar Kanada, Avustralya, ABD, İngiltere ile Türkiye için yapılmış olup; İngiltere'de otuz sulh ceza mahkemesini kapsayan çalışmada;bir mahkemenin, önüne gelen suçluların % 46'sını para cezasına mahkum ettiği, diğerinde para cezası uygulamasının %76'ya ulaştığı; hürriyeti bağlayıcı ceza uygulamasında ise, mahkemeler arasındaki değişimin % 3 ile % 19 arasında olduğu saptanmıştır. Ne var ki, anılan mahkemelerde yıllar itibariyle bir değişime tanık olunmamıştır. Türkiye'de ceza uygulaması bakımından mahkemeler arasında görülen farklılığa ise, özellikle kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya seçenek ceza ve tedbirlerin uygulanmasında tanık olunmuştur.

ABD'de Federal düzeyde mahkemelerce hükmedilen adil olmayan ceza farklılığını gidermek üzere suçları ciddiyet derecesine göre sınıflandıran, kişinin sabıka durumunu göz önüne alan 43 seçenekli bir şemayı içeren rehber ilkeler (*Fe-*

deral Sentencing Guidelines) vaz edilmiş ise de, son yıllarda bu ilkelerden (*downward*) sapma gösteren ceza mahkumiyetleri yoğunluk göstermekte; suç oranı azalırken cezaevi nüfusu artmaktadır.[239]

Para cezası Avrupa'da en popüler bir yaptırım olup; Almanya, Avusturya, Finlandiya ve İngiltere'de tüm yaptırımların % 70 'inden fazlası para cezalarından oluşmaktadır. Daha önce, ülkeler açısından cezaevine giren hürriyeti bağlayıcı cezaya hükümlü sayısı bakımından 1990 yılında hükümlülerin ceza süreleri itibarıyla dağılımına yer verilen tabloda görüldüğü üzere uzun süreli hürriyeti bağlayıcı ceza hükümlü sayısı Portekiz, Türkiye ve İngiltere'de yoğunluk göstermekte; özellikle İngiltere ve Türkiye (aflara karşın) bu konumunu uzun süredir korumaktadır.

Bir ülkedeki suç oranı kendi yasaları ve dinamiklerine göre yükselip düşerken, hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkumiyet siyaseti de kendi dinamiklerine göre gelişmekte ve değişmektedir. Bu iki sistem birbirinden bağımsızdırlar. Nitekim 100.000 nüfustaki suç ve cezaevi nüfus oranlarına ait aşağıdaki tabloların belgelediği üzere İskandinav ülkelerinde hürriyeti bağlayıcı cezaya başvurmada çarpıcı bir farklılık kadar kayıtlara geçen suçluluk gelişiminde de çarpıcı bir benzerliğe işaret etmektedir: Finlandiya'da mahpus oranının fazlaca azalmasına karşılık İskandinav ülkeleri suç oranları simetrisinin bozulmadığı görülmektedir.[240]

---

[239] R. W. Zobel, "An Overview of the United States Sentencing Guidelines", *Resource Material Serics*, no. 55 (UNAFEI) Fuchu Tokyo (March 2000) pp. 357-376; eleştirisi için bkz., D. J. Gottlieb, "Ceza Tayininde Rehber İlkeler Kritiği", *Ceza Hukuku Reformu*, (Umut Vakfı) İstanbul, 2001, ss. 253-260.

[240] T. Lappi-Seppälä, "Sentencing and Punishment in Finland: The Decline of the Repressive Ideal", *Punishment and Penal Systems in Western Countries*, (Ed. by M. Tonry and R. Frase) New York: Oxford University Press, 2001.

Cezaevindeki Nüfus Oranı (1950-1997) (/100.000 nüfusa göre)

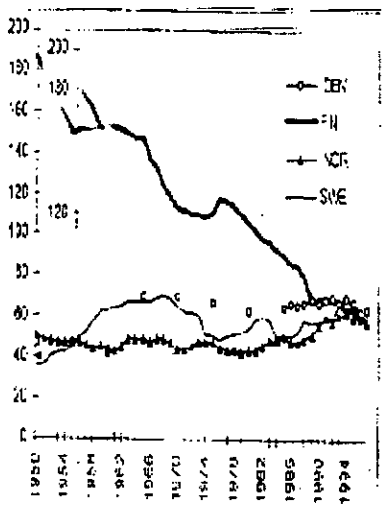

Suç Oranı

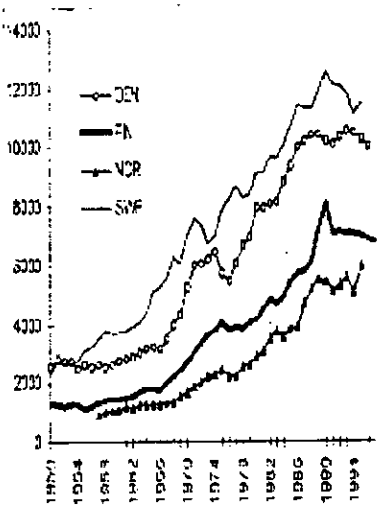

Popülist ceza yaklaşımının bilimsel gerçekleri göz ardı ettiğidir. Siyasete egemen olan popülist yaklaşımın yakın bir geçmişte ceza hukuku alanına da sıçradığına tanık olunmuş ve *"popülist ceza"* kavramı kriminoloji'ye yer etmiştir. Bu kavram *"yasa koyucuların cezai değerini göz ardı ederek daha ziyade popülarite beklentisine dayalı siyasetleri yasalaştırma eğilimine"* işaret etmektedir. Ceza siyasetindeki bu geleneksel yaklaşıma özgü başlıca sakıncalar şöyledir:

1. Girift sorunlara basit çözümler getirilmesi;

2. Sistematik kriminolojik araştırma sonuçları ile tutarsız olması;

3. Gereksiz ıstırap kaynağı olması yanında maddi ve sosyal bedelinin yüksekliğidir.

Siyasiler popülist süreçte cezai *"silahlanma yarışına"* kilitlenmekte; her parti seçmenleri arasında popülarite kazanmak üzere halkın korunması için cezaların daha ağırlaştırılmasını önermektedir. ABD'de tavana vuran cezai eskalasyon sürecini Avrupa Ülkeleri ve özellikle Türkiye'nin de kat etmeğe

başladığı görülmektedir. Ülkedeki popülist yaklaşımın nasıl oluştuğu konusunda geliştirdiğim matematiksel modele aşağıda yer verilmiştir.

Cezaların önleyici etkisinin ölçümlemesine esas olmak üzere *"beklenen ceza şiddeti/korkusu"* şu şekilde formüle edilebilir: **CK= O*Y**

CK: *Ceza korkusu*

O: *Yakalanma ve mahkumiyet olasılığı* **Y**: *Yaptırım*

Adil yargılanma hakkı bağlamında sanıklara özgü yaratılan bir hakla suçlu/masum kişiler açısından (O)'da bir azalma yaratıldığı; masum kişi kadar suçlu kişiyi de mahkum etmenin zorlaştığı CMUK tadilatı sonrası dile getirildiği gibi şartla salıverme oranındaki yükseklik nedeniyle de cezanın etkisizleştirildiğinden söz edildi. Bu konumdaki *CK*'nın eski seviyesine getirilmesi doğrultusunda kamu oyu baskı ile yasama organı ya (Y)'yi ağırlaştırarak, ya da bütçeden CMK payını azaltarak ve/ya anayasal nitelikte olmayan usul haklarını kısarak (O)'yu eski seviyesine yükseltme iradesini sergileyebilir. Bu tepkiler, yasama organının sanık haklarında beliren yoğunlaşma/sanıkları koruma olgusu karşısında suçta beliren artışa karşı olmaktadır. Nitekim, yeni ceza siyaseti ile koşullu salıverilme için çekilen asgari ceza süresi ½ den ²/₃'e yükseltilmiş; açık cezaevlerinde bulunan hükümlülerin her ayı için alt günlük ceza indirimi de kaldırılmak suretiyle medyan olarak çekilen ceza süresi artırılmış; periyodik afların çıkarılması bir kez daha kaçınılmaz hale gelmiştir.

Yukarıdaki formüle dayalı, işlenen bir suç için *beklenen ceza korkusu*, suçlu kişi ile masum kişideki beklenti farkı olarak belirmektedir: $CK= C_s K- C_m K$, veya $CK= O_s*Y- O_m*Y$

O_s = sanığın suçlu olduğunda ceza görme olasılığı;

O_m= sanığın masum olduğunda ceza görme olasılığıdır.

Bu formülde ön görülen yaptırımın her iki halde de aynı olduğu kabul edildiğinde formül görüntüsü şöyle olmaktadır: $CK=(O_s- O_m) Y$. Bu konumda yaptırım olasılığı suçlu olmayana bakılmaksızın aynı olacak (yani $O_s= O_m$ ise) ve bu konumda suç işlemedeki ceza korkusu sıfır olacaktır.

Medyanın genelde gerçeği yansıtmayan *"suç haberleri"* ile pompalanan suç korkusu, yaratılan isterya cezaların ağırlaştırılması doğrultusundaki popülist bir yaklaşıma yol vermekte ise de, bunun çoğulcu bir bedeli olacağı göz ardı edilmektedir. Ekonomi, trafik veya eğitim konusunda farklı öneriler getiren siyasiler rasyonel planlama gereği bu önerilerin maliyeti ile kaynağının nasıl sağlanacağına işaret etmek zorundadırlar. Kuşkusuz, aynı gereklilik suç ve ceza siyaseti bağlamındaki öneriler içinde geçerli olmalıdır. Yalnızca hukukun etkinliği ve kamu düzenini istemek yeterli görülmeyerek, cezaların ağırlaştırılmasının suçta ne kadar azalma sağlayacağına ilişkin tahminler ile artan hürriyeti bağlayıcı ceza uygulamasının kamu maliyesine getireceği parasal yükün ne olacağı da ortaya konulmalıdır. İşte siyasetin diğer alanları için geçerli olan *"hesap sorulması"* standardının ceza adaleti için de geçerliği *de facto* benimsendiğinde cezaların salt ağırlaştırılması yaklaşımının cazibesi önemli ölçüde azalacaktır.

Bu amaçla siyasiler kriminolojik gerçeklerden bilgilendirilmelidir. Yeni ceza siyaseti ve Ceza Kanunu'nun cezaevi nüfusu üzerindeki etkileri üzerine doğru tahminlerin yapılması; teori, ampirik araştırma ve uygulama arasındaki büyük boşluk giderilmelidir. Bu tahminler yapılmadığından cezaevi nüfusu ciddi bir artış sergileyerek 30.04.2007 tarihi itibariyle 80.774'e ulaşmıştır. Bu sonuç, kriminolojik temeli olmayan ceza siyasetisinin hayal kırıklığı ötesinde bir işlevi olmadığını göstermeye yeterli bir kanıttır.

Farklı seçenekler arasında siyasi tercih yapmak konumunda olan siyasiler olası gerçeklerin leh ve aleyhindekileri açıklamakla yükümlüdürler. Halk onlardan bunu beklemektedir. Bu nedenle, hürriyeti bağlayıcı cezanın ne sağlayabileceği, sınırının ne olabileceği ile tehlikeleri konularında siyasilerin bilinçlendirilmesine yardımcı olunmalıdır. XX. yüzyılın son çeyreğinde ülkemiz cezaevlerinde yaşanan acı gerçekler karşısında kabarık cezaevi nüfusunun ne denli bir bedel ortaya koyduğu unutulmamalıdır. Siyasiler fazlaca *"insancıllık"* ve *"topluma yeniden kazandırma"* projelerinden etkilenmeseler de, zaman zaman çok normal gibi görünen hürriyeti bağlayıcı cezaya fazlaca baş-

vurulmasının parasal tutarından etkilenebileceklerdir. Sorun cezaevi mi inşa edelim, yoksa okul mu inşa edelim (!?) Evet, hürriyeti bağlayıcı ceza gerekli bir yaptırım olarak belirmekte ise de, bu yaptırımın tehlikeli suçlulara inhisar ettirilmesinde büyük yarar vardır.

12. 9. 4. 2. Yaptırımlara Özgü Alt ve Üst Sınırlar

Türk Ceza Kanunu özel hükümler bölümünde yer alan suçlar bakımından yaptırımlara özgü alt ve üst sınırlara yer verilmiştir. Cezaların alt ve üst sınırları yaptırımın bireyselleştirilmesine olanak vermek üzere düzenlenmiş olup; yurtta işlenen suçların artış göstermesine karşısında temel cezanın artırılmasına olanak veren bu düzenlemede alt-üst sınır arasındaki aralığın niceliği bakımından kanuna bakıldığında 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13 yıllık farkların olduğu görülmektedir. Suçların toplumsal risk ve ciddiyet farklılıkları nedeniyle yaptırımsal farklılıkları doğal ise de, her suça özgü yaptırımın alt-üst sınırları arasındaki makasta beliren ve görünüşte suçların ciddiyetine oranı gibi mantıki bir açıklaması olmayan bu yaklaşım bir eleştiri odağı oluşturmaktadır.[241] Örneğin bir suç

[241] Suç istatistiklerinde belirgin şekilde farklılık gösteren suçlara örneğin hırsızlık ve ırza geçmelere, suçların içerdikleri ciddiyet farklılıkları nedeniyle, farklı ağırlık puanı vererek kombine etmek söz konusu edilmektedir. Ne kadar bisiklet hırsızlığı ve teşhircilik ne kadar meskun mahalden hırsızlık ve ırza tasaddiye eşit tutulabilir? 100 mu? 1000 mi? Bu bağlamda şu sorular da yanıtlanmalıdır: (a) Üç balık veya bir paltodan hangisi daha sıcak tutucudur? (b) Üç havuç ve iki patates toplandığında ne eder? (a)'da balık ve paltoyu bağlayan müşterek bir olgu olarak net kalori alınabilir. Balıkları yiyerek paltoyu giymediğimizde mi yoksa balıkları yemeyip paltoyu giydiğimizde mi daha sıcak hissedeceğimiz sorusuna doğru yanıt "palto belki de daha sıcak olabilir". (b) de ise havuç ve patatesin ait olduğu müşterek bir türü bulabiliriz ve bu yanıt beş sebze olacaktır.

Bu teorik yaklaşım ceza mahkemelerindeki reel iş yükünü saptama sürecinde devreye girebilir. Her mahkeme türüne gelen iş yükü için gerekli işlem sayı ve süresinde var olan farklılık, aynı mahkemeye gelen işler (suç vasfının ceza adaleti sürecinde değişmesi) içinde geçerlidir. Ne var ki, ceza mahkemelerindeki yıllık veya derdest iş yüküne değinildiğinde, tüm işler sanki aynı işlem süresini gerektirirmişçesine sayısal bir nitelen- dirme ile yetinilmekte; iş yükünün ağırlıklı ölçümü göz

için ön görülen 2 yıllık alt sınır ile 15 yıllık üst sınır mantıki açıdan bir çelişkinin ifadesi olmaktadır. Öte yandan 6 aya... , 1 yıla... , 2 yıla... , 15 yıla kadar şeklinde ön görülen yaptırımlarda belirlemelerin nasıl saptanabileceği de karanlıkta kalmaktadır. Bu durumda hükmedilen ceza yaptırımlarındaki eşitsizlik kaçınılmaz olacaktır. Bu düzenlemedeki çarpıklığı sergilemek üzere TCK'nu (2004) özel hükümlerde yer alan suçlara ait ay/yıl olarak yaptırım dilimleri dağılımı ile özel hükümlerde ki belli yıl aralığının kaç kez yer aldığına ait ayrıntılı tablolara aşağıda yer verilmiştir.

I. Tablo 88.

Min-Max (Yıl)	Kaç kez	Aralığı
1-2	3	1
1-3	32	2
1-4	7	3
1-5	10	4
1-6	5	5
2-4	9	2
2-5	23	3
2-6	3	4
2-7	4	5
2-8	1	6
2-10	1	8
2-12	**1**	**10**
2-15	**1**	**13**
3-5	4	2

Min-Max (Yıl)	Kaç kez	Aralığı
3-6	7	3
3-7	6	4
3-8	11	5
3-10	4	7
3-12	**1**	**9**
3-15	**1**	**12**
4-7	1	3
4-8	2	4
4-10	4	6
4-12	1	8
5-8	1	3
5-9	2	4
5-10	11	5
5-12	5	7

Min-Max (Yıl)	Kaç kez	Aralığı
5-15	**5**	**10**
6-10	4	4
6-12	4	6
7-12	2	5
8-12	5	4
8-15	5	7
10-15	10	5
10-20	**1**	**10**
12-16	2	4
15-20	5	5
15-24	**1**	**9**
20-25	2	5
20-30	**1**	**10**
24-30.	2	6

ardı edilmektedir. Bu durumu düzeltmek için farklı iş türlerini müşterek bir temele indirgemek doğrultusunda örneğin meskenden yapılan bir hırsızlığın belli sayıdaki trafik işine eşdeğerde olduğunun saptanması gereklidir. Bu süreçte belirlenen belli bir sayı, *ağırlık puanını* oluşturmaktadır. Bu bağlamda, cinsel suç içerikli bir davanın yargılama ve işlem süresi hırsızlığın dört katı ise, ağırlık puanı dört olacak ve her iki davaya bakan mahkemenin iş yükü 4+1=5 olacaktır. Kuşkusuz, ağırlık puanının belirlenmesi için mahkeme içi ve dışında görülen işlemler için gerekli süre ölçümleri yapılmalıdır. İşte bu türden yapılan ölçümler sonucunda 1993 yılında ceza mahkemelerine yeni gelen iş yükünün 1. 121. 521 olmasına karşın; reel iş yükünün 5. 766. 925 olduğu saptanmıştır. Bkz., M. T. Yücel, *Kriminoloji*, İstanbul (Umut Vakfı Yayını) 2004, ss. 15-16.

Not: Tabloda alt-üst hadler arasındaki makasın büyük olduğu sütunlar *bold*'lu olarak gösterilmiştir.

II. Tablo 89.

Min-Max (ay)	Kaç kez	Aralığı-ay
1-3	1	2
1-6	3	5
1a -1y	3	11
1a-2y	**1**	**23**
2-6 a	4	4
2a-1y	6	10
3a-1y	15	9
3a-2y	**7**	**21**
4a-1y	2	8
4a-3y	**2**	**32**
6a-1y	8	6
6a-2y	**8**	**18**
6a-5y	**1**	**54**
9a-3y	**1**	**27**

III. Tablo 90.

Dilim/aralık genişliğine göre yoğunluk dağılımı

Aralık genişliği (yıl)	Kanunda kaç kez yer aldığı
5	45
2	54
3	39
4	31
7	14
6	11
10	8
1	11
9	2
12	1
13	1
8	1

Öte yandan md. 190. yer alan *"... on yıldan az olmamalı"* ve keza *"on beş yıla kadar..."* ile 170. md. Etkin Pişmanlıktaki 1/3- 2/3 ve Yağma'daki 1/6-1/3 aralığındaki oranı saptarken referans değerin ne olacağı belli olmadığından uygulamada yaptırımda farklılıklar, eşitsizlikler kaçınılmaz olmaktadır.[242]

[242] Kuralların kendilerine vücut veren haklı nedenlere göre dar ve kapsamlı olması: Modern hükümetlerin gadrine uğramış bir kişi kuralların ne derece keyfi sonuçlar doğurmakta olduğunu bilir. Özelleştirilmiş/bireyselleştirilmiş kararlar adil olabilirken, bireysel durumları yeterince göz önüne alamayan kararlar adil olmayabilir. Cezaya hükmedilmesi sürecini irdelediğimizde, açık uçlu takdir yetkisi çokça eleştirilerek, ilgili değişkenlerin sayısı oldukça fazla olduğunda, rijit nitelikli kurallara dayalı kararların fazlaca adaletsizlik üreteceğine değinilmiştir. Norveç'te alkollü vasıta kullanma hakkındaki yasa kuralının rijit infazının, kandaki alkol yüzdesinin 0.05 üzerinde olması halinde üç haftalık hapis cezasına

Bu durumda cezaların suça göre değil hâkime göre değiştiği kanısı suçlular arasında oluşmakta ve ceza adaleti sistemi olan güven duygusu zayıflamaktadır.

Cezada ödeşme ilkesine göre oranlılık koşulu bağlamında hafif suçlar için hafif cezalar ön görülürken, ağır suçlar için ağır cezalar ön görülmektedir. Bu önerme uyarınca aşağıdaki şekilde olası suçlar ve olası cezalar başlığı altında iki kolonda suçlar ve cezalar dizine yer verildiğinde, suçlar kolonunda yer alan her suçtan (S2, S1) cezalar kolonunda yer alan (C2, C1) cezalara çizilen çizgilerin birbirini kesmemesi gerekmektedir.

Tablo 91.

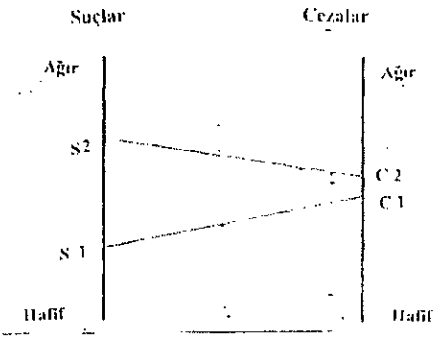

Cezada ödeşme gereği olması gereken görüntü böyle ise de, her suça özgü aşağı ve yukarı hadler arasındaki makasın çok fazla olmasınedeniyle hafif suçlara özgü yaptırımların ağır cezalar kümesinde yer aldığına tanık olunmaktadır.

Tablo 92.

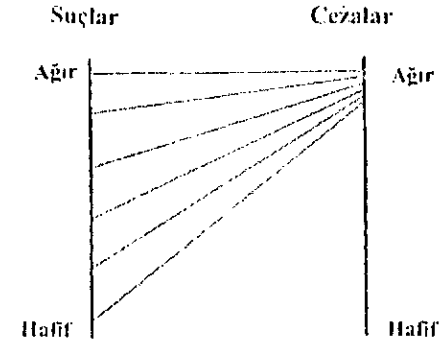

mahkumiyetin kişinin arabasını garaja sokması veya hayat kurtarmak üzere olması halinde de uygulanması kayda değer bir örnektir. M. T. Yücel, **Hukuk Felsefesi**, Ankara, 2004 s. 148.

Öte yandan suçlar kolonunda yer alan ağır suçlara ait cezaların da hafif cezalar kümesinde yer alması olasılığı vardır.

Tablo 93.

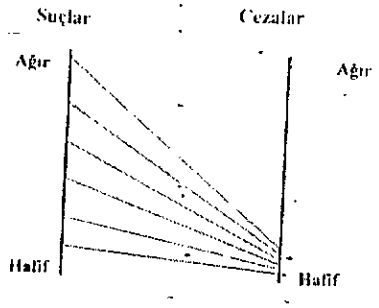

Bu şekillerinde sergilediği üzere, TCK. 3. maddesinde yer alan *"Suç işleyen kişi hakkında işlenen fiilin ağırlığıyla orantılı ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunur"* normuna rağmen suçların ağırlığı ile hükmedilen yaptırım ağırlığının eşleşmesi olasılığı azalmakta ve sonuçta klasik *lex talionis*[243] fire vermektedir..

Kuşkusuz, suçlara özgü ceza dilimlerinin saptanmasında bilimsel bir standardın olması gerekir; en azından belli derecede mağdura *verilen zararın boyutu* (ihlal edilen menfaat/yarar) ile *suçlunun sorumluluk derecesine* (kasten öldüren veya yaralayan sanığın taksirle aynı eylemlerde bulunandan daha ağır şekilde cezalandırmayı beklemesi) göre verilecek bir ağırlık puanı esas alınabilir. Sorumuz şöyle ki, TBMM Adalet Komisyonu bu saptama işleminde hangi ölçütleri kullanmıştır?

İşte, yine hâkimin takdirine bırakılan ve fakat bilimsel referanstan yoksun bir düzenleme de şöyledir:

Malın değerinin az olması

Madde 145- *Hırsızlık suçunun konusunu oluşturan malın değerinin azlığı nedeniyle, verilecek cezada indirim yapılabileceği gibi,suçun işleniş şekli ve özellikleri göz önünde bulundurularak, ceza vermekten de vazgeçilebilir.*

---

[243] Ayrıca bkz., L. Katz, "Criminal law", *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, (Ed. By D. Patterson) Blackwell Publishers, 2000. pp. 80-95. I. Kant, *The Metaphysics of Morals*, (Trans. by M. Gregor) Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1991, (333) 141; M. T. Yücel, *Hukuk Felsefesi*, Ankara 2005, s. 184.

Yağmadakinin aksine burada malın değeri az olması halinde ne kadar indirim yapılacağı belirtilmemiştir. Öte yandan, malın değeri az olduğunda ilk soruşturma evresinde C. Savcılığınca takipsizlik kararı verilmesi dava ekonomisi açısından gerekli bir tedbir olarak belirmektedir. Nitekim mevcut ceza usulü kanununda buna yer verilmektedir.

Madde 152(2) *Yağma suçunun konusunu oluşturan malın değerinin azlığı nedeniyle, verilecek ceza üçte birden yarıya kadar indirilebilir.*

Değer konusunda Yargıtay daireleri arasında beliren farklılığı gidermek açısından ölçüye bir standart getirilmemesi bir sakınca olarak belirmektedir.

Ceza yaptırımları arasında yer alan etkili bir yaptırım türü de para cezasıdır. Bu yaptırımın kişinin mali durumuna uyarlı bir etkinlikte hükmedilmesini sağlamak, zengin ve fakir açısından oranlı ve adil bir yoksunluk sağlamak üzere günlük para cezası Kanunda hükme bağlanmıştır. Şöyle ki,

12. 9. 4. 3. Gün Para Cezası

Madde 52- (1) *Adli para cezası, beş günden az ve kanunda aksine hüküm bulunmayan hallerde yediyüzotuz (StGB, Section 40-beş-üçyüzaltmış) günden fazla olmamak üzere belirlenen tam gün sayısının, bir gün karşılığı olarak takdir edilen miktar ile çarpılması suretiyle hesaplanan meblağın hükümlü tarafından Devlet Hazinesine ödenmesinden ibarettir.*

5-730 gün aralığı çok fazladır. Gün sayısı 1-120 olabilir; yalnız sanık birden çok suçtan yargılandığında yukarı sınır 180 güne çıkartılabilir. Ne var ki, özel hükümler kapsamında suçlara özgü yaptırımlarda *"Bin gün, bin beş yüz gün,iki bin gün, üç bin gün,beş bin gün, on bin gün ile yirmi bin güne kadar..."* ölçüler ön görülmüştür. Soru bu saptamaların mantığı var mıdır? Günlük miktar ne ye göre saptanacaktır? Bu saptamada yer alacak ekonomik ve şahsi parametreler nelerdir? Nasıl saptanacaktır?[244] Hâkiminin takdirine mi bırakılacak? Bırakıl-

[244] Sokrates, *"Para cezasını, ancak benim verebileceğini kadar kesmenizi dilerim"*

mayacaksa bunu saptamak için özel bir değerlendirme birimine ihtiyaç olmayacak mı? Denetimli serbesti kurumunda olduğu gibi etkili bir uygulamanın gerektirdiği örgütlenmenin parasal tutarı hesaplandı mı? Yoksa istim arkadan gelir düşüncesiyle Batı'da 100 yıl önce uygulamaya koyulan kurumları fantezi olarak yasallaştırmak ötesinde bir işlevi olmayacağı göz ardı mı edilmektedir. Yok eğer mali durum (net geliri) bakımından kişinin beyanına itibar edilecekse, Finlandiya ceza kanununda olduğu gibi yanlış bir beyana özgü *"özel bir suç"* oluşturmaya gerek yok mu? Bu konuya ilişkin Kanundaki normatif düzenleme aşağıda sergilenmektedir:

(2) *En az yirmi ve en fazla yüz Türk Lirası olan bir gün karşılığı adli para cezasının miktarı, kişinin ekonomik ve diğer şahsi halleri göz önünde bulundurularak takdir edilir (StGB'de 2 DM-10. 000 DM).* Yasa'da bu miktarın enflasyona karşı artışı için bir düzenleme getirilmediği görülmektedir!

(3) *Kararda, adli para cezasının belirlenmesinde esas alınan tam gün sayısı ile bir gün karşılığı olarak takdir edilen miktar ayrı ayrı gösterilir.*

(4) *Hâkim, ekonomik ve şahsi hallerini göz önünde bulundurarak, kişiye adli para cezasını ödemesi için hükmün kesinleşme tarihinden itibaren bir yıldan fazla olmamak üzere mehil verebileceği gibi, bu cezanın belirli taksitler halinde ödemesine de karar verebilir. Taksit süresi iki yılı geçemez ve taksit miktarı dörtten az olamaz. Kararda, taksitlerden birinin zamanında ödenmemesi hâlinde geri kalan kısmın tamamının tahsil edileceği ve ödenmeyen adli para cezasının hapse çevrileceği belirtilir.*

Kanunda bazı suçlara özgü gün para cezalarının dağılım ve aralığı ise şöyledir:

1000 gün-2000 gün
3000 gün-5000 gün
10.000 gün-15.000 gün
20.000 gün -

Eflatun *Sokrates'in Müdafaası*, Maarif Matbaası, 1942, s. 42.

TCK 282. madde de ise minimum yer verilmeyip, 20.000 güne kadar adli para cezası olacağı hükme bağlanmıştır.

Bu sayısal görünümler oldukça abartılı olup; yukarda belirtildiği üzere makul bir hadde çekilmesi gerekmektedir. Öte yandan, (suçlunun mali durumuna göre) günlük para cezası Avrupa orijinli gözükmekte ise de, eski Türk Ceza uygulamasına hiçte yabancı değildir. Osmanlı'da gani, orta halli, fakir ve çok fakir diye yapılan sınıflandırmaya göre para cezası için belirlenen oranlar ise 4:3:2 veya 8:4:2:1 veya 10:5:3 vs. idi. Gün para cezasındaki *(day fine)* karanlık delik sanığın mali durumunun gerçekçi olarak saptanmasıdır.

Yukarıdaki düzenleme bağlamında hâkim para cezasına hükmederken (*birincisi*, para cezasına esas olacak gün sayısını; *ikincisi*, bir günlük birim için para cezası miktarını; ve *üçüncüsü*, mehil, taksit sayısı ile taksitte ödenecek miktarına ait olmak üzere) üç evreli bir takdir kullanacaktır. Ödenmeyen adli para cezasının hapse çevrileceği kanunda belirtilmişse de, yöntemine işaret edilmemiştir. Bu konuda *Cezaların İnfazı Hakkındaki* 647 sayılı kanunun 5. madde hükmü ile kırk yıllık uygulamasına ilişkin içtihat birikimi ile kanunun referans kaynaklarından StGB Section 43'deki "*... Bir günlük birim para cezasına, bir günlük hürriyeti bağlayıcı ceza tekabül eder.*" hükmü göz ardı edilmiş bulunmaktadır. Bu bağlamda para cezasına ilişkin yadsınamayacak iki tehlike göz önünde bulundurulmalıdır: Birincisi, daha az varlıklı bir suçlunun hapis cezası almasına karşılık diğer suçluya adli para cezası uygulanması yanlışlığıdır. Kanun önünde *eşitlik ilkesi* (TCK m. 3) suçlunun hapis cezasından bedel karşılığı kurtulmasına izin vermemektedir. Belki de daha az belirgin olan ikincisi ise, para cezasını ödeme gücünden yoksun olan suçluya daha ağır bir yaptırım uygulanmasının yanlışlığıdır. Adli para cezasına hükmedilip edilmemesinde ölçüt servet veya fakirlik değil, işlenen suçun sergilediği ciddiyettir.

12. 9. 5. Denetimli Serbestlik Rejiminde Öncelikler

Bütçe harcaması ve insan söz konusu olduğunda metot önem kazanmakta; ceza siyasetinde atılacak adımların olabil-

diğince kuşkuya yer vermeyecek sonuç alıcı nitelikte olması üzerinde durulması gereği kendisini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda paradoksal bir anlatımla önceliği *"öncelikler"* almaktadır. *Önceliklerimizin ne olduğunu bildiğimizde, hedeflerimizi belirlememiz ve kovalamamız kolaylaşır.* Bu bölümde genelde ceza siyasetinde, tikelde de denetimli serbesti rejiminde "cezalandırma gücünün ekonomisi" açısından öncelikler irdelenmektedir.

Çağdaş ceza siyasetinde öncelikler şöyle belirmektedir:

• Suç işlemenin önlenmesi yaklaşımları,

• Ceza hukukuna en son çare olarak başvurulması(*ultima ratio ilkesi*),

• Tutuklamaya gerekmedikçe başvurulmaması-adli kontrol seçeneğine elverdiğinde fazlaca başvurulması,

• Adli para cezası ile hapis cezasına alternatif yaptırımlara fazlaca yer verilmesi,

• Belli bir süre TCK Md. 61 uygulamasına anlam kazandırmak açısından özellikle *tehlikeli suçlular* hakkında *SAR* (sosyal araştırma raporu) düzenlemesine öncelik verilmesi ve hâkimlerin bu raporları incelemek için yeterli zaman ayırmaları,

• İnfaz sonrası koruma (*parole*) açısından mükerrir ve itiyadi suçlulardan şiddet içerikli suç işleyenler ile uyuşturucu madde/ilaç bağımlıları ile cinsel sapıklara öncelik verilmesi ve bunlar için gözetim ve yardım hizmetlerine yoğunlaşmalı; tretman programlarında *denklik* ve *duyarlık* sağlanmalı; tehlikelilik açısından mala karşı suç işleyenlerden şahsa karşı suç işlemeye sıçrayanlar ile TCK 32/2 maddesine göre hüküm giyenler önemsenmelidir.

Halk, suç ve terör eylemlerinin azaltılması gerektiğini; suç ve terör eylemlerinin bedel ve sonuçlarını bildikleri gibi; doğrudan veya dolaylı suç mağduru oldukları için suç korkusunu da bilmektedirler. Suçlulukla savaşım için ihtiyaç duyulan, yinelersek, stratejik bir *eylem planı*dır. Bu doğrultuda adaletin gereği olan *yargılı infaz*, hukukun üstünlüğü ve kamu düzeni açısından gereklidir. Yargılı infazın yok olduğu yerde yargısız infazların olması olağandır. Bu bağlamda şu sorular temel ni-

teliklidir: Ceza veremeyen, vatandaşına güven duygusu içinde yaşama hakkı sağlayamayan devlet olur mu? İşte yanıtlarını da beraberinde getiren bu soru çıkmazından hukukun üstünlüğü kadar hukukun etkinliği ile kurtulacağımız bilinmelidir. Hiç kuşkusuz, *"hukuk devletinin en önemli bir niteliği güvenilir olmasıdır"*. Ve bu doğrultuda adalet, siyasi iktidarı da kapsamına almaktadır.

Toplumdaki yüksek suç oranının varlığı ve devamı karşısında kamu oyu gündeminde ilk sıraya oturan bu sorunla baş edebilmek için her siyasi iktidarın ekspres çözümler aramasına hiç şaşmamalıdır. Yalnız yüksek suç oranı oluşturan nedenler, ceza adaleti sisteminin olası etkisini göstermesinden çok önce var olduğundan yeni müesseselerle amaçlanan yanıtların her zaman tatmin edici olması beklenmemelidir. Öte yandan, kısa süreli çözümlerin (çoğu yönlerden) pahalı olacağı gibi dikkatleri uzun süreli çözümlerden saptıracağı da göz ardı edilmemelidir.

İşte zaman zaman toplumların gündeminde birinci sıraya oturan bu güvenlik sorunu; suçların olabildiğince üstesinden gelinmesi, daha da iyisi, önlenmesini gerektirmektedir. Evrensel boyutta suç/terör olgusunun doğal sonucu olarak oluşan toplumsal endişe sonucu toplumsal ve bireysel savunma istemlerinin de arttığı görülmektedir. Bu nedenle etkin ve ekonomik yöntemlerle (daha az sosyal harcamalarla) suça karşı neler yapılabileceği ve suçlunun cezalandırılması/tedavisinde hangi olanakların bulunduğu/hangilerinin başarı olabileceği sorusu her zaman güncelliğini koruyacaktır.[245]

Soruna stratejik amaçlar doğrultusunda yaklaşıp,mikro/makro bağlamlarda ilişkilendirmek ve irdelemek gerekmektedir. Aksi takdirde, amaç-değerden yoksun kurumsal ego tatmini ile çok iyi işler yapılması illüzyonuna kapılmak risk ve tehlikesi vardır.

[245] Türkiye'nin vergi gelirlerinden iç borç ödemelerine ayrılan payın son beş yıldır süregelen artışı ve 2002 yılında % 78.5'i (93.7 milyar doları) bulması karşısında sosyal nitelikli harcamalar oldukça sınırlıdır.

Suçluların tretmanı ve iyileştirilmesi (*özel önleme*) konusundaki girişimlerin planlanması ve uygulaması sürecinde genelde şu soruların dinamik bir anlayışla irdelenmesi gerekmektedir:

- Tasarlanan suç önleme teknik ve mekanizmaları nelerdir?
- Bunların suçu azaltacağına nasıl inanılmaktadır?
- Bunlar gerçekte nasıl çalışmaktadırlar?
- Hangi parametreler (engeller veya hatalar) bu mekanizmaların düşünüldüğü gibi çalışmasını önlemektedir?
- Bu engeller veya hataların giderilmesi için yapılabilecek şeyler yok mudur?

12. 9. 5. 1. Değişim

Hiç kuşkusuz, mevcut yasal düzenlemelerle bir değişim sürecine girmiş bulunmaktayız. Yaşamda değişmeyen *"değişim"* gerçeğine karşın değişimin çok sancılı bir süreç olduğu açıktır. 1978 yılında Elazığ ve İzmir'deki suçlu çocuklara özgü kurumların ismi *"Çocuk Ceza ve İslahevi"* iken, genel müdür olarak tarafımdan çıkarılan bir genelge ile *"Çocuk İslahevi"* olarak değiştirdiğimde beliren tepki karşısında şimdi bu yeni kurumları hazmetmenin ne kadar zorlu bir iş olduğunu algılamak benim için zor olmuyor. Ceza adaleti sisteminde yer alan eyleyicilerin enerjisi yeni kurumların işlev ve etkinliği için neler yapabileceğine odaklanmalıdır.

Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanunu, Çocuk Koruma Kanunu ile *Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu* (beş kanun) ile normatif temelleri oluşan *Denetimli Serbestlik* ile *Yardım Merkezleri(probation) ve Koruma Kurulları(parole)* müesseseleri ile Türk ceza ve infaz siyasetinde köklü bir değişime tanık olunmaktadır: Bir taraftan suçlu psikolojisini esas alan *"fiil değil, fail cezalandırılmalıdır"* ilkesi egemen olurken, öte taraftan ceza adaleti sisteminde *"her şey sanki suçluları*

korunmaya yönelik" yaklaşımında mağdurlar açısından beliren büyük bir haksızlık ve dengesizlik *"mağdur için adalet" (victim justice)* ilkesi ile giderilmektedir. Şüpheli/ sanık/hükümlü hakkında hazırlanacak sosyal araştırma raporu mağdurlar için de düzenlenecek; kendilerine gerekli psiko-sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde yardım yapılacaktır. Bu cümleden olarak ceza adaleti sistemi biçimsel bir süreç olmaktan çıkarak suçlu/mağdur hakkında bilgi üreten devasa bir mekanizma haline dönüşmektedir. Bu müesseselerin doğasına özgü nitelik doktor hasta ilişkisinde hasta kişinin iyileşmesinde gerekli olan *işbirliğinin* şüpheli/sanık/hükümlü için de ön görülmesidir.

Anglo-Sakson ve Kıta Avrupa'sında yüz yılı aşkın bir süredir uygulaması olan ve sıkıntıları da dile getirilen bu müesseselerin ülkemizde *standart ve etkin* bir uygulamaya kavuşmasının uzun bir zaman alacağı ve parasal tutarının küçümsenmeyecek ölçüde olmasının beklenmesine karşın bir yaptırım/tedbir tekniği olarak hapis cezası ve tutukluluk hali ile karşılaştırıldığında oldukça ekonomik ve insancıl bir yaptırım/tedbir (*adli kontrol*) olduğu penolojik bir gerçeklik ifadesidir. Bu müesseseler bağlamında tesis edilen *"danışma kurulu", "koruma kurulu"* ve *"gönüllü çalışanlar"* gibi enstrümanlarla halkın suçlulukla ve mükerrirlikle mücadele stratejisinde aktif rol almasının normatif referansı sağlanmış bulunmaktadır. Bu siyaset doğrultusunda kriminolojik ve penolojik gerçeklerin halk katında benimsenmesi kolaylaşacak ve suçlulara karşı yaygın olan ön yargı/mit'lerin değişmesi sağlanabilecektir. Bu süreçte, bu müesseseler hakkında hukuk öğrencilerinde teorik ve pratik bilinç sağlamak üzere *Kriminoloji, Adalet Psikolojisi* ile *İnfaz Hukuku*'nun seçmeli ders olmaktan çıkarılması sağlık verilmektedir.

Ceza siyasetinde yol haritasına temel olacak istatistik verileri açısından infaz evresi verilerine bakıldığında hiçte istenilmeyen bir tablo cezaevi nüfusundaki artıştır. Anlaşılan bu parametrenin önemi yeni ceza siyasetinde rol alanlarca hiç göz önüne alınmamış gibidir.

2005 yılında yetişkin suçlular hakkında verilen mahkumiyet kararlarındaki yaptırım % dağılımı

Tablo 94.

Hapis	Para Cezası	Hapis ve Para	Erteleme	Diğer Tedbirler
10.8	39.1	6.6	33.2	10.0

1993 yılında yetişkin suçlular hakkında verilen mahkumiyet kararlarındaki yaptırım % dağılımı

Tablo 95.

Hapis	Para Cezası	Hapis ve Para	Erteleme	Diğer Tedbirler
32.6	38.6	6.5	16.7	5.6

Yukarıdaki 1993 ve 2005 yılları verilerine bakıldığında hapis cezası uygulamasında % 21.8'lik bir azalma; erteleme de % 16.5'lik diğer tedbirler de % 4.4'lük bir artış olmasına karşın cezaevi nüfusu yoğunlaşma göstermekte; yeni ceza siyaseti ile çekilen hapis cezası medyan süresinin artması sonucu cezaevi nüfusu sorunsallığına avdet edileceğine kesin gözle bakılmaktadır. Aşağıdaki tablolarda veriler bunun sinyallerini vermektedir.

Tablo 96. Cezaevi Nüfusu

	1 Ekim 2006		1 Mart 2007	
Tutuklu	42.581	% 62,5	49.512	%62,5
Hükümlü	25.571	% 37,5	29.665	% 37,5
Toplam	68.152		79.177	

Ülkeler itibariyle 100. 000 nüfustaki cezaevi nüfus oranı (2007)

Tablo 97.

Ülke	Oran
ABD	730
Almanya	91
Fransa	90
Finlandiya	66
İngiltere ve Galler	139
İspanya	126
İtalya	100
Kanada	116
Romanya	215
Rusya	597
Türkiye	107

1 Ekim 2006 tarihi itibariyle suç türüne göre cezaevi nüfusu dağılımı

Tablo 98.

Suç türleri	Sayısı	%
Adam Öld.	**15.895**	**23.3**
Taksirle A. Ö.	483	0.7
Cinsel suçlar	3. 588	5.2
Hırsızlık	**14. 095**	**20.6**
Gasp	**7. 124**	**10.4**
Dolandırıcılık	1.330	1.9
Uyuşturucu madde Tic.	6.614	9.7
Uyuşturucu kullan-mak. .	256	0.3
Suç işlemek-örgüt kurma	792	1.1
Devlet/birlik bozma	1.545	2. 2
Silahlı örgüt	1.522	2.2
Özel Kanunlar	**7.655**	**11.2**
Genel Toplam	68.152	

Bu tabloda görüleceği üzere her suç türü/suçlu profili açısından infaz sonrası tretman için genel taktikler geliştirilmelidir. Bu doğrultuda, infaz sonrası koruma (*parole*) gözetim/yardım görevliler ile hükümlüler arasında her suç türüne özgü kişilik profilleriyle eşleşme sağlanması için çaba gösterilmelidir. Bu bağlamda etkili gözetim işlevine olanak sağlanması açısından her görevliye düşen iş yükünün üstesinden gelinebilecek nicelikte olması üzerinde titizlikle durulmalıdır.

12. 9. 5. 2. Tutukluluk

Yıllardır değişmeyen ve yüksek bir oran sergileyen tutuklu sayısı, tutuklama yasağı (CMK 100/4 m), adlı kontrol (CMK 109 m) enstrümanı ile *tutuklulukta geçecek süre* (CMK 102. m) düzenlemesinin bu oranda ne derece bir azalma sağlayabileceği izlenerek görülecektir. Bu süreçte ciddi bir boşluk yaratmamak üzere adli kontrolün etkin bir uygulamaya kavuşturulması önem kazanmaktadır.

CMK - Adlî kontrol

Madde 109 – *(1) 100. maddede belirtilen tutuklama sebeplerinin varlığı halinde, üst sınırı üç yıl veya daha az hapis cezasını gerektiren bir suç sebebiyle yürütülen soruşturmada, şüphelinin tutuklanması yerine adlî kontrol altına alınmasına karar verilebilir.*

(7) (Ek: 6/12/2006 – 5560/19 m.) Kanunlarda öngörülen tutukluluk sürelerinin dolması nedeniyle salıverilenler hakkında birinci fıkradaki süre koşulu aranmaksızın adlî kontrole ilişkin hükümler uygulanabilir.

Tutuklama, yargılama hukuku açısından zorunlu durumlarda, hâkimin verdiği kararla hürriyeti bağlayıcı bir cezaya hükümlü olmayan bir sanığın kişi hürriyetinden yoksun bırakılmasıdır. Tutukluluk siyasetine egemen olması gereken norm-ilkeler ise şunlardır: Kişi suçluluğu kanıtlanıncaya dek masum olduğundan, bir suçla itham edilen hakkında durumlar kesinlikle gerektirmedikçe tutuklama kararı verilmemesi; bu

nedenle, tutuklamanın "*zorunlu bir kötülük*" olarak istisnai bir tedbir olarak kabul edilmesi; hiçbir zaman mecburi olmaması ve ceza amacı ile kullanılmaması; tutuklama sorusu söz konusu olduğu veya olabileceği her durumda ilgili kişinin avukatıyla (kendi seçimi/resen) temsil edilmesi; haksız tutuklananlara tazminat verilmesi; tutukluluğun yasa/ adli makamca belirlenecek makul ölçüdeki kısa aralıklarla gözden geçirilmesi (CMK 102, 208 m.); tutukluluk süresinin minimuma indirilmesi için hazırlık/yargılama sürecinin mümkün olduğunca hızlandırılması; ve hazırlık soruşturmasında tutuklu işlere öncelik verilmesi gereklidir. Kuşkusuz, tutuklu olanların önce yargılanmak hakkı vardır.[246]

Tutuklu sanıkların kefaletle salıverilmesi hususu ise; sanıkların ekserisinin fakir ve kefalet temin edebilecek kudretten yoksun olmaları sebebiyle kefalet, sosyal sınıflar arasında bir ayrıcalık yaratılmasına neden olacağından, bu sonuçları mümkün olduğunca azaltmak amacıyla islah edilmesi gerekmektedir. Adli kontrol bu doğrultuda etkili bir enstrüman olabilecektir. TCK'da üç yıl ve aşağısı hapis cezasını içeren madde sayısı fazlaca kabarık bulunmaktadır. Kanunlarda öngörülen tutukluluk sürelerinin dolması nedeniyle salıverilenler hakkında süre koşulu aranmaksızın adlî kontrole ilişkin hükümler uygulanması ön görülmüştür.

SAR saptaması hiçte kolay bir iş değildir. Nasıl ki, bireyler çıplaklarını kapatmak için giyinmekte iseler de, kişiliklerini gizlemek üzere de kamuflaja başvurmaktadırlar. İşte bu nedenle, kişilerdeki yetkinliği ya da yetersizliği belirlemek pek de kolay bir iş değildir. Çünkü kişilik yapısı kendini bir çırpıda dışa vurmaz. Gerçekte her kişi maskelidir; kişiliği iyiden iyeye oturmamış bireyler özellikle psikopat kişiler daha çok maskelidirler. Bu süreçte içimizi gizlemek adına dışımızda parlak bir vitrin sergileriz. İnsanın insanı kandırdığı işte bu vitrindir. Bu vitrin, kişiliğin saptanmasını güçleştireceğinden kişilik saptaması genelde kısa sürede kotarılacak bir iş değildir. Kişi-

[246] Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Tutukluluk Hakkındaki R (80) 11 sayılı Tavsiye Kararı. Becceria; *Suçlar ve Cezalar*, (Çev. M. Göklü) İstanbul 1950, s. 262.

liğimizin ana çizgileri her zaman ruhsallığımızın çok ama çok derinlerinde yuvalanmıştır. Bu konuda rapor hazırlanacak kişi ile ilk temas ve sabırlı olmak çok önemlidir. Ciddi ve mesafeli bir tavır takınılması kadar kendisiyle *"rapor"* sağlanması da önem kazanmaktadır. Bu rapor hazırlama sürecinin ilk adımını oluşturan ilk temas belki de tretman projesinin çok önemli bir öğesini oluşturacaktır. Bu bağlamda görevli ile suçlunun eşleşmesine özen gösterilmelidir.

Mükerrir hakkında cezanın infazından sonra *denetimli serbestlik tedbiri uygulanır.* Denetimli serbestlik tedbirinin, *itiyadi suçlu, suçu meslek edinen kişi veya örgüt mensubu* suçlu hakkında da uygulanmasına hükmedilir.

Suçların büyük bir oranı mükerrir/itiyadi ve mesleki suçlular ile teröristlerce işlenmektedir. Bu anlatımlara özgü çıkarımlar ise şöyledir:

- İlk defa ve mükerrir suç faillerinin payları, onlar tarafından işlenen suçların payına ters orantılı olduğu;
- Suçluların yaklaşık %5'nin suçların yaklaşık %35'ini işlediğidir.

Hükümlülere özgü risk değerlendirilmesinde, cezaevinden salıverilme (şartlı / bihakkın) sonrası kişinin topluma uyumunu riske atabilecek içsel/dışsal faktörlerin belirlenmesi (örneğin iş olanakları, maddi/ manevi destek sistemleri, yeni suç işleme eğilimi, tehlikelilik vs.) gerekmektedir. Bu bağlamda *"tehlikelilik"* faktörlerden yalnızca biri olarak belirmektedir.

Risk değerlendirilmesinde, bazı potansiyel risk faktörleri ile tehlikelilik arasında ilişkisel illüzyona da tanık olunmaktadır. Bunun en belirgin örneği de, akıl hastası kişilerin, şiddet ve tehlikeli olmalarının akıl hastası olmayanlara göre fazla olduğuna çoğu insanların inanmalarıdır. Ne var ki, bu türden kuvvetli bir ilişkiye işaret eden çok az kanıt vardır.

Davranışları tahmin etmek her zaman aynı derece de kolay olmamaktadır. Eğer davranış toplumda sıkça var olan bir davranış türü ise, örneğin çay içme, o davranışa özgü tahmin yapılması çok kolay olurken; bir şahsın çay içip içmediğini tah-

min etmeniz istenildiğinde verilecek yanıtın *"evet"* olmasının doğruluk derecesi oldukça yüksek olurken, sıkça görülmeyen davranış türlerinde tahmin olasılığı düşük olmaktadır. Nitekim adam öldürme oranı Türkiye'de yaklaşık 100.000'de iki ise, kimin katil ve kimin maktul olacağını tahmin etmek oldukça zor ve belki de imkansız görülmektedir.[247]

Denetimli serbesti *(probation)* ve koruma *(parole)* merkezlerinin 133 mahalde kurulması planlanmış 4000 kişinin istihdam edileceği bu projede *personel seçimi/eğitimi* ile hizmet kalitesinde *standart sağlama* çok önemli olacaktır.

Projedeki personel dağılımı şöyledir: Sosyolog, psikolog ve sosyal çalışmacı oranı % 35.2 (1410), öğretmen oranı % 7.2 (290), infaz koruma memuru % 45 (1800). Bu eyleyicilerin temel görevleri arasında şunlar yer almaktadır:

• Türk Ceza Kanunu'nun 51. maddesinin beşinci fıkrası ile 191. maddesinin üçüncü fıkrası gereğince rehberlikle ilgili görevleri yerine getirmek;

• (e) (a), (b), (c) ve (d) bentlerindeki tedbirlerin uygulanması süresince hükümlüleri *izlemek, denetlemek ve yönlendirmek, hükümlülerin psiko-sosyal sorunlarını çözmek ve bunlara yardımda bulunmak, izleme ve denetleme sonucunu ve yükümlülüğe uymayanları ya da suç işleyenleri mahkeme, hâkim veya Cumhuriyet başsavcılığına bildirmek.*

Koşullu salıverilen hükümlünün tâbi tutulacağı denetim süresi, infaz kurumunda geçirilmesi gereken sürenin yarısı kadardır. Ancak süreli hapislerde hak ederek tahliye tarihini geçemeyecektir.

2006 yılında haklarında uyuşturucu madde tedavisine karar verilen suçlu sayısının % 33,9 (10.378) olması ve ülke genelinde uyuşturucu madde/ilaç suiistimalinin kronikleşmesi nedeniyle aşağıdaki önlemler paketinde yer alan öğeler bağlamında kurum içi/kurum dışı tretman faaliyetlerinin bir bütünlük göstermesi gereği denetimli serbestlik gözetim/yardım personelinin bu konularda yetkin olmaları sağlanmalıdır.

---

[247] M. T. Yücel, *Adalet Psikolojisi*, Ankara 2007 / *Kriminoloji*, Ankara 2007.

TCK 191. maddesi uyarınca;

(3) Hakkında tedaviye ve denetimli serbestlik tedbirine karar verilen kişi, belirlenen *kurumda uygulanan tedavinin* ve denetimli serbestlik tedbirinin gereklerine uygun davranmakla yükümlüdür. Hakkında denetimli serbestlik tedbirine hükmedilen kişiye *rehberlik edecek bir uzman* görevlendirilir. Bu uzman, güvenlik tedbirinin uygulama süresince, kişiyi uyuşturucu veya uyarıcı maddenin kullanılmasının etki ve sonuçları hakkında bilgilendirir, kişiye sorumluluk bilincinin gelişmesine yönelik olarak *öğütte* bulunur ve yol gösterir; kişinin gelişimi ve davranışları hakkında üçer aylık sürelerle rapor düzenleyerek hâkim,e verir.

(4) *Tedavi süresince devam eden denetimli serbestlik tedbirine,* tedavinin sona erdiği tarihten itibaren *bir yıl süreyle* devam olunur. Denetimli serbestlik tedbirinin uygulanma süresinin uzatılmasına karar verilebilir. Ancak, bu durumda süre üç yıldan fazla olamaz.

12. 9. 5. 3. Bilimsel Yaklaşım

Akıllı yurttaş, inançlarını uygulamaya koyarken onları sınıflandırma eğilimindedir; bir sorunla karşılaştığında hazinesindeki ilgili inançları, her birinin dayalı olduğu kanıta oranlamasını saptamak için irdeler. Bu yöntemin birinci basamağıdır. İkinci basamağı ise, alınan tedbir veya saptanan çözümün insan öznesine olan bedelinin, başlangıç ve idamesindeki tutarın, belirlenmesidir. İşte yapılan bu saptama ile kişinin inancı derecelendirilmektedir. Kant, bu durumu *"pragmatik kanı"* diye adlandırmaktadır. İşte bu mantıkla 2005/9986 sayılı *Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*'teki ilkelere göre gündem konusu müesseselerin vaz edilmesi kadar pratiğinde şu soruların devamlı gündeme gelmesi ve araştırılması ön görülmelidir:

1. Denetimli serbesti düzenlemesini gerekli kılan nedenlerin neler olduğu;

2. Düzenlemenin muhtemel fayda ve maliyetlerinin neler olduğu; faydaların maliyetlerinin çıkarılıp çıkarılmadığı;

3. Düzenlemenin kırtasiyeciliği ve bürokratik işlemleri artıran yönleri olup olmadığı;

4. Düzenlemeye uyumun nasıl sağlanacağı; ve

5. Düzenlemenin etkilerinin nasıl ölçüleceğidir.

Bu (*hükmün açıklanması öncesi, hüküm sonrası* ve *infaz sonrası*) yaptırıma "*delik kova*" teorisi uyarlandığında beliren aşağıdaki tablo etkinlik[248] klavuzu olabilir.

Şekil 10.

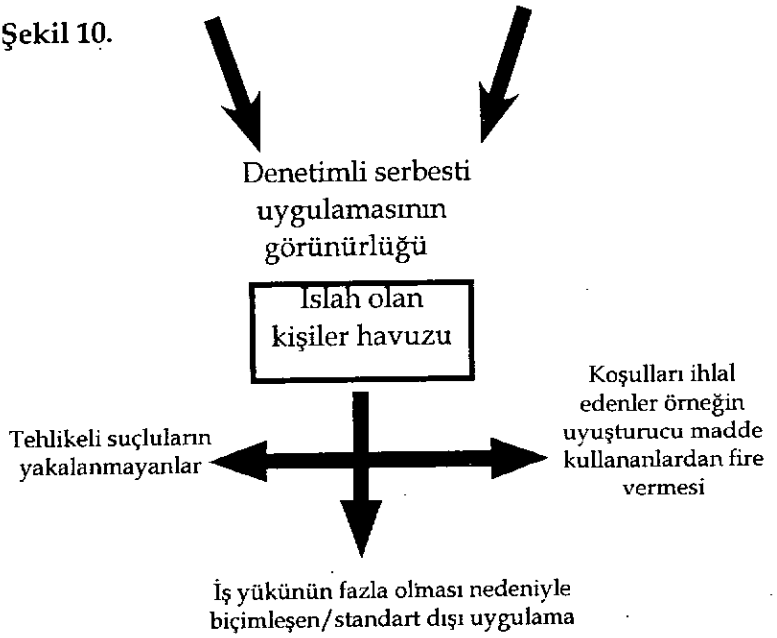

Denetimli serbesti kurumunun işlerliği ve etkinliği için anahtar kavram "*işbirliği*" kavramıdır.[249] Bir taraftan C. Savcıları ile hâkimler nezdinde oluşan ve bu kurumun yarar ve işlevi konusundaki bilinç ve iş birliği yanında denetimli serbesti görevlileri ile zanlı/sanık/adli kontrol yükümlüsü/ hükümlü arasındaki işbirliği; öte yandan bu kurumlar bağlamında

[248] Almanya için Bkz., H. Schöch, "Denetimli Serbestlik Yardımı ve Ceza Yargısı", *Suç Politikası*, Seçkin, Ankara 2006, s. 379.

[249] Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin *Toplum Yaptırımları ve Tedbirleri Hakkında Avrupa Kuralları Üzerine* (92) 16 saylı Tavsiye Kararı, *Suç Politikası*, Seçkin, Ankara 2006, ss. 308-22.

oluşan kurul üyelerinin/katılımcıların aktif ve işbirlikçi bir düşünceyle varlık göstermeleri/fazla sayıda gönüllü kişinin özellikle emekli öğretmenlerin bu alanda görev almasını gerektirmektedir.

12. 10. Ceza Yaptırımlarının Etkinliği-*Feed back İlişkisi*

Her toplumda bir kısım yetkililer toplumun diğer üyelerini asırlardır yargılamakta/cezalandırmaktadır.[250] Bu sürede bazı şeylerin öğrenilmiş olmasını beklemek mantıklı ise de, hâkimlerin çoğu kez yaptırımın etkinliğine ilişkin öngörüden yoksun olarak karar verdiklerine tanık olunmaktadır. Onların bilinçli uğraşı, yargılamanın adil olarak usul gereklerine uyarlı bir biçimde yürütülmesine odaklanmaktadır. Hükmedilecek yaptırımın etkinliği onların ilgi alanı dışındadır. Etkinlik öğrenimi ancak sistemde *feed back* olanağına yer verildiğinde sağlanabilir. Dart oynayan bir kişinin hedefle kendisi arasında bir perde olması halinde ancak her atışta hedefe ilişkin bilgi verilmesi halinde bu oyunu öğrenebileceği düşünülebilir. Ceza adaletinde hâkimlerin konumu dart oynayanlar gibidir. Hükümlüler gözden uzak oldukları ve yaptırımın onlar üzerindeki etkisi konusunda *feed back* bilgi verilmediği için hâkimler perde üzerinden dart oynama konumundadırlar. Afların gündemden düşmediği ülkemiz bakımından bu olgu daha da çarpıcı olmaktadır. Ceza siyasetinde daha ciddi bir kara delikte zamanaşımı nedeniyle düşmelerdir.[251] Bunların yıllık tutarı yaklaşık 400.000 civarındadır. Kanunda buna çare olarak artırılan zaman aşımı süreleri bir çare gibi gözüküyorsa da, kırtasiyeciliği körüklemesi ötesinde sakıncalı yanları da göz ardı edilmektedir. Suçluların yeniden sosyalleşmesi (*re-*

[250] Cezalandırmanın ahlaki temeli için bkz., M. T. Yücel, *Hukuk Felsefesi*, Ankara 2003, ss. 59-60.

[251] Tebliğnamenin tebliğ edilememesi nedeniyle son iki yıl içerisinde beliren düşme sayısındaki artış nedeniyle yaptırım etkisi sınırlı olan suçlara ilişkin dava dosyalarının temyiz üzerine Yargıtay Başsavcılığı'nca tebliğname düzenlenmeksizin ilgili daireye gönderilmesi hükme bağlanmıştır (Yargıtay Kanunu 28. maddesine fıkra eklenmesi- *RG* 21.07.2004-25529-madde 13).

socialisation) dile getirilmekte ise de, 81 yıllık uygulamadan, penolojik bilgiden yoksunluk bu yaklaşımı da sanal bir niteliğe büründürecektir.

Kanun için felsefede önemli bir değişiklikten söz ediliyor-*emperial* yaklaşımdan tüketici yaklaşımına doğru bir değişim olarak tercüme edilecek bu felsefenin biçim ötesinde *de facto* varlığına tanık olunmalıdır. Gerçek değişim için mağdura odaklanma bilinç ve kültürü yaygınlaştırılmalıdır. Buna ait düşüncelere aşağıda yer verilmiştir.

12. 11. Toplumsal Adalet Modeli

Bu modelde adaletin yerini bulması bağlamında güvenli toplumlar geliştirme ve mağdurun tatmin edilmesi hedeflenmekte; cezai olmayan alternatif tedbirlere ağırlık verilmektedir.

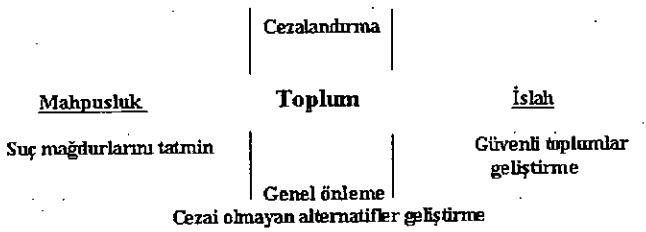

Toplum, doğal olarak suça karşıdır ve olması gereken de budur. Ne var ki, bu tepkide halkın dikkatleri suçtan ziyade suçluya kaydırılmış bulunmakta; yanlışların/sosyal sorunların yalnızca illegal yapılmak suretiyle çözümlenebileceği yanılgısına düşülmektedir. Hürriyeti bağlayıcı cezaya hükümlü suçluların toplumdan soyutlanarak cezaevine konulmasının, pahalı olduğu kadar sınırlı etkiye sahip olması; cezaevine giren her suçlunun yerine yenisinin türemesi karşısında suçlulukla mücadelede yeni modelin ne olmalıdır sorusu gündeme gelmektedir. Kuşkusuz, yeni model, toplumu ve toplumun en alt idare birimi olan *"mahalle"*yi temel alan yaklaşımdır. Bu model Türk toplumuna hiçte yabancı değildir. Ne var ki, kültürümüzde yerleşik olan *"mahalle namusu"*, *"çalınan malların bedelinin*

mahallece karşılanması", "*mahalle bekçisi*" ve "*mahalle karakolu*" ile toplumsal temelli modelin yeni içerikler kazandırılarak güncelleştirilmesi yerine günümüzde terk edilmesi karşısında, bu modelde saklı bulunan sinerjinin yeni bir içerikle aktive edilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımda mahalle sorun çözen bir birim olarak ele alınmalı; resmi ve gayri resmi hizmetler o düzeyde organize edilerek; karar alma süreçlerine sakinlerinin katkı ve katılımların gerektiği anlayışı yerleştirilmelidir. Bu bağlamda suçluların neden cezalandırıldıkları sorgulanmalı; sistem tutarsızlıklardan arındırılmalıdır. Bu durum 2001 yılı ve sonrası af kanunu tartışmaları nedeniyle oldukça belirgin olmuştur. Devlet ne hakla vatandaşlara karşı işlenmiş suçları affederek, onların ikinci kez mağduriyetlerine sebebiyet verebilir(?) sorusu kamu oyunda yankılandı ve oldukça da taraftar buldu. Soyulan, ırzına geçilenin toplum değil, mağdur kişi olması nedeniyle suçlunun borcu, bu nedenle, topluma değil, mağduradır. İşte yeni modelde "*giderici adalet*" gerçekçi bir paradigma olarak belirmektedir. Bu yaklaşım Türk Ceza sistemine yabancı olmayıp, İlk önce Cezaların infazı hakkındaki kanunda (1965) yer alan kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya alternatif bir tedbir olarak (*aynen iade veya tazmin*), şimdi de TCK 50. madde ile sistemde yer etmiş bulunmaktadır. Bunun geleneksel yaptırım sistemine göre başlıca avantajları şunlardır:

1. Suç mağdurlarına el uzatılması-yardım sağlanması;

2. Tazminat elde edebilme olanağının mağdurları suçları ihbar etmeye ve mahkeme huzuruna çıkmaya cesaretlendirmesi;

3. Tazminat keyfiyetinin, suçlunun kendisine bir şey yapılması yerine onun bir şeyler yapması olarak iyileştirilmesine katkı yapabileceği;

4. Bütçe gider harcamalarında önemli ölçüde tasarruf sağlanacağı;

5. Suçun kazançlı bir iş olmaktan çıkartılabileceğidir.

İşte aynen iade/tazminat etrafında şekillenen bu sistemin en büyük avantajı, hiç kuşkusuz, mağdurlarca sisteme

sağlanacak *"destek"* olacaktır. Çoğu mağdurların *cezai adalet* (hürriyeti bağlayıcı ceza veya adli para cezası) yerine *giderici adaleti* tercih ettiklerine dair fazlaca kanıt vardır. Mağdur için önemli olan çalınan malın iadesi, kırılan camın değiştirilmesi, hasar gören arabasının tamiri ve genelde zararının giderilmesidir. Bu beklenti oldukça gerçekçidir. Öte yandan, ailevi veya kişisel ilişkiler içinde bulunan kişiler arasında işlenen şiddet suçlarına bakıldığında cezai adaletin devreye girmesi sonucu sosyal ve aile bağları kopmakta ve tarafların uzlaşma şansı azalmakta/yok olmaktadır. Bu süreçte fail ve mağdur arasında beliren kutuplaşma ve oluşan taraftarla nefret ve düşmanlığın körüklendiğine tanık olunmaktadır Bu sosyolojik gerçek bile tek başına anlaşmazlıkları çözümleyici mekanizmanın ileride vuku bulacak şiddeti önlemek açısından ne derece önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Geleneksel ceza modelinde zarara zararla, acıya acıyla yanıt verilmekte (*lex talionis*); suçlunun ıstırabı arttıkça mağdurun ıstırabının azalacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşım mantığı ile *"göze göz dünyayı kör yapmış"* (Ghandi); zarara zararla verilen yanıt toplumdaki zararı katlamış; mağdur (kul) hakkı teslim edilmemiştir. Bu sistemde suç mağdurlarının menfaati/en belirgin ihtiyaçları göz ardı edilmektedir. Ceza hükmü mağdurun mağduriyetini belgeleyen resmi bir belge olmak dışında fazlaca bir anlam taşımamaktadır. Sistem *"mağdura ne olacağı"* yerine *"faile ne olacağına"* odaklandığından ceza hükmü ile mağdur eski bütünlüğüne kavuşamamaktadır.

Öte yandan, mağdurları yankıladığını iddia edenler, mağdurların ancak en ağır cezaların uygulanması ile tatmin olabileceklerini dile getirmekte iseler de, bu genelleme çoğu mağdurlar için geçerli değildir. Yukarda değinildiği üzere, iyileşme, iade, tazminat ve gelecekte mağdur olmayacağından emin olma çoğu suç mağdurları için temel amaçlardandır. İşte sosyal müdahalenin ana amacının toplumsal huzuru sağlamak, zararı gidermek, yaraları sarmak ve yeni suçların işlenmesini önlemek ise, ceza sisteminin başarısız olduğu yerde uzlaşma, iade ve tazminata dayalı *"giderici sistem"*in nasıl ve neden başarılı olacağını anlamak daha kolay olmaktadır.

İşte bu düşünceler doğrultusunda, bilinçli felsefi bir referans olmaksızın da, toplumların pisliklerini halı altına süpürmesi şeklindeki inancı gerçekçi ve uygun görülmeyerek terk edilmeğe başlamış; sosyal bir sorun olarak suçun, sosyal sistemin ürünü olduğu; sosyal açıdan belirgin bir şekilde *risk* oluşturduğu için kabul görmeyecek suçlar dışında kalan tüm suçların toplumda trete edilmesi ilkesi egemen olmaya başlamıştır. İşte hürriyeti bağlayıcı cezaya alternatif, toplum temeline dayanan bu iyileştirme yaklaşımı negatif ve özelikle kurumsal yöntemlerden daha etkili olmaktadır. İşte daha önce *Çocuk Mahkemeleri... Kanunu* ile getirilen ve YTCK'da kapsamlı şekilde düzenlenmiş bulunan denetimli serbesti (*probation*) bu toplumsal tretman yaptırımının en tipik örneğini oluşturmaktadır. İşte bu yeni felsefi yaklaşım ile geleneksel ceza adaleti felsefesi arasındaki farkı aşağıdaki karşıtlar listesi açıkça sergilemektedir:

Mevcut infaz sistemi felsefesi şöyledir:	Toplumda gözetim felsefi yaklaşımı şunları öğütlemektedir:
Suç devlete karşı işlenen bir yasa ihlalidir.	Suç topluma karşı işlenmiş bir eylemdir.
Ceza şu nedenlerle etkilidir: a) Ceza tehdidi suçu önlemekte, ve b) Ceza davranışı değiştirmektedir.	Bilinçli olarak yaratılan acının toplumun sağlığına bir katkısı olmamaktadır.
Ceza adaleti sistemi suçlu davranışı kontrol etmektedir.	Suç kontrolü temelde sosyal/ekonomik ve toplumsal örgütlenmede saklı bulunmaktadır.
Sorumlu tutulma ıstırap çekmekle örtüştürülmüştür.	Sorumlu tutulma, sorumluluk alma, zararı önleme ve onarma için davranma olarak tanımlanmaktadır.
Bu süreçte mağdurlar tali konumdadır.	Suçun çözümlenmesi sürecinde mağdur merkezi bir konumdadır.

Bireyin işlediği suçta toplumun da sorumluluk payı vardır. Bu bakımdan önlemenin ufkunu toplumsal alana doğru genişletmek zorunludur.

Toplumlarda suç ve ceza anlayışının daha nesnel ve daha insancıl doğrultuda gelişmesi çağımızda *"uygar"* nitelemesinin başlıca şartı olmuştur. G. B. Shaw'un söylediği gibi *"Bir insanı cezalandırmak için ona kötülük etmeniz gerekir. Eğer onu düzeltmek istiyorsanız onun gelişmesine yardım etmelisiniz. Ve insanlar kendilerine kötülük edildiğinde gelişemezler."*[252]

[252] G. B. Shaw, *The Crime of Imprisonment*, The Citadel Press, New York 1961.

Cezaların şiddeti bağlamında pratikte göz önünde tutulması gereken bir sonuçta, oldukça ağır cezaların yasalarda yer alması halinde hâkimlerin bu tür yaptırımlara hükmetme olgusunda bir azalma (*discriminalisation*) görülmesidir. Çoğu değerlendirme çalışmalarının belgelediği diğer bir gerçekte, genç suçlulara hükmedilen ağır cezaların, mükerrirlik oranları üzerinde aksi etki yaptığı merkezindedir.

Diğer bir sonuçta, Batı dünyasında suç oranı ile hükmedilen cezaların şiddeti arasında kesinlikle nedensel bir ilişkisi olmadığı gibi ikisi arasında saptanabilir bir ilişki de olmadığıdır.

Hapis cezasının ertelenmesi

MADDE 51- (1) İşlediği suçtan dolayı iki yıl veya daha az süreyle hapis cezasına mahkûm edilen kişinin cezası ertelenebilir (StGB, m 56). Bu sürenin üst sınırı, fiili işlediği sırada on sekiz yaşını doldurmamış veya altmış beş yaşını bitirmiş olan kişiler bakımından, üç yıldır. Ancak, erteleme kararının verilebilmesi için, kişinin

a. Daha önce kasıtlı bir suçtan dolayı üç aydan fazla hapis cezasına mahkum edilmemiş olması,

b. Suçu işledikten sonra yargılama sürecinde gösterdiği pişmanlık dolayısıyla *tekrar suç işlemeyeceği konusunda mahkemede bir kanaatin oluşması gerekir.*

(2) Cezanın ertelenmesi, mağdurun veya kamunun uğradığı zararın, aynen iade, suçtan önceki hâle getirme veya tazmin suretiyle, tamamen giderilmesi koşuluna bağlı tutulabilir. Bu durumda, *koşul gerçekleşinceye kadar cezanın infaz kurumunda çektirilmesine devam edilir.* Koşulun yerine getirilmesi halinde, hâkim kararıyla hükümlü infaz kurumundan derhal salıverilir.

Alman Ceza Kanunu'nda *"kasıtlı bir suçtan dolayı üç aydan fazla hapis cezası"* olmaması gibi bir koşul getirilmeyerek *"hükümlünün kişiliği,öz geçmişi, eylemin koşulları,eylem sonrası davranışı ve yaşam koşulları ve ertelemeden beklenen etkiler"* göz önüne alınarak hâkimin takdiri esas alınmış ve fakat kamu düzeni

gerektirdiğinde altı aya kadar hapis cezasının ertelenmeyeceği hükme bağlanmıştır.

Hapis ve ertelemeyi içeren bu yaptırım türü zararın tamamen giderilmesine yönelik mağdur eksenli çok önemli bir yeniliktir. Yalnız bunu salt zararın giderilmesi amacına inhisar etmek yerine gerektiğinde özel önleme amaçlı olarak kullanılmasına elverecek şekilde düzenlenmesi daha yerinde olurdu. Cezanın ertelenmesi Alman Ceza Kanunu'nda (*StGB, Md. 56b*)olduğu gibi koşullara bağlanabilmektedir:

(3) Cezası ertelenen hükümlü hakkında, bir yıldan az, üç yıldan fazla olmamak üzere, bir denetim süresi belirlenir. Bu sürenin alt sınırı, mahkum olunan ceza süresinden az olamaz.

(4) Denetim süresi içinde,

a) Bir meslek veya sanat sahibi olmayan hükümlünün, bu amaçla bir eğitim programına devamı etmesine,

b) Bir meslek veya sanat sahibi hükümlünün, bir kamu kurumunda veya özel olarak aynı meslek veya sanatı icra eden bir başkasının gözetimi altında ücret karşılığında çalıştırılmasına,

c) On sekiz yaşından küçük olan hükümlülerin, bir meslek veya sanat edinmelerini sağlamak amacıyla, gerektiğinde barınma imkanı da bulunan bir eğitim kurumuna devam etmesine

mahkemece karar verilebilir.

(5) Mahkeme, denetim süresi içinde hükümlüye rehberlik edecek bir uzman kişiyi görevlendirebilir. Bu kişi, kötü alışkanlıklardan kurtulmasını ve sorumluluk bilinciyle iyi bir hayat sürmesini temin hususunda hükümlüye öğütte bulunur; eğitim gördüğü kurum yetkilileri veya nezdinde çalıştığı kişilerle görüşerek, istişarelerde bulunur; hükümlünün davranışları, sosyal uyumu ve sorumluluk bilincindeki gelişme hakkında üçer aylık sürelerle rapor düzenleyerek hâkime verir.

(6) Mahkeme, hükümlünün kişiliğini ve sosyal durumunu göz önünde bulundurarak, denetim süresinin herhangi bir yükümlülük belirlemeden veya uzman kişi görevlendirmeden geçirilmesine de karar verebilir.

(7) Hükümlünün denetim süresi içinde kasıtlı bir suç işlemesi veya kendisine yüklenen yükümlülüklere, hâkimin uyarısına rağmen, uymamakta ısrar etmesi halinde; ertelenen cezanın kısmen veya tamamen infaz kurumunda çektirilmesine karar verilir.

Bu fıkrada hâkime geniş bir takdir verilmektedir: Neye göre kısmen ve neye göre tamamen çektirilmesine karar verileceği konusunda referanslara yer verilmediği ve salt uzmanın (periyodik)raporlarına dayalı olacağı için uzmanın niteliği önem kazanmaktadır. Öte yandan, *"Mahkeme, denetim süresi içinde hükümlüye rehberlik edecek bir uzman kişiyi görevlendirebilir"* normu bu kurumun (*probation*) uzun süre uygulanamayacağı işaretini vermektedir.

(8) Denetim süresi yükümlülüklere uygun veya iyi halli olarak geçirildiği takdirde, ceza infaz edilmiş sayılır.

Bu fıkrada sözü edilen *"iyi hal"* kararı hangi ölçütlere göre saptanacaktır? Denetim uzmanının yargısı mı esas alınacaktır? sorularının yanıtı belirlenmelidir.

Yukarda fıkralara ilişkin olarak yapılan kısa açıklamalar sonrası kurumunun esasına bakıldığında; denetimli serbestinin (*probation*) koşullu olması suçluların serbesti içerisinde topluma yeniden intibakı için isabetli bir kurum olarak belirmektedir.[253] Bu kurum, ceza mahkemelerinde görülen bir hizmet olup, hükümlü hakkında psiko-sosyal bir anket yapılmasını ve yararlanacak hükümlünün toplumda denetimi ile tabi olacağı hürriyetin koşullarını içermektedir. Suçlu hakkında yapılan anket, suçlunun öz geçmişi ile karakteri hakkında bilgi toplamayı amaç edinmekte; uzmanın rapor sonucunda vardığı *teşhis yargısı* hâkime hükmedeceği yaptırımın seçiminde yararlı olacağı gibi hapis cezasına mahkumiyet halinde kurumsal tretman için yararlı bir referans da olabilir. Sistemdeki sanık/hükümlü sayısı göz önüne alınarak *probation*'un etkili bir uygulamaya kavuşabilmesi için aşağıdaki öğelerin gerçekleşmesi gereklidir:

253 161 M. T. Yücel, *Kriminoloji -Suç ve Ceza*, Ankara 1986, ss. 240-249.

1. Rasyonel bir hukuki çerçeve,

2. Ceza yaptırımının ankete (SAR) dayalı olarak hükmonulması,

3. Hükümlülerin denetimi konusunda rasyonel ilkeler,

4. Nitelikli bir örgütlenme.

Bu öğeler doğrultusunda *probation* hizmetlerinin ekonomik kazanımları yanında yüksek bir işletim bedeli olacağı unutulmamalıdır.

Uzman kişi suçlu hakkında anket raporunu hazırlarken çeşitli kaynaklara başvurabilir. Sanıkla yapılan görüşme ise en önemlisidir. Sanığın evi ziyaret edilebileceği gibi aile üyeleriyle de görüşülebilir. İşini riske atmamak kayıt ve şartıyla işverenle görüşme yapılabilir. Sanığın kısa süre önce cezaevinden tahliye olması halinde yaptırım ve tretmanın üzerindeki etkisini belirlemek üzere kurumdan bilgi alınır; periyodik gözlem raporları istenir. Suçun işlenmesinde tıbbi ve/ya psikiyatrik nedenlerin etkisi görüldüğünde ise sanık hakkında ayrıntılı tıbbi bir gözlem yapılması raporda önerilebilir.

Anket raporu, suçun ayrıntılı olarak sergilenmesi ile suçlunun suç hakkındaki tutum ve düşüncesi, özgeçmişi, kendisinin suç işlemekten vaz geçme konusundaki istem ve iradesi ile bunu gerçekleştirmek üzere ayrıntılı bir gözetim programını içermelidir.[254]

12. 12. Kısa Süreli Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar

Hürriyeti bağlayıcı cezaya en son çare olarak başvurulması gereği kısa süreli cezalara seçenek yaptırımlar 1960'lı yıllarda ceza sistemimize sokulmuş; çok kısa olanlar içinde (*otuz gün ve daha az süreli hapis cezası için)Kanunda* seçenek uygulaması kesin buyuru haline getirilmiştir. Başlangıçta altı aya kadar olan hürriyeti bağlayıcı cezalar kısa süreli olarak kabul edilirken, bu

[254] Madde 13 b)...*sanığın geçmişi, ailesi, çevresi, eğitimi, kişisel, sosyal ve ekonomik durumu, ruhsal ve psikolojik durumu, topluma ve mağdura karşı taşıdığı risk hakkında ayrıntılı sosyal araştırma raporu*. . . . 5402 sayılı *Denetimli Serbestlik. . . Kanunu* (K. T. 3.7.2005)

süre *bir yıla* çıkarılmış olup; Kanunda bir yıllık süre korunurken fiili işlediği tarihte on sekiz yaşını doldurmamış veya altmış beş yaşını bitirmiş bulunanların mahkûm edildiği bir yıl veya daha az süreli hapis cezası içinde seçenek uygulaması kesin buyuru şeklinde düzenlenmiştir. Bu gelişme *ultima-ratio* ilkesinin güzel bir uygulaması olarak belirmektedir. Kanunda yer alan seçenek tedbirler yukarda anılan *Cezaların İnfazı Hakkındaki 647 sayılı* (yürürlükten kaldırılan) *Kanunla* ceza sistemimizde vücut bulmasına karşın uygulamasına fazlaca tanık olunamadığı gözlenmiştir.

TCK'nundaki düzenleme şöyledir:

Kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar

Madde 50- (1) Kısa süreli hapis cezası, suçlunun kişiliğine, sosyal ve ekonomik durumuna, yargılama sürecinde duyduğu pişmanlığa ve suçun işlenmesindeki özelliklere göre,

a. Adli para cezasına,

b. Mağdurun veya kamunun uğradığı zararın, aynen iade, suçtan önceki hâle getirme veya tazmin suretiyle, tamamen giderilmesine,

c. En az iki yıl süreyle, bir meslek veya sanat edinmeyi sağlamak amacıyla, gerektiğinde barınma imkanı da bulunan bir eğitim kurumuna devam etmeye,

d. Mahkum olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, belirli yerlere gitmekten veya belirli etkinlikleri yapmaktan yasaklanmaya,

e. Sağladığı hak ve yetkiler kötüye kullanılmak suretiyle veya gerektirdiği dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranılarak suç işlenmiş olması durumunda; mahkum olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, ilgili ehliyet ve ruhsat belgelerinin geri alınmasına, belli bir meslek ve sanatı yapmaktan yasaklanmaya,

f. Mahkum olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle ve gönüllü olmak koşuluyla kamuya yararlı bir işte çalıştırılmaya,

çevrilebilir.

(2) Suç tanımında hapis cezası ile adli para cezasının seçenek olarak öngörüldüğü hallerde, hapis cezasına hükmedilmişse; *bu ceza artık adli para cezasına çevrilmez.*

(3) Daha önce hapis cezasına mahkum edilmemiş olmak koşuluyla, mahkum olunan *otuz gün* ve daha az süreli hapis cezası ile, fiili işlediği tarihte on sekiz yaşını doldurmamış veya altmış beş yaşını bitirmiş bulunanların mahkûm edildiği *bir yıl* veya daha az süreli hapis cezası, birinci fıkrada yazılı seçenek yaptırımlardan birine çevrilir.

(4) Taksirli suçlardan dolayı hükmolunan hapis cezası kısa süreli olmasa dahi; bu ceza, diğer koşulların varlığı halinde, birinci fıkranın (a) bendine göre adli para cezasına çevrilebilir. Ancak, bu hüküm, bilinçli taksir hâlinde uygulanmaz.

(5) Uygulamada asıl mahkûmiyet, bu madde hükümlerine göre çevrilen adli para cezası veya tedbirdir.

(6) Hüküm kesinleştikten sonra Cumhuriyet Savcılığınca yapılan tebligata rağmen otuz gün içinde seçenek yaptırımın gereklerinin yerine getirilmesine başlanmaması veya başlanıp da devam edilmemesi halinde, hükmü veren mahkeme kısa süreli hapis cezasının tamamen veya kısmen infazına karar verir ve bu karar derhal infaz edilir. Bu durumda, beşinci fıkra hükmü uygulanmaz.

(7) Hükmedilen seçenek tedbirin hükümlünün elinde olmayan nedenlerle yerine getirilememesi durumunda, hükmü veren mahkemece tedbir değiştirilir.

İşte hükmedilecek kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya seçenek yaptırım veya tedbir bağlamında göz önüne alınacak parametreler arasında yer alan *"suçlunun kişiliği"*, *"sosyal ve ekonomik durumu"*, *"yargılama sürecinde duyduğu pişmanlık"* ve *"suçun işlenmesindeki özellikler"* nedeniyle hâkime referans olabilecek psiko-sosyal nitelikli bir uzman raporunun denetimli erteleme kurumunda olduğu sunulması gereği belirmektedir. Aksi takdirde, hâkimler anılan parametreleri biçimsel olarak tekrar etmekle yetinerek takdirlerini kullanma yolunu yeğleyeceklerdir. Kanunda önemli bir yenilik *"seçenek tedbirin hüküm-*

lünün elinde olmayan nedenlerle yerine getirilememesi durumunda, hükmü veren mahkemece değiştirilebilmesidir".

Mevcut pozitif hukuktan bir sapma olarak aşağıdaki istisnaya yer verilmiş ise de, bunun oldukça mantıki bir düzenleme olduğu belirtilebilir.

Madde 50- (1)

(2) *Suç tanımında hapis cezası ile adli para cezasının seçenek olarak öngörüldüğü hallerde, hapis cezasına hükmedilmişse; bu ceza artık adli para cezasına çevrilmez.*

12. 13. Müebbet Hapis

Ceza sisteminde idam cezası kaldırıldıktan sonra ikame bir yaptırım olarak *"ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası"* getirilmiş bulunmaktadır. Kanuna göre,

Madde 47-(1) Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası hükümlünün hayatı boyunca devam eder, kanun ve tüzükte belirtilen sıkı güvenlik rejimine göre çektirilir.

Bu düzenlemenin kamu oyunda bir yanılsama yaratma ötesinde penolojik bir değeri olamayacaktır. Kanunda kendi içinde de çelişki yaratmaktadır. Şöyle ki, bir taraftan üçlü hürriyeti bağlayıcı ceza ayrımı teke indirilirken, terk edilen ağır hapis kavramı bu kez bir aldatmaca olarak müebbet hapis kavramına eklenmiştir. Bu yaklaşımın, 1965 yılına kadar devam eden infaz sistemi irdelendiğinde tretman değeri açısından hiçte sağlıklı bir yöntem olmadığı görülecektir. *Occam usturası* gereği kavramları çoğaltmak yerine tehlikeli suçluların tretman rejimi ile konuya yaklaşmak daha gerçekçi olacaktır.[255]

TCK'da korunan müebbet hapis cezası düzenlemesi şöyledir:

Madde 48- (1) Müebbet hapis cezası, hükümlünün hayatı boyunca devam eder.

[255] C. Roxın ve O. İsfen, "Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Genel Hükümleri", *Suç Politikası*, Seçkin, Ankara 2006, s. 291.

Burada Kantcı bir ceza anlayışı ile *lex taliona* ilkesinin egemen olduğuna tanık olunmaktadır. Cezanın yaşam boyu devam edeceği belirtilmekte ise de, ülkemizi de içeren Batı dünyasında *de facto* yaşam boyu devam eden bu tür bir cezaya tanık olunmadığı da belirtilmelidir. Bu düzenleme de bir değer hükmü olup, geçerlikten yoksun kalacaktır (CGTİK madde 107).

12. 14. Tehlike Hali-Suç İşleme İhtimali

Toplumda işlenen suçların büyük bir yüzdesinin sabıkalı hükümlüler tarafından işlenmesi göz önüne alınarak *mükerrirlik* olgusunun önemi yadsınamaz. Bu konuya ait TCK'nundaki düzenleme şöyledir:

Madde 58(1) *Önceden işlenen suçtan dolayı verilen hüküm kesinleştikten sonra yeni bir suçun işlenmesi halinde, tekerrür hükümleri uygulanır. Bunun için cezanın infaz edilmiş olması gerekmez.*

(2) *Tekerrür hükümleri, önceden işlenen suçtan dolayı,*

a) Beş yıldan fazla süreyle hapis cezasına mahkûmiyet halinde, bu cezanın infaz edildiği tarihten itibaren beş yıl,

b)Beş yıl veya daha az süreli hapis cezasına mahkumiyet halinde, bu cezanın infaz edildiği tarihten itibaren üç yıl,

geçtikten sonra işlenen suçlar dolayısıyla uygulanmaz.

Yukarıdaki a ve b bentlerinde beş yıl/üç yıl ayrımındaki kriminolojik gerekçesinin ne olduğu anlaşılamamıştır. Bu sürenin her hükümlü için üç yıl ön görülmesi isabetli olacaktır. Üç yıl suç işlemeden varlığını sürdürmesi sabıkalı hükümlü için yeterli görülmelidir.

(3) *Tekerrür halinde, sonraki suça ilişkin kanun maddesinde seçimlik olarak hapis cezası ile adli para cezası öngörülmüşse, hapis cezasına hükmolunur.*

Birinci fıkrada tekerrür hükmünün uygulanması için *"cezanın infaz edilmiş olması gerekmez"* denilmesine karşın bu fıkrada takdirin kaldırılarak yasama organınca ceza saptanması cezaların bireyselleştirilmesi ilkesine oldukça aykırı gelmektedir.

(4) *Kastlı suçlarla taksirli suçlar ve sırf askeri suçlarla diğer suçlar arasında tekerrür hükümleri uygulanmaz. Kasten öldürme, kasten yaralama, yağma, dolandırıcılık, uyuşturucu madde imal ve ticareti ile parada veya kıymetli damgada sahtecilik suçları hariç olmak üzere; yabancı ülke mahkemelerinden verilen hükümler tekerrüre esas olmaz.*

Hariç tutulan suçlar arasında sapıklık derecesindeki cinsel suçlara yer verilmemesi isabetli olmamıştır.

(6) *Tekerrür halinde hükmolunan ceza, mükerrirlere özgü infaz rejimine göre çektirilir. Ayrıca, mükerrir hakkında cezanın infazından sonra denetimli serbestlik tedbiri uygulanır.*

Yeni bir yaptırım türü kavramına tanık olduğumuz bu fıkrada sözü edilen denetimli serbestlik tedbiri (*parole*) şartlı salıverilme sırasında mı? Yoksa bihakkın tahliye sonrası mı söz konusu olacaktır? Birinci soruya olumlu yanıt verildiğinde bu tedbire infaz hâkimliğince karar verilmesinin yerinde olacağı; yok eğer ikinci soru bağlamında bir tedbir ise bunun hükümle birlikte olması için kanunilik ilkesi uyarınca düzenlenmesi gerekmektedir. Nitekim aşağıdaki fıkra hükmünde ikinci yolun seçildiği görülmektedir.

(7) Mahkumiyet kararında, hükümlü hakkında mükerrirlere özgü infaz rejiminin ve cezanın infazından sonra denetimli serbestlik tedbirinin uygulanacağı belirtilir.

9) Mükerrirlere özgü infaz rejiminin ve cezanın infazından sonra denetimli serbestlik tedbirinin, itiyadi suçlu, suçu meslek edinen kişi veya örgüt mensubu suçlu hakkında da uygulanmasına hükmedilir.

Hiç kuşkusuz, bu gruptakiler tehlikelilik açısından önem arz ettikleri için öncelikle bunlar hakkında *"denetimli serbest tedbiri"*ne başvurulmasının kesin buyuru olarak düzenlenmesinde isabet olduğu düşünülmekle beraber işlenmekte olan suçun ciddiyeti ve suçlunun kişilik profili göz önüne alınmaksızın bu sıfattaki her hükümlünün bu rejime tabi tutulmasının kriminolojik geçerliliği olmadığı gibi TCK'da ön görülmesi gerekli uzman raporu ihtiyacı ile tutarsızlık içerisindedir.

Nitekim, Kanada ceza sistemine göre *"tehlikeli suçlu"* şöyle düzenlenmiştir (*Kanada Ceza Kanunu* m. 810):

Kişilere karşı zarar verici şiddet eylemlerinde bulunanlardan,

- Müessir fiil veya öldürücü davranış biçimini itiyat edinenler,
- Cinsel dürtülerini kontrol edemeyenlerin zarar verme olasılığı bulunması,
- İşlediği suç, o derece *"vahşice"* ki, gelecekte davranışını kontrol etmesinin olasılık dışı olmasıdır.

Öte yandan, tehlikeli suçlular bakımından, tahliye sonrası denetimli serbesti rejimin hükümle beraber saptanması ön görülmüş; bu konudaki azami bir süreye CGTİK'te yer verilmiş bulunmaktadır (Madde 107). Bu düzenlemeler toplumun korunması amacıyla tasarlanmış gözüküyorsa da, uzun bir süre biçimsellik ötesinde bir yarar sağlaması konusunda ciddi kuşkularım olduğunu belirtmek isterim.

Tehlike hali-suç işleme ihtimaline anlamlı bir boyut kazandırmak amacıyla konunun ayrıntılı olarak irdelenmesinde yarar görülmüştür. Psikiyatri uzmanları ve kriminologlarca, geniş kapsamlı araştırmalara dayalı olarak kabul edilen husus, faillerin yeniden suç işlemesini tahmin edebilmenin yüksek derecede kesinlikten yoksun olduğudur. Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO) koordinatörlüğünde gerçekleştirilen bir projede altı ülkeye ait verilere dayalı olarak varılan sonuçta, *"tehlikelilik"* haline ilişkin tahminlerde bulunacak uzman kişiler arasındaki görüş birliği derecesinin düşük olduğu; psikiyatri uzmanları arasındaki bu uyum derecesinin ise psikiyatri uzmanı olmayan kişiler arasındakilere göre yüksek bulunmadığıdır. Nitekim, haklarında tahmin işlemi yapılan kişilerin dörtte üçü bakımından % 50'sinden daha az bir miktarında mutabakat sağlanabilmiştir. Bu durumda sağlıklı bir tahmin yapabilmek yüzdesi hiçte yüksek değildir.

Bu bağlamda, yeniden suç işleme ihtimalinin varlığını belirlemede en iyi gösterge failin önceki mahkumiyetleri sayısı

olacaktır. Halen birkaç sabıkası olan bir kişinin ilerideki suçluluğunu tahmin etmek fazlaca zor olmayacaktır. Bu varsayım özellikle mala karşı suç işlemiş olanlar için geçerlidir. Şiddet ve cinsel suç işlemiş failler bakımından ise, psikiyatri uzmanı, önceden çok az veya hiç suç işlememiş kişiler hakkında tahminde bulunmak durumunda kalacaktır. Deneyimler, bu türden tahminlerin doğruluk yüzdesinin 25-30'dan fazla olmadığını göstermektedir. Aynı paralelde, psikiyatr, sosyolog, psikolog ve istatistik uzmanının birlikte yaptığı tahminde de tehlikeliliği tahmin edilen üç kişiden yalnızca birinin gerçekte şiddet suçu işlemeye devam ettiği görülmüştür.

Varılan nokta odur ki, mevcut tahmin yöntemleriyle, bir tehlikeli suçlu uğruna en azından iki veya üç tehlikeli olmayan suçlunun da özel bir kurumda *"akıl hastanesinde"*, muhafaza ve tedavi altında bulundurulması gerekecektir. Bu şekilde de, toplum, gerçekte az sayıda olan *"tehlikeli olmayan"* kişilerin akıl hastanesinde muhafaza edilmesine rıza göstermek durumunda kalacaktır.[256]

Türk Ceza Kanunu çerçevesinde konu irdelendiğinde ise, kanunda *tehlikelilik haline* yer verilmemesine karşın, Ceza Kanunu Ön tasarısı 59. maddesinde İtalyan Ceza Kanunu'ndan esinlenerek *"tehlike hali"* kavramına yer verildiği görülmüştür. Ancak, Ön tasarıda tehlike halinin tanımına yer verilmemiş, yalnızca, özel tehlike hallerine (mükerrir, itiyadı suçlu, mesleki suçlu, örgütlenmiş suçlu) değinilmiş; TCK'da da (2004) bu düzenleme korunmuştur. Bu eksikliği bir ölçüde gidermek üzere, İtalyan ceza hukukunun bel kemiğini oluşturan 133. maddesinin de alınması yerinde olacak idi. Bu madde hâkime, yalnız cezanın ve güvenlik tedbirinin tatbikinde değil, cezayı artıran veya azaltan sebepler ile suç vasfının takdirinde ve suçluya kanunun tanıdığı yararlardan istifade ettirmek hususlarında

[256] Bkz., Council of Europe, *Custody and Treatment of Dangerous Offenders*, Strasbourg 1983; H. Hansen, "Treatment of Dangerous Sexual Offenders", *Seminar on Prison Health Services Goals, Stardards and Ethics*, (24-27 September 1991) Helsinki, 1991 pp. 33-38; M. T. Yücel, *Kriminoloji*, İstanbul (Umut Vakfı Yayını) 2004.

takdir yetkisini kullanırken aşağıda yer alan iki unsurun göz önünde bulundurmayı emretmektedir:[257]

1. Fiilin mahiyetinden, fiilde kullanılan vasıtalardan, fiilin işleniş biçiminden, zaman ve mahallinden anlaşılan suçun vahameti;

2. Suçun saiklerinden, suçlunun adli ve cezai geçmişinden ve genellikle suçu işleme öncesi, suçu işlediği andaki veya ondan sonraki hareket biçiminden, kişisel, aile veya sosyal yaşamındaki durumundan çıkarılan veya anlaşılan cürüm işleme kabiliyet ve istidadı.

12. 15. Salıverilecek Hükümlülerin Risk Değerlendirilmesi

Risk değerlendirilmesi odağında yatan soru, salıverilecek hükümlünün tehlikeli bir davranış gösterip göstermeyeceğidir. "*Tehlike/tehlikeli*" terimini kişinin zarar görme riskinde olduğunu göstermek için kullanırken, "*tehlikelilik*" terimini, karşıt olarak, bazı eylem, durum veya kişileri tasvir için kullanılmakta ve halk zarar görme riskiyle karşı karşıya gelmektedir.

Hükümlülere özgü risk değerlendirilmesinde,cezaevinden salıverilme (şartlı/bihakkın) sonrası kişinin topluma uyumunu riske atabilecek içsel/dışsal faktörlerin belirlenmesi (örneğin iş olanakları, maddi/manevi destek sistemleri, yeni suç işleme eğilimi, tehlikelilik vs.) gerekmektedir. Bu bağlamda "*tehlikelilik*", faktörlerden yalnızca biri olarak belirmektedir.

Risk değerlendirilmesinde, bazı potansiyel risk faktörleri ile tehlikelilik arasında ilişkisel illüzyona da tanık olunmaktadır. Bunun en belirgin örneği de, akıl hastası kişilerin, şiddet ve tehlikeli olmalarının akıl hastası olmayanlara göre fazla olduğuna çoğu insanların inanmalarıdır. Ne var ki, kuvvetli bir ilişkiye işaret eden çok az kanıt vardır.

---

[257] Temel cezanın tayini sürecinde göz önüne alınacak faktörler açısından Tasarının 62. maddesinde "*tehlikenin ağırlığına*" yer verilmiştir. (Tehlikeli suçlu kavramı -Cezaevinde tehlikelilik hali için bkz., Avrupa Konseyi. *Tehlikeli Suçluların Tretmanı-Council of Europe. Treatment of Dangerous Offenders*)

Tehlikeli davranış gösterisini tahmine özgü değişkenler/ tahmin cetvelleri arasında Webster tarafından geliştirilen *TKR-20*[258] projesi güvenilir bir nitelik sergilemektedir. Tarihsel, klinik ve risk değişkenleri tehlikelilik ve risk değerlendirilmesinde yararlı görülmektedir. Tarihsel değişkenler hükümlünün öz geçmişindeki sabit veya statik olanlarıdır. Klinik değişkenler kişinin içinde bulunduğu mevcut faktörlere ilişkin beden ve ruh sağlığı uzmanlarının değerlendirmeleri; risk değişkenleri ise, uzmanların salıverilecek hükümlülerin farklı ortamlarda riskin üstesinden nasıl gelebileceklerini tahmin etmelerine yardımcı olanlardır.

İşte bu üç gruptaki değişkenler şöyledir:

I. Evre: Tarihsel/Statik Değişkenler

(1) *Önceki şiddet olgusu:* Gelecekteki şiddet eyleminin en iyi belirleyicilerinden biri geçmişteki şiddet içeren davranışlardır. Bir kişinin gelecekte şiddet içeren bir davranışta bulunma olasılığı bu türden geçmişteki her olgu oranında artış göstermektedir. Bu nedenle, kişinin geçmişte şiddet eylemlerine ait kanıt güçlü olduğunda tehlikeli davranışta bulunma olasılığı da fazla olacaktır.

(2) *Yaş*: Birincisi, yaşla gelecekteki şiddet gösterimi arasında ters bir ilişki vardır. Suçlu yaşça genç olduğunda suçlunun gelecekte şiddete başvurma olasılığı da fazladır. İkincisi ise, ilk şiddet olgusunda kişi ne kadar genç ise,şiddet suçlusu olma veya olmaya devam etmesi olasılığı da o derece fazladır. Şiddet olgusunun gelecekteki şiddet gösterimi için dayanak olmasındaki güçlük çok suçlunun genç olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle,dikkatler özellikle şiddet eylemin biçimine odaklanmalıdır. Genelde, sıkça işlenen oldukça yoğun ölçekli şiddet eylemler serisi ara sıra işlenen şiddet olgularına göre fazlaca tahmine esas olmaktadır.

(3) *Dengeli bir yaşam stili:* İstikrarlı bir iş hayatı, aile bağları ve sosyal desteğe sahip hükümlüler şartla salıverme süresince

[258] C. D. Webster ve D. Eaves, *The HCR-20: A Scheme for the Assessment of Dangerousness and Risk*, 1993.

düşük bir risk oluşturmaktadır. Yalnız yaşam stilindeki dengenin şiddet eylemleri açısından düşük bir risk oluşturması açısından doğrudan ilişkisi pek açık değildir.

(4) *Alkol veya uyuşturucu madde/ilaç suiistimali:* madde suiistimali ile şiddet eylemleri arasında genel bir ilişki vardır. Gelecekteki şiddet veya tehlikeli davranışı tahmin bakımından kişinin geçmişteki şiddet eylemlerinin ne ölçüde uyuşturucu maddeye ilişkili olduğu özellikle önemli görülmektedir. Şiddetin kendisini kontrol etmenin ne kadar zor olduğu göz önüne alındığında suçluların hem şiddet eğilimleri ve hem de madde suiistimali sorunlarının üstesinden gelebilmesinin ne derece zor olduğunu düşünmek hiçte abartı olmayacaktır.

(5) *Akıl hastalığı:* Genelde kişilik bozuklukları ve özelde psikopatlık şiddet riskine ilişkili görülmekte iken, diğer akıl hastalıkları örneğin şizofreni gerçekte şiddetle ters ilişki içinde olabilir.[259] Genelde çoğu akıl hastası kişilerin şiddet eylemleri için bir risk oluşturmadığı; veya en kötüsünden, aralarında ilişkinin çok zayıf bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu nedenle, akıl hastalığı geçmişi olan bir kişinin ilerde tecavüzkar olup olmayacağını tahmin etmek üzere geçmişte işlediği şiddet eylemi ile akıl hastalığı arasında bir ilişkisi olup olmadığına bakılmalıdır.

(6) *Psikopatlık:* Geçmişinde şiddet yoğunlaşmasına tanık olunan psikopat kişilerin mükerrir şiddet suçlusu olma riski oldukça fazladır.

(7) *Okuldaki uyumsuzluklar:* Kişinin ilk/orta öğretimdeki (a) Akademik yeteneksizliği ve okul başarısızlığı (b) Sınıftaki davranışı ve okuldaki genel uyumsuzluğu şiddet eylemleri için artan derece de bir risk oluşturabilmektedir. Bu iki faktörü özellikle okul döneminde tam olarak değerlendirmek zor görülmekte ise de, ilerdeki şiddet eylemleri için güçlü bir ilişkiye işaret ettikleri göz ardı edilmemelidir.

(8) *Kişilik bozuklukları:* Kişilik bozuklukları şiddet açısından artan derecede bir risk işaret etmektedir. Bu durum özellikle

[259] M. T. Yücel, *Adalet Psikolojisi*, Ankara 2007.

anti-sosyal kişilik bozukluğu (psiko- patlık) ve sınırdaki kişilik bozuklukları için geçerlidir.

(9) *Suçlunun önceki salıverilme sonrası başarısızlığı:* Cezaevinden daha önce şartla salıverilen hükümlünün başarısızlığı- özellikle sergilediği şiddet eylemleri-bu kez de yeni bir suçtan cezaevinde bulunan hükümlünün salıverilmesi sonrası başarısız olacağını gösteren güvenilir bir etmendir.

(10) *Ebeveynden ayrılık:* Dengeli bir yaşam ve okuldaki uyuma ilişkili olarak, 15 yaş öncesi ebeveyninden ayrılmış bulunan suçlular genelde şiddet eylemleri için artan bir risk oluşturmaktadırlar. Bu durum yalnızca ölüm dışı nedenlerle ebeveynden soyutlanmış kişiler için geçerli görülmektedir.

II. Evre: Klinik/Mevcut Değişkenler

(11) *İç görü:* Bu faktör kişinin kendi akıl hastalığına ait iç görüsüdür. Bu faktör daha genel bir anlatımla, suçlunun işlediği suçtan sorumluluğu kabul etmesine ve ne ölçüde suçlu davranışının ciddiyetini takdir etmesine ilişkin bulunmaktadır. Bu nedenle, işlediği bir suçtan dolayı suçu toplumda/ceza adaleti sisteminde/ davranışın diğer dış nedenlerinde arama yaklaşımı önemlidir.

(12) *Düşünceler:* Suçlunun taşımakta olduğu düşüncelerin toplumsal veya toplum karşıtı olup olmadığı belirlenmelidir. Suçlunun ne ölçüde düşmanca, empulsif, tutarsız, sorumsuz, saldırgan vs. olduğuna dikkat edilmelidir. Burada sözü edilen "*şiddet eylemine özgü risk*" olduğundan suçlunun önceki şiddet eylemi hakkındaki düşüncelerini saptamak önemlidir. Suçlu kişi üzüntü ve nedamet duymakta mıdır? Veya eylemlerini küçümsemekte, şiddet ve niteliğini yadsımakta mıdır?

(13) *Semptomlar:* İstisnai bir görüntü sergileyen şiddet veya saldırgan davranışlara ait semptomlara değinilmektedir: Suçlu özellikle dehşet verici bir davranış sergiledi mi? Suçlunun beslediği şiddete yönelik fantezileri var mı? Suçlunun sergilediği şiddetin herhangi bir şekilde bazı algısal veya muhakeme yetersizliğine ilişkisi var mıdır?

(14) *Duygusal denge:* Duygusal dengesizlik, şiddet olgusu için klinik risk faktörü olarak görülmektedir. Bu nedenle, suçlunun ne ölçüde duygusal denge sergilediği veya güven içinde olduğunu değerlendirmek önemlidir. Ek olarak, suçlunun geçmişindeki şiddet eylemine ilişkin risk faktörlerinin önemini göz önüne alarak, kişinin duygusal dengesizliğinin önceki şiddet gösterisine ilişkin olup olmadığı ciddi bir şekilde değerlendirilmelidir.

(15) *Rehabilitasyona yatkınlık:* Bu faktör suçlu kişinin geçmişte ve şimdiki rehabilitasyon girişimlerine ne derece yanıt verdiğine ilişkin bulunmaktadır. Bu bağlamda, hükümlünün risk faktörlerinden (örneğin uyuşturucu madde/ilaç suiistimali, beslediği düşünceler) kaynaklanan sorunları halletmek için cezaevlerinde yürütülen programları kullanma yeteneği dikkatlice değerlendirilmelidir.

III. Evre: Risk/Gelecekteki Değişkenler

(16) *Geçerli plan/programlar:* Geçmişte şiddet eylemi sergilemiş bir suçlunun yaşamında hiçbir şeyin değişmemiş olması halinde gelecekte benzer eylemleri sergilememesi için hiçbir neden yoktur. Salıverilen hükümlülerin özel gereksinmelerine (madde suiistimali, duygusal dengesizlik vs.) uyarlı programlarla risk faktörleri azaltılırken, maddi/manevi destek sistemleri artırılmalıdır. Aksi takdirde mükerrir suçluluk kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim, 4616 sayılı af kanunu ile salıverilen çoğu şiddet suçlusu yeniden şiddet suçları işlemişlerdir.

(17) *Temas imkanı:* Yukarda ki 16. faktördeki bilgiyi takiben, salıverilen suçlunun şiddete yönelme riski kendisini riske sokacak veya uyuşturucu maddeyi sağlayacak kişilerle teması ölçüsünde artacaktır. Suçlunun olası mağdurlar, silahlar, birlikte suç işleyeceği kişilerle teması olabilecek mi? Suçlunun yeniden uyuşturucu madde /ilaç suiistimal etme riski var mı? Suçlunun suiistimali kontrol konusundaki düşünce ve planları var mı?

(18) *Destek:* Suçluların şiddete yönelme riskini azaltmasında yardımcı olacak bir destek sisteminin varlığı oldukça önemlidir. Destek sistemi bir eş, aile ve dürüst arkadaşları kapsamakta ise de, yalnız onlarla da sınırlı olmayıp; gerektiğinde profesyonel destek sağlanabilmelidir.

(19) *Uyumlu olabilme:* Suçlu kendisine sunulan programlara, verilen destek veya yardıma ilgisiz kaldığında dünyadaki tüm plan ve destek sistemleri kendisi için yetersizlik ifade edecektir. Cezaların infazı sırasında hükümlülerin davranışlarını değiştirmeye istekli olması ve programlardan yararlanması gerekmektedir. Programların gerçekçi olmaması veya hükümlünün isteksiz olması halinde risk faktörlerinin devreye gireceğine kuşku duyulmamalıdır.

(20) Stres: Stres faktörü saldırgan kişide var olan şiddet eylemi riskini artırmaktadır. Bazı stres faktörlerini (örneğin iş, ihtiyaç duyulan hizmetlerin varlığı) tahmin etmek nispeten kolay ise de, diğerlerini (örneğin destek sağlayan bir kişinin ölümü) tahmin etmek zor veya imkansız görülmektedir. Yalnız, stres ve şiddet arasındaki ilişki kadar suçlunun yaşamındaki olası stres faktörlerine ait incelemeler suçlunun cezaevinden salıverilme sonrası şiddet riski oluşturmasını belirlemede yardımcı olabilecektir.

İşte *TKR-20* değişkenler serisi ile edinilen bilgi psiko-metrik bir ölçümleme vasıtası olmak yerine tehlike ve şiddete ilişkin güvenilir nitelikte bir tahmine rehberlik yapmaktadır. Bu nedenle, bu tahmin işleminde yapılan toplam bir puanlama saptamak yerine belli bir hükümlüye özgü değişkenlerin ne ölçüde yoğunluk sergilediğini belirlemektir. Bu süreçte, tüm değişkenlerin her suçlu için aynı derece de önemli olmadığı bilinmelidir: Okuldaki uyumsuzluk veya ebeveyninden ayrılmışlık bazı suçlularda özellikle yararlı bilgi sağlarken, diğerlerinde bu bilgi suçlunun geneldeki duygusal ve davranış sorunlarını anlama da yararlı olabilir.

Tablo 99. TKR-20 Değişkenler Tablosu

Tarihsel	Klinik	Risk
T1-Önceki Şiddet	K1- İç görü	R1-Geçerlilik
T2-İlk suç yaşı		
T3-İlişkideki denge	K2-Düşünceler	R2-Temas
T4-İşteki denge		
T5-Alkol veya uyuşturucu	K3. Semptomlar	R3-Destek
T6-Akıl hastalığı		
T7-Psikopatlık	K4-Dengeli	R4-Uyum
T8-Erken uyumsuzluk		
T9-Kişilik bozukluğu		
T10-Önceki tahliyede Başarısızlık	K5-Tretmana yatkınlık	R5-Stres
Geçmiş	Şimdi	Gelecek
I. Evre	II. Evre	III. Evre

Sonuç

Suçlarda artış veya hukukta/yargılamada tıkanma olduğunda elimizde tek çare şu müthiş söz, "*daha fazlası*"dır.[260] Nitekim, bazı suç türlerinde artış görüldüğünde cezaları ağırlaştırıyoruz; davalar arttığında mahkeme / hâkim sayısını artırıyoruz; cezaevleri nüfusu arttığında yeni cezaevleri inşa ediyoruz; tıpkı yollarımız kalabalıklaştığında, daha fazla yol/alt geçit inşa edilmesi; kentlerimizde güvenlik sorun haline geldiğinde, daha fazla sayıda kolluk gücü için çağrı yapılması gibi.

[260] Araştırma kanıtları, belli minimum seviyenin üstündeki ekstra kolluk gücü veya fazlaca ağır cezaların (potansiyel) suçluları önleme veya inkapasite etmedeki olası (ilave) etkisinin sınırlı ölçüde olacağını göstermektedir. Bkz., G. C. Thomas and D. Edelman, "Evaluation of Conservative Crime Control Theology", *Notre Dame Law Review*, Vol 63, no. 2 (1988) pp. 123-160.

Ne var ki, *"daha fazlası"* şimdiye dek sorunu çözmedi. Asıl sorun mahkeme değil, adalettir ve bu adaletin de yalnızca Adalet Bakanlığı'nda olmadığı bilinmelidir. Yine güvenlikte sorun kolluk görevli sayısı değil, güvenliktir.

Ceza adaleti sistem analizinin belgelediği beraat, düşme (*davaların aşınması*) ve adli yanılma oranlarındaki çarpıcı oranlar[261] kalite açısından patolojik bir görüntü sergilemektedir. Bu istatistik görüntünün yıllarca süregelmesine karşın Adalet Bakanlığı ve Yüksek Yargıda gerekli irade tezahürüne tanık olunamadı. Öte yandan Beş Yıllık Kalkınma Plan Stratejileri ve yıllık kalkınma programlarında şimdiye dek beraat/düşme /adli yanılma için bir oran hedeflendiğine tanık olunamadı. Halkta bilinç yaratılamadığı için demokratik sistem de gerekli değişimi sağlayamadı. İşin trajik yanı ceza işlerinde Yargıtay Ceza Dairlerince verilen bozma kararlarındaki oran % 40 gözükmekte ise de, Yargıtay Başsavcılarından Nuri Ok, bu oranın gerçekte % 70 civarında olduğunu belirtmektedir.[262] TCK, CMK ve CGTİK uygulamaları bağlamında iş yükü ve bozma oranlarında önemli oranda artış beklenmektedir.

Ceza adaleti sisteminde *"her şey sanki suçluları korumaya yöneliktir"*. Sistemde mağdurlar açısından büyük bir haksızlık ve dengesizliğe tanık olunmaktadır. Batı dünyasında bu durum isimlendirme açısından daha da belirgin olmaktadır: Ceza adaleti *"criminal justice"* (*victim justice* değil) olarak adlandırılmaktadır. Mevcut adli süreç *"mağdur"*u daha da mağdurlaştırılmaktadır; nerede ise mağdur suçlu konumuna

---

[261] "...Savcılar otomatik dava açma makinesi olmaktan çıkarılmalıdır.", TÜSİAD, *Yargılama Düzeninde Kalite*, İstanbul 1998 s. 80; M. T. Yücel, *Hukuk Sosyolojisi-Hukuk ve Gerçekler*, Ankara 2004; Avrupa ve Dünyadaki aşınma görünümü için bkz., Heuni, *Crime and Criminal Justice Systems in Europe and North America 1990-1994*, Helsinki 1998 pp. 95-100. M. T. Yücel, *Kriminoloji*, İstanbul (Umut Vakfı Yayını)) 2004. Adalet istatistiklerinin belgelediği olgusal gerçeği Aristotles, *Retorik*'te şöyle dile getirmektedir: *"İnsanlar, bir şeyin yapılabileceğini ve kendileri tarafından yapılabileceğini kendileri varsayıyor olmalıdırlar: ya yakalanmadan yapabileceklerini, ya da yakalanırlarsa cezadan kaçabileceklerini, cezalandırılsalar bile, zararın kazançlarından veya önem verdikleri şeylerden daha küçük olduğunu varsayıyor olmalıdırlar. " (Yapı Kredi Yayını) İstanbul, 1995, s. 78.*

[262] 3.03.2004 tarihinde kendisi ile yapılan özel söyleşi.

getirilmektedir. Hüküm giyen suçlu eğitilmekte, çalıştırılmakta /psikiyatrik tedaviye tabi tutulabilmekte;kendilerine *"af"* sağlamak üzere *kader kurbanı* etiketi yapıştırılmakta; aflarla salıverilenler özellikle cinsel sapıklar yeni kurbanlara doğru yelken açmaktadırlar. TCK'da psiko-sosyal anketlerle suçluların öz geçmişleri profili çıkarılırken, mağdurlara ne olduğu konusunda hiç bir araştırma yapılmıyor. Cinayete kurban gidenler, sanki *"temizlendiler"*. Onlar mağdur potansiyelli kişilerdi; cinayet olmasa başka bir nedenle **X** olacaklardı-belki de yolda yürürken kafalarına bir saksı düşerek veya geceleyin evlerine giren bir kamyonla can vereceklerdi. Öte yandan, zamanaşımı ile takibattan kurtulan suçlulara karşın mağdurlar yaşam boyu geçirdikleri travmanın (*post traumatic disorder*) etkisine mahkum olmaktadırlar. İşte sistem çeşitli açılardan fire vermektedir. İnsan hakları bildirgelerinde sanıkların korunmasına yönelik hükümler pozitif hukuka yansımış iken, mağdurların korunmasına yönelik düzenlemeler yeni ceza sistemi ile varlık göstermeye başlamıştır.[263] İlk defa suç işlediklerinde korunan suçlular salıverilme sonrası yeniden suç işlediklerinde (belli bir süre geçtikten sonra) sistem yine koruyuculuğunu sürdürmekte; zaman zaman cezai sorumluluk açısından akıl hastalığı devreye girerek (*insanity defense*) farazi açıklamalarla sanığın cezai sorumluluğu olmadığı de hükme bağlanabilmektedir. Kuşkusuz, bu düzenlemenin de sorgulanması gerekmektedir: Gerçekte önemli olan sanığın suçu işleyip işlemediği/suçlu olup olmadığı saptanmasıdır. Bu saptama sonrası yaptırım ve tretman türü (akıl hastanesi mi, cezaevi mi, yoksa her.ikisin mi olacağı) belirlenebilmelidir.

Sorun *good* ve *evil*'in/iyi ve kötünün ayırt edilmesi ve halkın bilgilendirilmesi, *önemsiz*'le *önemli*'nin karıştırılmaması ve

[263] Normatif açıdan *Denetimli Serbestlik ... Kanunu*'nun 12. Maddesi c) bendi *"Suçtan zarar gören kişilerin karşılaştıkları psiko-sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde danışmanlık yapmak ve bu kişilere yardımcı olmak"*ile mağdurun korunması sisteme girmiş ise, *de facto* geçerliliği için gönüllü kişilerin katkı ve katımları üzerinde özenle durulmalıdır (Bkz., *Denetimli Serbestlik . . . Kanunu*, madde 22 -1)

çelişkili durumların giderilmesidir. Yoksa ceza kanununa farklı anlamlar ve tonlar yükleyerek ceza adaleti sürecini iyice muğlak hale getirmek amaç olmamalıdır. Yalnız normatif çelişkiler yanında sosyal psikoloji açısından beliren çelişkilerde sosyal güdülenmelerde şizofreniye neden olmaktadır. Yukarıda sergilenen teze başka açıdan bakıldığında, toplum bir yandan, *"Ne bu rezalet canım, burası nasıl bir ülke, güvenliği kalmadı, nereye baksanız bir sorun,bir olay/bir cinayet"* diyor; öte yandan, cinayet işleyenler omuzlara alınarak, destek veriliyor; olası affa moral destek vermek üzere onları kader kurbanı olarak isimlendiriyorlar. Veya kişiler kendilerini güvenli/sonuç alabilecek şekilde güçlü hissetmediklerinden tepki gösteremiyor/itiraz etmiyor; kaderine razı oluyorlar. *"Kader kurbanı"* derken tüm toplumun kader kurbanı olma riski göz ardı ediliyor.

Gerçekte ceza kanununa teoriler açısından yeni bir felsefeyle yaklaşılmak isteniyorsa, mağdur eksenine dayalı olarak yaklaşılmalı;[264] mağdurun daha fazla mağduriyetini önlemek için daha köklü düzenlemeler yapılmalıdır. Hiç kuşkusuz, Kanunun bu doğrultudaki bazı düzenlemeleri oldukça olumlu görülmektedir.

Sonuç çıkarım olarak, toplumsal düzen ve kişilerde güven duygusu sağlamak bakımından temel sorunların üzerine eğilmek yerine işin en kolay yanı olan ve fakat içerdiği yeni kurumlarla yüksek bedelli yeni bir ceza kanunu yaratmak iddiası ile ortaya konulan yeni TCK ile toplumsal güvenliğin eskisinden daha iyi sağlanacağı iddiası sanal bir iddia olmaktan;[265] oluştu-

[264] Mağdura göre cezaların ağırlaştırılması: Niçin bir milyarderden yapılan bin liralık hırsızlıkla fakir bir insandan yapılan bin liralık hırsızlıkta suçlular aynı cezaya çarptırılmaktadır? Türkiye için geçerli olan bu durum ABD'de farklılık sergilemekte; ABD *Federal Yaptırım Rehber Kuralları* uyarınca zayıf mağdura karşı işlenen suçta ceza ağırlaştırılmaktadır.

[265] "Bizler Almanya'da ceza hukuku ve uygulamasından memnun muyuz? Ülkelerimiz arasındaki çoğu kültürel ve sosyal farklılıkları göz ardı ederek, yaptırımlar sistemimizi diğer ülkelere önerebilir miyiz? Ceza hukukunun başarılı/başarısız olup olmadığını söyleyemediğimden, bu sorunun yanıtı pek açık olamaz. Bu bağlamda "başarı" ne anlama gelmektedir? Suç oranında bir azalma mı? Almanya'da suçlarda bir

rulan yeni kurumların uygulanabilirliği *"sosyal bakımdan hazır bulunuşluk"* olmadığından *de jure* ötesinde etkinlik kazanması çok zaman alacaktır. Yeni TCK ile 78 yıldır yürürlükte bulunan 765 sayılı TCK'nundaki tüm suç normları değişmiş olduğundan lehte hükümlerin tatbiki doğrultusunda dolaylı bir af uygulaması ötesinde *"adli kırtasiyecilikte"* görülmemiş ölçüde yoğunlaşma yanında yorum açısından ilk derece mahkemeleri ile üst mahkemelerde uygulama farklılıklarına tanık olunacak, yoğun bir çalışma ürünü olmayan TCK'da zamanla yapılacak değişiklikler kaçınılmaz olacaktır. Nitekim 1.01.2007 tarihi itibariyle değişiklik oranı % 17,3'dür.

Bu bölümü temel bir soru ile noktalamak yerin de ola-

---

azalma değil; aksine devamlı artışa tanık olunmaktadır. Bu durumda "başarısızlıktan" söz edebilir miyiz? Bu takdirde, suç oranı ile ceza hukuku arasında doğrudan bir ilişkinin varlığı söz konusu olmaktadır. Böyle bir ilişkinin var olabileceğini düşünemiyorum. Suç işlemenin pek çok nedeni bulunmaktadır. Oldukça sert bir ceza hukuku olduğunda suç oranında düşme olacağı söylenemeyeceği gibi infaz (*correction*) ve iyileştirmeye (*rehabilitation*) fazlaca odaklanan bir ceza hukuku ile suç oranında fazlaca düşme olacağı da söylenemez.

Çoğu suçluların ceza hukukundaki yaptırımdan etkilenerek yeni bir suç işlememeleri "başarı" olabilirse de, mükerrirlik konusunda sağlıklı veri temini kolay değildir. Adli Sicil'de yaptığım araştırmaya göre, 1980 yılında haklarında ceza fişi oluşturulan hükümlülerden % 53.2 'sinin 1985 yılına kadar yeni bir kaydı daha olduğu; bunlardan % 17.8'inin para cezasına, % 35.4'ünün hapis cezasına mahkum olduğu görülmüştür. Bu sayılar bile, geri kalan % 46. 8 oranındaki eski hükümlünün neden mükerrir konumuna girmediğini veya diğerlerinin neden suç işlediğini açıklayamamakta- bunu açıklayan bir metodunda bulunmadığıdır. Bu durumda, "Bildiğim bir şey var, o da hiçbir şey bilmediğimdir" şeklinde agnostik bir yaklaşım sergilemeyeceğim. Alman Ceza Hukuku hakkında genel bir görüş olarak, esasta, infaz ve iyileştirmenin önemli bir öğe olduğu sistemini benimsediğimizi belirtmek isterim. Ne var ki, hâkimlerin sanıkların kişisel zayıflıkları ile sosyal özgeçmişlerini değerlendirmek üzere yeterli zamandan yoksun olmaları ile yeterli sayıda denetimli serbesti (*probation*) görevlisinin olmayışı eleştiri konusu yapılmıştır." Bkz., Karl-Heinz Gross, "Correction and Rehabilitation of Offenders in the Penal Law and in the Court Practice of Germany" *Resource Material Series No. 34,* (UNAFEI) Fuchu, Tokyo, Japan, Dec. 1988 pp. 11-21. Ayrıca bkz., M. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu,* İmge, 2000 s. 384 vd.

Ayrıca Z. Hafızoğulları, *Ceza Hukuku Ders Notları* için bkz., www. baskent. edu. tr~zekih/

caktır: Türk toplumunda esenliği azaltıcı her türlü zararın nasıl giderilebileceği/ azaltılabileceği ve bedelinin ne olacağı sorgulanırken, insan hakları ve etik ilkeler karşısında, ceza sistemini sosyal refah sistemine işlevsel bir seçenek olarak kullanılmasının Türk toplumu için temel bir seçenek olup olamayacağıdır?

13. ARAŞTIRMA VE ÖLÇME

Ölçme en geniş anlamıyla, nesne ve olaylara kurallar karşısında numara vermektir.[266] Dikkat edileceği gibi tanımda, sayısal değer vermek yerine *"numara vermek"* ifadesi yer almaktadır. Günlük yaşantıda ise, *"sayı"* bir çok farklı amaçla kullanılmaktadır. İstatistiksel teknikler, sonuçta, ölçme işlemi ile elde edilen sayıları çözümlemeyi amaçladığına göre; işlenecek sayı topluluğunun matematiksel özelliklerinin bilinmesine ihtiyaç göstermektedir. Ölçme kavramı tanımında geçen *"kural"* ifadesi, ölçme işleminin yalnızca birimlere numara verme işlemi olmayıp, verilen numaraların matematiksel özelliklerinin de belirlenmesi gerektiğini anlatmaktadır.

Kuşkusuz, bir sorunu teşhis etmeden tedavi edemeyiz. Bize göre, bu kural yaşamdaki her sektör için geçerlidir. Kriminolojide suçluluğun önlenmesi ve suçluların tretmanı için gerekli kriminolojik yöntemlerin uygulanabilirliği de, bu konularda etkili etmenlerin ölçülmesiyle mümkündür. Örneğin, karşılıklı ilişkilerin tespiti bağlamında suçla çevre, eğitim, sosyal statü, ekonomik durum vs. gibi ilişkilerin derecesini belirleme için bunlara ilişkin sayılara/verilere gerek vardır. İşte ölçüm burada devreye girmektedir. Kuşkusuz, istatistiğin günümüzdeki önemi her alan için geçerli olup; en iyi ölçme yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.[267]

---

[266] M. T. Yücel, *Kriminoloji (Suç ve Ceza)*, Ankara 1986, ss. 152-157.

[267] Stevens, S. S., "On the Theory of Scales of Measurement, "*Principles Of*

13. 1. Soru Yanıtları

Hiç kuşkusuz, sorular ve yanıtlar bir araştırma sürecinin temel öğeleridir. Bizler araştırma sonuçlarının tüketicileri olarak araştırma raporlarını okurken kendi sorularımızı da sormalı ve belki de en önemlisi, yanıtları ayrıca değerlendirmeliyiz. Araştırmada eksik ve yanlış olan şeyi bulmak ise tüketiciye ait bulunmaktadır.

Educational and Psychological Measurement", Chicago 1967. pp. 3-10; Ayrıca Bkz., Ulusal çapta kriminolojik araştırmalara yer vermesi nedeniyle türünde bir ilk olan Polis Halk İşbirliği Sempozyumuna (Ankara 27-29 Mart 1995) sunulan tebliğler. Ayrıca bkz., Marmara Üniversitesi İnsan Hakları, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Uygulama Araştırma Merkezi Yönetmeliği madde 2, *Resmi Gazete* (1 Ekim 1995) s. 38; Aristotales, *Retorik*, (Çev. M. H. Doğan) İstanbul 1995, s. 78: "... İnsanlar güzel söz söyleme yeteneğine ya da pratiğine, veya engin yasa deneyimine veya çok sayıda dosta veya çok miktarda paraya sahipseler, cezalandırılmaksızın başkalarına kolaylıkla kötülük yapabileceklerini düşünürler."

***

Ölçme konusunda özellikle **cezanın kesinliği/şiddeti** konularında genel ve özel nitelikte ölçülere aşağıda yer verilmiştir:

Genel Ölçütler

$$\textbf{Cezanın kesinliği} = \frac{\text{Ceza infaz kurumuna girdi sayısı}}{\text{Rapor edilen suç sayısı}}$$

Cezanın şiddeti = Salıverilen hükümlülerce çekilen hürriyeti bağlayıcı ceza ortalaması

Özel Ölçütler

Cezanın kesinliği : a) Suçların açığa çıkarılma oranı
b) İşlenmiş bir suçta zanlının tutuklanma olasılığı=Tutuklanma/Suç
c) Tutuklanma üzerine mahkumiyet olasılığı=Mahkumiyet/Tutuklu
d) İşlenmiş bir suçtaki mahkumiyet olasılığı=Mahkumiyet/Suç

Cezanın şiddeti : a) Hükmedilen para cezası ortalaması,
b) Hükmedilen Hürriyeti bağlayıcı ceza ortalaması,
c) İnfaz edilen hürriyeti bağlayıcı ceza ortalaması,
d) Mahkumiyet üzerine hürriyeti bağlayıcı cezaya hükmedilme olasılığı,
e) Mahkumiyet üzerine ilamın infazı olasılığı=İnfaz/ Mahkumiyet

Kesinlik ve şiddet karışımı

a) İnfaz edilen hürriyeti bağlayıcı ceza ortalaması = $\frac{\text{Günlük hükümlü ortalaması}}{\text{(ay) Yıl içinde giren hükümlü sayısı}} \times 12$

b) İşlenen suçlara karşılık ceza infaz kurumları nüfusu.
c) Kapalı cezaevi ile nakillerdeki firarlara özgü 10.000 cezaevi nüfusundaki oran: firar sayısı/yılındaki firarlar x 10.000
Ayrıca bkz., Council of Europe, *Means of Improving Information on Crime*, Strasbourg 1976.

13. 2. Araştırma Sonuçları

Müdebbir tüketici beyaz eşya veya bilgisayar almak istediğinde piyasa araştırması yapmakta; alacağı eşyanın özelliklerini öğrenmektedir. İşte, araştırma sonuçları, uygulandığında sebebiyet verebileceği zaman ve parasal kayıplar nedenleriyle ciddi bir şekilde irdelenmesi ve etkileri test edilmesi gereken olgulardır.

Gerçekte yapılan araştırmalar; araştırmacının görüş açısı, temel aldığı varsayımlar ile sonuçları değerlendirmesi açısından irdelenmeli; ve sorulara verilen yanıtlardan çok davet ettiği sorular ölçüsünde araştırmanın iyi olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, araştırma sonuçları bir bakıma ilgilileri bir adım ileriye götürürken iki-üç adım da geriye götürebilmektedir. Keza araştırmacının sormak ve yanıtlamak üzere seçtiği sorular, bulgu ve sonuçları itibariyle dünyanın nasıl çalıştığını göstermekten ziyade araştırıcının dünyaya bakış açısını yansıtmaktadır.

13. 3. Model Referansı

İnsanlar, kuşkusuz, bir dizi varsayıma dayalı olarak çalışmakta ve belli eylem ve projeler, varsayımları paylaşan insanlar için anlamlı olabilmektedir. Örnek olarak, bazı suçluların islah olamayacağı kabul edilirse, bu varsayımdan etkilenen gruptaki suçlulardan başkası bunların şartlı salıverilme dışında bırakılmasını sorgulamayacaktır. Kuşkusuz, bu gruptaki suçlunun bizzat kendisinden böyle bir kararın yerindeliğini kabullenmesini beklemek hiçte gerçekçi olmayacaktır.

Suçlu kişi *"adil işlem görme"* kavramından, herkesin elde ettiğini, kendisinin de elde etmesi olarak anladığından, tutuklu/hükümlü iken iki defa firar etmiş bir seri katil, aynı cezaya mahkum olmuş fidyeci katilin belli süre sonra şartla salıverilerek kendisinin dışlanması karşısında; adaletin (eşit işlem görme) yerini bulmadığını ileri sürebilecektir. Ekseri kişiler için söz konusu eşitsizlikte saklı bulunan adalet fikrini anlamak kolay ise de, firari seri katil için bu hiçte böyle olmayabilir.

Bu farklılık, kuşkusuz, adalet hakkındaki farklı fikirler ile bu fikirlerin dayanağı olan çatışma halindeki dünya görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Yukarıda sözü edilen firari katilin mantığı, tek düze bir mantık olup; *"o can aldı; ben de can aldım. O, şartla salıverilmeden yararlandığına göre ben de salıverilmeliyim"* şeklinde olabilecektir. Farklılık, ekseri kişiler için geçer olan girift bir adalet modelinden ileri gelmektedir. Bu bağlamda, *"iyi halli hükümlünün"* şartlı salıverilmesinde suçun şiddeti yanında, hükümlünün yeniden suç işleme olasılığı da göz önüne alınmalıdır. Ne var ki, uygulamada şartla salıverme şarklılaşan bir Batı kurumuna dönüşmüş (S. Selçuk); tüm hükümlülerin şartla salıverilmeleri görülür olmuştur. Keza aynı paralelde, ilk defa suç işleyenlerle aynı / farklı türden birden fazla suç işleyenler ve mükerrirler için de farklı değerlendirmeler yapılmalıdır.

Dünyadaki farklı görüşler, cezaların infazı konusundaki araştırıcıları da kutuplaştırmakta; ve belli başlı yayınlar temel iki görüş etrafında toplanmaktadır. Bu saptamalar şunlardır:

- Kurumlardaki islah uğraşlarının sonuç verebildiği,
- İslah düşüncesinin mümkün olmadığı.

Hiç kuşkusuz, benimsenen görüş ne olursa olsun, hürriyetten yoksulluğun, insana saygıyı sağlayıcı maddi ve manevi koşullarda geçirilmesi gerektiği, temel kural olarak yer etmiştir. Bu doğrultuda Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin R(87)3 sayılı Tavsiye kararı ile *Avrupa Cezaevi Kuralları* konulmuş bulunmaktadır.

13. 4. Modelin Gerekleri

Bilimsel nitelikli sosyal modellerdeki önemli nitelikler; araştırma raporlarında her zaman açıkça ifade edilmemektedir. *"Olmazsa olmaz"* türünden niteliklerden en önemli görülen üç tanesi; *varsayımların, kendi içinde tutarlı olması* ve *uygulanabilirlikleridir*. Kuşkusuz, bir varsayım yanlış veya mantıksal tutarsızlıklara gebe ise, modelin kendisi de yanlıştır. Örneğin cinsel suçlulara özgü tretman programı, bu tür suçluların islah edilemeyeceği varsayımına dayalı olarak tasarlanmışsa, kendi içerisindeki tutarsızlığı bir yana model olarak çalışmasını bek-

lemek de saçma olacaktır. Benzer şekilde *araştırma sonuçları, araştırmacının çıkardığı sonuçlarla tutarlı olmayabilir.* Şu örnekle de görüleceği üzere, çocukluktaki cinsel istismarın genelde sebebiyet verdiği depresyonun, cinsel düzensizlik doğurduğunu bilmemiz, depresyon ve cinsel düzensizlikten şikayet edenlerin; çocuklukta istismar edildiği sonucunu çıkarmamıza olanak vermemektedir. Çünkü bu semptomların bir çok farklı nedeni olabilmektedir. Kuşkusuz, *bir model için talıminler de can alıcı bir unsurdur.* Bir model bağlamında bazı şeylerin olacağı beklenmesine karşın bir şeyin olmadığı (veya tersi) saptandığında modelin yanlış veya eksik bir model olduğu sonucuna varılabilmektedir. Bu hususa örnek olarak, ceza infaz kurumlarındaki islah uğraşlarının sonuç vermediğine ilişkin modelin, başarılı islah programlarıyla çatışmasını göstermek mümkündür.

13. 5. Kohort Araştırması

Bu yöntemle belli yaş gruplarının retrospektif/prospektif incelenmesi ile hangi gençlerin mükerrir ve ciddi suç faili oldukları, buna karşın diğerlerinin niçin veya yalnızca ara sıra suç işledikleri ve adli müdahalelerin suç gelişmesine ne tür etkilerinin olduğu araştırılmaktadır. Analiz aracı olarak resmi suç istatistikleri ve anket sonuçları kullanılmaktadır. Bugüne kadar anlamlı veriler ABD, Almanya ve İsveç'te elde edilmiştir.[268] Kohort yöntemine göre toplanan suçlu istatistikleri her doğum yılı gruplarının hükümlü olma riskini belirlemek üzere oluşturulmaktadır. Doğum kohort istatistiklerinin başlangıç noktası olarak normal suçlu istatistiklerinde görüldüğü üzere mahkumiyet yılı değil, doğum yılı esas alınmaktadır. İncelenen konular, belli bir yaşa kadar her doğum kohort'lu bakımından çeşitli suçlardan mahkum olan kişilerin oranı, bu mahkumiyetlerin sayısı ve farklı doğum kohortları arasında suçluluk faaliyeti dağılımını içermektedir. İsveç'te bu istatistikler 1970 yılına kadar uzanmaktadır.

[268] H. von Hofer, "Criminality Among Swedish Birth Cohorts", *Scandinavian Criminal Policy & Criminology,* Stockholm 1990 pp. 38-46.

Prof. Marvin Wolfgang, *Yüzde Altılık Kuralı*'nda, belli bir doğum kohortındaki erkek çocuklardan yaklaşık %6-7'sinin kronik suçlu olarak devam edeceğini ("*kronik*" bir kişinin on sekizinci yaş gününden önce beş veya daha fazla tutuklanması olarak tanımlanmaktadır); bu kronik suçluların tüm suçların yaklaşık yarısından, 18 yaşındaki tüm kohortın işlediği tüm şiddet suçlarının da üçte ikisinden sorumlu olduğunu ortaya koymaktadır.[269] Bu kronik suçluların çoğu girift kişisel veya sosyo-psikolojik veya ekonomik sorunlu kişilerdir. Kendilerinin normal bir yaşama dönmeleri için ekseiya esaslı ölçüde eğitsel ve infaz kurumları iyileştirme programlarına ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu bağlamdaki soru şudur: Suçlular arasında itiyadi suçlu olma riskinde olanlar ile kişisel ve/ya yaşam koşulları itibariyle zor durumda olup, henüz kronik suçlu olma yolunda olmayanlar arasında ayrıma elverecek kavramlar ve/ya enstrümanların var olup olmadığıdır?

Bireye odaklı teşhis için kullanılabilecek enstrüman, merkezi ölçüt "*Suça ilişkin Davranış Sendromu*" ile buna ilişkin çekirdek öğeleri içeren dizine aşağıda yer verilmiştir:[270]

Gençler arasında suçlu olma potansiyeli ve suçlu olmada yüksek riske işaret eden faktörler dizini

Sendromun İlişkisel Öğeleri

- Evde görevlerden kaçınma veya yadsınma,
- Okul veya diğer kurumsal veya sosyal ilişkilerde görevlerden kaçınma veya yadsınma,
- Makullük ötesinde para ve/ya kişisel eşyaların suiistimali,
- Boş zamanları değerlendirmekten yoksun bulunma,
- Yaşam planından yoksun veya oldukça muğlak oluşu veya geleceğe ilişkin gerçekçi olmayan fikirler edinmesidir.

[269] M. E. Wolfgang, et al., *Delinquency in a Birth Cohort*, Chicago 1972 and From Boy to Man, *From Delinquency to Crime*, Chicago 1987.

[270] Ayrıca bkz., Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü *Uyuşturucu Madde Programı* Ankara 2006. ss. 18-19.

14. ÖZET

Duygusal bir konu olan suç sorununu, çok az kişi analitik olarak irdelemektedir. Suç denilince insan aklına kişinin mağduru olduğu suçlar, sonra da yazılı/görsel medyada manşet olan dehşet verici suçlar gelmekte ve ekseri suç türleri göz ardı edilmektedir. Kuşkusuz, suç sorunu hakkında az sayıda insanın kontrol altına alınması gerektiği türünden basit tanılar, bizleri yanlış reçetelere götürmektedir. Yüksek sosyal bedelli ekonomik suçların kabul gördüğü bir ortamda hırsızlık/ kapkaç suçlarında görülen artış karşısında halkın korkuya kapılması; bu iki suç grubu arasında ilişkisel türde yapısal bir ilişkinin göz ardı edilmesi kriminolojik bilgisizlik örnekleridir.

Öncesiz ve sonrasız bir sorun olan suçun varlığını sürdürmesi karşısında; yalnızca ceza kanunlarıyla soruna bir çözüm bulmak mümkün değildir. İşte bu nedenle de, toplumdaki suç varlığının kaçınılmaz olduğunun unutulmaması ve sorunlara bu bilinçle yaklaşılması gereklidir.

Cezanın genel önleme etkisi kişiye ve/veya suça göre değişmekte; ceza tehdidinin önemi, suç işlendiğinde yakalanma/itham edilme/mahkum olma riski büyüdükçe artmaktadır. Bu riskinin büyük olduğuna dair inanç, çoğu zaman insanları suç işlemekten de alıkoymaktadır.

Suç ve ceza bağlamında, cezanın genel önleme etkisi ile bireysel etkisi (suçlulara uygulanan ceza yaptırımları) birbirini

tamamlamakta; hükmedilen ceza, kişiye eyleminin kötülüğünü anlatmakla, ceza normunu vurgulamakla kalmayıp, diğer kişilere karşı da örnek oluşturmakta;[271] ve böylelikle de yasalara uyulması gerektiğini söylemektedir. Bu amacın gerçekleşmesi için cezalarda oranlılık ilkesi ile cezalarda *de-facto* eşitlik üzerinde titizlikle durulmalı ve bu doğrultuda Cumhuriyet savcıları ve hâkimler için seminerler düzenlenmelidir.[272]

Suçluların cezalandırılması, halk katında saldırganca dürtülerin zararsız bir biçimde kanalize edilmesine olanak sağlarken; grup dayanışması ve diğer benzer sosyal değerlerin de pekiştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, *"Bir toplumu cinsel sapıkları kadar hiçbir şeyin bir araya getiremeyeceği"* önermesi, *suç*'un halkı diğer şeylerden daha kaynaştırıcı olduğunu ifadesi açısından güzel bir örnektir.

Anılan çerçevede, kriminolojinin toplum katında da değer kazanması için suçluluğun önlenmesi doğrultusunda hazırlanacak eylem planı; *suçlu, toplum ve mağdur*[273] üçlüsü göz önünde bulundurularak hazırlanmalı ve dinamik bir hüviyet taşımalı ve bu planda kentleşme olgusunun yarattığı sosyal sorunlara da öncelik verilmelidir. Şu kadarı bilinmelidir ki, kentlere, ekonomilerinin talep ettiğinden daha fazla nüfusun göç etmesiyle ortaya çıkan işsizlik, gecekondu, altyapı eksiklikleri, çevre kirliliği, arsa ve arazi spekülasyonu gibi sorunlar, yeni bir kültürle karşılaşmanın yarattığı sarsıntılar, *göreceli yoksulluk kompleksi*,[274] iç çatışmalar, bunalımlar gibi birey ve toplulukları

---

[271] I. Strahl, *İsveç Ceza Politikası*, (Çev. D. Yazan) 1975, ss. 84-86.

[272] Bkz., Council of Europe, *Disparities in Sentencing: Causes and Solutions*, Strasbourg 1989.

[273] Bkz., Council of Europe, *Research on Victimisation*, Stasbourg 1985; Council of Europe, *The Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure*, Strasbourg 1985. *Keeping in Touch: Police-Victim communication in Two areas*, (Home Office Research Study No. 116) London, 1990.

[274] Görece yoksulluğun algılanma biçimi, büyük bir olasılıkla, önemli rol oynayan bir etkendir. Üst toplumsal katmanların zenginliklerinin artmasına paralel olarak, gelir farklılıklarının da artması biçiminde kendini gösteren, toplumun giderek parçalaması olarak tanımlanabilecek olan bir gelişmeyle halen karşı karşıya bulunan yalnızca Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri değildir (Anahtar deyim: üçte ikilik toplum). Bazı araştırmalar kötüleşen ekonomik koşulların, suç işleme oranında benzer bir

ÖZET

etkileyen sorunlarla perçinlenmekte; bunlar kente göç edenleri ve özellikle gençleri içlerine kapanmaya ve tam tersine radikal örgütlenmelere, yasadışı işlere ve suça yöneltmektedirler.[275]

Hiç kuşkusuz, sosyo-ekonomik koşullardaki genel iyileşme otomatik olarak suçu önleyemeyecektir. Suçluluğun önlenmesi yalnızca sosyal veya ekonomik siyaset sorunu da olmayıp; geniş anlamda önleme, multi-disipliner yaklaşım kadar halkın işbirliğini de gerektiren bir işlevdir. Bu işlevde önceliğin çocuklara verilmesi ve anayasal buyruk doğrultusunda, çocukları kötü muamele ve kötü alışkanlıklardan koruyucu, suça itilmelerini engelleyici önlemlerin bir bütün olarak ele alınması gereklidir. Bu bağlamda da, suça eğilimli, sorunlu, evden kaçan ve sokakta risk altında yaşayan çocuklar için koruyucu ve

artışa bağlı olmaksızın, cezaevi nüfusunun artmasına doğrudan etki yaptığını göstermiştir.

[275] Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı TC *Resmi Gazete* (25.7.1995) s. 15; Council of Europe, *The Protection of Youth Against Physical and Moral Danger*, Strasbourg 1990; İ. Cem, "Şiddetin Hammaddesi ve Patlayan Gecekonducular", *Sabah*, (19.3.1995) s. 16; G. Mengi, "Silah ve Şiddet", *Sabah*, (28.4.1995) s. 3; Heuni, *Criminal Justice Systems in Europe and North America*, No. 17 Helsinki Finland 1990 pp. 2-9; Suç ve ekonomik koşullar (Fakirlik, işsizlik ve eşitsizlik) üzerine yapılan teorik tartışmalar iki temel düşünceyi yansıtmaktadır. *Birincisi*, servetin yarattığı alım gücü nedeniyle (hırsızların iştahını kabartan TV; bilgisayar, araba satın almaları sonucu) suç işlemek için fazlaca hedef ortaya çıkması nedeniyle suça sebebiyet verildiği; *İkincisi* ise, kişilerin para sahibi olduklarında çalmaya daha az gereksinme duyacaklarından, servetin suçu önleyebileceği merkezindedir. Kuşkusuz, eşyanın çalınması onun satın alınmasından daha zor bir iştir. Özet olarak; servet suça sebebiyet verebileceği gibi suç işlenmesini de önleyebilmektedir. Bkz., Council of Europe, *Crime and Economy*, Strasbourg 1995, p. 57. Ayrıca Bkz., Council of Europe, *Economic Crisis and Crime*, Strasbourg 1985. Suç işlemekte olan korunmaya muhtaç çocuklar hakkında yargılayanların çaresizliği konusunda örnek bir vaka için bkz., S. Burak, "Kafa Tutan Çocuklar", *COGİTO*, sayı 2 güz 1994, ss. 256-261; H. Dursun, "Yanlış Düşünce: Yalnız İşsizlik suça Neden Olur", *İst. Barosu Dergisi*, C. 72, s. 7–8-9, 1998 ss. 689-694; N. Centel, "Mala Karşı Suçlarda Artışın Kriminolojik Bakımdan Açıklanması ve Nedenleri", *Mala Karşı İşlenen Suçlarla Mücadele Semineri* (24 Mayıs 2000) İst. Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Dairesi Başkanlığı Yayın no. 8, ss. 56-67.

Kalkınma sürecinde kaçınılması gereken yedi günah "* alt-yapısız, * katılımsız, * kadınsız, * yoksulsuz, * çevresiz, * seferberliksiz ve * yapılabilirlikten yoksun kalkınma" her tür suçlulukla mücadelede de geçerliliğini korumaktadır.

önleyici hizmetler geliştirilmeli; suça yönelen ve suç işleyen çocukların topluma kazandırılması sağlanmalıdır.

Diğer bir çıkarım da, 100.000 nüfustaki cezaevi hükümlü oranının, hürriyeti bağlayıcı ceza alarak cezaevine girenlerle değil, ceza süresinin uzunluğu ile belirlenmekte olduğudur. Yeni TCK ve CGTİK'le, 1965 yılında başlayan çekilecek cezayı *"azaltma"* siyasetinden genelde vazgeçilmesi sonucu cezaevlerinde çekilecek medyan ceza süresi fazlaca artış gösterecektir. Hürriyeti bağlayıcı cezaya alternatif yaptırımların, bu oranın azalması üzerinde etkisi varsa da, bu etki ceza süresinin azaltılmasındakinden daha az ölçüde olmaktadır. Ne var ki, ceza tayin ederken yıl ve ay'ı kullanmak yerine hafta ve gün birimlerinin kullanılması şeklindeki zorunluluk, yargı bağımsızlığı zedelenmeksizin, hâkimleri, kısa süreli cezalara hükmetmeye cesaretlendirecektir. Bu bağlamda, topluma maliyeti 2 bin YTL olan bir yıllık ceza örneğinde olduğu gibi hürriyeti bağlayıcı cezayla topluma maliyetinin ifade edilmesi istenilen etkiyi yaratabilecek; cezaların hafifletilmesi doğrultusundaki tezlerin aksine ekonomik yaklaşım sihirli gücünü gösterebilecektir.

Kaldı ki, cezaevleri tek başına suç sorununa bir çözüm de değildir. Yalnız, inşa edilen cezaevleri (*ülkemizde 450 kapalı cezaevine karşılık ülkemiz nüfusuna yakın İngiltere'de bu sayı 139, Fransa'da 182'dir. İtalya'da 1986 yılında 700 civarında olan cezaevi sayısı 2000'de 230'dur. Japonya'da kapalı cezaevi sayısı ise 191'dir.*) birçok açıdan varlıklarını sürdüren birer kurum olmakta ve devamlı kullanılması ile oluşan kültür bağlamında varlıkları mantıksal ve rasyonel gözükmektedir. Ancak, belli oranda cezaevi hükümlüsü gereğini kimse yadsıyamazsa da, hürriyeti bağlayıcı cezaların suçluluğu önleme veya kontrol konusunda yegane veya en iyi vasıta olduğunun belirgin olmadığı da bir gerçektir.

Hürriyeti bağlayıcı cezaların etkinlik ölçüsü olarak cezaevi nüfusundaki yüksek hükümlü oranı göz önüne alındığında, özellikle aynı ceza siyasetini uzun yıllar takip eden ülkelerde az suç işlenmesi beklenebilir. Bu konuda geçerli testler yapılamazsa da, korelasyonun, kriminolojik görüntünün beklenen yönde

ÖZET

olmadığı belirgindir. Var olan korelasyon ise, cezaevi nüfus oranı düşük ülkelerde, daha sert bir ceza siyaseti uygulayan ülkelerden daha az oranda suç işlendiğine işaret etmektedir.

Cezaevlerindeki tretman uğraşlarında ise, hükümlüdeki anti-sosyal düşünce/eğilimler, suçlu davranış, çete/örgüt üyeliği gibi kriminojenik gereksinmeler hedeflenmeli; salıverildiğinde yeniden suç işleme olasılığının azaltılmasına çalışılmalıdır. Hükümlüler eğitime ilgi duymadıklarında da kusuru kendilerinde aramak yerine motive etmek üzere neler yapılabileceği, neler değiştirilmesi gerektiği soruları sorulmalıdır. Ekseri hükümlülerin (okul ve başka mekanlarda) edindikleri deneyimleri sonucu motive olmadıkları göz önüne alınarak motivasyon kavramı dinamik olarak algılanmalıdır. Kurum öğretmenlerince (ilgisizliğin bireyin kişiliğindeki yetersizlikten kaynaklandığına bağlanması ile) motivasyonu statik bir kavram olarak benimsediklerinde hükümlülere karşı haksızlık edileceği gibi taktik bir hata yapılacağı da bilinmelidir.

Motivasyonu yeterli olmayan kişinin eğitime alınmasında tereddüt edilmemesi, kişinin zamanla rahatlayıp kendine güven gelmesi sonucu motivasyonun yeterli seviye yükselebileceği göz ardı edilmemelidir. Aksi takdirde dershane dışına bırakılan hükümlüyü kazanmak mümkün olamayacaktır. Bu bağlamda kapasite üstü kurum nüfusunun kanserojen etkisi göz önüne alınarak suç/suçlu açısından toplumsal tehdit/tehlike oluşturmayan suçlular için toplumsal yaptırım türlerine başvurulmalıdır.

İşte bu bağlamda oldukça önemli olan bir hususta salıverilen hükümlünün toplumda yaşayacağı atmosferdir: Kişi eski hükümlü olarak damgalanmamalı; komşu ve arkadaşları tarafından dışlanmamalıdır.[276] Öte yandan, şartlı salıverilenlerin/

[276] M. T. Yücel, "Hürriyeti Bağlıyıcı Cezaya Alternatifler-Dünya'daki Görünüm", *Adalet Dergisi*, (Ocak Şubat 1987) s. 100. *Explaining Reconviction Rates: A Critical Analysis*, (Home Office Research Study No. 136) London 1994. Eski hükümlülerin toplumda işlenen suçlardaki payının yüksekliği nedeniyle ceza infaz kurumlarından şartlı/bihakkın salıverilecek yetişkin hükümlülerin, "mükerrir" konuma gelmelerini önleyici nitelikte şu etmenler üzerinde önemle durulmalıdır:

eski hükümlülerin yoğunluk gösteren suç işleme potansiyeline karşın *"Polis Gözetiminde Bulundurulma"* tedbirinin (TCK m. 32) yürürlükten kaldırılmasıyla (1987/3352 sayılı kanun) yaratılan boşluk Almanya örneğinde olduğu gibi toplum korunması doğrultusunda gözetim ve sosyal yardım öğelerini kapsayan hal ve gidişin kontrolü (Führungsaufsicht/parole) tedbiri ile doldurulmalıdır.[277] Nitekim, yeni CGTİK (m. 107-6-10) ile denetimli serbesti rejimi koşullu salıverilen hükümlüler için ön görülmüş ve bu gereksinme normatif olarak karşılanmıştır(!).

Kuşkusuz, suçların topluma çıkardığı faturanın azaltılması için de, ceza adaletine ayrılan kaynağın rasyonel ve etkin kullanılması,[278] *toplam kalite* sağlanması yanında önleyici

---

- Davranışı için sorumluluğu kabullenmesi;
- Suçlu, davranışının ciddiyetini takdir etmesi;
- Kendisini kader kurbanı, toplum ve ceza adaleti sisteminin mağduru olarak görmemesi;
- Çekilen ceza süresi dışında davranışının üretken ve hiçte hoş olmayan sonuçlarını görmesi;
- Adli ve kurumsal süreçlere karşı tolerans göstermesi (Ceza infaz kurumundaki davranışını kapsamamakta);
- Genelde bencil olmaması;
- Ne tür kişisel karakteristiklerin kendisini suçlu davranışa yönelttiğini nispeten anlamış olması;
- Mevcut yetenek ve kaynaklarla salıverme sonrası için gerçekçi veya erişilebilir türde planlar yapması;
- Yaşam biçiminde, uğraş verdiği şeyin işe yaramadığını görerek, olumlu bir değişim sağlama doğrultusunda anlayış, yetenek ve ilgi sahibi olması;
- Hükümlünün cezaevinde daha fazla kalmasında bir yarar görülmemesi.

277 Bkz., H-H. Jescheck, *Alman Ceza Hukukuna Giriş*, (Çev. F. Yenisey) İstanbul 1989, s. 57; *Avrupa Cezaevi Kuralları*, (Çev. M. T. Yücel) madde 88: "Uzun süreli cezaya hükümlü olanların toplum yaşamına tedrici bir şekilde dönebilmesini sağlamak için tedbirler alınmalıdır. Bu amaca, özellikle, kurum veya uygun diğer bir kurumda düzenlenen salıverilme öncesi veya etkili bir sosyal desteği de içeren bir tür *gözetim altında şartlı salıverme* ile erişilebilir. bkz., M. T. Yücel, *Kriminoloji*, Ankara 1986, ss. 349-355; R. Hood and S. Shute, *The parole system at work: a study of risk based decision-making*, (Home Office Research Study 202) London 2000.

278 Yargılama sürecinde gecikmeyi etkileyen yedi neden şöyledir:
1. Örgütlenme ile sistemin çeşitli kesimlerindeki nitelikler; 2. Sistemin etkinliği için mali desteğin sağlanmaması; 3. Teknolojik destekten yoksunluk; 4. Usul hukuku, 5. İş yükünde kapasite üstü artış; 6. Taraflar ve

ÖZET hizmetler bağlamında çocuklara yönelik hizmetlere ek olarak gençlerin iş sahibi olması programlarına da ağırlık verilmesi planlanmalıdır.

Kuşkusuz, kalkınma yalnızca tez ve antitezin sentezi ile dinamik bir gelişme gösterebilir. Bu bağlamda kriminolojik kalkınma siyaseti de, yalnızca modern toplumun gelişmiş yaşam biçimlerini desteklemekle yetinmeyerek, toplumdaki geleneksel yaşam biçimleri de göz önünde bulundurarak onların daha geliştirilmesi ilkesini de içermelidir.

Sorunun tarihsel boyutu da göz ardı edilemeyecek derecede önemli olup; Osmanlı yönetiminde suç oranının, özellikle kentlerde diğer ülkelerdekine oranla çok daha düşük olmasının altında yatan başlıca nedenler arasında etkili kolluk yöntemleri ve kolektif sorumluluk kuramından alınacak dersler olması karşısında;[279] kolluk hizmetleri için etkili bir model belirlenmesi üzerinde de ciddiyetle durulmalıdır.[280]

---

7. Davanın özellikleri. Bkz., M. T. Yücel, "Ceza Adaleti Yönetiminde Değişim Anatomisi", *Türkiye Noterler Birliği Dergisi, Hukuk Dergisi*, Sayı:84 (15 Aralık 1994) ss. 29-41.

[279] U. Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford 1973, p. 313; Osmanlı Devlet Düzenine ait metinler *I. Kitab-i Müstetab*, (Yayınlayan Y. Yücel) Ankara Üniversitesi No: 216, 1974.

[280] Council of Europe, *Organisation of Crime Prevention*, Strasbourg 1988 pp. 11-31. Ayrıca suç önlemeyi de içeren ceza siyasetine halkın katılımı için bkz., Council of Europe, *Participation of the Public in Crime Policy*, Strasbourg 1984. M. T. Yücel, *Japon Ceza Adaleti sistemi*, Ankara 1984. Japonya'da sayıları 16000 kadar olan Polis Nokta'larının işlevsel gücü ve halkla bütünleşmeye olanak sağlanması (mahalli toplum temsilcilerinin düşünce ve isteklerinin dile getirildiği ve bugün sayıları 3800'i bulan Polis Noktası Temas Komiteleri) nedeniyle ülkemizde yeniden yapılandırılması yararlı olacaktır. Nitekim, 650 mahalle ve 226 köyü bulunan İstanbul'daki karakol sayısının (Polis 150+Jandarma 55) 205 olması ve öte yandan 1994 yılı verilerine göre faili meçhul dosya oranlarının yüksek bulunması (1995 yılında 37. 8 milyon tahmin edilen ülkemiz kent nüfusunun % 14.9'unu meydana getiren İstanbul kentinde ağır ceza merkezleri itibarıyla bu oranlar şöyledir: İstanbul % 25.7; kartal % 39.1; Eyüp % 43.5; Bakırköy % 38.3; Üsküdar % 30.6; Kadıköy % 32.9) bu tez için en tutarlı gösterge olmaktadır. Bu yaklaşım "sorun temelli kolluk icraat modelinin ifadesi olarak ekseri ülkelerde toplum polisi olarak da adlandırılmaktadır. Bu modelde, iyi derecede polis-halk ilişkileri bir amaç olmak yerine kendiliğinden oluşan bir ürün olmaktadır. Bu ihtiyacın en belirgin kanıtı İstanbul Ümraniye'ye bağlı Ferhatpaşa mahallesi

ÖZET

Ancak şu da bir gerçektir ki, çağdaş dünyamızda, suç sayısında görülmemiş derecede bir azalma saptanan ülkelerde, bazı nesnelerin orantısız ölçüde *"yanlış"* olduğu; halkın kıtlıktan veya epidemiden ölmesi; suç işleme enerjisini yitirmesi veya tüm hürriyetlerden yoksun kalınması gibi olasılıklarla karşılaşılabilmektedir. Bu çerçevede, her demokratik ülkedeki suç oranı aralığının **0<suç<1** ifadesi toplumdaki dinamik dengeyi bozmadığı oranda oldukça normal görülmelidir. Öte yandan, sıfır-suç düzeyini tutturmanın (herkesin ceza normlarına tümüyle uymasını sağlamanın) yalnızca ekonomik açıdan ele alınsa bile; bedelinin çok büyük olacağı çok da açıktır.[281] Her

---

sakinlerinin, iki kız kardeşin evlerine giren hırsızlar tarafından tecavüze uğramasını protesto etmek amacıyla TEM Otoyolunu üç saat trafiğe kapatarak semtlerinde karakol kurulmasını istemeleridir. Bkz., National Council for Crime Prevention, *Crime and Measures Against Crime in the City*, Stockholm 1990, pp. 168-170;Y. Mutlu-E. Kırım, "Polisin Giremediği Yerler", *Tempo*, (29.11.1925) ss. 36-42; "Can güvenliği için yol kestiler", *Sabah*, (17.06.1996) s. 8.

[281] Suç riskleri (özellikle mala karşı suçlarda) en düşük ülkeler Japonya, Kuzey İrlanda, İsviçre ve Norveç'tir. Suç riskleri genelde refah ve kentleşme ile yükselmekte olup; bunun tek istisnası oldukça kentleşmiş, müreffeh ve düşük suç oranları ile Japonya'dır. Bkz., J. V. Dijk. and P. Mayhew, *Criminal Victimisation in the Industrialised World: key findings of the 1989 and 1992 International Crime Surveys*, Directorate for Crime Prevention, Ministry of Justice, The Hague, Netherland 1994.

Durkheim, *Sosyolojik Yöntem Kuralları* adlı eserinde, suçun, normal sosyolojik olgular arkasında yer alan, tüm sağlıklı toplumlar için doğal bir nesne olduğunu; meleklerden oluşan bir toplum içinde de kişileri suç derecesinde rahatsız edici davranışlara tanık olunacağını; üniversal nitelikte ayrılığın olanaksız olduğunu; ve kişilerin az veya çok oranda kolektif tipten farklı olduğu toplumda, farklı kişilerden bazılarının suçlu karakterde olmasının kaçınılmazlığı karşısında suçun *gerekli* olduğunu ileri sürmektedir. Bkz., C. Akaş, "Marjinal Suç, Sanal Ceza", *COGİTO*, Sayı 2, güz 1994, ss. 152-158.

***

Çocuk: Ettiği yemini bozan herkesin asılması mı gerek?
Lady Macduff: Evet, hepsinin.
Çocuk: Kim asar onları?
Lady Macduff: Kim asacak, namuslu insanlar.
Çocuk: Öyleyse yeminlerini bozanların hepsi budala;
O kadar çok ki öyleleri,
Ne diye onlar tutup asmıyor namusluları.
Shakespeare, *Macbeth*, Perde IV, Sahne II

ÖZET

toplumda varlığını sürdüren suç, yok edilemez ise de; suç miktarı, koşullandırıcı etmenlerin zararlı sonuçlarının makul bir düzeye çekilebileceği ulusal ve uluslararası toplumun oluşturulması ile oldukça aşağıya indirilebilir. Kriminolojinin ise bu indirimi kolaylaştırabileceği var sayılmaktadır. Bu amaçla, kriminologların aktif bir biçimde sosyo-ekonomik ve politik planlama; özellikle ceza adaleti sistemi planlanmasına katılımı sağlanmalıdır.[282]

Sonuç olarak, bir ülkenin kalkınması ekonomik göstergelerle belirlenmekte ise de, gerçek bir kalkınma kriminolojik göstergelerinde olumlu bir tablo (suçluluğun kontrol altında olması) sergilemesiyle mümkün olabilecektir. Aksi takdirde, artan suçluluk, suç mağdurlarına vereceği zararla birlikte halkın günlük yaşamını korku içinde geçirmesine; hükümet ve bireylerin suçluluğa karşı koruyucu önlemler almasına; ve sonuçta, kalkınmayla edinilen servetin kalkınmanın yan etkilerini gidermek uğruna tüketilmesine neden olacaktır. Bu bağlamda, halkın samimi dileği ekonomik kalkınmanın sağlandığı ve suçların asgari düzeyde olduğu güvenli bir toplum görmektir. Bu görevin gerçekleştirilmesi için uygun nitelikte ulusal ceza siyasetinin saptanarak uygulanması; tüm ekonomik ve sosyal siyaset tedbirlerinin, kriminojen faktörlerin etkisini azaltmaya yönlendirilmesi gerekmektedir. İşte bu doğrultuda, ceza adaleti sisteminin analizi yapılarak etkili bir mekanizmanın olası koşullarının belirlenmesi her ulus için güncelliğini koruyan bir sorun olup, öncelikle üstüne gidilmesi gereklidir.

---

[282] Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin çoğunda, son kırk yıllık sürede ceza hukuku egemenlik alanı daraltılmış; tümü ceza hukuku tedbir ve yaptırımları ile dolu olan suçlulukla savaşım bardağı yarısına kadar boşaltılmış bulunmaktadır. Avrupa Konseyi "XIX. Kriminolojik Araştırma Konferansı"nda (28-29 Kasım 1990, Strasbourg) boşalan kısmın sosyal stratejilerin öngördüğü ceza adaleti dışı tedbir ve kurumlarca doldurulması yaklaşımı benimsenmiştir. Kuşkusuz, konuya ne yalnızca ceza hukuku ve ne de yalnızca sosyal stratejilerle yaklaşılmamalı; her tekel gibi "ceza" veya "sosyal" tekelin tehlikesi göz önüne alınarak her ikisinin dengeli varlığı üzerinde durulmalıdır. M. T. Yücel, "Yeni Sosyal Stratejiler ve Ceza Adaleti Sistemi", *Yasa Hukuk, Mevzuat ve İçtihat Dergisi*, 14, 1, 1991, ss. 13-16. F. Gramatica, *Toplumsal Savunma İlkeleri*, (Çev. S. Selçuk) Ankara 1988.

ÖZET

Kuşkusuz, bir sistemin imajı, ister siyasal bir parti veya ticari bir işletme olsun, isterse ceza adaleti sistemi olsun, bir taraftan, sağladığı hizmetlerin niteliğine, öte yandan ise, yazılı ve görsel medyaya dayalı bulunmaktadır. Bu görünüm ceza adaleti yargısında oldukça belirginleşmekte; kısıtlayıcı normlara saygı töresi bozularak medyatik yargılamaya tanık olunan günümüzde, halkın adaletten beklentilerinde de içerik olarak çarpıcı değişimler görülmektedir.[283]

Öte yandan, mal ve/veya hizmetlerin üretildiği her yer ve zamanda var olan iktisadi birimler, işletmelerdeki *etkinlik* öğesi bugün artık ihmal edilemez bir konuma gelmiş; reklamcılık ve halkla ilişkilerde *imaj yaratmada* önemli bir işlev kazanmıştır. Bu açıdan ceza adaleti işletmesinde, insan haklarının elverdiği ölçüde *etkinlik* sağlanması demokratik toplumlar için yaşamsal bir önem kazanmıştır. İşte bu nedenle, insan hakları açısından geçerliliği kalmamış biçimsel usul ve yöntemler gelenek ve kuramsallığın kıskacından kurtarılmalı ve bunlar karşılaştırmalı hukuk uygulaması turnusoluyla test edilmelidir.[284] Ayrıca, ceza adaleti sorunsalına kalıcı çözümlemelerde hâkimler kadar avukatların da rol ve katkısı yanında *"halkın işbirliği"* gereği de göz önünde bulundurulmalıdır.[285]

Paradoksal bir anlatımla, devlet güvenliği sağlamak/vatandaşını korumak için ceza soruşturması/kovuşturmasını ancak diğer vatandaşlara kötü bir şeyler yaparak (*zorunlu kötülük*) gerçekleştirebilmektedir. Devlet *"iyi olanı"* ancak *"kötü olanı"* da yaparak; hak/özgürlük kısıtlamalarına başvurarak

---

[283] M. T. Yücel, *Adalet Psikolojisi*, Ankara 2007 s. 220: (YCMK m. 183):
"...Adliye binası içerisinde ve duruşma başladıktan sonra duruşma salonunda her türlü sesli veya görüntülü kayıt veya nakil olanağı sağlayan aletler kullanılamaz. Bu hüküm, adliye binası içerisinde ve dışındaki diğer adlî işlemlerin icrasında da uygulanır."

[284] Bkz., Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin *Ceza Adaleti Yönetimi üzerine* Tavsiye Kararı R (95); W. H. Davidow&M. S. Malone, *Sanal Şirket*, (Ter. M. Küpüşoğlu) Koç Unisys Yayınları 1, İstanbul 1995; K. F. Röhl. *Gerichtsverwaltung und Court-Management in den USA*, Bundesanzeiger Köln 1993.

[285] İngiltere ve Galler için bkz., LCJBS, *Compstat* içinde bkz., http://ksgwww.harvard.edu/innovat/winners/conv96.htm.

ÖZET

sunmaktadır. İşte önlenemez nitelikteki bu tahribat göz önüne alınarak zorunlu kötülüğün mümkün olduğunca en alt seviyede tutulması siyaseti *de facto* olarak benimsenmelidir. Burada söz konusu olan şu etik anlayışı benimsemek ve vurgulamaktır: *Devlet ajanları, suçluların davrandığı gibi davranamaz; devlet kendini onlarla aynı konumda göremez.* Bu yaklaşım, doğal olarak, devletin suçlulara göre biraz daha dezavantajlı bir konumda olduğunu göstermektedir. Devlet uygar ve çağdaş olmanın gereğini yapmalı; elindeki enstrümanları ekonomik olduğu kadar insani bir biçimde uygulamalıdır.

İşte elinizdeki bu eserde, yukarda özetlenen saptamalara ayrıntılı olarak yer verilirken suç, suçlu ve ceza adaletinin kapsamlı bir analizi sergilenmekte; kriminoloji ve penoloji alanlarındaki bilgi ve uygulamaların bir sentezi sunulmaktadır. Amacımız, kriminoloji ve penoloji düşüncesinin ülkemizde yaygınlaştırılarak ceza hukuku sisteminde (2004 yılı ve sonrası) oluşan hataların ilerde yinelenmesini önleyici ortak bir akıl ile ceza adaleti sisteminde yer alan kurumlar için etkili bir yönetim paradigması geliştirmek; ve nesnel/ampirik bilgilerle, insan haklarından ödün vermeksizin, daha insani ve etkili işlev sağlamak üzere mağdur ve suçlulara sunulan hizmet kalitesinin yükseltilmesidir.* * *

"Nasıl ki ağacın, bütün olarak, haberi olmadan tek bir yaprağı dahi sararmazsa, Suçlu da, toplumun gizli bir etkisi olmadan suç işleyemez."

Halil Cibran., *Veli*

AVRUPA KONSEYİ TAVSİYE KARARLARI

AVRUPA KONSEYİ BAKANLAR KOMİTESİNİN[286] CEZA ADALETİNİN SADELEŞTİRİLMESİ HAKKINDAKİ (87)18 sayılı TAVSİYE KARARI

Bakanlar Komitesi Avrupa Konseyi Yasası'nın 15. b maddesi uyarınca, Avrupa Konseyinin amacının üyeleri arasında daha fazla birlik sağlamak olduğunu hatırlatarak;

Ceza adaletinin işleyişini hızlandırma ve sadeleştirme işleminde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde özellikle 5 ve 6. maddelerindeki gereklerin göz önünde bulundurulmasını düşünerek;

Mahkemelere intikal eden iş sayısının kabarıklığı ve özellikle hafif cezaları gerektirenler ile ceza yargılamasındaki uzamanın neden olduğu sorunlara bakarak; suçlara karşı tepkideki gecikmelerin ceza hukukunu zayıflattığı ve uygun adalet idaresini etkilediğini görerek;

Ceza adaletindeki gecikmelerin, özel kaynakların tahsis edilmesi ile bu kaynakların verimli kullanımı yanında suç siyasetindeki önceliklerin biçim ve içerik açısından açıkça belirlenmesi bağlamında;

- İthamda takdircilik ilkesini uygulayarak;
- Hafif suçlar ile kitle suçları için şu tedbirlerin öngörülmesi:
- Ceza kararnamesi;
- Kamu davasına olası alternatif olarak yetkili makamlarca ceza işlerinde mahkeme dışı anlaşmalar sağlanması;

---

[286] "Halkın Suç Politikasına Katılımı"(83-7), *"Toplum Yaptırımları ve Tedbirleri"*(92-16) ve *"Suçluluğun Önlenmesinde Erken Psiko-Sosyal Müdahalenin Rolü"* (2002-20) konularında Tavsiye Kararları için bkz., *Suç Politikası*, (Ed. Y. Ünver) Seçkin, Ankara 2006.

• Sadeleştirilmiş usuller;
• Normal adli usullerin basitleştirilmesi ile giderilebileceğini ele alarak;

Avrupa Adalet Bakanlarının 10 Eylül 1981 tarihli Montreux toplantısı sonuçlarına bakarak; Üye ülkeler hükümetlerine, kendi anayasal ilkeleri veya hukuki geleneklerini göz önünde bulundurarak aşağıda belirtilen ilkeleri uygulamak üzere gereken tüm tedbirleri almayı tavsiye etmektedir:

I. İthamda takdirilik

a. İthamda takdirilik ilkeleri

1. Tarihsel gelişme ve anayasa elverdiğinde ithamda takdirilik ilkesi getirilmeli veya uygulaması genişletilmeli; aksi takdirde aynı amacı sağlayıcı tedbirler geliştirilmelidir.

2. Takdiri nedenlerle takipsizlik kararı verme yetkisine yasada yer verilmelidir.

3. Bu ilke ışığında ancak savcılıkça suçluluğa ilişkin yeterli delil olmadığında takipsizlik kararı verilebilir.

4. Bu ilke kamu yararı gibi genel bir temele dayalı olarak uygulanmalıdır.

5. Bu yetkiyi kullanırken yetkili makam iç hukuka uygunluk bağlamında tüm vatandaşların yasalar önünde eşitliği ilkesi ile ceza adaletinin bireyselleştirilmesi ve özellikle;

• Suçun ciddiyeti, tabiatı, koşullar ve sonuçları;
• Zanlının kişiliği;
• Mahkemece hükmedilecek olası yaptırım;
• Mahkumiyetin zanlı üzerindeki etkileri,
• Ve mağdurun durumu

göz önünde bulundurulmalıdır.

6. Takipsizlik kararı yalın ve basit olabileceği gibi ihtar veya ikazla veya zanlının bazı koşullara örneğin davranış kuralları, nakdi ödeme, mağdurun tazmini veya denetimli serbestiye tabi tutulması koşulu ile verilebilir.

7. Şartlı takipsizlik kararı söz konusu olduğunda, zanlının rızası alınmalıdır. Bu rızanın yokluğunda, savcılıkça başkaca bir nedenle itham düşürülmedikçe zanlı hakkındaki takip sürdürülmelidir. Kararlaştırılan tedbire itiraz edilmediği veya öngörülen koşula uyulduğunda 6. paragrafta ön görülen rıza var sayılır. Rızanın bilinçli olarak serbestçe ve hiç bir zorlama olmaksızın verilmesini sağlayıcı kurallar vaz edilmelidir.

8. Genel olarak, takipsizlik kararı itham için yasal süreyle sınırlı olmak üzere geçici veya nihai olabilir.

9. Şartlı takipsizlik kararı verilmesi halinde, bu karar kişinin mükellefiyetini yerine getirmesiyle son bulur. Zanlı suçunu itiraf etmedikçe karar mahkumiyete denk bir işlem görmeyeceğinden sabıka oluşmayacaktır.

10. Takipsizlik kararı, mümkün olduğunda, müştekiye tebliğ edilmelidir.

11. Mağdur suç nedeniyle gördüğü zararı hukuk veya ceza mahkemesinde tazmin cihetine gidebilmelidir.

12. Karar basit bir takipsizlik şeklinde ise zanlıya tebligat gerekli değildir.

b. İthamda takdiriliğe benzer amaçlı tedbirler

Tarihsel gelişme ve anayasa doğrultusunda ithamda kanunilik ilkesini uygulayan devletlerce ithamda takdiriliğe benzer amaçlı tedbirler tanıtıldığında ve kullanımı genişletildiğinde:

i. Kamu davasının şarta bağlı olduğu dava sayısı genişletilmeli; özellikle kamu yararı egemen olmadığında, ithamın mağdurun istemi veya rızası şartına bağlanabilmesi sağlanmalı;

ii. İthamda takdirilik sistemi için savcılıkça uygulanan usule benzer şekilde kullanılmak üzere hâkimlere şartlı olarak erteleme ve sonlandırma yetkisi yasal olarak verilmelidir.

II. Ceza Kararnamesi, mahkeme dışı çözümler ve basit usuller

a. Hafif suçlar bakımından suç olmaktan çıkarma ve ceza kararnamesi

AVRUPA KONSEYİ TAVSİYE KARARLARI

1. İdari ve cezai suçlar ayrımı yapan hukuk sistemleri hafif suçlar olması kaydıyla özellikle trafik, vergi ve gümrük yasalarındaki kitle suçlarını idari para cezasına dönüştürmek için gerekeni yapılmalıdır.

2. Bu suçlar için maddi unsur manevi unsura göre öncelik arz ettiğinden hâkimin hizmetini gerektirmeyecek ceza kararnamesi veya yazılı usuller devletlerce kullanılmalıdır.

3. Zorlayıcı hiçbir fiziki tedbire, özellikle hürriyetten yoksunluğa, başvurulmamalıdır.

4. Uygulanan yaptırım türü nakdi olmalı ve nispeti yasal olarak saptanarak sabit veya maktu bir miktar olmalıdır. Hürriyetten yoksunluk dışındaki hak kısıtlamaları veya mahrumiyeti ancak yasal olarak öngörülen davalar için vazedilebilir.

5. Bu nakdi cezalar suçu saptayan görevli tarafından mahallinde tahsil edilmeli veya sonradan yetkili idari veya adli makamca tahsili için otomatik veri işleme metodu ile tebligat ve tahsili yürütülmelidir.

6. Teklif niteliğindeki bu usul açık veya dolaylı kabul şeklinde para cezasını ödeme veya anlaşmaya uyarlı yaptırıma uymaya tabi tutulmalıdır.

7. Bu teklifi kabul veya buna uyumlu davranmak aynı sübutla ithamı önleyecektir *(non bis in idem)*.

8. Bu usul zanlının davasını yetkili adli makam önüne getirmek hakkını bertaraf etmemelidir.

b. Mahkeme dışı çözümler

1. Anayasal gerekler ışığında üye ülkeler özellikle hafif suçlar için aşağıdaki ilkeler çerçevesinde yetkili makamların mahkeme dışı çözümlerine imkan verici şekilde yasaları gözden geçirmelidirler.

2. Zanlıya önerilecek koşullar ve özellikle aşağıdakiler yasalarca belirlenmelidir. Şöyle ki;

i. Bir miktar paranın devlet veya bir kamu veya hayır kurumuna ödenmesi;

ii. Suçla edinilen eşya veya menfaatin iadesi;

iii. Çözüm öncesi veya onun bir kısmı olarak mağdura uygun bir tazminatın verilmesi.

3. Bu teklifi yapacak makamın yetkisi ile suç kategorileri yasaca belirlenmelidir. Yetkili makam, zanlının menfaatine olarak, yapılan teklife zanlıca vaki olası itirazlara göre teklifi değiştirebilmelidir.

4. Makamlarca mahkeme dışı çözümlere özgü durumlar ile yasalar önünde eşitlik ilkesi gereği mahkeme dışı çözümler için ödenecek miktarlar tablosu ve rehber kurallar belirlenmelidir. Bu amaçla anılan durumlar, rehber kurallar ve ödenecek miktarlar için tablolar yayınlanmalıdır.

5. Mahkeme dışı çözüm teklifini kabul etmek istemeyen zanlı teklifi serbestçe göz ardı veya ret edebilmelidir.

6. Mahkeme dışı çözüm teklifinin zanlıca kabul ve şartlarının ifası itham hakkını kesin olarak bertaraf eder.

7. Makamlarca mahkeme dışı çözüm yetkilerinin nasıl yerine getirildiği zanlıların ismi belirtilmeksizin yıllık raporlarda yer almalıdır.

c. Davanın durumları gereği hafif nitelikteki işlere özgü basit usuller

1. Hafif suçlarda maddi gerçeğin iyice saptanmış ve zanlının suçu işlediğine kesin gözle bakılması halinde; ceza kararnamesi usulünde olduğu gibi adli makamca yazılı usulle, duruşma yapılmaksızın hüküm değerinde karar verilmelidir.

2. Ceza kararnamesi, zanlının bu kararnameyi kabul etmesinin sonuçları hakkında bilgilenmesi için açıklamayı içermelidir. Kendisine arzu ettiğinde hukuki danışmanlık için makul bir süre tanındığı açık bir dille duyurulmalıdır.

3. Ceza kararnamesine konu olabilecek yaptırımlar hürriyeti bağlayıcı ceza dışında para cezası ile hak kaybına inhisar ettirilmemelidir.

4. Sanığın cezai talimata rızası açık veya zımni olabilir; ve bu durum kararnameyi mahkemece normal olarak verilen

hüküm değerinde tüm hukuki sonuçları ile geçerli yapar (*non bis in idem* ilkesinin uygulanması, infaz kabiliyeti, adli sicilde sabıka tesisi).

5. Sanığın cezai talimata, sebep göstermeksizin yapabileceği itiraz talimatı *ipso facto* geçersiz yapmakta ve normal usulü işlemlere başvuru gereğini ortaya koymaktadır.

6. Cezai talimattan bağımsız olarak zanlının alternatif yaptırıma hükmedilmesini istemesi halinde savcının itiraz etmemesi, hâkimin de bu talebi tavsiyeye şayan görmesi halinde duruşma yapılmadan karar verilebilmelidir.

III. Normal adli usullerin basitleştirilmesi

a. Duruşma öncesi ve duruşmada adli soruşturma

1. Adli makamca dava mahkemeye intikal etmeden yapılan soruşturmalar sanık için bir güvence ise de genelleştirilmemeli veya zorunlu olmamalıdır.

2. Adli makamca yapılacak böyle ön soruşturmalar dava hazırlığının tamamlanması ile sonradan zanlının suçluluğu veya masumiyetini tespit bakımından yararlı olacak davalara inhisar ettirilmelidir.

3. Adli makamca ön soruşturmanın yararlı olup olamayacağı, kolluk soruşturmaları, davanın ağırlığı, giriftliği ve sanık tarafından maddi gerçeklere karşı çıkılıp çıkılmadığı göz önüne alınarak belirlenmelidir.

4. Ön soruşturma gereksiz formaliteleri dışlanarak; özellikle sanığın maddi gerçeklere karşı çıkmadığı davalarda tanıkların formal olarak dinlenmesinden kaçınılmalıdır.

5. İlgili adli makam ön soruşturmayı yararlı görmediğinde, dava doğrudan mahkemeye gönderilmelidir.

6. Adli soruşturmaya yer verilen sistemlerde bunun giderilmesi için üç aşamalı güvence sağlanmalıdır:

• Kolluk evresinde adli makam kolluk faaliyetlerini yönlendirmekte ve kontrol etmekte veya zanlının hakları geniş ölçüde göz önüne alınmaktadır.

• Zanlılar kolluk soruşturmaları tamamlanıp mahkeme önüne çıkarılmalarına kadar nezarette oldukları hallerde, bu eylem bağımsız bir veya birden fazla hâkimce denetlenmelidir.

• Duruşma sırasında, mahkeme ithamların geçerliliğini belirlemek için duruşmada etraflı kovuşturma yapabilmeli ve yararlı görüldüğünde ek kovuşturmalar için bağımsız bir adli makamı görevlendirmelidir.

7. Anayasal ve hukuki gelenekler elverdiğinde, "*suç ikrarı*" usulü ile zanlı, sürecin erken bir evresinde aleni olarak kendine karşı yapılan ithamı kabul veya redde imkan vermek üzere hâkim huzuruna çıkartılmalı veya benzer usuller ihdas edilmelidir. Bu tür davalarda, duruşma hâkimi kovuşturma sürecinden kısmen veya tamamen vazgeçerek doğrudan suçlunun kişiliğine eğilerek yaptırıma ve uygun olduğunda tazmine hükmedebilmelidir.

8. i. "**Suç ikrarı**" usulü mahkemece aleni duruşmada icra edilmelidir.

ii. Suçlu tarafından kendisine yapılan ithama karşı olumlu yanıt gelmelidir.

iii. "*Suç ikrarı*" usulünde yaptırıma hükmetme öncesinde hâkime davanın taraflarını dinleme fırsatı verilmelidir.

9. Sanığın suçunu itiraf etme arzusuna rağmen duruşmada soruşturma sürecine devam edildiğinde, soruşturma duruşma öncesi yapılan usulü işlemlerde göz önüne alınarak maddi gerçeği saptamak üzere mutlak olarak gerekli olan adımlara inhisar ettirilmelidir. Özellikle adli makam önünde dinlenen tanıkların mümkün olduğunca yeniden dinlenmesinden kaçınılmalıdır.

b. Duruşma usulü

1. Suçlar nerede işlenmiş olursa olsun, farklı mahkemelerce birbirini takip eden kararların verilmesini önlemek için aynı sanığa ait davaların birleştirilmesi her üye ülke yasasınca sağlanmalıdır.

2. Duruşmada gereksiz tüm formaliteler giderilmelidir. Özellikle usulü işlemlerin geçersiz olabilmesi, yalnızca kesin olarak tanımlanan hallerde, bu usul gereklerine riayetsizlik, savunma veya ithamın menfaatlerine gerçek bir zarar vermesi halinde söz konusu olmalıdır.

3. Üye ülkeler,en azından hafif suçlarda hükmedilecek yaptırımı da göz önüne alarak sanığın gıyabında davanın görülüp karara bağlanmasına, sanığın, bundan, uygun olarak, duruşma tarihi ile kendisini hukuki olarak temsil edilmesi hakkından bilgilendirilmesi halinde yasal imkan verilmesini sağlamalıdır.

c. Duruşma zabıtları ve adli kararların verilmesinde basitleştirme

1. Sanığın tutuklu olması halinde, mahkemece sınırları kesin olarak belirlenmiş bir zaman dilimi içinde karar verilmelidir.

2. Duruşma magnetik teybe kaydedildiğinde veya dosyadakilerden farklı yeni bir maddi gerçek görülmediğinde, duruşmanın yazılı zabıtları en aza inhisar ettirilmeli ve yalnızca özet zabıtla yetinilmelidir.

3. Anayasa elverdiğinde, davaların ciddi olmaması veya tarafların mutabık kalması halinde, mahkeme, hükmün yazılı olması mükellefiyetinden muaf tutularak dosyada yalnızca saptananlar kaydedilebilir.

4. Hükmün yazılı olması gerektiği diğer davalarda, tarafların isimleri, temyiz veya hükmü infaz edecek yabancı makamlar için gerekli olan bilgiler, gerekçeler, suçluluğa ilişkin karar, yaptırım ve zarar gören için tazminat yer almalıdır. Hükümde soruşturma, maddi gerçekler ve tarafların iddiaları açısından dosyadaki bölümlere, tarafların yazılı olarak sundukları, yazılı özet veya teyp kaydına atıfta bulunulmalıdır.

5. Hükmün geniş olarak aleni duruşmada okunması kuralı olduğunda da, bu kural yumuşatılarak, örneğin mahkemenin -davanın heyet tarafından görülmesi halinde mahkeme reisinin yokluğunda bir hâkimce- suçluluk, ceza ve tazmine ilişkin olanının yüksek sesle okunmasına izin verilmelidir.

6. Kararlar ve davetiyelerin tebligatı, postayı da içererek, basit, hızlı usullerle yapılmalıdır. Gerekli olduğunda adli sürecin başlangıcında, sanığı tüm haberleşme ile tebligatların duruşma bitimine kadar gönderileceği resmi bir adres göstermesi mecbur tutulabilir.

d. Mahkemelerin oluşumu ve uzmanlaşma

1. Genel bir ilke olarak, üye ülkelerdeki anayasal ve hukuki gelenekler elverdiğince, mahkemelerin oluşumu, isnat edilen suçun ciddiyeti, tabiatı, teknik ve giriftliği göz önüne alınarak tayın edilmelidir.

2. Duruşmaya profesyonel hâkimler heyetince bakıldığında, heyetteki hâkim sayısı en aza indirilmeli; davanın ciddiyeti elverdiğinde duruşma tek hâkimce yürütülebilmelidir.

3. Jürili duruşmalar ise belirlenmiş çok ciddi suç türlerine inhisar ettirilmelidir. Yargılama, jürinin görevini kolaylaştıracak şekilde düzenlenerek, başlangıçta, mümkün olduğunca açık bir şekilde hüküm için üzerinde düşünecekleri hususlar ile ilgili yasalar jüriye bildirilmelidir.

4. Suçluluk sorusu, ister jüri veya profesyonel hâkimler heyeti veya halktan seçilen kişilerin profesyonel hâkimlerle verdiği kararla belirlensin, karar oy birliği mecburiyeti olmaksızın basit veya vasıflı ekseriyetle verilmelidir.

5. Ekonomik suçları içeren dava türlerinde teknik olarak oldukça girift olan delil toplanması, uygun eğitim, bilgi ve deneyim sahibi görevliler ve hâkimlere verilmelidir.

6. Anayasa izin verdiğinde, bu davalara, uygun olduğunda, bunların tabiat ve giriftliğinden kaynaklanan zorluklarla özel olarak baş edebilmek üzere kurulu itham ve soruşturma makamlarınca ve mümkünse mahkemelerce bakılmalıdır.

7. İtham, soruşturma ve yargılama makamlarına gerektiğinde, sosyal psikoloji, tıp, psikiyatri, muhasebe, ekonomi, maliye veya adli tıp alanlarındaki yeter sayıda uzmanların yardımları sağlanarak suçun artan teknik yönü ve delil elde edilmesiyle baş edilebilmeleri sağlanmalıdır.

Mustafa Töre Yücel

AVRUPA KONSEYİ BAKANLAR KOMİTESİNİN CEZA ADALETİNİN YÖNETİMİ HAKKINDAKİ (95) 12 SAYİLI TAVSİYE KARARI

Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Yasası'nın 15. b maddesi uyarınca, hukukun üstünlüğüne dayalı hür demokratik toplum için adil ve etkili ceza adaletinin bir ön koşul olduğunu ele alarak;

Son yıllarda Avrupa'daki ceza adaleti sistemlerinin karşılaştıkları dava sayısındaki artış ile davaların giriftliği, gereksiz gecikmeler, bütçe sınırlılığı ve kamuoyu ile personelin beklentilerindeki artışı;

Bu zorluklara karşı dekriminalizasyon, depenalizasyon veya sistem dışına çıkarma, uzlaşma ve ceza usulünün sadeleştirilmesi gibi ceza siyasetlerinin katkısı olabileceğini hatırlatarak;

Suç Sorunları Avrupa Komitesince geliştirilen ceza adaletinin yönetimi hakkındaki raporda ortaya konulan özel yönetim ilkelerinin ceza adaletinin verimli ve etkili şekilde çalışmasına önemli katkıları olabileceğini düşünerek;

Ceza adaletinin verimlilik ve etkinliğini artırmak doğrultusundaki her girişimin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan gereklilikler; özellikle, sanık hakları, taraflar için yasal güvenceler ve yargı bağımsızlığına ilişkin olanların göz önünde bulundurulması gereğini vurgulayarak;

Ceza Adaletinin Sadeleştirilmesi hakkındaki (87) 18 sayılı **Tavsiye Kararı** ile **Hâkimlerin Bağımsızlığı, Verimliliği ve Rolü** hakkındaki (94) 12 sayılı **Tavsiye Kararını** algılayarak;

Üye devletler hükümetlerine,

1. Yasa ve uygulamayı gözden geçirirken bu Tavsiye Kararı ekinde yer alan yönetim ilkeleri, stratejileri ve tekniklerini rehber edinmesini;

2. Bu Tavsiye ile Avrupa Suç Sorunları Komitesi'nce geliştirilen ceza adaleti yönetim raporunun, yetkili makamların

dikkatlerine sunulması ve bu makamlarca, ceza adaleti kurumları işleyişinin analizi ile geliştirilmesi sürecinde bu metinlerin göz önüne alınmasını önermektedir.

(95) 12 sayılı Tavsiye Kararı **Eki**

I. Amaçların Belirlenmesi

1. Yönetim ilkeleri, stratejileri ve teknikleri, ceza adaletinin verimli ve etkili işleyişine önemli katkılarda bulunabilir. Bu doğrultuda, ilgili kurumlar iş yükü, maliye, fiziki yapı, insan kaynakları ve iletişim yönetimi için amaçlar belirlenmelidir.

2. Çeşitli kurumların amaçları, suç kontrolü ile ceza adaleti siyasetleri çerçevesinde koordine edildiğinde daha verimli ve etkili ceza adaletine kavuşulması oldukça kolaylaşacaktır.

II. İş Yükü Yönetimi

3. Ceza adaleti kurumlarının işleyişini ölçme, verimlilik ve etkinliğini değerlendirme ve faydalı değişiklikleri geliştirmeye yönelik düzenli ve devamlı takip usulleri tesis edilmelidir. Bu konulardaki ilerleme ya bir iç danışma birimi geliştirilerek veya dışarıdaki danışmanlara başvurularak sağlanabilir.

4. Ceza adaleti yönetimi, koşulların gelişmesi nedeniyle, devamlı olarak her yerde aynı kurallara tabi tutulamaz. Bu nedenle, iş yükü ve kaynak planlamasında; demografik, sosyal, ekonomik ve diğer koşullar ile değişim göstergeleri göz önüne alınmalıdır.

5. İş yükünün verimli şekilde yönetimi ile farklı kategorideki davaların uygun işlemlere tabi tutulması için ölçütler belirlenmelidir. Bunlar, adli ve diğer ilgili personelin işbirliği ile geliştirilmelidir. Bu standartlara gerekli uyumun sağlanması doğrultusunda kurumlara olanca destek verilmelidir.

6. Bu bağlamda, hâkimler ve savcılarca davalar hakkında, sürecin ilk evresinden başlayarak farklılaştırılmış şekilde işlem görmesine imkan veren ayıklama teknikleri geliştirilmelidir.

7. İnsan unsurunun en iyi şekilde değerlendirilmesi amacıyla başka ajanlar tarafından yerine getirilebilecek görevlerinden hâkimler ve savcılar kurtarılmalıdır.

III. Yapıların yönetimi

8. Mevcut mülkün sistematik olarak tespiti, ihtiyacın değerlendirilmesi ve uzun dönemli planlama; yeni binalara yatırım, onların coğrafi konumu, eski binalardaki imkanların geliştirilmesi ile bakım ve onarım hususlarındaki kararlar da temel öğelerdir. Bu çerçevede, ceza adaletindeki çeşitli profesyonel ve diğer kullanıcıların ihtiyaç ve beklentileri de göz önüne alınmalıdır.

9. Gizli kalmış veya yeterince kullanılmayan fiziki kaynaklar ile mümkün olan ekonomiyi harekete geçirmek üzerinde önemle durulmalıdır. Bu yaklaşım, örneğin duruşmaların mekanların boş olduğu zamanlara kaydırılması, kurumların belli bir yörede yoğunlaştırılması veya mevcut tesislerin yeniden organize edilmesi şeklinde olabilir.

IV. Personel Yönetimi

10. Yönetimsel ilkeler, stratejiler ve tekniklerin tanıtılması için adli çevreye özgü özel kültür ve koşullar göz önüne alınmalı ve dayatma yerine ikna yöntemi kullanılmalıdır.

11. Personelin iyi derecede yönetilmesi yanında görevlerle kişilerin uygun şekilde eşlendirilmesi için personelin yetenekleri, eğitimi vs. yi kapsayacak şekilde mesleki kayıtlar tesis edilmelidir. Yetkili makamlarca, bu kayıtlar sistematik olarak tutulmalı; personel gerektiğinde kendi kayıtlarını görebilmelidir.

12. Hâkimler ve savcılar için hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programları, adliyeye özgü modern yönetim ilke ve uygulamalarını içermelidir.

13. Kariyer geliştirilmesi yolundaki planlamalar; uzmanlaşmayla veya personelin yeni beceriler ve uzmanlıklar kazanması için yaratılan fırsatlarla aktif bir biçimde takip edilmelidir. Çalışma koşulları, özellikle güçlük arz ettiğinde, özel bir denetime tabi tutulmalıdır.

V. Bilgi Yönetimi ve İletişim

14. Verilerin toplanması, korunması, kullanım ve dağıtılması için daha sağlıklı ve etkili sistemler devreye sokulmalıdır.

Kişisel veriler için gerekli koruma sağlanmalıdır.

15. Bilgi teknolojisi, ceza adaleti kurumlarının çalışması ve gerekleri ile bilgi kullanıcılarına uyumlaştırılmalıdır. İşbu gereklilik konusunda bilgi kullanıcılarına danışılmalıdır.

16. Ceza adaleti yönetiminde, her kurumun kendi içinde iyi derecede bir dahili iletişim tesis etmesi üzerinde önemle durulmalıdır.

17. Ceza adaleti kurumları bilgi yayma siyasetine kendilerini fazlaca adamalıdır. Merkezi, bölgesel ve mahalli ölçekte ceza adaleti idaresinin çeşitli kurumları ile suç kontrolündeki diğer kurumlar arasındaki bilgi akışı hızlandırılmalı ve davaların sonucu hakkında iyi bir feed-back sağlanmalıdır.

18. Halkla ilişkileri iyice geliştirmek üzere özellikle ceza adaleti kullanıcıları, medya, gönüllü kuruluşlar (örneğin mağdur dernekleri), vatandaşlar ve demokratik kurumların (parlamento, mahalli makamlar) ihtiyaçları üzerinde önemle durulmalıdır.

AVRUPA KONSEYİ BAKANLAR KOMİTESİ TUTUKLULUK HAKKINDAKİ R (80) 11 sayılı TAVSİYE KARARI

Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Yasası'nın 15. B maddesi uyarınca,

(65) 11 sayılı Tutukluluk hakkındaki Karar ile (73) 5 sayılı mahpusların tretmanı için standart minimum kurallara ilişkin Karar göz önüne alınarak,

Bu kararlarda yer alan tavsiyelerin ceza siyaseti ile ceza usulündeki mevcut gelişmelere intibak ettirilmesinin arzu edilebilirliğini düşünerek,

İnsancıl ve sosyal nedenlerle, tutukluluğa başvurmayı adalet gereği elverdiğince minimuma indirmenin arzu edilirliğini görerek,

Avrupa düzeyinde duruşma için bekleyenlere uygulanmak üzere belli standartlar oluşturulmasının arzu edilirliğini ele alarak,

Hakkında bir suç isnat edilen kişinin mümkün olan süratle duruşmasının yapılması için gerekli kaynakları sağlamanın önemini algılayarak,

4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesi'nin tutuklulukla ilgili hükümlerini ve Avrupa Komisyonu ile İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihat hukukunu göz önünde tutarak,

Avrupa Adalet Bakanları Konferansı'nın Mayıs 1974 tarihinde Viyana'da kabul ettiği 1 sayılı Kararı nazara alınarak,

Üye devletler hükümetlerine tutukluluğa ilişkin olarak kendi hukuk ve uygulamasında aşağıdaki ilkelerin rehber olmasını tavsiye eder.

I. Genel İlkeler

1. Suçluluğu sabit oluncaya dek kişi masum olduğundan

bir suçla itham edilen bir kimse durumlar kesinlikle gerektirmediğinde tutuklanmayacaktır.

II. Tutuklanma kararlarına uygulanacak İlkeler

2. Kendisine bir suç isnat edilen ve hürriyetinden yoksul bırakılan kişi derhal hâkim veya kanunun adli kuvvet kullanımı ile yetkilendirdiği diğer kişi huzuruna çıkarılmalıdır. (Metinde *"adli makam"* olarak değinilecektir.)

Adli makam huzuruna getirilen kişinin tutukluluğuna ilişkin karar gecikmeksizin alınacaktır.

3. Kişinin isnat edilen suçu işlediği hakkında makul şüphe ve aşağıdaki gerekçelerden bir veya birkaçının varlığına ait kuvvetli sebeplerin varlığı halinde ancak tutuklamaya karar verilebilir :

- Kaçması tehlikesi,
- Adaletin işleyişine müdahale etmesi tehlikesi,
- Ciddi bir suç işlemesi tehlikesi.

4. Yukarıda anılan gerekçelerin varlığı saptanamadığı halde dahi özellikle ciddi suçlara ilişkin bazı işlerde tutuklamaya başvurulması istisnai olarak haklı gösterilebilir.

5. Tutuklama kararı verilirken, adli makamlarca her davanın özellikleri ve ilgisi ölçüsünde özellikle aşağıda yer alan faktörler göz önüne alınmalıdır

- İsnat edilen suçun niteliği ve ciddiyeti,
- Kişinin suç işlediğine ilişkin delinin kuvveti,
- Mahkumiyet halinde hükmedilebilecek ceza,
- Kişinin karakteri, geçmişi, şahsi ve sosyal durumu ile toplumsal bağları,
- Kişinin tutumu özellikle önceki ceza yargılaması sürecinde tahmil edilen mükellefiyetleri nasıl yerine getirdiği.

6. İlgili kişinin şahsi ve sosyal durumları hakkında adli makama bilgi sağlamakla görevli hizmetlerin geliştirilmesine de önem verilmelidir.

7. Hürriyetten yoksunluk isnat edilen suçun niteliği ve taşıdığı cezaya oransız olduğunda tutuklama kararı verilmeyecektir.

8. Tutuklama kararında isnat konusu ve kararın dayanağı olan sebepler mümkün olduğunca açık bir şekilde belirtilmelidir. Karar tutuğa derhal bildirilmeli ve bir örneği kendisine verilmelidir.

9. Yukarıda yer alan ilkeler uyarınca tutuklamaya karar verilmesi mümkün olduğunda, adli makamlarca 15. ilkede yer alan alternatif tedbirlerin uygulanması ile tutuklamadan sarfınazar edilip edilmeyeceği irdelenmelidir.

10. Adli makam huzurunda tutuklama sorusu söz konusu olduğunda veya olabileceği herhalde ilgili kişi kanuni olarak temsil edilmeğe müstahaktır.

Tutuklama kararı verildiğinde, tutuğun imkanları el vermediğinde kendisine makul bir sürede adli yardım sağlanmalıdır.

11. Hakkında tutuklama kararı verilen kişi bu karara karşı kanun yoluna ve keza salıverilmesi için başvuruda bulunma hakkına sahiptir.

12. Hakkında tutuklama kararı verilen kişi haklarından ve özellikle kanuni temsil edilme hakkı, adli yardım talep hakkı ile kanun yoluna ve salıverilmesi için başvuruda bulunma hakkından bilgilendirilmelidir

13. Üçüncü ilkede yer alan amaçlar tahtında gerekli olmanın ötesinde ve keza tutuklu kalınan sürenin mahkumiyete hükmedilmesi halinde infaz edilecek cezaya nispetsiz olması halinde tutukluluğa devam edilmeyecektir.

14. Tutukluluk durumu kanun veya adli makamca saptanacak makul ölçüdeki kısa aralıklarla gözden geçirilmelidir. Bu gözden geçirme işleminde, ilgili kişinin tutuklanmasından itibaren durumundaki vaki değişimler göz önüne alınacaktır.

III. Alternatif tedbirlere uygulanacak ilkeler

15. Tutukluluktan sarfınazar edilmesi konusu incelenirken adli makamca aşağıda yer alan tedbirleri de içerebilen mevcut tüm alternatif tedbirler mülahaza edilecektir:

- İlgilinin adli makamca istenildiğinde gelmesi ve adaletin işleyişine müdahale etmemesi vaadi,
- Adli makamca belirlenen koşullar tahtında belli bir adreste (örneğin ev, kefalet yurdu, genç suçlular için özel bir kurum vs.) ikamet gereği,
- İzin almaksızın belli bir yer veya bölgeyi terk etmesi veya o yerlere girmesinin kısıtlanması,
- Belli makamlara (örneğin mahkeme, polis vs.) muntazaman rapor etme emri,
- Pasaportun veya diğer kimlik belgelerinin geri alınması,
- İlgilinin imkanları göz önüne alınarak kefalet veya diğer güvenlik biçimlerini isteme,
- Teminat isteme,
- Adli makamca belirlenen bir büronun gözetim ve yardımı.

Bu tedbirler yazılı olarak ilgilisine bildirilerek; sarih olarak açıklanması yapılacak ve bunlara uyumu başaramadığında tutuklanabileceği kendisine ihtar olunacaktır.

Hakkında alternatif tedbirlerden bir uygulanan kişi bu tedbirin gerektirmesi ölçüsünde, bu Tavsiyede tutuklu kişilere tanınan güvencelerden aynen yararlanacaktır.

IV. Soruşturmada ve Duruşmada uygulanacak ilkeler

16. Tutuklu kişiler hakkındaki isnatların soruşturulması ile hazırlık aşamasındaki ceza usullerinin tutukluluk süresini minimuma indirgemek için mümkün olduğunca ivedi olması sağlanmalıdır. Bu amacı elde etmek için mümkün olan her çaba gösterilmelidir.

AVRUPA KONSEYİ TAVSİYE KARARLARI

Soruşturmanın yürütülmesi ve ilgilinin duruşmaya çıkarılmasında söz konusu makamlarca tutuklu işlere öncelik verilmelidir.

17. Tutuklulukta geçen süre mahkumiyet süresinden indirilecektir.

18. Tutuklu kişilerin sonradan mahkum olmaması halinde, kendilerine tazminat verilmesi için bir düzenlemenin tesisi veya geliştirilmesi ele alınmalıdır.

AVRUPA KONSEYİ BAKANLAR KOMİTESİNİN YAPTIRIMLARDA TUTARLILIK HAKKINDAKİ R(92) 17 SAYILI TAVSİYE KARARI

Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Yasası'nın 15. b maddesi uyarınca,

Benzer davaların benzer şekilde işlem görmesinin temel adalet ilkelerinden biri olduğunu kabul ederek;

Üye ülkelerde ceza yaptırımları açısından farklı seviyelerde haklı görülmeyen türden farklılığın bazen belirdiği hakkında artan bir bilinç oluştuğunu görerek;

Haklı görülmeyen farklılık ve adaletsizlik duygularının ceza adaleti sistemine olan saygının yitirilmesini neden olabileceğini algılayarak;

İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunması Sözleşmesi'nin 3,5 ve 6. maddeleri ve yargı bağımsızlığı temel ilkesini de göz önüne alarak;

Mahkeme kararının daima davanın bireysel özellikleri ve suçlunun kişisel durumuna dayalı olarak verilmesi gereğini hatırlatarak;

Hükmedilen ceza yaptırımlarındaki tutarlılığın daha ağır yaptırımları sonuçlandırmaması gerektiğini düşünerek;

8. 1987 yılı Strasbourg Kriminolojik Kolokyumu sonuçlarını hatırlatarak,

Üye devletler hükümetlerine, anayasal ilkeleri, adli geleneklerini ve özellikle yargı bağımsızlığını göz önüne alarak, ceza yaptırımlarında haklı görülmeyen farklılıklardan kaçınmak üzere bu Tavsiye ekinde yer alan ilkeleri ve tavsiyeleri geliştirici uygun tedbirleri almayı önermektedir.

R(92) 17 sayılı Tavsiye Eki

A. Yaptırımlar gerekçesi

1. Yasa koyucular veya diğer yetkili makamlar, anayasal ilkeler ve adli gelenekler elverdiğinde, yaptırımların gerekçelerini belirlemeye çalışmalıdırlar.

2. Gerektiğinde ve özellikle farklı gerekçelerin çatışabilmesi durumunda, bu gerekçelerin yaptırımlar için kullanılmasına özgü olası önceliklerin belirlenmesine ait işaretler saptanmalıdır.

3. Mümkün olduğunda, özellikle belli suç türleri ve suçlular için, temel gerekçe belirlenmelidir.

4. Yaptırımlar için belirlenen gerekçeler ne olursa olsun, suçun ciddiyeti ile yaptırım arasındaki orantısızlıktan kaçınılmalıdır.

5. Yaptırımsal gerekçeler zaman zaman gözden geçirilmelidir. Gerekçeler ve öncelikleri hakkında Avrupa genelinde birlik sağlanması eğilimi teşvik edilmeli ve geliştirilmelidir. Gereksiz ölçüde şiddeti önlemek üzere hükmedilen yaptırımlar ciddi şekilde irdelenmelidir.

6. Yaptırımlara hükmedilmesindeki gerekçeleri, özellikle hürriyeti bağlayıcı ceza uygulamasını azaltmaya, toplumsal yaptırımlar ve tedbirler kullanılmasını genişletmeye, suç olmaktan çıkarma siyasetlerini takip etme, uzlaşma ve mağdurların tazmini gibi ceza adaleti sistemi dışı tedbirlerin kullanılması şeklindeki modern ve insani suç siyasetleri ile uyumlu olmalıdır.

7. Yaptırımlara hükmedilmesinde, suçlu veya mağdurun ırk, renk, cinsiyet, milliyet, din, sosyal statüsü veya siyasi inancı sebebiyle ayrım yapılmamalıdır. Suçlunun işsizliği, kültürel veya sosyal koşulları gibi faktörler suçluya karşı bir ayrıma bürünecek şekilde hükmedilecek yaptırımlarına etkili olmamalıdır.

8. Yaptırım önerilir veya hükmedilirken, gereksiz zorluklardan kaçınmak ve suçlunun olası ıslahını zedelememek üzere, suçlu üzerindeki olası etkisi göz önüne alınmalıdır.

9. Ceza adaletindeki gecikmelerden kaçınılmalı; sanığın sorumluluğunda olmayan veya davanın tabiatından kaynaklanmayan gereksiz gecikmeler yaptırımlara hükmedilmesinde göz önüne alınmalıdır.

B. Yaptırımların Yapısı

1. Farklı türdeki suçların nispi ciddiyetini yansıtan yeknesak bir yapı oluşturmak üzere suçlar için öngörülen maksimum ve minimum yaptırımlar gözden geçirilmelidir.

2. Bir suç için var olan yaptırımların açılımı mahkemeye suçun nispi ciddiyeti hakkında çok az rehber olabilecek genişlikte olmamalıdır. Devletler ciddiyet derecelerine göre suçları seviyelendirmeyi düşünmeli; minimum yaptırımlar söz konusu olduğunda da, mahkemenin bireysel davadaki özel durumları göz önüne almasını önlememelidir.

3. a. Anayasa ve adli sistem gelenekleri elverdiğinde, hükmedilen yaptırımlarındaki tutarlılığı vurgulayıcı bazı ileri teknikler ele alınabilir.

b. Uygulamada kullanılan böyle tekniklerden ikisi, *"yaptırım hadleri"* ve *"başlangıç cezaları"* dır.

c. Yaptırım hadleri, çeşitli ağırlaştırıcı veya hafifletici sebeplerin varlığı veya yokluğuna göre suçun farklı değişkenlerine ait yaptırım açılımını göstermekte ve fakat mahkemelere bu hadlerden ayrılabilme takdiri verilmektedir.

d. Başlangıç cezaları, bir suçun farklı değişkenleri için öngörülen temel bir ceza olup; ağırlaştırıcı ve hafifletici sebepleri yansıtmak üzere mahkemece yukarı veya aşağı gidilebilmektedir.

4. a. Özellikle, sıkça işlenen veya ciddiyeti az olan suçlar veya genelde normal olan suçlar için hükmedilen cezalarda tutarlık için önemli bir adım olarak belli hadler veya başlangıç cezaları tesisi düşünülebilir.

b. Anayasa ve adli sistem gelenekleri elverdiğince, bu hadler veya başlangıç cezaları için aşağıdaki sayılanlardan bir veya fazlası benimsenebilir:

i. Yasama,

ii. Yüksek mahkemenin rehber içtihatları

iii. Bağımsız bir komisyon,

iv. Bakanlık genelgesi,

v. Savcılar için rehber ilkeler.

5. a. Hürriyeti bağlayıcı ceza en son çare olarak ele alınmalı ve bu nedenle yalnızca göz önüne alınan özel durumlar, suçun ciddiyeti diğer bir yaptırımı açıkça yetersiz kılacak derece olduğu davalarda hükmedilmelidir. Bu nedenle hürriyeti bağlayıcı cezanın haklı görüldüğü halde, ceza süresi hükümlü olduğu suç için uygun görülen süreden uzun olmamalıdır. Suçları ciddiyete dönüştürecek özel durumları belirlemek için ölçütler geliştirilmelidir. Mümkün olduğunda, özellikle ufak mali kayıpların söz konusu olduğu davalarda hürriyeti bağlayıcı cezaya başvurulmasını dışlamak için negatif ölçütler geliştirilebilir.

b. a paragrafı doğrultusunda hürriyeti bağlayıcı cezaların özellikle kısa süreli olanlarının kullanılmasına yasal kısıtlama getirilmesi de ele alınmalıdır.

c. Hürriyeti bağlayıcı cezaya alternatif yaptırımlar ve tedbirleri geliştirmek üzere, özellikle yeni yasalar düzenlenirken, yasa koyucu belli suçlar için bu alternatif yaptırım ve tedbirleri referans yaptırım olarak düşünmelidir.

6. Nispi şiddeti itibariyle alternatif yaptırım ve tedbirler, farklı yaptırım şekilleri (örneğin erteleme, para cezası) yanında bunların değişen ağırlık derecesi de (örneğin ağır veya hafif para cezası, uzun veya kısa süreli toplum hizmet yaptırımı) göz önüne alınarak derecelendirilmeli; bu derecelendirme hükümlünün rızası alınmak suretiyle mahkemeye suçun nispi ciddiyetini de yansıtacak yaptırımlar grubundan suçlu için uygun alternatif yaptırımın seçilmesine imkan vermelidir.

8. Hükümlü alternatif yaptırım gereklerine uymadığında (yeni bir suç işleme dışında) mahkeme tüm diğer alternatiflerin kullanıldığına veya uygun olmadığına kanaat getirilmedikçe ve hükümlünün mahkeme hükmüne uyma yetisinde olması halinde cezaevine gönderilmemelidir. Para cezaları bakımından;

a. ilke olarak para cezası hükümlünün imkanları ölçüsünde olmalıdır;

b. Ödeyememe durumunda, orijinal suçun hürriyeti bağlayıcı ceza gerektirecek ciddiyette olmaması veya diğer nedenlerle bu cezanın uygun görülmemiş olması sonucu, mümkün olduğunca hürriyeti bağlayıcı cezaya dönüştürmekten kaçınılmalıdır;

c. Devletler,acilen, para cezalarının infazı için ödemenin ertelenmesi ve yaptırımın değiştirilmesini de içermek üzere diğer alternatif vasıtalar geliştirmelidir.

9. Hürriyeti bağlayıcı ceza ertelemesinin yer aldığı devletlerde, suçlunun erteleme hükmünü ihlal etmesi durumunda, ertelemenin infazı, tam infaz, kısmı infaz ve diğer olanaklar açısından biraz takdire de yer veren adli bir karar olarak önemi algılanmalıdır.

C. **Artırıcı ve azaltıcı sebepler**

1. Cezanın ağırlaştırılması veya hafifletilmesinde göz önüne alınacak sebepler yaptırımların belirlenen gerekçeleriyle uyumlu olmalıdır.

2. Temel nitelikli ağırlaştırıcı veya hafifletici sebepler yasada veya adli uygulamada açıklığa kavuşturulmalıdır. Mümkün olduğunda, yasada veya adli uygulamada bazı suçlar bakımından söz konusu edilemeyecek bu sebepleri de tanımlamaya teşebbüs edilmelidir.

3. Yaptırımlar için esas alınan bulgular uygun şekilde kanıtlanmalıdır. Mahkeme suç unsuru olmayan bir hususu ağırlaştırıcı bir sebep olarak göz önüne almak istediğinde, ağırlaştırıcı sebebin kuşku ötesinde kanıtlanması, ve mahkemenin hafifletici sebebi kabul etmeme öncesi de, ilgili sebebin olmadığı konusunda tatmin edilmesi lazımdır.

D. Önceki mahkumiyetler

1. Önceki mahkumiyetler, ceza adaleti sisteminin hiç bir evresinde, mekanik olarak sanık aleyhine işleyen bir faktör olmamalıdır.

2. Hükmedilen yaptırım için belirtilen gerekçede suçlunun sabıka kaydına yer verilmesi haklı görülebilirse de, yaptırım, mevcut suç/ suçların ciddiyetine orantılı olmalıdır.

3. Önceki mahkumiyetlerin etkisi suçlunun sabıka kaydının özel karakteristiklerine dayalı olmalıdır. Böylece, aşağıdaki hallerde, önceki suçluluğun olası etkisi azaltılmış veya hiç olmayacaktır:

a. Mevcut suç öncesi önemli bir süre kişinin suçtan uzak kalması; veya

b. Mevcut veya önceki suçların önemsiz olması; veya

c. Suçlunun halen genç yaşta olması.

4. Sürecin sonlandırılması, yabancı mahkumiyet kararları, özel ve genel af veya zamanaşımına uğramış suçlara ilişkin olarak yeknesak bir siyaset oluşturulmalıdır.

5. Suçlunun işlediği birden fazla suç için cezalandırılmasında, yaptırımın şiddeti veya yaptırımların içtima edilmesi kararında, suç çokluğunun biraz göz önüne alınması gerekirse de, toplam suçluluğun ciddiyetine orantılı kalması da gerekmektedir.

E. Hükmedilen yaptırımlar için özel gerekçe

1. Mahkeme, genel olarak, hükmedilen yaptırım için somut gerekçeler göstermelidir. Özelde ise, hürriyete bağlayıcı cezaya mahkumiyette özel gerekçe gösterilmelidir. Yaptırım için hadler veya başlangıç cezaları var olduğunda mahkemelerce yaptırım için ön görülen hadler dışında bir yaptırıma hükmedildiğinde sebeplerini göstermesi önerilmektedir.

2. Gerekçe olarak kabul edilen ise, suç için ön görülen özel yaptırımı, yaptırımlar sistemine ve yaptırımlar için açıklanan genel gerekçelere irtibatlayan bir motivasyondur.

F. Aleyhe bozma yasağı

1. Aleyhe bozma yasağı yalnızca sanık temyiz ettiğinde göz önüne alınmalıdır.

2. 2. Bu islah tedbirinin var olduğu devletlerde, savcıların temyiz etme yetkileri aleyhe bozma yasağı ilkesini haleldar etmek, bu suretle sanıkları temyiz etmekten alıkoymak, üzere kullanılmamalıdır.

G. Tutuklu kalınan süre

İlke olarak, duruşma veya temyiz öncesi tutuklu kalınan süre mahkum olunan cezaya mahsup edilmelidir. Yabancı ülkede tutuklu kalınan süre içinde yeknesak bir siyaset olmalıdır.

H. Savcının rolü

Yaptırımlar konusundaki siyasetler ile savcıların eğitimi, savcılık uygulamalarının genelde hükmedilen yaptırımlar hakkındaki tutarlılığa katkı sağlayıcı nitelikte olmalıdır.

I. Yaptırımlar hakkında öğrenim ve bilgilendirme

1. Hakimler ve halkın ceza adaleti sisteminin işleyişi ve özellikle yaptırımlar hakkında düzenli olarak bilgi sahibi olması için düzenlemeler yapılmalıdır.

2. Yaptırımlarda tutarlılık sağlamak üzere hakimlerin yaptırımlar üzerine düzenlenen seminer ve konferanslara devamlı olarak katılma imkanı tanınmalıdır.

J. İstatistikler ve araştırma

1. Yaptırımlara ilişkin istatistikler resmi olarak saptanmalıdır. Bunlar ve özellikle nispeten ölçülebilir suçlar (örneğin alkollü vasıta kullanmak, super-marketlardan hırsızlıklar) için cezalandırma seviyeleri hakkındaki istatistikler hâkimleri aydınlatmak üzere derlenmeli ve sunulmalıdır.

2. İstatistikler uygulanan cezalar ile suç türleri arasındaki ilişkiyi belirtme örneğinde olduğu gibi yaptırımlardaki tutarsızlıkları ölçmeye ve onu gidermeye elverişli ölçüde ayrıntılı bilgi sağlamalıdır.

3. Cezalandırılan suçlar, suçlular ve takip edilen usullere ilişkin olmak üzere yaptırımlardaki değişimlerin genişliğini doğru olarak ölçmek için muntazaman araştırma yapılmalıdır.

4. Mahkemelerin nasıl karara vardıkları ve belli dış faktörlerin (basın, halkın düşünceleri, mahalli durum vs.) bu süreci nasıl etkilediklerini saptamak karar verme süreci nitelik ve nicelik açısından araştırılmalıdır.

5. İdeal olarak, ceza yaptırımlarına hükmedilmesi ceza adaleti sistemindeki kararlara ilişkin usulü işlemler bağlamında (örneğin soruşturmalar, kamu davası açılması kararları, sanıkların ifadeleri ve cezaların infazı) araştırma konusu yapılmalıdır.

K. Yaptırımlar hakkında bilgilendirme için Avrupa işbirliği

1. Devletler, diğer Avrupa devletlerinde hükmedilen yaptırımlar hakkında bilgi paylaşımı ile yaptırımlarda tutarlılık geliştirme için mümkün olan yöntemlerden bilgilendirilmek üzere, yaptırımlar hukuku, siyaseti ve uygulamasındaki yeni gelişmeler ve eğilimlere özgü bilgi değişimi sağlayıcı bir metot oluşturmayı düşünmelidirler.

2. Bu amaçla, Avrupa'da hâkimlere ve ilgili kişilere dağıtılmak üzere hükmedilen ceza yaptırımları hakkında uygun bir enstitü tarafından hazırlanan ve devamlı olarak gönderilecek bilgi mektubu tesisini teşvik etmelidirler. Paylaşılan sorunlar ve olası çözümler hakkında bilinç yaygınlığı için ceza adaleti sistemindeki hâkimler ve diğerlerinin toplanacakları bir forum sağlamanın yerinde olacağını da ele almalıdırlar.

AVRUPA KONSEYİ BAKANLAR KOMİTESİNİN AVRUPA CEZAEVİ KURALLARI HAKKINDAKİ R (87) 3 SAYILI TAVSİYE KARARI

Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Yasası'nın 15. b maddesi uyarınca,

Avrupa Konseyi üyesi devletler arasında ceza siyasetine ilişkin olarak müşterek ilkeler saptamanın önemini algılayarak;

Suçlular için hürriyeti bağlayıcı cezaya alternatiflerin gelişmesinde önemli ilerlemeye karşın, hürriyetten yoksunluğun ceza adaleti sistemlerinde gerekli bir yaptırım olarak kaldığını belirterek;

Cezaevi tretmanı ve yönetiminin uygulama ve felsefesindeki uluslararası kuralların önemli rolünü göz önüne alarak;

Cezaevi tretmanı ve yönetimindeki esaslı sosyal gelişme ve değişimler, bu gelişmelerin en iyisini desteklemek ve teşvik etmek ve gelecekteki gelişmeler için yeni ufuklar sağlamak üzere Avrupa Konseyinin (73) 5 sayılı (Karar) Mahpusların Tretmanı Hakkındaki Standart Minimum Kuralların yeniden formüle edilmesinin yerinde olduğunu saptayarak;

Üye devletler hükümetlerine dahili yasama ve uygulamalarımda Avrupa Cezaevleri Kuralları metninde yer alan ilkeleri, önsözündeki hedeflere ilişkin ilkeler ile I. Kısımdaki Ana ilkeler kurallarına verilecek özel önemle müterakki bir biçimde uygulanmasını ve bu metnin mümkün olduğu ölçüde geniş bir dağıtıma kavuşturulmasını, tavsiye eder.

R (87) 3 sayılı Tavsiye Eki
Avrupa Cezaevi Kuralları

Mahpusların Tretmanı Hakkındaki Standart Minimum
Kuralların Gözden Geçirilmiş Avrupa Metni

ÖNSÖZ

Bu kuralların hedefleri şunlardır:

a. Cezaevi İdaresinin insani koşulları ile modern ve müterakki sistemlerdeki olumlu tretman için gerekli olan konularda minimum kurallar vaz etmek,

b. Çağdaş nitelikli iyi amaç ve hakkaniyet ilkelerine dayalı siyasetler ile yönetim biçimi ve uygulamasını geliştirmek üzere cezaevi İdaresine uyarıcılık işlevi görmek;

c. Cezaevi personelinin gördüğü işlerin önemli sosyal ve ahlâki vasıfları yanında genel olarak toplum yararına, bakımlarına terk edilmiş mahpuslara ve kendilerinin mesleki tatminine elverecek koşulların yaratılmasını sağlayıcı mesleki tutumların cezaevi personelinde yer etmesini teşvik etmek;

d. Cezaevleri İdaresi ile cezaevlerindeki koşullar ve yönetimini denetleyiciler için mevcut icraat hakkında sağlıklı hüküm verebilmesi ve daha yüksek standartlara doğru ilerlemeyi ölçümleme için gerçekçi temel kriterler sağlamak.

I. KISIM
Ana İlkeler

1. Hürriyetten yoksunluk insana saygıyı sağlayıcı maddi ve manevi koşullarda ve bu kurallara uygunluk içerisinde gerçekleştirilecektir.

2. Bu kurallar tarafsızlık içerisinde uygulanacaktır. Irk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer fikir, ulusal veya sosyal orijin, doğum, ekonomik veya diğer duruma dayalı olarak ayırıcı işlem yapılmayacaktır. Mahpusların mensup olduğu grubun dini inançlarına ve ahlaki kaidelerine saygı göstermek gereklidir.

3. İnfaz kurumlarında mahpusların tabi olacağı tretmanın hedefleri olarak; sağlıklı olmalarını ve kendilerine saygınlıkla-

rını muhafaza etmek ve ceza süresinin elverdiği ölçüde bireysel sorumluluklarını geliştirmek ve topluma avdetlerinde hukuka uyarlı ve kendi kendine yeterli bir yaşam sürdürebilme şansını yükseltecek düşünce ve hünerlerin yer etmesini teşvik etmek gibi olacaktır.

4. Yetkili bir makam tarafından atanacak yetenekli ve tecrübeli müfettişlerce ceza kurumları ve hizmetleri düzenli olarak denetlenecektir. Bunların görevi, özellikle bu kurumların yürürlükteki yasalar ve tüzüklere, cezaevi hizmetlerinin hedeflerine ve bu Kuralların gereklerine uyarlı olarak ne ölçüde idare edilip edilmediğini takip etmektir.

5. Mahpusların kişisel haklarının korunması, özellikle hürriyetten yoksunluk tedbirlerinin infazının kanuniliği adlî bir makam veya mahpusları ziyaretle yetkili ve cezaevi idaresine ait olmayan uygunca teşkil edilmiş bir organ tarafından ulusal kurallara uyarlı olarak yapılacak denetimlerle sağlanacaktır

6. 1. Bu kurallar personele ulusal dillerinde,

2. Mahpuslara da aynı dillerde, mümkün ve uygunluğu ölçüsünde diğer dillerde sağlanacaktır.

II. KISIM
Cezaevi Sistemlerinin Yönetimi

Kabul ve Kayıt

7. 1. Hiç kimse, hükümlü ve tutukluluk niteliğini içeren geçerli bir belge olmaksızın kuruma kabul edilemez.

2. Kuruma gönderme ve kabulün temel ayrıntıları derhal kayıt edilecektir.

8. Kişilerin mahpus tutulduğu her yerde gelen her mahpus için aşağıdaki bilgilerin tam ve güvenilir kaydı tutulacaktır:

a. Mahpusun kimliğine ilişkin bilgi;

b. Kuruma alınma nedenleri ve karar veren yetkili makam;

c. Kabul ve tahliye gün ve saati.

9. Kabul, kurallardaki ana ilkelere uygunluk içerisinde ve mahpusların kişisel sorunlarının çözümünde yardımcı olacak şekilde düzenlenmelidir.

10. 1. Yeterli uzunlukta mahkumiyeti olan her mahpusun kabulden sonra mümkün olduğunda şahsi durumu ve eğitim programı hakkında raporlar ve ilgili bilgiler nihai salıverme için hazırlık olarak saptanıp bilgi veya uygunluğunun onayı için müdüre tevdi edilecektir.

2. Bu raporlar her zaman bir doktor raporu ile mahpusa en yakın sorumlu personelin raporlarını da içermelidir.

3. Kişisel olarak hükümlüler hakkında toplanacak bilgi ve raporların mahremiyeti göz önünde bulundurularak güncelliği devamlı olarak sağlanacak ve yalnızca yetkili kişilere sunulabilecektir.

Mahpusların Dağıtımı ve Sınıflandırılması

11. 1. Mahpusların farklı kurumlara dağıtımında adli ve kanuni durumu (tutuklu veya hükümlü, ilk defa veya itiyadı hükümlü, kısa veya uzun süreli hükümlü tretmanları için özel gereksinmeler, tıbbi ihtiyaçları, cinsiyetleri ve yaşları özenle göz önünde bulundurulacaktır.

2. Erkekler ve kadınlar mevcut tretman programının bir kısmı olarak düzenlenen faaliyetlere birlikte katılabilirlerse de ilke olarak ayrı bulundurulmalıdır.

3. Tutuklular, rıza göstermedikçe veya kendilerine yararlı nitelikle düzenlenmiş faaliyetlere birlikte katılmadıkça ilke olarak hükümlülerden ayrı bulundurulacaktır.

4. Genç mahpuslar kendilerini mümkün olduğunca her türlü zararlı etkilerden koruyacak ve yaşlarına özgü gereksinmeleri göz önünde tutan koşullar içerisinde bulundurulacaktır.

12. Mahpusların sınıflandırılması veya yeniden sınıflandırılmasının amaçları şunlar olmalıdır:

a. Sabıkaları veya kişilikleri nedeniyle yararlanabilecekleri veya zararlı etki yapabilecekleri diğerlerinden ayırmak; ve

b. Yönetim ve güvenlik gerekleri göz önüne alınarak tret-

manları ve toplumda yeniden yerleşmelerini kolaylaştırmaya yönelik olarak mahpusların dağıtımında yardımcı olmak.

13. Farklı tretman rejimlerinin yönetimi veya özel mahpus kategorilerinin dağıtımını kolaylaştırmak üzere mümkün olduğunca ayrı kurumlar veya, bir kurumun ayrı kesimleri kullanılacaktır.

İkamet

14. 1. Mahpuslar, diğerleriyle ikamet etmenin yararları olduğunun düşünüldüğü haller dışında, normal olarak geceleri bireysel hücrelerde barındırılmalıdır.

2. İkamet paylaşıldığında. bu koşullar altında diğerleri ile ilişki kurabilecek mahpuslar bir arada bulundurulmalıdır. Kurumlarda tabiatı gereği geceleri gözetim sağlanacaktı

15. Mahpuslara sağlanan ikamet ve özellikle tüm yatma yerleri, iklim koşulları ve özellikle bir metreküp hava içeriği, makul ölçüde alan, ışıklandırma, ısıtma ve havalandırmaya gereken önem verilerek sağlık ve hijyen gereklerine uygun olmalıdır.

16. Mahpusların yaşamak ve çalışmak zorunda oldukları tüm yerlerde,

a. Pencereler, mahpusların normal koşullarda gün ışığında okumasını veya çalışmasını sağlayacak büyüklükte alacaktır. Yeterli havalandırma sisteminin varlığı ayrık olmak üzere pencereler temiz havanın girişini sağlayacak şekilde inşa edilecektir. Pencereler, ayrıca, güvenlik gerekleri göz önüne alınarak boyutları, konumu ve yapımı itibariyle mümkün olduğunca normal bir görünümde olmalıdır.

b. Suni ışıklandırma mevcut teknik standartlara uygun olmalıdır.

17. Sıhhi tesisat ve istifade düzenlemeleri, her mahpusun gerektiği zaman doğal ihtiyaçlarını giderme olanağını sağlayacak yeterlikte, temiz ve uygun koşullarda olmalıdır.

18. Banyo ve duş tesisleri her mahpusun mevsim ve coğrafik bölgeye göre genel hijyenik gerektirdiği kadar sık, iklime

uygun bir sıcaklıkta, en azından haftada bir defa kullanabileceği ve kullanmak zorunda bırakabileceği kadar yeterli olmalıdır. Mümkün olduğunda, makul olabilecek her zaman bu tesislere serbestçe girilebilmelidir.

19. Kurumun her yanı her zaman yeterince bakımlı ve temiz tutulmalıdır.

Kişisel Hijyen

20. Mahpuslar kendilerini temiz tutmak zorundadır ve bu amaçla, kendilerine sağlıkları ve temizlikleri için gerekli olan su ve tuvalet malzemesi sağlanacaktır.

21. Sağlık nedenleri, mahpusların iyi bir görünümde olmaları ve kendilerine olan saygılarını korumaları için saç ve sakalın uygun bakımı için olanaklar sağlanmalı ve erkekler muntazaman tıraş olabilmelidir.

Giyim ve Yatak Takımı

22. 1. Kendi elbiselerini giymesine izin verilmeyen mahpuslara iklime uyarlı ve sağlıklarının korunmasına elverecek birer takım elbise verilmelidir. Bu elbiseler hiç bir şekilde aşağılayıcı veya küçültücü olmamalıdır.

2. Elbiseler temiz ve bakımlı olmalıdır. İç çamaşırlar hijyenin korunmasının gerektirdiği kadar sıkça değiştirilip yıkanmalıdır.

3. Mahpusların kurum dışına. çıkmasına izin verildiğinde kendi elbiselerini veya diğer dikkat çekmeyen elbise giymesine izin verilmelidir.

23. Mahpusların bir kuruma kabullerinde, şahsi elbiselerinin iyi bir biçimde korunması ve kullanıma elverişli olmasını sağlayıcı yeterli düzenlemeler yapılacaktır.

24. Her mahpusa ayrı bir yatak ile düzenli olarak bulundurulacak ve temizliği için sıkça değiştirilecek ayrı ve uygun yatak takımı sağlanmalıdır.

Beslenme

25. 1. İdare, sağlık yetkililerince saptanan standartlara göre

mahpusları, normal zamanlarda uygun bir biçimde hazırlanan ve verilen, nitelik ve nicelik olarak diyetetik ve modern hijyen standartlarına uyan ve onların yaş, sağlık, çalıştıkları işin tabiatı ve mümkün olduğunda dini veya kültürel gerekleri göz önünde tutarak beslemelidir.

2. Her mahpusa içme suyu sağlanmalıdır.

Tıbbi Hizmetler

26. 1. Her kurumda en azından vasıflı bir genel pratisyen hizmet etmelidir. Tıbbi hizmetler, toplum veya ulusun genel sağlık idaresi ile yakın ilişki içerisinde örgütlenmelidir. Bu hizmetler, teşhis ve uygun vakalarda akıl hastalarının tretmanı için bir psikiyatri servisi içermelidir.

2. Uzman tedavisi gerektiren hasta mahpuslar ihtisas kurumlarına veya genel hastanelere gönderilecektir. Hastane olanaklarının bir kurumda sağlanması halinde hasta mahpusların tıbbi bakım ve tretmanları için uygun alet, teçhizat ve ilaç sağlanacak ve yeterince eğitilmiş görevlilerin yer aldığı bir kadro bulundurulacaktır.

3. Her mahpus diplomalı bir dişçinin bakımından yararlanabilmelidir.

27. Mahpuslar kendilerine fiziki veya ruhi zarar verebilecek hiç bir deneye tabi tutulamazlar.

28. 1. Kabil olduğunda doğumun kurum dışındaki bir hastanede yapılması için tedbirler alınmalıdır. Yalnız, özel düzenlemeler yapılmadıkça, hamile kadınların kalmaları ve doğum sonrası bakımı için gerekli kadro ve barınak ceza kurumlarında bulunmalıdır. Çocuk, cezaevinde dünyaya gelmiş ise, doğum belgesinde buna değinilmeyecektir.

2. Süt çocuklarının anneleri ile birlikte kurumda kalmalarına, izin verildiğinde ehil kişilerle donatılmış ve çocukların anneleri bakımında olmadıkları zaman konulacakları bir kreş için tedbirler alınmalıdır.

29. Doktor, her mahpusu kabulünden sonra mümkün olur olmaz ve ondan sonrada gerektiğinde, özellikle fiziki veya akli

bir hastalığını bulmak ve tıbbi tretmanı için gerekli tüm tedbirleri almak; mikrobik veya bulaşıcı durumlarından şüphelenilen mahpusları ayırmak; salıverilme sonrası topluma yeniden intibakı etkileyebilecek fiziki veya akli yetersizlikleri not etmek ve her mahpusun çalışmaya müsait oluşunu saptamak üzere görecek ve muayene edecektir.

30. 1. Tıp görevlisi, mahpusların fiziki ve akıl sağlığını gözetecek ve tüm hasta mahpusları, hasta veya yaralı olduklarını bildirenleri ve özel olarak bakıma alınan her mahpusu hastane standartlarına. uyarlı koşullarda ve sıklıkta görmelidir.

2. Tıp görevlisi, hürriyetten yoksunluğun devamı veya. herhangi bir koşulunun mahpusun fiziki ve akli . sağlığına zarar verdiğini veya vereceğini düşündüğünde bunu müdüre rapor edecektir.

31. 1. Tıp görevlisi veya ehil bir yetkili kurumu muntazaman denetleyerek müdüre şu konularda tavsiyelerde bulunmalıdır:

a. Gıdanın niceliği, niteliği, hazırlanışı, servisi ve su;

b. Kurumun ve mahpusların hijyen ve temizliği;

c. Kurumun sıhhi donatımı, ısıtma, aydınlatma ve havalandırılması;

d. Mahpusların elbise ve yatak takımının kalite ve temizliği;

2. Müdür, tıp görevlisinin 30. kuralın ikinci paragrafı ve 31. kuralın birinci paragrafına göre verdiği rapor ve tavsiyeleri göz önünde bulundurmalı ve yapılan tavsiyelerle uyum halinde, bu tavsiyeleri yerine getirmek üzere gerekli tedbirleri derhal almalı; bunların müdürün yetkisini aşması veya müdürün aynı fikirde olmaması halinde kişisel raporunu tıp görevlisinin tavsiyesiyle birlikte derhal yüksek makama iletmelidir.

32. Mahpusun salıverilme sonrası topluma yeniden intibakını etkileyebilecek fiziki veya akıl hastalıkları veya yetersizlikleri kurumun tıbbi servislerince saptanmalı ve tedavi edilmelidir. Bu amaçla, toplumda var olanları da içermek üzere, gerekli tüm tıbbi, cerrahi ve psikiyatrik servisler sağlanmalıdır.

Disiplin ve Ceza

33. Güvenli muhafaza, düzenli toplum yaşamı ve kurumun tretman amaçları gereği disiplin ve düzen sağlanmalıdır.

34. 1. Hiç bir mahpus kurum hizmetlerinde disipliner nitelikte çalıştırılmaz.

2. Yalnız, bu kural, belirli sosyal, eğitsel veya sportif faaliyetler veya sorumlulukların gözetim altında kurumda tesis edilen rejim programlarına katılmaları amacıyla grup oluşturmuş mahpuslara bırakılmasına ilişkin düzenlemelerin iyi işleyişine engel olmayacaktır.

35. Aşağıdaki hususlar yasa veya tüzük ile sağlanacak ve belirlenecektir.

a. Bir disiplin suçu olan davranış;

b. Verilecek ceza türleri ve süresi:

c. Bu cezayı verebilecek yetkili makam;

d. İtiraz süresine başvuru ve mercii.

36. 1. Hiç bir mahpus, yasa veya tüzük hükümleri gereği dışında ve aynı fiil için asla iki kez cezalandırılamaz.

2. Disiplini bozan davranış hakkındaki rapor, fazlaca gecikmeksizin karar verecek yetkili makama derhal sunulacaktır.

3. Hiç bir mahpus isnat edilen suç kendisine bildirilmediği ve savunmasını yapabilmek için uygun fırsat sağlanmadıkça cezalandırılamaz.

4. Gerekli ve kabil olduğunda, mahpusların savunmalarını tercüman aracılığı ile yapmalarına izin verilmelidir.

37. Disiplin suçları cezaları olarak, kolektif cezalar, cismani ceza; karanlık bir hücreye kapatma cezası ve zalimce, insanlık dışı veya alçaltıcı tüm cezalar tamamıyla yasaklanmalıdır.

38. 1. Disiplin cezası olarak tecrit ve mahpusun fiziki veya akıl sağlığı üzerinde olumsuz etki yapabilecek diğer cezalar, ancak tıp görevlisinin, muayene sonrası cezaya tahammül edebileceğinin yazılı alarak belgelemesinden sonra verilecektir.

2. Hiç bir halde, bu cezalar 37. Kuralda yer alan ilkelere aykırı olmamalı veya onlardan sapma göstermemelidir.

3. Tıp görevlisi, bu tür cezaları çekenleri her gün ziyaret etmeli ve fiziki veya akıl sağlığı nedenlerinden dolayı cezayı sonlandırmayı veya değiştirmeyi gerekli gördüğünde müdüre önermelidir.

Cebir Vasıtaları

39. Zincir ve demire vurmanın kullanılması yasaklanmalıdır. Kelepçe, deli gömleği ve diğer bedeni kısıtlayıcı vasıtalar asla ceza olarak uygulanamaz. Bunlar, ancak aşağıdaki hallerde kullanılabilir:

a. Mahpusun adli ve idari bir makam önünde belirdiğinde çıkarılmak üzere, gerektiğinde, nakil sırasında kaçmasını engellemek için bir tedbir olarak;

b. Tıp görevlisinin direktif ve gözetiminde olmak üzere tıbbi nedenlerle;

c. Diğer kontrol yöntemlerinin başarısızlığında mahpusun kendisine veya başkalarına zarar vermesine veya eşyayı tahrip etmesine engel olmak için müdürün emri üzerine; müdür, bu durumda derhal tıp görevlisine danışmalı ve yüksek idari makama durumu bildirmelidir.

40. Önceki pâragrafta öngörülen zorlama vasıtaları kullanım şekilleriyle modelleri yasa veya tüzükle saptanmalıdır. Bu vasıtalar kesin olarak gerek duyulan süreden fazla tatbik edilemez.

Mahpusların Bilgi Edinmeleri ve Şikayetleri

41. 1. Mahpusa kuruma kabulünde kendi kategorisindekilerin tretmanı hakkındaki rejim, kurumun disiplin kuralları, bilgi edinme ve şikayet edebilme yolları, haklarını ve sorumluluklarını anlaması ve kurum yaşamına uyumunu sağlamak gibi diğer hususlarda yazılı bilgi verilmelidir.

2. Mahpus yazılı bilgiyi anlayamadığında kendisine sözlü açıklama yapılmalıdır.

42. 1. Her mahpus, her gün kurum müdürüne veya onu temsil etmeye yetkili görevliye istek veya şikayette bulunma olanağına sahip almalıdır.

2. Mahpus yanında cezaevi müdürü veya cezaevi perso- ne- linin diğer üyeleri bulunmadan cezaevi müfettişine veya cezaevini ziyaret yetkisiyle donatılmış makama konuşma veya istek veya şikayette bulunma fırsatına sahip olmalıdır. Yalnız, resmi kararlara itiraz yasal usullere inhisar ettirilebilir.

3. Her mahpusun, cezaevleri merkez idaresine, adli makama veya diğer yetkili makamlara, kapalı zarfla, istek veya şikayette bulunmasına izin verilmelidir.

4. Bir cezaevi makamına gönderilmiş veya iletilmiş her istek veya şikayet vakit geçirilmeksizin bu makam tarafından incelenmeli ve zamanında cevaplandırılmalıdır.

Dış Dünya ile Temas

43. 1. Mahpusların aileleri ve tretman, kurum güvenliği ve düzeni gereklerine tâbi alarak, kişiler veya dışarıdaki kuruluşların temsilcileri ile haberleşmesine ve bu kişilerden mümkün olan sıklıkta ziyaretçi kabul etmelerine izin verilmelidir.

2. Dış dünya ile teması teşvik etmek için bu kuralların **IV.** kısmında yer alan tretman hedefleri ile uyarlık içinde cezaevi izin sistemine yer verilecektir.

44. 1. Yabancı uyruklu mahpuslar, kendi diplomatik veya konsolosluk temsilcileri ile temasa geçmeye talep hakları olduğundan, gecikmeksizin, haberdar edilmeli ve bunlarla haberleşmek üzere makul kolaylıklar sağlanmalıdır. Cezaevi idaresi, cezaevinde özel ihtiyâçları olan yabancı uyrukların menfaati uğruna bu temsilcilerle tam bir işbirliği içinde olmalıdır.

2. Bulundukları memleket nezdinde diplomatik veya konsolosluk temsilcisi olmayan devletler uyruğundaki mahpuslar ve mülteciler veya vatansız kişilere kendi menfaatlerini koruyan devletin diplomatik temsilcisi veya onları koruyan ulusal veya uluslararası bir makamla haberleşmek üzere benzer kolaylıklar gösterilmelidir.

45. Mahpuslara, idarenin izin verdiği veya kontrol ettiği gazeteleri, dergileri ve diğer yayınları okuyarak, radyo veya televizyon yayınları ile, konferans veya benzeri yollarla düzenli alarak bilgi edinmesine izin verilmelidir. Lisan güçlükleri olan yabancı uyrukluların ihtiyaçlarını karşılamak üzere özel düzenlemeler yapılmalıdır.

Dini ve Manevi Yardım

46. Her mahpusun, kurumda düzenlenen ayin ve toplantılara katılarak ve gerekli kitapları veya risaleleri elde ederek, dini, ruhi ve manevi yaşamın gereklerini yerine getirebilmesine, olanaklar ölçüsünde, izin verilmelidir.

47. 1. Kurumda aynı dine mensup yeter sayıda mahpus bulunduğunda, o dinin yetkili bir temsilcisi tayin ve kabul edilmelidir. Mahpus sayısı haklı gösterdiği ve koşullar elverdiğinde bu düzenleme tam gün çalışma esasına dayatılmalıdır.

2. Birinci paragraf . gereğince tayin veya kabul olunan yetkili bir temsilcisin muntazaman dini ayinler ve faaliyetler düzenlenmesine ve uygun zamanlarda kendi dindarlarını özel olarak ziyaret etmesine izin verilmelidir.

3. Herhangi bir dinin yetkili bir temsilcisi ile temas hiçbir mahpustan esirgenmemelidir. Mahpus herhangi bir din temsilcisinin ziyaretini istemediğinde, mahpusun onu reddetmesine izin verilmelidir.

Mahpus Eşyasının Muhafazası

48. 1. Kurum yönetmeliği uyarınca mahpusa ait tüm para, kıymetli eşyalar ve diğer kişisel şeyleri beraberinde bulundurmasına izin verilmiyorsa, bunlar kuruma kabul sırasında güvenli bir yerde muhafaza olunur. Eşyanın bir listesi yapılarak mahpus tarafından imzalanmalıdır. Eşyanın iyi bir biçimde korunması için tedbir alınmalıdır. Herhangi bir eşyanın imha edilmesi gereği saptandığında, bu durum kayıtlara geçirilecek ve mahpusa bilgi verilecektir.

2. Harcamasına. izin verilmiş veya kurum dışına göndermiş olduğu para veya hijyenik nedenle imha edilmek zorunda

kalınanlar dışındaki eşya ve para salıverildiğinde mahpusa iade edilmelidir. Mahpus kendisine iade edilen eşya ve para karşılığı bir makbuz imzalayacaktır.

3. Mahpusa dışardan gönderilmiş para ve eşyadan, hürriyetten yoksunluk sırasında kullanımı için amaçlanan ve buna izin verilenler dışındakilerde mümkün olduğunca, aynı şekilde işlem görecektir.

4. Mahpus herhangi bir ilaç getirdiğinde, bundan nasıl faydalanılacağına tıp görevlisi karar verecektir.

Ölüm, Hastalık, Nakil ve Diğer Hususların Bildirilmesi

49. 1. Mahpusun ölüm veya ağır hastalığı veya ciddi bir kazaya uğraması veya akıl hastalığı veya anormalliklerinin tretmanı için bir kuruma nakli halinde, müdür, mahpus evli ise eşini veya en yakın akrabasını ve herhalde mahpus tarafından önceden gösterilmiş başka bir kişiyi bundan derhal haberdar etmelidir.

2. Mahpus yakın akrabasının ölümü veya ağır hastalığından derhal haberdar edilmelidir. Bu hallerde, durum elverdiğinde mahpusun muhafaza altında veya serbestçe bu hasta akrabasını ziyaret etmesine veya ölüyü görmesine izin verilmelidir.

3. Tüm mahpuslar, ailelerini hürriyetten yoksunluk veya diğer bir kuruma naklinden derhal haberdar etme hakkına sahiptir.

Mahpus Nakli

50. 1. Mahpuslar kuruma getirilir veya çıkarılırken mümkün olduğunca halkın gözünden uzak tutulmalı ve onları hakaret, merak ve her türlü teşhirden korumak için gereken tedbirler alınmalıdır.

2. Mahpusların havalandırması ve ışıklandırması yetersiz vasıtalarla veya kendilerine gereksiz fiziki eziyet verici veya onur kırıcı şekilde nakli yasaklanmalıdır.

3. Mahpusların nakil masrafları, yetkili organca belirlenmiş düzenlemeler uyarınca idarece karşılanmalıdır.

III. KISIM
Personel

51. Kurumların uygun idaresi ile örgütsel ve tretman hedeflerinin takibinde cezaevi personelinin oynadığı rolün büyük önemi karşısında, Cezaevi İdarelerince personele ilişkin kuralların gerçekleştirilmesine birinci derecede öncelik verilecektir.

52. Cezaevi personeli, insani standartları, yüksek derecede etkinlik ve görevlerine adamışlığı şiar edinmesi için eğitim, danışmanlık usulleri ve olumlu yönetim biçimi ile devamlı olarak teşvik edilmelidir.

53. Halkın personelin topluma yaptığı katkının önemini anlama- sı için cezaevi sisteminin oynadığı roller ve personelin işi hakkında kamuoyuna devamlı bilgi verilmesi, Cezaevi İdaresince önemli bir görev olarak telâkki edilecektir.

54. 1. Cezaevi İdaresince her derecedeki personelin işe alınma veya müteakip atanmalarında dikkatli bir seçim sağlanmalıdır. Onların dürüstlüğü, insaniyeti, mesleki yeteneği ve iş için kişisel uygunluğu özel ağırlıklı olacaktır.

2. Personel normal olarak mesleki cezaevi personeli niteliğinde devamlı çalışmak üzere atanmalı ve devlet memuru statüsünde ve yalnızca iyi hal, etkinlik, fiziki ve akıl sağlığının iyi ve yeterli standartta bir, eğitime bağlı olarak iş güvenliğine sahip bulunmalıdır. Yetenekli erkek ve kadınları mesleğe çekmek için ücretler yeterli olmalı; meslekî yararlar ve çalışma koşulları, görülen işin zahmetli olması nedeniyle cazip nitelikte olmalıdır.

3. Part-time personel çalıştırmak gerektiğinde, bu kriterler uygun olduğu ölçüde onlar için de geçerlidir.

55. 1. İşe alınmada, veya uygun bir süre pratik tecrübeden sonra personel, genel ve özel görevleri hakkında bir eğitim kursundan geçirilmeli ve mesleki vasıfları gereksiz kılmadığında teorik ve pratik testlere tâbi tutulmalıdır.

2. Kariyerleri süresince tüm personel, uygun aralıklarla

düzenlenecek kurslara katılarak bilgilerini ve mesleki yeteneklerini korumak ve geliştirmekle yükümlüdür.

3. Mesleki yeteneğini geliştirebilecek personel için geniş tecrübe ve öğrenim imkânı sağlayıcı düzenlemeler yapılmalıdır.

4. Tüm personelin eğitim programlarında Avrupa Cezaevi Kuralları gerekleri ve uygulaması ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine yer verilmelidir.

56. Tüm personelin davranışları ve görevlerini yerine getirmesi her zaman mahpuslar üzerinde iyi etkiler bırakabilecek örnekler yanında saygılarını kazanacak biçimde olmalıdır.

57. 1. Personel, mümkün olduğu ölçüde, psikiyatr, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, öğretmen, sanat, beden eğitimi ve spor eğitmenleri gibi yeterli sayıda uzmanı içermelidir.

2. Bu ve diğer uzman personel normal olarak devamlılık esasına dayalı olarak çalıştırılmalıdır. Bu durum, sağlayacakları destek ve eğitim seviyesine katkısı yerinde görülebilecek part-time veya gönüllü çalışmacıları engellememelidir.

58. 1. Cezaevi İdaresince her kurumun, her zaman, müdür, müdür yardımcısı veya diğer yetkili görevlinin idaresine tam olarak tevdi edilmesi sağlanmalıdır.

2. Kurum müdürü, karakter, idari yeteneği, uyarlı mesleki eğitim ve tecrübesiyle görevi için yeterince nitelikli olmalıdır.

3. Müdür tam gün çalışma esasına dayalı olarak atanmalı ve hizmete hazır veya cezaevi idaresince ön görülen yönetim talimatları gerektirdiğinde müsait olmalıdır.

4. İki veya daha fazla kurumun tek bir müdürün idaresinde olması halinde, müdür her birini sık sık ziyaret etmelidir. Bu kurumların her birinin başında sorumlu bir görevli bulunmalıdır.

59. İdare, özellikle, mahpusların tretmanı ve yeniden sosyalleşmesine değgin çeşitli hizmetler arasında işbirliğinin

sağlanması için kurumdaki çeşitli derecedeki personel arasında iletişimi kolaylaştıracak örgüt biçimleri ve yönetim sistemleri geliştirmelidir.

60. 1. Müdür, yardımcısı ve diğer personelin büyük bir kısmı, mahpusların çoğunun konuştuğu dili veya çoğunun anladığı dili konuşabilmelidir.

2. Gerektiği ve mümkün olduğunda bir tercümana başvurulmalıdır.

61. 1. Mütehassıs doktorun her zaman acil hallerde gecikmeden müdahale edebilmesini sağlayarak düzenlemeler yapılmalıdır.

2. Bir veya fazla sayıda tam gün çalışan tıp görevlisinin bulunmadığı kurumlarda part-time bir tıp görevlisi veya sağlık hizmetinin yetkili personeli düzenli olarak kurumu ziyaret etmelidir.

62. Karşı cinsiyetteki mahpusların bulunduğu kurumlar kesim- lerdeki personelin atanması teşvik edilecektir.

63. 1. Kurum personeli, haklı savunma veya firara teşebbüs veya yasaya veya düzenlemelere dayalı bir emre aktif veya pasif fiziki direnme halleri dışında mahpuslara karşı kuvvet kullanamaz. Kuvvete başvuran personel kesin olarak gerekenden fazla kuvvet kullanmamalı ve olaydan kurum müdürünü derhal haberdar etmelidir.

2. Personel saldırgan mahpuslara hakim olabilmek için özel teknik eğitimden geçirilmelidir.

3. Mahpuslarla doğrudan teması gerektiren görevleri icra eden personelin özel durumlar dışında silahlı olmamaları gerekir. Kullanmasını öğrenmemiş personele de hiç bir zaman silah verilmemelidir.

IV. KISIM
Tretman Amaçları ve Rejimler

64. Hapis, hürriyetten yoksunluğu içermesi ile kendiliğinden bir cezadır. Haklı görülür bir ayrıma bağlı olarak veya

disiplin korunması ayrık olmak üzere hapislik koşulları ve cezaevi rejimleri, bu durumun içerdiği ızdırabı yoğunlaştırmamalıdır.

65. Kurumlarda tesis edilecek rejimler aşağıdaki hususları gerçekleştirici şekilde düzenlemeli ve idare edilmelidir:

a. Yaşam koşullarının insan onuru ve toplumdaki yerleşik standartlarla uyumlu olmasını sağlamak;

b. Mahpusluğun zararlı etkilerini ve mahpusların kendine saygınlıklarını veya bireysel sorumluluklarını azaltmaya yöneltici nitelikli cezaevi yaşamı ile dış dünyadaki yaşam arasındaki farklılıkları asgariye indirmek;

c. Mahpusların ve ailelerinin . yüksek menfaatlerini geliştirici ilişkileri, yakınları ve dış dünya ile muhafaza etmek ve kuvvetlendirmek;

d. Mahpusların salıverme sonrası başarılı olarak toplumda yeniden yer alması beklentilerini kuvvetlendirici hüner ve yeteneklerinin gelişmesine imkân veren fırsatlar sağlamak.

66. Bu amaçlarla, uygun görülen tüm tedavi edici, eğitici, ahlakî, ruhsal ve diğer kaynaklar var olmalı ve mahpusların bireysel tretman ihtiyaçlarına uyarlık içerisinde değerlendirilmelidir. Böylece, rejimler şunları içermelidir:

a. Ruhsal destek ve rehberlik ile uygun iş, sanat rehberliği ve eğitimi, öğrenim, beden eğitimi, sosyal yeteneklerin geliştirilmesi, danışmanlık, grup ve boş zamanları değerlendirme faaliyetleri için fırsatlar;

b. Organize edilen bu faaliyetlerin, mümkün olduğunca, salıverme sonrası toplumda yeniden yer alma beklentilerini kuvvetlendirmek için dış toplumla temas ile oradaki fırsatları arttırmasını sağlayıcı düzenlemeler;

c. İlgili tüm personelle yapılan konsültasyonlar ve mümkün olduğunca bu süreçlere katılımı gerekli alan bireysel mahpus ile yapılan görüşme sonrası her mahpus için bireysel tretman ve eğitim programlarının belirlenmesi ve gözden geçirilmesi usulleri;

d. Etkili ve destekleyici rejimler ve tretman programları beklentilerini geliştirici nitelikte personel ve mahpuslar arasında uygun ve olumlu ilişkileri teşvik edici iletişim sistemleri ve bir yönetim biçimi.

67. 1. Bu amaçların gerçekleştirilmesi tretmanın bireyselleştirilmesini ve bu doğrultuda esnek bir sınıflandırma sistemini gerektirdiğinden, mahpuslar her birine uygun tretman ve eğitimin sağlanacağı ayrı kurumlara veya kesimlere yerleştirilmelidir.

2. Bu kurumlar veya kesimlerin tipi, büyüklüğü, organizasyonu ve kapasitesi esas itibariyle sağlanacak tretman niteliği ile belirlenmelidir.

3. Mahpusların güvenlik ve kontrol göz önüne alınarak konumlandırılması gerekli ise de bu tedbirler emniyetle kabili telif minimum ölçüde ve mahpusun özel ihtiyaçlarını kavramalıdır. Mahpusların açık nitelikli veya dış toplumla temas için oldukça fırsat sağlayan kurumlara yerleştirilmesi için her çaba gösterilmelidir. Yabancı uyruklular bakımından dış toplumda kendi uyruğundaki kişilerle tesis edilecek rabıtalar özellikle önemli görülmelidir.

68. Yeter uzunlukta bir cezaya çarptırılan hükümlünün kurumuna kabulünden sonra mümkün olur olmaz kişiliği hakkında yapılacak incelemeyi müteakip bireysel ihtiyaçları, yetenekleri ve tutumları özellikle akrabalara olan yakınlığı hakkında elde edilen bilgiler ışığında uygun bir kurumda bir tretman programı hazırlanmalıdır.

69. 1. Rejimler çerçevesinde, mahpuslara, sorumluluk duygusunu, kendi kendine yeterliği geliştirici ve kendi tretmanlarına ilgi duymaya yöneltici kurum faaliyetlerine katılma fırsatı sağlanacaktır.

2. Mahpusların tretmanlarında işbirliği ve katılımını teşvik edici yöntemlerin geliştirilmesi için çaba gösterilmelidir. Bu doğrultuda, 34. kuralda belirlenen sınırlar içerisinde kurum faaliyetinin belirli sektörlerinde sorumluluk yüklenmeye teşvik edilmelidir.

70. 1. Mahpusun bir ceza kurumuna alınmasından sonra salıverilmesi için hazırlığa mümkün olduğunca hemen başlanılmalıdır. Böylece, mahpusların tretmanında onların toplumdan dışlanması yerine onun devamlı üyesi olduğu vurgulanmalıdır. Bu amaçla, hükümlülerin sosyal rehabilitasyonları özellikle aileleri, kişiler ve sosyal kuruluşlarla olan ilişkilerin korunması ve geliştirilmesi görevinde kurum personeline yardımcı olmak üzere mümkün olduğunda toplumdaki kuruluşlar ve sosyal hizmet uzmanlarının işbirliği sağlanmalıdır. Mahpusların medeni menfaatleri, sosyal güvenlik hakları ve diğer sosyal menfaatlerinin hukukla, ve mahkûmiyet hükmü ile bağdaştığı ölçüde, maksimum derecede korunması için gereken yapılmalıdır.

2. Tıbbi, eğitsel, mesleki, ailevi ve diğer sosyal nedenlerle mümkün olduğunca en geniş ölçüde, verilmesi gerekli cezaevi iznine tretman programlarında yer verilmelidir.

3. Yabancı uyruklular yalnızca uyruğu nedeniyle cezaevi izni düzenlemelerinden hariç tutulmamalıdır. İlâveten onlardaki tecrit duygusunu hafifletmek üzere kurumdaki rejim faaliyetlerine birlikte katılmaları için azami çaba gösterilmelidir.

Çalışma

71. 1. Cezaevi çalışması, tretman, eğitim ve kurum yönetimin de olumlu bir unsur olarak görülmelidir.

2. Fiziki ve akli bakımdan müsait olduğu tıp görevlisince saptanan hükümlüler çalışmaya mecbur bırakılabilirler.

3. Mahpuslara normal bir iş günü süresince meşgul edecek yararlı nitelikte yeterli iş veya uygun olduğunda diğer amaçlı faaliyetler sağlanmalıdır.

4. Mahpuslara sağlanan iş mümkün olduğunca salıverilme sonrası normal bir yaşam sürdürebilmeleri için yeteneklerini koruyucu veya, artırıcı nitelikte olmalıdır.

5. Yararlanabilecek mahpuslara ve özellikle gençlere bir mesleki eğitim sağlanmalıdır.

6. Uygun bir meslek seçimiyle uyumluluk sınırları ve

AVRUPA KONSEYİ TAVSİYE KARARLARI

kurum idaresi ile disiplin gerekleri çerçevesinde mahpuslar yapmak istedikleri iş türünü seçebilmelidir.

72. 1. Mahpusları normal mesleki yaşam koşullarına hazırlamak için kurumlardaki, çalışmanın örgütlenmesi ve yöntemleri, mümkün olduğunca, toplumdaki benzer çalışmaya benzemelidir. Böylece, çalışma, çağdaş çalışma standartları ve tekniklerinden yararlanmak ve modern yönetim sistemleri ile üretim süreçleri çerçevesinde işlev görmek üzere örgütlenmelidir.

2. Kurum endüstrisinden kazanç sağlama uğraşı, standartların yükseltilmesi, kaliteli ve uygun eğitimin geliştirilmesi için önemli ise de, mahpusların ilgi ve tretmanları bu amaca bağlı kılınmamalıdır.

73. 1. Mahpuslara Cezaevi İdaresince sağlanacak iş:

a. Ya kurum alanında, atölyelerde ve çiftliklerde; veya

b. Mukavele yapan özel müteşebbislerle işbirliği sonucu kurum içinde veya dışında olmak üzere ve bu durumda kendisine emek sağlanan kişilerce, mahpusların verimi de göz önünde bulundurularak, tam normal ücret ödenecektir.

74. 1. Mahpuslar için ön görülecek iş güvenliği ve sağlık tedbirleri dışarıdaki işçilere uygulananlara benzer olacaktır.

2. Yasanın dışarıdaki işçilere tanıdığından daha az tatminkâr olmamak üzere meslek hastalığını da içermek üzere iş kazaları için mahpuslara tazminat olanağı sağlanmalıdır.

75. 1. Mahpusların günlük ve haftalık maksimum çalışma saatleri, dışarıdaki işçilere değgin yerel kurallar veya geleneğe uyarlı olarak saptanmalıdır.

2. Mahpuslar haftada en az bir günlük dinlenmeye ve sosyal hayata yeniden intibakları için tretman ve eğitimlerinin bir öğesi olarak zorunlu olan eğitim ve diğer faaliyetleri için yeterli zamana sahip olmalıdır.

76. 1. Mahpuslara çalışmaları karşılığında adil bir ücret sistemi sağlanmalıdır.

2. Bu sistemde, mahpuslar kazançlarının hiç değilse bir kısmını kişisel kullanımları için izin verilen maddeleri almalarına ve diğer bir kısmını da aileleri veya uygun görülmüş olan diğer kullanımlara ayırmaya izin verilmelidir.

Eğitim

77. Mahpusların en azından bazı bireysel ihtiyaç ve arzularına cevap verecek fırsatları sağlamak üzere her kurumda etraflı eğitim programları düzenlenmelidir. Bu programlar mahpusların başarılı bir biçimde toplumda yer alma beklentilerini, moral düşünceleri ile kendilerine saygınlıklarını geliştirmeyi hedef olarak benimsemelidir.

78. Eğitim, normal çalışma saatleri içinde yer almak ve tasdikli bireysel tretman programının bir kısmı olmak kaydıyla çalışma ile aynı statü ve temel ücreti içeren bir rejim faaliyeti olarak düşünülmelidir.

79. Cezaevi İdarelerince genç mahpusların eğitimine, yabancı orijinli veya belirgin kültürel veya etnik ihtiyaçları olanlara özel itina gösterilmelidir.

80. Okuma-yazma veya sayıları bilmeme gibi özel sorunlu mahpuslar için özel iyileştirici eğitim programları düzenlenmelidir.

81. Mümkün olduğunca, mahpusların eğitimi,

a. Salıverilmeleri sonrası zorluk çekmeden eğitime devam edebilmeleri için memleketin eğitim sistemine uyum içerisinde olmalı;

b. Dışarıdaki eğitim kurumlarında yer almalıdır.

82. Her kurumun tüm mahpusların yararlanabileceği, eğlendirici ve öğretici kitaplarla yeteri kadar donatılmış bir kütüphanesi olacak ve mahpuslar bundan azami yararlanmaya teşvik edilecektir. Cezaevi, kütüphanesi, mümkün olduğunda, toplum kütüphane hizmetleri ile işbirliği içinde düzenlenmelidir.

Beden Eğitimi, İdman, Spor ve Boş Zamanları Değerlendirme

83. Beden sağlığı, yeterli idman ve eğlendirici fırsatlar sağlayıcı faaliyetlerin uygun olarak düzenlenmesinin fiziki ve akıl sağlığı için taşıdığı önem cezaevi rejimlerince tanınmalıdır.

84. Uygun olarak düzenlenen beden eğitimi, spor ve diğer eğlendirici faaliyetler, tretman hedefleri ve eğitim rejimi çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu sonuç için alan, tesisler ve malzeme sağlanmalıdır.

85. Bu programlara katılan mahpusların fiziki olarak bunu yapmaya müsait oldukları cezaevi idarelerince saptanmalıdır. İyileştirici beden eğitimi ve terapiye ihtiyaç duyan mahpuslar için tıbbi direktif altında özel düzenlemeler yapılmalıdır.

86. Açık havada çalışmayan veya açık cezaevinde bulunmayan her mahpus, hava elverişli ise açık havada ve günde en aşağı bir saat hava değişikliklerinden korunmuş olarak gezebilmeli veya uygun eksersiz yapabilmelidir.

Salıverilme Öncesi Hazırlık

87. Tüm mahpuslar,salıverilme sonrası topluma, aile yaşamına ve işe dönüşlerinde kendilerine yardımcı olmak üzere ön görülen düzenlemelerden yararlanmalıdır. Bu amaçla, usuller ve özel kurslar oluşturulmalıdır.

88. Uzun süreli cezaya hükümlü olanların toplum yaşamına tedrici bir şekilde dönebilmesini sağlamak için tedbirler alınmalıdır. Bu amaca, özellikle, kurum veya uygun diğer bir kurumda düzenlenen salıverilme öncesi veya etkili bir sosyal desteği de içeren bir tür gözetim altında şartlı salıverme ile erişilebilir.

89. 1. Cezaevi idareleri, salıverilenlerin toplumdaki yerlerini almaları, özellikle aile hayatı ve iş için yardımcı olabilecek sosyal hizmetler ve kuruluşlarla yakın bir işbirliğinde olmalıdır.

2. Salıverilen mahpuslara gerekli uygun belgeler ve kimlik kartı verilmeli ve uygun konut ve çalışabileceği bir iş bulunmasında yardım için gereken yapılmalıdır. Kendilerine geçimleri için hemen gerekli olanlar, mevsime ve iklime göre giysiler ve

gideceği yere varması için yeterli olanaklarda sağlanmalıdır.

3. Sosyal kuruluşlar veya hizmetlerin yetkili temsilcileri, hükümlülerin salıverilme hazırlığı ve infaz sonrası bakım programın tam olarak katkıda bulunabilmek amacı ile kuruma ve hükümlülerin yanına girebilmelidir.

V. KISIM
Özel Kategoriler için Ek Kurallar

90. Bu kurallardaki tüm hükümler, kendileri için aşağıda ek kurallar konulmuş bulunan özel kategorideki mahpuslara uygun bir hiçimde ve menfaatlerine olmak üzere tatbik edebildiği ölçüde cezaevi idarelerine rehber olacaktır.

Tutuklular

91. Kişisel hürriyetin korunmasına veya tutuklular hakkında izlenecek usulün saptanmasına değgin yasal kurallar saklı kalmak şartıyla, suçlulukları kesinleşinceye kadar masum oldukları kabul edilen tutuklular 90. kuraldan neşet edebilecek hususlardan yararlandırılacak ve ceza usulü ve konum güvenliğinin gerektirmesi dışındaki kısıtlamalar olmaksızın işlem görecektir.

92. 1. Tutuklu mahpuslar tutukluluktan derhal ailelerini haberdar edebilmeli ve temasa geçmeleri meşru menfaati gereği ,olan aile ve arkadaşları ve kişilerle haberleşmeleri için tüm makul imkânlar sağlanmalıdır.

2. Tutukluların, kurum güvenliği ve düzeninin gerektirdiği kayıtlar ve gözetime tâbi olmak kaydıyla yukarıdaki kişilerden insani koşullarda ziyaretçi kabullerine izin verilmelidir.

3. Tutuklu mahpus, bu kişilerden hiçbirine bilgi vermek istemiyorsa, cezaevi idaresi örneğin yaş, aklî durum veya mahpusun diğer yetersizliği gibi esaslı sebepler olmadıkça, kendiliğinden bunu yapmamalıdır.

93. Her tutuklu, tutuklanır tutuklanmaz kendi avukatını seçebilmeli veya adli yardımın varlığında bunu talep edebilmeli ve savunması zamanında avukatının kendisini ziyaret etmesine, avukatına gizli talimat hazırlayabilmesi ve verebilmesine ve

ondan gizli talimat alabilmesine izin verilmelidir. Tutukluya, bu amaçla, talebi üzerine gerekli her türlü olanak sağlanmalıdır. Tutuklu, özellikle, idare ve avukatları ile önemli temaslarında, bir tercümanın ücretsiz yardımından istifade edebilmelidir. Tutuklu avukatı ile bir polis veya kurum görevlisinin dolaylı veya dolaysız olarak duyamayacağı görüş alanı içinde konuşabilmelidir. Tutukluların yerleştirilmesi 11. Kuralın 3. paragrafı uyarınca yapılmalıdır..

94. İklim koşullarının aksini gerektirmesi dışında tutuklular ayrı odalarda barındırılmalıdır.

95. 1. Her tutuklu temiz ve uygun olduğu takdirde kendi elbisesini giyebilmelidir.

2. Bu fırsattan yararlanmayana uygun bir giyim sağlanmalıdır.

3. Tutuklunun uygun bir kişisel giysisi olmadığında, mahkemeye gidişte veya izinli dış gezilerde giymek üzere iyi durumda sivil bir kıyafet sağlanmalıdır.

96. Tutukluya mümkün olduğu zaman, çalışma fırsatı verilmeli fakat çalışmaya mecbur tutulmamalıdır, Çalıştığı takdirde diğer mahpuslara ödendiği gibi ücret verilecektir. Öğretim ve sanat eğitimi mevcut olduğunda, tutuklular bu fırsatlardan yararlanmaya teşvik edilecektir.

97. Adalet idaresi, kurum güvenliği ve düzeninin gerekleri ile uyum içerisinde olmak üzere her tutuklunun, masrafları kendisi veya üçüncü bir şahıs tarafından karşılanarak, kitap, gazete, yazı malzemesi ve diğer meşguliyet vasıtalarını elde etmesine izin verilmelidir.

98. Tutuklu, talebi makul olduğu takdirde, kendi doktoru veya dişçisine kendisini muayene ve tedavi ettirebilmelidir. Talebin reddi halinde gerekçe gösterilmelidir. Bu türden muayene ve tedavi masraflarından cezaevi idaresi sorumlu olmayacaktır.

Medeni Hapse Hükümlü Olanlar

99. Yasaların, cezai olmayan herhangi bir süreçte mahkeme kararı ile hapse yer verdiği memleketlerde, bu hükümlüler emin muhafaza ve iyi bir düzenin gerektirdiğinden daha fazla kısıtlama veya sertliğe tabi tutulmamalıdır. Bunların tretmanı, çalışma mecburiyeti konulabilmesi kaydıyla, tutuklulara uygulanandan daha az tatminkâr olmamalıdır.

Akıl Hastası ve Aklen Anormal Olan Mahpuslar

100. 1. Akıl hastası olanlar ceza infaz kurumunda tutulmalı ve akıl hastaları için uygun görülen kurumlara bir an evvel naklinin yapılması doğrultusunda tedbirler alınmalıdır.

2. Diğer akıl hastalıklarına veya anormalliklerine duçar olan mahpusların müşahede ve tretmanları için tıbbi bir yönetim altında bulunan özel kurumlar veya bölümler mevcut olmalıdır.

3. Ceza infaz kurumlarındaki tıbbi veya psikiyatrik servis, psikiyatrik tretmana ihtiyacı olan mahpuslara bu tretmanı sağlayacaktır.

4. Uygun toplum kuruluşları ile varılan düzenleme ile, psikiyatrik tretmanın gerekirse salıverilme sonrası devamı ile infaz sonrası sosyal psikiyatrik bakım imkanı için tedbir alınmalıdır.

SUÇLARIN ÖNLENMESİ VE CEZA ADALETİ KONUSUNDAKİ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER BELGELERİ

İÇERİK	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Maddeler 7, 8, 9, 10, 11 Kişisel ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Maddeler 9, 10, 11, 14, 15, 17 Çocuk Hakları Sözleşmesi
SUÇ ÖNLEME	Kalkınma ve Yeni Evrensel Ekonomik Düzen Bağlamında Suçların Önlemesi ve Ceza Adaletine İlişkin Rehber İlkeler, 1985 Ceza Adaleti İstatistiklerinin Geliştirilmesi için BM El Kitabı, 1986 Suçların Önlemesi ve Ceza Adaletindeki Standartlar ve Rehber İlkelerin Tatbiki, 1988 Kentlerdeki Suçların Önlenmesi, 1995 Habitat-Güvenli Kentler Suç Önleme Kılavuzu,2002 www.odccp.org/crime_cicp_documentatation.html.
KOLLUK	Kolluk Görevlileri Davranış Yasası, 1980 Kolluk Görevlileri Davranış Yasası'nın Etkili Tatbiki İçin Taslak Rehber İlkeler,1988
İŞKENCENİN ÖNLENMESİ VE MAĞDURLARA YARDIM	Tüm İnsanların İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Korunması Bildirgesi, 1975 Tıbbi Etik İlkeler, 1982. Suç Mağdurları ve Güç Suiistimali Konusundaki Temel Adalet İlkeleri Bildirgesi, 1985.
CEZA USULÜ	Ceza Davalarının süratli ve adil bir şekilde işlem görmesi üzerine Rehber İlkeler Taslağı, 1977. Yargı Bağımsızlığının Ana İlkeleri, 1982. Ana İlkelerin Etkili Uygulanışı için Usuller Taslağı, 1988 Avukatların Rolü Hakkındaki Ana İlkeler Taslağı. Ceza İşlerinde Karşılıklı Adli Yardım Konusunda İkili Anlaşma Taslağı,1985. Suçluların İadesi Konusundaki Model İkili Anlaşma Taslağı, 1988. Ceza İşlerinde Usulün Aktarılması Model Anlaşma Taslağı, 1988. Yargı Etiği İlkeleri (Bangalor İlkeleri), 2003
İNFAZ	Mahpusların Tretmanı İçin Standart Minimum Kurallar, 1955, 1957, 1977. Ceza İnfaz Kurumları Personeli Seçim ve Eğitimi Üzerine Tavsiyeler, 1955. Açık Cezaevleri Üzerine Tavsiyeler, 1985. Standart Minimum Kuralların Uygulanışı için Usuller, 1987. Şartlı Mahkum Olan ve Şartlı Salıverilen Suçluların Gözetiminin Transferi için Model Sözleşme Taslağı, 1988. Yabancı Uyruklu Mahpusların Transferi Model Sözleşmesi, 1985. Yabancı Uyruklu Mahpusların Tretmanı Üzerine Tavsiyeler, 1985. Hürriyetten Yoksunluk Dışı Tedbirler Hakkındaki Standart Minimum Kurallar Taslağı (Tokyo Kuralları), 1988.

ÖLÜM CEZASI	Ölüm Cezası ile Karşı Karşıya Gelenlerin Haklarının Korunmasını Sağlayan Güvenceler, 1985. Gayri-adil, Keyfi ve Seri İnfazların Etkili Şekilde Önlenmesi ve Soruşturulması Konusundaki Taslak İlkeler, 1988.
ÇOCUKLARIN YARGILANMASI	Çocuk Adaleti Yönetimi hakkında Birleşmiş Milletler Standart Minimum Kuralları (Beijing/Pekin Kuralları), 1985. Çocuk Suçluluğun Önlenmesi Rehber İlkeler (Riyad Rehber İlkeleri) 1990 Hürriyetten Yoksun Çocukların Korunması için Standart Minimum Kurallar Taslağı, 1988.

KAVRAMLAR DİZİNİ

Af 247-252
  genel af 225
Adli hata 171, 179, 212, 254-255
Adli kontrol 352
Akıl hastası 65, 318, 327, 330
  yaptırım 325
  kusur ehliyetsizliği 328
Araştırma ve ölçme 386-391
  kohort araştırması 390
  model 388
  soru yanıtları 387
  yüzde altılık kuralı 391
Anomi 19
Ayırıcı birleşim teorisi 57
Avrupa Cezaevi Kuralları 429
Beraat 153, 163, 188, 201
Bilirkişi 204
Ceza bilimi 242-385
Cezada ödeşme 46, 361
Ceza yaptırımları 257-261
  af 247-252
  alt-üst sınır 338-342
  bireyselleştirme 316
  bütünleştirme işlevi 246
  de facto süresi 3
  elektronik izleme 272
  eşitlik 267, 302
  farklılık 265-268, 333
  gelişme 245
  ikame teorisi 268
  ilkeleri 246-247
  infazı 274
  kesinliği 243-244, 246, 387
  korkutmak 11, 336
  nicelik 125, 177, 267
  nitelik 125, 268
  mecburilik ilkesi 260
  norm pekiştirme işlevi 246
  oranlılık 247, 326, 340-342
  ön ödeme 217
  popülist 335
    sistemi 331
  sorumluluğu 324
  şiddeti 2, 41, 243-244, 387
  temel 203, 374
  toplumsal yaklaşım 264, 273, 359
  tutarlılık 421-428
Ceza siyaseti 102, 224, 309, 346
  rasyonel 204, 301
  sınırlılık 102
  değişim 348
Ceza adaleti 145-188
  etkinlik 178, 192, 40
  işbirliği 229, 239
  kriz 146
  rasyonel 204
  sadeleştirilmesi 403
  sanıklara özgü adli sicil 186
  Savcılığın rolü 151
  sistematik yaklaşım 179, 205, 241
  stratejik yaklaşım 144, 178
  yapısal analiz 145

yönetimi 228, 412
Ceza mahkemeleri 154
adli kültür 181
dava işlem süresi 200-201
dava yönetimi 201
davalarda aşınma 182-183, 228
girdi kontrolü 180, 191, 205
hâkim/savcı açığı 165
hızlı yargılama 164
hukuk davalarına etkisi 156
hümanizm 193, 302
iş yükü 157, 164-165, 175
kırtasiyecilik 226, 249
makul süre 161
ortalama 162, 199
stratejik yaklaşım 178
talik 158
yapay iş (dava) 181
yargılama süresi 161, 396
Ceza yasaları 8, 35
rasyonel 11, 35
adil 36, 247
demokratik 31
Cezaevleri 11, 16-17, 21, 23
ayaklanma/isyan 25
duygusal sirayet 24
firar 21
insan hakları 28
kalite 30, 46
kontrol/güvenlik 20, 23
mimarisi 31
nüfusu 269-271
paradoksu 27
salıverme öncesi hazırlık 253
sayısı 395
toplu hareket 24
toplumu 20
Cinsel suç 68-85
bestialite 76
dinamik etmenler 72
fetişizm 75
geri zekalı 74
ırza geçme 77, 79
inkar/küçümseme 80, 81
istismar 84
kısırlaştırma 69
kritik zaman 73
libido 85
önleme stratejisi 82
pedophilia 76
risk etmenleri 70
statik etmenler 72
terslik 68
Cumhuriyet Savcılığı 146
itham yüzdesi 149, 188
ithamın ertelenmesi 147, 209
seçenekler 196
Çapraz sorgulama 203-204
Çevre suçları 117-122
Çocuk suçluluğu 131-135
Delik kova teorisi 245, 357
Denetimli serbesti 178, 219, 345-352
Eylem planı 8, 237, 393
Faili meçhul 128-129, 174
Göreceli yoksulluk 393
Homoseksüalite 83
Hukuki gerçekçilik 229
Hukuk sistemi 189, 213
Hükmün ertelenmesi 209

Hükümlü 20-28, 370
cezaevi endüstrisi 292
çalıştırma 290
eğitim 287
gereksinme kategorisi 285
gözlem ve sınıflandırma 285
risk sınıflandırması 354, 287, 374
tercih endeksi 285
Hürriyeti bağlayıcı ceza
kısa süreli 262, 366
uzun süreli 369
İnfaz siyaseti 259
İnsan ticareti 92
İnsanity savunusu 318-319
İslah planı 285
İstatistik 123-144
artık sayı 126
evlilik
faili meçhul
karanlık sayı 126, 211, 228
mağdurluk anketi 128
non-intervention 135
suç oranı 8, 15, 124, 128, 132
İtiraf pazarlığı 146, 218
Kamu davası 146-149, 154
açılmayan 154, 183
iddianamenin reddi 149, 205, 214
itham yüzdesi 148-149
ithamın ertelenmesi 147-149
ortadan kaldırılan 154
takdirilik 149
kanunilik ilkesi 189
Kohort araştırması
Kolluk ihtarı 189
Kontrol
enformal 15
köy-kent 17
Lex talionis 46, 361
Mağdur 38-47, 219-222
aktif katılımı 40
anketi 123, 128
fırsat 39, 44, 46
ikinci mağduriyet 42, 127, 225
Mahpusluk 268-273
gözlem ve sınıflandırma
Makul kuşku 147, 191, 214
Mükerrirlik 252-253, 343, 371, 397
Organize suç 86-116, 125
ABD 94
Almanya 95
ceza siyaseti 94, 102
gecekondu mafyası 199
hayali ihracat 103
ispat külfeti 104
kara para aklanması 110-112
karakteristiği 90
nedenleri 91-93
önleme 102-105, 114
Susurluk 91
tanımı 87, 89, 101
Türkiye 97
yolsuzluk 106-110
Öç alma 36
Para cezası 257-258, 275, 334, 343
gün 244, 343
Penoloji 4
Pişmanlık 248-249

Plea bargaining 146, 182, 218
Polis noktası 398
Polis sayısı 234, 237
Radikal kriminoloji 7
Rasyonel hesaplama 58
Riyad Kuralları 135, 233, 455
Sabıkalı 9
Sinomi 19
Sağlanabilirlik teorisi 56
Sosyal öğrenim teorisi 57
Suç 127
  bedeli 175-178
  bilimi 4-14
  epidemisi 64
  evlilik 141-144
  gelişim evreleri 231
  indeksi 127, 177
  istatistik 123-144
  kavramı 305
  kopyacı 64
  niceliği 125
  niteliği 125
  riski 131, 399
  teorisi 5-10, 13
Suçluluğu önleme 230-241, 403
  evreleri 230
  imajı 233
  modeli 135-138
  modeller 234
  projeler 237-239
  sorumluluk 232
stratejileri 237, 241, 234, 237, 241
  tahrik seviyesi 16
Şiddet 48-67
  akıl hastalığı 62
  bireysel 60
  etiolojisi 50
  görsel 64
  kültürü 50, 66
  olgusu 48
  önleme 65
  silah 51
  toplumsal 60
Tahkik sistemi 197
Tanıklara güvence 96, 116, 223
Tehlikeli suçlu 241, 277, 284, 370
Toplum düzeni 15
Tutuklama siyaseti 295-296, 301
  Adli kontrol 352
  ortalama 298
  süresi 241, 297
  tutuklanma riski 299
  tutukluluk 157, 295, 352, 416
Uyuşturucu madde 61, 355
Uzlaştırma 218, 222
Victimogenic 2
Yargıtay 166
  Başsavcılık 166
  Ceza Genel Kurulu 169
  Ceza Daireleri 170
Yetişkin suçluluğu 140-141
Yoksulluk 18, 239, 394
Zamanaşımı -düşme 172-174
  Yargıtay evresi 173
  yargılama evresi 173
  hazırlık evresi 174

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı, 21. *Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu*, (21-22 Ocak 2000) Ankara 2001.

Adler, F, *Nations not Obsessed with Crime*, Littleton/Colorado: Fred B. Rothman 1983,.

Almanya Federal Cumhuriyeti Ceza Muhakemesi Kanunu, (N. Kunter'in Önsözü) (Çev. F. Yenisey) Yarı açık Cezaevi Matbaası, Ankara 1979.

Artuk, M. E. ve Yenidünya, A. C. "Suçun Önlenmesi ve Medya" *İst. Barosu Dergisi*, (Mart 2001) Sayı. 1.

Avrupa Konseyi, *Avrupa Cezaevi Kuralları*, Strasbourg (Ter. M. T. Yücel) Ankara 1987.

Becceria, *Suçlar ve Cezalar*, (Çev. S. Selçuk) Ankara 2004.

Becker, G "Nobel Lecture: The Economic Way of Thinking About Behavior", *Journal of Political Economy*, 108: 234-267, 1993.

Bentham, J, *Theory of Legislation*, (C. K. Ogden. Editor) London 1931.

Bjornberg, K. ve Richmond, P., ***Türkiye'de Yargının İşleyişi***, 2003, TBB Web: www. barobirlik. org. tr

Ceza Hukuku Reformu, (Umut Vakfı) İst. , 2001.

Conseil de l' Europe, *La position de la victime dans le cadre du droit penal et de la procedure penale*, Strasbourg 1985.

Council of Europe, *The Prevention of Drug Dependence*, Strasbourg 1982.

Council of Europe, *Disparities in Sentencing: Causes and Solutions*, Strasbourg 1989.

Council of Europe, *Treatment of Long-Term Prisoners*, Strasbourg 1977.

Council of Europe, *Crime and Economy*, Strasbourg 1995.

Council of Europe, *Custody and Treatment of Dangerous Offenders*, Strasbourg 1983.

Council of Europe, *Delays in the criminal justice system*, Strasbourg 1992.

Council of Europe, *Disparities in Sentencing: Causes and Solutions*, Strasbourg 1989.

Council of Europe, *Europe in a time of change: crime policy and crimal law*, Strasbourg 1996.

Council of Europe, *Human Rights in Prisons*, Strasbourg 1986; *Hapishanelerde İnsan Hakları*, (çev. İ. Kuntbay) Ankara.

Council of Europe, *Means of Improving Information on Crime*, Strasbourg 1976.

Council of Europe, *Organisation of Crime Prevention*, Strasbourg 1988.

Council of Europe, *Participation of the Public in Crime Policy*, Strasbourg 1984.

Council of Europe, *Prevention of juvenile Delinquency: The Role of Institutions of Socialisation in a Changing Society*, Strasbourg 1982.

Council of Europe, *Privatisation of Crime Control*, Strasbourg 1990.

Council of Europe, *Programme of Action Against Corruption*, Strasbourg 1996.

Council of Europe, *Psyhosocial Interventions in the Criminal Justice System*, Strasbourg 1995.

Council of Europe, *Studies on Criminal Responsibility and Psychiatric Treatment of Mentally ill Offenders*, Strasbourg 1986

Council of Europe, *The Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure*, Strasbourg 1985.

Council of Europe, *The Protection of Youth Against Physical and*

Moral Danger, Strasbourg 1990.

Council of Europe, *Treatment of Long-Term Prisoners*, Strasbourg 1977.

Gambetta, D., *The Sicilian Mafia*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993.

Demirbaş, T., *Kriminoloji*, Seçkin Kitapevi, Ankara 2005.

Demirbaş, T., *Ceza Hukuku-Genel Hükümler*, Seçkin Kitapevi, 2006.

Dönmezer, S., "Suç Siyaseti" *İÜHFM*, s. 1-4, İstanbul 1987, ss. 1-34.

Dönmezer, S. ve Yenisey, F., *Türk Ceza Adalet Sisteminde Etkinlik* 1998, İstanbul 2000.

Dönmezer, S. Ve Yenisey, F., *Karşılaştırmalı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve 1999 Tasarısı, Gerekçeler* Alkım Yayınevi, İstanbul 1999.

Durkheim, E., *Ceza Evriminin İki Kanunu* (Çev. H. Topçuoğlu) Ankara 1966.

Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Dairesi Başkanlığı, *Mala Karşı İşlenen Suçlarla Mücadele Semineri*, (24 Mayıs 2000) İstanbul Yayın no. 8.

Feyzioğlu, M., "Açlık Grevi" *AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 43, Sayı 1-4, 1993.

Feyzioğlu,M., *Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat*, Yetkin Yayınları, Ankara 2002.

Foucault, M., *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. M. A. Kılıçbay) İmge Kitapevi, 1992.

Foucault, M., *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, Penguin Books, 1979.

French, S. ve Gendreau, P., *Safe and Humane Correction Through Effective Treatment*, (R-139) Ottawa: Correctional Service of Canada 2003.

Gemalmaz, M. S., *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, (4. Baskı) Beta, İstanbul 2003.

Genel Af (Af ile ilgili Disk Açık Oturumu) Disk Yayın no. 12, İstanbul 1974.

Göregenli, M., *Şiddet, Kötü Muamele ve İşkenceye İlişkin Değerlendirmeler, Tutumlar ve Deneyimler* İzmir Baro Yayını, Ekim 2004.

Gramatıca, F., *Toplumsal Savunma İlkeleri* (Çev. S. Selçuk) Ankara 1988.

Grana, J. ve Ollenburger, J. C., *The Social Context of Law* (Prentice Hall, New Jersey) 1999.

Heuni, *Crime and Criminal Justice Systems in Europe and North America*-1990-1994, Helsinki 1998.

Heyd,U., *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford 1973.

Home Office, *Concerns About Rape* (Research Study no. 106) London, 1989.

Home Office, *Changing Offenders Attitudes and Behaviour: What Works*? (Research Study No. 171) London 1997.

Home Office, *Reducing offending: an assessment of research evidence on ways of dealing with offending behavior* (Research Study No. 187) London 1998.

Home office, *Control in prisons*: A *Review of the Literature* (Research study no. 118) London 1990.

Home Office, *Lay Visiting to Police Stations* (Research study no. 188), London 1998.

Home Office, *Sentencing Practice in the Crown Court*, London 1988.

Home Office, *The Economic and Social Costs of Crime* (Research Study 217) London 2000.

Home Office, *The parole system at work: a study of risk based decision-making* (Research Study 202) London 2000.

Home Office, *Explaining Reconviction Rates: A Critical Analysis*

(Research Study No. 136) London 1994.

International Association of Penal Law, *International Protection of Victims,* (Ed. M. C. Bassiouni) Sıracusa, İtaly 1988.

İçli, T. G. ve Öğün, A, *Türkiye'de Cezaevlerindeki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz* Adalet Bakanlığı, Ankara 1999.

İnfaz Hukukunun Sorunları (Sempozyum 24-25/11/2000 Ankara) Goethe-Institut Ankara 2001.

İstanbul Barosu, *Türk ve Amerikan Hukuk Sistemlerinde Ceza Hukuku ve Ceza Yargılama Hukuku,* Şubat 2004.

İÜHF, Ceza Hukuku ve Kriminoloji Enstitüsü, *Değişen Toplum ve Ceza Hukuku Karşısında TCK'nın 50 yılı ve Geleceği* İstanbul 1977.

James, O, *Juvenile Violence in a Winner-Loser Culture:Socio-Economic and Familial Origins of the Rise in Violence against the Person.* London 1995.

Jescheck, H-H, *Alman Ceza Hukukuna Giriş* (Çev. F. Yenisey) İstanbul 1989.

Kant, I., *The Metaphysics of Morals,* (Transç by M. Gregor) Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1991.

Katz, L., *Bad Acts and Guilty Minds: conundrums of criminal law,* University of Chicago Press, 1987.

Kızmaz Z., *Cezaevi Müdavimleri: İnatçı Suçlular;* Orion Yayınevi, Ankara 2006

Lombroso, *Suç İşlemenin Sebepleri ve Önlenmeleri* (Çev. S. Anadolu) İstanbul 1935.

Lopez-Rey, M., *Türkiye'de Suçluların Islâhı,* (Çev. M. T. Yücel) Ankara 1965.

Lorenz, K., *On Aggression* Bantam, 1971.

M. Gutmacher and W. Weihofen, *Psychiatry and the Law,* New York 1952.

Marselli, R. ve Vannini,M., "Estimating a Crime Equation in the Presence of Organized Crime : Evidence from Italy", *International Review of Law and Economics* Vol. 17.

Merton, R., "Social Structure and Anomie", *In Social Theory and Social Structure*, (Ed. By R. Merton) New York 1968.

National Council for Crime Prevention, Crime and Measures Against Crime in the City, Stockholm 1990.

Phillips, C ve Brown, D., *Entry into the criminal justice system: a survey of police arrests and their outcomes* (Home Office Research Study No. 185) London 1998.

Polis Akademisi, *Sanık Haklarının Suç Araştırmasına Etkisi* Ankara 2003.

Pradel, J., *Çağdaş Sistemlerde Karşılaştırmalı Ceza Usulü*, (Terc. S. Dönmezer) Beta, Kasım 2000.

Röhl, K. F., *Gerichtsverwaltung und Court-Management in den USA*, Bundesanzeiger, Köln 1993.

Saran, N., *İstanbul Şehrinde Polisle ilgisi olan On sekiz Yaşından Küçük Çocukların Sosyo-Kültürel Özellikleri Hakkında bir Araştırma*, İstanbul 1985.

Schechter, H., *A'dan Z'ye Seri Katiller Ansiklopedisi*, (S. Güneyli), Phoenix-Türkçe Yayınları, 2004.

Schur ,E. M., *Law and Society: A Sociological View*, (New York: Random House) 1968.

Sellin, T. ve Wolfgang, M. E., *The Measurement of Delinquency*, New York 1964.

Sevimli, Z., *Cezaevi Firarları ve Önlemler*, (Adalet Bakanlığı) Ankara 1995.

Shaw, G. B., *The Crime Of Imprisonment*, The Citadel Press, New York 1961.

Sosyal Hizmet ve Çocuk Hakları-BM Sözleşmesi Profesyonel Eğitim Kitabı, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, Yayın nı: 7, Eylül 2004.

Suç Politikası, (ed. Y. Ünver) Seçkin, Ankara 2006.

TBMM, *Susurluk... Meclis Araştırması Komisyon Raporu*, Dönem: 20, Yasama yıl (S. Sayısı:301) (3.4.1997).

Taylor, I., Walton, P. ve Young, J., *New Criminology: For a Social Theory of Deviance*, London: Routledge & Kegan Paul, 1973.

Tezcan, D. Erdem, R. ve Önok, M., *Ceza Özel Hukuku*, Seçkin Kitapevi, 2007.

TODAİE, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (Ed. Y. Özdek), Ankara 2002.

Tomasevki, K., *Prison Health*, (HEUNI) Helsinki 1992.

TBB, *Açıklamalı Ceza Muhakemesi Kanunu* (F. Demirağ) Ankara 2007.

TBB, *Türk Ceza Kanunu ve Kabahatler Kanunu*, (F. Demirağ) Ankara 2006.

TBB, *Türk Ceza Kanunu Reformu, I-II*, (Ed. T. Ergül) Ankara 2004.

TBB, *İstinaf Mahkemeleri*, Ankara 2003.

TÜSİAD, *Yargılama Düzeninde Kalite*, İstanbul 1998.

Umut Vakfı *Hukuk Devletinde Terör ve Örgütlü Suçla Mücadele*, (Sempozyum, 16-18.6.1995, İst.) İstanbul 1996.

Ünsal A., *Kan Davası*, YKY, 1995.

United Nations, *Sexual Deviance-A Sociological Analysis*, UNSDRI, Rome Feb. 1973, S. P. N. .

Waller, I., *Crime Victims: Doing Justice to their Support and Protection*, Helsinki: Heuni 2003.

Walker, N., *A man without loyalties- A penologist's Afterthoughts*, Chichester: Barry Rose Law Publishers, 2000.

Walmsley, R., (Ed). *Managing Difficult Prisoners: The Parkhurst Special Unit*, (Home Office Research Study No. 122) London 1991.

Walmsley, R., *Special Security Units* (Home Ofiice Research Study No. 109), London 1989.

Yablonsky, L., *The Violent Gang*, Penguin Books, 1962.

Yener, S., ABD de *Federal ve Eyalet Düzeyinde Sosyal Hizmet Programları*, DPT (Mayıs1996).

Yücel, M. T., *Adalet Psikolojisi*, 6. bası Başkent Matbaası Ankara 2007.

Yücel, M. T., *Hukuk Felsefesi*, 2. bası Başkent Matbaası Ankara 2005.

Yücel, M. T., *Hukuk Sosyolojisi*, 3. bası Başkent Matbaası Ankara 2004.

Yücel, M. T., *Japon Ceza Adaleti Sistemi*, Ankara 1984.

Yücel, M. T., *Türkiye'de Yargının Etkinliği*, Ankara 2006.

Yücel, M. T., *Kriminoloji*, İstanbul 2004.

Yücel, M. T., *Kriminoloji-Suç ve Ceza*, Ankara 1986.

Zuckermann, A. A. S., *The Principles of Criminal Evidence* Oxford: Clarendon Press 1989.

17.00.- YTL

Çetin Emeç Bulvarı No: 46 Balgat / Ankara
Tel: (+90.312) 287 87 90 (Pbx) Faks: (+90.312) 286 55 65 - 286 31 00
Karanfil Sokağı No: 5/62 06650 Kızılay / Ankara
Tel: (+90.312) 425 30 11 - 425 36 19 - 418 13 46 Faks: (+90.312) 418 78 57
web: www.barobirlik.org.tr
e-mail: admin@barobirlik.org.tr • yayin@barobirlik.org.tr